

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

DE NED. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ v/h H. L. SMITS,
WESTEINDE 135 's-GRAVENHAGE.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

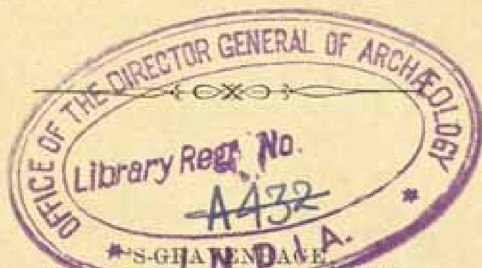
VAN

NEDERLANDSCH-INDIE,

UITGEGEVEN DOOR HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

DEEL 68.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF,
1913.

INHOUD.

Bladzijde.

NOTULEN VAN DE BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN:

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

1912—1913.

BESTUURSVERGADERING
VAN 19 OCTOBER 1912.

Aanwezig alle bestuursleden behalve de HH. van Deventer en Kleintjes, die bericht van verhindering zonden.

De notulen der vergadering van 21 September jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Met ingang van het jaar 1913 worden benoemd:
tot lid-donateur voor het leven, de heer M. C. Brandes;
tot leden-donateurs tegen eene jaarlijksche bijdrage van f 25, het lid Jonkvr. H. B. de la Bassecour Caan en de heer C. K. J. van Aalst;
met ingang van 1 Juli 1912, tot lid: de heeren Mr. E. Batta, J. M. Baretta, T. van Erp, Mr. U. J. Huber Fz., Th. J. A. Hilgers, W. J. Romswinckel en Mr. J. Westhoff;
met ingang van 1 Januari 1913, de heer W. H. van Breda Kolff.

Aangeteekend wordt dat de HH. Edw. Jacobson, J. Korthals Altes, Dr. K. Later en A. G. H. van Sluys hun lidmaatschap met het einde des jaars wenschen neder te leggen;
dat de leden A. H. Hoekwater en G. A. C. Sleyster zijn overleden;
dat het buitenlandsch lid Prof. A. R. Hein en de gewone leden R. Birckershamer, A. J. N. Engelenburg, G. W. W. C. baron van Höevell tot Nyenhuis, L. Knappert, P. de Roo de la Faille, E. E. W. G. Schröder en Dr. J. Ph. Vogel bericht zonden van veranderd adres,
en dat aan den Penningmeester is ter hand gesteld f 17.60⁵ voor verkochte boeken.

Van Ds. D. K. Wielinga te Kampen is ontvangen een handschrift, bevattende Soembaneesche verhalen en legenden, met tekst, vertaling en aanteekeningen.

Op advies van den Voorzitter en den heer Jonker wordt tot de opneming in de *Bijdragen* besloten.

Door het correspondeerend lid Dr. H. Sundermann te Honnef is de vraag gesteld of een tweede druk van zijne Niassische Grammatik vanwege het Instituut zoude kunnen worden uitgegeven; het Rijnsche Zendinggenootschap te Barmen zoude al dadelijk over 100 ex. van dien herdruk (tegen halven boekhandelsprijs) willen beschikken.

In handen van de Heeren Jonker en Juynboll.

Van den heer P. H. van der Kemp is ontvangen, ter opneming in de *Bijdragen*, eene «Bijdrage tot de geschiedenis der tweede expeditie tot herstel van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indië».

In handen van de HH. Kleintjes en Kielstra.

Door den heer Kielstra wordt, ook namens den heer Kleintjes, verslag uitgebracht over de door den heer de Hullu ingezonden artikelen over amusementen, voeding, en handhaving van orde en tucht aan boord van de Compagnies-schepen.

Hun advies luidt, het eerste stuk niet te plaatsen, tenzij daarin nog belangrijke wijziging wordt gebracht; het tweede en derde wèl in de *Bijdragen* op te nemen.

De Secretaris neemt op zich, over de tegen het eerste stuk gerezen bezwaren met den Schrijver te spreken en wordt gemachtigd dan naar bevind van zaken te handelen.

Door de Heeren Martin en van Vollenhoven wordt verslag uitgebracht omtrent het door Dr. de Hullu medegedeelde Verslag van den toestand van Curaçao in 1817.

Onder opmerking dat de daarin vermelde staat n° 6 nog ontbreekt, wordt vóór de opneming in de *Bijdragen* geadviseerd.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Door den heer Juynboll wordt voorgesteld, en de Secretaris vereenigt zich daarmede, het artikel van Dr. H. F. C. ten Kate over de Schilders-Teekenaars in Nederlandsch Oost- en West-Indië en hunne beteekenis voor de land- en volkenkunde, in de *Bijdragen* op te nemen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De heer van Vollenhoven brengt de tamelijk negatieve uitwerking ter sprake van ons pogen, om ten behoeve van onze photographieënverzameling medewerking te vinden bij de amateur-photographen, en meent dat onze wenschen in dat opzicht in ruimer kring moeten worden bekend gemaakt dan alleen door de geregelde herhaling op den omslag van de afleveringen der *Bijdragen*.

De Secretaris heeft er niets tegen, maar verwacht niet veel succes; in November 1905 hebben de Indische dagbladen ter zake een uitvoerig stuk opgenomen van den heer C. M. Pleyte; wat heeft dit gebaat?

Na bespreking wordt besloten, opnieuw aan de meest gelezen dagbladen in Oost en West en andere daarvoor in aanmerking komende publicatiën de opneming van ons verzoek te vragen en zulks van tijd tot tijd te herhalen. Van de ontvangst van de foto's kan dan bericht worden gezonden aan bedoelde bladen.

Eindelijk deeldt de Onder-voorzitter mede, te hebben vernomen dat in Augustus 1911 (door den heer P. A. Euwens?) aan het bestuur te Suriname is ingediend eene nota over het «tabakswapen» van Suriname in den Compagniestijd; wellicht zou die nota voor de *Bijdragen* van belang zijn.

Den Secretaris wordt opgedragen, hiernaar te informeeren. [1]

In verband met het in de September-vergadering besprokene heeft de Penningmeester den finantieelen toestand van het Instituut nauwkeurig nagegaan, en is hij tot de slotsom gekomen — gelijk hij met cijfers aantoont — dat het bestaan van de Koloniale Bibliotheek thans, ook bij mogelijke daling van het ledental, in zooverre wel verzekerd is, dat er geen bezwaar meer bestaat om, door de instelling van een afzonderlijk beheerd pensioen- en ondersteuningfonds, afdoende maatregelen te nemen ter verzekering van pensioen aan den adjunct-secretaris ingeval van ouderdom of invaliditeit, en, bij overlijden, aan zijne weduwe, — en ook voor het nader aan het Instituut te verbinden bezoldigd personeel dergelijke regelingen mogelijk te maken.

Na bespreking wordt besloten:

---

[1] De informatie heeft vooralsnog geen resultaat opgeleverd. SECR.

een pensioen- en ondersteuningfonds te stichten en daartoe, uit de geldmiddelen van het Instituut *tien duizend* gulden af te zonderen;

den adjunct-secretaris, den heer W. C. Muller, toe te zeggen dat hij, in dienst van het Instituut zijn 65e levensjaar bereikend, alsdan recht zal hebben op een pensioen van zeshonderd gulden 's jaars; dat bij eerder intredende invaliditeit het pensioen naar omstandigheden zal worden bepaald, en dat, wanneer zijne tegenwoordige echtgenoote hem mocht overleven, zij recht zal hebben op een weduwen-pensioen van vier honderd gulden 's jaars.

De Secretaris merkt nog op dat hij de bedragen van f 600 en f 400 als minima wenscht beschouwd te zien. Hij heeft bij zijne voorstellen ten deze geen hoogere cijfers kunnen noemen, maar hoopt zeer dat de heer Muller nog lange jaren aan het Instituut verbonden zal blijven en dat ook daardoor het fonds zóó zal aangroeien, dat men zonder bezwaar de pensioenen wat hooger kan stellen.

Ten behoeve van het afzonderlijk te beheeren bibliotheekfonds wenschen Secretaris en Penningmeester af te zonderen alle bijdragen van donateurs, de thans van het Indisch Genootschap ontvangen bijdrage voor de kosten der bibliotheek en, indien daaromtrent met dat Genootschap overeenstemming kan worden verkregen, het bedrag hetwelk het thans gemiddeld aan den aankoop van boeken en bindwerk ten koste legt. Voorts eene naar omstandigheden te bepalen bijdrage uit de gewone geldmiddelen van het Istituut..

Hiertegen is geene bedenking.

Aan den Penningmeester wordt overgelaten, te bepalen welke kosten — behalve die van aanschaffen, verzorgen, onderhouden der boeken en tijdschriften, de bezoldiging van den beambte der leeszaal, de onkosten der leeszaal, de kosten van den catalogus en dergelijke — ten laste van het fonds worden gebracht. De ervaring zal ten deze den juisten weg wijzen.

De Secretaris geeft thans, ter voldoening aan de hem in de vorige vergadering gedane opdracht, in overweging, aan de eerstvolgende Algemeene Vergadering voor te stellen, de eerste alinea van art. 6 van het reglement te lezen:

De leden-donateurs betalen f 1000 in eens of minstens f 25 per jaar. De jaarlijksche bijdrage der leden bedraagt f 12.

En op art. 7 te laten volgen:

Art. *7a*. Tegen betaling van f 12 's jaars kunnen vennootschappen, vereenigingen en stichtingen zich doen inschrijven als contribueerende instelling. Zij ontvangen de geschriften, vanwege het Instituut uitgegeven, voor zoover die aan de leden worden uitgereikt.

Door art. 4 en 5 samen te vatten wordt art. 6 dan art. 5, art. 7 dan art. 6 en wordt het nieuw art. *7a* dan art. 7.

Als toelichting zegt de Secretaris, dat de reglementswijziging niet bepaald noodig zou zijn om de categorie der donateurs die f 1000 in eens storten te wettigen, daar de rente van dat bedrag meer dan f 25 bedraagt. Maar ongewettigd is eigenlijk nog steeds de categorie der contribueerende instellingen. Hij meent daarom dat de eerste wijziging wenschelijk, de tweede noodig is.

Goedgekeurd.

Ten einde vast te leggen dat de penningmeester het bibliotheekfonds en het pensioen- en ondersteuningsfonds afzonderlijk zal beheeren, en verder ter verbetering van eene onjuiste redactie van art. 4 van het Huishoudelijk reglement, stelt de Secretaris voor, de eerste drie alinea's van dat artikel als volgt te lezen:

De penningmeester is belast met het beheer van het gebouw, het meubilair en de geldmiddelen van het Instituut; hij legt van het bibliotheekfonds en van het pensioen- en ondersteuningfonds afzonderlijke rekeningen aan.

Hij draagt zorg voor de geregelde inning van de bijdragen der leden en van de verdere inkomsten van het Instituut.

Hij bewaart de kas en is verantwoordelijk voor de gelden en de geldswaardige papieren onder hem berustende. Hij belegt de beschikbare gelden volgens machtiging van het Bestuur. Hij is niet aansprakelijk voor de handelingen van tusschenpersonen, door het bestuur aangewezen.

Goedgekeurd.

Ten behoeve der Koloniale Bibliotheek zijn, onder dankbetuiging aan de schenkers, boekwerken ontvangen van de

HH. Dr. J. Dekker, F. Fokkens, F. K. van Iterson, Mr. P. H. Fromberg, Prof. Dr. H. G. Jonker, J. J. ten Have, M. van Geuns, Dr. H. P. N. Muller, Jhr. L. C. van Panhuys, Joh. F. Snelleman, Mr. G. Vissering, Prof. Mr. C. van Vollenhoven en, van Prof. Dr. H. Kern, het werk van Dr. Edw. Müller: Ancient inscriptions in Ceylon, London 1883.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 16 NOVEMBER 1912.

Aanwezig alle bestuursleden behalve de heer van Deventer.

De notulen der vergadering van 19 October jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot leden van het Instituut worden benoemd de HH. E. Deen, P. D. Verbeet, Mr. B. T. A. Westerouen van Meeteren en Mr. A. D. W. de Vries.

De leden C. J. J. Blussé, Jhr. Mr. C. H. J. van Haeften, C. J. Hasselman, H. G. Heijting, H. Z. Norman, J. R. Stuurman en Mr. A. H. L. Utermark zonden bericht dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen neer te leggen.
Notificatie.

De Onder-voorzitter stelt voor, adatrechtbundel VI en VII ter perse te doen leggen.
Geene bedenking.

Van den heer A. E. Aspinall te Londen is het verzoek ontvangen, hem behulpzaam te zijn — voor zoover de Nederlandsch-West-Indische koloniën betreft — bij de herziening zijner «Pocket guide to the West-Indies».

Den Secretaris wordt opgedragen, hieromtrent met Dr. H. D. Benjamins in overleg te treden.

Op voorstel van de HH. Jonker en Juynboll wordt besloten tot de uitgaaf der Niassische Grammatik van H. Sundermann. De oplaag wordt bepaald op 300 + 25 exemplaren.

Op voorstel van de HH. Kleintjes en Kielstra wordt besloten, het in de vorige vergadering in hunne handen gestelde opstel van den heer van der Kemp in de *Bijdragen* op te nemen.

Hetzelfde besluit wordt, op voorstel van de HH. Rouffaer en Kielstra genomen ten aanzien van een stukje van G. Beker over het oogst- en offerfeest bij den Nagéstam te Boa Wai (Midden-Flores). Verder bestaat er geene bedenking tegen de opneming van een artikel van het Eere-lid, Prof. Kern, over een Oudjavaansche steeninscriptie van Koning Er-langga.

Aan den Penningmeester wordt afgedragen f 31.50 voor verkochte boeken.

De heer Rouffaer doet eenige mededeelingen omtrent de kosten van het op 20 vel druks geraamde Eerste Deel der uitgaaf van Prof Kern's geschriften.
Wordt besloten, de oplaag te bepalen op 300 exemplaren.

Door den Onder-voorzitter wordt de aandacht gevestigd op het door den heer Mr. Dr. J. C. Overvoorde uitgebracht «verslag van het onderzoek naar de monumenten van Nederlandschen oorsprong of onder Nederlandschen invloed ontstaan in de vroegere nederzettingen buiten Europa»; daaruit blijkt dat vele dier gedenkteekenen aan verwaarloozing en vernietiging zijn blootgesteld, en dat nog alleen in onze tegenwoordige Oost-Indische bezittingen maatregelen daartegen zijn genomen of beraamd.
Het ware z.i. wenschelijk, de aandacht der Regeering er op te vestigen dat ook voor het behoud der gedenkteekenen elders, in de tegenwoordig Britsche bezittingen en in onze West-Indische koloniën het mogelijke behoort te worden gedaan.
Dienovereenkomstig wordt besloten.

De heer Speyer deelt mede dat Dr. J. Ph. Vogel, thans met verlof in Europa, onder zeker voorbehoud op zich heeft genomen het archaeologisch gedeelte der Boro boedoer uitgaaf. Notificatie.

De Penningmeester brengt ter tafel zijne begrooting voor het jaar 1913 en licht haar voor zooveel noodig toe.

Onder dankbetuiging aan de schenkers werden ten behoeve der Bibliotheek boekwerken ontvangen van de HH. Ch. R. Bakhuizen van den Brink, Mr. J. W. Frederiks, Dr. Hendrik P. N. Muller, Prof. Ch. A. van Ophuysen, Dr. E. B. Kielstra en G. P. Rouffaer, benevens, van the London Library, den belangrijken catalogus met supplementen.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 21 DECEMBER 1912.

Aanwezig alle bestuursleden.

De Voorzitter, de vergadering openend, spreekt een woord van welkom tot den heer van Deventer, die van zijne reis in Indië, met vernieuwde belangstelling in de werkzaamheden van het Instituut is teruggekeurd.

De heer van Deventer zegt den Voorzitter voor zijne vriendelijke woorden dank.

De notulen der November-vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Tot donateur voor het leven wordt benoemd het lid P. A. Pijnappel; tot donatrice, op eene bijdrage van f 50 's jaars, de cultuurmaatschappij *Besito*; tot leden, de heeren J. C. van Eerde en M. Reepmaker.

Aangeteekend wordt, dat de heer O. Collet ingetrokken heeft zijn verzoek (Zie notulen van 18 Mei jl.) om van de ledenlijst afgevoerd te worden.

Van de leden J. H. Beucker Andreae, Ch. L. Crince le Roy, D. Grivel, O. L. Helfrich, A. A. de Jongh, A. J. Knaap, J. W. M. Kuijl, C. Poensen, Mr. J. Reepmaker, W. Roos en E. Thijssen is bericht ontvangen dat zij hun lidmaatschap met het einde des jaars wenschen te doen eindigen.

Notificatie.

Van den adjunct-Secretaris W. C. Muller is dd. 18 November jl. eene dankbetuiging ontvangen voor de regelingen, in de vergadering van 19 October t. v. ter verzekering van de toekomst van hem en van zijne echtgenoote getroffen.

Idem.

De Secretaris stelt voor, de *Bijdragen* te ruilen met het te Leuven verschijnend tweemaandelijksch tijdschrift *Onze Kongo*.

Goedgekeurd.

De Secretaris deelt mede dat hij namens het Bestuur aan de N. V. Boek- en Steendrukkerij v/h H. L. Smits heeft medegedeeld dat de druk der verspreide geschriften van Prof. Dr. H. Kern tegen f 32.75 per vel druks is goedgekeurd.

Notificatie.

De in de vorige vergadering ter tafel gebrachte begrooting voor 1913 wordt goedgekeurd.

De heer Rouffaer brengt de wenschelijkheid ter sprake, in het jaarverslag voortaan een overzicht te geven van den stand van het bibliotheekfonds, het pensioenfonds en het bouw- en bedrijfskapitaal, benevens van de daarvoor ontvangen en uitgegeven posten, ongeveer op de wijze als zulks bij het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap geschiedt.

De Secretaris heeft daartegen geen bezwaar, vertrouwende dat hij van den Penningmeester de noodige gegevens ontvangt.

Van den heer P. H. van der Kemp is ontvangen eene verhandeling, getiteld: »Hoe men, vóór het cultuurstelsel, het

consigneeren naar Nederland van de Gouvernements-producten opnam».

Overeenkomstig het voorstel van de HH. Kleintjes en Kielstra wordt tot de plaatsing in de *Bijdragen* besloten.

Door den heer J. de Hullu is tot hetzelfde doel aangeboden afschrift van een verslag over den toestand van St. Eustatius in 1819. Overeenkomstig het advies van de HH. Martin en Kleintjes wordt tot de plaatsing besloten, met weglating van een paar overbodige uitweidingen.

De heer Juynboll biedt aan eene verhandeling over «de verhouding van het Oudjavaansche Udyogaparwa tot zijn Sanskṛt-origineel; de vergadering vereenigt zich met het voorstel van den Voorzitter en den heer Jonker, dit stuk in de *Bijdragen* op te nemen.

Door de HH. Rouffaer en van Vollenhoven wordt eene nota aangeboden over het bibliotheekwezen in Nederlandsch West-Indië, ten betooge dat meer behoort te worden gedaan dan tot dusver voor de voorziening in ontwikkelende lectuur aldaar.

Overeenkomstig hun voorstel zal de nota worden gezonden aan het Hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond, met verzoek ten deze het advies harer Boekencommissie in te winnen.

Ten behoeve der bibliotheek werden een aantal geschenken ontvangen van Mevrouw J. M. J. Catenius—van der Meijden en Mej. S. de Swart, de Heeren Prof. Mr. D. van Blom, N. J. Bom, Dr. H. Breitenstein, J. Kats, Dr. E. B. Kielstra, Prof. Dr. J. Kohler, W. C. Muller, P. Noordhoff, G. P. Rouffaer, D. G. Stibbe, A. M. H. J. Stokvis, Prof. S. J. Vermaes en J. W. IJzerman.

Aan de schenkers is reeds namens het Bestuur dank betuigd.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 18 JANUARI 1913.

Aanwezig alle bestuursleden behalve de heer van Deventer, die bericht van verhindering zond.

De notulen der Decembervergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Tot lid-donateur voor het leven wordt benoemd de heer A. Stoop; tot leden, de HH. P. Humfeld, F. A. Liefrinck en C. Spat.

De HH. J. Bosman, F. K. J. Beukema toe Water, Mr. J. H. van Hasselt en J. Roest hebben bericht, met het einde van het jaar 1912 hun lidmaatschap te willen doen eindigen; de leden Dr. Leo Bouchal, J. G. van Heyst, Th. Kal, W. J. Romswinckel en *the Royal geographical society* te Londen zonden bericht van veranderd adres.

Van den Boekhandel v/h G. C. T. van Dorp & C°. is een exemplaar ontvangen van de «Verspreide Geschriften» van wijlen Dr. G. A. Wilken, met eene dankbetuiging voor de toestemming tot het overdrukken der in de *Bijdragen* door het Instituut uitgegeven opstellen van dien schrijver.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat de heer A. C. van der Sande Lacoste zich bereid heeft verklaard, de in *Aspinall's Pocket guide* voorkomende blzz. over de Nederlandsche West-Indische eilanden te herzien.

De Onder-voorzitter geeft in overweging, Dr. H. D. Benjamins te verzoeken, ter aanvulling van dat werk nog enkele pagina's betreffende Suriname te schrijven.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Op voorstel van de HH. Rouffaer en Kielstra wordt de oplaag der *Verspreide Geschriften* van Dr. H. Kern nader bepaald op 400 ex., en goedgekeurd dat in verband daarmede per vel druks f 37.25 zal worden betaald.

Van Dr. W. Roosegaarde Bisschop is, naar aanleiding van het verslag over zijnen arbeid in het India Office, opgenomen

in de notulen van September jl., dd. 24 December 1912 een uitvoerig schrijven ontvangen met verzoek dit mede bij de notulen te doen drukken.

Hiertegen is geen bezwaar, doch na bespreking wordt besloten het stuk vooraf nog te stellen in handen van Dr. Colenbrander, met de vraag of het hem nog tot eene nadere opmerking aanleiding geeft; desverlangd kan Dr. Bisschop daaraan nog een slotwoord toevoegen. (Zie Bijlagen).

De Secretaris stelt voor, de jaarlijksche belooning aan H. Schneider, assistent bij de Bibliotheek, thans, met ingang van 1 Januari jl., te bepalen op het maximum van vijf honderd gulden; hij zal dan ook, zonder verdere belooning, aanwezig moeten zijn wanneer de bibliotheek des avonds voor de leden open is.

Na gedachtenwisseling wordt dienovereenkomstig besloten.

Door de firma Martinus Nijhoff is de vraag gesteld, of het Instituut bezwaar zou hebben tegen afstand van het auteursrecht op de door Mr. Roosegaarde Bisschop samengestelde lijsten.

Na gedachtenwisseling wordt besloten de vraag ontkennend te beantwoorden, mits de uitgever de kosten van het nog onderhanden register voor zijne rekening neemt.

Op voorstel van den Onder-voorzitter wordt het lid F. A. Liefrinck benoemd tot lid der commissie voor het adatrecht.

Op voorstel van den heer Rouffaer wordt besloten, eene door Mej. Joh. Visscher vervaardigde vertaling van het in 1678 te Kopenhagen gedrukt werkje: «Friderici Bollingii Oost Indiska Reisebog» in de *Bijdragen* op te nemen.

Geschenken voor de Bibliotheek zijn ontvangen van het Eere-lid Dr. H. Kern, van de leden E. C. Abendanon, Dr. R. Brandstetter, J. R. Couperus, E. Deen, Edw. Jacobson, Dr. E. B. Kielstra, Mr. H. P. Marchant, Dr. J. S. Speyer en Dr. R. D. M. Verbeek.

De vergadering wordt gesloten.

BIJL. I. LONDON, 24 December 1912.

Mijne Heeren,

In uw zooeven verschenen Bijdrage, Deel 97, derde Aflevering, vind ik op bl. XLII en volgende onder Bijlage A het Verslag afgedrukt, dat Dr. Colenbrander zoo welwillend is geweest te geven over den door mij in het Archief van het India Office van 1895 tot 1899 verrichten arbeid. Dat Verslag is gedateerd 3 Juli 1912 en behandeld in uw Bestuursvergadering van 21 September 1912. Het heeft mij getroffen, dat zoo lange tijd verliep tusschen indiening en kennisneming ervan zonder dat mij gelegenheid werd gegeven dat Verslag — dat mij toch bijzonder moest interesseeren — in te zien. Zooveel te meer heeft mij dit gespeten, omdat ik bij de kennismaking er van, nu het in druk is verschenen, bemerk, dat Dr. Colenbrander — door van een onjuiste premissie uit te gaan — over het resultaat van mijn arbeid een veel ongunstiger oordeel velt dan als noodig en billijk mag worden beschouwd, ook al is men in principe zijn denkbeelden toegedaan. Hoe gemakkelijk had ik deze initieele fout van Dr. Colenbrander kunnen herstellen vóórdat het Verslag in uw *Bijdragen* werd opgenomen.

Zij het mij daarom veroorloofd thans een enkele kantteekening op dat rapport te maken en u te verzoeken aan deze opmerkingen dezelfde publiciteit te verleenen als aan het rapport, zonder dat grooter tijdsruimte verloopt tusschen het verschijnen der twee stukken dan physisch noodzakelijk is.

Dr. Colenbrander stond voor een — zoo niet moeilijke, dan toch onaangename — taak, n.l. een onvoltooiden arbeid te moeten beoordeelen zonder aanwijzing van den leidraad, die bij dien arbeid gevolgd was. Tengevolge van het ontbreken van mijn verslag was Dr. Colenbrander verplicht de grondslagen te onderzoeken van een arbeid waaraan — zooals hij het uitdrukt — alle «beredeneering» ontbreekt. Vergeefs heeft de beoordeelaar gezocht naar den «geestelijken» arbeid van den onderzoeker der archieven, naar den stempel, die juist dit onderzoek tot *zijn* onderzoek moest maken. Vergeefs heeft mijn beoordeelaar karakter gezocht in het werk.

Hij zag een massa verzamelde gegevens waarvan het nut

slechts bij nauwkeurige studie kan blijken en die studie, dat bijeenvoegen van die massa tot één gebouw, ontbrak.

Dientengevolge komt Dr. Colenbrander tot de — voor een wetenschappelijk onderzoek doodende — conclusie, dat mijn arbeid is geweest een zuiver machinale arbeid, bestaande uit het maken van extracten uit indices of klappers op archiefstukken «wier inhoudsvermeldingen, in het Engelsch gesteld, «letterlijk zijn overgenomen, zoo dikwijls daarin een woord «werd opgemerkt dat met Nederlandsch-Indische zaken of met «thans tot Nederlandsch-Indië behoorende plaatsen in eenige «betrekking staat».

Daaruit volgt dan de noodzakelijke gevolgtrekking, dat de archiefstukken zelf niet door mij zijn doorgelezen en nagevorscht en daardoor geen waarborg zou bestaan tegen «het gevaar, dat» (de vermelding van) «een voor onze geschiedenis veel «meer beteekenis hebbend stuk aan de verzameling zou kunnen «ontbreken omdat een» (naar een dergelijk stuk verwijzend) ««Stichwort» niet werd gevonden in de omschrijving, die veelal «(of voor het minst, zeer dikwijls) bij gebrek aan tijd om alles «in het origineel van A. tot Z. te lezen, alleen over de al of «niet-opneming zou hebben beslist».

Kan het scherper en doodender? De indices of klappers op de groote folianten archiefstukken in het India Office (somtijds 20 en meer voor één jaar) werden door klerken vervaardigd, die — hoe nauwkeurig ook — niet met een wetenschappelijken zin bij het catalogiseeren der folianten te werk gingen en zeer zeker niet met het oogmerk om juist aan te teekenen wat een eeuw later mocht blijken van belang te zijn voor Nederland's geschiedenis in den Indischen Archipel.

Op die onwetenschappelijke basis, op dat klerkenwerk van de Engelsch Oost-Indische Compagnie zou mijn arbeid steunen en zou ik den moed — of, moet ik zeggen, de onbeschaamdheid — hebben gehad een arbeid te grondvesten, dien ik aan uw Instituut heb willen doen voorkomen als wetenschappelijk, als althans een poging tot archiefstudie waarvoor bij mij de grondslagen werden gelegd in datzelfde Rijksarchief, dat — na het vertrek van Prof. Heeres — aan de goede zorgen van Dr. Colenbrander werd toevertrouwd!

Voor zulken machinalen klerkenarbeid zou het Nederlandsche Ministerie van Koloniën zijn jaarlijksche bijdrage hebben geofferd

en daaraan zou uw Instituut zoowel als de toenmalige algemeene Rijksarchivaris hun sanctie hebben gehecht!

Ik kan mij voorstellen hoe uw Bestuur — na zulk een castigatie — zwijgend mijn werk ter zijde heeft gelegd onder beleefde dankbetuiging aan Dr. Colenbrander voor dit lesje aan mijn adres.

Gelukkig is het alles zóó erg niet. Dr. Colenbrander heeft, ervaring puttend uit een kort bezoek aan het India Office, in zijn Verslag getoond, dat nauwgezette geleerden zich ook wel eens niet weten te behoeden voor oppervlakkigheid en alsdan de plank deerlijk mis kunnen slaan.

Het zij door mij hier uitkrukkelijk verklaard, dat ik waarheid sprak, toen ik zeide «*naar het voorbeeld van*» de indices op het Engelsch-Indisch archief te hebben gewerkt en dat ik niet inzie waar ik aanleiding zou hebben gegeven aan Dr. Colenbrander om aan de juistheid van mijn uitlatingen te twijfelen. Die indices zijn *niet* de basis geweest, noch de prototype van mijn werk. Aan het machinaal zoeken naar «Stichwörter» heb ik mij niet overgegeven. *Ieder foliant*, dat door mij is aangehaald in de door mij vervaardigde lijsten, *is door mij van A. tot Z., van blad tot blad, doorbladerd, gelezen* en *de inhoud ervan overwogen* en *beoordeeld* in het licht (d. w. z. in het *mij* ten dienste staande licht) van de Nederlandsch-Indische geschiedenis. De extracten — voorzoover die voorkomen — zijn door mij*zelf* vervaardigd.

Dacht de geschiedvorscher Colenbrander werkelijk, dat — waar hij mij werkkracht toeschrijft — dat ik vier jaren zou hebben noodig gehad om mijn arbeid te verrichten, indien ik mij bepaald had tot het lezen en excerpeeren van de ongeveer 200 indices of klappers en de honderden folianten en duizendtallen stukken zelf slechts te hooi en te gras had ingezien? Het had mij dan waarschijnlijk geen vier *maanden* gekost!

Het eenige argument, dat Dr. Colenbrander aanhaalt, om aan mijn woorden geen geloof te slaan, is «gebrek aan tijd om alles in het origineel te lezen». Gebrek aan tijd had ik niet. Zoolang de subsidie duurde die mij het disponeeren over een Engelschen stenograaf mogelijk maakte, had ik den tijd aan mij. Wat het lezen der stukken zelf aangaat — ik had het voorrecht gehad de wijze van archiefonderzoek te leeren kennen van Professor Heeres. Die geleerde leest wèl alles en zeer nauwkeurig ook. Zou Dr. Colenbrander zich zelf hebben tevreden

gesteld met het excerpeeren van andermans excerpten? Waaraan ontleent hij dan het recht dit bij andere ernstige menschen wel te veronderstellen? Hij zou dit alleen mogen doen, indien hij persoonlijk mijn werk had vergeleken, bladzijde voor bladzijde, met de indices op het India Office aanwezig en dan tot de ontdekking ware gekomen, dat beide verzamelingen hetzelfde waren. Ik tart hem zulks te doen!

De twee (zegge *twee*) door Dr. Colenbrander op blz. XLVII van uw bovenbedoelde Bijdrage aangehaalde brieven zijn eer een bewijs van nauwkeurigheid dan van oppervlakkigheid. Het eerste is een geleidebriefje bij een dossier stukken. Ik stelde mij niet tevreden het daar vermelde dossier aan te halen (in extenso, hetgeen Dr. Colenbrander niet vermeldt), doch nam ook den geleidebrief in de opgave op met vermelding van den *geheelen* inhoud van dien geleidebrief.

Het tweede voorbeeld is een eenvoudige kennisgeving van de aankomst van troepen, die bij de zending van Coombe als escorte dienst moesten doen. In het briefje staat verder *niets*, anders zou het door mij vermeld zijn.

Heeft Dr. Colenbander eenigen denkbaren grond om dit tegen te spreken of aan de waarheid van mijn woorden te twijfelen?

Één ding geef ik mijn beoordeelaar toe. De eene persoon leest nauwkeuriger dan de ander en de eene vorscher leest met meer wetenschap dan zijn medevorscher. Ik heb gelezen naar mijn licht en daarin ligt m.i. het origineele, het individueele van mijn arbeid. Machinaal was die arbeid nimmer en ik vraag uw College of het aangaat een arbeid, waaraan ik vier jaren van mijn leven opofferde, eenvoudig als zoodanig te bestempelen op den enkelen grond van een oogenschijnlijke overeenkomst met stukken waarvan men toevallig enkele soortgelijke exemplaren zelf eenige jaren geleden onder de oogen kreeg?

Ik meen op deze initieele fout van Dr. Colenbrander te moeten wijzen, omdat daarmede zijne veroordeeling van het nut van mijn arbeid grootendeels vervalt.

Dr. Colenbrander meent, dat er twee wijzen zijn van archiefonderzoek, die hij uiteenzet op blz. XLIX en L van uw bedoelde Bijdrage. Hij prijst de tweede, veroordeelt de eerste en brengt mijn arbeid — gekaraktiseerd als machinaal excerptenwerk van niet door mij vervaardigde excerpten — onder de eerste groep.

Is er werkelijk geen derde wijze van onderzoek, een tusschen-

weg, die wenschelijk en soms noodzakelijk wordt en waarvan mijn werk een fragment oplevert?

Toen ik mijn werk aanving, was het niemand in Nederland bekend welke archieven voor de door mij te onderzoeken periode in Nederland zelf aanwezig waren. Door mij is toen persoonlijk een poging gedaan om daar achter te komen, doch die poging is — in overleg met den toenmaligen Rijksarchivaris — om goede redenen gestaakt.

Toen stond ik voor de vraag om òf het onderzoek in het India Office op te geven òf het, onder de omstandigheden, zoo vruchtdragend mogelijk te maken voor den na mij komenden geschiedvorscher in Nederland.

Dr. Colenbrander had waarschijnlijk gewild, dat ik het eerste had gekozen. Uw Instituut voelde meer voor het tweede plan. Daar was voor uw College ook wel eenige grond voor. De door mij indertijd overgezonden enkele afschriften van archiefstukken in het India Office waren door uw College ter hand gesteld aan den heer van der Kemp, die met koortsachtige haast zich o. a. van die enkele afschriften bediende als aanleiding om de geheele geschiedenis van den Indischen Archipel van de periode 1818—1825 in uw *Bijdragen* te behandelen aan de hand van de hem van hier en elders ten dienste staande archiefstukken. Het was uw College niet onverschillig te weten welke archiefstukken zich in het India Office bevonden, afgezien van het in Nederland aanwezige, die van belang konden zijn voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis. In dien geest — n'en déplaise Dr. Colenbrander — is aan uw opdracht *voldaan*.

Om aan mijn arbeid nut toe te kennen, moet er één hoofdvoorwaarde zijn vervuld, nl. mijn arbeid moet volledig zijn in dien zin, dat geen stukken, die van belang kunnen zijn voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis, onvermeld zijn gebleven en de inhoud van ieder stuk zoo volledig mogelijk is vermeld.

Is dat geschied, dat bevindt zich thans op het Rijksarchief een soortgelijk werk voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis als Sainsbury leverde voor de geheele over de door hem behandelde jaren in het India Office aanwezige archiefstukken, zonder de «beredeneerde» inleiding.

Welk nut het werk van Sainsbury kan hebben voor den geschiedvorscher kan door ieder, die daarvan kennis wil nemen, zelf worden bepaald. Het verscheen in druk.

Mijn arbeid zal niet in druk verschijnen, doch ter inzage liggen voor ieder, die in de geschiedenis van de daarin behandelde periode belang stelt.

Een nauwkeurige kennisneming van mijn werk kan — zonder al te veel tijdverlies — doen constateeren welke van de daarin vermelde stukken, (*a*). zich reeds in Nederlandsche archieven bevinden, (*b*). reeds in extenso in druk verschenen.

Alsdan zal overblijven een inhoudsopgave van de stukken, die te vinden zijn in het India Office en daar alléén.

Heeft dàt voor den toekomstigen geschiedvorscher in het geheel geen waarde, indien die opsomming en die inhoudsopgave volledig zijn? Zou het werkelijk van veel grooter waarde zijn geweest, als ik — inplaats van een catalogus te geven van wat er is — mij had bepaald tot aanwijzing van hetgeen er in zekere richting in het archief van het India Office zou kunnen worden gevonden met aangeving van de redenen waarom ik tot die conclusie kwam?

Ik betwijfel het, op even goede gronden als waarop Dr. Colenbrander *zijn* meening baseert.

De fout, die mijn methode aankleefde, was omslachtigheid. Ik deed te veel en betrad grond, die al reeds was geëxploreerd. De oorzaak ervan is bekend. Deze heeft het werk langer doen duren dan anders noodig zou zijn geweest, doch het nut ervan is er niet één oogenblik door verminderd. Hadden mijn levensomstandigheden het mij mogelijk gemaakt den leidraad op mijn onderzoek te voleindigen, dan was dat nut ook wel gebleken.

Thans kan het slechts blijken bij een nauwkeurig onderzoek van de door mij vervaardigde staten. De wetenschap, dat een nauwkeurige kennisneming een eerste oppervlakkig overzicht dikwijls logenstraft, geeft mij hoop, dat mijn dankblooze taak later nog wel eens met dankbaarheid door den na mij komenden geschiedvorscher zal worden herdacht.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn

Uw Dienstwillige Dienaar,

ROOSEGAARDE BISSCHOP.

Aan het Bestuur van het
Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en
Volkenkunde van Nederlandsch-Indië,
's-Gravenhage.

BIJL. II. DEN HAAG, 21 Januari 1913.

Het komt mij voor dat Mr. Bisschop in dit schrijven eene bijzaak tot de hoofdzaak maakt. Dat zijn index-achtige, volstrekt formeele omschrijvingen, gelijk wij nu van hem vernemen, geheel van zijn eigen hand zijn, maakt enkel de waarborg grooter, dat die omschrijvingen in zichzelf juist zijn, maar neemt niets weg van het bezwaar dat ik tegen de enkele aanbieding van dergelijke lijsten, als tegen een geesteloozen en weinig vruchtbaren arbeid, heb ingebracht. Ik kan daarvoor naar mijn rapport verwijzen. Ik blijf betreuren dat een talentvol en ijverig man, die vier jaren lang het India Office mocht bezoeken, zich zelf het doel niet hooger gesteld heeft of tijdig door anderen tot een hooger doel is geleid.

Gij vergunt mij, hiermede van de zaak afscheid te nemen, waarover ik niets nieuws meer te zeggen heb.

H. T. C.

BIJL. III.

Nu de heer Colenbrander toestemt, dat de omschrijving in de lijsten op zichzelf juist zijn, had hij m. i. ook wel een stap verder kunnen gaan en kunnen erkennen, dat een dergelijk onderzoek aan *elk* archiefonderzoek ten grondslag moet liggen eer men kan komen tot het bereiken van een hooger doel, afgescheiden van het feit of men dat onderzoek zelf op papier brengt of niet.

Evenzeer als de heer Colenbrander onjuist oordeelde over mijn persoonlijken arbeid bij het nalezen der archiefstukken, zoo meen ik, dat hij voorzichtiger zou hebben gedaan zich niet andermaal aan vergissing bloot te stellen omtrent het doel, dat ik mij bij dit archiefonderzoek stelde en dat door omstandigheden — van mijn wil onafhankelijk — niet werd bereikt.

W. R. B.

**

JAARVERSLAG OVER 1912.

Het *Bestuur* was in het afgeloopen jaar aldus samengesteld: prof. dr. C. Snouck Hurgronje, Voorzitter; prof. mr. C. van Vollenhoven, Onder-Voorzitter; Ch. R. Bakhuizen van den Brink, Penningmeester; dr. E. B. Kielstra, Secretaris; dr. H. H. Juynboll, mr. C. Th. van Deventer, prof. mr. J. G. C. Jonker, prof. mr. J. H. Carpentier Alting, prof. dr. J. S. Speyer, G. P. Rouffaer, prof. dr. K. Martin en prof. mr. Ph. Kleintjes.

Volgens art. 8 van het Reglement treden de Heeren van Vollenhoven, Bakhuizen van den Brink en Juynboll af, en is alleen de heer Bakhuizen van den Brink herkiesbaar.

Verder ziet de heer Kleintjes zich genoodzaakt, wegens verandering van woonplaats het lidmaatschap van het bestuur neder te leggen.

Van de diensten, door den heer W. C. Muller, als adjunct-secretaris en bibliothecaris, kan ook thans, als in vorige jaren, slechts met de grootste waardeering worden melding gemaakt.

De heeren dr. Ph. S. van Ronkel en dr. G. A. J. Hazeu bleven, als commissarissen voor Ned. Oost-Indië, het bestuur trouw ter zijde staan.

Op 1 Januari 1913 telde het Instituut:

1 Beschermvrouw (H. M. de Koningin),
29 Buitenlandsche leden,
2 Eere-leden,
71 Leden-donateurs,
10 Contribueerende instellingen,
594 Gewone leden en
160 Instellingen waarmede het door ruiling van werken in verbinding staat.

Door overlijden verloor het 3 Buitenlandsche leden (dr. R. Andree, prof. A. de Gubernatis en prof. E. Teza), en 17 gewone leden (P. A. M. Boele van Hensbroek, J. M. van Bosse, K.

Cephas, M. C. Calkoen, R. A. Djojo Adiningrat, mr. J. J. C. Enschedé, dr. I. Groneman, A. H. Hoekwater, mr. E. H. 's Jacob, H. J. Kerbert, H. F. Kouwenberg, A. de Monchy, A. S. Fransen van de Putte, J. Semmelink, dr. S. Schoch, J. A. C. Sleyster, S. van Velzen en dr. G. J. Vos Az.).

Sedert de Algemeene Vergadering van Maart 1912 werden benoemd:

Tot Leden-donateurs: C. K. J. van Aalst, Amsterdam-Deli Compagnie, M. C. Brandes, Jonkvr. H. B. de la Bassecour Caan, V. C. Coster van Voorhout; Cultuur-maatschappijen: Besito, Bogo Kidoel, Gempol Krap, Kaliwoengoe-Plantaran, Ketanan, Langsee, Petjangaän, Tangoenan, Watoe Toelis-Poppoh; Deli-Batavia Maatschappij, Th. F. A. Delprat, J. Dinger, Th. R. Haasmann, Jhr. P. Hartsen, Mr. J. E. Henny, H. C. van den Honert, Mr. A. J. Immink, Java Boschexploitatie-maatschappij, Javasche Cultuurmaatschappij, Dr. E. B. Kielstra, A. G. Kröller, Landbouwmaatschappij Bantool, H. E. Levert, Jhr. H. Loudon, Maatschappij tot exploitatie der landen, nagelaten door Mr. W. A. baron Baud, Maatschappij tot exploitatie der suikerondernemingen Kremboong en Toelangan, Maatschappij tot exploitatie der suikerfabrieken Sentanen Lor, Brangkal en Dinoyo, Nederlandsch-Indische Handelsbank, Nederlandsch-Indische Houtaankapmaatschappij, Mevr. de Wed. Mr. N. G. Pierson-Waller, P. A. Pijnappel, Mevr. de Wed. C. A. Rose-Molewater, Mevr. de Wed. S. van Rosenthal-May, Singkeptinmaatschappij, Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, K. J. Staverman, A. Stoop, Mr. C. T. T. Thurkow, J. G. C. A. de Vogel en E. Waterman.

Tot leden: Mr. E. Batta, J. M. Baretta, W. H. van Breda Kolff, S. J. W. van Buuren, Mr. R. Th. Bijleveld, E. H. Crone, E. Deen, F. M. Dekker, W. F. G. Derx, P. van Duym, B. A. Dijkman, J. C. van Eerde, T. van Erp, P. van Geelen, K. F. Harting, Th. J. A. Hilgers, Mr. U. J. Huber Fz., P. Humfeld, J. D. Hunger, Mr. O. Iken, K. H. Korff, W. K. J. Kroon, J. W. M. Kuyl, F. A. Liefrinck, J. van Moll, F. R. Monteiro, V. Obdeyn, J. H. Poelman, D. Radersma, L. F. van Ravenswaay, Mr. J. Reepmaker, W. J. Romswinckel, P. J. H. Smeets, C. Spat, L. W. Straatman, P. D. Verbeet, Mr. A. D. W. de Vries, Mr. J. Westhoff en Mr. B. T. A. Westerouen van Meeteren.

De leden ontvingen vijf afleveringen der *Bijdragen* (afl. 4 van deel 66, en deel 67), samen 844 blz. druks bevattende, benevens de jaarlijksche ledenlijst en de 4[e] opgaaf van aanwinsten der bibliotheek (51 blz.); verder werd uitgegeven, en voor de leden voor de helft van den handelsprijs verkrijgbaar gesteld, Adatrechtbundel V.

Ter perse zijn:

Adatrechtbundel VI en VII;

de door mr. H. W. C. Bordewijk bewerkte geschiedenis der Regeeringsreglementen van Suriname en Curaçao;

eene spraakkunst van de Niassche taal, door dr. H. Sundermann;

benevens het Eerste Deel der Verspreide Geschriften van Prof. dr. H. Kern, welk deel zoo mogelijk vóór den 80[n] verjaardag (6 April a.s.) van dien geleerde zal verschijnen.

Met den druk der zeer belangrijke monografie over den Boro Boedoer kon door verschillende omstandigheden nog geen aanvang worden gemaakt.

Omtrent de gewone werkzaamheden van het Bestuur moge voorts naar de gedrukte notulen zijner vergaderingen worden verwezen.

Het *gebouw* voldoet bij voortduring aan zijne bestemming.

De *bibliotheek* werd door geschenken, ruiling en aankoopen wederom belangrijk aangevuld.

Van de aanwezige kaarten-verzameling is een nieuwe catalogus in bewerking.

De *leeszaal* is bij wijze van proef, ter voldoening aan een in de Algemeene Vergadering van 16 Maart 1912 geuiten wensch, gedurende de wintermaanden ook op Dinsdag en Donderdagavond opengesteld; het aantal bezoekers blijft echter nog beneden de verwachting. Daarentegen wordt zij overdag steeds goed, soms zelfs zeer druk bezocht.

In financieel opzicht is het afgeloopen jaar belangrijk geweest voor het Instituut.

Aan het slot der vroegere jaarverslagen werd er telkens op gewezen, dat, al mocht voor het oogenblik de toestand der geldmiddelen bevredigend schijnen, de toekomst ernstige zorg baarde; op den duur zou het niet mogelijk zijn, aan de steeds klimmende uitgaven het hoofd te bieden, vooral niet zoodra onze bibliotheek uitbreiding van lokaliteit en van personeel zou eischen.

Die bibliotheek is in de laatste twintig, en vooral in de laatste tien jaren, sedert wij over het tegenwoordig gebouw de beschikking hadden, eene instelling van beteekenis geworden op koloniaal gebied. Maar zij had beter kunnen zijn, wanneer de geldmiddelen minder beperkt waren geweest, — al werd hierin gedeeltelijk tegemoet gekomen door de hoog te waardeeren vrijgevigheid van eenige leden, die telkens kostbare boekwerken voor hunne rekening namen.

Het bleek dus, naarmate de bibliotheek zich uitbreidde, meer en meer noodzakelijk, maatregelen te beramen waardoor in hare behoeften zoude kunnen worden voorzien zonder te zeer beslag te leggen op de gewone geldmiddelen van het Instituut.

Het Bestuur besloot daarom, te trachten, den kring der donateurs belangrijk uit te breiden, ook door eene categorie van «donateurs voor het leven» te scheppen, die in eens minstens f 1000 schenken. Die poging is voorshands mèt goed gevolg bekroond, en heeft geleid tot de stichting van een *bibliotheekfonds*, waarin alle donatiën worden gestort. Dat fonds heeft dan jaarlijks, als inkomsten, de renten van de donatiën in eens (deze bedragen thans met inbegrip van f 2000, nog te ontvangen, f 28825), de jaarlijksche donatiën (thans f 2100) en eene bijdrage uit de gewone geldmiddelen van het Instituut.

Door den overgang van leden tot de categorie van donateurs, en van jaarlijksche donateurs tot die van donateurs voor het leven, heeft daarentegen de gewone ontvangst van het Instituut eene vermindering van circa f 900 ondergaan; de rente van het kapitaal op 4½ pCt. stellende, kan men dus zeggen dat de bibliotheek voor f 2460 's jaars minder dan tot dusver afhankelijk is van onze gewone geldmiddelen. Dit bedrag is nog wel niet voldoende tegenover alle eischen die verwacht kunnen worden, doch in ieder geval is een belangrijke stap voorwaarts gedaan. Moge het voorbeeld, thans door 26 «donateurs voor het leven» gegeven, nog in ruimen kring navolging vinden, zoodat de verzorging en aanvulling der boekerij ook dàn verzekerd blijft,

wanneer het aantal leden onverhoopt eene eenigszins belangrijke vermindering mocht ondergaan.

Werd aldus, tot zekere hoogte althans, het beheer der boekerij en hare geregelde aanvulling verzekerd, ook in ander opzicht troffen wij eene regeling die niet langer kon worden uitgesteld; deze betreft de zorg voor het aan onze instelling verbonden personeel in geval van invaliditeit of ouderdom. Dit geldt voor het oogenblik alleen den adjunct-secretaris en, bij diens overlijden, zijne echtgenoote; doch later, wanneer uitbreiding van personeel onvermijdelijk is, ook anderen. De bezoldigingen, welke wij kunnen aanbieden, zijn niet van dien aard dat onze dienaren zelven voor hun ouden dag of vroeger ingetreden lichamelijke ongeschiktheid kunnen zorgen; het was wel altijd de bedoeling dat zulks door het Instituut geschieden zou, maar zoolang daartoe uit de wisselvallige jaarlijksche inkomsten moest worden geput, ontbrak de zoozeer gewenschte zekerheid.

Daarom werd van de geldmiddelen, welke het Instituut reeds vóór de vorming van het bibliotheekfonds bezat, een bedrag van f 10.000 afgezonderd voor de stichting van een *pensioen- en ondersteuningsfonds*.

Het dan nog beschikbaar kapitaal aan effecten en geld, op 1 Januari jl. effectief bedragende f 20039.15[5], zal in de eerste plaats moeten beschikbaar blijven als *bedrijfskapitaal*, doch heeft gaandeweg belangrijke versterking noodig ter voorziening in de te eeniger tijd niet te vermijden uitbreiding onzer localiteit; het genoemde cijfer is niet groot genoeg om nu reeds een deel daarvan als een *bouwfonds* af te zonderen, doch op den duur zal zoodanig fonds zeker noodig zijn.

Intusschen is thans, voor zoover mogelijk, gezorgd voor wat het eerst voorziening behoefde, en het Bestuur vertrouwt, dat de getroffen administratieve regelingen volle instemming bij de leden zullen vinden. Wij zullen echter de toekomst slechts met gerustheid kunnen te gemoet gaan, wanneer wij voor onze werkzaamheden in haar geheel over ruimere geldmiddelen kunnen beschikken; en daarom moge er op worden aangedrongen dat onze donateurs en leden, ieder in zijne omgeving, anderen opwekken onze Instelling te steunen opdat deze, meer en meer, de plaats inneme welke haar in Nederland, als groote koloniale mogendheid past.

BIJLAGE A.

Verkorte Balans op 31 December 1912.

Kas en kassier	f 6719.15^{5}	Aan geld en goederen. .	f 112719.15^{5}
Gebouw, van Galenstr. 14.	- 36000.—	„ effecten:	
Bibliotheek en boekenfonds	- 70000.—	*a*. stamkapitaal	- 13320.—
Meubilair, *memorie*.		*b*. pensioen- en ondersteuningsfonds. . .	- 10523.12^{5}
Effecten, volgens koers op d°	- 47895.62^{5}	*c*. bibliotheekfonds . .	- 24052.50
	f 160614.78		f 160614.78

Staat der aanwezige effecten

(in open bewaargeving bij de Nederlandsche Bank).

6 certificaten $2\frac{1}{2}$ pCt. N.W.S.	f 3967.50
15 „ 3 „ „	- 11690.62^{5}
5 obl. 3 pCt. Gemeente Amsterdam 1895	- 4212.50
3 „ 4 „ Staatsspoorwegen 1911.	- 2962.50
7 pandbr. 5 pCt. Holland—la Plata hyp.bank . . .	- 7070.—
5 „ $4\frac{1}{2}$ „ E. N. Scheepsverbandbank	- 4950.—
5 „ $4\frac{1}{2}$ „ Alg. Bank voor zakelijk onderpand.	- 4962.50
5 „ $4\frac{1}{2}$ „ Nat. Bank voor belaste waarden.	- 4900.—
1 „ $4\frac{1}{2}$ „ New-York telephone 1912 . . .	- 1192.50
1 schuldbrief $4\frac{1}{2}$ pCt. Nat. Voorschotbank	- 987.50
2 pref. aand. N. V. Handel comp. Padang	- 1000.—
	f 47895.62^{5}

BIJLAGE B.

Verkorte Winst- en Verliesrekening over 1912.

ONTVANGSTEN.

Kas en kassiers 1 Jan. 1912	f	5736.94
Bijdragen Ind. Genootschap.	-	466.—
Contributiën van donateurs en leden . . .	-	8185.—
Donatiën voor bibliotheekfonds	-	24575.—
Bijdrage Indische Kas . . .	-	600.—
Verkoop van boeken . . .	-	1648.85^5
Interest	-	1442.57
	f	42654.36^5

UITGAVEN.

Algemeene kosten (onderhoud en herstel, brandverzekering, belasting, vuur en licht, drinkwater, meubilair, administratie) . .	f	2800.72
Salaris adjunct-secretaris .	-	800.—
„ beambte bibliotheek	-	423.—
Aankoop van boeken, bindwerk	-	1960.43^5
Kosten der Bijdragen en afz. werken	-	4248.41
Diversen.	-	182.73^5
Aankoop van effecten . .	-	25519.91
Kas en kassier ult° Dec. 1912	-	6719.15^5
	f	42654.36^5

NOTA. Daar de donatiën voor het Bibliotheekfonds eerst in den loop van 1912 werden ontvangen en de verhoogde bijdragen der leden-donateurs, behoudens eene enkele uitzondering, eerst met het jaar 1913 ingaan, kan de afzonderlijke administratie der fondsen ook pas met 1 Januari 1913 aanvangen. Wanneer reeds over het geheele jaar 1912 op bedoelde donatiën en bijdragen had kunnen worden gerekend, dan zou de winst- en verliesrekening van het Bibliotheekfonds ongeveer aldus zijn geweest:

ONTVANGSTEN.

Bijdragen Ind. Genootschap.	f	466.—
„ van donateurs. .	-	2100.—
4½ pCt. rente van f 24575 .	-	1105.87^5
Bijdrage van de Instituutskas	-	678.70
	f	4350.57^5

UITGAVEN.

Aandeel in de algem. kosten	f	1867.14
Salaris beambte bibliotheek.	-	423.—
Aank. van boeken, bindwerk	-	1960.43^5
Drukwerk (vervolg-catal.) ec.	-	100.—
	f	4350.57^5

Bij de beoordeeling der uitgaven moet in aanmerking worden genomen:

a. dat onder de algemeene kosten niet begrepen zijn: lokaalhuur en aandeel in de bezoldiging van den adjunct-secretaris, tevens adjunct-bibliothecaris;

b. dat de uitgaven voor bibliotheek-personeel thans nog een minimum zijn;

c. dat voor aankoop van boeken en bindwerk in 't vervolg meer noodig zal wezen, en

d. dat om de 5 jaren een supplement op den catalogus moet verschijnen.

BESTUURSVERGADERING.

VAN 15 FEBRUARI 1913.

Aanwezig alle bestuursleden, behalve de HH. Carpentier Alting en Martin, die bericht van verhindering zonden.

De notulen der vergadering van 18 Januari jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Naar aanleiding van het in die notulen voorkomende deelt de Secretaris mede, dat de Vice-Admiraal van der Sande Lacoste, in overleg met Dr. Benjamins, op zich heeft genomen ook de voor Suriname gewenschte aanvullingen van Aspinall's Pocket guide te leveren;

dat van Dr. Colenbrander een naschrift op het schrijven van Dr. W. Roosegaarde Bisschop is ontvangen, hetwelk thans nog, ter geheele beeindiging van de correspondentie, in handen van laatstgenoemde wordt gesteld,

en dat, volgens nader bericht van Dr. J. Ph. Vogel, thans nog geen voorstellen kunnen worden gedaan betreffende diens medewerking aan de Boroboedoer-uitgave.

Notificatie.

Ter plaatsing in de *Bijdragen* zijn ontvangen:

a. een opstel van den heer J. Fortgens, over het Sa'oesche doodenoffer.

b. een opstel van den heer F. J. F. van Hasselt, over de legende van Mensren Mangoendi.

Beide stukken worden gesteld in handen van de HH. Juynboll en Rouffaer.

c. eene nadere mededeeling, met kaartje, van den heer P. H. van der Kemp, over den Saparoeaschen opstand van 1817.

Tot de opneming van dit stuk wordt besloten zonder voorafgaande rondlezing, daar het geacht wordt een geheel uit te maken met de reeds in de *Bijdragen*, deel 65 en 66, opgenomen verhandeling.

Op voorstel van den Secretaris wordt de datum der jaarlijksche Algemeene Vergadering bepaald op 15 Maart a. s. des namiddags te 1¾ uren.

De Secretaris leest het door hem opgemaakt jaarverslag, hetwelk na eenige bespreking wordt vastgesteld.

De Penningmeester brengt zijne rekening en verantwoording over 1912 ter tafel; zij zullen namens het bestuur worden nagezien door de HH. Kleintjes en Kielstra, en daarna volgens art. 4 van het huishoudelijk reglement in handen worden gesteld van de leden A. M. Joekes en Mr. C. B. Nederburgh.

Ter vervulling van de vacatures, ontstaan door de periodieke aftreding van de HH. Mr. C. van Vollenhoven, Dr. H. H. Juynboll en Ch. R. Bakhuizen van den Brink — van welke alleen de laatste herkiesbaar is — en door het bedanken van Prof. Mr. Ph. Kleintjes, worden volgens art. 8 van het Reglement de drietallen opgemaakt:

Vacature — van Vollenhoven:

F. A. Liefrinck, Mr. J. E. Henny, J. E. de Meyier.

Vacature — Juynboll:

Prof. Ch. A. van Ophuysen, W. de Iongh Dz., J. W. IJzerman.

Vacature — Bakhuizen van den Brink:

Ch. R. Bakhuizen van den Brink, H. J. Hoogeveen, H. N. Stuart.

Vacature — Kleintjes:

Mr. G. J. A. van Berckel, Prof. Mr. J. E. Heeres, G. J. v. Kooten.

Voor verkochte boeken is den Penningmeester f 22.75 ter hand gesteld.

Ten behoeve der Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de HH. H. Berkusky te Leipzig, H. Dentz, Mr. C. Th. van Deventer, J. C. van Eerde, D. van Hinloopen Labberton, F. K. van Iterson, Dr. H. H. Juynboll, Dr. E. B. Kielstra, A. Ploos van Amstel, Dr. A. Rinkes, Dr. H. F. Roll, G. P. Rouffaer, Prof. Dr. J. S. Speijer, Joh. F. Snelleman, Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, Dr. M. W. de Visser en Prof. Mr. C. van Vollenhoven.

Notificatie.

De vergadering wordt gesloten.

ALGEMEENE VERGADERING
VAN 15 MAART 1913.

Aanwezig de HH. Snouck Hurgronje (voorzitter), van Vollenhoven (ondervoorzitter), Bakhuizen van den Brink (penningmeester), Abendanon, van Berckel, Bosboom, Carpentier Alting, van Deventer, Juynboll, Joekes, Jonker, Kleintjes, Nederburgh, Rouffaer, Stuart en Kielstra (secretaris).

Na opening der vergadering geeft de Voorzitter het woord aan den Secretaris, tot het uitbrengen van het jaarverslag, dat tot geene opmerkingen aanleiding geeft.

De Voorzitter leidt hieruit af, dat de leden gaarne instemmen met de stichting van het bibliotheekfonds en van het pensioen- en ondersteuningsfonds, en voegt daarbij een woord van dank aan den Secretaris, die voor deze stichtingen het initiatief nam en aan wiens bemoeiingen ook voor een goed deel de uitbreiding der donatiën toe te schrijven is.

De rekening en verantwoording van den penningmeester is, op verzoek van het bestuur, volgens art. 4 van het huishoudelijk reglement, nagezien door de gewone leden Joekes en Nederburgh.

Bij monde van eerstgenoemde verklaren zij, de administratie in volmaakte orde te hebben bevonden, zoodat zij gaarne voorstellen de verantwoording over 1912 goed te keuren, onder dankbetuiging voor het gevoerd beheer.

Dienovereenkomstig wordt besloten, nadat de Penningmeester zijn rekening nog eenigszins heeft toegelicht.

De Voorzitter dankt de HH. Joekes en Nederburgh voor hun verslag.

Aan de orde is de verkiezing van vier bestuursleden, ter vervanging van de HH. van Vollenhoven, Juynboll en Bakhuizen van den Brink, van welke HH., periodiek aftredend, alleen de laatste herkiesbaar is, en van den heer Kleintjes, die wegens verandering van woonplaats ontslag verzocht.

Tot stemopnemers worden aangewezen de HH. Nederburgh en Stuart.

De uitslag is dat, met nagenoeg algemeene stemmen, worden gekozen de HH. F. A. Liefrinck, Ch. A. van Ophuijsen, Ch. R. Bakhuizen van den Brink en Mr. G. J. A. van Berckel.

De beide laatstgenoemden, ter vergadering aanwezig, verklaren hunne benoeming te aanvaarden; aan de HH. Liefrinck en van Ophuysen zal van hunne verkiezing worden kennis gegeven.

De Voorzitter dankt de HH. van Vollenhoven, Juynboll en Kleintjes zeer voor hunne medewerking aan de belangen van het Instituut. Vermoedelijk zal het afscheid der beide eersten slechts tijdelijk zijn, maar de heer Kleintjes is, voorloopig althans, aan het bestuur ontnomen tengevolge der benoeming tot eene eervolle betrekking, die van hoogleeraar te Groningen, waarmede allen hem van harte gelukwenschen. De heer Kleintjes, zegt de Voorzitter, heeft zijn professoraat aanvaard met een rede over «verschil en verband»; en nu er nooit *verschil* heeft bestaan, is er alle reden om te vertrouwen dat het *verband* met het Instituutsbestuur zal bewaard blijven.

De Voorzitter zegt de stemopnemers dank.

Goedgekeurd wordt, dat voor de leden verkrijgbaar zullen worden gesteld tegen de helft van den boekhandelsprijs:

a. de reeds uitgegeven en verder uit te geven Adatrechtbundels;

b. eene door Dr. H. Sundermann bewerkte «Niassische Sprachlehre» en

c. de Verspreide geschriften van Prof. Dr. H. Kern.

Goedgekeurd wordt, in het reglement de volgende wijzigingen te brengen:

de eerste alinea van art. 6 te lezen: De leden-donateurs betalen f 1000 in eens, of ten minste f 25 per jaar. De jaarlijksche bijdrage der gewone leden bedraagt f 12;

en op art. 7 te doen volgen:

Art. 7*a*. Tegen betaling van f 12 's jaars kunnen vennootschappen, vereenigingen en stichtingen zich doen inschrijven als contribueerende instellingen. Zij ontvangen de geschriften, vanwege het Instituut uitgegeven, voor zoover die aan de leden worden uitgereikt.

Op voorstel van het bestuur wordt de Secretaris gemachtigd, bij herdruk van het reglement de nommering der artikelen te herzien en de gewenschte redactiewijzigingen aan te brengen.

De heer Abendanon geeft het bestuur in overweging, pogingen in het werk te stellen om eene vereeniging tot stand te brengen van de bibliotheek van het Instituut en het Indisch Genootschap met die van het Departement van Koloniën; wanneer de Regeering als subsidie aan onze bibliotheek uitkeert wat zij thans aan de hare ten koste legt, zal de vereenigde boekerij beter aan de bedoeling beantwoorden dan de twee bestaande te zamen.

Nadat de heer van Deventer eenige bezwaren heeft doen uitkomen welke aan de verwezenlijking van het denkbeeld van den heer Abendanon verbonden zijn en deze zijne bedoeling nader heeft toegelicht, verklaart de Voorzitter dat het bestuur de zaak zal overwegen.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 15 MAART 1913.

Aanwezig de HH. Snouck Hurgronje, Bakhuizen van den Brink, van Berckel, Carpentier Alting, Jonker, Rouffaer en Kielstra.

Tot Voorzitter, Ondervoorzitter, Penningmeester en Secretaris worden gekozen de HH. Snouck Hurgronje, Liefrinck, Bakhuizen van den Brink en Kielstra.

De notulen der vergadering van 15 Februari j.l. worden gelezen en goedgekeurd.

Worden benoemd:

tot lid-donatrice, de Maatschappij tot exploitatie van de suikerfabriek Tjomal;

tot leden: de HH. Dr. H. Breitenstein, H. A. van Drongelen, W. J. van der Dussen, J. Wolff en Mr. H. Zeydner.

De leden J. A. H. van Leeuwen en J. Hildering hebben bericht gezonden dat zij hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen.

Bericht is ontvangen van het overlijden van het lid L. Smit Jzn. Notificatie.

De Secretaris deelt mede:

a. dat aan den heer Aspinall de opgaaf der gewenschte verbeteringen en aanvullingen is gezonden, en van hem een dankbetuiging voor het Instituut, den heer van der Sande Lacoste en Dr. Benjamins is ontvangen;

b. dat van den heer Roosegaarde Bisschop een naschrift op dat van Dr. Colenbrander is ontvangen, hetwelk mede als bijlage tot de notulen van Januari j.l. wordt afgedrukt.

Notificatie.

Van den heer Juynboll is het aanbod ontvangen, de Javaansche handschriften te catalogiseeren, gelijk de heer van Ronkel dat voor de Maleische heeft gedaan.

Het aanbod wordt gaarne aanvaard, met goedkeuring dat de handschriften hem zijn toegezonden.

Ter plaatsing in de *Bijdragen* is ontvangen een opstel van den heer J. Fortgens, «Bijdrage tot de kennis van het vlechtwerk onder de Tabaroe van Halemahera».

In handen van de HH. Rouffaer en Speyer.

Tot hetzelfde doel is ontvangen een kort artikel van den heer Rouffaer, ter verklaring van een drietal maleische woorden.

Tegen de plaatsing is geen bedenking.

Op voorstel van de HH. Juynboll en Rouffaer wordt besloten tot de opneming, in de *Bijdragen*, van de in de vorige vergadering in hunne handen gestelde opstellen van de HH. Fortgens en van Hasselt.

De Secretaris geeft in overweging, nu het Reglement van het Instituut moet worden herdrukt, nieuwe voorschriften voor de bibliotheek vast te stellen, en legt daarvan een ontwerp over.

Wordt besloten, het stuk in rondlezing te zenden en in de volgende vergadering daaromtrent te besluiten.

Door den directeur van de Ethnografische afdeeling van het

Koloniaal Instituut te Amsterdam is het verzoek gedaan, de hier aanwezige duplicaten aan zijne bibliotheek af te staan.

De heer Rouffaer meent dat dit verzoek ontijdig wordt gedaan, aangezien, zoodra de bibliotheek van het Aardrijkskundig Genootschap door het Koloniaal Instituut zal zijn overgenomen, zal blijken dat vele onzer duplicaten daar niet meer noodig zijn. Bovendien is de afstand van duplicaten, welke voor het Koloniaal Instituut geene dadelijke waarde hebben, niet wenschelijk omdat wij in onze dubbelen een ruilmateriaal hebben met andere bibliotheken.

Hij geeft derhalve in overweging, den Directeur in overweging te geven op zijn verzoek terug te komen wanneer hij kan nagaan wat ter aanvulling van de bibliotheek van het Aardrijkskundig genootschap nog gewenscht wordt.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Op voorstel van den Secretaris wordt besloten, den prijs van Adatrechtbundel VI te bepalen op f 4 per exemplaar, en dien van de *Verspreide Geschriften* van Prof. H. Kern, Eerste deel, op f 7,20 per gebonden en f 6 per ingenaaid exemplaar.

Ten behoeve der bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de HH. W. F. van den Hoff, P. H. van der Kemp, Prof. Mr. Ph. Kleintjes, Dr. E. B. Kielstra, Dr. E. Moresco, Prof. J. F. Niermeyer, Dr. Ph. S. van Ronkel, G. P. Rouffaer, Mr. J. W. Ramaer en Prof. Dr. J. S. Speyer.

Notificatie.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING.
VAN 19 APRIL 1913.

Aanwezig alle bestuursleden, behalve de heer van Ophuysen, die wegens ongesteldheid verhinderd is.

De Voorzitter opent de vergadering en heet den heer Liefrinck welkom.

De notulen der algemeene en bestuursvergadering van 15 Maart jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot gewone leden van het Instituut worden benoemd de HH. J. van Aalst, H. Dunlop, R. H. Gockinga, O. L. Helfrich, H. G. Heyting, G. J. Honig, Dr. J. de Hullu, P. Th. Justesen en D. J. C. Kriebel.

De HH. W. F. G. Derx en J. Breukink hebben hun verlangen te kennen gegeven, met het einde des jaars hun lidmaatschap te doen eindigen.

De leden A. J. N. Engelenberg, J. Fortgens, W. F. J. Kroon en A. F. Velders zonden bericht van veranderd adres.

Notificatie.

Tot lid der Commissie voor het adatrecht wordt benoemd de heer O. L. Helfrich.

Van het Koloniaal Instituut, afdeeling Volkenkunde, te Amsterdam is eene circulaire ontvangen, waarin medewerking wordt gevraagd door toezending van gegevens die op de bevolking van de Nederlandsche koloniën betrekking hebben.

Notificatie.

Door den Minister van Koloniën is d.d. 16 dezer, Afd A[1] n° 36 medegedeeld, dat Z. Exc. honderd exx. van Adatrechtbundel VI tegen handelsprijs wenscht te ontvangen.

Den Secretaris wordt opgedragen, hieraan te voldoen.

Door het medisch-paedagogisch Instituut te Arnhem is d.d. 7 dezer het verzoek gedaan, ten geschenke te ontvangen de twee door het Instituut uitgegeven werken: Kruyt, Animisme en Jonker, Rottineesche verhalen.

Na gedachtenwisseling wordt besloten te antwoorden dat aan het verzoek niet kan worden voldaan, nu ook de leden bedoelde boeken niet kosteloos kunnen ontvangen.

De Secretaris deelt mede dat hij, naar de aanteekeningen van de HH. van Vollenhoven, Kleintjes en Carpentier Alting, eene opgave heeft verzonden der in den Regeeringsalmanak van Ned. Indië wenschelijk geachte verbeteringen.

Notificatie.

Door de HH. Speyer en Rouffaer wordt, bij monde van laatstgenoemde, verslag uitgebracht over het opstel van het lid J. Fortgens over het vlechtwerk onder de Tabaroe van Halemahera. Hun oordeel daarover is zeer gunstig, doch zij meenen dat — al zouden zij tegen opneming in de *Bijdragen* geen bezwaar hebben — het *Intern. Archiv für Ethnographie* in de eerste plaats daarvoor in aanmerking komt.

De heer Rouffaer wordt uitgenoodigd, en verklaart zich bereid, daarover met den heer Fortgens in overleg te treden.

Van Dr. J. de Hullu is ten behoeve der *Bijdragen* ontvangen een opstel over «matrozen en soldaten op de schepen der O. I. Compagnie.»

In handen van de HH. van Berckel en Kielstra.

Van den heer M. J. van Baarda is voor hetzelfde doel ontvangen een opstel, getiteld; «Eene apologie voor de dooden».

In handen van de HH. Speyer en Rouffaer.

Door het bestuurslid Jonker wordt, ter plaatsing in de *Bijdragen*, aangeboden eene «Bijdrage tot de kennis der Rottineesche tongvallen».

Op voorstel van den Voorzitter wordt tot de opneming besloten.

Het door den Secretaris ontworpen reglement voor de Koloniale Bibliotheek is bij alle bestuursleden in rondlezing geweest en wordt thans, na bespreking, met enkele wijzigingen goedgekeurd.

Ten behoeve der Bibliotheek werd, dank zij de krachtige hulp van Mej. Martine Tonnet te Calcutta, ten geschenke ontvangen de verzameling van contracten van Britsch-Indië.

Verder werden boekwerken ontvangen van de leden F. Fokkens, M. van Geuns en Dr. D. A. Rinkes, en van de Vereeniging Zuid-Afrikaansche Voorschotkas.

Notificatie.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 17 MEI 1913.

Aanwezig alle bestuursleden, behalve de heer Snouck Hurgronje, die buitenslands, en de heer van Ophuysen, die nog door ongesteldheid verhinderd is.

De notulen der bestuursvergadering van 19 April j.l. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot Buitenlandsche leden worden benoemd de HH. C. Otto Blagden, L. Finot en A. Foucher.

Tot lid-donateur wordt benoemd het gewoon lid G. W. W. C. baron van Hoëvell tot Nyenhuis

Het lid Jhr. Mr. C. van Eysinga heeft bericht gezonden, dat hij zijn lidmaatschap met het einde des jaars wenscht te doen eindigen.

Voorts is eene kennisgeving ontvangen betreffende het overlijden van het lid H. Th. J. Uytterbroeck, en gaven het lid-donateur K. J. Staverman en de leden H. Craandijk, J. W. Dankmeyer, J. J. Meyer, J. Kats, C. A. den Tex, W. C. Thieme en J. Wolff kennis van veranderd adres.

Door de Heeren Speyer en Rouffaer wordt, bij monde van eerstgenoemde, verslag uitgebracht over het in de vorige vergadering in hunne handen gesteld opstel van den heer van Baarda. Zij adviseeren gaarne voor plaatsing in de *Bijdragen*, doch zouden den Schrijver nog enkele redactie-wijzigingen in overweging willen geven. De vergadering, hiermede instemmende, draagt den Secretaris op, omtrent die wijzigingen met den schrijver in overleg te treden.

Op advies van de HH. van Berckel en Kielstra wordt besloten tot opneming in de *Bijdragen* van het opstel van Dr. J. de Hullu over «Matrozen en soldaten op de schepen der O. I. Compagnie.»

De Secretaris, herinnerend dat in het afgeloopen winterseizoen de leeszaal bij wijze van proef Dinsdags- en Donderdagsavonds van 8—10 uur werd opengesteld, deelt mede dat het bezoek zeer gering is geweest: in de 53 avonden kwamen er in 't geheel slechts 23 leden en 23 niet-leden, en van sommigen duurde het verblijf niet langer dan 10 à 15 minuten.

Na bespreking wordt besloten de proef alsnog in het volgende winterseizoen voort te zetten en aan de openstelling der leeszaal op genoemde avonden door mededeeling aan de dagbladen meer bekendheid te geven dan misschien thans onder de leden van het Instituut en het Indisch genootschap gevonden wordt.

Namens het bestuur van het Indisch genootschap deelt de Secretaris mede, dat het bereid is, vooral met het oog op de avondvergaderingen, de kosten te dragen van den aanleg van electrische geleidingen in het gebouw van het Instituut, en van de verandering der aanwezige gaskronen in ornamenten voor electrisch licht.

Wordt besloten van deze mededeeling met erkentelijkheid kennis te nemen.

Door den heer Rouffaer is, ter plaatsing in de *Bijdragen*, ontvangen een opstel van den heer J. P. Moquette, geschreven naar aanleiding van dat van het lid P. H. van der Kemp over de zilveren Javaropijen van de jaren 1816—17 (*Bijdragen* 1912, deel 67 blz. 275).

Na bespreking blijkt dat tegen de opneming in de *Bijdragen* geen bezwaar bestaat.

Ten behoeve der Bibliotheek werden geschenken ontvangen van Mej. Dr. H. J. W. Salomons en de HH. J. H. de Bussy, J. R. Couperus, Raden Dr. Hoesein Djajadiningrat, S. P. l'Honoré Naber, Mr. K. H. Korff, Dr. M. W. de Visser en Prof. Mr. C. van Vollenhoven.

Aan de schenkers is bereids dank betuigd.

De vergadering wordt gesloten.

SOEMBANEESCHE VERHALEN.

In 't dialect van Kambera, met vertaling en aanteekeningen

VAN D. K. WIELENGA.
Missionair Predikant op Soemba.

INHOUD.

I. I Dari.

Toenanoe na pakiri na. Nindja da tau madoea, hina pa'ana ja ha'atoe na, anakeàda mini ja.

Toenakanoe bana dedi ka, ngalang tiloe mboea lodoe, meti na nja na ina na. Mandai ki hakoedoe meti na nja na ama na. Didi meha ki ja ka na ana rara. Toenanoe ngéa ngéa bana hi. Tau lihi oema da ndaningoe; marau. Da ina na da ama na ndaningoe matanindja, loepa hăla ha da ahoe.

Toenanoe na anakeàda noena, nggiki ma na ka ihoe! mbiha ma na nja; na ngalang hakamboeloe lima mboea lodoe, na ngalang be ja pa'ătăloe, kabeli nggoboe. Toenakanoe hili mandai na pingoe pabeli; ngăda na na ngeri ă, na pangga ndjoroe. Palăngăng hau woelang, na ătăloe ka papangga.

Toenanoe na kaka ja năhoe na pădăng mandjioe na. Toenanoe na piti mboăla pahăpa na na ina na hina boenggăhoe ja; na tăngăroe ja, hau na na teànga; na piti ja hina lo'a pakē wănja watăroe, hau măngoe poălang. Toenanoe hina ngăndi ja la oema; bana tăka ka la oema, epi ndena pingoe papadoekoeloe; na watăroe noena na nga mata nja, hau lodoe halara.

Toenanoe bana hăla ja ka na watăr, na hili lo'a patăngăroe ja na mboăla pahăpa na na ina na; na ita ja hau na na ri malokoe.

Toenanoe hina lakoe, lo'a pahimboe watăr, wăna lăti. Toenanoe hi hamboeroe na nja na mangăndi boeti, hina pa'ărăng na madoekoe ja na boeti: ka nggi lo'a moe nja, wăna nja na anakeàda.

Tăka hina heàma na anakeàda: «lo'a nggoe nja pamandara, rimbang nggoe nja ka.» Na heàma njoena na boeti: «kē ka njoengga.» Na heàma na anakeàda: «nggăra ta toe kau? rimbang ma doe dănja.

Tăka hina heàma na boeti: «kē ka!» Toenanoe hina karai ja na madàngga nja na boeti: «pira wămoe nja na boeti?» Na heàma njoena na madàngga nja: »hau ri malokoe, wănggoe nja.» Tăka hina heàma: măla ka! Toenanoe kē doe na nja ka na boeti; lakoe doe na nja ka la oema.

Toenanoe bana tăka ka la oema, na anakeàda noena, mahoeroe

na, malidjang ka na ihi na, rimbangoe na. Tăka hiwăna njoena na boeti: ‹kanggiki na, oemboe, heàna!› Na heàma njoena naanakeàda: ‹rimbang nggoe nja jéa! lo'a nggoe nja pakē watăr, wănggoe kawai, kē ka njoengga, wămoe›. Tăka na heàma na boeti: ‹ămboe handoeka, ămboe hondoe mănoe mănoe ka, ka pekoe lakoe nggoe›. Toenanoe hina pahăla ja; bana pahăla ja ka, lakoe doe na nja ka na boeti; na lo'a pamanganga watăr la woăka tau, na moeti oehoe, na păpoe karoboe, hina ngăndi ja la oema. Toenanoe hina padoekoeloe nja epi, toenoe ja watăr, manahoe ja karoboe hina wŏnja hina ngangoe noena na anakeàda. Hina ka hina pingoe pangangoe pamémi.

Toenanoe hiwăna na boeti: ›nggamoe ja na ngara moe, oemboe?› ‹Ndakoe pinja na ngara nggoe!› wăna na anakeàda.

Toenanoe hina heàma na boeti: ‹kanggiki na hi ndau pinja na ngara moe?› Tăka hiwăna na anakeàda: ‹na ina nggoe, na ama nggoe ndakoe ita ha, ndakoe pindja, djăka da meti ka, djăka ndeda meti, ndakoe pindja.› ‹Madja ka toena, wăna na boeti, măta kakoe toenggau ngara moe; Oemboe Ndiloe mila[1] kau; djéa ba njoengga I Dari, wămoe ngga.›

Ba toenakanoe bada papingoe ngara, lakoe doe na nja ka I Dari, wăna bana lakoe: ‹ha oemboe, djăka ndaningga, kanoăma wiki moe ka pangangoe; măta kakoe lo'a pambawa, koe lo'a patăngăroe ha da ndjara, da pawoeloe na na ama moe la padang.› Toenanoe hi lakoe na nja ka; palăngăng tiloe mboea roedoeng, patoe mboea roedoeng hina măngoe pabeli ja; ndena beli djoe'a ja, na lakoe li la woăka tau pamanganga oehoe, watăr.

---

[1] In de Soemba-verhalen heet de „held" steeds I Oemboe Ndiloe, onderscheiden door verschillende adjectieven: mila = de arme; katikoe wē = varkenshoofd, etc. De „heldin" heet steeds I Ramboe Kahi, zoo noodig ook door een adjectief te onderscheiden. De „held" heeft langs allerlei moeilijke wegen de „heldin" te veroveren. Maar altijd „krijgen zij elkaar". 't Is hetzelfde onderwerp: „hoe I Oemboe Ndiloe aan zijn vrouw. I Ramboe Kahi" kwam", maar steeds op een andere wijze behandeld.

Dit soort „volksroman" is zeer geliefd. Bij den oogst, 's avonds in de lichte maan, kan de verteller zijn hoorders in „verrukking" brengen met telkens nieuwe „verwikkelingen" te bedenken. Vooral als hij 't zoo weet te rekken, dat hij twee à drie avonden noodig heeft, dan is zijn naam als verteller voor goed gevestigd.

Dit verhaal van I Dari, is een der besten; vooral psychologisch mooi geteekend, hoe de aap de ouders van I Ramboe Kahi gunstig voor een huwelijk weet te stemmen.

Toenanoe bana tăka ka la oema, hiwăna njoena I Oemboe Ndiloe: «Ka nggi'oe karai ningoe watăroe?» Na heàma njoena I Dari: «Kandí ka, da woăka nggoe njoengga laloe dangoe ha, da lima nggoe njoengga da madita [1] bakoe boeta roemba.»

Toenanoe na kanoăma pangangoe; bana hăla ka pangangoe hiwăna njoena I Dari: «oemboe, măta kakoe lo'a pambawa!»

Toenanoe lakoe na nja ka la paraingoe, na pangeá na I Mbălăroe Kahiloe [2]; laloe woeloe ja na marămba noena, na bokoeloe na ndaningoe mahama na, da mata na hama wŏa kokoer, da kahiloe na laloe mbălăroe ha. Toenanoe na tăka ka la oema na, tăka hiwăna noena na marămba: «Ka heàna, Dari, nggăra mai moe?» Tăka hina heàma njoena I Dari: «mbawa ă nggoe nja; koe rongoe la tau, na mai I Dari pahikoe ha da tai kahiloe nggoe, wăna I Oemboe, wăda bakoe rongoe.» Tăka na heàma na marămba «lănga tăka, ba mai doe moe nja ka heàna kau hikoe ha.»

Hiwăna njoena I Dari: «ba ndokoe [3] na nja na lodoe năhoe, haromoe ka bădi la mbaroe, ka patarakoe [4] ndja lodoe mbaroe.»

Toenanoe todoe na nja ka I Dari lai noe; da kanoăma nja pangangoe, da wŏnja hina ngangoe. Ndedi bana hari ka, bana nanaroe [5] ka na lodoe, hiwăna njoena I Dari: «ha oemboe,

---

[1] lima madita = lange vingers, heeft dezelfde bijbeteekenis als in het Hollandsch.

[2] I Mbălăroe Kahiloe = breed oor. Een dergelijke reus, met oogen als klappernoten, komt in de meeste verhalen voor, met verschillende naam betiteld. Als een regel is hij 't, uit wiens handen de held zijn heldin moet verlossen.

[3] ndokoe = de fout, de schuld van iets zijn: b.v. na ndokoe nja roedoeng hida maroămbang na ngarăngia = de nacht was de schuld, dat zij den weg verloren.

[4] tarakoe = de eerste morgenstralen uitzenden. Een typische toepassing van 't praefix pa: vlg. Schets v/d Soemb. Spraakkunst, pg. 42.

[5] nanaroe = de zon even zichtbaar zijn. 't Soemb. is rijk aan woorden om de verschillende „uren" van den dag aan te duiden, bv. bara kiri awang = de horizon wordt wit; nanaroe lodoe = de zon even zichtbaar; tarakoe lodoe = de eerste stralen uitzenden; pera doea pahē = halverwege 't stijgen (9 uur); tidoeng lodoe = de zon op 't hoofd dragen, (12 uur); pihil lodoe = de zon begint te draaien (± 1 uur); hapoengoe kokoer djangga na = zoo hoog als een klapperboom (± 4 uur); hapoengoe kokoer pandakoe na = zoo laag als een klapperboom (± 5 uur); tama loendoeng = geheel onder.

Dan zijn er nog vele woorden, welke meer „algemeen,' zijn: hada roedoeng = 's morgens vroeg als 't nog donker is; mbaroe = 's morgens vroeg (van 6—7 uur); maling = avond; roedoeng = nacht; mandalora = middernacht, etc. etc.

tarakoe na nja ka na lodoe, poeroe kau kakoe tăngăroe ha da kahiloe moe.»

Tăka hiwăna na marămba: «ka nggini koe mandapoe ningoe?»

«Mai kau noeloea, la ngadoe keàla [1], ka pekoe ita nda ha da kahiloe moe.» Toenanoe lakoe da nja ka la hadidi keàla, hina mandapoe pangadoeng la keàla. Tăka njoena I Dari na mandapoe pali ditang. Toenanoe bana tăngăroe ha ka, «ndăhăroe ki nggau hakoedoe la ngadoe keàla, nde pekoe ita nggoe.» Toenanoe bana ndăhăroeng ka hina djoekăroe nja la keàla; meti doe na nja ka na marămba. Ndedi bana meti ka na marămba, na tau la paraingoe noena, na hadang ndăba, pameti ja I Dari, wăda, bana pameti ja na miri nda, wăda.

Toenanoe hiwăna njoena I Dari: «ha! păndjăng! rongoe ja na paní nggoe njoengga; na miri mi njimi jeàna laloe karaœ eti ja, laloe mbana pareàta ja; kai napa ja na miri nggoe njoengga' haromoe, laloe hămoe eti ja, ndena bihoe pambana parèata na, na hămoe ndăba bana paní.» Toenanoe da heàma da tau lai noe: «lănga tăka ka i njoena, na mbana pareàta ma doe na.» Toenanoe hiwăna njoena I Dari: «da pawoeloe pawoeloe na na marămba jeàna na mameti, ămbi patabini ndja, pa'oehi ndăba ndja, kai pateà wănja na miri nggoe njoengga.»

Toenanoe lakoe na nja ka njoena I Dari, na lakoe li la woăka tau pahăpi watăroe, pamoeti oehoe hina ngăndi ja la oema. Toenanoe bana tăka ka la oema hiwăna njoena I Oemboe Ndiloe: «na lakoe moe njoemoe, nde papinggau pangéa palakoe moe.» Tăka na heàma njoema I Dari: «ho Oemboe Ndiloe, ndau pinja na papinggoe njoengga, napa haromoe kau tăngăroe ja.» Toenanoe bana kanŏama nja pangangoe,—bada hăla ka pangangoe, hili lakoe na nja I Dari la marămba ha'atoe, na mawoeloe.

Tăka hininja na ana na, na ana karéa, kawini paki ma ja. Toenanoe bana tăka ka la oema noena, na marămba na mandapoe la bangga [2], hiwăna nja: «Ka heàna. Dari, nggăra mai

[1] la ngadoe keàla = waar men naar beneden ziet in 't ravijn; zoo zegt men ook la ngadoe lokoe = op den steilen oeverrand van een rivier.

[2] bangga = is de ± 1 meter hooge voorgalerij, waar men zit en bezoek ontvangt; kaheli = is de vloer in huis, ± 2 M. boven den grond. De vrouwen blijven in huis (d. w. z. op de kaheli), zittend in de deuropening. De gasten eten „binnen". Vreemdelingen blijven in de voorgalerij eten en slapen.

moe?» «Lo'a ki patadaloe ja, wăna i oemboe, i toeja [1], wăna ngga nămoe, hikoe mai.»

Toenanoe hiwăna njoena na marămba: «wŏnja pahăpa na I Dari, na pingoe i bana wăngoe poeloeng.» Toenanoe hida wŏnja hina hăpa; bana hăla ka pahăpa, măta kakoe hē hoedita [2] lai Rămboe, wăna.

Toenanoe bana hē ka, na mandapoe lihi nja njoena na kawini, hiwăna: «wŏnda tahăpa [3], Rămboe!» Na heàma njoena na kawini: «lakoe hoeloea, Dari, ba miti-ndoera moe ka, mangădătoe i nggau!» Toenanoe na heàma I Dari: «ba ata doe ma doemoe ngga, nggiki na hioe mangădătoe ngga,» wăna. Na heàma na kawini: «djè ja njoena ndakoe pinggau djăka nggi pawelimoe.» Hina heàma I Dari: «papaleàwa na ngga na kalembi ma doemoe nămoe hikoe mai; ba peàka ă nda nja, kalembi lănga tăka mi, wăna I Dari, mata mi ndeda padjindjing, hama da paní mi, na pangga mi pahama, na riki mi pahama.»

Na heàma njoena na kawini: «ka nggikina, bau tăngăroe ka noe, Dari, hioe li ja noena; njoengga ndaningga kalembi; didi ma ka, bakoe dedi la ina nggoe la ama nggoe.» Toenanoe na heàma I Dari: «ămboe toemoenoe, Rămboe, lo'a kau rongoe ja, wăna dăngga nămoe, hikoe pangga londoeng, hikoe lakoe tăka nggau.» [4]

Tăka na heàma na ama na la bangga, hiwăna: «nggăra wăna păkoe ka I Dari heàna, laloe dangoe ja bana paní.» Toenanoe na heàma na kawini: «Kalembi mi ka, na oemboe

---

[1] toeja = noemt men zijn oom, getrouwd met een zuster van vader. En mijn zusters kinderen noemen mij ook zoo. Broers kinderen mogen niet met elkaar trouwen. Een huwelijk van kinderen van broer en zuster, is daarentegen zeer gewenscht; zonder buitengewone redenen mag hiervan niet afgeweken worden.

[2] hē hoedita (la kaheli) is een teeken van „vriendschap", en mag men nooit doen, dan na eerst verlof daartoe gevraagd en verkregen te hebben.

[3] hăpa = een sirihpruim kauwen. Zonder sirih kan er niets gedaan worden. Bij een bezoek, geeft men elkander eerst sirih, terwijl men praat over 't „mooie weer" en dergelijke onderwerpen. Heeft men zich van een pruim voorzien, dan eerst zal men 't doel van zijn bezoek vertellen.

[4] hikoe pangga londoeng,
hikoe lakoe tăka nggau.

Dergelijk soort „panton" gebruikt de Soembanees gaarne, vooral als hij een „zaak" moet bespreken. Men heeft dan „bepaalde" uitdrukkingen, welke een „bepaalde" beteekenis hebben. Voor een „vreemdeling" lastig te leeren en te begrijpen. Maar een studie op zich zelf overwaard.

nggoe», wăna. «Ka toena ka ka ihoe doena, wăna na ama na bana heàma, marau tana ja ka, nde papingoe pa năhoe dăngga angoe nda, wăna; batoenanoe bana pingoe papaní I Dari, kanoăma nja pangangoe kana ngangoe.»

Toenanoe hida kanoăma nja pangangoe, na memi ka năhoe da pangangoe, noe takoe doe da nja hida wŏnja, hiwăna njoena na kawini: «mai kau, kau ngangoe, Dari!» Na heàma I Dari: «njoengga ndakoe bihoe pangangoe meha, ta ngangoe doeang [1] bădi hina hămoe.»

Na heàma njoena na kawinî: nde'a, wăna. Na heàma I Dari: «djàka toena, ndakoe bihoe pangangoe; djăka ta doeang bé ă la hau toboeng, koe ngangoe bé njoena.» Toenanoe na heàma na kawini: «doeang bawămoe, ta doeang ka doena, nda ndokoe wa i nja noe!»

Toenanoe nga doeang da nja ka, loepa hăla da nja ka na oehoe da la hau toboeng. Bada hăla ka pangangoe, da wŏnja ka pahăpa; na hăla ka pahăpa, hiwăna I Dari: «măta :kakoe lakoe, na roedoeng doe bana marau na pangéa nggoe,» Toenanoe hi lakoe na nja ka.

Toenanoe bana tăka ka la oema hiwăna njoena I Oemboe Ndiloe: «ka nggi weli, Dari?» Na heàma njoena I Dari: mbawa ă nggoe nja ka năhoe la marăda, ba boeti ka doekoe.» Na heàma njoena I Oemboe Ndiloe: «nggoemang palakoe ănga, pangangoe ndaningoe ma!» Na heàma njoena I Dari: «ămboe handoeka ni nja na pangangoe, năhoe tai ningoe.» Toenanoe hadang lakoe doe na nja ka, lo'a pahăpi watăr la woăka tau, ka nggăra ka ka doena pa'ita na, na ngăndi ndăba ja, na doekoe dira matiki. Toenanoe bana tăka ka la oema, kanoăma na nja pangangoe, toenoe ja watăr, manahoe na nja karoboe hina wŏnja hina ngangoe.

Tăka hiwăna njoena I Dari: «ninja na pakanandi nggoe njoengga, na pande pimoe, napa ngeri mandai ndai kau pinja ka.» Toenanoe hili lakoe na nja i la ngéa paweli na la pira na. Toenanoe bana ita ja ka na ama na I Rămboe Kahi, hiwăna: «hili nămoe nja i ka I Dari, nggăra wăna ihoe nămoe.» Toenanoe bana tăka ka hida wŏnja pahăpa na; bada hăla ka

[1] ngangoe doeang = met zijn beiden uit één schotel eten. 't Is een bewijs dat men dan op zeer goeden voet met elkaar staat of met elkaar verloofd is. (Een dergelijk gebruik voor verloofden vindt men b.v. ook op Urk)

pahăpa, tăka hiwăna njoena na ama na I Rămboe Kahi: «ka heàna, Dari, ka nggara mai ă moe?» Na heàma njoena I Dari: «mai nggoe nja pambawa ă.» Tăka na heàma njoena na ama na I Rămboe Kahi: «nde woekoe nggoe [1] papa'ărănggau, napa hi papaleàwa na nggau na oemboe moe, wănggoe be a.» Na heàma njoena I Dari: «nde'a, napa mandai ndai ka bădi, djăka na paleàwa ka pamai lai njimi hikoe mai.» Tăka hiwăna na ama na I Rămboe Kahi: «kanoăma nja pangana I Dari kana ngangoe, laloe mboehanggoe nja bana paní, na pingoe pawotoe angoe na bana paní.» Toenanoe da kanoăma nja pangana, ba memi ka hida pa'aunja. Toenanoe hina hē la kaheli, tăka hiwăna njoena I Rămboe Kahi: «ha Dari, mai kau noeloea, ngangoe ningoe la lihi nggoe.» Toenanoe hina lakoe ja hida wŏnja pangana. Toenanoe hiwăna I Dari: «ha Rămboe, ta ngangoe doeang bădi.» Tăka na heàma njoena I Rămboe Kahi: «ai ha, ndakoe bihoe panga doea dănggau.» «Kanggiki na hi ndau bihoe, Rămboe?» «Da lima moe da miting, na ihi moe ningoe woeloe na, djeà ja hi ndakoe bihoe.» Tăka hina heàma njoena I Dari: «njoemoe oepoe la hapapa, njoengga koe oepoe la hapapa, handăka djoe'ang ă bau oepoe.» Toenanoe hina dongoe.

Toenanoe bana hăla ka pangangoe, hiwăna njoena I Dari: «ha Rămboe, wŏnda tahăpa. Toenanoe hina wŏnja mbŏala pahăpa. Tăka hiwăna I Dari: «ha Rămboe, bakoe wăng papalakoeng mata nggoe, hama djè djeà ja ka na kaba mata na na oemboe nggoe; paní na pahama, riki na pahama, tăngăroe na pahama.» Tăka na heàma njoena I Rămboe Kahi: «rongoe ja Dari, laloe paní ănga be ja ka, na oemboe moe mata ma na i doena, njoengga mata ma nggoe i doekoe, oepahama ndăba nja ka na tau.»

Tăka na heàma njoena I Dari: «lănga tăka ma nggoe, djăka na oemboe nggoe njoengga, ndjara, karămbo'a, ata, ămboe peàka [2], laloe mawoeloe ja.» Tăka na heàma njoena I Kahi: «kana woeloe ki ka doena! noe bana woeloe, djeà mai mi patoengga ha,» Tăka na heàma njoena I Dari: napa haromoe

---

[1] nde woekoe nggoe, meest gevolgd door nde ngaha nggoe, is een „beleefde" uitdrukking en beteekent: niet zonder reden, niet uit ijdele nieuwsgierigheid, er zit een bepaald doel achter, dat ik....

[2] ămboe peàka = praat er me niet van, niet uit te spreken veel.

djăka ndau pahămoe ha, pa da pawoeloe na na oemboe nggoe, pandjiloe nja na tamoe nggoe,[1] nde I Dari ă ka pa.»

Toenanoe hiwăna njoena I Dari: «măta kakoe lakoe ă.» Toenanoe lakoe na nja ka; na lakoe li la woăka tau, da oehoe, da watăr na tidoeng na doekoe.

Toenanoe bana tăka ka la oema, na kanoăma pangangoe hida ngangoe.

Toenanoe mandai-ndai ki ka, lakoe na nja ka njoena I Dari, hina lakoe li la woăka na I Mbălăroe Kahiloe, na ita ha da pănda djawa, na păpoe ha hina ngăndi nja na kawini noena. Toenanoe bana tăka ka: «jeàda da pănda djawa, lo'a patoe ndja, wăna I Oemboe.» Da heàma njoeda da tau lai noe: «ka nggăra ta toe ha nà, ama, da mamajiloe!» Na heàma njoena I Dari: «măla noe, kamang bera kai ngandja, laloe hămoe lănga tăka ha!»

Toenanoe bera doe da nja ka hida ngandja; bada ngandja ka năhoe, da hămoe i ka ihoe bada pakakandja. Toenanoe hiwăna na ama na I Rămboe Kahi: «ka nggini pănda djawa ningoe ha?» Tăka na heàma njoena I Dari: «pănda djawa la woăka na I Oemboe ha!» «Ka nde oekoe[2] dangoe ma ha!» Na heàma njoena I Dari: «ai ha, ămboe peàka, hau woăka bokoel da.»

Tăka na heàma na ama na I Rămboe Kahi: «djăka toengoe be ka makanoăma ja na ana nggoe, laloe hămoe ja na eti nggoe, pamboeha ma nggoe ha da pănda djawa» Na heàma njoena na tau kawini: «măla noe, Dari, na oemboe moe, nde oekoe woeloe ma ja?» Wăna njoena I Dari: «ămboe peàka, banda dangoe.» Tăka njoena na kawini hiwăna: «lănga tăka ma moe nja, Dari? napa hi ndena woeloe be ă.» «Noe ka ka doena, wăna I Dari, bai ita wănja mata ngeroe ngeroe.»

Tăka hiwăna na ama na noena na kawini: «kanoăma nja pangana I Dari kana ngangoe bana pingoe i papani, laloe mboeha nggoe nja bana pani.» Toenanoe bana hăla ka pangangoe, bana hăla ka pahăpa, lakoe na nja ka I Dari.

---

[1] pandjiloe nja na tamoe nggoe; iemands naam veranderen is voor den Soembanees geen zaak van geringe beteekenis. Zijn „tamoe", naam van een naamgenoot, meestal van een grootvader, doet hem kennen als lid van een bepaalde familie. Dat te veranderen wil dus zeggen, uit de familie uittreden en zich andere voorvaderen zoeken.

[2] oekoe = gewoonte, adat; nde oekoe, wat niet-gewoon, dus buitengewoon is.

Toenanoe bana tăka ka la oema, hiwăna njoena I Oemboe Ndiloe: «Dari, laloe lakoe ănga kau, ná! rimbang ma nda bau lakoe, ndaningoe ma doe pangangoe, lakoe eànga moe ka; nggi weli ni păkoe moe?»

Na heàma njoena I Dari: «mbawa ă nggoe nja ka năhoe la woekoe oămang, ba boeti ka doekoe, nga nggoe nja woea ai», hiwăna njoena I Dari: «ka ndaningoe ma pa năhoe băla moe?» Na heàma njoena I Oemboe Ndiloe; «ndaningoe ndokoe ă pa!» Toenanoe lakoe doe na nja ka I Dari, na lakoe pamanganga watăr, oehoe, mamătoe na pa'ita na na ngăndi ndăba ja. Na kanoăma nja pangangoe, na wŏnja hina ngangoe. Na hăla ka pangangoe hiwăna njoena I Dari: «toenanoe ba pingoe ma doemoe nja patoenoe watăr, pamanahoe pangangoe, manahoe ka kau ngangoe ba ndaningga, măta kakoe lo'a pambawa.»

Toenanoe lakoe na nja ka la oema na na kawini. Toenanoe bana tăka ka hiwăna na ama na I Rămboe Kahi: «ka heàna, Dari?» Tăka hiwăna njoena I Dari: «mai pakarai lăpoe, wănggoe, papaleàwa na i oemboe ka!» Taka na heàma njoena: «nggăra ihi wăngoe lăpoe?» Tăka na heàma njoena I Dari: «toe wăndja da ămăhoe, wăna I Oemboe, ndaningoe pa kanai da.» Toenanoe hida wŏnja lăpoe. Toenanoe bada wŏnja ka lăpoe, hi lakoe na nja i. Na tăka la ngarăngia hina kawinindja da lăpoe la woekoe roemba hina lakoe. Mandai ki ka hawoetoe hina hili beli ja hina lakoe li ha da lăpoe pakawini na la pira na, na piti ha hawiang. Toenanoe bana piti ha ka hawiang hina lo'a la paraing na I M b ă l ă r o e K a h i l o e. Toenanoe bana tăka ka lai noe, hiwăna: «loe wŏnda kadiroe hau roepi, ningoe pakē wăngoe, wăna I Oemboe.» Toenanoe hida wŏnja hau na na roepi; lakoe na nja ka. Tăka na roepi noena na pa'oenoe nja la koeloeroe lăpoe. Toenanoe bana tăka ka la oema na na kawini noena, hiwăna: «ndeda răkang da ămăhoe, wăna I Oemboe, laloe mărăhoe ha da lăpoe, wŏnda lăpoe mabokoeloe, wăna, djeà ha da lăpoe koedoe, măta ndja, wŏnda mabokoeloe.»

Toenanoe bada wŏnja ka lăpoe mabokoel, lakoe na nja ka I Dari. Ndedi na marau bada piti ha da lăpoe hina kanaboe hau na na roepi maweli la oenoe lăpoe. Toenanoe hida pa'aung pabeli I Dari: «mai kau kadiroe! djăka nggăra ămăhoe na mangeang la lăpoe?» Toenanoe hiwăna I Dari: «mahanggetoe ja ka ihoe!» Tăka hiwăna njoena na kawini: «ngăndi beli ja.» Na heàma I Dari: «wŏndja da anakeàda kada kē wăndja pa-

hăpa.» Toenanoe lakoe na nja ka I Dari, bana tăka ka la padoea ngarăngia, na kawini ndja da lăpoe noeda la woekoe roemba. Toenanoe hina lakoe pangalang la oema na; bana tăka ka la oema hina kanoăma nja pangana I Oemboe Ndiloe. Toenanoe bada hăla ka pangangoe hiwăna njoena I Dari: «măta kakoe lo'a patăngăroe ha da ndjara pawoeloe na na ama moe la marăda.» Tăka hiwăna njoena I Oemboe Ndiloe: «ămboe lakoe ănga ănga, Dari!» Tăka na heàma njoena I Dari: «nde'a, lo'a nggoe nja patăngăroe ha da ndjara da pawoeloe na na ama moe handăka na.» Toenanoe lakoe na nja ka hina lakoe li ha da lăpoe pakawini na hina piti ha hawiangoe hina lakoe li la paraingoe noe kawai na mameti marămba na. Toenanoe bana tăka ka, hiwăna: «wŏnda hau rimalokoe, ningoe pakē wăngoe, I Oemboe.» Da wŏnja hau na, bana kē ja ka, na poehi ja la oenoe koeloeroe lăpoe. Hili lakoe na nja i la oema na na kawini. Toenanoe bana tăka ka, hiwăna njoena na ama na na kawini: «Kanggikina Dari! handăka mai moe papiti lăpoe, ngăndi beli ha; handăka mai moe papiti lăpoe, hili ngăndi beli ha.» Na heàma njoena I Dari: «ha Oemboe, ndena manggawa nja na oemboe nggoe njoengga, na nggoemang padiha ha da ămăhoe, na tăngăroe ha dangoe da, nde dangoe da, nggănăpoe da, nde nggănăpoe da.»

Tăka hiwăna njoena na ama na: «pareàngganja pangana I Dari; laloe pingoe ja papani.» Toenanoe kanoăma na nja pangangoe, da wŏnja, na ngangoe doe'ang dăngoe noena na kawini. Bada hăla ka pangangoe hiwăna njoena I Dari: «batoena năhoe, njoengga pa mangangoe doea dănggau, mandai ndai I Oemboe ka na mahiloe ka ba kalembi mi dimi, njoengga doekoe hau ngara ka, djeà ja hiwănggoe.»

Tăka na heàma na kawini: «lănga tăka, ka nde oekoe woeloe ma ja na oemboe moe?» Na heàma I Dari hiwăna: «ai ha, laloe mawoeloe lănga tăka ja na oemboe nggoe njoengga, la lăpoe la koeroeng na patapoe-tapoe ndja da ămăhoe na.»

Toenanoe bada hăla ka pahăpa hiwăna I Dari: «măta kakoe lakoe wa, piti ha da lăpoe!» Toenanoe lakoe na nja ka; ba talioe na ka hida piti ha da lăpoe, hĭna da piti ha, na kanaboe hau na na ri malokoe. Tăka hiwăna na ama na I Rămboe Kahi: «ka nggăra pakarai nda, wăna ihoe na oemboe na I Dari!»[1]

[1] wăna — de Soembanees gebruikt gaarne de zin constructie met wă, om een doel aan te duiden, dat men wil bereiken; bv. zij gingen heen om hem

Njoena I Dari bana lakoe, na lakoe li pamanganga oehoe, watăr, katăbi, na ngăndi nja na oemboe na hina ngangoe. Bada hăla ka pangangoe: «ha Oemboe Ndiloe, poeroe kau la tana, lakoe nda la hoemoer!» Na heàma njoena I Oemboe Ndiloe: «ka pameti ja, wămoe ka, kau pa'aungga la hoemoer.» Na heàma I Dari: «nde tau makatoăba ka njoengga, mai kau kata ihoe kau, wănda nggămoe.» Toenanoe hina lakoe, na jila ja wai, na ihoe ja; na hăla pa'ihoe ja, «lakoe la mamarau hawoetoe. Kau ndoălăk kakoe tăngăroe kau.» Toenanoe hina lakoe la mamarau hawoetoe, na tăngăroe ja, hiwăna njoena I Dari: «laloe timbi ha da woetoe rara [1] moe.» Toenanoe hina pa'aunja hina hili ihoe ja, na piti nja kawita ai hina kori ja na woetoe rara na. Na hăla pakori ha hina ihoe ja: lakoe marau hawoetoe kakoe tăngăroe kau.» Toename hina lakoe marau, djăka ka, wăna, lakoe nda la oema. Toemanoe hida lakoe la oema; na kanoăma pangangoe hida ngangoe. Na hăla ka pangangoe, hiwăna I Dari: «măta kakoe lo'a pambawa.» Lakoe na nja ka I Dari, na lo papiti ha da hinggi komboe, da pawoeloe na I Mbălăroe Kahiloe, tera na, roehi bănggi na, kabeàla oeloe nggeding, kaloemboetoe pakamboeli [2], kanai [3] kapoe pakamboeli, likoe pakarăndja [4], toăngăloe paboroe na, nimboe padoekoe na. Toenanoe hina ngăndi nja, hadang kau boroeng; na pabănggi nja kabeàla, na pahili kaloemboetoe, na papeàka nja patera; bana nggănăpoe ndăba ka la ihi na năhoe: malau poeroe kau la tana, kakoe tăngăroe kau. Na poeroe ja la tana I Oemboe Ndiloe, tăka I Dari na mandapoe la bangga:

---

te vangen = da lakoe: kata jăpa ja, wăda: (zij gingen: wij zullen hem vangen, zeiden zij.). Zie de talrijke voorbeelden in dit verhaal.

[1] woetoe rara = een schurftige uitslag, waaraan de zich nooit badende, maar zich met klappervet insmeerende Soembanees zeer veel lijdt.

[2] pakamboeli = de sirihtasch van panda bladeren gevlochten, wordt versierd met rood en zwart garen, waarmee men heel aardige figuren op de tasch weet in te naaien.

[3] kanai = 't algemeene woord voor een voorwerp, waar men iets in kan doen, hoe groot of hoe klein ook. Echter altijd gebruikt voor een kalkpotje of kalktaschje.

[4] likoe pakarăndja = om de 4 à 5 M. langen lendendoek, gewikkeld om zijn buik, vast te houden, maakt men een gordel van touw (likoe). Dit ± 20 M. lange dunne touw, wordt tot een streng gewonden, welke juist om 't lichaam past. Dit touw is aan de twee bochten met rotan omvlochten (pakarăndja), welke uiteinden dan met een touwtje aan elkaar gebonden worden.

măla palo'angoe maingoe la hangga nggoe, kakoe tăngăroe kau, djăkau parăka mining kakoe pinggau, djăka ndau parăka mining, kakoe hoekoetoe ja na eti nggoe.» Toenanoe palo'angoe maingoe I Oemboe Ndiloe, tăka hiwăna njoena I Dari: «ndjala hawoetoe na tera moe.» Toenanoe na hili patera ja hiwăna: djeà ja ka, na kăna la eti nggoe!» [1]

Toenanoe hiwăna njoena I Dari: «rongoe ja na papani nggoe njoengga, ningoe haătoe na na kawini, laloe manandăngoe ja, măla kata lo'a papiti ja.» Tăka na heàma na oemboe na: «djăka jéa păkoe, Dari, oehimboe himboe be ja lambongoe nge'a pakanaboe nda.» Tăka na heàma njoena I Dari: «ămboe handoeka nja lai noe, djăka talo'a, na wŏ be nda; napa doea modoeng kata lo'a.»

Toenanoe bana toăma ja ka na rehi, lakoe da nja ka. Toenanoe bada tăka ka lai noe, hiwăna na ama na I Rămboe Kahi: «toe ma na I Dari, mbăda kareà na nja na oemboe na, ndedi ningoe ă nggăra nggăra la oema nda.» Tăka na heàma njoena I Dari: «toena hikoe mai kareànja na oemboe nggoe, kana mai papiti ja I Rămboe Kahi, wănggoe.» Tăka na heàma na ama na: «ai ha, banda ndena ngăndi, ndjara ndena ngăndi, ata ndena ngăndi, ndakoe bihoe pawŏnja ja na ana nggoe.» Tăka hiwăna njoena I Oemboe Ndiloe: «djăka jéa păkoe, Dari, laloe pahandoeka ka njoengga, tau mila ma doeta.» Tăka na heàma njoena I Dari: «ha Oemboe, ămboe handoeka nja lai noe, njoengga matanggoe wŏngoe banda.» [2]

Toenanoe hiwăna I Dari: «ha oemboe noedita, djăka djeà ha da banda, ămboe handoeka ndja lai noe, ndjara, ata, karămbo'a koe wŏnggau hau parangoe ata djoea, milioe patama nja la koeroeng [3] na oemboe nggoe.» Tăka na heàma njoena

[1] na kăna la eti nggoe = 't treft mijn hart, d.w.z. 't is geheel naar mijn zin.

[2] banda = goederen, bezittingen. Zoo zegt men: banda la oema, banda la marăda d.w.z. goederen in huis (goud en kleeren) en goederen op 't veld (paarden, karbouwen etc.)

Ook wordt 't gebruikt in de beteekenis van bruidschat, welke bestaat uit die twee soort goederen.

[3] tama la koeroeng = de kamer binnengaan, wil zeggen, met een vrouw afzonderlijk in een kamertje slapen. 't Groote Soemba huis is van binnen verdeeld in tal van kleine hokjes, met wanden van klapperbladeren of matten van pandan bladeren gevlochten. Deze zijn voor de getrouwde paren. Andere menschen slapen op lange bale bale's. De maagden worden ook in zoo'n kamertje opgeborgen, onder de hoede van een oude vrouw.

na ama na I Rămboe Kahi: «toenanoe ba ngaroe na I Dari ja, koe patamanja la koeroeng na oemboe moe.»

Toenanoe hina patama nja la koeroeng. Toenanoe bana patama nja ka la koeroeng, lima mboea nomoe mboea roedoe na na mandai na, tăka hiwăna na ama na I Rămboe Kahi: «toenanoe ba mangoăma na nja ka na ana nggoe, ta kangărătoe ja hakoedoe, toboeng karămbo'a he'au na, doea ngioe da da wē, he'au kamămbi.» Toenanoe bana hăla ka patoboeng [1], pahoendjoe [2], hiwăna njoena I Dari: «haromoe la mbaroe kai lo'a papiti banda la parai na i oemboe.»

Toenanoe bana hadang ka la mbaroe, lakoe da nja ka, na ama na I Rămboe Kahi, na ina na, na poelangéa na, da dawa na, da laleàba na, da bokoe na, lakoe ndăba. Tăka hiwăna njoena I Dari, na peàka nja na oemboe na: «ha oemboe, djăka ta lakoe, ndeta beli la pangéa nda ămăng; ninja na paraing na patoera nggoe, mbinoe tau, mbinoe ata na.» Tăka na heàma njoena I Oemboe Ndiloe: «koe kikoe-kikoeng be laï njoemoe, Dari, nde nggăra ndokoe papaní nggoe, pingoe ma moe nja doemoe.» Tăka na heàma njoena I Dari: «djeà doe ja hiwănggoe, măta kakoe tanggoe wŏngoe banda la ama jera moe.»

Toenanoe lakoe da nja ka, bada tăka ka la paraingoe noena, hiwăna njoena I Dari: «pa'oehi tau dangoe dăngoe ata, kaï rongoe bakoe pareàta, wăna I Dari.» Toenanoe mareni ndăba ka na tau. Tăka hiwăna njoena I Dari: «tăngăroe, na marămba ba wănggoe, ninja ka, laloe hămoe eti ja, ndena mbana na pareàta na; toenanoe hiwănggoe, pa'oehing banda, pa'oehing ata, ka wŏnja wili na na marămba kawini.»

Toenanoe hida pa'oehing ata, ndjara, karămbo'a, wē, kamămbi, ahoe, na pa'oehi ndăba ndja, hina wŏnja na ama jera na I Oemba Ndiloe Toenanoe bana hăla ka pawŏnja, na toboeng, na hoendjoe. Toenanoe bana hăla ka pangangoe, lakoe na nja ka na ama jera na I Oemboe Ndiloe.

Toenanoe bana lăpăhoe ka hiwăna njoena I Dari: «Oemboe Ndiloe, hăla nggoe nja ka palalē [3] kau, parada nggau; njoengga

[1] toboeng = slachten, d. w. z. met een kapmes de strot inhakken, bv. van een karbouw, paard.

[2] hoendjoe = slachten d. w. z. steken met een mes, bv. van een varken. Zoo gebruikt men roeri = slachten van kippen, d. w. z. de kop afhakken.

[3] lalē = trouwen (van den man). lē = echtgenoot. lalē = tot echtgenoot worden. paha = trouwen (van den man) mangoăma = trouwen (van de vrouw.) Hiervoor gebruikt men ook wel kanoăma = klaar maken.

doekoe lakoe nggoe nja ka palalē.» Tăka na heàma njoena I Oemboe Ndiloe: «ămboe lakoe, măta kakoe paha nggau ka kawini lai jehoe.» Tăka hiwăna njoena I Dari bana heàma: «ai ha, oemboe, ndakoe bihoe, njoengga tau ningoe woeloe ihingoe ka, na tau lai jehoe na kadoădăhoe na manoela na; na palingoe ki pa djăka koe himboe hama nggoe, banda ndakoe wŏngoe, woăka ndakoe toengoe.»

Toenanoe lakoe na nja ka I Dari la angoe na paboeti la woekoe oămang.

I. I Dari, de slimme aap.

Aldus is 't begin. Er waren eens twee menschen en zij baarden één kind, een jongen was 't. Toen 't geboren was, na drie dagen, stierf zijn moeder. Korten tijd daarna stierf zijn vader. De zuigeling bleef nu alleen over. En 't bleef maar huilen. Menschen in de buurt, waren er niet; ver weg (waren zij). Er was niemand die zijn ouders begroef; totdat de honden ze geheel (opgegeten) hadden.

Wat dit kind betreft, hoe zou 't daarmee zijn! dat was wonder-machtig; 't werd 15 dagen, 't werd wat sterker, 't kon zich op zijn rug keeren. Na verloop van tijd, 't kon zich omwentelen; vervolgens langzamerhand, struikelend liep hij. Na verloop van een maand, hij was sterk genoeg om te stappen.

Toen meende hij dat hij honger voelde. Hij nam de sirih-mand van zijn moeder en maakte die open; hij keek er in, een halve gulden; hij nam dien en ging er maïs voor koopen, één klos. En hij bracht 't thuis; toen hij thuis gekomen was, vuur wist hij niet te maken; die maïs at hij rauw, iederen dag een rijtje.

Toen hij de maïs op had, ging hij wederom de sirih-mand van zijn moeder nazien; hij zag één rijksdaalder. En hij ging; maïs gaan zoeken; zeide hij maar. En hij ontmoette iemand, die een aap bij zich had; en hij, die den aap droeg, vroeg: waar gaat gij heen, zeide hij tot den knaap. En de knaap antwoordde: «ik ga eten zoeken, ik lijd honger». De aap antwoordde: koop mij. De knaap antwoordde: wat moet ik met je doen? 't is hongerlijden met je. Maar de aap antwoordde: koop mij. Toen vroeg hij hem, die den aap verkocht: hoeveel zegt gij voor den aap? En hij, die hem verkocht, antwoordde: één rijksdaalder, zeg ik er voor. En hij antwoordde: in orde! Hij nam den aap en ging naar huis. Toen hij thuis gekomen was, ging de knaap slapen, zijn lichaam was slap, hij leed honger. Toen zeide de aap: wat scheelt u daar toch, heer! De knaap antwoordde: ik hier heb zoo'n honger! ik ga maïs koopen, zei ik zooeven; koop mij toch, zeidet gij! Toen

antwoordde de aap: wees niet bezorgd, bind mij niet voortdurend vast, maak mij los opdat ik gaan kan. En hij maakte hem los, toen hij hem losgemaakt had, ging de aap heen; hij ging maïs stelen in een anders tuin, hij sneed padi, hij plukte pompoen en hij bracht 't naar huis. Toen maakte hij vuur, roosterde maïs, kookte de pompoen en hij gaf 't en de knaap at. Nu voor 't eerst leerde hij kennen gekookt (eten) te eten.

En de aap zeide: hoe is uw naam heer? «Ik ken mijn naam niet», zeide de knaap. En de aap antwoordde: hoe is 't, dat gij uw naam niet kent? Toen zeide de knaap: mijn moeder, mijn vader, ik zie ze niet, ik ken ze niet, of ze dood zijn of zij niet dood zijn, ik ken ze niet. »Laat dat maar zoo, zeide de aap, ik zal u wel een naam geven; Oemboe Ndiloe mila zijt gij; wat mij betreft I Dari, zult gij tot mij zeggen.

Toen zij aldus elkaars namen kenden, ging I Dari heen; bij zijn gaan zeide hij: Nu heer! als ik er niet ben, maak dan zelf 't eten klaar; laat mij even gaan wandelen, ik ga de paarden bezien, de bezittingen van uw vader in 't veld.

En hij ging heen; er gingen 3 à 4 nachten voorbij, toen eerst keerde hij terug; hij kwam niet ledig terug; hij ging aan in de tuinen van (andere) menschen, om te stelen rijst, maïs.

Toen hij thuis gekomen was, zeide Oemboe Ndiloe: waar hebt gij rijst gevraagd? I Dari antwoordde: zwijg maar, mijn tuinen zijn veel in getal, mijn handen zijn lang wanneer ik onkruid wied.

Toen maakte hij eten klaar; toen hij gegeten had, zeide I Dari: heer, laat mij gaan wandelen. En hij ging naar de Kampong, de plaats van I Mbălăroe Kahiloe; zeer rijk was deze vorst, er was niemand zijns gelijke in grootte, zijn oogen waren als klappernoten, zijn ooren waren verbazend breed. Hij kwam nu in zijn huis en die vorst zeide: he daar, Dari, wat komt ge doen? Toen antwoordde I Dari: ik ben aan 't wandelen; ik hoorde van de menschen: I Dari moet eens komen om 't vuil uit mijn ooren te peuteren, zegt de vorst, zeide men naar ik hoorde. En de vorst antwoordde: 't is waar, en nu gij daar toch gekomen zijt, zult gij 't er uit peuteren. En I Dari antwoordde: daar 't nu mis is met de zon, moet 't maar morgen ochtend zijn, opdat wij ze (de ooren) richten naar de stralen van de morgen zon.

En I Dari overnachtte aldaar; men maakte eten voor hem

klaar, gaf 't hem en hij at. 't Was nog niet licht, terwijl de zon pas even zichtbaar was, toen zeide I Dari: heer de zon zendt haar eerste stralen uit, kom naar beneden opdat ik bezie uwe ooren. Toen zeide de vorst: waar moet ik gaan zitten? «Kom daarheen, op den rand van 't ravijn, opdat ik kan zien uwe ooren.»

Zij gingen nu naar den rand van 't ravijn en hij ging zitten naar beneden kijkend in 't ravijn. Maar I Dari ging iets meer boven zitten. Toen hij ze bezien had: schuif nog een beetje dichter bij den rand van 't ravijn, ik kan niet zien! Toen hij nu dichter bij schoof, duwde hij hem in 't ravijn en de vorst stierf. De vorst was nog niet dood of de menschen in de Kampong, vlogen allen op om I Dari dood te slaan, want hij heeft gedood onzen heer, zeiden zij.

Maar I Dari zeide: ha, wacht even! hoor naar mijn woord; deze ruwe heer, was zeer toornig, zeer warm (streng) was zijn regeeren; gij moet maar eens wachten op mijn heer, zeer goed is hij, hij wil niet streng regeeren, al wat hij zegt is goed. De menschen aldaar antwoordden: dat is waar hij regeerde streng. En I Dari zeide: de bezittingen van dezen gestorven vorst, moet gij niet verbergen, verzamelt alles opdat gij er mee opwacht mijn heer.

I Dari ging heen, hij liep aan in de tuinen van (andere) menschen om djagoeng te plukken, om padi te snijden en hij bracht 't in huis. Toen hij thuis gekomen was zeide I Oemboe Ndiloe: wat uw gaan betreft, men weet niet waar gij heen gaat. I Dari antwoordde: ha Oemboe Ndiloe, gij weet niet wat ik weet, naderhand zult gij 't zien. Toen hij eten voor hem klaar gemaakt had en zij gegeten hadden, ging I Dari wederom, naar een anderen vorst, die rijk was. Hij had een kind, een maagd, 't was een schoone vrouw. Toen hij in dat huis gekomen was, zat de vorst in de voorgalerij en hij zeide tot hem: he daar, Dari, wat komt gij doen? «Ga eens kijken, zeide (mijn) heer, naar oom, zeide hij mij daar, en zoo kom ik.» En de vorst zeide: geef I Dari zijn sirih, hij weet hoe hij een zaak moet aanvatten. En men gaf hem en hij kauwde sirih; toen hij sirih gekauwd had, zeide hij: laat mij naar boven gaan naar de Ramboe. Toen hij naar boven gegaan was, ging hij zitten naast die vrouw en hij zeide: laat mij eens sirih kauwen, Ramboe. En die vrouw antwoordde: ga weg, Dari, want je

bent zoo pik-zwart, ik ben bang voor je. I Dari antwoordde: en terwijl ik toch uw slaaf ben, hoe zijt gij dan bang voor mij? De vrouw antwoordde: dat is, ik ken je niet, van waar gij gekomen zijt. En I Dari antwoordde: ik ben gezonden door uw familie ginds en zoo ben ik gekomen; ik moet zeggen, gij zijt waarlijk familie, zeide I Dari, uwe oogen verschillen in niets, gelijk ook uw praten, uw stap is dezelfde, uw lachen is hetzelfde. En de vrouw antwoorde: hoe is 't toch, terwijl gij mij ziet, Dari, spreekt gij zulke dingen; ik heb geen familie; ik ben maar alleen geboren aan mijn ouders. En I Dari antwoordde: niet alzoo, Ramboe, ga eens hooren, sprak hij daarginds met mij, en zoo ben ik door gestapt en zoo ben ik tot u gekomen.

En haar vader in de voorgalerij antwoordde: wat zegt die Dari daar toch, hij praat veel te veel. En de vrouw antwoordde: 't is familie van u, mijn heer, zegt hij. Misschien is 't dan wel zoo, zeide haar vader terwijl hij antwoordde, 't land is zoo ver, wij kennen elkaar tegenwoordig niet meer, zeide hij; daarom dat I Dari zoo goed kan praten, maak eten voor hem klaar, opdat hij ete.

Toen maakte men eten voor hem klaar; en toen het eten gaar was, schepten zij 't op en gaven 't en die vrouw zeide: kom eten Dari! I Dari antwoordde: ik wil niet alleen eten, als wij te zamen eten dan is 't goed. En die vrouw antwoordde: neen, zeide zij. En I Dari antwoordde: als dat zoo is, dan wil ik niet eten; maar wanneer wij te zamen uit één schotel eten, dan zal ik wel eten. En die vrouw antwoordde: met zijn beiden, zegt gij, laten wij 't dan maar tesamen doen, daar steekt tocht geen kwaad in! En zij aten te samen, totdat zij opgemaakt hadden hun rijst in één schotel. Toen zij gegeten hadden, gaf men sirih; na 't sirih kauwen zeide I Dari: laat ik gaan, 't is al donker en ver is mijn woonplaats. En hij ging heen.

Toen hij thuis gekomen was, zeide I Oemboe Ndiloe: waar van daan, Dari? I Dari antwoordde; ik ben eens aan 't wandelen geweest op de vlakte, want ik ben toch een aap. En I Oemboe Ndiloe antwoordd: je bent maar bezig met onzinnig te loopen, en eten is er niet! I Dari antwoordde: wees toch niet bezorgd over dat eten, zoo meteen is 't er. En hij stond op en ging heen, hij ging djagong plukken in de tuinen van een ander; al wat hij maar zag, hij bracht 't alles, onnoemlijk veel droeg

hij. Toen hij thuis gekomen was, maakte hij eten klaar, hij roosterde maïs, hij kookte pompoen, hij gaf 't en hij at.

En I Dari zeide: ik heb iets bedacht, wat gij niet weet, langzamerhand na verloop van tijd, dan zult gij 't weten. En wederom ging hij naar de plaats waar hij vroeger van daan gekomen was. Toen de vader van I Ramboe Kahi hem zag, zeide hij: daar komt I Dari wederom aan, wat zou hij nu toch te zeggen hebben. Toen hij aangekomen was, gaf men hem sirih; toen men sirih gekauwd had, zeide de vader van I Ramboe Kahi: he daar, Dari, wat komt gij doen? I Dari antwoordde: ik kom zoo maar eens wandelen. De vader van I Ramboe Kahi antwoordde: 't is niet zonder reden dat ik je vraag, misschien is hij wel door zijn heer gezonden, zeide ik maar. I Dari antwoordde: dat zal eerst na verloop van langen tijd gebeuren; en als hij mij dan zendt om tot u te komen, dan zal ik komen. En de vader van I Ramboe Kahi zeide: maak 't eten klaar van Dari opdat hij ete; ik mag hem zeer gaarne (hooren) spreken, hij weet een ander te prijzen als hij spreekt. Men maakte nu zijn eten klaar, toen 't gaar was riepen zij hem. Hij klom nu in huis en I Ramboe Kahi zeide: ha Dari; kom jij daar, en eet hier aan mijn zijde. En hij ging en men gaf hem zijn eten. En I Dari zeide: ha Ramboe, wij moeten te samen eten. En I Ramboe Kahi antwoordde: ai ha, ik wil niet te samen eten met jou. «Waarom wilt gij niet, Ramboe?» «Uwe handen zijn zwart, op je lichaam zitten haren, daarom is 't dat ik niët wil. En I Dari antwoordde: gij schept aan den eenen kant, en ik schep aan den anderen kant, één keer slechts zult gij scheppen. En zoo deden zij 't tesamen.

Nadat hij gegeten had, zeide I Dari: ha Ramboe, geef mij sirih. En zij gaf een sirih-mand. En I Dari zeide: ha Ramboe, als ik mijn oogen zoo eens laat gaan, dan is dit precies hetzelfde als 't aangezicht van mijn heer, zijn spreken hetzelfde, zijn lachen hetzelfde, zijn kijken hetzelfde. En I Ramboe Kahi antwoordde: hoor dien Dari eens, wat praat hij toch voor onzin; uw heer heeft zijn eigen oogen, en ik heb mijn eigen oogen, gij maakt alle menschen gelijk. Maar I Dari antwoordde: ik ben in ernst, wat mijn heer betreft: paarden, karbouwen, slaven, praat er niet van (zooveel zijn er), verbazend rijk is hij. I Kahi antwoordde: laat hem maar rijk zijn! en als hij zoo rijk is, dan moet gij mij 't komen brengen. En I Dari antwoordde: nader-

hand als gij 't niet zijt, die de bezittingen van mijn heer bewaren zult, verander dan mijn naam, ik zal dan niet meer I Dari zijn. En I Dari zeide: laat mij gaan. En hij ging heen en liep aan in de tuinen van anderen, padi en djagong hij droeg 't op zijn hoofd en droeg 't over zijn schouder. Toen hij thuis gekomen was, maakte hij eten klaar en zij aten.

Na verloop van korten tijd ging I Dari heen en hij liep aan in den tuin van I Mbälároe Kahiloe, hij zag de ananassen, hij plukte ze en hij bracht ze aan die vrouw. Toen hij aangekomen was: deze ananassen, ga ze hun brengen, zegt mijn heer! En de menschen aldaar antwoordden: wat moeten wij daar mee doen, vadertje, zij zijn zuur. En I Dari antwoordde: wel aan, probeer ze open te maken en te eten, zij zijn werkelijk zeer goed. En zij maakten ze open en zij aten ze; en terwijl zij ze nu aten: ze zijn toch wel goed, overdachten ze. En de vader van I Ramboe Kahi zeide: waar komen die ananassen van daän? I Dari antwoordde: 't zijn ananassen uit den tuin van mijn heer. «Zijn er buitengewoon veel?» En I Dari antwoordde: ai ha, praat er niet van, een groote tuin (vol) er van. En de vader van I Ramboe Kahi antwoordde: als zoo is hij, die mijn dochter trouwt, dan ben ik zeer blijde, ik houd zoo veel van ananassen. En de vrouw antwoordde: wel aan, Dari, uw heer, is hij buitengewoon rijk? I Dari zeide: praat er niet van, veel bezittingen! en de vrouw zeide: spreek je in ernst, Dari? misschien is hij wel niet eens rijk! Dat is hij wel, zeide I Dari, gij zult 't naderhand met uw eigen oogen zien.

De vader van die vrouw antwoordde: maak eten klaar voor I Dari, opdat hij ete, want praten kan hij, ik mag hem gaarne (hooren) praten. Toen hij gegeten had en sirih gekauwd had, ging I Dari heen. Toen hij thuis gekomen was, zeide I Oemboe Ndiloe: Dari, wat loop jij onzinnig heen, jij daar! ik lijd honger terwijl gij gaat, er is volstrekt geen eten, onophoudelijk gaat gij maar! waar kom je toch van daan? I Dari antwoordde: ik ben maar eens aan 't wandelen geweest in 't dichte bosch, want ik ben toch een aap en ik at boomvruchten; en I Dari zeide: hebt gij heden geen etensvoorraad meer? I Oemboe Ndiloe antwoordde: er is heelemaal niets meer. En I Dari ging heen, hij ging stelen maïs, padi, al wat hij maar zag, hij bracht 't allemaal. Hij maakte eten voor hem klaar, hij gaf en hij at. Na 't eten zeide I Dari: daar gij 't nu kent maïs roosteren,

eten koken, kook dan om te eten, wanneer ik er niet ben, laat mij gaan wandelen.

En hij ging naar 't huis van de vrouw. Toen hij daar gekomen was, zeide de vader van I Ramboe Kahi: hei daar, Dari! En I Dari antwoordde: ik kom zakken vragen, ik ben gezonden door mijn heer! En hij antwoordde: wat moet er in die zakken? En I Dari antwoordde: om er geld in te doen, zegt mijn heer, er zijn geen manden meer. En zij gaven hem zakken. Toen zij hem zakken gegeven hadden, ging hij heen. Hij kwam op den weg en hij verborg de zakken in 't dichte gras en hij ging heen. Na korten tijd, ging hij weer terug en hij ging aan bij de zakken, vroeger door hem verborgen, en hij nam een gedeelte. Toen hij er een gedeelte van genomen had, ging hij naar de Kampong van I Mbālāroe Kahiloe. Toen hij daar gekomen was, zeide hij: vlug, geef mij even een gulden, ik moet er iets voor koopen, zegt mijn heer. En zij gaven hem een gulden, en hij ging. En deze gulden stak hij tusschen de opgerolde zakken in. Toen hij bij 't huis van die vrouw gekomen was, zeide hij: het geld kan er niet in, zegt mijn heer, de zakken zijn veel te klein, geef mij groote zakken, zegt hij, hier zijn de kleine zakken, laat maar, geef mij grooten.

Toen zij hem groote zakken gegeven hadden, ging I Dari weg. Hij was nog niet ver, toen men de zakken opnam en er viel een gulden binnen uit de zakken. En men riep I Dari terug; kom even hier! wat voor geld is dat, dat in de zakken gebleven is? I Dari antwoordde: 't is er misschien aan blijven hangen. En die vrouw zeide: breng 't terug. I Dari antwoordde: geef 't maar aan de jongens, om er sirih voor te koopen. En I Dari ging heen; toen hij halverwege gekomen was, verborg hij die zakken in het dichte gras. Vervolgens ging hij recht door naar huis, thuis gekomen, maakt hij eten klaar voor I Oemboe Ndiloe. Toen zij gegeten hadden, zeide I Dari: laat mij de paarden eens gaan bezien, de bezittingen van uw vader op 't veld. I Oemboe Ndiloe antwoordde: loop niet onzinnig overal heen, Dari. En I Dari antwoordde: neen, ik ga bezien de paarden, de bezittingen van uw vader op 't veld eertijds. En hij ging en hij liep aan bij de zakken, door hem verborgen, en hij nam er een gedeelte van en hij ging aan in die kampong van daareven, waarvan de vorst dood was. Toen hij daar gekomen was, zeide hij: geef mij een rijksdaalder, ik moet er

wat voor koopen, zegt mijn heer. Zij gaven hem er één, toen hij 't genomen had, stopte hij 't tusschen de opgerolde zakken. Wederom ging hij naar 't huis van de vrouw. Toen hij daar gekomen was, zeide de vader van de vrouw: hoe is 't Dari? de eene keer komt gij zakken halen en brengt ze weer terug; een andere keer komt gij zakken halen en gij brengt ze weer terug. En I Dari antwoordde: o heer, mijn heer heeft zelf geen tijd (om te komen), hij is bezig met geld te tellen, hij kijkt of er veel is of niet veel; of 't voltallig is of niet voltallig. En haar vader antwoordde: maak vlug 't eten klaar voor I Dari, wat kan hij toch praten. Men maakte eten klaar, men gaf het en hij at te zamen met die vrouw. Toen men gegeten had, zeide I Dari: zooals 't nu is, ben ik 't nog die te samen met u eet, na verloop van tijd neemt mijn heer mijn plaats in, want hij is familie van u, ik ben van een anderen naam, daarom zeg ik het. En de vrouw antwoordde: werkelijk, is uw heer verbazend rijk? En I Dari antwoordde en zeide: ai ha, mijn heer is werkelijk erg rijk, in zakken in kamers stapelt hij zijn geld maar op.

Nadat men sirih gekauwd had, zeide I Dari: laat mij nu gaan, neem de zakken! En hij ging; hij was juist weg of men nam de zakken; men had ze pas genomen, daar viel een rijksdaalder. En de vader van I Ramboe Kahi zeide: wat zou hij ons toch willen vragen, de heer van I Dari?

Toen I Dari heen ging, liep hij aan om te stelen padi, maïs, aardvruchten, hij bracht 't aan zijn heer en hij at. Toen men gegeten had: ha Oemboe Ndiloe, kom hier op den grond, laten wij naar den put gaan. I Oemboe Ndiloe antwoordde: je wilt mij dooden, daarom roept gij mij naar den put. I Dari antwoordde: ik, ik ben geen gek, kom dan zullen wij u baden, zeg ik u. En hij ging, hij putte water, hij baadde hem; na 't baden: ga een eindje weg, blijf staan dat ik u bezie. En hij ging een eindje weg, hij bekeek hem en I Dari zeide: al te dik is uw schurftige uitslag. Hij riep hem en hij baadde hem wederom; hij nam een stukje hout en hij begon zijn schurftige uitslag af te krabben. Toen hij klaar was met krabben, baadde hij hem: ga een eindje weg opdat ik u bezie.» Hij ging een eind weg; klaar is 't, zeide hij, laten wij naar huis gaan. Zij gingen naar huis, hij maakte eten klaar en zij aten. Na 't eten zeide I Dari: laat mij gaan wandelen. I Dari ging heen, hij

ging halen de gekleurde mannendoeken, de bezittingen van I Mbäläroe Kahiloe, zijn hoofddoek, zijn lenden doek, 't kapmes met ivoren heft, de versierde sirihtasch, het versierde kalkzakje, het buiktouw, 't houten geldbakje, dat hij omdeed en de lans, die hij droeg. Hij bracht 't hem: sta op, kleed u aan; hij deed hem 't kapmes aan, hij hing hem de sirihtasch om, hij leerde hem een hoofddoek omdoen; en toen alles compleet aan zijn lichaam was: ga nu naar beneden op den grond, dat ik u bezie. I Oemboe Ndiloe ging naar beneden op den grond, en I Dari zat in de voorgalerij: ga nu eens heen en weer hier vóór mij, dat ik u bezie, of gij op en top een man zijt, dat ik 't wete van u, of gij 't niet zijt, dat ik 't overwege in mijn hart. En I Oemboe Ndiloe ging op en neer, en I Dari zeide: uw hoofddoek is een weinig verkeerd. Hij deed opnieuw de hoofddoek om en hij zeide: dat is 't, 't treft mij in 't hart.

En I Dari zeide: hoor naar mijne woorden; er is een vrouw zeer schoon is zij, laten wij haar haan halen. Maar zijn heer antwoordde: als dat 't is, Dari, gij zoekt maar altijd een kuil, waarin wij moeten vallen. Maar I Dari antwoordde: maak u daarover maar niet bezorgd, als wij gaan, dan geeft hij haar ons; over twee dagen zullen wij gaan.

Toen de bepaalde tijd gekomen was, gingen zij. Toen zij daar gekomen waren, zeide de vader van I Ramboe Kahi: zoo is die I Dari, hij brengt reeds mee zijn heer, en wij hebben nog niets in huis. Maar I Dari antwoordde: dat is 't dat ik mijn heer meebreng, opdat hij kome hale I Ramboe Kahi, zeg ik. Maar haar vader antwoordde: ai ha, goederen brengt hij niet, paarden brengt hij niet, slaven brengt hij niet, ik wil hem mijn dochter niet geven. I Oemboe Ndiloe antwoordde: als dat 't is, Dari, 't brengt mij zeer in moeite, wij zijn arme menschen. Maar I Dari antwoordde: ha heer, maak u daarover niet bezorgd, ik neem 't op mij de bruidschat te geven.

En I Dari zeide: ha heer daarboven (in huis) als 't de bruidschat betreft, maak u daarover niet bezorgd, paarden, slaven, karbauwen, ik zal u geven één kampong van uitsluitend slaven, als gij mijn heer maar in de kamer laat (laat trouwen). En de vader van I Ramboe Kahi antwoordde: omdat I Dari 't zegt, zal ik uw heer in de kamer laten.

En hij liet hem in de kamer. Toen hij hem in de kamer gelaten had, na vijf à zes nachten, toen zeide de vader van

I Ramboe Kahi: daar mijn dochter nu getrouwd is: zullen wij een heetje offeren, en slachten één karbauw, twee varkens en een geit. Toen men klaar was met het slachten, zeide I Dari: morgen vroeg moet gij de bruidschat gaan halen in de kampong van mijn heer.

Toen men 's morgens vroeg opgestaan was, gingen zij heen, de vader van I Ramboe Kahi, haar moeder, haar oom, haar nichten, haar neven, haar grootvader, allen gingen. En I Dari zeide, hij sprak tot zijn heer: heer als wij gaan, wij keeren niet terug naar onze vroegere plaatsen; er is een kampong door mij gesticht, vol met menschen, vol met slaven. En I Oemboe Ndiloe antwoordde: ik zal je maar volgen, Dari, ik zal niets zeggen, gij alleen weet het. En I Dari antwoordde: daarom zeide ik: laat mij 't op mij nemen de bruidschat te geven aan uw schoonvader.

En zij gingen; toen zij in die kampong gekomen waren, zeide I Dari: verzamelt u gij allen en gij slaven, opdat gij hoort mijn bevelen, zeide I Dari. Al de menschen kwamen dicht bij. Toen zeide I Dari: kijk de vorst waarvan ik sprak, hier is hij, hij is zeer goed, zijn bevelen is niet streng; daarom zeg ik: verzamel goederen, verzamel slaven, opdat wij de prijs van de vorstin betalen.

En zij verzamelden slaven, paarden, karbauwen, varkens, geiten, honden, zij verzamelden alles en men gaf 't aan den schoonvader van I Oemboe Ndiloe. Toen men 't gegeven had ging men slachten. Nadat men gegeten had, ging de schoonvader van I Oemboe Ndiloe heen.

Toen hij weg was, zeide I Dari: Oemboe Ndiloe, ik heb u nu uitgehuwelijkt, ik heb u opgevoed; wat mij betreft ik ga ook trouwen. Maar I Oemboe Ndiloe zeide: ga niet, ik zal u laten trouwen met een vrouw van hier. I Dari zeide en antwoordde: ai ha, heer, ik wil niet, ik ben een harig mensch, de menschen hier hebben een glad vel; 't is veel beter, dat ik mijns gelijke zoek, een bruitschat geef ik niet, een tuin leg ik niet aan.

En I Dari ging naar zijn mede apen in 't dichte bosch.

II. Karoboe toenoe. Karoboe hämoe [1].

Toenanoe ninja haätoe na na marämba, laloe woeloe ma ja. Toenanoe na paha ja na haätoe na kawini. Toenanoe ba ndaningoe ana na, täka na hili paha ja na haätoe; ndaningoe mboe ana na. Da ngara da da kawini noeda, na haätoe I Wandäloe ja, täka na haätoe I Leàmba ja.

Toenanoe hiwäna njoena na marämba: papoeroendja da ana mongoe kata tondoendja; lo pahimboe ana manoe [2] kata pinja. Täka hi ninja haätoe na na ata na, mini ja, I Kaka ja na ngara na. Täka noena hina lakoe, lo'a pakarai ana manoe, wäna. Toenanoe bana lakoe ka hina täka la ana woäka; la woäka noena ninja haätoe na na kawini, I Kähi ja na ngara na. Na kawini noena laloe mbodoekoe ja.

Toenanoe hina piti ja na woeroeng, hina tidoenja hina lakoe hina hamboeroe ja I Kaka, na malo'a pakarai ana manoe, na papaleàwa na na marämba. Täka hiwäna njoena I Kähi: ka nggi lo'a moe nja, Oemboe Kaka? Täka na heàma njoena I Kaka: lo'a pakarai ana manoe, wäna ngga I Oemboe.

Täka na heàma njoena I Kähi Mbodoekoe: Kanggära toe wämoe? «Tatängäroe ja na oera na na manoe, wäna I Oemboe, kakoe itandja hiloe da [3] I Woeriding dängoe I Woehänomoeng».

---

[1] karoboe toenoe = laboe air; karoboe hämoe = laboe manis. De derde soort pompoen, waarvan men kalkpotjes en flesschen maakt, heet Katiti.

[2] ana manoe = een „kipje"; is een „euphemistische" uitdrukking en kan elk beest beteekenen, tot een karbouw toe. Elk geschenk of offerande is echter niet compleet, zonder een kuikentje, waarvan de darmen worden nagezien. De mensch wil echter ook wel wat eten en daarom komt er een grooter dier bij.

[3] hiloe da I Woeriding dängoe I Woehänomoeng: de vorst gaat offeren, om uit de ingewanden te zien, of hij nog kinderen zal krijgen of niet, nl. de opvolgers van I Woeriding en I Woehänomoeng d.w.z. de namen van de voorouders moeten voortleven in 't nageslacht — en een kleinzoon heet naar zijn grootvader. Zonder kinderen te zijn is voor den Soembanees bijna onmogelijk; desnoods adopteert hij een zoon. Dit staat natuurlijk in verband met zijn „voorvaderen-dienst"; want wie moet straks zijn graf verzorgen en hem telken male eten geven, als hij zonder kinderen sterft?

Tăka hina heàma njoena I K. Mb.: «djăka njoengga, koe ngalang papa'anandja hiloe da I Woeriding, I Woehănomoeng». Tăka hiwăna njoena I Kaka: «măta kakoe lakoe ă». Toenanoe hina lakoe.

Toenanoe bana ngalang ka na ana manoe hina beli ja.

Tăka njoena I K. Mb.: «ha Oemboe Kaka, ămboe peàka doe nja na Oemboe moe na papăní nda kawai, tangedji ă nggoe doekoe.»

Toenanoe hina lakoe I Kaka, hina tăka nja na Oemboe na, hiwăna nja: «ha Oemboe, ninja haătoe na na kawini noewawa, wăna ngga kawai, djăka njoengga, koe ngalang papa'ana ndja hiloe da I Woeriding dăngoe I Woehănomoeng, wăna ngga.»

Tăka hina heàma njoena na Oemboe na, hiwăna: napa haromoe la mbaroe, koe lo'a pajăpa ja, pamamoha nja [1], kareà nja jehoe la paraingoe. Toenanoe hadang la mbaroe, na hoenga ka na lodoe, tăka na marămba noena na padoendang; bana tăka ndăba ka na tau hina lakoe pajăpa ja hina kareà nja la paraingoe. Toenanoe bana tăka ka la paraingoe hida karai ja: «lănga tăka, wămoe njoemoe, koe ngalang papa'ana ndja hiloe da I Woeriding dăngoe I Woehănomoeng, ba wăna I Kaka, na ata nggoe?» Tăka hina heàma I K. Mb.: lănga tăka!

Toenanoe hina paha ja, bana paha ja ka patoe mboea woelang lima mboea woelang malăpăhoe, toemboe ma da nja da anakeàda. Toenanoe na ngeri bokoel na kamboe na I K. Mb.

Tăka hiwăna na marămba: ndaningoe kokoeroe paroehi ndja da anakeàda, djăka da dedi. Tăka hina piti ja na loeloe kamba, hau kabokoeloe na na loeloe kamba miting, hau kabokoeloe na na loeloe kamba wingiroe. Tăka hina hondoe ha da hoepoe da la koeroeng, pangia na I K. Mb., hiwăna njoena na marămba: «lakoe nggoe nja la hapapa tana [2], lo'a pakē kokoeroe;

[1] mamoha = een jong meisje, dat als „slavinnetje" de bruid vergezelt, en altijd bij haar blijft. Gedurende de trouwfeesten, blijft zij mooi aangekleed en gesluierd in huis zitten, als 't ware de bruid voorstellend, die zelf vrij rond loopt.

Ook wordt eene mamoha wel gegeven als verzoeningsgeschenk en bij 't sterven van een radja, wordt zij door andere verwante radja's gegeven, aan de familie van den overledene. Vroeger werden zij ook wel gedood om den vorst in 't doodenrijk te vergezellen.

[2] la hapapa tana = 't land aan de overzijde der zee. Hoewel de Soembanees zich nooit op zee waagt, is toch in de verhalen steeds sprake van reizen naar overzee. De Soembaneezen zijn dan ook naar de legende, van overzee hier aangekomen.

toenanoe djăka da dedi da anakeàda, djăka kawini ha, kădoekoe nja na loeloe kamba miting; djăka mini ha, kădoekoe nja na loeloe kamba wingiroe, kakoe pindja dedi da, kakoe wotoe pareànggang kokoer, kakoe beli ka.»

Toenanoe ba talioe na ka pihoe mboea woela na mandai na, hida dedi ha da anakeàda noeda, mini djoea ha.

Tăka hina kădoekoe nja na loeloe kamba wingiroe; tăka na marămba na malakoe hoepapa la hapapa tana, na pinja ka. Tăka da papaha woenga na hida piti nja karoboe toenoe dăngoe karoboe hămoe hida băndjăloe ha la lihi na I K. Mb.; tăka da anakeàda hida piti ha; na haătoe la hau katiti hida poehi ja, na haătoe hamang, hida lakoe pawăroendja la lokoe.

Tăka njoena I. K. Mb. hiwăna: na kapătang na mata nggoe, ndakoe pinja pa djăka nggamoe na madandandja da ana nggoe hida băndjăloe ngga karoboe toenoe dăngoe karoboe hămoe.

Tăka hininja haătoe na na makaweàda, I Apoe Kămi [1] ja na ngara na, na marada nja I K. Mb. Toenanoe hina lakoe la wai hina ita ha dămboe da da katiti, tăka hiwăna: nggăra h a titi h a ihoe h a jeàda? ta h a piti h a ha njoeda, ta h a takoe h a wăngoe h a wai.

Tăka hina piti ha, tăka hina tăngăroe ha noedaloe la katiti, ningoe ana rara, tăka hiwăna: ha, h a lahoe h a ama da, h a nggăra h a daloe h a titi, djeà h a ha oemboekoe ngga h a ihoe?

Tăka hina paloehoe ha, hina ihoe pahămoe hămoe ndja, hina ngăndi ha la oema na. Na tăka la oema na hina pohoe ndja wai hoehoe kamămbi, hina pa'oenoe ndja hau lodoe hau lodoe; noewang naingoe [2] ma na bana pa'oenoe ndja wai hoehoe kamămbi.

Toenanoe bana pindja ka dedi da da ana na, na marămba na wotoe ma nja liroe na na teàna na, tăka hina hărăngoe la mananga [3] Toenanoe bana tăka ka la mananga; tăka da

---

[1] I Apoe Kămi, speelt in de verhalen steeds de rol van „beschermster der onschuld" en geeft aan belanghebbenden te kennen geheimen, misdaden en verborgen zaken. Dat 't geen gewoon menschenkind is, blijkt uit haar taaltje; overal voegt zij h a vóór of tusschen de woorden.

[2] noewang naingoe ma na = een samenstelling van noewang = aanlasschen en naingoe = onafgebroken voortzetten, en is geworden tot een vaststaande uitdrukking in de beteekenis van „voortdurend, onophoudelijk".

[3] mananga = is de monding der rivier in zee, afgesloten door zandbanken of koraalriffen; ngaroe mananga is de eigenlijke riviermond.

papaha woenga na da lakoe panapa ja la ngaroe mananga. Toenanoe bana poeroe ka na marămba noena, tăka hiwăna: măla da ana nggoe, nde doe da meti? Tăka hida heàma da papaha na da tau madoea, hiwăda: nggăra ka na pa'anang, karoboe toenoe dăngoe karoboe hămoe. Tăka hina heàma njoena na marămba, hiwăna: lănga tăka? Da heàma njoeda da kawini: lănga tăka! «Kani, hina kădoekoe nja na loeloe kamba wingir, mini ha, hăla pawăna ngga! ha Kaka, lakoe papoenggoe au, kata tăka tai kata paharikanja [1] la awang; laloe kambălikoe ja I K. Mb.», hiwăna noena na marămba.

Tăka njoena na marămba lakoe woengang la oema, tăka njoena I Kaka na lakoe li papoenggoe au. Toenanoe bana tăka ka na marămba la oema, tăka hiwăna: «ha Kahi Mbodoek! nggini ha ka da ana moe da hiloe da I Woeriding dangoe I Woehănomoeng, bawămoe ngga ba la hapapa tana ka.» Tăka njoena I K. Mb. ndena heàma. Toenanoe bana tăka ka I Kaka, hiwăna njoena na marămba: «ha Kaka, ăki nja na au kau pahada nja. Toenanoe bana hăla ka pa'ăki nja, tăka hina pahada nja, na paharikandja da au noeda, doea mboengoe da. Tăka njoena na marămba hina hē toămanja hoedita la oema hina jăpa ja na loenggi na hina jăbăhoe nja la bangga hina ndoeha ja la tana, hiwăna njoena na marămba: «ha Kaka, piti ja I K. Mb. jeàna, kau wotoe ja noedita la kapoeka au.» Tăka njoena I Kaka hina piti ja hina hē pawotoe ja, na padjăngăloe nja la kahanga au na loenggi na, na papohoe dăngoe tau na.

Toenanoe njoena I Apoe Kămi bana kaboeboeloe ha noeda da anakeàda, da kabeli nggoboe ka; hili hau woelang da pangga ndjoroe ka; tiloe mboea woelang da pingoe ka papa'ina papa'ama. Tăka hiwăna njoena I. A. K.: «da ha oemboekoe ha nggoe ha jeàda, da ha toetoeroe, ha njoengga ha leàwa ha ndeda ha bihoe ha tarang.»

Toenanoe bana ngeri kaboeboe-boeboeloe ha, ngalang hau ndaung da pingoe ka papadjoeloe, da pingoe ka papamakang, da pingoe ka papadjoeki, da pingoe ka papawoei. Toenanoe bada pingoe toedanoe ka, tăka hiwăda da anakeàda: «ha Apoe, măta kama lo'a hoedita la paraingoe." Tăka na heàma njoena I A. K.: «ha napa kadiroe, napa doena i ngeri matoea toea

[1] harikang = kruiselings, in den vorm van ╳ teeken.

ki hakoedoe.» Tăka hida heàma da anakeàda noeda: «lănga tăka na papaní na I Apoe, djăka ta loa năhoe, ndena mangădătoe nda tau.» Tăka hina heàma njoena I A. K.: «djè doe ja, hiwănggoe nggămi.» Tăka njoena I A. K. na kaboeboeboeboeloe ha. Toenanoe papohoenja na ndaung na kawoenga kaboeboeloe ha, dămboe ndaung wăngoe. Toenanoe bana ita ka năhoe, na paleàwa ha lai noe lai noe; da anakeàda noeda da kikoenja na pareàta na I A. K., ndeda bihoe papatarang.

Toenanoe ba laloe toetoeroe ha, tăka hiwăna njoena I A. K.: «ha oemboekoe nggoe, Oemboe ha Woe ha riding dăngoe Oemboe ha Woehă ha nomoeng, ha rongoe ja na pa ha pèaka nggoe ha doea ha modoeng njoemoe dăngoe ha eri moe ha loa ha dita ha raingoe la ha rămba ha băkoel.» Tăka da heàma da anakeàda noeda: «ba wămoe njoemoe ma doe, Apoe, ka loa doe na.»

Toenanoe bana ndjăpoe ka na rehi na papeàka na I A. K. hadang la mbaroe, «Apoe!» hiwăda nja. Na heàma njoena I A. K.: «ha nggăra ja?» Tăka hiwăda njoeda da anakeàda: «wăda modoeng wămoe njoemoe Apoe, doea modoeng njoemoe dăngoe eri moe, ba wămoe nggăma, loa hoedita la marămba bokoel, hăla pawămoe.»

Tăka hina heàma njoena I A. K.: «măla kai loa wa na!» Tăka njoeda da anakeàda hiwăda: «ha Apoe, ka nggăra wăngoe hinggi ma? tera ma ndaningoe, kalembi ndaningoe, karăndja lima[1] ndaningoe, tawoeroe la lima ma ndaningoe, maka ndaningoe, loenga maka ndaningoe.» Tăka hina heàma njoena I A. K.: «ha hadang ha kikoengga ha njoengga.»

Toenanoe bada hadang ka hida kikoenja hida tama ha la koeboe watoe. Tăka hiwăna njoena I A. K.: «ha ninja ha koembang ha hau la ha leàngoe ha jeàna; djăka ha tăka ha tai, ai loeloe ha boenggăhoe ja, ămboe ha nggoemang ha teàngoe.»

Toenanoe bada tăka ka noedaloe la leàngoe, njoena I Woeriding ndena nggoemang papateàngoe, na ai loeloe boenggăhoe ma ja. Toenanoe bana hăla ka paboenggăhoe ja hina ngadoe ja na koembang, na ita ha noedaloe la koembang, laloe hambila ja na ngaroe na na koembang. Tăka njoena I Woeriding: «ha Apoe, ka nggăra ha noedaloe da madoeroe?»

---

[1] karăndja lima=armband van gevlochten (karăndja) rottan.

Tăka na heàma njoena I A. K.: «nggăra h a ana h a keàda kămoe, laloe h a mbănga kămoe, ka h a piti ha nde wămoe, da h a hinggi tai h a ămăhoe [1], da h a tera h a tai h a ămăhoe, da h a nggeding ha ningoe noedaloe la h a koembang.»

Toenanoe njoena I Woeriding hina lo'a hina pahaunja na lima na la ngaroe koembang, hina piti ha da hinggi, tera, tawoeroe, nggeding ămăhoe [2]; loenga koera moeki [3], maka ihi naoe [4] ningoe, mătoe ma ningoe ningoe ja la koembang noena, na nggănăp ndăba.

Toenanoe bana hăla ka papiti ha da ihi na na koembang hina pandăbi beli nja na koembang noena. Toenanoe bana hăla ka papandăbinja, tăka hiwăna njoena I A. K.: «ha măla nda, h a talakoe, ta h a tăka h a tai la h a oema, h a lamboeng hinggi, h a wotoe ha da h a tera mi, h a toendja h a nggéding h a ămăhoe la h a koekoe h a lima mi.»

Toenanoe bana hăla ka pawăna ndja [5] năhoe la ngarăngia, bada tăka ka la oema, hiwăna njoena I A, K.: «rongoe pahămoe njimi, ba toenanoe napa [6] hi ndai pinja na hiloe nggoe njoengga, napa koe paní hiloe mi njimi, hiwăna, rongoe, hinggi padoekoe mi ningoe, hinggi pakalamboeng mi ningoe, ndea hinggi tera ha, hinggi tai ămăhoe ha, tawoeroe ămăhoe rara, nggeding ămăhoe rara, panggănăp ndăba ndja da lima mi njimi.» Toenanoe bana hăla ka papaní, tăka hina wŏndja hinggi da, tera da, tawoeroe, nggeding ămăhoe rara. Toenanoe bada hăla ka papaki, tăka hiwăna njoena I A. K. «măla lo'a

---

[1] tai ămăhoe = verguld, met goud overtrokken.

[2] nggeding = ivoor, van 't Maleische gading = olifantstand, ivoor. Daar de Soembanees er meestal armbanden van maakt, heeft 't als 2e beteekenis „ivoren armband", ja men spreekt zelfs van „nggeding ămăhoe" d.w.z. gouden armband, zoodat 't begrip „ivoor" geheel vervallen is.

[3] loenga koera moeki = een „onmogelijke" samenstelling van loenga = touw voor een tol, èn koera moeki = vergulde ketting.

[4] maka ihi naoe = „mooie" tol; de bijvoeging „ihi naoe" is mij onverklaarbaar.

[5] na hăla ka pawăna ndja = De uitdrukking wăna = zijn (haar) zeggen, wordt dus zuiver verbaal gebruikt en als zoodanig geconstrueerd met pa, als volgend op „hăla = klaar zijn met iets, vlg. Schets Soemb. Gramm. pag. 45.

[6] napa = wachten, en dat gebruikt wordt tot aanduiding van 't futurum, heeft de bijbeteekenis van „misschien", bv. napa na lo'a = hij zal gaan, hij zal wel eens gaan, misschien zal hij gaan. Als een „adverbium" wordt 't dan ook geconstrueerd met hi bv. napa hi ndai pinja = misschien weet gij niet.

hoedita la paraing, na tidoeng na lodoe, mai beli kămi,» hiwăna ndja. Da heàma da anakeàda noeda: măla ka.

Toenanoe hida hē la paraingoe hida pamakang la talora [1], talora noena, talora bokoeloe ma ja. Tăka njoena na marămba hina poeroe ja la bangga hina ita ha da anakeàda noeda. Tăka hiwăna njoena na marămba: «Ka nggamoe ana da ha ihoe noeloa da mapamakang?» Tăka da heàma da tau hawiang «ihi ndja ka ni!» Tăka hiwăna njoena na marămba: «djăka toengoe be ka lăti ana nggoe, na hămoe ka eti nggoe; djăka nina păkoe noedita I Rămboe Kahī Mbodoek, koe pa'ana, wăna ngga, hi ndena pa'ana be, na pa'ana be ndja na karoboe toenoe dăngoe na karoboe hămoe; ka nggiki paleàwa nda ha ka nida ba karoboe be ha!»

Toenanoe hina pa'aundja da anakeàda noeda: «ha oemboe [2] anakeàda, mai nămoe!» Tăka da heàma da anakeàda noeda: «ma mangădătoe doema, hé miri, ndema bihoe.» Tăka hina heàma na marămba: «mai ka wa njoena! njoengga ndakoe bihoe paléoe, njoengga koemboehang ndăba ndja da anakeàda, djăkai njimi ă ma ki ka, laloe mboehanggoe nggămi.» Tăka da heàma da anakeàda noeda: «lănga tăka njoena, oemboehang nggăma, mboehang nggăma la ngaroe ă ka doena, na eti moe karaoe!»

Tăka na heăma na marămba: ndea, wănda nggămoe, njimi wiki ma kai mai kai hoăwăkoe ja na kamboe nggoe, kai tăngăroe ja na eti nggoe, djăka na karaoe djăka ndena karaoe.»

Toenanoe bana tidoeng ka năhoe na lodoe, tăka hiwăda njoeda da anakeàda: «ha Oemboe, măta kama lakoe kadiroe, napa haromoe kama hili mai ka.» Toenanoe lakoe da nja ka doeda.

Toenanoe bada tăka ka la oema na I A. K. hida mandapoe la bangga, hiwăda njoeda da anakeàda: «ha Apoe, ningoe tau

[1] talora=een open ruimte tusschen de twee rijen huizen van een kampong. In 't Savoen. heeft 't nog de beteekenis van „tusschen in, in 't midden"; en in 't Soemb. vindt men 't nog in mandalora=middernacht. Al is er geen huis aan de overzijde, bv. bij een tuinhuis, dan heet toch de open ruimte vóór 't huis talora.

[2] oemboe=de titel van oemboe=heer, gebruikt voor menschen van „adel", geeft men ook aan kleine kinderen bv. oemboe koedoe=kleine mijnheer; oemboe anakeàda=jongeheer! Een slaaf sprekend van of tot zijn heer, gebruikt steeds „oemboe. 't Is geworden als ons „Jhr.", want iemand heet: Oemboe Toenggoe Namoe Paraing, en wanneer men dit „oemboe" zou weglaten, zou 't als een beleediging of minachting worden opgevat.

arijá noewawa la bangga!» Tāka hina heàma njoena I A. K. «nggāra arijá ha!» Tāka da heàma njoeda da anakèada: »arijá ana rara mamila.» Tāka hina heàma njoena I A. K.: «ma wānja na hiloe na doena I A. K., hiwāna, āmbi ha laloe ha anggaloeng mi pa'ita la ha koeboe ha titi.» Toenanoe bana hāla ka papaní I A. K. tāka da anakeàda noeda da hē ha la oema.

Tāka hiwāda nja na āpoe da: «wōnda tangangoe, Apoe, laloe mandjioe kāma, ndena wōngoe pangangoe na tau noedita la paraingoe kawai.»

Toenanoe hina wōndja pangangoe. Toenanoe bada ngangoe ka bada mbihoe ka, tāka hiwāda nja: «hāla ma ja ka pangangoe, māla kama loa papamakang hoeloea la boeloe woāka. Tāka hina heàma I A. K.: «āmbi lakoe doe hoelóea la woāka, napa ningoe kataroe moeroe, na witoe kāmi, napa ningoe oelāroe, na woendjoeloe nggāmi, āmbi pamajila ka pahimboe kāmi.»

Tāka hida heàma njoeda da anakeàda: «mādja ka toena, māta kama pamakang la talora lai jehoe.» Na heàma na āpoe da: māla ka, lakoe ā. Toenanoe bada hāla ka papamakang, tāka I A. K. hina pa'aundja: «ha anakeàda, mai kai wa, kai ngangoe kai mahoeroe, haromoe la mbaroe kai loa hoedita la paraingoe.» Tāka hiwāna njoena I A. K.: «djakai hili lo'a haromoe, karai pahāmoe hāmoe nja na marāmba lai noe, nggi paweli na I Kahi Mbodoek, ka wāmi nja. Toenanoe na ngia paweli na, djāka wāna, tāka njimi heàma: njoema ana I Kahi Mbodoek kāma, na ama ma ndema pinja.» Toenanoe bana pandjāpoeng ka papaní I A. K. tāka hina heàma I Oemboe Woeriding: «lānga tāka, Apoe, na banda na pawoeloe na na marāmba lai noe, koe ngalang papiti ndāba ha haromoe, kiring bana pameti ja na ina nggoe.»

Toenanoe mahoeroe da nja ka, hadang la mbaroe hada roedoeng [1] hina wōndja pangangoe pambihoe ma ha; loloèkoe pahāmoe tai, āmboe bihoe pawawa. Na heàma njoena I Woeriding: «loepa koe taloe ma bādi tai.» Toenanoe da poeroe ha hida lakoe; bada tāka ka la paraingoe, da toāma la talora.

Tāka na marāmba noena hina ita ha, hina piti pareànggang

---

[1] hada roedoeng='s morgens vroeg, als 't nog nacht is; samenstelling van hadang=opstaan, dat de uitgang ng geeft aan 't volgende woord roedoeng=nacht.

Dit „verplaatsen" van de uitgang ng, vindt men regelmatig; zoo spreekt men van hada beling=weder opstaan (van een doode.)

topoe bara [1] hina palăkăroe nja la bangga, hiwăna ndja: «mai kămi wa la jehoe, Oemboe, kai mandapoe.» Tăka njoena I Woeriding: «ndakoe bihoe pamandapoe, tau ndaningoe ina ngga, tau ndaningoe ama ngga, tau mamila ka.» Tăka na heàma njoena na marămba: «mai kau wa njoena, kau mandapoe la bangga, ta ngeri paní-ní ka.» Tăka njoena I Woeriding: măla ka; tăka hina mandapoe la bangga. Tăka hiwăna njoena na marămba: «măla paní wa noe kata rongoe kămoe.»

Tăka njoena I Woeriding hina paní hiwăna: «toenanoe na parongoe nggoe la kange'au la wăda modoeng, la tau; na pakiri na hina pamaingoe ja lai jehoe I Kahi Mbodoek..... (en nu volgt bijna woordelijk 't verhaal van de verwisseling der kinderen etc, I Woeriding eindigt dan aldus....) Toenanoe na parongoe nggoe njoengga la tau na mapalo'angoe na mapamaingoe. Toenanoe ba miri da nggămoe, ba marămba bokoeloe kămoe, ba woeja rara kămoe, kara woelang kămoe [2], ngia patangara da nja lai njoemoe, laloe rihi kămoe, batoenanoe hoekoe-hoekoetoe ja na eti moe, timba timbanja [3] na eti moe, hiwăna nja.»

Tăka njoena na marămba ndena pingoe ndokoe papaní, bana piti weli pakiri ma nja loepa na patoăma nja la hoepoe bana paní ja. Tăka njoena na marămba hina hadang, hina lakoe toăma ha hina mandapoe papera dăndja. I Woeriding la kawana na nja, I Woehănomoeng, la kalai na nja. Toenanoe hina rohoe ha, hiwăna: «djăka hăngga păkoe mi ngga dimi, malangoemi!» Tăka hina heàma njoena I Woeriding: «malangoem, wămoe ka ka njoena, na ina nggoe oewotoe ja la awang, na ngiangoe ka la lodoe mahambăti, la mboeroe ma mandiri, la ngiloe ma maringoe, djeà doe ja na răka pakarai nggoe lai njoemoe.»

Tăka hina heàma njoena na marămba pakareàngoe hī na, hiwăna «djăpa ndakoe poeha ndăba nggămoe ha, da banda la marăda mboendăba da, da banda la oema, ndakoe handoeka ă djăka koe wŏnggau ha; njoemoe ba ana ma doe nggoe nggau, mili ngiangoe njoena la karaha nggoe.»

---

[1] topoe bara: een beleefde Soembanees zal nooit voor iemand een vuile, gebruikte, maar steeds een nieuwe, witte schoone mat uitspreiden.

[2] woeja rara = roode krokodil en kara woelang = doorschijnend, helder schildpad, zijn termen gebruikt om een vorst van „edelen bloede" aan te duiden.

[3] timbang = afwegen, is Maleisch en alleen bekend aan de Soembaneezen, in aanraking gekomen met handelaren.

Tāka na heàma njoena I Woeriding: «lānga tāka moe nja?» Hiwāna nja: «lānga tāka ma nggoe nja, djāka koe kambālikoe koe meti ma la lodoe nāhoe!» Tāka hiwāna njoena I Woeriding: ka māla noe, na ina nggoe ndau toenja dānga [1] na ba hīna na meti?" Tāka na heàma njoena na marāmba: «ndedi.»

«Djeà doe ja kata pinja.» Tāka hiwāna njoena I Woeriding: «paleàwa ha da ata moe kada pāpa ja na harikang kana rāndjākoe la tana i ina.» Tāka hina paleàwa ha da ata na noena na marāmba; da āki ja na tana na pangia na na au, na dedi ja watoe, ndeda mākanja pa'āki ja. Da poenggoe ja na au, ndeda loehoe nja, na dedi ja bāhi.

Tāka hiwāna njoena I Woeriding dāngoe eri na: «pahilang ndāba mboendāba mi, i pingoe paharikang tau, ndai pingoe papapoeroe ja.» Tāka hida poeroe njoeda I Woeriding dāngoe eri na, hida lakoe la pingi na na au. Toenanoe bada hāla ka papahariang hida tila pambapa nja hina mbata na au. Toenanoe bana ndjoroe ka na au noena hida danda nja na ina da hida bāndjāloe ja la padoea talora, da pawālāhoe nja hinggi tai āmāhoe hida pandābi wānja hinggi tai āmāhoe hida pambatoeng bada winggiroenja. Toenanoe bada hāla ka pawinggiroe nja, tāka njoena I Woeriding hina boenggāhoe ja na tera na, tāka hina paloe wānja, na palimang bana paloe ja; hina wala ja na tera na la talora hina ndoālākoe la toeba katikoe na hiwāna: «ha ina, ha ina, hadangoe wa, ningga ka ana moe jéa.» Toenanoe I Kahi Mbodoek hina ka'oeli; tāka hina lakoe la wihi na, tāka na eri na lakoe la katikoe na. Tāka hiwāna njoena I Woeriding: «ha ina, pawāla wa!» Tāka njoena na mama' eri: «ha ina, kanggiki na hoe pa'ana pamila ka, pangangoe ndakoe ngangoe, wai ndakoe oenoeng!» Tāka njoena na mamá' eri hina jāpa ja na lima na, tāka hina hadang, loeri beli na nja ka I Kahi Mbodoek noena. Da hinggi tai āmāhoe, da dedi ha la'oe na. Toenanoe hida loānda nja hida hē ngāndi ja la oema. Tāka hiwāna njoena na marāmba: »ndedi koe ita hamang, na mameti da ngalang papahada nja, hiwāna.»

Tāka da papaha woenga na na marāmba, napa kata kahili

---

[1] dānga=noemt met alles, wat den doode moet vergezellen in 't hiernamaals: paarden, karbauwen, goud, kleedingstukken, etc.

Zoolang dit nog niet geschied is, kan de doode niet komen in 't zielenland, maar blijft de ziel in de buurt van 't lichaam rondzwerven.

ja I Kahi Mbodoek, lo'a pa'ohoe ai ka wănda nja, tăka la oămang kata poeha ja la hoemoeroe.

Toenanoe bana rongoe ka na marămba tăka hiwăna: «ha Kaka, kareàndja jeàda da tau kawini kau lo'a kau paloe pameti ha kau poeha ha la hoemoer.» Toenanoe hina kareàndja, bada tăka ka la oămang, tăka njoena I Kaka hina ita ja na hoemoer hau na. Tăka hina pa'aundja: «ha! mai kămi noeloea la maningoe ai kai ohoe ningoe.» Toenanoe bada pamaingoe bada mareni nja ka na hoemoer, tăka njoena I Kaka hina jăpa ja na haătoe, na poeha ja la hoemoer; na hili jăpa ja na haătoe na hili poeha ja la hoemoer. Toenanoe bana hăla ka papoeha ha hina beli ja la oema: Koe kăla ha ka pawăroendja la hoemoer, hiwăna nja na miri na. Na heàma na miri na: na hămoe doe, hiwăna.

Tăka njoena na marămba hiwăna: «da ana nggoe njoengga ndaningoe hama da; tau mameti na ngalang papahadanja; batoenanoe măta kana meha nja papareàta nja na tau na papareàta nggoe njoengga; njoengga djăka nggoe ka!» Toenanoe na kanandi na eti na na marămba noena: măta kakoe himboe ndja papaha da da ana nggoe.» Toenanoe hina himboe ndja, na itang tau mamanandang, hiwăna nja I Woeriding: «da kawini nida njoemoe dăngoe na eri moe, ndai mboehandja nida?» Tăka hina heàma njoena I Woeriding dăngoe I Woehănomoeng: ma mboehandja. Toenanoe bana hăla ka parongoe ha da ngaroe [1] da da ana na, hina lo'a pangădăloe ja na ama da da kawini noeda. Toenanoe na ama da da kawini noeda hina mai la oema na na marămba, hiwăna njoena na marămba: «da ana moe njoemoe, ămboe pamangoăma ha la tau hawiang.» Na heàma njoena na ama da: «djăkau wŏngoe ma doe banda, ndjara, karămboa, ka papohoendja [2] doeda I Woeriding dăngoe na eri na, măra haătoe ha.» Na heàma njoena na marămba: «tiloe modoeng, loa kau tăka kata paní; pa'oehi mboe nja na kalembi moe kana nggănăpoe, ka pekoe wŏnggoe banda, ămboe ta hili paní la malamiri na, ta pameti ma ja na papaní wăngoe.»

Toenanoe hi lakoe na nja hina doenda nja na kalembi ha-

[1] ngaroe=mond, stem, uitgesproken meening.

[2] pohoe = uitwringen, uitdrukken; papohoeng = bij elkaar drukken, bij elkaar doen; en wordt dan ook gebruikt voor: „met elkaar doen huwen" of „'t loslaten van een hengst bij een kudde."

koedoe hakoedoe na. Toenanoe bana tăka ndăba ka bana toăma ja na rehi papeàka na na marămba hina lo'a. Toenanoe bana tăka ka hina wŏnja banda mboendăba na na kalembi na [1]. Toenanoe bana nggănăp ndăba ka banda, bana hăla ja ka hina pa'aunja na ata na njoena na marămba, hiwăna: «ha Kaka, lo'a kau jăpa ha da karămboa da tiloe ngioe kata toboe nja na kalembi da. Toenanoe bana jăpa ha ka hida toboendja hida hoăwăkoe ha hida paberindja tanggoe da mamata [2].

Toenanoe bana nggănăp ka bada memi mboe ka da toloeng hina paberindja; na takoe mboe oehoe hina paberi ndăba ndja hida ngangoe.

Toenanoe bana hăla ka pangangoe: măla wa kama kanŏama, hiwăna na tau. Na heàma njoena na marămba: «măla kai lakoe ă; doea modoeng nangga, koe lo'a pajăpa ha [3] da kawini.» Toenanoe bana deningoe ka na rehi hina lo'a pajăpa ha. Toenanoe bana jăpa ha ka hina kareàndja la oema na; na mama'aja tanggoe na I Woeriding ja, na mama'eri tanggoe na I Woehănomoeng ja. Toenanoe hina papohoendja. Toenanoe bana mandai ka năhoe hiwăna njoena na marămba: «lo'a padoendanja na tau mboendăba na kana pa'oehi kana rongoe ja na papareàta na I Woeriding kana tangara ningoe la I Woeriding, lai njoengga ămboe na tangara pa.»

Toenanoe bana tăka ka ndăba ka na tau hiwăna njoena I Woeriding: «rongoe ja na pareàta nggoe njoengga mboendăba moe; i ama na wăngoe iwi bana pareàta, njoengga koe wăngoe tamihikoe [4]; djăka ninja na mandebihoe pakē ja na tamihikoe la lima nggoe, njoengga koe kadipoe wănja kabeàla; ndakoe bihoe bakoe pareàta «mai kau răma ja na mambotoe»

---

[1] banda = bruidschat; moet niet alleen betaald aan de ouders der bruid, maar ieder der familie moet wat hebben; een zwangere vrouw vraagt zelfs iets voor haar nog niet geboren kind.

[2] tanggoe da mamata = na 't afhandelen en betalen van de bruidschat, wordt een varken geslacht en ieder krijgt dan een stuk vleesch, dat hij rauw moet meenemen en thuis of onderweg oppeten.

[3] lo'a pajăpa ha da kawini = gaan vangen, gaan grijpen, is de vaststaande uitdrukking voor „een vrouw, een bruid gaan ophalen". Een „overblijfsel" uit den tijd, dat men de vrouwen schaakte, welke vorm van huwelijk soms nog voorkomt, vooral als men het over de bruidschat niet eens kan worden. De knoop wordt dan maar doorgehakt en men moet wel tot een conclusie komen.

[4] „mijn vader gebruikte rottan bij zijn regeeren, ik zal schorpioenen gebruiken" vlg. 1 Kon. 12:11.

nde wănggoe, didi ă jang djăka na tăka ngga papa nggoe, mboendăba moe kau mareni kata kawăra mbeni ndăba.» Tăka na heàma njoena na tau mboendăba na: «na hămoe na papareàta moe, miri!» Tăka hiwăna njoena I Woeriding: «ha Kaka noeloea, lo'a kau jăpa nda nja na karămboa na he'au kana ngangoe na tau, da oehoe mbăda memi ha ka.»

Toenanoe hina toboenja na karămboa he'au na. Toenanoe bana hăla ka patoboenja, na hăla ka paropoe ja hina manahoe ja.

Toenanoe bana memi ka hina takoe hina paberi ndăba nja na tau na maninja. Toenanoe bana hăla ka pangangoe, hiwăna njoena I Woeriding: «noena na karămboa na panga moe, djăka nggamoe ja na mande mareni djăka na tăka na papa nda, dănga na nja ka na karămboa noena.» Toenanoe bana hăla ka parongoe ja na papareàta na I Woeriding hiwăna njoena na tau: «măla wa talakoe.» Toenanoe hina kanoăma ndăba: «măta kama lakoe wa, miri!» hiwăna na tau. Toenanoe hi lakoe na nja na tau mboendăba na. Tăka hiwăna njoena I Woeriding: «na tau na papareàta nggoe laloe dangoe ja.»

Tăka hi nindja da ahoe doea ngioe da, bai ahoe bokoeloe ma ha, hama ana ndjara ha bokoeloe da. Toenanoe hi lakoe na nja papatamang, hakamboeloe na kareănja. Toenanoe bana tăka ka năhoe la marăda, tăka hi ninja na bai wē bokoeloe, wē pa'ana ja, laloe mbeni ma ja. Tăka da ahoe noeda ba doea ngioe da, hida băngga ja na wē noena. Tăka njoena na wē na witoe ha da ahoe, na pameti ha. Njoena I Woeriding ndena pindja. Tăka hiwăda da kareà na: «ha miri, da ahoe moe da meti ka, na hăla ha ka wē pakaoe ha.» Toenanoe bana rongoe ka, ninja na likoe la boroe na, hiwăna njoena I Woeriding: «laloe namoe nggoe ha da ahoe noeda, ndaningoe hama bokoeloe da, ndaningoe hama mbeni da.» Toenanoe hina wăkăhoe ja na likoe hina hondoe nja la nggoroe na hina hē jă la ai hina kandila wiki na, meti na nja ka I Woeriding [1].

Toenanoe da kareà na hida beli ha papeàka nja na ama na. Toenanoe bada tăka ka la oema hiwăda da kareà na: «ha miri, na meti ka na ana moe, na kandila wiki na la oămang, na

---

[1] Zelfmoord is een niet ongewoon verschijnsel onder de Soembaneezen. Al is 't dan niet, dat hij 't doet om het sterven van een hond. Tijdelijke verstandsverbijstering komt meermalen voor. Iemand vermoordt zijn vrouw en kinderen, steekt 't huis in brand en verdwijnt zelf spoorloos, is een verschijnsel, dat meer dan eens voorkomt.

namoe da ahoe na, bada meti ndăba.» Toenanoe bana rongoe ka na ama na, tăka njoena na ama na na piti nja epi na oema hina hoeloe ja; na hăla pahoeloe ja hina tama beli ja hoedaloe la oema, hina kandila wiki na hama na na ana na; da ri ana na da moetoeng hăla; I Woehănomoeng na moetoeng mboe; da mboeta ma.

II. De twee pompoenen.

Er was eens een vorst; zeer rijk was hij. En hij trouwde een vrouw. Daar zij geen kinderen had, trouwde hij nog een andere; ook deze had geen kinderen. De namen dezer vrouwen waren: de eene I Wandăloe, de andere I Leàmba.

En de vorst zeide: breng de gongs naar beneden, dat wij ze slaan; ga een kipje zoeken, opdat wij 't weten. Hij had nu een slaaf, de man zijn naam was I Kaka. Hij nu ging om een kipje te zoeken. Terwijl hij ging, kwam hij bij een kleinen tuin; in dien tuin was een vrouw, I Kahi was haar naam. Deze vrouw was zeer trotsch. Zij nu nam de kruik, zette die op haar hoofd en ging en zij ontmoette I Kaka, die een kipje ging vragen, gezonden door den vorst. En I Kahi zeide: waar ga je heen, Oemboe Kaka? En I Kaka antwoordde: ga een kipje vragen, zeide de heer tot mij. Toen antwoordde I Kahi mbodoekoe wat moet gij daarmee doen? «Wij zullen eens bezien de teekenen van de kip, zegt de heer, opdat ik zie de opvolgers van I Woeriding en I Woehănomoeng». Toen antwoordde I K. Mb.: «wat mij betreft, ik zou kunnen baren de opvolgers van I Woeriding en I Woehănomoeng.» Toen zeide I Kaka: laat ik (verder) gaan. En hij ging. Toen hij 't kipje gekregen had, keerde hij terug. Maar I Kahi mbodoekoe zeide: ha, Oemboe Kaka, zeg 't niet tegen uw heer, wat wij zoo even besproken hebben, ik scherste maar.

En I Kaka ging en hij kwam bij zijn heer en hij zeide tot hem: o heer, daar ginds is een vrouw, zij zeide zooeven tot mij, als ik 't was, ik zou kunnen baren de opvolgers van I Woeriding en I Woehănomoeng, zeide zij tot mij.

En zijn heer antwoordde en zeide: wacht tot morgen vroeg, dan zal ik haar gaan vangen, haar een slavin geven en haar hier naar de kampong brengen. En 's morgens vroeg, de zon was al zichtbaar, verzamelde die vorst (zijn menschen); toen al de menschen gekomen waren, ging hij haar vangen en bragt haar in de kampong. En toen zij in de kampong gekomen was, vroeg men haar: hebt gij werkelijk gezegd: ik zou kunnen baren de opvolgers van I Woeriding en I Woehănomoeng,

gelijk I Kaka mijn slaaf, zegt? En I Kahi mbodoekoe antwoordde: waarlijk.

En hij trouwde haar; toen hij haar getrouwd had, na 4 à 5 maanden toen groeiden de kinderen. De buik van I K. Mb. werd langzamerhand groot. En de vorst zeide: er zijn geen klappers om de kinderen in te wrijven, als zij geboren worden. En hij nam garen, één kluwen zwart garen, één kluwen geel garen. Hij bond de uiteinden er van in de kamer, de plaats van I K. Mb. en de vorst zeide: ik ga naar 't land overzee, om klappers te koopen; als de kinderen geboren worden, als 't meisjes zijn, trek dan aan 't zwarte garen; als 't jongens zijn, trek dan aan 't gele garen, opdat ik wete hun geboren zijn, en snel de klappers oplaad en terugkeere.

Toen hij weg was, na zeven maanden, werden die kinderen geboren, uitsluitend jongens. En zij trok aan 't gele garen; en de vorst welke naar 't land overzee was gegaan, wist het nu. Maar zijn vroegere vrouwen, namen twee soorten pompoenen en zij legden die neer aan de zijde van I K. Mb., maar de kinderen namen zij weg; 't eene stopten zij in een kalebas en 't andere evenzoo, en zij gingen ze in de rivier werpen.

En I K. Mb. zeide: mijn oog is verduisterd, ik weet niet meer, wie mijn kinderen heeft opgenomen en twee socrten pompoenen bij mij neergelegd heeft. Er was nu een oude (vrouw), I Apoe Kămi was haar naam, die I K. Mb. had opgevoed. Zij nu ging naar 't water en zag de twee kalebassen en zeide: wat zouden dat voor kalebassen zijn? ik zal ze nemen en er water mee scheppen. En zij nam ze en zij keek in de kalebassen: er waren zuigelingen, en zij zeide: ha, mannelijk schaamdeel van een vader, wat is er in de kalebassen, zouden 't mijn kleinkinderen zijn?

Zij haalde ze er uit en baadde ze eens goed en bracht ze naar haar huis. Thuis gekomen, melkte zij de geiten en gaf ze iederen dag te drinken; onafgebroken was 't dat zij ze geitenmelk te drinken gaf.

Toen hij nu wist het geboren zijn van zijn kinderen, heesch de vorst 't zeil op zijn schuit en hij bleef liggen in den riviermond. Toen hij in de riviermonding gekomen was, gingen zijn vroegere vrouwen hem opwachten bij 't begin der riviermonding. Toen die vorst uitgestegen was, zeide hij: welaan mijn kinderen, zij zijn toch niet dood? En zijn beide vrouwen antwoordden en

zeiden: wat heeft zij geboren, twee soorten pompoen. En de vorst antwoordde en zeide: waarlijk? De vrouwen antwoordden: waarlijk! Hoe is 't dan dat zij trok aan 't gele garen, jongens zijn 't, heeft zij tot mij gezegd! ha Kaka, ga bamboe hakken, als wij straks (thuis) komen dan zullen wij haar in de lucht ophangen: een groote leugenaarster is die I K. Mb., zeide die vorst.

En de vorst ging 't eerst naar huis, maar I Kaka ging ergens bamboe hakken. Toen de vorst thuis gekomen was, zeide hij: ha, Kahi Mbodoek, waar zijn uwe kinderen, de opvolgers van I Woeriding en I Woehănomoeng, gelijk gij mij zeidet, terwijl ik over zee was! Maar I K. Mb. antwoordde niet. Toen I Kaka gekomen was, zeide de vorst: Kaka, graaf een gat voor het bamboe en zet dien overeind. Toen hij een gat gegraven had, zette hij (het bamboe) overeind, hij zette 't kruizelings, twee stuks. En de vorst klom naar haar toe in huis, greep haar bij haar haren, smeet haar in de voorgalerij en wierp haar op den grond, en de vorst zeide: ha Kaka, pak op deze I K. Mb., hang haar in den top van het bamboe. En I Kaka nam haar en hing haar op, hij hing haar bij de haren, met lichaam en al, in de mik van het bamboe.

En I Apoe Kămi, terwijl zij die kinderen grootbracht, konden deze zich op den buik wentelen; na verloop van nog een maand liepen zij struikelend; na drie maanden konden zij «vader» en «moeder» zeggen. En I A. K. zeide: deze mijn kleinkinderen zijn gehoorzaam, ik beveel ze en zij willen niet tegenspreken.

Terwijl zij ze langzamerhand zoo groot bracht, na één jaar konden zij spelen, konden zij tollen, konden zij gekheid maken, konden zij stoeien. Toen zij dit alzoo kenden, zeiden de kinderen: ha grootmoeder, laat ons gaan naar boven naar de kampong. En I A. K. antwoordde: wacht eerst, tot gij langzamerhand een beetje ouder zijt geworden. En die kinderen antwoordden: naar waarheid is 't spreken van grootmoeder, als wij nu gaan, zijn de menschen niet bang voor ons. En I A. K. antwoordde: daarom zei ik 't u! En I A. K. voedde hen bij den voortduur op. En tesamen met 't eerste jaar, dat zij ze opvoedde, waren 't nu twee jaren. Toen zij ze nu zoo zag, zond zij ze hierheen en daarheen; die kinderen volgden op de bevelen van I A. K., zij wilden niet tegenspreken.

Daar zij zeer gehoorzaam waren, zeide I A. K.: mijn kleinzonen, Oemboe Woeriding en Oemboe Woehănomoeng, hoort

mijn spreken, over twee dagen zult gij met uw jongeren broeder naar boven naar de kampong van den grooten vorst gaan. En die kinderen antwoordden: daar gij 't nu zegt, grootmoeder, zoo zullen wij gaan.

Toen nu de tijd, gezegd door I A. K. voorbij was, 's morgens heel vroeg: ha grootmoeder! zeiden zij tot haar. En I A. K. antwoordde: wat is er? De kinderen zeiden: eergisteren hebt gij gezegd, grootmoeder, over twee dagen zult gij en uw jongere broeder, zoo hebt gij ons gezegd, naar boven naar den grooten vorst gaan, uit was uw spreken.

En I A. K. antwoordde: welaan gaat maar! De kinderen zeiden: grootmoeder, wat moeten wij als slimoet gebruiken? hoofddoeken hebben wij niet, noch baadjes, noch armbanden, noch ringen aan de hand, noch tollen, noch touw om te tollen. Maar I A. K. antwoordde: staat op en volgt mij.

Toen zij opgestaan waren, volgden zij haar en gingen een grot binnen. En I A. K. zeide: er is een groote pot in deze grot; als gij er straks bij komt, maak ze terstond open, blijf niet staan wachten.

Toen zij in de grot gekomen waren, bleef I. Woeriding niet staan wachten, terstond maakte hij hem open. Toen hij hem open gemaakt had, keek hij van boven af in den pot, hij keek in den pot, verbazend schitterde de opening van den pot. En I Woeriding zeide: grootmoeder, wat is er in dat zoo vlamt? En I A. K. antwoordde: wat ben jullie voor kinderen, groote stommelingen ben je, laat ik 't nemen, zegt gij niet! vergulde slimoets, vergulde hoofddoeken, ivoren armbanden zijn er in den pot.

En I Woeriding ging en stak zijn hand in de pot-opening en hij nam de slimoets, de hoofddoeken, ringen, gouden armbanden, gouden tol-touwen, prachtige tollen waren er, van alles was er in dien pot, alles was compleet.

Toen hij al den inhoud van den pot genomen had, sloot hij dien pot weer dicht. Toen hij hem gesloten had, zeide I A. K.: laat ons gaan, als wij straks thuis komen, zullen wij de slimoets aandoen, de hoofddoeken opzetten, en gouden armbanden aan uw polsen doen,

Terwijl zij dit zoo onderweg tot hen gezegd had, toen zij thuis gekomen waren, zeide I A. K.: luistert goed, omdat gij misschien mijn taaltje niet kent, zal ik uw taaltje spreken, zeide zij, hoort, een slimoet om over uw schouders te dragen is er,

een slimoet om aan te doen is er, 't zijn geen slimoets van goed, 't zijn vergulde slimoets, gouden ringen, gouden armbanden, 't is alles compleet voor uwe handen. Toen zij gesproken had, gaf zij hunne slimoets, hun hoofddoeken, ringen, gouden armbanden. Toen zij zich mooi gemaakt hadden; zeide I A. K.: welaan ga naar boven naar de kampong, als de zon hoog boven 't hoofd staat, kom dan terug, zeide zij tot hen. Die kinderen antwoordden: welaan! En zij gingen op naar de kampong en zij tolden op 't plein; dat plein was een groot plein.

En de vorst daalde af in de voorgalerij en hij zag die kinderen. En de vorst zeide: wiens kinderen zouden dat zijn, die daar tollen. En sommigen antwoordden: weten wij 't! En de vorst zeide: als zóó mijn kinderen waren, wat zou ik blij zijn; wat die daar boven betreft, I Ramboe Kahi Mbodoek, ik zal baren, zeide zij mij, maar zij baarde niet, zij baarde twee soorten pompoen; hebben wij ze die dingen bevolen, dat 't pompoenen zouden zijn!

En hij riep die kinderen: ha heer-kinderen, kom hier! En die kinderen antwoordden: wij zijn bang: meester, wij willen niet.

En de vorst antwoordde: kom maar! ik wil geen afkeer (van je) hebben, ik houd veel van alle knapen, en wat jullie betreft ik houd verbazend veel van je. En die kinderen antwoordden: 't is waar, gij houdt van ons, maar 't is slechts met den mond dat gij van ons houdt, uw hart is boos! Maar de vorst antwoordde: neen, zeg ik je, kom zelf hier en hak open mijn buik en bekijk mijn lever (hart) of 't boos is of niet.

Daar 't nu twaalf uur geworden was, zeiden de knapen: heer, laat ons eerst heengaan, morgen dan zullen wij wederom komen. En zij gingen heen. Toen zij in 't huis van I A. K. gekomen waren, gingen zij zitten in de voorgalerij en de knapen zeiden: grootmoeder, er zijn vrienden hier beneden in de voorgalerij! En I A. K. antwoordde: wat voor vrienden? En de kinderen antwoordden: arme zuigelingen als vrienden! En I A. K. antwoordde: wij zullen maar weer gebruiken 't taaltje van I A. K., zeide zij, wees niet al te ondeugend, gij die gezien zijt in de holte van een kalebas! Toen I A. K. uitgesproken had, klommen die kinderen in huis. En zij zeiden tot hun grootmoeder: geef ons te eten, grootmoeder, wij zijn zeer hongerig, de man zooeven daarboven in de kampong heeft ons geen eten gegeven.

En zij gaf hun te eten. Toen zij gegeten hadden en ver-

zadigd waren, zeiden zij tot haar: 't eten is op, laat ons gaan tollen daar ginds op de schoone plek in den tuin. En I A. K. antwoordde: ga toch niet naar gindschen tuin, misschien is er een adder, die zal je bijten, misschien is er een slang, die zal je omkronkelen, maak mij toch niet moe door naar je te moeten zoeken. En de kinderen antwoordden: laat 't dan maar, laat ons tollen hier op 't plein. En hun grootmoeder antwoordde: 't is goed, ga maar! Toen zij klaar waren met tollen, riep I A. K. hen: Kinderen, kom toch, eet en ga slapen, morgen vroeg moogt gij naar boven naar de kampong gaan. En I A. K. zeide: wanneer gij morgen weer gaat, vraag dan eens goed aan den vorst daar; waar kwam I Kahi Mbodoek van daan, moet gij tot hem zeggen. En als hij zeggen zal haar plaats van afkomst, dan moet gij antwoorden: wij zijn kinderen van I Kahi Mbodoek, onzen vader kennen wij niet.

Toen I A. K. klaar was met spreken, zeide I Oemboe Woeriding: waarlijk, grootmoeder, de bezittingen 't eigendom van den vorst ginds, ik zal ze eenmaal allemaal nemen, omdat hij gedcod heeft mijn moeder.

En zij gingen slapen; 's morgens heel vroeg stonden zij op en zij gaf hun te eten tot verzadigings toe; bespreek straks uw zaak goed en laat je niet afdingen. I Woeriding antwoordde: (ik zal praten) totdat ik straks overwonnen zal moeten hebben. Zij klommen uit huis en gingen heen; toen zij bij de kampong gekomen waren, gingen zij tot op 't plein. En die vorst zag hen en nam snel een witte mat en spreidde die uit in de voorgalerij, en hij zeide tot hen: kom maar hier, heeren, ga zitten. Maar I Woeriding: ik wil niet gaan zitten, ik ben iemand zonder moeder, iemand zonder vader; ik ben een wees. En de vorst antwoordde: Kom toch hier, ga zitten in de voorgalerij, wij zullen er eens kalmpjes over praten.

En I Woeriding: wel aan! en hij ging zitten in de voorgalerij. En de vorst zeide: spreek nu maar, dan zullen wij naar u luisteren.

En I Woeriding sprak en zeide: aldus hoorde ik gisteren en eergisteren bij iemand de oorzaak er van dat I Kahi Mbodoek hier kwam..... (en nu volgt woordelijk 't verhaal van de verwisseling der kinderen, etc.; hij eindigt dan aldus: Zoo heb ik 't gehoord van den gaande en komende man. Daar gij hun meester zijt, daar gij een groot vorst zijt, een

roode krokodil, en schitterende schildpad, de menschen naar u opzien, gij verre weg de meerdere zijt, daarom weeg 't af in uw hart, overweeg 't in uw hart, zeide hij tot hem.

Maar de vorst wist in 't geheel niets te zeggen, toen hij 't ophaalde van 't begin af, totdat hij kwam aan 't einde in zijn spreken. En de vorst stond op, ging naar hen toe en ging tusschen hen in zitten. I Woeriding aan zijn rechterhand, I Woehănomoeng aan zijn linker. Hij omhelsde ze en zeide: als gij vertoornd op mij zijt, hebt erbarmen! En I Woeriding antwoordde: erbarmen, zegt gij daar, maar mijn moeder hebt gij in de lucht opgehangen, zij bleef in de gloeiende zon, in de druipende dauw, in de koude wind, daarom past 't dat ik u wat vraag.

En vorst antwoordde, terwijl hij er bij huilde, en hij zeide: al moest ik u ook alles toewerpen, de bezittingen allen in 't veld, de bezittingen in huis, 't zou mij niets spijten als ik ze u moest geven, daar gij toch mijn kinderen zijt, mits gij maar blijft aan mijn zijde.

I Woeriding antwoordde: zijt gij in ernst? Hij zeide tot hem: ik ben in ernst, als ik lieg, dan zal ik dezen dag nog sterven

Maar I Woeriding zeide: hoe is 't, hebt gij mijn moeder geen doodenoffer gegeven, toen zij pas gestorven was. En de vorst antwoordde: nog niet. «'t Is maar dat wij 't weten.» En I Woeriding zeide: beveel uw slaven dat zij 't kruis afbreken, opdat moeder op de aarde zitte. En die vorst beval zijn slaven; zij groeven in de aarde, waar het bamboe was, 't werd als steen, zij konden er niet in graven. Zij kapten op het bamboe, 't ging er niet in, 't werd als ijzer. En I Woeriding met zijn jongere broeder, zeide: gaat allen op zij, gij kunt wel menschen ophangen, maar gij kunt ze niet naar beneden halen! I Woeriding en zijn jongere broeder klommen naar beneden en gingen naar de bamboe stok. Toen zij er eerst tegen geleund hadden, schopten zij er van weerszijden tegen aan en het bamboe brak. Toen het bamboe gevallen was, namen zij op hun moeder en legden haar midden op 't plein, zij spreidden onder haar uit de vergulde slimoet en bedekten haar met de vergulde slimoet en toen liepen zij er viermaal omheen. Toen zij klaar waren met er om heen te gaan, maakte I Woeriding zijn hoofddoek los en hij sloeg er mee, vijfmaal sloeg hij haar;

en hij spreidde open zijn hoofddoek op 't plein en hij ging staan vlak bij haar hoofd en hij zeide: moeder! moeder! sta toch op, ik, uw kind, ben het! En I Kahi Mbodoek rekte zich uit; toen ging hij naar haar voeten en zijn jongere broeder ging naar haar hoofd. Toen zeide I Woeriding: moeder, wordt toch wakker! En de jongere broeder: moeder, waarom hebt gij mij als een wees geboren, eten eet ik niet, water drink ik niet! De jongere broeder nam haar bij de hand en zij stond op, I Kahi Mbodoek leefde weer! De vergulde slimoets werden haar tot een rok. En zij geleidden haar en brachten haar in huis. De vorst nu zeide: zoo iets heb ik nog nooit gezien, een doode kunnen zij weer doen opstaan, zeide hij.

Maar de vroegere vrouwen van den vorst, zeiden: laten wij I Kahi Mbodoek in den val lokken; ga hout sprokkelen, zullen wij tot haar zeggen, maar in 't bosch zullen wij haar in een put werpen. Toen de vorst dat hoorde, zeide hij: ha Kaka, neem deze vrouwen mede, ga, sla ze dood en werp ze in een put. Hij nu nam ze mee en toen zij in 't bosch gekomen waren, zag I Kaka een put. Toen riep hij ze: ha! kom hier waar hout is en sprokkel hier. Toen zij kwamen en dicht bij den put waren, greep I Kaka er één beet en wierp hem in den put; wederom greep hij de andere, en wierp haar ook in den put, Toen hij ze er in geworpen had, keerde hij terug naar huis: ik heb ze reeds in den put gegooid, zeide hij tot zijn meester. Zijn meester antwoordde: dat is goed, zeide hij.

En de vorst zeide: de gelijken van mijn kinderen zijn er niet; dooden kunnen zij doen opstaan, daarom laat hem alleen bevelen de menschen van mijn rijk; ik houd er mee op. En die vorst dacht in zijn hart: laat ik vrouwen zoeken voor mijne kinderen. En hij zocht ze en hij zag schoone vrouwen, en hij zeide tot I Woeriding: die vrouwen zoudt gij en uw jongere broeder, ze niet graag hebben? I Woeriding en I Woehānomoeng antwoordden: wij hebben ze graag. Toen hij gehoord had den mond van zijn kinderen, ging hij den vader van die vrouwen roepen. En de vader van die vrouwen kwam in 't huis van den vorst en de vorst zeide: uw kinderen, huw ze niet uit aan andere menschen. En hun vader antwoordde: als gij maar geeft een bruidschat, paarden, karbauwen, dan zullen wij ze geven aan I Woeriding en zijn jongere broeder, ieder één. De vorst antwoordde: over drie dagen, ga en kom, dan zullen

wij praten; verzamel ook uw familie, opdat allen aanwezig zijn, opdat ik de bruidschat kan geven; wij moeten naderhand niet nog eens praten, wij moeten de bespreking laten afloopen.

Hij nu ging en riep tesamen zijn familie, tot de verst verwijderde toe. Toen men allen gekomen was en de tijd, door den vorst bepaald, was aangebroken, ging men. Toen men er gekomen was, gaf hij de bruidschat al de familie. Toen de bruidschat geheel compleet was, toen alles afgeloopen was, riep de vorst zijn slaaf, en zeide: Kaka, ga eens 3 karbauwen vangen, opdat wij ze slachten voor hun familie. Toen hij ze gevangen had, slachtten zij ze en hakten ze in stukken en verdeelden ze hun deel van rauw vleesch. Toen zij allen gehad hadden en ook het vleesch gaar was, verdeelde men 't onder hen; men schepte ook de rijst op, verdeelde 't onder allen en zij aten.

Toen men gegeten had: laten wij ons gereed maken, zeiden de menschen. En de vorst antwoordde: welaan gaat heen! over twee dagen ben ik er, kom ik de vrouwen halen. Toen de tijd vervuld was, ging hij ze halen. Toen hij ze gekregen had, bracht hij ze naar zijn huis; de oudere was 't deel van I Woeriding, de jongere was 't deel van I Woehănomoeng. En hij bracht ze bij elkaar. Toen 't nu een tijd geleden was, zeide de vorst: ga alle menschen bij elkaar roepen, dat zij zich verzamelen, dat men hoore naar 't bevel van I Woeriding, dat men opzie naar I Woeriding, en niet meer opzie naar mij.

Toen alle menschen nu gekomen waren, zeide I Woeriding: gij allen hoort mijn bevelen; mijn vader gebruikte rottan in 't bevelen, ik gebruik schorpioenen; als er een is, die niet wil aannemen de schorpioen uit mijn hand, zal ik (zijn hand) afsnijden met het kapmes; ik wil niet bevelen: kom en werk dit zware, zal ik niet zeggen; alleenijk wanneer mijn vijand tot mij komt, dan zult gij allen naderen opdat wij allen te samen dapper zijn. En al de menschen antwoordden: uw bevelen is goed, meester! En I Woeriding zeide: he Kaka daar, ga mij eens vangen één karbauw, opdat de menschen eten, de rijst is reeds gaar. Hij nu slachtte een karbauw. Toen men met 't slachten klaar was en men hem gevild had, kookte men hem. Toen 't gaar was, schepte men op en verdeelde 't onder alle menschen, die aanwezig waren. Toen men gegeten had zeide I Woeriding: deze karbauw door u gegeten, al wie niet nadert, wanneer

mijn vijand komt, die karbauw zal hem begeleiden naar het dodenrijk. Toen men gehoord had het bevelen van I Woeriding, zeiden de menschen: welaan laten wij gaan.

Er waren nu twee honden, 't waren zeer groote honden, zoo groot als veulens. Hij nu ging jagen, tien begeleidden hem. Toen men nu op 't veld gekomen was, was daar een groot wijfjes-varken, een varken met jongen, zeer woest was 't. Maar die honden, met hun tweeën, zij blaften dat varken aan. En dat varken beet de honden, 't doodde ze. I Woeriding wist 't niet. Maar zijn metgezellen zeiden: meester, uw honden zijn dood, 't varken heeft met bijten er een eind aan gemaakt. Toen hij 't gehoord had, er was een touw om zijn middel, zeide I Woeriding: ik heb veel medelijden met die honden, even grooten waren er niet, even dappere waren er niet. Hij maakt 't touw los, bond 't om zijn hals, klom in een boom en hing zich zelf op, en zoo stierf I Woeriding.

Zijn metgezellen keerden terug om 't aan zijn vader te zeggen. Toen zij thuis gekomen waren, zeiden zijn metgezellen: meester, uw zoon is dood; hij heeft zich zelf in 't bosch opgehangen, hij had medelijden met zijn honden, daar die allen gestorven waren. Toen zijn vader 't gehoord had, nam zijn vader vuur voor 't huis en stak 't aan; toen hij 't aangestoken had, ging hij wederom terug binnen in huis, en hing zich op evenals zijn zoon; zijn schoondochters verbrandden geheel, I Woehänomoeng verbrandde ook; zij stierven uit.

III. I Rămboe Kahi dăngoe I Oemboe Ndiloe dăngoe I Mada.

Nindja da madoea da tau, da pakanoăma; na mini I Hadoe Hina ja na ngara na, tăka na kawini I Limba Băbăngoe ja na ngara na; na kawoenga ana da, I Ndiloe ja na ngara na. Toenanoe bana matoea ki ka hakoedoe hina pakamboe nja [1] na haătoe. Toenanoe hina dedi, I Mada ja na ngara na. Toenanoe bana pa'ana nja ka, na kabeli nggoboe ka, meti na nja ka na ama na. Toenanoe ba talioe [2] meti na ka na ama na, tăka njoena I Mada na ngeri matoea-toea ka.

Tăka hina pa'aunja na ana na I Ndiloe, njoena na tau kawini, hiwăna: ha Oemboe Ndiloe lakoe ā lăti, kai lo'a papárahoe nda oămang la woăka na na ama mi. Toenanoe lakoe da nja; bada tăka ka la oămang, njoena I O. Nd. na pandoī maka, na pandoī hai, na poeti loenga, na pandoī nggoenggi. Tăka njoena I Mada bana poenggoe ja na ana ai koedoe, na poenggoe weli mbaroe nja [3] loepa na roedoeng;

[1] hina pakamboe nja na haătoe: en zij werd zwanger van een ander kind.
Opmerkelijk is in 't Soemb., dat men met de Dativ. constructie zoo veel kan uitdrukken. In vele gevallen, welke wij alleen met een praepositie kunnen zeggen, volstaat 't Soemb. met een Datief.

bv. na meti ka năhoe, wăna ngga ka = hij is nu dood, zult gij van mij zeggen.

hida pahăla nja na makaweăda da ahoe = en de honden hielden af van den oude. Terwijl: „hida pahăla ja na makaweăda = en zij lieten den oude los, (als hij bv. gebonden was) zou beteekenen.

hina tăka ngga njoengga = en hij kwam bij mij, (tot mij).

hina tăka la paraing = en hij kwam bij (of in) de kampong.

na mandapoe la lihi nggoe = hij zit aan mijn zijde.

na lihi ngga njoengga = hij woont in mijn buurt, dicht bij mij.

[2] ba talioe meti na ka = nadat hij gestorven was.

talioe = juist vertrokken zijn, bv. ba talioe na ka, dergelijke verbaal constructie heeft men met:

talănga = juist met iets bezig zijn.

ba talănga pani i na pa = terwijl hij nog aan 't praten was.

en pekoe = mogelijk zijn

nde pekoe lakoe nggoe = ik kan onmogelijk gaan.

[3] na poenggoe weli mbaroe nja = hij kapte van 's morgens vroeg.

In plaats van „weling la mbaroe", wordt dikwijls gebruikt: „weli mbaroeng", zoodat de nasaal ng overgaat op 't volgende woord.

Zoo bv. ook weli ditang, voor weling la dita.

Daar 't adverbium terstond op 't werkwoord volgt, wordt ng met ja geassimileerd tot nja.

Zoo zegt men bv. ook: koe ita marau ja ik zag hem van verre.

hina măngoe pandjoroe. Toenanoe bana roedoeng ka, lakoe da nja ka la oema; bada tăka ka la oema hiwăna na ina da: măla noe kawai, pangalang doe? Na heàma njoena I O. Nd.: mapangalang.

Toenanoe hili hadang la mbaroe, hili lakoe da nja; palo'a papárahoe.

Toenanoe bada tăka ka la oămang, njoena I Mada na párahoe, tăka njoena I O. Nd. pandoī maka, pandoī hai, pandoī nggoenggi, poeti loenga. Tăka njoena I Mada na poenggoe weli mbaroe nja na ana ai loepa na roedoeng, hina măngoe pandjoroe. Toenanoe bana roedoeng ka hida lakoe la oema; bada tăka ka la oema, hiwăna na ina da: măla noe kawai, ana, bai párahoe, i pangalang ka doe? Na heàma njoena I O. Nd.: djăka tondoe nja watăr dăngoe karoboe, pawŏngoe ma ja.[1] Na heàma na ina na: wŏa. Toenanoe hili hadang la mbaroe, hili lakoe da nja i; bada tăka ka la oămang, nj. I O. Nd. pandoī hai, pandoī maka, poeti loenga, pandoī nggoenggi.

Tăka njoena I Mada, ba anakeàda ma ki ja doena, na poenggoe ja na ana ai hapoengoe ă nang; na poenggoe weli mbaroe nja loepa la maling hina ndjoroe. Toenanoe bana maling ka, lakoe da nja ka la oema; bada tăka ka la oema da, hiwăna na ina da: măla noe kawai, pangalang doe? Na heàma nj. I O. Nd.: na papárahoe ma njoema, nde'oekoe lérangoe ma ja. Tăka hiwăna na ina na: măla noe, haromoe kata lo'a patoe nja epi na. Na heàma nj. I O. Nd.: talo'a kadoe na! Toenanoe hadang la mbaroe hida lakoe kareàngoe dăngoe ina da; bada tăka ka la oămang, hiwăna na ina da: ka nggini ja ka na roekoe párahoe mi? Tăka na heàma njoena I Mada hiwăna: I Ndiloe doena na nggoemang papandoī maka, hai, nggoenggi, poeti loenga, ba didi ă ka njoengga mapoenggoe ha da ai jeàda. Toenanoe lakoe na nja ka la oema na na ina da; na tăka la oema na manahoe parèa-rèanggang. Toenanoe bana memi ka hina piti ja na tănga mboăla oehoe[2] na I O. Nd., na piti ha da nggoenggi, maka, hai, loenga dăngoe na kahidi; na kahidi na toe kiri ja, na hai na toe ja la padoea; na toenja oehoe, na pităkoe nja; tăka na piti ja na loenga, na toe ja,

[1] pawŏngoe ma ja = verkorte spreekwijze van: ningoe pawŏngoe ma ja d.w.z. er zal dan zeker een opbrengst zijn.

[2] tănga mboăla oehoe = rijstmandje. De gekookte rijst wordt den gasten in mandjes voorgezet. Hoe „hooger" gast, hoe mooier en grooter mandje.

na takoe ja oehoe, na pităkoe nja. Tăka na piti ja na maka, na toe ja, na takoe ja oehoe, na pităkoe nja. Tăka na piti ja na nggoenggi. na toe ja, na pităkoe nja oehoe. Tăka doe na nja ka I O. Nd. weling papárahoe, hina piti nja ja na oehoe na kawai, na patoengoe ihi, hina wŏnja ja hina ngangoe. Na handăkang pa'oepoe, na hoenggoe ja na nggoenggi, hiwăna: ha ina, ka jeàna na nggoenggi, kanggikina hoe toe ja? Na heàma na ina na: kau pinja ka, kaweàda mboe ja ka năhoe, ndakoe ita mboe ja, makanaboe ja ka ihoe.

Tăka na hilí oepoe handăkang, na ita ja na maka, hiwăna nj. I O. Nd.: ha ina, kanggikina hoe toe ja na maka la angoe oehoe nggoe? [1] «Kau pinja ka heàna, makanaboe ja ka ihoe ba ndakoe ita mboe». Tăka na hili oepoe handăkang, na ita ja na loenga, hiwăna: ha ina, kanggikina hoe toe ja na loenga la angoe oehoe nggoe? Tăka na heàma na ina na: kau pinja ka, nde njoengga ă matoe ja. Na hili oepoe handăkang, na hoenggoe ja na hai, hiwăna: kanggikina hoe toe ja na hai la angoe oehoe nggoe? Na heàma na ina na, hiwăna: ba djè ma doe ha hau lodoe hau lodoe da papandoī moe, tama wiki ma da la tănga mboăla oehoe moe. Toenanoe na hili oepoe handăkang, pandoe'angoe wăngoe, na hoenggoe ja na kahidi, da manoea ma da lima na; nj. I O. Nd. ndena paní ndokoe, na piti ja na tănga mboăla, na wăroenja la tana. Toenanoe hina lakoe la pangéa na, mahoeroe mănoe mănoe ja na roedoeng na lodoe, ndena bihoe pahadang; ngangoe nde ngangoe ja, hăpa nde hăpa ja [2]. Toenanoe na hoeroeng ndăba na kalembi na, hiwănanja: ha Oemboe Ndiloe, nggiki na hi ndau ngangoe? Ndena bihoe paheàma. Oela eti na nja ka na kalembi na, lakoe beli na nja ka la parai na.

---

[1] la angoe oehoe nggoe=in mijn rijst

angoe=„wat er bij behoort" dus: als behoorende tot mijn rijst.

De praepositie noedaloe (=in, binnen in;) is alleen te gebruiken bij een kist, pot. huis, etc.

Zoo zegt men ook bv. na mandapoe kareàndja da oehoe hina ngandja=hij ging bij de rijst zitten en at 't op.

kareàng=volgen, begeleiden. Zou men zeggen: la oehoe, dan zou hij er tusschen in en er boven op zijn gaan zitten.

[2] ngangoe, nde ngangoe ja; hăpa nde hăpa ja=zonder te eten, zonder sirih te kauwen.

Men zegt ook: ngangoe ndena ngangoe, hăpa ndena hăpa=hij at niet, hij kauwde geen sirih.

Tăka hiwăna na ina na: ha O. Nd., măla noe, toăma [1] ka doe? Na heàma nj: I. O. N.d.: nggi koe toăma ningoe? Tăka na heàma na ina na: djăkau toăma ja na ana poelangia moe, na pandengi na I Waloe mboea Katikoe? Tàka na heàma I. O. N.d.: koe toăma.

Toenanoe hina kanoăma nja bălang. Tăka nj. I. O. N.d. hina piti ja na koeta moeroe hau na, hiwăna: jeàna na koeta, djăka ndjăpa bé ja na moeroe na, nde nggăra ehi nggoe; djăka na mala'i ka, na meti mboe, maringoe na nja, wămi ngga; djăka na meti loendoeng, na meti ka năhoe, wămi ngga ka. [2]

Toenanoe lakoe na nja ka; bana tăka ka la woăka, hiwăna nj. I. O. N.d.: ka nggăra păkoe ja noedita la paraing, laloe remi ja? Na heàma na tau la woăka, hiwăna: djè ja I Waloe mboea Katikoe, na ndengi ja I Ramboe Kahi; wŏngga nja, wăna. Toenanoe lakoe na nja ka la paraing nj. I. O. Nd.; bana tăka ka la paraing, hiwăna njoena I. W. mb. K.: ka heàna, O. Nd., nggăra mai moe? Na heàma nj. I O. Nd.: mai nggoe nja patăngăroe ja na ana poelangia nggoe. Tăka na heàma nj. I W. mb. K.: hai ă, ba njoengga ma doe i doekoe! Tăka na heàma nj. I O. Nd.: noe ka na mataloe, djăka nggamoe ja na makăkoe. Na heàma nj. I W. mb. K.: măla ka, napa haromoe la mbaroe.

Toenanoe hadang la mbaroe, hiwăna nj. I W. mb. K.: koe wŏngga roe loenggi, kau hondoe wăndja da ndjaram, da nimboe moe, da ahoe moe, da wē moe, de kamămbi moe, da karambo'a moe. Tăka na heàma nj. I O. Nd.: măla ka; bana kē ha da roe loenggi noeda, na kē panaboe-naboe ha, ndena kambănga kana hondoe ha da ndjara na, da ahoe na, da nimboe na, da kabeàla na. Toenanoe bana hăla ka pawŏnja roe loenggi, hiwăna nj. I O. Nd.: hăla nggoe ha ka pahondoe ha da ahoe, nimboe, ndjara. Tăka hiwăna nj. I W. mb. K. [3] bau hăla doe ha ka pahondoe ha, [4] mai kau wa, kau toengoe. Na tăkiloe ja na hau na katikoe na, na băbăroe ja; wăna nj. I W. mb. K.: ma

[1] toămja = bereiken, ergens bij kunnen, iets kunnen verkrijgen, in staat zijn iets te verwerven.

[2] Voor 't innige verband tusschen de zielestof van planten en menschen, vgl. Kruyt-Animisme. pg. 136.

[3] I Waloe mboea Katikoe beteekent: Mijnheer Acht-hoofd.

[4] bau hăla doe ha ka pahondoe ha = daar gij ze allen gebonden hebt, (daar gij met allen klaar zijt ze te binden). Wil men uitdrukken: „daar gij klaar zijt met binden", dan zou 't zijn: bau hăla ka pahondoe ha.

da pihoe! Na tăkiloe ja na hau, na băbăroe ja; wăna nj. I W. mb. K.: ma da nomoe! Tăka na tăkiloe ja na hau, na băbăroe ja; wăna I W. mb. K.: ma da haloĕtoe. [1] Tăka na tăkiloe ja na hau, na băbăroe ja; wăna I W. mb. K.: ma da tiloe mboea! Tăka na tăkiloe ja na hau, na băbăroe ja; wăna I W. mb. K: ma da dămboe! Tăka na tăkiloe ja na hau, na băbăroe ja; wăna I W. mb. K.: ma na hau! Tăka na tăkiloe ja na hau, na băbăroe ja, meti na nja ka I W. mb. K.

Toenanoe bana meti ka, nj. I O. Nd. kanŏama na nja I Rămboe Kahi. Toenanoe bana kanoăma ja ka, patoe mboea, lima mboea roedoeng ki na ka, hiwăna nj. I O. Nd.: ha Kahi, kokoeroe i ka, koe lo'a neloeroe la oema na na makaweăda. Tăka hiwăna njoena: nggăra ki ja na ngara na? «Makaweăda la Koeta [2] ja». «Ka ndaningoe koeta na,» wăna nj. I O. Nd. Taka hiwăna nj. I. R. K.: ndaningoe ă koeta na, ngara ă na nja «la Koeta,» hiwănanja. Tăka na heăma nj. I O Nd.: kani hi ndaningoe koeta na, «la Koeta,» bawăna ma doe. Toenanoe kokoeroe na nja; bana hăla ka pakokoeroe ja, hiwăna nj. I. O. Nd.: wŏngga ha da tera nggoe, kaloemboet, kabeăla nimboe, na rapa.

Toenanoe hi lakoe na nja, na kaliti ja na ndjara na. Toenanoe bana lakoe ka, hina tăka «la Koeta». Toenanoe bana tăka ka «la Koeta» hina ita ha da oehoe, ndjăpa be ă bana takoe pandengi [3] ha da oehoe. Toenanoe hina poeroe nj. I. O. Nd. weling la kadjea ndjara na, hina pa'aunja: ha ăpoe! ndi, wăna; ha ăpoe! ndi, wăna; ha ăpoe! ndi, wăna; ndena ita ndokoe ja. Toenanoe hina mandapoe kareăndja da oehoe

[1] haloetoe = een viertal. In andere dialecten: haliwitoe, haliwoetoe, ligoeta. Wordt steeds gebruikt bij 't tellen van voorwerpen, waar men anders „mboea" zou bezigen.

Als „spoor" van een 4tallig stelsel vindt men in West Soemba nog: 8 pondopata (= 2 × 4) 9 = banda diha (wat niet geteld wordt).

[2] Koeta = sirih, is voor den Soembanees een heilige plant. Geen offerande is compleet zonder deze vruchten. Men eet niet de bladeren, maar de vruchten. Men kauwt van 's morgens tot 's avonds, en alleen gedurende 't eten, legt men 't pruimpje naast zich neer.

Kinderen van 5 en 6 jaar ziet men reeds kauwen. Een Soembanees kan wel zonder een dag eten, maar niet zonder sirih.

[3] bana takoe pandengi ha da oehoe = men had de rijst opgeschept om ze te laten staan.

I O. Nd. was bij de „zielen" terecht gekomen. En nu wordt iemand, die van zulke rijst eet, een buit der „zielen".

hina ngandja; péra doea ngangoe na, tăka hi nămoe nja na makaweàda, hiwăna: ha ha nggiki na hoe ha ngandja ha oehoe ha ndewa ha hoămba [1] nggoe?

Na heàma nj. I O. Nd. hiwăna: ha ăpoe, mandjóe nggoe nja hikoe ngandja. Tăka hiwăna njoena na makaweàda: toengoe bădi!

Na heàma nj. I O. Nd.; măla ka. Tăka na makaweàda na boeta ja na roe loenggi na, na boeta ja na hawala: jeàna kau hondoe wăndja da nimboe moe. Tăka na boeta ja na hawala: jeàna kau hondoe wăndja da ahoe moe. Tăka na hili boeta ja na hawala: jeàna kau hondoe wăndja da ndjara moe. Tăka na hili boeta ja na hawala: jeàna kau hondoe wăndja na kabeàla dăngoe na kaloemboet.

Toenanoe hina hondoe; bana hăla ka pahondoe ha: măla ta patăkiloe, hiwăna njoena I Apoe, toengoe woenga păkoe lai njoengga. Toenanoe hina toengoe; ndena loehoeng. Na hili toengoe, ndena loehoeng. Dira nggoe ka, hiwăna nj. I O. Nd., toengoe wa njoemoe, wănanja na makaweàda. Toenanoe hina toengoe na makaweàda; na handăkang patoengoe, na meti meàmang. Toenanoe bana meti ka, hina roeki ha da woea mata na, hina toe ha la kaba roăba; [2] bana hăla ka paroeki ha da woea mata na, hina taninja.

Njoena doena I R. K. na pateàng, dira dira na. [3]

Na mandai ka năhoe hiwănanja na ama na: ha ina, laloe mandai ja năhoe I O. Nd., djăka nggi loa ningoe na nja, nde papinja. Toenanoe na ina na hina tăngăroe ja na koeta, na pawŏna I O. Nd.; na meti ka. Tăka hiwănanja I Mada: ha Mada, lo'a patăngăroe ja na ajamoe, napa hi nggiki ă na. Na heàma I Mada: măta kakoe lo'a ka. Toenanoe lakoe na nja ka; bana tăka ka la woăka, hiwăna bana pa'ărang: ka ndai ita ki ja I Ndiloe lai jehoe? Tăka da heàma da tau la woăka, hiwăda: na lakoe li njoena lai jehoe, lakoe ma na nja i la paraingoe, ndena mandai ă. Toenanoe hiwăna I Mada: madja ka toena, măta kakoe toăma la paraing. Toenanoe lakoe na nja; bana tăka ka la paraing, ndena poeroe weling la kadjéa ndjara na. Toenanoe hiwănanja nj. I. R. K., nămoe nja ka

---

[1] pahoămba = offerplaats (aan den mond van een rivier of midden in een vlakte) voor de geesten, die gebieden over visschen en de dieren des velds.

[2] kaba roăba = een klapperdop, welke niet als gewoonlijk middendoor is gedeeld, maar met een kleine opening van boven slechts voorzien.

dira dira na = zonder einde, eindeloos; van dira = uitscheiden.

I. O. Nd., pareànggang, anakeàda, kai kē ja na ndjara na.

Na heàma nj. I Mada: ha aja, I Mada ja doekoe na ngara nggoe, I Ndiloe ja na aja nggoe. Tăka na heàma nj. I. R. K.: ba djeà ma doe kau noe, bau pandjiloenja na tamoe moe, ba I Ndiloe ma doe kau, I. Mada ka wămoe i.

Toenanoe bana taloe ka I Kahi [1], njoena doena I Mada, kanoăma doe na nja i ka I Kahi. Toenanoe palăngang patoe lima; ha aja, kokoeroe ta kakoe lo'a néloeroe. Tăka hina kokoeroe ja; bana hăla ka pakakoeroe ja hiwăna njoena I Mada: wŏngga ha da kabeàla nggoe, da tera nggoe, da kaloemboetoe nggoe, da hinggi nggoe [2]. Toenanoe bana hăla ka pawŏnja ha, lakoe na nja, na kaliti ja na ndjara na pangăndi ma na. Toenanoe bana tăka [ka «la Koeta» hina pa'aung: ha ăpoe! ndi wăna; ha ăpoe! ndi wăna; ha ăpoe! ndi wăna. Mandapoe kareà na ha ka da oehoe, da patakoe pandenging; pera doea ngangoe păkoe na, djè tăka hăra bănda be na nja na makaweàda: ha ha nggiki na ha ngandja ha oehoe ha ndewa ha hoămba nggoe? Na heàma njoena I Mada: oemboekoe ma doe moe ngga, ămboe mbeni doe! «Ai ndea, toengoe bădi». Na heàma njoena I Mada: măla ka. Tăka njoena na makaweàda na boeta roe loenggi na, na boeta ja na hawala: jeàna kau hondoe wănja na ndjara moe. Na boeta ja hawala: jeàna kau hondoe wănja na kabeăla moe. Na boeta ja na hawala: jeàna kau hondoe wăndja da nimboe moe. Na boeta ja na hawala: jeàna kau hondoe wănja na kaloemboetoe moe. Tăka njoena I Mada na kē ha, na wăroendja. Tăka hiwăna na makaweàda: hăla ha ka pahondoe ha. Tăka njoena I Mada na heàma: hăla ha ka! «Măla, mai kau toengoe lai njoengga», wăna na makaweăda. Na toengoe handăkang, na meti meămang. Na hili hada beling: toengoe ki, wăna.

Na hili toengoe, ndena loehoeng pa. Na hili toengoe, ndena loehoeng. Tăka hiwăna na makaweàda: paheàngga wa doekoe kakoe toengoe, kakoe talandjir, wăna doe ka lăti; da ndjara

---

[1] bana taloe ka I Kahi = daar I Kahi 't won; 't laatste woord had en hij zag dat tegenspreken niets meer gaf.

Wie in een Soemban. twistgesprek 't laatste woord heeft, is overwinnaar! Een goed prater, is een zeer gezien man.

[2] wŏngga ha da kabeàla nggoe, da tera nggoe, da kaloemboetoe nggoe = wanneer bij een verbum meerdere enkelvoudige substantiven worden gevoegd, gebruikt men gaarne 't lidwoord in 't meervoud.

na, da nimboe na, da ahoe na da kanjoekoeloe nja hida kati ja; na tiki pameti ka ă mang. Hiwăna na makaweàda: ha h a oemboekoe nggoe, h a paloe ha da h a ahoe moe ka ămboe h a da pameti h a ka. Tăka hiwăna njoena I M a d a: djăka toenanoe, pahada beli nja I O e m b o e N d i l o e, kakoe ha-ha da ahoe.

Tăka na heàma na makaweàda: koe paloeri beli ja, miloe ha-ha njoena da ahoe moe. Toenanoe hina ha-ha da ahoe; bana ha-ha ka, hida pahăla nja na makaweàda. Toenanoe bada pahăla nja ka hina lo'a papiti ha da woea mata na I. O. Nd. la kaba roăba; hina lo'a hina ăki nja na tau na, na pahăla pataninja; hina toe beli ha da woea mata na; noe loeri na nja ka I O. Nd. Njoena na makaweàda, da ahoe na pamareni ha na ndjara na, nimboe na, na kabeàla na, na pamătoe ndăba hina wŏnja ha. Toenanoe bana hăla ka pawŏnja ha, lakoe da nja ka. Tăka la ngarăngia hiwănanja I M a d a: papaleàwa na i ina ka, lo'a patadaloe ja na ajamoe, wăna ngga i ina; toenanoe hikoe pamaingoe; dedi [1] koe tăka ka lai aja: djè I O. Nd. wăna ngga, dedi koe heàma; ka doekoe njoengga: nde I O. Nd. ă ka, I M a d a ja doekoe na ngara nggoe, aja nggoe nja I O. Nd., hiwănggoe nja. Toenanoe na taloe ma ka ka, hikoe kanoăma ja i aja.

Toenanoe bana rongoe ka I O. Nd., tăka hina koădja pameti ja.

Toenanoe bana meti ka, hiwăna bana hī: na eri nggoe, na eri nggoe, ndakoe boeti be nja pa; tangédji nggoe, hikoe pa lănga tăka ma ja ka bakoe koădja ja. Toenanoe mandapoe kareà doe na nja ka la ngea pameti na I M a d a.

Tăka hi nindja da mbăra, patoe ngioe da, hida hawoeroeng hida răndjăkoe la kapoeka ai la ngea pamandapoe na I. O. Nd. Toenanoe hiwăda: ha angoe tamoe, [2] măla kata pănĭ li pangérang, na li pangérang noena laloe manandangoe ja, na malai mboe. Toenanoe na pakiri na: nindja da madoea da tau, na kawini I Limba Băbăngoe ja..... (en dan volgt 't geheele verhaal nog eens....... [3] djăka na pingoe, kana hadang

---

[1] d e d i beteekent hier: vervolgens, en toen gebeurde 't dat —; van d e d i geboren worden, ontstaan...

[2] h a! a n g o e t a m o e, = ha mede naamgenoot! Uit deze aanspraak blijkt, dat de duiven incarnaties zijn van gestorven familieleden, welke voortdurend in 't lot der levenden belang blijven stellen en hen zoo mogelijk helpen.

[3] In dergelijke herhalingen van 't verhaal is de Soembanees sterk. 't Gebeurt soms tot 3 à 4 maal toe, dat men zoo hetzelfde nog eens te hooren krijgt. Anders is men ook zoo gauw uitverteld!

hăra bănda kana kajămbăkoe nda, kata hawoeroeng kada tamboeta da woeloe ihi nda, kana piti ha noeda, kana toenoe ha kana pahangoedoe nja ha; bana hăla ja ka kana rămbăhoe wănja woeloe mata hinggi, na loeri beli be doe ja.

Toenanoe hina hadang hina kajămbăkoe ndja; bada hawoeroeng ka hida tamboeta da woeloe ihi da. Toenanoe hina poetoe ha; bana hăla ka papoetoe ha, hina toenoe ha hina pahangoedoe nja ha. Toenanoe bana hăla ja ka, hina rămbăhoe wănja woeloe mata hinggi. Toenanoe hadangoe na nja ka I Mada; lakoe da nja ka la oema ama da, la oema ina da.

III. I Rämboe Kahi met de twee broeders.

Er waren eens twee menschen, zij waren met elkaar gehuwd; de man heette I Hadoe Hina en de vrouw heette I Limba Bäbängoe; hun eerste kind heette I Ndiloe. Toen hij wat ouder was geworden werd zij zwanger van een ander kind. En het werd geboren, I Mada was zijn naam. Toen zij hem geboren had en hij zich op zijn buik kon wentelen, stierf zijn vader. Na den dood van zijn vader, werd I Mada langzamerhand ouder. En die vrouw riep haar zoon I Ndiloe en zij zeide: ha Oemboe Ndiloe, gij moest eens gaan, en mij gaan openhakken 't bosch in den tuin van uw vader. Zij nu gingen; toen zij in 't bosch gekomen waren, maakte I O. Nd. tollen, hij maakte kammen, hij draaide tollentouw, hij maakte mondfluitjes. Maar I Mada terwijl hij hakte een klein boompje, hakte van den morgen tot den avond en toen pas viel 't. Toen 't nu avond geworden was, gingen zij naar huis; thuis gekomen zeide hun moeder: hoe was 't vandaag, hebt ge wat gedaan gekregen. I. O. Nd. antwoordde: wij hebben wat gedaan gekregen. Wederom 's morgens vroeg opgestaan, gingen zij wederom bosch vellen. Toen zij in 't bosch gekomen waren, ging I Mada aan 't vellen, maar I O. Nd. maakte tollen, maakte kammen, maakte mondfluiten, draaide tollentouw. Maar I Mada hij hakte van 's morgens vroeg af een boompje, tot 't avond was en toen pas viel het. Daar 't nu avond geworden was gingen zij naar huis; thuis gekomen, zeide hun moeder: hoe was 't vandaag, kinderen, met 't hakken, gij hebt toch wat gedaan gekregen? I O. Nd. antwoordde: als men er maïs en pompoen op plant, dan zal 't wel wat opbrengen. Zijn moeder antwoordde: ja. Wederom des morgens vroeg opgestaan, gingen zij maar wederom; in 't bosch gekomen, maakte I O. Nd. tollen, hij maakte kammen, draaide tollentouw, maakte mondfluitjes. Maar I Mada, terwijl hij toch maar een kind was, hakte een kleine boom, een stuks slechts; hij hakte er op van 's morgens vroeg, tot den avond en het viel. Daar 't nu avond geworden was, gingen zij naar huis, in hun huis gekomen, zeide hun moeder: hoe was 't vandaag, hebt gij wat gedaan gekregen? I O. Nd.

antwoordde: wat door ons geveld is, is buitengewoon groot. En zijn moeder zeide: hoe is 't, zullen wij morgen 't vuur er in gaan brengen? I O. Nd. antwoordde: laten wij maar gaan. 's Morgens opgestaan zijnde, gingen zij heen, vergezeld van hun moeder; in 't bosch gekomen zeide hun moeder: waar is nu 't spoor van uw vellen? En I Mada antwoordde en zeide: wat I Ndilo'e betreft, hij was maar druk bezig met 't maken van tollen, kammen, mondfluitjes, met 't draaien van tollentouw, terwijl ik 't alleen ben, die dit hout hakte. Naar haar huis ging nu hun moeder, zij kwam thuis, zij ging snel aan 't koken. Toen 't gaar was, nam zij 't rijst-mandje van I O. Nd., zij nam 't mondfluitje, den tol, den kam, 't touw en 't mes; 't mes deed zij onderin, den kam deed zij halverwege, zij deed er rijst bij en drukte 't goed vast; vervolgens nam zij 't touw, deed 't er in, schepte er rijst bij en kneedde 't vast. Toen nam zij den tol, deed dien er in, schepte er rijst bij en kneedde 't vast. Toon nam zij 't mondfluitje, deed 't er in en kneedde 't vast met rijst. En nu kwam I O. Nd. er aan, terug van 't bosch vellen, en zij nam hem zijn rijst van zooeven, waar zij het ingedaan had en gaf 't hem en hij at. De eerste maal schepte hij, hij vond 't mondfluitje en hij zeide: moeder, dit mondfluitje, waarom hebt gij 't er in gedaan? Zijn moeder antwoordde: weet jij 't, ik ben nu ook al oud, ik zie ook niet, misschien is 't er in gevallen.

Hij schepte nog eens een keer, hij zag den tol, en I O. Nd. zeide: moeder, waarom hebt gij den tol in mijn rijst gedaan? «Weet jij 't daar, 't is misschien er in gevallen terwijl ik 't niet zag.» Hij schepte nog eens een keer, hij zag 't tollentouw, en hij zeide: moeder, waarom hebt gij 't tollentouw in mijn rijst gedaan? Maar zijn moeder antwoordde: weet jij 't? ik ben 't niet, die 't er in gedaan heeft. Wederom schepte hij nog eens, hij vond den kam en hij zeide: waarom hebt gij den kam in mijn rijst gedaan? Zijn moeder antwoordde en zeide: want dit zijn immers de dingen, welke gij iederen dag gemaakt hebt; van zelf zijn zij in uw rijst-mandje gegaan. Wederom schepte hij nog één maal, tweemaal deed hij 't en hij vond 't mes, zijn handen waren ook gewond; I O. Nd. zei heelemaal niets. hij nam het mandje, hij wierp 't op den grond. En hij ging naar zijn plaats, sliep voortdurend nacht en dag, hij wilde niet opstaan; eten at hij niet, sirih kauwde hij niet. En al zijn familie trok op

en men zeide tot hem: Oemboe Ndiloe, waarom eet gij niet? Hij wilde niet antwoorden. Zijn familie had er genoeg van, en ieder keerde terug naar zijn kampong.

Toen zeide zijn moeder: Oemboe Ndiloe, hoe is 't kunt gij 't bereiken? I O. Nd. antwoordde, wat moet ik bereiken? En zijn moeder antwoordde: of gij kunt bereiken de dochter van uw oom, bewaakt door I Waloe mboea Katikoe? I O. Nd. antwoordde: ik bereik 't. En zij maakte reis-voorraad voor hem klaar. Toen nam I O. Nd. één jonge sirih-vrucht en hij zeide: deze sirih-vrucht, als ze steeds groen blijft, dan mankeert mij niets; als ze slap wordt en ook droog: hij heeft de koorts, zult gij van mij zeggen; als ze heelemaal droog is: nu is hij gestorven, zult gij van mij zeggen.

Hij nu ging op reis; bij een tuin gekomen, zeide I O. Nd. wat is dat toch daarboven in de kampong, men viert er een groot feest? De menschen in de tuin antwoordden: dat is I W. mb. K., hij bewaakt I Rămboe Kahi; geef haar mij, zegt hij. I O. Nd. ging nu naar de kampong; in de kampong gekomen, zeide I W. mb. K.: hei daar, O. Nd., wat komt gij doen? I O. Nd. antwoordde: ik kom eens zien naar de dochter van mijn oom. Maar I W. mb. K. antwoordde: hai a, ik ben er toch ook nog! En I O. Nd aniwoordde: die is 't die overwint, wie is 't die de nederlaag lijdt. En I W. mb. K. antwoordde: welaan morgen ochtend zal 't zijn.

's Morgens vroeg opgestaan, zeide I W. mb. K.: ik zal u geven haren, opdat gij er mee bindt uw paarden, uw lansen, uw honden, uw varkens, uw geiten, uw karbouwen. En I O. Nd. antwoordde: welaan; toen hij die haren aannam, liet hij ze tegelijkertijd vallen; hij was niet zoo dom, dat hij bond zijn paarden, zijn honden, zijn lansen, zijn kapmessen. Toen hij de haren gegeven had, zeide I O. Nd.: ik ben er mee klaar, met 't binden van de honden, lansen, paarden. Toen zeide I W. mb. K.: daar gij klaar zijt met ze te binden, kom dan maar, sla er op!

Hij sloeg met de vuist op zijn ééne hoofd, het was verbrijzeld; I. W. mb. K. zeide: er zijn er nog zeven! Hij sloeg met de vuist op een ander (hoofd), 't was verbrijzeld; I. W. mb. K. zeide: er zijn er nog zes. En hij sloeg met de vuist op een ander, het was verbrijzeld; I. W. mb. K. zeide: er zijn er nog vijf. En hij sloeg met de vuist op een ander, het was verbrijzeld; I W. mb. K. zeide er zijn er nog vier. En hij sloeg

met de vuist op een ander; 't was verbrijzeld; I W. mb. K. zeide: er zijn er nog drie. En hij sloeg op een ander; 't was verbrijzeld; I W. mb. K. zeide: er zijn er nog twee. En hij sloeg met de vuist op een ander; 't was verbrijzeld; I W. mb. K. zeide: er is er nog één! En hij sloeg met de vuist op een ander, 't was verbrijzeld; en I W. mb. K. was dood.

Toen hij gestorven was, trouwde I O. Nd. met I Rămboe Kahi Toen hij haar getrouwd had, na verloop van vier à vijf nachten, zeide I O. Nd.: Kahi, wrijf mij eens in met klappervet, ik wil ginds heen gaan naar 't huis van de oude. Vervolgens zeide hij: wat is toch haar naam? «Oude la Koeta» En er is daar geen sirih, zeide I O. Nd. En I R. K. antwoordde: daar is geen sirih, 't is haar naam maar «la Koeta.» Maar I O. Nd. antwoordde: hoe is 't dat er geen sirih is, terwijl men toch zegt «la Koeta». Zij nu wreef hem in met klappervet; toen zij hem ingewreven had, zeide I O. Nd.: geef mij mijn hoofddoek, sirih-zak, kapmes, lans, het paardentoom. Hij ging en besteeg zijn paard. Toen hij gegaan was, kwam hij bij «la Koeta». Toen hij bij «la Koeta» gekomen was, zag hij de rijst, voortdurend bleef de rijst opgeschept staan wachten. I O. Nd. steeg van den rug van zijn paard en hij riep haar: ha grootmoeder! 't bleef stil; ha grootmoeder! 't bleef stil; ha grootmoeder! 't bleef stil; hij zag haar heelemaal niet. Hij ging nu naast de rijst zitten en begon te eten; halverwege zijn eten, daar kwam de oude aan en zeide: waarom eet gij de geestenrijst van mijn offerplaats!

I O. Nd. antwoordde en zeide: grootmoeder ik had honger en zoo at ik. Maar de oude zeide: (wij) moeten vechten! I O. Nd. antwoordde: welaan! En de oude trok zich de haren uit; zij trok er één uit: bind hiermee vast uw lansen. Zij trok zich een ander uit: bind hiermee vast uw honden. Zij trok zich wederom er één uit: bind hiermee vast uw paarden. En wederom trok zij zich er één uit: bind hiermee vast uw kapmes en uw sirihzak.

En hij bond 't; toen hij ze gebonden had: welaan, laten wij met de vuisten op elkaar slaan, zeide I Apoe; sla maar eerst op mij. En hij sloeg, 't ging er niet in. Wederom sloeg hij, 't ging er niet in. Ik schei er mee uit, zeide I O. Nd., sla gij nu maar, zeide hij tot de oude. En de oude sloeg; de eerste maal dat zij sloeg, was hij terstond dood.

Toen hij dood was, stak zij hem de oogen uit en deed ze in een klapperdop met nauwe opening; toen zij hem de oogen uitgestoken had, begroef zij hem.

En zij, I R. K., wachtte maar zonder einde.

Toen 't nu reeds lang geduurd had, zeide zijn vader: moeder, I O. Nd. is nu al lang weg; waar hij toch heen gegaan is, weten wij niet. En zijn moeder bekeek de sirih-vrucht, door I O. Nd. gegeven. Ze was droog. Toen zeide zij tot I Mada: ha Mada, ga eens zien naar je oudere broer, hoe 't wel met hem zou zijn. I Mada antwoordde: welaan ik zal gaan. En hij ging; bij den tuin gekomen, zeide hij, terwijl hij vroeg: hebt gij soms O. Nd. hier niet gezien? En de menschen in den tuin antwoordden: hij is hier wel aangegaan, maar hij ging (weer) naar de kampong; 't is niet zoo lang geleden. En I Mada zeïde: laat 't maar zoo zijn, ik zal wel doorgaan tot de kampong. Hij nu ging; in de kampong gekomen, ging hij niet van den rug van zijn paard af. En I R. K. zeide tot hem: daar komt I O. Nd. aan, vlug, slaven, neem zijn paard aan. I Mada antwoordde: ha oudere zuster, I Mada is mijn naam; I Ndiloe is mijn oudere broeder. I R. K. antwoordde: jij bent 't toch zelf, je hebt je naam veranderd, I Ndiloe toch ben je, I Mada dat zeg je maar.

Toen I Kahi overwonnen had, trouwde I Mada nu maar met I Kahi. Na verloop van 4 à 5 dagen (zeide hij,): ha oudere zuster, wrijf mij eens in met klappervet, dan ga ik ginds eens heen. En zij wreef hem in; toen zij hem ingewreven had, zeide I Mada: geef mij mijn kapmes, mijn hoofddoek, mijn sirih-tasch, mijn slimoet. Toen zij 't hem gegeven had, ging hij heen, hij besteeg 't paard, dat hij meegebracht had. Toen hij bij «la Koeta» gekomen was, riep hij: ha grootmoeder! 't bleef stil; ha grootmoeder! 't bleef stil.

Hij ging nu naast de rijst zitten, welke opgeschept stond te wachten; juist halverwege zijn eten, daar kwam plotseling de oude aan: waarom eet gij de geestenrijst van mijn offerplaats? I Mada antwoordde: ik ben toch uw kleinzoon, wees maar niet boos! «Neen toch, wij moeten vechten». I Mada antwoordde: welaan. De oude nu trok van haar haren uit; zij trok er één uit: bind hiermee uw paard. Zij trok er één uit: bind hiermee uw kapmes. Zij trok er één uit: bind hiermee uw lansen. Zij trok er één uit: bind hiermee uw sirih-tasch. Maar

I Mada nam ze aan en wierp ze weg. En de oude zeide: hebt gij ze allemaal gebonden? En I Mada antwoordde: allemaal. «Welaan, kom en sla mij, zeide de oude. Hij sloeg éénmaal, zij stierf terstond. Zij stond wederom op: sla maar zeide zij. Hij sloeg wederom, hij vermocht niets meer. Hij sloeg wederom: hij vermocht niets. Toen zeide de oude: laat mij nu maar eens toe, dan zal ik slaan, dan zal ik er op los stormen, dat zeide zij maar, (want) zijn paard, zijn lansen, zijn honden, liepen op haar toe en beten haar; zij stierf er bijna van. En de oude zeide: o mijn kleinzoon, sla uw honden opdat zij mij niet dooden. Maar I Mada zeide: als 't zoo is, laat dan weer los I O. Nd., dan zal ik de honden wegjagen. Maar de oude antwoordde: ik zal hem weer in 't leven terugbrengen, mits gij maar uw honden wegjaagt. Hij nu joeg de honden weg; toen hij ze wegjoeg lieten zij af van de oude. Toen zij van haar aflieten, ging zij halen de oogen van I O. Nd. in den klapperdop met nauwe opening; toen ging zij zijn lichaam opgraven, dat reeds begraven was; en zij plaatste de oogen er weer in; en daar leefde I O. Nd. En de oude deed naderbij komen zijn honden, zijn paard, zijn lans, zijn kapmes, zij maakte 't alles compleet en zij gaf 't hem.

Toen zij 't hem gegeven had, gingen zij heen. Onderweg gekomen zeide I Mada: ik ben door moeder gezonden, ga eens naar uw oudere broeder zien, zeide moeder tot mij; en zoo ben ik hier gekomen; 't gebeurde toen ik bij de oudere zuster kwam: dat is I O. Nd., zeide zij tot mij; vervolgens antwoordde ik: ik ben toch niet I O. Nd., I Mada is mijn naam, I O. Nd. is mijn oudere broeder, zeide ik tot haar. Maar zij overwon toch en ik huwde met de oudere zuster.

Toen I O. Nd. 't hoorde, toen stak hij hem dood. Toen hij dood was, zeide hij huilende: mijn jongere broeder, mijn jongere broeder, ik zal nooit meer een oog op hem kunnen slaan; ik scherts, zeide ik, maar ik heb 't werkelijkheid gemaakt terwijl ik hem stak. Hij nu ging naast hem zitten op de plaats, waar I Mada gestorven was.

Er waren nu duiven, vier stuks, zij vlogen en zetten zich neer boven in een boom, waar I O. Nd. zat. En zij zeiden: mede naamgenoot! laten wij eens een verhaal vertellen, dat verhaal is zeer mooi en ook lang. Aldus is 't begin er van: er waren eens twee menschen, de vrouw heette I Limba

Bäbängoe ..... (en dan volgt 't geheele verhaal nog eens), als hij 't wist, dan zou hij plotseling opstaan en ons wegjagen, dan zouden wij wegvliegen en onze veeren uitvallen, dan zou hij die opnemen en ze verbranden en hem er aan doen ruiken; wanneer hij daarmee klaar was, dan zou hij hem slaan met de franje van de slimoet; hij zou dan wederom leven.

Hij nu stond op en joeg ze weg; terwijl zij wegvlogen vielen hun veeren uit. Hij raapte ze op; toen hij ze opgeraapt had, verbrandde hij ze en deed hem er aan ruiken. Toen hij dat gedaan had, sloeg hij hem met de franje van de slimoet. En hij stond weer op I Mada; zij gingen nu naar 't huis van hun vader en moeder.

IV. I Rămboe Kahi, na maloeri beli.

Nindja da anakeàda da mapa'ering, da mapa'ajang. [1] Toenanoe bada matoea ka, na ana wini na na mangoăma, na ana mini na na lalē. Toenanoe hina pa'ana ja haătoe na na anakeàda mini. Na ana mini na ndaningoe ana na. Toenanoe bana matoea ka na anakeàda noena hida kăli paleàwa ja palo'a pakaoe oehoe ndjara. [2] Toenanoe bana ngeri ndămang hina lakoe palo'a pakaoe oehoe ndjara la loemboe pingi wangga [3], hina kaoe oehoe ndjara lai noe; ba hina na handăkang ndena rongoe na pani lai noe la pingi wangga.

Toenanoe bana beli ja ka, da ina na da ama na da tangedji nja, hiwădanja: ha anakeàda, lo'a patoenja oehoe ndjara na toejam; djăka na pa'ana [4] haromoe, tanggoe moe njoemoe ja, djăka kawini ja, hiwădanja; djăka ndau lo'a patoenja oehoe ndjara, ndeda wŏnggau nja na ana da. Na heàma njoena na anakeàda: djăka ndeda wŏngoe, da djămang doeda.

Toenanoe hina hadang la mbaroe, na lo'a pakaoe oehoe ndjara. Na lăpăhoeng hau woelang, dămboe woelang hina hili lo'a pakaoe oehoe ndjara la pingi wangga, na ngéa palo'a na la pira na. Toenanoe na kaoe oehoe ndjara lai noe, bana paboendoendja ka da oehoe ndjara na hina păndjăng hakoedoe; tăka hina rongoe ha da tau da mapani; tăka hina ita ja na tau noena la pingi wangga, haătoe na na makaweàda, hiwădanja: ha, ăpoe! «Ka nggăra wămoe», hiwăna na makaweàda. «Lakoe li i nămoe», hiwădanja.

[1] da mapa'ering, da mapa'ajang = het praefix pa heeft hier dezelfde beteekenis als bv. in pa'ama = „vader" zeggen.

pa + ng vormt reciproque verba. Bovenstaande uitdrukking is stereotiep, wanneer men wil zeggen: „dat zij broeders waren."

[2] oehoe ndjara = paarden-voedsel.

oehoe dat in 't algemeen „voedsel" beteekent, bv. oehoe wē = varkensvoer, beteekent in 't bijzonder „rijst". Zoo spreekt men van oehoe pari rijst nog in den bast; oehoe karohoe gebolsterde rijst.

[3] wangga een waringin-soort, van welke de reusachtige exemplaren door den Soembanees worden gedacht bewoond te zijn door geesten. De knaap luistert hier dan ook een geestengesprek af, dat hij later ten eigen nutte weet te gebruiken.

[4] pa'ana baren, kinderen krijgen; wordt zoowel van de vrouw als van den man gezegd.

Toenanoe hina lakoe li, hida karai ja: kanggi weli ni moe, hiwădanja. Na heàma doena njoena na makaweàda: weli nggoe padeàkanja [1], na anakeàda noedita; hiwănggoe nja bakoe deàkanja: djăkau mangoăma haromoe, na kati kau kataroe, meti ma, wănggoe nja; nde'a —; koe hili deàkanja: djăka na ngăna kau oerang, pariti meti wăngoe ma moe nja, wănggoe nja; nde'a —; hikoe hili deàkanja: haromoe djăkau mangoăma ka, na ama moe na lakoe papatamang, na mini lē moe na kareà mboe nja; na tăka năhoe la marăda, koădja wē dira matiki; djăka da beli ha ka, mbăda meti moe ka, ndeda toăma mboe nggau la kaheli [2], mbăda hăla dănggau patani nggau haătoe.

Toenanoe na anakeàda kawai ndena pawoewang wiki na, na patingi pahămoe hămoe ndja bada pani. Tăka hiwăna njoena na makawèada: na mapaha ja haromoe, djăka na pingoe ma, na loeri beli be njoena; djăka na beli ja ka weli papatamang, ămboe na ngangoe oehoe la oema, na lakoe bădi la kaba aoe [3], pangăndi na oehoe kadita dăngoe oehoe hajăla; na hajăla ba hīna na tăka, na hăbăroenja la hingi lokoe la ngéa pa'ihoe na na tau la kaba aoe; tăka na oehoe kadita, na mătanja ka kadiroe.

Toenanoe pandjăpoeng da nja ka bada pani; njoena noe kawai

---

[1] deàka = naam geven aan een pasgeboren kind. De „ceremonie" heeft aldus plaats: met een scherp gepuntte bamboe wordt den navel doorgesneden en niet afgebonden. Men laat die van zelf uitbloeden. Intusschen geeft men een naam; is 't bloeden nog niet opgehouden, dan weer een andere naam, totdat er eindelijk geen bloed meer uitkomt en de laatst genoemde naam wordt dan de naam van 't kind.

Men stelt zich nu voor, dat de „zielen" der voorouders bij dit naamgeven tegenwoordig zijn, en als een soort „schikgodinnen" 't toekomstig lot van den kleine bepalen.

[2] kaheli = de vloer in huis. Dáár is de plaats der vrouwen, terwijl de mannen steeds zitten op de „bangga", de voorgalerij.

[3] kaba aoe = een klapperdop mat asch gevuld, waarin twee à drie kippenveeren worden gestoken. Na 't jaarlijksch bezoek der „zielen" aan de kampong (langoe paraing), wordt door elk huis een dergelijke klapperdop buiten de poort neergezet of weggeworpen.

Men gebruikt dit „kaba aoe" nu ook, ter aanduiding van het zielenland. Een zwaar begroeide bergtop in Massoe heet dan ook kaba aoe, en wordt gedacht de verblijfplaats der gestorven voorvaderen te zijn. Men stelt zich dit „zielenland" heel natuurlijk voor, waar dezelfde toestanden heerschen als op aarde bij de levenden.

Omtrent deze „kaba aoe" zijn heel wat verhalen in omloop. Menschen, die er bij ongeluk verdwaald raken en een buit der zielen worden. Anderen komen er gelukkiger af en weten te ontsnappen. Ook sommigen „dooden" keeren weer terug.

na anakeàda ba wănda, na pi hăla nja ka; na tidoendja da oehoe ndjara hina lakoe.

Toenanoe bana tăka ka la oema hina băndjăloe .ha da oehoe ndjara, na paberindja oehoe da da ndjara.

Toenanoe bana ngeri matoea-toea ka [1], tăka njoena na toeja na hina paleàwa ndja tau da ina na da ama na, hiwăna: poeli ngga ka ja wa na laleàba nggoe kakoe patama uja la koeroeng; wŏngga wa banda.

Toenanoe hida pa'oehi nja banda hida wŏnja hida palakoe ja na ana da. Toenanoe hina patama nja la koeroeng; hina ă pa tiloe mboea roedoe na, tăka hiwăna na ama jera na: măla kata lo'a papatamang, hiwănanja na laleàba na.

Toenanoe hi lakoe da nja; bada tăka ka năhoe la marăda, tăka njoena na kawini ndena pawăla ndokoe; padoea pahē ma na ka na lodoe, tăka hiwăna na ina na bana paleàwa anakeàda: ha anakeàda [2], loa kai benginja I Kahi noedita, kana toendja oehoe da da wē, na toendja păni da da manoe. [3] Toenanoe hina hē haătoe na na anakeăda-hina benginja: ndena pawăla. Tăka hina hē na ina na hina benginja; na tăngăroe pahămoenja, mbăda meti na ja ka, na halata ma ka. Toenanoe hina poeroe ja la bangga na ina na hina hī.

Toenanoe bana rongoe ka na tau na angoe koătăkoe na hida mai parongoe hiwădanja: kanggiki na, hiwădanja. Na heàma njoena: na ana nggoe na mamangoăma, mbăda meti na ka. Toenanoe hida pa'aung tau pataninja hida taninja.

Hadang la mbaroe hida măngoe patăka na ama na dăngoe na tau angoe na [4]. Toenanoe bana rongoe ka na ama na meti na na ana na, ndena bihoe ndokoe pangangoe; tăka na tau angoe na hina riki ja, na jădoe jădoe bana riki: ndakoe handoeka ă, wăna.

Toenanoe bana hăla ka pangangoe la ăpoe na; hiwănanja na

---

[1] matoea = oud, volwassen. Men zegt 't echter reeds van kinderen van ± 14 jaar, welke dan den huwbaren leeftijd hebben bereikt. Kinderen verlaten bv. de school, omdat zij gaan trouwen.

[2] anakeàda jongen, meisje; zoo noemt men in 't gewone gesprek de slaven (ata).

[3] De vaste uitdrukking voor een „goede huisvrouw" is dan ook: toetoeroe la toengoe oehoe wē,
la toengoe păni manoe: d. w. z. ijverig in 't varkens voeren en in 't kippen eten geven.

[4] tau angoe is zoowel echtgenoot als echtgenoote.

ăpoe na: ha ăpoe, bai nda karohoe, hau ana lipitoe hajăla, hau ana lipitoe kadita, koe lo'a patăngăroe ha da ndjara. Toenanoe bana kē ha ka da oehoe papeàka na hina lakoe ja la oema na na ina wiki na hina paloehoe ja na ndjara kătoeng, hina kaliti ja, hi lakoe na nja.

Toenanoe bana tăka ka hoedija [1], ndena hē la paraing, na napa ja noewawa la lokoe. Tăke hi nămoe ja haătoe na na tau kawini hina lakoe hina ihoe la lokoe lai noe, Njoena na tau na papaní nda noe kawai, na kawini parăpoe-răpoe wiki na, ndedi na pawoewang wiki na. Toenanoe bana hăla ka pa'ihoe hina piti ja na woeroeng hina boehi nja wai hina tidoenja hina lakoe. Na maringoe lodoe na hili beli ja; na tau kawini noena kawini pa'ana ja, na lakoe, na ihoe; na woeroengoe na na băndjăloe ja la mara. Tăka njoena na tau na makawining hina oepoe je na oehoe hajăla, hina hăbăroenja la wai, hina loehoe ja la ngarăngía. Tăka njoena na kawini hina ita ja na tau noena; nde nggăra papaní na na kawini; tăka njoena na tau makawining hina karai ja: ha rămboe [2], nggăra ja parémi na noedita la paraing? Tăka na heàma njoena na kawini: mamoha ja [3]; tiloe mboea roedoe ă na bana tama la koeroeng na mini lē na, tăka njoema hima jăpa ja na papaha na, wăda bakoe rongoe bada paní.

Na heàma njoena na tau mini: ka nggamoe ja na ngara na? Na heàma njoena na tau kawini: I Kahi ja na ngara na. Tăka

---

[1] hoedija = stroomopwaarts. De kaba aoe ligt, van de kust af gerekend, stroomopwaarts in 't binnenland.

[2] rămboe = is de gewone aanspraak tot vrouwen. Tot vrouwen van radja's zegt men echter niet: rămboe = juffrouw, maar tamoe rămboe mevrouw.

Een dergelijk onderscheid heeft men met oemboe en tamoe oemboe. Dit laatste „tamoe oemboe", zegt een kleinzoon tot zijn gelijknamigen grootvader; zegt een onderdaan tot den zoon van zijn vorst; zegt een slaaf tegen den zoon van zijn heer.

Tamoe rămboe, zegt een kleindochter tegen haar gelijknamige grootmoeder en is de gewone aanspraak tegen vrouwen van een radja, welke den naam aannemen van haar schoonmoeder.

Zoo heeft men ook nog tamoe ina; zoo noemt mijn broer mijn vrouw, omdat ze de naam aanneemt van mijn moeder. Ook de schoonvader noemt zijn schoondochter in plaats van ri ana, wel eens tamoe ina.

[3] mamoha = een klein meisje, dat de bruid vergezelt en representeert. vlg. aant. 4 van verhaal: De twee pompoenen.

Soms noemt men de bruid zelve ook wel mamoha en 't kleine meisje heet dan ana mamoha.

hiwăna na tau mini: pirăngoe pa na poeroe tanang?[1] Na heàma njoena na tau kawini: bakoe rongoe la ama bokoel[2] bada pani, haromoe la mbaroe, wăda, na mai pa'ihoe jehoe la lokoe.

Tăka hiwăna njoena na tau mini: boehi nja wai na woeroengoe moe.

Toenanoe na dandanja, ndena măka nja na woeroeng pawotoe ja la katikoe na, Tăka hiwăna: ha oemboe, mai kau patidoe i nda! Na heàma na tau mini: madja ka toena, djăka njoengga mapatidoe nggau, djăkau tăka la oema, pa'au păkoe nja na mamoha kana pandeàma ndja da lima na djăkau boeri ja na wai la mbăloe. Na tau mini noe kawai mbăda panaboe na nja na tawoeroe la woeroe wai. Na tau mini na mapatidoenja.

Toenanoe bana tăka ka la oema, hiwăna na tau kawini na maweling la lokoe: ha nedita! papoeroe i nja na wai. Toenanoe hida papoeroe nja, ndeda măka ndokoe ndja; mboendăba na na tau lai noe na nimbihoe wiki ha, ndeda măka ndokoe ndja. Tăka hiwăda njoeda da ama bokoel lai noe: na mamoha kana papoeroe nja na woeroeng; tai bana boeri nja la mbăloe kana baha ha da lima na. Tăka hina poeroe njoena na mamoha, hina papoeroenja na woeroeng noena, na măka be nja; hina ngăndi ja hoedita la oema hina pandeàmandja da lima na bana boeri ja la mbăloe. Toenanoe bana boeri ja ka, rehi ndjăpoe nja ka na wai weling la woeroeng hina hoenggoe ja na tawoeroe, tawoeroe noena tawoeroe ămăhoe rara ja. Na eti[3] na noena I Kahi na hămoe ka bana ita ja na tawoeroe.

---

[1] poeroe tanang of poeroe la tana op den grond komen, uit 't huis gaan. De bruid, in 't huis van haar man gebracht, wordt feestelijk ontvangen. Enkele dagen duurt dat, terwijl 't meisje, dat de bruid voorstelt, gesluierd in huis moet blijven. Als slot van de feesten, welke nu een geheelen nacht geduurd hebben, gaat de bruid (d. w. z. het kleine meisje ook) vergezeld van alle vrouwelijke huisgenooten naar de rivier baden en haar eerste kruik water halen. Een teeken dat de feesten zijn afgeloopen en de gewone huiselijke werkzaamheden zijn begonnen.

[2] ama bokoel letterlijk „groote vader", en is de de gewone aanspraak tot hoofden van een familie of van een kampong. De radja vergadert met zijn „ama bokoel" tot 't bespreken van zaken van gewicht.

Een ama bokoel wordt niet officieel gekozen, maar bij onderling goedvinden als zoodanig erkend. Wordt hij wat te oud, dan komt van zelf langzamerhand een ander familie-lid in zijn plaats.

[3] eti lever, welke door den Soembanees gedacht worden als de zetel van 't denken en van 't gevoel. Daarom wordt ook bij offerdieren steeds de lever nagezien. In uitdrukkingen derhalve als „goed van hart", „blij van gemoed", zal een Soembanees 't woord eti lever, gebruiken.

Toenanoe bana hadang ka la mbaroe, bana hoenga ka na lodoe, hiwădanja da ama bokoel: mboeloendăba da da tau kawini kareànja na mamoha, kana lo'a patakoe wai. Toenanoe hida padjoeroeng ndăba; bada tăka ka la lokoe hida ihoe mboeloendăba da da tau, da poeroe ndăba la wai; tăka njoena I Kahi ndedi pa.

Tăka njoena na tau mini na makawining ndena pawoewang wiki na; hina piti pareàngganja na karohoe kadita hina hăbăroenja la wai, hamang la mamara. Toenanoe bana hăla ka pahăbăroenja, na tau na mamai pa'ihoe na meti hăla, hawiang na mili, hawiang la mara ja, dăngoe njoena na kawini na papaha na na meti mboe. [1]

Toenanoe bana meti ndăba ka, tăka hina lakoe hina piti ja na lima na: ha Kahi! pawăla wa kata lakoe, hiwănanja. Toenanoe ba ndena katătăkoe hina piti ja na oehoe hajăla hina hăbăroenja la pinoe ihi na, [2] hiwănanja: hawiangoe eti moe nja, hawiang woera moe nja, hawiang tanai moe nja, mboendăba na năhoe na oehoe hajăla na nggănăp ndăba na mandanindja la ihi moe.

Toenanoe hina kădoekoe nja: ha rămboe, hadangoe wa kata lakoe. Toenanoe hina hadang; bana hadang ka hina dandanja. Toenanoe bana tăka ka la oema, na tăka mandalora; hina tama ngăndi ja la koeroeng pangéa da ămang, ba hīna na tama la koeroeng. Na ama jera na dăngoe na ina jera na ndeda pinja, ninja na ana da, na tau kawini.

Tăka hi ninja na eri na noena na tau kawini, anakeàda mini ja; ndena pingoe pahămoeng papani, [3] padjoeloe be ja noewawa la tana. Tăka na anakeàda noena hina tama ja la loemboe pangéa na na aja na hina tangara; tăka na tau kawini hina padjoăla nja ja na kahidi kambăkoe koedoe ă ja. Toenanoe hina ngăndi ja hina pa'ita ndja ja da ina na da ama na. Tăka hida karai ja: ha anakeàda! ka nggini papiti ni moe nja na kahidi jeàna? Tăka njoena na anakeàda ndena pingoe papani.

---

[1] Dat de zielen, de afgestorven zelfs in het doodenrijk nog weer kunnen sterven, blijkt uit meer dan één verhaal.

't Hiernamaals is ook in dit opzicht een getrouwe afspiegeling van de aarde.

[2] Het strooien van rijst, tot versterking van de zielestof, is ook den Soembanees niet onbekend.

[3] ndena pingoe pahămoeng papani = hij kon niet goed praten; hij was nog niet goed in staat om te praten.

Toenanoe hiwădanja: ha, lo'a kau wăroenja, djăka nggini papiti ni moe nja; jéa la pira na bana meti na ajam bakoe toe ma doe ja la katikoe noela na noedaloe la lambongoe. [1] Tăka na anakeàda hina hili lakoe la loemboe pangéa na na aja na hina wŏ pabelinja na kahidi.

Tăka njoena na tau kawini hina padjoălanja ja na hau na kăpoe kaninoe, hina ngăndi ja hina padjoeloe wănja la talora. Tăka da ina na da ama na hida tandanja na kăpoe kaninoe noena, kăpoe kaninoe na na tau kawini na mameti. Toenanoe hiwăda: ha anakeàda, ka nggi papiti ni moe nja doemoe na, ba tani pa'angoe ma doe nja ha, kăpoe kaninoe, kahidi.

Noena na anakeàda: tau mawŏngga ha, wăna. Tăka hiwăda: lo'a kau wăroenja. Toenanoe hina lakoe la loemboe pangéa na na aja na hina wŏ pabeli nja na kăpoe kaninoe noena.

Tăka hi ninja na eri na na tau kawini na mameti, na aja na na anakeàda mini noena kawai, na mandepingoe papaní. Toenanoe hiwăna: ha aja, tau mini, wŏnda doeta tahăpa, hiwănanja. Na heàma na tau angoe na na tau kawini na ma kapandi la koeroeng, hiwănanja: lo'a kau himboe ja noedaloe la kaloemboetoe nggoe. Tăka hi lakoe na nja. Toenanoe bana bŏwa ja ka na koeroeng, tăka hina ita ja na aja na. Tăka hiwăna: djeà ja na aja nggoe, ni be nja ka. Da rongoe da ina da ama na; da kanjoekoel ndăba; hida lakoe hida rohoe ja hida poedoe-poedoekoe ja. Tăka na ama jera na hiwăna: hau mini lănga tăka kau ă ma, na loeri beli be ja na ana nggoe.

---

[1] Niet alleen kleedingstukken en gouden versierselen, maar ook kleinigheden, persoonlijk eigendom van de(n) overledene, worden mede begraven.

I. I Rămboe Kahi in 't leven weergekeerd.

Er waren eens kinderen, welke elkaar jongere en oudere broeder (zuster) noemden. Toen zij volwassen waren, trouwde zijn zuster en haar broeder huwde. Zij baarde een zoon, haar broeder had geen kinderen. Toen dit kind nu groot was geworden, zond men hem dikwijls om gras voor de paarden te gaan snijden, Toen hij langzamerhand er aan gewend was, ging hij om gras voor de paarden te gaan snijden onder een waringin boom en hij sneed aldaar gras voor de paarden. Toen hij pas de eerste maal er was, hoorde hij niet het spreken daar bij den waringin boom. Toen hij teruggekeerd was, schertsten zijn ouders met hem en zeiden tot hem: ha jongen, ga wat paarden-voedsel brengen aan uw oom, wanneer hij morgen een kind krijgt, is 't uw deel, als 't een meisje is, zeiden zij tot hem; wanneer gij hem geen paarden-voedsel gaat brengen geven zij u hun dochter niet. En die jongen antwoordde: als zij 't niet geven, dan laten zij 't maar.

Des morgens vroeg stond hij op en ging paardenvoedsel snijden. Eén à twee maanden gingen voorbij en hij ging wederom paardenvoedsel snijden bij den waringinboom, waar hij vroeger gegaan was. En hij sneed paarden-voedsel aldaar; nadat hij zijn paardenvoedsel op een hoop had gebracht, rustte hij een weinig. Hij nu hoorde menschen, welke praatten en hij zag dat mensch bij den waringinboom, een zeer bejaarde en men zeide tot haar: ha grootmoeder! «Wat zegt gij?» zeide de oude. «Kom hier eens aan», zeide men tot haar. En zij liep er aan en men vroeg haar: waar komt gij van daan, zeide men tot haar. En die oude antwoordde: ik kom terug van 't naam geven aan 't kind daarboven; ik zeide van haar, terwijl ik haar een naam gaf: wanneer gij eens zult trouwen, zal u een adder bijten, doodelijk, zeide ik van haar; 't was 't niet —; ik gaf haar wederom een naam: wanneer de regen u treft, dan zult gij door koortsen er van sterven, zeide ik van haar; 't was 't niet —; en ik gaf haar wederom een naam: wanneer gij eens zult getrouwd zijn, dan zal uw vader op jacht gaan, uw echtgenoot zal ook meegaan; op de vlakte nu gekomen, steken zij ontelbaar veel

varkens; als zij teruggekomen zijn, zult gij reeds dood zijn, zij zullen u niet meer in huis aantreffen, een ander zal reeds klaar zijn met u te begraven.

De jongen van zooeven, liet zich zelf niet zien; hij luisterde zeer goed, terwijl zij spraken. Vervolgens zeide de oude: hij, die haar eens zal trouwen, als hij 't maar weet, dan zal zij wel weer in 't leven terugkeeren; wanneer hij wederkomt van 't jagen, dan moet hij geen rijst meer eten in huis, hij moet naar de Kaba Aoe gaan, en meebrengen kleefrijst en droogkokende rijst; de droogkokende rijst, wanneer hij pas is aangekomen, zal hij uitstrooien aan den oever der rivier; maar de kleefrijst, zal hij voorloopig nog laten.

Toen maakten zij een eind aan hun spreken; die jongen van zooeven, van wien wij spraken, wist nu alles; hij zette 't paarden-voedsel op zijn hoofd en ging heen. Toen hij thuis gekomen was, zette hij 't paarden-voedsel neer, hij verdeelde 't eten aan de paarden.

Toen zij nu langzamerhand groot was geworden, zond zijn oom menschen naar zijn ouders en hij zeide: sta mij toch af mijn neef, opdat ik hem late trouwen; geef mij toch goederen. (bruidschat).

En men verzamelde voor hem goederen en men gaf 't hem en zij lieten hun kind gaan. Hij nu trouwde, 't was nog pas 3 nachten, toen zeide zijn schoonvader: welaan, laten wij gaan jagen, zeide hij tot zijn neef.

Zij nu gingen; toen zij nu op de vlakte gekomen waren, wat betreft die vrouw, zij stond in 't geheel niet op; de zon was reeds halverwege haar klimmen, toen zeide haar moeder, terwijl ze slavinnen zond: ha slavinnen, gaat I Kahi daarboven eens wekken, opdat zij de varkens hun eten geeft en de kippen hun voedsel.

Eén der slavinnen klom (in huis) en wekte haar: zij werd niet wakker.

Toen klom haar moeder (in huis) en wekte haar; zij bekeek haar eens goed, zij was reeds gestorven, zij was al stijf. Haar moeder klom nu af in de voorgalerij en huilde. Toen de menschen, hare mede-kamponggenooten, 't hoorden, kwamen zij hooren en zeiden tot haar: hoe is 't? zeiden zij tot haar. Zij antwoordde: mijn kind, dat getrouwd is, is reeds gestorven. En zij riepen menschen om haar te begraven en zij begroeven haar.

's Morgens vroeg eerst kwamen haar vader en haar echtgenoot. Toen haar vader hoorde den dood van zijn kind, wilde hij in 't geheel niet eten; maar haar echtgenoot lachte, hij schudde van 't lachen; ik ben niets bezorgd, zeide hij.

Toen hij gegeten had bij zijn grootmoeder, zeide hij tot zijn grootmoeder: ha grootmoeder, stamp mij rijst, één zakje droogkokende en één zakje kleefrijst, ik ga de paarden bezien. Toen hij ontvangen had de door hem bevolen rijst, ging hij naar 't huis van zijn eigen moeder en bracht naar buiten 't donkerbruine paard, besteeg het en hij vertrok.

Toen hij nu boven was aangekomen, ging hij niet in de kampong; hij wachtte beneden aan de rivier. En daar kwam een vrouw aan en zij ging en zij baadde in de rivier aldaar. En die man, van wien wij zooeven spraken, verborg zich zorgvuldig, hij liet zich zelf nog niet zien. Toen zij gebaad had, nam zij haar kruik en vulde die met water en zette ze op haar hoofd en ging heen. Toen de zon koud was ('s middags) keerde zij weder; deze vrouw, was een vrouw met een kind; zij ging en zij baadde; haar kruik plaatste zij op 't drooge. En de man, die zich verborg, nam een handvol droogkokende rijst en strooide 't in het water en hij ging uit op den weg. En die vrouw zag nu dien man; volstrekt niets zeide de vrouw; maar die man, die zich verborgen had, vroeg haar: ha rămboe, wat voor feest heeft men daarboven in de kampong? En die vrouw antwoordde: een bruiloftsfeest is 't; drie nachten slechts is haar man met haar getrouwd, toen hebben wij zijn vrouw weggenomen, zegt men, naar ik hoorde terwijl zij spraken.

Die man antwoordde: hoe is haar naam? Die vrouw antwoordde: I Kahi is haar naam. En de man zeide: hoe lang nog komt zij uit 't huis? Die vrouw antwoordde: naar ik hoorde van de oudsten, terwijl zij spraken, morgen ochtend, zeiden zij, komt zij hier bij de rivier baden. En die man zeide: vul water in uw kruik. Zij nam die op, zij was niet in staat de kruik op haar hoofd te zetten. En zij zeide: ha oemboe, kom en zet 't mij toch op 't hoofd. De man antwoordde: het zij zoo, als ik 't ben, die 't nu op uw hoofd zet, wanneer gij thuis gekomen zijt, dan moet gij de bruid roepen opdat zij haar handen ophoudt, wanneer gij 't water in den pot giet. De man van zooeven had reeds een ring in de waterkruik laten vallen. De man zet haar (de kruik) op haar hoofd.

Toen zij thuis gekomen was: zeide de vrouw, die van de rivier kwam: ha daarboven! neem 't water eens af. Zij namen 't af, maar zij waren er volstrekt niet toe in staat; al de menschen aldaar ging zij zelfs langs, zij waren er volstrekt niet toe in staat. En de oudsten aldaar zeiden: de bruid laat haar de kruik afnemen; straks als men 't in den pot giet, laat zij dan haar handen nat maken. En de bruid kwam naar beneden en en nam die kruik af, zij was er toe in staat; en zij bracht 't naar boven in huis en hield haar handen op, toen men 't in den pot goot. Toen men aan 't gieten was, bijna was er een einde aan 't water uit de kruik, zoo vond zij den ring; die ring was een ring van goud. 't Hart van die I Kahi was blijde toen zij den ring zag.

Toen men 's morgens vroeg opgestaan was en de zon scheen, zeiden de oudsten tot haar: al de vrouwen zullen de bruid begeleiden, opdat zij water ga scheppen. Zij liepen nu allen achter elkaar op een rij; bij de rivier gekomen, gingen al de menschen baden, zij daalden allen af in 't water; maar I Kahi nog niet.

En die man, die zich verborgen had, liet zich zelf niet zien; hij nam vlug de kleefrijst en strooide die in 't water, evenzoo op het drooge. Toen hij klaar was met strooien, stierven al de menschen, welke waren komen baden, sommigen dreven af met den stroom, sommigen waren op 't drooge, en de vrouw, zijn echtgenoote, stierf ook.

Toen zij allen gestorven waren, ging hij en nam haar hand; ha Kahi! wordt toch wakker, opdat wij gaan, zeide hij tot haar. Daar zij zich niet bewoog, nam hij de droogkokende rijst en strooide die boven op haar lichaam en hij zeide tot haar: een gedeelte zij uw hart, een gedeelte zij uwe longen, een gedeelte zij uwe ingewanden, al deze droogkokende rijst nu make alles voltallig wat niet in uw lichaam is.

En hij schudde haar: ha ramboe, sta toch op, opdat wij gaan. Zij stond op; toen zij opgestaan was, tilde hij haar op (zijn paard). Toen hij thuis kwam, kwam hij te middernacht; en hij bracht haar binnen in de kamer, hun vroegere plaats, toen bij pas was getrouwd. Zijn schoonvader en zijn schoonmoeder wisten niet, dat hun kind, de vrouw, er was.

En er was nu een jongere broer van die vrouw, 't was een jongen; hij kon niet goed praten, hij speelde maar beneden op den grond. Die jongen nu, ging onder de plaats van zijn oudere

zuster en keek naar boven. En die vrouw reikte hem toe een knipmes, zeer klein slechts. En hij bracht 't en liet 't aan zijn ouders zien. En zij vroegen hem: ha jongen! waar hebt ge dat mesje vandaan gehaald? Maar de jongen kon niet praten. En zij zeiden tot hem: ha, ga 't wegwerpen, waar gij 't vandaan gehaald hebt; dit was 't vroeger, toen uw andere zuster stierf, dat ik toch gelegd heb aan 't hoofdeinde van haar hoofdkussen in het graf. En de jongen nu ging wederom onder de plaats van zijn oudere zuster en hij gaf haar 't mesje weer terug. En die vrouw reikte hem toe een spiegeldoosje en hij nam 't mee en speelde er mee op 't plein.

En zijn ouders herkende dat spiegeldoosje, 't spiegeldoosje van de vrouw, die gestorven was. Zij zeiden: ha jongen, waar hebt gij dat toch van daan gehaald, daar wij 't te gelijkertijd met haar begraven hebben, 't spiegeldoosje, 't mesje. Dat kind: iemand heeft 't mij gegeven, zeide hij. En zij zeiden: ga 't wegwerpen. Hij ging onder de plaats van zijn oudere zuster en gaf haar dat spiegeldoosje terug.

Er was nu een jongere broeder van de vrouw, die gestorven was, een oudere broeder van dien jongen van zooeven, welke niet praten kon. Hij zeide: ha oudere broeder, man, geef mij toch sirih te kauwen, zeide hij tot hem. De echtgenoot van de vrouw, die zich schuil hield in de kamer antwoordde, zeide tot hem: ga 't maar zoeken in mijn sirihtasch. Hij nu ging.

Toen hij de kamer opende, daar zag hij zijn oudere zuster. En hij zeide: dat is mijn oudere zuster, daar is ze! Haar ouders hoorden het; zij kwamen allen toesnellen; zij gingen en omhelsden haar en zij zoenden, zoenden haar.

En zijn schoonvader zeide: werkelijk je bent me een kerel! mijn dochter is weer in 't leven teruggekeerd.

V. Maka Ihi Naoe.

Na pakiri na na ana laloe: nindja da ana mamila, na meti wăroendja ina da ama da; ngara da noeda da ana mamila: I Oemboe Ndiloe ja na haătoe, tăka na kawini I Rămboe Kahi ja na ngara na; njoena I Rămboe Kahi mama'aja ja.

Toenanoe bana mandai ka bada hăla ka patanindja da ina da da ama da, tăka hi ninja na wē bokoel, na parada da ina da da ama da; wē noena, wē talihoe oeli ma ja. Tăka hina lakoe la woăka tau, na ngangoe watăroe, la mamarau ma ja. Tăka hina ita ja tau măngoe wŏakang, hina piti ja na nimboe dăngoe kabeàla na hina paloehoe ja ndjara na hini kaliti ja.

Toenanoe hina jauwoeloe ja na wē, tăka na wē na kateàkăl la palendi, na loendoeng na pinoe, tăka hina hili kamboeroeng la loălang. Tăka njoena na majauwoeloe ja, na loendoeng na pinoe, na tăngăroe ja, la palendi hau ninja na wē. Tăka hina hili kamboeroeng njoena na tau, kateàkăl beli, na loendoeng na pinoe, na tăngăroe ja, la palendi hau ninja na wē. Na hili kamboeroeng, kateàkăl beli, na tăngăroe ja, ninja la palendi hau na wē. Tăka hina kamboeroeng, na kateàkăl beli, na loendoeng na pinoe hina ngadoe la loălang, na ita ha da oema, tiloe mboea da. Tăka hina kamboeroeng, hina toăma la loălang, la pangéa da da oema. Na tăka la oema hina ita ja na wē, na pajauwoeloe na kawai; tăka hina koădja ja na wē noena; bana hăla ka pakoădja ja, bana meti ka na wē, tăka hina poeroe I Rămboe Kahi la bangga.

Tăka hiwănanja bana pa'ăranja: kanggikina hoe koădja ja na wē nggoe, ba wē ana mamila ja? Tăka hina heàma I Oemboe Ndiloe: „njoengga jeàna ana na I Taroe Tiboe ka, ana na ngga [1] na ana wini na na ama moe, toena hikoe mai pakoădja ja na wē, na hăla ja da watăr, da oehoe pangandja la woăka nggoe njoengga.

---

[1] ana na ngga na ana wini na na ama moe = de zuster van uw vader had mij als zoon.

ana beteekent niet alleen „kind zijn", maar geconstrueerd met een Dativ, beteekent 't: „als kind hebben" „iemand als kind beschouwen en aannemen".

Zoo zegt men ook „koe ata nggau" = ik maak u tot slaaf.

Tăka njoena I Oemboe Ndiloe hina jila ja na wē hina toenoe ja; na hăla patoenoe ja hina dandanja hina băndjăloe ja la bangga. Tăka njoena I Rămboe Kahi hina hē papiti nja pahăpa na, hina wŏnja; ndena bihoe. Tăka hina hili tama, na piti ja na kaba kaliangoe hina toe wănja [1]; na padjoălanja, ndena bihoe pahăpa.

Tăka hina lakoe I. R. K. papiti ja na patoe wăngoe pahăpa Marapoe, tanga watil [2] ămăhoe rara, hina wŏnja.

Tăka njoena I O. Nd. hina kē ja hina hăpa.

Tăka I O. Nd. hina wŏnja kaloemboetoe I R. K.; tăka njoena I R. K., ndena bihoe pahăpa la kaloemboetoe na I O. Nd. Tăka hiwăna I O. Nd.: njoengga koe karéa nggau la oema nggoe, hiwănanja.

Tăka I R. K.: é ndakoe bihoe. Tăka I O. Nd.: kanggiki na hi ndau bihoe, pangéa papiti ma nggoe nja papaha nggoe!

Toenanoe hina hadang I O. Nd., hina hŏawăkoe ja na wē; tăka hina bika padoea ja; bana hăla ka paberinja na wē, tăka hina kadipoe ja la padoea na; na kahaundja da wihi malamiri na, na kahaundja da wihi mangiloe na; na katikoe na na kadipoe ja; na ri karaha na na ălindja; tăka hina paindja da wihi wē, wihi malamiri na dăngoe wihi mangiloe na, hina papapandja.

Tăka hiwăna I O. Nd.: poeroe wa, Kahi, talakoe. Tăka na heàma I R. K. hiwăna: ka na eri nggoe, oemboe, kareànja wămoe? Tăka na heàma I O. Nd.: piti ja na eri moe, kau doeha ja la tana kana meti; nggăra toe ja hi kareànja na anakeàda, tai woenggoe ndjara!

Tăka hina heàma I R. K.: napa kadiroe, oemboe, kakoe tăngăroe pahămoe ja na eri nggoe, hiwănanja. Toenanoe njoena I R. K. hina piti ja na kakoeta dăngoe na toloe wē doea lawăhoe da; na halawăhoe la kalai na nja, na halawăhoe na kadipoe ja; na hakadipoe na toe ja la kawana na, tăka na hakadipoe na tiwăloenja la toeba na. Tăka hina piti ja na maka ihi naoe [3] dăngoe na loenga koera moeki [4] hina băndjăloe

[1] wănja = dit wăngoe heeft steeds een instrumentale beteekenis en wordt 't best vertaald door een praepositie: met, er op, er in, er mede, etc.

[2] tanga watil = sierlijk gevlochten, plat mandje, als „presenteer bordje" gebruikt. Men geeft er den bezoekers sirih in aan.

[3] maka ihi naoe = de tol „ihi naoe". De beteekenis van dit woord „ihi naoe is mij onbekend. 't Wordt echter in dit soort verhalen, steeds aan maka = tol, toegevoegd en schijnt dus een bijzonder, mooi soort aan te duiden.

[4] loenga koera moeki: eigenlijk een onmogelijke samenstelling van loenga = tollentouw en koera moeki = fijne, dunne ketting.

ha la karaha na. Tăka hiwăna I Oemboe Ndiloe na makoădja na wē, hiwănanja: ha Rămboe Kahi, poeroe wa kata lakoe!

Tăka na heàma I R. K.: ā ā; bana hăla ndăba ja ka papamătoe ja na eri na, da papadjoeloe wăna, da pangangoe, tăka hina piti ha da woea kamănggihoe, ha'oepoe da. Na piti ja na tera rara, hakadipoe na, tăka hina poeroe li la kaheli bokoel. Na toăma la pindoe kaheli bokoel hina hira ja na tera rara: Oemboe Ndiloe, ini ja na maoe nggoe,
dili ha da roekoe nggoe.

Tăka hina poeroe loendoeng la bangga; na hili hira ja na tera rara, hiwăna: Oemboe Ndiloe, ini ja na maoe nggoe,
dili ha da roekoe nggoe.

Tăka hina heàma na ana rara: ā, ōē.

Toenanoe hina poeroe loendoeng la tana, na tondoendja da woea kamănggihoe la toeba pangéa papoeroe na; bana hăla ha ka patondoendja, Oemboe Ndiloe, hiwănanja,
ini ja na maoe nggoe,
dili ha da roekoe nggoe.
djăka nggini ka, koe hărăngoe ningoe; djăka tinoe nggoe nja„ oe toekoe wăngga maka [1], pata ja na wihi bai nggoe, na kamba tinoeng oe hira ja.

Tăka hina heàma na ana rara: ā, ōē, hiwăna.

Toenanoe na hili lakoe I R. K., na toăma la pindoe koătăk, tăka hina hira ja na tera rara: Oemboe Ndiloe, hiwănanja,
ini ja na maoe nggoe,
dili ha da roekoe nggoe.

Tăka na heàma na ana rara: ā, ōē, wăna.

Ka [2] lakoe da nja ka doeda [3] I R. K. dăngoe I O. Nd.; da tăka ka doeda la pangéa da.

---

[1] oetoekoe wăngga maka = werp mij met den tol. Dit instrumentale wăngoe trekt tot zich 't object, dat de handeling ondergaat en niet 't voorwerp, waarmede de handeling verricht wordt.

iwi papaloe wăngoe = rottan om mee te slaan.

iwi papaloe wănja tau = rottan om menschen mee te slaan.

[2] ka, deze conjunctie beteekent hier: vervolgens, daarna.

[3] doe, dit bijwoord van nadruk, wordt, wanneer 't behoort bij een pronomen, steeds geconstrueerd met een pron. person. suffix, als bij een verbum: wănggoe doekoe njoengga = ik zeg; wăda doeda njoeda = zij zeiden. imbéni ngga doekoe = gij zijt boos op mij. wăna doe ngga = zeide hij tot mij.

Alleen bij njimi gebruikt men di: wămi dimi njimi = gijlieden zegt.

Toenanoe ba talioe da ka doeda I R. K. dăngoe I O. Nd., tăka na kakoeta hina dedi ja tau, hina dandanja na anakeăda, hina pahoehoe ja; tăka na toloe wē na manahoe ja hina pahoăbanja.

Toenanoe bana ngeri matoea-toea ka hakoedoe, tăka na ina kakoeta na hi piti na nja na maka ihi naoe dăngoe na loenga koera moeki, hina wŏnja ja. Tăka I O. Nd. hina poeroe la tana, hina wingoe ja na maka noena, tăka hina laoenja la pindoe.

Tăka hina lakoe papiti beli ja, hina hē beli ja la kaheli, hina peăkanja na ina kakoeta na, hiwănanja: ina, koe pingoe ka doekoe pawingoe ja na maka nggoe. Tăka hina heăma na ina kakoeta na: na hămoe doe!

Toenanoe hili hau lodoe [1] na hili poeroe ngăndi ja i na maka, na loehoe la ngaroe pindoe [2] koătăk, hina ita ja he'au na na manoe.

Tăka I O. Nd. hiwăna: hō, djăka pawoeloe na i ina, i ama ja na manoe nina, koe handăka păkoe nja [3] tai koe wănja maka. Tăka hina loenga ja na maka na, hina laoenja na manoe noena; na ngăna ja na manoe, na meti meămang; bana tăngăroe ja na manoe noena, na kawérakoe ma na katikoe na bana ngăna ja maka.

Toenanoe hina piti ja na manoe noena, hina ngăndi ja la oema, hina pa'itanja na ina na. Tăka hiwăna na ina na: ka nggini manoe ningoe ja, [4] oemboe? Tăka hina heăma I O. Nd: manoe pawoeloe na i ina, i ama ja.

Tăka hili hau lodoe hina karai ja na ina na: ndaningoe bălang, kau bai nda, wănggoe lăti? Tăka hina heăma na ina na:

---

[1] hili hau lodoe = wederom op een anderen dag. 't Pron. indifin. hau, dat staat achter 't substantief, wordt alleen in de verbinding met een woord dat een tijdsbepaling te kennen geeft, er vóór geplaatst. Zoo zegt men la oema hau = in een ander huis; maar la hau ndaung = in een ander jaar.

[2] ngaroe pindoe = de deuropening; pindoe is de deur zelf.

[3] koe handăka păkoe nja = ik zal 't straks maar eenmaal doen met hem (n.l. den tol) als ik gebruik den tol.

[4] ka nggini manoe ningoe ja = waar komt de kip vandaan?

't Vragend bijwoord van plaats „nggini", wordt geconstrueerd met ningoe, wanneer men een beweging ergens heen of ergens vandaan wil te kennen geven. Zoo zegt men:

nggi lakoe ningoe moe = waarheen gaat gij?

nggi papiti ningoe moe = waar hebt ge 't vandaan gehaald?

ninja hakoedoe dăng da loe'a ai [1], măta kakoe bai nggau ha ka bălang. Tăka hina heàma I O. Nd. hiwănanja: hongoe nda ha da kambambang [2], waloe mboea da.

Toenanoe bana hăla ka pahongoe ha da kambambang noeda, tăka hina peàkanja I O. Nd: da memi ka nida da bălang. Na heàma I O. Nd.: napa haromoe kakoe lakoe mbaroe palo'a patăngăroe ja na pada [3] ndjara.

Toenanoe na hadang ka la mbaroe, hina kanoăma, tăka hiwăna na ina kakoeta na: ha ina, măta kakoe lo'a patăngăroe ja na pada ndjara, djăka ningoe doe ndjara na dăngoe karămbo'a.

Toenakanoe lakoe na nja ka njoena I O. Nd., hina tăka la ngarăngia; tăka hina ita ja na he'au na ndjara la karaha ngarăngia. Tăka hina woendjoeloe nja likoe na na maka na; tăka hiwăna: hō, djăka pawoeloe na i ina, i ama ja nina na ndjara, koe handăka păkoe nja tai koe wănja maka.

Tăka hina laoe nja na maka na, na ngăna ja, na meti meàmang ma na ndjara. Tăka hina lakoe njoena I O. Nd., hina hoăwăkoe wănja kahidi, hakoedoe ă bana hoăwăkoe ja; na piti ja na eti na; bana hăla ka papiti ja na eti na hina hili lakoe, na marau hakoedoe.

Na hili ita ja he'au na na karămbo'a, tăka hina woendjoeloe nja likoe na na maka na, tăka hiwăna: hō: djăka pawoeloe na i ina, i ama ja nina na karămbo'a, koe handăka păkoe nja, tai na meti meàmang, koe wănja maka.

Tăka hina laoenja na maka na, ngăna ja na karămbo'a, na katikoe na; na meti meàmang. Bana meti ka na karămbo'a hina lakoe njoena I O. Nd., na wanga ja na ngaroe na na karămbo'a, hina kadipoe ja na lăma na hina ngăndi ja.

Tăka na hili lakoe, na marau ki hakoedoe, na ita ja na paraing bokoel hau na [4]; tăka hina ita ha da tau da malo'a

---

[1] ninja hakoedoe dăng da loe'a ai = er is een weinig van ze, de aardwortels. Dit dăng = genit. van 't pronom. plural., gesloten met een nasaal. Waarschijnlijk staat deze nasaal ng in verband met 't voorgaande ningoe. Zoo zegt men ook: măngoe oemang = eigenaar van 't huis. Een herhaling dus van de voorgaande ng, vlg. Aant. 2, pag. 83.

[2] kambambang = een soort gebak van rijst, maïs en pisang.

[3] pada ndjara = weideveld voor paarden. 't Woord padang heeft hier zijn nasaal laten vallen van de volgende nasaal ndj.

[4] hau is hier hulptelwoord: één; wordt dus geconstrueerd als een substantief: hau na = één er van.

na paraing hau, zou beteekenen: een andere kampong.

patakoe wai, hina karai ha: nggăra oela da da anakeàda noedita la paraing, hiwănandja.

Tăka da heàma da malo'a patakoe wai: anakeàda mapamakang ha doeda. Tăka njoena I O. Nd. hiwănandja: ka ni, djăka njoengga koe hē la paraing, na mbeni ihoe na marămba paraing?

Tăka da heàma da malo'a patakoe wai: kanggikina hina mbeni, lo'a pamanganga ndjara na bădi, hina mbeni.

Toenanoe hida lakoe ka da malo'a patakoe wai, tăka njoena I O. Nd. na lakoe pakawini ndja da [1] hinggi na, da tera na, da kabeàla na; na kawinindja la koeboe watoe. Bana hăla ka pakawini ndja, tăka hina piti ja na katări, hina kalamboeng hama toena na tau na mandaningoe ndokoeng [2] hinggi na.

Tăka hina piti ja na maka na, hina hē la paraing. Na tăka la kambata [3] hina tăngăroe watoe madjangga pamandapoe ningoe; bana ita ka watoe madjangga hina tama loendoe ja; tăka hina mandapoe la pinoe watoe, hama toena na anakeàda na pahăla paroehing koemboer tana. Tăka hida ita ja da anakeàda da mapamakang, tăka hiwăda: nggamoe ja ihoe nedita la pinoe watoe, na haboenggoetoe mănoe mănoe. Tăka njoena na haătoe na anakeàda: ha, doe moe nă dita! mai kau, kata pamakang, hiwănanja.

Tăka na heàma I O. Nd.: ai, napa tai njimi i mbeni ngga doekoe; ndakoe bihoe, wăna I O. Nd. Tăka da anakeàda da mapamakang: ha, mai kau wa njoena! [4]

Toenanoe njoena I O. Nd. hina poeroe ja weli ditang la pinoe watoe, tăka hiwăna: măta kakoe wingoe mangiloe păkoe njoengga, njimi mboeloendăba mi kawăra toengoe ndăba. Toenanoe: ă ă, hiwăda da anakeàda dangoe.

Tăka hina wingoe ja njoena I O. Nd., tăka hida toengoe ndăba; ndeda ngăna ja na maka na njoena I O. Nd. bada toengoe.

---

[1] da: wanneer bij een verbum meerdere enkelvoudige substantiva worden gebezigd, neemt men gaarne 't lidwoord in 't meervoud.

[2] na mandaningoe ndokoeng = de nasale ng., vlg. aant. 1, pg. 82.

[3] kambata = vóór elke kampong is een open ruimte, meestal omheind en iets lager gelegen, van waar men een ver uitzicht heeft, zoodat men vriend of vijand van verre kan zien naderen. Hier wachten vreemdeling of onderhandelaars, totdat zij toestemming krijgen om in de kampong zelf te komen.

[4] njoena = bijwoord van nadruk; evenals wa. 't Soembaneesch is zeer sterk in 't gebruik van dergelijke woorden.

Tăka hiwăna I O. Nd.: ba tanggoe wa doekoe bakoe toengoe; tăka njoena I O. Nd. na marau ndja da maka hakoedoe, tăka hina toengoe, na ngăna ha da maka noeda, da mbera ndăba ma.

Toenanoe njoeda da anakeàda da măngoe makang da mbera kawai, hida jăpa ja njoena I. O. Nd., hida hondoe wănja likoe, hida hondoe ja la loemboe aœ[1]; pangangoe ndeda wŏnja; djăka na manahoe ka măngoe oemang, na patihi ja na wai mbana, hina boerinja I O. Nd. la loembae aœ. Tiloe mboea lodoe, patoe mboea lodoe na, tăka njoena I O. Nd. bana pădăng ka katioe katilăk katikoe, tăka hiwăna: hē wa doemoe wai, kada halinding ndăba da aloe, da ngohoeng.

Tăka hina hē na wai hina taloemboer ndăba nja na paraingoe; mboeloendăba da da aloe, da ngohoeng, da ndjara, da wē, da kamămbi da halinding ndăba.

Tăka hiwăna njoena măngoe oemang: ha oemboe nedaloe la loemboe aœ, ămboe toemoenoe, na wawa ja na eti moe na makaraœ; djăka na wawa ja na wai jeàna na mahē, njoengga koe wŏnggau ata hau paraing. Tăka njoena I O Nd.: wawa beli kau doemoe wai. Bana wawa ka ja na wai, tăka hiwăna na măngoe oemang: măla năhoe koe wŏ meàma nggau ha da ata, da papeàka nggoe?

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: napa ka, djăka koe beli ka, kakoe lakoe li ka papiti ha. Toenanoe loehoe na nja ka weling la paraingoe noena. Tăka hina lakoe papiti ha da hinggi na, da kabeàla na, da tera na, da kaloemboetoe na dăngoe da bălăngoe na; pihoe mboea ki da ka da kambambang.

Toenanoe bana hăla ka patera, na kalamboeng, na hili lakoe. Na lakoe, na ita ja na hau na paraing, laloe bokoeloe ma ja. Toenanoe bana toăma ka la pamangahoe[2]; hina ita ha da malo'a patakoe wai.

Tăka hina pa'ărandja: ka nggăra oela na noedita la paraing, hi laloe remi bakoe rongoe ja. Tăka hiwăda njoeda da tau da

[1] la loemboe aœ = onder de stookplaats. aœ is niet alleen asch, maar wordt ook gebruikt voor de stookplaats zelve.

[2] la pamangahoe = dit pa is plaats bepalend, en 't wil dus zeggen, de plaats waar men giet. (n.l. djagong, etc.) 't Wordt gebruikt in onder scheiding van de tuinen, welke gedurende den regentijd slechts bebouwd worden; pamangahoe zijn dus de tuinen, gelegen aan den voet van een kampong, aan den oever eener rivier. Men gebruikt ook wel 't woord mondoeng dat eigenlijk beteekent; de lage rivier oevers, welke bij bandjir onder loopen; wat wij „uiterwaarden" zouden noemen.

malo'a patakoe wai: ai, anakeàda mapamakang ha doeda. «Ka ni, djăka talo'a doeta, na mbeni ihoe măngoe paraing?

Tăka hida heàma njoeda da malo'a patakoe wai: ndé'ă, ndenă mbeni ă măngoe paraing.

Toenanoe njoeda da malo'a patakoe wai, lakoe da nja ka doeda, tăka njoena I O. Nd. hina lakoe pakawinindja na hinggi na, na tera na, na kabeàla na, na kaloemboetoe na, mboeloendăba da na kawinindja la koeboe leàngoe. Bana hăla ka pakawinindja, hina piti ja na katări na pakalamboe na la paraing na kawoenga tăka na. Tăka hina lakoe, na toăma la kambata, tăka hina ita ja na watoe poeda, hama mboăla jang bokoeloe na.

Tăka hina lakoe, na mandapoe haboenggoetoe lai noe.

Tăka njoeda da anakeàda la paraingoe noena hida ita ja njoena I O. Nd., hiwăda hawiangoe: tăngăroe ja neloea na anakeàda, hama toena na méo roemba, na pawoeloe ahoe! Tăka hiwăda hawiang: ămbi pani toenanoe, angoe nda patau ja, ămbi laloe pa'ănggaloeng mi njimi! Tăka hiwăda hawiang: ha eri, mai kau nămoe! Tăka hiwădanja: tapamakang, wăma doema hima pa'aunggau. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: bakoe pakakanja la eti nggoe, tai djăka pamakang, nda karaœ da eti mi njimi? Tăka hida heàma njoeda hawiang: kanggikina hita mbeni noe, pamakang wa njoena! Tăka hiwăna I O. Nd.; măta koe bata mangiloeng, njimi mboeloendăba mi kawăra toengoe ndăba, ămbi pateànja bana mbăda. [1]

Tăka njoeda mboeloendăba da da anakeàda: măla ka.

Toenanoe njoena I O. Nd. hina wingoe ja na maka na, da toe ja na maka noena, haătoe ndaningoe mangăna ja. Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: bata wa ngga doekoe, kakoe toengoe.

Toenanoe njoeda da anakeàda hida wingoe ndăba ma ha da maka da. Tăka njoena I O. Nd. hina laœnja na maka na, da mbera ndăba ma da maka noeda. Bada hăla ka pambera da maka da, hida wăhi ja na maka na I O. Nd. dăngoe na loenga koera moeki, hida băndjăloe ja la makawining.

Tăka hida jăpa ja, da painja, hida hondoe ja la ngéa papoeroe; djăka ningoe tau mapoeroe la tana, na dili ja; na mahē la

---

[1] ămbi pateànja bana mbăda = wacht niet op hem, totdat hij uit (gedraaid) is. — Een typisch gebruik van de conjunctie ba = terwijl. Men wil zeggen: terwijl hij draait en uitgedraaid is.

napa păkoe bakoe beli ka = wacht maar, tot ik teruggekeerd ben.

kaheli na dili ja. Tăka na roedoeng hina loedoe njoena I O. Nd.:

oe wŏngga nja
loe ma wŏngga nja
na maka ihi nacе nggoe,
na loenga koera moeki nggoe;
loemoe nggoe nja I Kahi
ana wini nggoe;
ini ja na mace nggoe,
bawăna doe ngga;
dili ha da roekoe nggoe,
ba wăna doe ngga;
bana hira ja na tera rara,
bana tondoendja
da ha'oepoe kamănggihoe
la toeba papoeroengoe;
toena hikoe kapata nja roekoe na.

Tăka hina rongoe njoena măngoe oemang na anakeàda nina: ningoe pahimboe na, hămoe djăka tawŏnja ja na maka na, wăna.

Tăka hiwăna măngoe oemang: tapalohoe nja bădi, ata hau parai wăka.

Hida piti ja na maka na, hida wŏnja ja, dăngoe na loenga koera moeki na. Tăka hida karai ja hiwădanja: nggăra pamboehang moe njoemoe, djăka mapalohoe nggau? Tăka hina heàma njoena I O. Nd., hiwăna: na pamboehanggoe njoengga, rongoe ja, ata hau parai wăka, patoekoe lomboe [1] harata, ndjara hămoe lima băba, karămbo'a kalimboe mini tiloe băba, roeha da mandedi toemboe da kadoe da hakamboeloe lima; didi hang da pakarai nggoe, djăka măka doe kau palohoe ngga.

Tăka njoena măngoe paraing: ndjala ma nggoe nja doekoe, njoengga koepalohoe nggau, hama toeda da patiki moe kawai.

Tăka hida karai ja hiwădanja: măla năhoe palohoe ma ngga wămoe, na lodoe năhoe? Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: napa păkoe bakoe beli ka, kakoe lakoe li ha [2] ka papiti ha.

[1] patoekoe lomboe = gesmeed door Lomboe. Dit zijn oude mamoeli's (gouden oorhangers) van zeer ouden datum en door een zekeren legendarischen Lomboe vervaardigd. Ze hebben soms een waarde van 2 à 300 gulden.

[2] kakoe lakoe li ha ka papiti ha = dan zal ik er bij aangaan, om ze te halen. Lakoe li = ergens aangaan; bij wie of wat men aangaat, wordt geconstrueerd met la: lakoe li la oema nggoe = ga bij mij thuis aan. Hier echter vinden wij een Accus-vorm van 't pronomen, ziende op 't object dat gehaald zal worden.

Toenanoe na loehoe ja weling la paraingoe noena; hina lakoe li papiti ha da hinggi na, da tera na, da kabeàla na, da kaloemboetoe na, hina kalamboeng, na tera. Toenanoe na hili lakoe; na hili ita ja na paraing na hau, paraing tau mamila ja; noedaloe la paraingoe na dangoe na tau na, [1] hakamboeloe nomoe ă ha, papohoeng kawini, tau mini dăngoe da anakeàda.

Tăka hina ita ja na tau kawini, [2] na malo'a patakoe wai, makaweàda ja, da woea ngăndoe na da mbăpoe ka, na loenggi na na bara ka, hama toeda da kaka. Tăka hina karai ja: ha ăpoe, ka nggi lo'a moe nja nā? Tăka hina heàma njoena na makaweàda: ē lo'a nggoe nja patakoe wai ă doekoe.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd: noedita la paraingoe laloe kahăna ja. Tăka njoena na makaweàda hina heàma: ndaningoe ă tau na noedita la paraingoe, anakeàda ningoe matiloe, ningoe mapatoe ă. Tăka hiwănanja njoena I O. Nd.: ka ni, djăka talakoe li, tapamakang, djăka wănda ndja? Tăka hina heàma njoena na makaweàda: kanggiki na hi ndeda bihoe, ba padjoeloe be ha năhoe.

Toenanoe lakoe na nja ka doena na makaweàda. Tăka njoena I O. Nd. hina lakoe li pakawini ndja da hinggi na, da tera na, mboeloendăba da da pangăndi na. Tăka hina piti ja na katări na pakalamboe na la kangéau la wăda modoeng Tăka hina lakoe; na tăka la pindoe hina tăngăroe ja hina ita ha da anakeàda da mapamakang, da doea ā. Tăka hina lakoe hina mandapoe la bangga. Na tăka njoena na măngoe oemang, na pani kanggoeroekoe la kaheli: [3] ka nggini ā na anakeàda ningoe ja ihoe? laloe manandangoe ja hinggi padoekoe na, hinggi komboe; hinggi pakalamboe na, hinggi wai ămăhoe. Tăka hida poeroe ngăndi ja pahăpa na: ka jéa ana marămba! Ka nggini lakoe ningoe moe nja? «Hălătoe nggoe nja tana.» Tăka njoeda da anakeàda da mapamakang: ā ha oemboe! na maka moe laloe manandangoe ja; măla kata pamakang!

---

[1] na dangoe na tau na = het vele-zijn der menschen er in; ('t aantal menschen er in.)

[2] tăka hina ita ja na tau kawini = en hij zag een vrouw.
't Bepalend lidwoord na, wordt soms ook gebruikt als „onbepaald". Maar geheel „onbepaald" is die vrouw toch niet, want er volgt een heele beschrijving op.

[3] kaheli = de vloer in huis, hooger gelegen dan de voorgalerij; la kaheli is dus 't best te vertalen door: „in huis", in onderscheiding van „la bangga", in de voorgalerij.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: na maka nggoe laloe madja ja, na reàngga na mbera. «Ai ha, măla kata kamanja!»

Tăka njoena I. O. Nd.: djăka toena, măta koewingoe mangiloe păkoe njoengga. Tăka hiwăda da anakeàda: măla ka, na maka moe njoemoe, tai na mbera kapoe-poerăkoe.

Toenanoe hina wingoe ja na maka na njoena I. O. Nd., tăka njoeda da anakeàda da madoea hida toengoe; ndeda ngăna ja. Tăka njoena I. O. Nd.: bata ngga wa doekoe kakoe toengoe, ba padjoeloe ă nda nja, ămbi mbeni doe, ai! Tăka njoeda hida wingoe ha da maka da; tăka njoena I. O. Nd. hina toengoe, hida mbera ka da maka da da anakeàda noeda, de kaboe kapoe-poerăkoe ma. [1]

Tăka da anakeàda noeda da madoea: ai ha, mănăngoe ja ka na maka ihi nace, laloe manandang ja ka, măla kata wăhi ja.

Tăka hida jăpa ja I. O. Nd., hida hondoe wănja likoe, hida ngăndi ja la toeba ngéa pahē na na tau. Na lodoe na roedoeng, na tau na mapoeroe la tana na dili ja, na tau na mahē la kaheli na dili ja.

Tăka na mandalora njoena I. O. Nd. na panawa hiwăna:

wŏngga nja na maka ihi nace nggoe,
na loenga koera moeki nggoe;
wŏngga, loe ma wŏngga nja;
kapata nggoe nja roekoe na,
kanoeka nggoe nja ji oe na; [2]
I Kahi na ana wini nggoe
ba ngaha moe pangiangoe
la lokoe li
la ănda pala.

Tăka njoena na măngoe oemang na katătăkoe ba mahoeroe i na nja. Tăka hina hadang hina patinginja, tăka njoena I. O. Nd.:

nde woekoe nggoe
pali lai jehoe;
ba ngaha na
pali patodoe
I Kahi na ana wini nggoe.

---

[1] kapoe-poerăkoe = kort en klein. Komt alleen voor in deze reduplicatievorm; evenals karoe-roenggoetoe, dat ook beteekent „kort en klein".

[2] kapata nggoe nja roekoe na,
kanoeka nggoe nja jioe na = het voetspoor naspeuren en (het spoor) van de tong, (waar 't beest gegeten heeft) nagaan. Vaste uitdrukking voor 't opsporen van verloren beesten.

Tăka njoena na măngoe oemang na patingi pahămoenja; bana hăla ka parongoe ja, tăka njoena I. O. Nd. na păndjang ka papanawa.

Toenanoe hina hadang la mbaroe hina karai ja: ha oemboe, nggăra pahimboe moe? Na heàma njoena I. O. Nd.: himboe nggoe nja I. Kahi, ana wini nggoe, hiwăna. Djăka toena, măla kata wăkăhoe ja, hiwăna na măngoe paraing. Hina hoeroeng na haătoe na mini ătăl, na wăkăhoe ja, ndena măka nja;[1] da likoe laloe djăritoe ha. Na hoeroe ndăbang na maninja la paraing lai noe, ndeda măka ndokoe nja pawăkăhoe ja. Tăka hi ninja na ama bokoel: kanggikina hi ndema măkandja da likoe pawăkăhoe ha? Tăka hina heàma njoena I. O. Nd.: palohoe doe ngga bădi, hina măkandja pawăkăhoe ha.

Tăka hina heàma njoena na ama bokoel; nggăra papalohoe wănda nggau ka ba tau mamila ma doeta. Tăka hina heàma njoena I. O. Nd.: djăka ndaningoe papalohoe wămoe, wŏngga bădi haătoe marămba loendoeng. Tăka njoena na ama bokoel: marămba na lai jehoe la paraing ndaningoe. Tăka na heàma njoena I. O. Nd.: madja ka toenanoe, măta kakoe ata nggau ka mboeloendăba moe mangéangoe la paraing lai jehoe. Tăka njoena na ama bokoel na heàma: ē ndakoe bihoe djăka toenanoe; mboeloendăba ma njoema mapaloe pameti kămoe njoemoe. Tăka njoena I. O. Nd. na heàma: ămboe pani toemoenoe. Tăka hina heàma njoena na ama bokoel: madja ka toenanoe, pindi pamboehang moe, hiwănanja. Tăka hina heàma njoena I. O. Nd.: wŏngga ndjara miting katikoe, hiwănanja oengalang pawăkăhoe ha da likoe, da tawăkăhoe. Tăka hina heàma na ama bokoel: ninja na ndjara miting katikoe la mboămang. Tăka hina wăkăhoe ha da likoe, da tawăkăhoe. Tăka njoena na ama bokoel: măla wŏ meàma nggau nja năhoe na ndjara miting katikoe? Tăka hina heàma njoena I. O. Nd.: măta koe beli ka bădi, kakoe lakoe li papiti ja.

Tăka hina lakoe njoena I O. Nd., na loehoe ja weling la paraing.

Tăka hina lakoe li papiti ha na hinggi na, na tera na, na kaloemboetoe na, mboeloendăba da ka doena da pangăndi na. Bana hăla ka patera, pakalamboeng, hina hili lakoe.

---

[1] **măka** = in staat zijn (physiek); waartoe men in staat is, staat in den Datief-vorm.

na măka ndja da likoe pawăkăhoe ha = hij was in staat om de touwen los te maken.

Tăka hina ita ja na paraing bokoel; na tăka la pamangahoe, tăka hina ita ha da ana karia, tau mapatoe ha, da malo'a patakoe wai. Da kawini noeda bada lo'a patakoe wai, hina da loehoe weling la pindoe, loedoe ma da nja, kakălăkoe ndeda păndjang.

Tăka hina karai ha: ha rămboe, nggi weli mi njimi? Tăka hida heàma da tau kawini: weling ma la paraing noedita, hiwădanja. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: la paraingoe jeàna bakoe rongoe, laloe remi ja. «Lănga tăka, hiwăda da tau kawini, noewang naingoe ma na [1] bana remi, ndena păndjang. Tăka njoeda da tau kawini, lakoe da nja ka patakoe wai. Tăka njoena I O. Nd. na lakoe li la oămang bokoel, hina kawinindja da hinggi na, da tera na la koeboe ai; tăka hina piti ja na katări, na pakăli pakalamboe ma na, tăka hina hē la paraing.

Toenanoe njoena na tăka la pindoe hina ita ja tau na matondoeng ana mongoe, na mareàndja lamba. Tăka hina tama njoena I O. Nd.; na tăka hoedaloe la paraing, tăka njoeda hawiang da anakeàda pamakang da nja la hambeli oema. Tăka njoena I O. Nd. hina lakoe la mapatondoeng, hina mandapoe lai noe. Tăka njoeda da anakeàda dangoe hida ita ja njoena I O. Nd., hida lakoe toăma ja hida karai ja: ka nggi weli ni moe njoemoe? Tăka njoena I O. N.d. hina heàma: weli nggoe pamangahoe, hiwănandja. Tăka da heàma da anakeàda dangoe: măla kata pamakang. Tăka njoena I O. Nd. hina heàma: ba remi i nā ja năhoe, da mbeni doe da mamatoea.

Tăka njoeda da anakeàda hida heàma: mătanja ka kana remi, njoeta tapamakang. «Măla ka kata pamakang ka doena, wingoe mangiloe păkoe njoengga bădi.» Da heàma da anakeàda dangoe: măla ka. Tăka hina wingoe njoena I O. Nd.: mboeloendăba mi njimi kawăra toengoe handăkang. Tăka njoeda da anakeàda da kakikoenja na papani na njoena I O. Nd., da toengoe ndăba, ndeda ngăna ja. Tăka njoena I O. Nd. na piti ja na maka na: bata ngga wa doekoe. Mboeloendăba da da anakeàda hida wingoe nja; tăka njoena hina laœnja na maka na, da mbera hapăroe ma da maka da.

[1] noewang naingoe ma na = onafgebroken, zonder ophouden.
noewang = aanlasschen — nai = de lengte naad, van een stuk goed, dat aan elkaar genaaid is in de lengte. (niet in de breedte.) Deze vaste uitdrukking voor „onafgebroken", wil dus letterlijk zeggen: de lengte-naad van (een stuk goed) is zonder einde aangelascht.

Toenanoe bada hăla ka pambera da maka da hida wăhi ja na maka na I O. Nd. dăngoe loenga koera moeki na hida ngăndi ja, da pa'itanja la ama da la ina da: jeàna na maka, ninja na anakeàda na mamăngoe makang. Tăka da heàma njoeda da mamatoea: lo'a kai pa'aunja na mamăngoe makang jeàna. Tăka hida pa'aunja hida karai ja njoeda da mamatoea: kanggiki na doemoe hoe bera ndăba ha da maka da da anakeàda lai jehoe la paraing?

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: ka ihi ndja ka doeda hida bihoe papamaka dăngga. Tăka njoeda da mamatoea: anakeàda jeàna, anakeàda pamboeta maka.

Tăka hida jăpa ja, hida hondoe ja la pingi karoekoe; tăka hiwăda: ămbi wŏnja pangangoe, ămbi wŏnja wai pa'oenoeng, ămbi wăkăhoe ja, măta nja kana meti, kana halata la mbana lodoe. [1]

Tăka njoena I O. Nd. bana rongoe ja njoena, tăka hina paní la eti na: ai, ka oekoe meti ă ka pa haromoe! [2]

Tăka njoena na măngoe oemang hina poeroe la tana; toenanoe hi ninja haătoe na na makaweàda na mamahoeroe la bangga, tăka hiwănanja: nggamoe kau năhoe mapoeroe?

Tăka njoena na tau na mapoeroe hiwăna; njoengga: ăpoe! «Djăka njoemoe doe, mai nămoe». Tăka njoena na makaweàda hina peàkanja na tau na mapoeroe la tana, hiwănanja: ămboe hē beli doe kămoe la kaheli, napa tai kau rongoe dăngga nja [3] na mapanawa neloea la pingi karoekoe.

Tăka njoena I O. Nd. hina panawa:

hīna păkoe ka
bakoe tăka lai jehoe,
la pingi karoekoe
na hondoe kandila ka;
pangangoe ndeda wŏngga,

[1] la mbana lodoe = in de warme zon. Zoo zegt men ook: la maringoe lodoe = in den namiddag (als de zon koud is.).

mbana wordt dus substantivisch gebruikt in deze uitdrukking. Men kan echter niet zeggen: la mbana wai, maar alleen la wai mbana = in 't warme water.

[2] ka oekoe meti ă ka pa haromoe = 't is de gewoonte (adat) wel eens een keer nog te sterven, d. w. z. ik moet wel eens sterven, maar nu nog niet; sterfelijk zijn wij allen!

[3] kau rongoe dăngga nja = luister met mij naar hem. Dit dăngoe, dat geassimileerd wordt met 't pronomen, wordt nooit instrumentaal gebruikt; dit geschiedt met wăngoe.

wai ndeda wŏngga;
wŏngga, loe ma wŏngga nja,
na maka ihi nacœ nggoe
na loenga koera moeki nggoe;
himboe nggoe nja I Kahi,
ana wini nggoe,
na mahira ngga
tera rara,
na matondoe ngga
woea kamănggihoe,
la toeboe papoeroeng;
djăka ndau wŏngga nja,
na maka ihi nacœ nggoe,
mboeloendăba moe,
la paraing lai jehoe,
oemeti mboeta ma,
ndau bingoe kanănda moe. [1]

Tăka njoeda da mamahoeroe la bangga, da patinginja njoena bana panawa, na pahondoe la pingi karoekoe. Tăka njoena na haătoe, na mapoeroe la tana: ai lănga tăka, ăpoe! ningoe pahimboe na doena, lakoe li ă na nja.

Tăka hida hadang la mbaroe hida peàkandja da ama bokoel da mahondoe ja noena na anakeàda. Tăka njoeda da ama bokoel hida heàma: paní ă ănga ka dimi năhoe! Tăka njoeda hida heàma, da marongoe ja bana panawa: madja ka toena, napa tai la roedoeng, njimi rongoe wiki mi nja bana panawa. Bada hăla ka pangangoe, tăka hida poeroe la bangga da ama bokoel, tau malima ha, hida patinginja bana panawa tai la mandalora. Tăka njoeda da pa'au mboe nja na makaweàda, na marongoe woenga ja: mai kau nămoe lai jehoe kata patinginja na papaní mi kawai la lodoe; mandalora ja ka năhoe.

Tăka hina hili panawa njoena I. O, Nd. hama toena ka i bana panawa kangéau roedoeng.

Tăka njoeda da ama bokoel hiwăda: napa haromoe la mbaroe kata wăkăhoe ja, kata karai pahămoe-hămoe nja, nggăra pahimboe moe doemoe, ka wăndanja bata karai ja.

---

[1] ndau bingoe kanănda moe = gij zult niet bewaren uw overblijfsel; d. w. z. gij zult zonder nageslacht sterven. 't Grootste ongeluk dat een Soembanees kan overkomen; want wie moet dan voor zijn schim zorgen?

Toenanoe hadang ka la mbaroe, pa'ita oera lima ja, tăka hida hadang; wăkăhoe ja, wăda be ă lăti. Tăka njoena I. O. Nd.: ămboe wăkahoe ha da likoe, măta kata paní păkoe tai bana hoenga na lodoe.

Toenakanoe bana hoenga ka na lodoe, bana hări ka na tana hida lakoe la pingi karoekoe da ama bokoel mboeloendăba da, tau malima ha, hida karai ja: măla noe, djăka tawăkăhoe ha da likoe, ndau pamădjandja?

Tăka njoena I. O. Nd. hina heàma: djăka ndau palohoe be ngga, ndau măka ă ndja pawăkăhoe ha da likoe, lăpăhoe djăritoe ha ka.

Tăka njoeda da ama bokoel hida heàma: măla noe, nggăra papalohoe wăma nggau?

Tăka njoena I O. Nd. hina heàma: djăka palohoe wăngga, pihoe kamboeloe patoekoe lomboe bădi, ndjara doea băba, karămbo'a tiloe băba, didi hang da pakarai nggoe.

Tăka njoeda da ama bokoel hiwăda; pira da ka ka noeda, hawoetoe păkoe dang, palohoe doe nggau doena.

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: djăka matoebang doe ja, djăka matăndjing doe ja, mai kai wăkăhoe ha da likoe la ihi nggoe.

Tăka njoeda da ama bokoel hida hadang hida wăkăhoe ha da likoe mboendăbada la lima na, la wihi na, la nggoroe na. Bada hăla ndăba ha ka pawăkăhoe ha, da dandanja hida ngăndi ja la bangga hida wŏnja pahăpa. Toenanoe bana hăla ka pangangoe hida karai ja: măla năhoe, Oemboe, palohoe ma nggau ka năhoe?

Tăka njoena I O. Nd. na heàma: napa păkoe bădi, koe beli ka [1] kakoe lakoe li papiti ha. Tăka njoeda da ama bokoel: kanggini lakoe ningoe nggoe nja, wămoe? Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: himboe nggoe nja mandetoăma.

Tăka bana hăla ka papaní toenanoe hina lakoe; na lakoe li papiti ha da hinggi na, da tera na, da kaloemboetoe na, da kabeàla na, da bălang na. Toenakanoe bana hăla ka papiti ha hina hili lakoe.

---

[1] koe beli ka = ik zal terugkeeren. Dit ka wordt niet alleen gebruikt bij een imperfectum en plusquamperfectum, maar duidt ook aan dat iets in de toekomst zal geschied zijn.

Zoo ook: măta ka kama papeàka nggau ka: welaan dan, wij zullen 't u wel leeren.

vlg. ka in aanteekening 2, pg. 86.

Tăka hina ita ja na tau na malo'a pahondoe ndjara la pamangahoe; tăka hina karai ja: ka nggi weli ni moe? hiwăna na tau noena. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: weli nggoe la wara, hiwănanja. «Ka nggi lakoe ningoe nggoe nja, wămoe?» Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: lo'a nggoe nja papatamang. Tăka hina heàma na tau na mahondoe ndjara: ka nggini moe lakoe papatamangoe ningoe? Tăka hina heàma njoena I. O. Nd.: la-lakoe ka ka doena năhoe, djăka nggini ja na maningoe roehang.

Tăka njoena na mahondoe ndjara la pamangahoe, lakoe beli na nja ka hoedita la paraing. Tăka njoena I O. N.d. na lakoe li pakawinindja da hinggi na, da tera na la woekoe oămang. Tăka hina lakoe beli ja weli daloeng la woekoe oămang hina hē ja la paraing; na tăka la kambata hina ita ha da anakẹàda da madjoengga la bangga. Tăka njoena I O. Nd, hina tama loendoeng hoedaloe la paraingoe, hina mandapoe la pinoe watoe ngoedoe. Tăka njoeda da anakeàda da madjoengga la bangga hida pa'aunja: ha angoe nda pa'anakeàda, mai kau nămoe kata loedoe.

Tăka njoena I O. Nd.: ē, ndakoe bihoe, ndakoe pingoe padjoengga, ndakoe pingoe paloedoe. Tăka njoeda da anakeàda: ha, mai kau wa njoena, djăka ndau pingoe paloedoe, djăka ndau pingoe padjoengga, măta ka kama papeăka nggau ka, [1] kau pingoe padjoengga, kau pingoe paloedoe, hiwădanja.

Tăka njoena na haătoe na anakeàda hina poeroe, angoe da noe kawai da anakeàda da madjoengga la bangga; na lo'a paloănda ja I O. Nd., na pamandanja. Tăka hina poeroe njoena I O. Nd. hina pamaingoe la bangga; tăka hida wŏnja na djoengga: ha oemboe arijá, djoengga wa ná, kau loedoe. Na heàma njoena I O. Nd,: ndakoe pingoe ă paloedoe.

Tăka njoeda da anakeàda da madjoengga kawai la bangga hida wăhi ja na djoengga hida paloe wănja ja; na mbera na djoengga.

Toenanoe bana hăla ka pambera na djoengga noena, da jăpa ja hida jăbăhoenja la tana. Tăka njoeda da mamatoea hida rongoe ha kanjawoeroe da da anakeàda la bangga. Tăka hida poeroe ha da mamatoea weli ditang la kaheli: ha nggăra ja na pakanjawoeroe mi njimi! Tăka hida heàma da anakeàda:

---

[1] ka, zie noot blz. 93.

jeàna na anakeàda na bera ja na djoengga. Tăka njoena I O. N d., nde nggăra ndokoe papani na.

Tăka njoeda da mamatoea: lo'a papiti nja likoe kata hondoe ja, kata toe ja loemboe bangga. Tăka njoeda da anakeàda hida hondoe ja; da hăla pahondoe ja, da poehi ja la loemboe bangga; da oăka noeda da wili winggiroe [1] ndja da bangga; da răpitoe ja na pindoe na na oăka noena.

Tăka hiwăda da mamatoea: na ita nja bădi hiloe na na djoengga, ka măngoe pawŏnja pangangoe, ka măngoe papahăla ja, hiwădanja.

Tăka njoena I. O. N d. na heàma: nggăra koe wănja hiloe na! Ka pabera nggoe nja noe na djoengga moe? pabera da ana ma moe nja doemoe; ka ihi ndja doeda hida paloe wăngga nja hina mbera; djeà ma ja doekoe, ndakoe pingoe padjoengga, wănggoe ma, ndakoe pingoe paloedoe, wănggoe ma doekoe.

Tăka hida heàma da mamatoea: păndjang papani doemoe noedaloe, piti doe nggau aloe tai pakawerăkoe ja na katikoe, hiwădanja.

Toenakanoe ba mandalora ka năhoe, tăka hina panawa njoena I O. N d. hama toena ka i bana panawa la paraing hau.

Tăka hi ninja na bidi mini, na mamahoeroe la nggala djangga; tăka hina rongoe ja bana panawa. Tăka hina hadang la mbaroe hina peàkandja da ama na da ina na: kamodoe na tau pahondoe mi njimi, na panawa la mandalora; ningoe pahimboe nggoe, wăna; ndakoe patingi pahămoe nja noe kamodoe bana panawa; tătik mboe nggoe nja hi mahoeroe be nggoe nja.

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel: ai, kambălikoem, hiwădanja.

Tăka njoena hina heàma: lănga tăka, djăka koe kambălikoe, koe meti.

Tăka hiwăda njoeda da ama bokoel: ai, matoebangoe ja ihoe na papani na njoena.

Tăka hina hili roedoeng, tăka hida patingi wiki da nja njoeda da ama bokoel, hama toena na parongoe na na bidi mini la kangéau roedoeng. Tăka hida karai ja: toenanoe bana panawa kangéau roedoeng?

Tăka hina heàma njoena na bidi mini: toenanoe doe bana panawa, «Matoebangoe ja ka njoena na papani moe».

[1] wili winggiroe = geheel omringen. Dit wili, (niet wīli = prijs) heb ik alleen in deze verbinding gevonden en is mij onverklaarbaar.

Tăka njoena I O. Nd. na hili panawa, ndena panawa padangoe; hiwăna bana panawa: djăka ndau pahăla ka, tau lai jehoe haromoe, na tăka na tai ria, oemboeta, ndau bingoe kawē moe. [1]

Tăka njoeda da ama bokoel: rongoe ja bana panawa noe, ta meti mboeta ka haromoe, djăka ndeta pahăla ja; napa haromoe la mbaroe kata wăkăhoe ha da likoe na, kata pahăla ja.

Toenanoe hadang ka la mbaroe, hida paloehoe ja weling la oăka la loemboe bangga: kanggiki na wămi jéa, hiwăna I O. Nd. Tăka hida heàma da ama bokoel: wăkăhoe ha da likoe, wăma doe.

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: măta nja, ămboe wăkăhoe ha da likoe, palohoe păkoe ngga bădi, hiwăna, măngoe pawăkăhoe ha da likoe.

Tăka hida heàma njoeda da tau: ha oemboe, pira ma ka papalohoe wănggau, hiwădanja. Tăka na heàma njoena I O. Nd.: wŏngga matembi ngaroe [2] djoea, patoe kamboeloe pihoe mboea; mamoeli pangening, [3] hakamboeloe pihoe mboea; ndjara ndakoe bihoe, karămbo'a ndakoe bihoe, wē mopoe ndakoe bihoe; wē roemba talihoe oeli, lima ngioe; roeha kamboeroeng kadoe, pihoe ngioe; didi ă hang da pakarai nggoe; djăka bihoe doe papalohoe ngga, kai wăkăhoe ha da likoe la ihi nggoe.

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel: ndokoe ma nda nja ka, ndănga ma nda nja ka, [4] palohoe nja ka bădi; djăka ndeta palohoe nja, tameti mboeta ja haromoe; măla wa njoena palohoe nja.

Tăka hida wăkăhoe ha da likoe na la lima na, la nggoroe

---

[1] ndau bingoe kawē moe = gij zult zonder nageslacht sterven.
vlg. aant. pg. 92. — Kawē = schoon op maken, schoon leeg maken in een pan.

[2] matembi ngaroe = „met dikken mond", d. w. z. mamoeli's, zoo geheeten naar den vorm, waarin zij van onderen uitloopen.

[3] mamoeli pangening = licht vergulde oorhangers; niet van goud, maar van blik of zilver gemaakt en daaraan even laten „zwemmen" (ngeni) in verguldsel.

[4] ndokoe ma nda nja ka,
ndănga ma nda nja ka = een vast staande uitdrukking van schuldbelijdenis; ndokoe = schuldig zijn aan 't overtreden van de adat; ndănga = afdwalen van den rechten, goeden weg.

na, la wihi na; da wăkăhoe ndăba ha. Tăka hiwăda nja: ningoe pa pangéa palakoe nggoe, wămoe?

Tăka hina heàma njoena I. O. Nd.: ningoe ngéa palakoe nggoe, himboe nggoe nja na mandetoăma; djăka [1] noeda da papeàka nggoe, napa koe beli ka, kakoe lakoe li ha ka papiti ha.

Toenanoe na loehoe ja ka weling la paraingoe noena. Tăka hina lakoe li papiti ha da hinggi na, da tera na, da bălăng na: tiloe mbăla ki da ka da bălăng na. Tăka hina kalamboeng, na tera; hina hili lakoe ja i la hau paraing; mareni ă ma ki na ka na pangéa na I Kahi, ana wini na.

Hina tăka la pamangahoe, na ita ha da tau da mapawang kamămbi la marăda mbila. Tăka hina karai ha: ha mapawang kamămbi, mai nămoe, ningoe pakarai nggoe la njimi. Tăka njoena I. O. Nd. hiwănandja: Ka nggi anakeàda ningoe kămi [2] jéa?

Tăka hida heàma da anakeàda noeda: anakeàda la paraingoe lai jehoe kăma. Tăka njoena I. O. Nd.: măla noe, ba anakeàda lai jehoe kămi, măla kata pamakang la pamangahoe. Tăka hida heàma da anakeàda noeda: ē, ha oemboe, ndema bihoe doema, pawang ma nja kamămbi doema; djăka ndema tăngăroe pahămoe ndja da kamămbi, da jăpa ha meo roemba. [3]

Tăka hina heàma njoena I. O. Nd.: ka nggini ha da pangéa da da meo roemba. Tăka hida heàma da anakeàdà noeda: năhoe ndja, [4] la woekoe oămang bokoel da pangéa da. Tăka hina heàma njoena I. O. Nd.: djăka koe ita ha njoengga, koe paloe pameti pamboeta ha da meo roemba, ka ămboe ningoe meo roemba la woekoe oămang noena.

Toenanoe bada pandjăpoeng ka papani, njoeda da mapawang kamămbi, lakoe da nja ka doeda. Tăka njoena I. O. Nd. na lakoe li pakawinindja da hinggi na, da tera na, da koeloembeoetoe na, la koeboe tana; tăka hina piti ja na katări na pakăli kalamboeng na.

---

[1] djăka = wat betreft.

[2] kămi = de Accus-vorm van 't pronomen vindt men bij nomina, welke praedicatief werden gebruikt.

Zoo in den volgenden zin: anakeàda la paraing lai jehoe kăma = kinderen van de kampong hier, zijn wij!

[3] meo roemba = boschkat, verwilderde kat.

[4] năhoe ndja = ze zijn reeds weggegaan. Een beteekenis van 't woord năhoe, welke in 't Kamberaasch niet meer wordt aangetroffen; wel in overig Midden-Soemba.

Tăka hina hē ja la paraing; tăka ka la pindoe, tama nggoe nja la pindoe, hiwăna. Tăka hi ninja I Apoe Kămi [1] la pindoe noena, hiwăna: ha oemboe ha Ndiloe, ka ha nggini ha lakoe ha ningoe moe nja? Tăka njoena I. O. Nd. hina heàma: ka nggini makaweàda ningoe kămoe doemoe? Tăka hina heàma I Apoe Kămi: na pa ha ngéa nggoe ha lai ha jehoe ja, la karaha ha pindoe. Tăka njoena I. O. Nd.: djè doe ja kata pinja. Tăka hina lakoe hina tama la oema tau mamila. Ninja na ahoe bokoel lai noe, laloe mbeni ma ja. [2]

Tăka hina mandapoe njoena I. O. Nd. la bangga, ndedi ningoe tau ma'ita ja, didi jang na ahoe na ma'ita ja, hina bau, kati ma na nja, hina jăbăhoenja la tana. Tăka tau na mamăngoe oemang hina poeroe ja la bangga, hiwăna: ha kanggiki ă nda nja na anakeàda nina, na pameti ma ja ka ahoe. Tăka hida dandanja hida wotoe ja la bangga. Tăka njoena na măngoe oemang: napa haromoe la mbaroe kata taninja, hiwăna, tahăla pataninja, talakoe papa'ărang, djăka nggamoe ana da nja [3] jeàna na mameti, na roekoe kati ahoe. [4]

Tăka njoena na măngoe oemang, ngangoe be na nja ka doena; tăka njoena na anakeàda na mameti, didi ă jang la bangga. Tăka njoena I Apoe Kămi hina mai la bangga hina benginja njoena I O. Nd. hiwănanja: ha Oemboe ha Ndiloe ha hadang wa ma ha reni na ja ka na pa ha ngéa na I Kahi, ha ana wini ha moe, ha hadang na ha kau ha kē ja na maka ha ihi ha nacæ moe, na loenga ha koera ha moeki moe,

---

[1] I Apoe Kămi = een oud vrouwtje, een oude „tooverfee", welke steeds op een kritiek oogenblik verschijnt, om den held van 't verhaal te helpen of den weg te wijzen. Dat 't geen gewoon mensch is, blijkt wel uit haar taaltje; overal zet zij ha voor, zoodat 't soms tamelijk onbegrijpelijk is.

[2] laloe mbeni ma ja = zeer nijdig was hij. Deze zinsconstructie is kenmerkend Soemb.; waar wij een relatieve bijzin, beginnende met: die, welke, zouden gebruiken, construeert men in 't Soemb. met een zelfstandige zin. Het relatieve ma, kan hier niet gebruikt worden: dus nooit: na ma-laloe mbeni. Dit laloe eischt steeds deze constructie.

[3] djăka nggamoe ana da nja = wiens kind 't is; djăka leidt in een indirecte rede. Daar 't vragend pronom. geen verbuiging kent, omschrijft men aldus: wie 't kind van hen is hij = wiens kind is hij.

[4] na roekoe kati ahoe = door 't bijten van een hond.

Dit roekoe = spoor (roekoe wihi = voetspoor) gebruikt men voor 't aanduiden van een zichtbare oorzaak. Vraagt men b.v. hoe is hij gestorven, wat is de oorzaak? — dan antwoordt men: roekoe nimboe = door een lans. De praepositie parai is hiervoor niet te gebruiken.

haromoe ha la mbaroe kau ha lakoe, njoengga koe ha ndăki kau, ha tau ndena ha ita ka.

Tăka hadang la mbaroe na măngoe oemang hina poeroe ja la bangga, tăka njoena I O. Nd. mandapoe be na nja la bangga. Tăka njoena na măngoe oemang: ai, na loeri be ă ka na anakeàda, na pakati ahoe kangéau. Toenanoe hida karai ja: nggamoe ja na ngara moe, hiwădanja. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: na ngara nggoe njoengga, ana mamila ka, pameti wăroeng ka ina nggoe ama nggoe; hinggiloe na i noe.[1] Tăka hiwăna: măla noe, pangerangoe ma moe njoemoe, oemboe, lai jehoe la paraing, djăka na kati ja ahoe na anakeàda la hau kŏatăk, ndau palohoenja?

Tăka hina heàma njoena măngoe paraing: palohoe doe nja.

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: madja ka toena, njoengga ba kati pameti ma doe ka ahoe, palohoe doe ngga bădi. Tăka hina heàma măngoe oemang: ba ndau meti pangalang ki noe, bau loeri beli doe ă i ná! Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: djăka ndau palohoe ngga, jeàna na maka ihi naœ koe toekoe wănggau nja, oe meti. Tăka hina heàma njoena na măngoe oemang: ndea pangéa pamăka nda nja pa. Tăka njoena na măngoe paraing na lo'a papeàkanja na ama bokoel hau oema hau oema hina pa'oehi hina batang pa'oehing banda, tapalohoe wănja na anakeàda na pakati ahoe; na pawoetang ka bana kati ja ka na ahoe, wăda.

Da nggănăp ndăba ka da banda, hiwădanja: măla, kē ha wa da banda jéa, ămboe hili ningoe papani ndja haromoe doea modoeng, hiwădanja.

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: măta nja kadiroe, lakoe ndedi păndjang nggoe nja, dămboe da pa da paraingoe, da pangéa palakoe nggoe; ba toenanoe napa bakoe beli ka, kakoe lakoe li ka papiti ha da banda jeàda.

Toenanoe bana hăla ka papani: măta kakoe lakoe, hiwăna njoena I O. Nd.; tăka hina lakoe, na toăma la pindoe, tăka njoena I Apoe Kămi: ka ha lakoe moe nja ka ha Oemboe ha Ndiloe? Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: wŏ'a i ăpoe, lakoe nggoe nja ka!

Bana hăla ka papani, lakoe lăpăhoe na nja ka I O. Nd.

---

[1] hinggiloe na i noe = genoeg hiervan. De vaststaande uitdrukking, wanneer men over een zaak niet meer wil spreken, en (hinggiloe = afzonderlijk.) op een ander onderwerp wenscht over te gaan.

hina lakoe li papiti ha da hinggi na, da tera na, da kabeàla na, hina pandjiloeng.

Tăka hina hili lakoe; na ita ja na paraing, laloe djangga ja.

Tăka hina tăka la pamangahoe hina todoe ja lai noe. Mandalora ja ka năhoe, njoena I O. Nd. mahoeroe be na nja. Tăka njoena I Apoe Kămi ni be nja la karaha na I O. Nd., mandapoe na nja; tăka hina pambeling hina djoembăloe ni ja I Apoe Kămi. Tăka hina hadang I O. Nd., hina karai ja: ka nggamoe kămoe doemoe jéa? Tăka hina heăma njoena I Apoe Kămi: ha Oemboe ha Ndiloe, njoemoe ha roămbanja ka na pa ha ní nda kangéau ha wăda ha modoeng!

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: lănga tăka, hiwana, Apoe Kămi be nggau năhoe, ai! Tăka hiwăna njoena I Apoe Kămi: djăkau ha poeroe ha la paraingoe ha jehoe, djăkau ha hili ha ita ja na pa ha raingoe ha hau ka, djéa ja ka na pa ha ngéa na ha Kahi ha ana wini moe.

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: mili koe ita ja noena na ana wini nggoe. Toenanoe ba harí na nja ka na tana, hoenga na nja ka na lodoe, tăka njoena I Apoe Kămi na mboelang ka, nde pa'ita ja pa.

'Tăka njoena I. O. Nd. hina lakoe la léang, na ita ja na koeboe watoe lai noe; tăka hina poehi ha da hinggi na, da tera na, da kabèala na, da kaloemboetoe na. Bana hăla ka pakawinindja hina loehoe ja hina hē ja la paraing.

Na tau la paraing pa'oehi na nja, pamangoe na nja, na toboeng karămbo'a, na toboeng ndjara, na hoendjoe wē, na roeri kamămbi, na roepoe manoe. [1] Tăka hiwădanja: takoe wa oehoe! Tăka njoena I. O. Nd. bana ninja ka la pindoe, na rongoe ha bada paní: takoe oehoe, ba wăda. Toenanoe na tama loendoeng, na tăngăroe ja na oema bokoel, hina mandapoe ningoe [2] la bangga.

Tăka hi ninja haătoe na na bidi mini, poeroe pahangiloe la bangga. Tăka hina ita ja I. O. Nd.: ha tau la kaheli, wŏnja pahăpa na na tau newawa la bangga. Tăka hida heàma da tau

[1] 't Woord „slachten" is verschillend naar gelang der methode van slachten: toboeng = van groote beesten met één slag den strot door slaan. hoendjoe = steken in 't hart, van varkens. roeri = den strot doorsnijden, van geiten en schapen. roepoe = den kop afsnijden, van gevogelte.

[2] na mandapoe ningoe = hij ging zitten. Dit ningoe duidt eene beweging aan, naar of van een plaats.

kawini: ka nggăra tau ja noe, hi! Tăka njoena na bidi mini: tau doe ja, hi! wŏnja pahăpa na, hiwănggoe.

Tăka njoeda da tau kawini la kaheli hida toălanja: ka nggăra tau lahoe ja noe, hina tăka pamalamiri noe.

Tăka njoena I. O. Nd. na rongoe ja, hina heàma: ha rămboe nedita la kaheli, djăka ndau wŏngga nja pahàpa, kau djămang be doena, mili ămboe toălangoe lăti.

Tăka hida heàma njoeda da tau la kaheli: ka măla doemoe năhoe bau tăka pamalamiring, djè doe ja hima toălanggau. Tăka hina heàma njoena na bidi mini hiwăna: măla djăka ndaningoe pahăpa, djăka wămi lăti, na palingoe ki pa.

Tăka hina heàma njoena I. O. Nd.: ha bidi mini, ămboe tanggoe paní, măta kakoe paní ka doekoe. Tăka hiwăna njoena I. O. Nd.: ha rămboe noedita: ka napa doena năhoe hi mangăbang na nja oehoe, hi wămoe be ă; ndakoe mangăbang ă oehoe, ndakoe mangăbang ă toloe, lakoe li ă nggoe lai jehoe; djăka nde wŏngga moe nja i pangangoe, djămang.

Tăka hida heàma da ama bokoel noedita la kaheli, hiwădanja: Ka nggamoe păkoe ja noewawa la bangga, na karéaukoe ndena păndjang ndokoe. Tăka njoena I. O. Nd. na kandí, ndena heàma.

Tăka njoena na bidi mini hina heàma: ka ihi nja ka, arijá ja ihoe! katări hinggi pakalamboeng na, ndena hămoe ndokoe; hinggi padoekoe na ndaningoe.

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel: ka pirang tăka ma na heàma? «Ka ihi nja ka, ndeta pinja tăka na.» Tăka njoena I. O. Nd. hina heàma: tăka tidoe lodoe nggoe.

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel; tau mamai pamanganga, djăka ndea, tau mamai papatandangoe ja. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: djăka tau mapatandangoe ka doekoe, oemboeta doe jéa haromoe, bakoe mai pabera kau.

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel: pira ka ka parăpa moe? [1] Tăka njoena I O. Nd. na heàma: didi ă jang hau na na maka.

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel: mawăhi ă ja ka na maka moe.

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: djăka koe poeroe la tana, koe lacenja na maka, njimi i mboeta. Tăka hida heàma njoeda

[1] pira ka ka parăpa moe = hoeveel kunt gij wel omspannen? waartoe zijt gij wel in staat. (răpa = vadem.)

da ama bokoel: ămboe wănja nā wa, tai mapameti doe kau. Tăka njoena I O. Nd.: wă ma nggoe nja noe!

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel hiwădănja: hili pandoeang ki bau paní, njoema tai kama poeroe, makawita wănggau kabeàla.

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: kanggiki na ka i ka noe, djăka koe pani, hiwăna.

Tăka mboeloendăba na na tau la kaheli hina poeroe hina oekoeroe nja, hida jăpa ja, hida tătăroe ja. Njoena I O. Nd. ndena loehoe nja kabeàla; paloe wănja ai, ndena meti.

Tăka njoeda da ama bokoel: ka nggiki ă nda ja ka! tătăroe wănja kabeàla, ndena meti; paloe wănja ai, ndena meti; jăbăhoenja la tana, ndena meti; pai wănja likoe, ndena karităkoe ja; măla kata kamang patoenoe ja la epi.

Tăka hida pa'oehing ai dangoe; kawini, mini, anakeàda, makaweàda hada ndăbang. Toenanoe bada pa'oehing ka ai, hida paboendoendja; tăka hida piti nja epi, hida toe ndja da ai noeda; bana doeroe ka na epi, hida piti ja njoena I O. Nd., hida ndoeha ja la epi; ndena moetoeng.

Tăka hiwăda njoeda da ama bokoel: nde nggiki nda pa. Tăka hida pa'aunja: ha oemboe marămba, mai kau nămoe la bangga, ndokoe ka njoema, ndănga ka njoema. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: djè doe ja, hiwănggoe kawai la mangiloe na, koe woenga nja na liting, koe hahanja na rehi; [1] djăka nde wŏngga moe nja i pangangoe, wănggoe ma doe, tăka njoemoe măngoe oemang, măngoe paraing, oembeni, oetătăroe ka, oepaloe ka, oetoenoe ka la epi, djè doe ja noena, palohoe ngga bădi.

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel: ndema padoea ja; tăka hiwăda: măla ba karaœ eti ma ja ka, nde papinja pa toeba na; măta kata ndokoe ka ka doena. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: madja kau măka doe. Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel: mălau tiki ha pa noe.

Tăka njoena I O. Nd. hina tiki ha: toenanoe wănggoe, mamoeli mapawihi, harata lima kamboeloe; ndjara tiloe băba; karămbo'a hamang; roeha pihoekamboeloe pihoe ngioe, kamboeroeng kadoe; kamămbi hakamboeloe tiloe ngioe, ha kawăloe da da kadoe da; didi ă hang da pakarai nggoe noeda.

[1] koe woenga nja na liting,
koe haha nja na rehi = ik heb 't van te voren wel gezegd. (ik was eerder dan 't geschil, ik was den tijd vooruit.)

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel: măla ka kadoena, ba ndjala ma nda nja. Tăka hida karai ja: măla noe, wŏma nggau ha năhoe? Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: napa păkoe bana ndjănga na ndjara nggoe, bana beli na tau nggoe. [1]

Tăka hida heàma njoeda da ama bokoel: măla ka, madja ka toena, nganja na oehoe, oenoenja na wai, ka pekoe lakoe hămoe moe. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: eti moe ka, koe wŏnja kana ngangoe, djăka wămoe ngga; pa'oenoe nja wai, djăka wămoe doe ngga, njoengga ndea nde wănggoe.

Tăka hida jăpa ja he'au na na wē, kamboăka ă na nja; tăka hida hoendjoe ja. Toenakanoe bada hăla ka pahoendjoe ja hida toenoe ja; da hăla patoenoe ja, da hŏawăkoe ja, hida ăli ja na eti na, hida tăngăroe ja na oera na: na hămoe na oera wē, hiwăda. Băda hăla ka patăngăroe ja noena hida lătăkoe ja na wē noena hida manahoe ja. Bada memi' ka hida takoe, măngoe hida pa'aunja I O. Nd.: hē kau la kaheli, hjwădanja. Da pawălăhoe ndja topoe bara la nggala hina mandapoe wăngoe. Toenanoe bana hăla ka pangangoe hida pala ngăndi ja pahăpa na.

Toenanoe bana hăla ka pahăpa: măta kakoe lakoe wa, hiwăna njoena I O. Nd.; hina poeroe ja weli ditang la oema, na poeroe ja la bangga; na hăla papoeroe ja la bangga, poeroe na nja ka la tana, lakoe na nja ka.

Tăka njoena I O. Nd. na toăma la pindoe, na păndjang lai noe hakoedoe; tăka njoena I Apoe Kămi: ha Oemboe ha Ndiloe; ha lakoe moe ha nja ka na, hiwănanja. Tăka na heàma njoena I O. Nd.: lakoe doe nggoe ja ka. Toenanoe hina hadang, hina lakoe; na lakoe li papiti ha da hinggi na, da tera na, dă kaloemboetoe na, da kabeàla na. Tăka hina pandjiloeng; bana hăla ka papandjiloeng, tăka hina tăngăroe ja da kambambang la ndăni kaloemboetoe na: hau ki na ka.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: djămoe toăma nggoe ka.

Tăka hina loehoe ja weli daloeng la oămang; na hili lakoe, na kikoenja na ngarăngia bokoel.

Toenanoe bana tăka ka la pamangahoe, ndena ita tau. Tăka njoena I O. Nd. hina lakoe li pakawinindja da tera na, da hinggi na la koeboe lokoe, didi ă jang na maka ihi nacе na pangăndi na.

[1] bana ndjănga na ndjara nggoe,
bana beli na tau nggoe = tot dat ik teruggekeerd ben. (tot mijn paard halverwege is teruggekeerd, tot mijn lichaam is teruggekomen.)

Tăka na londoeng ka hoedita la paraingoe, na tăka la pindoe, na ita ja na matinoeng' Tăka hina loenga ja na maka na, tăka hiwăna la pindoe la noe: jeàna tai, djăka djèa ma ja na paraing na pangéa na I Rămboe Kahi, ana wini nggoe, koe lacenja na maka, ndea hangia ma na.

Toenanoe na tama loendoeng hoedaloe la paraing, tăka hina lakoe hina ita ja na matinoeng la loemboe mboămang, hiwăna: ho, djăka djèa ma ja I Kahi, ana wini nggoe, na matinoeng, hira ja na kamba tinoengoe na, pata ja na ngoăda na, pata ja na wihi bai na.

Tăka hina kandoeling hakoedoe, na marau nja; tăka hina lacenja na maka noena, na katoetoe ja na matinoeng noe la loemboe mboămang. Tăka hina ngăna ja I Rămboe Kahi, na pata ja na wihi bai na, na kamba tinoeng na hira ja, na ngoăda na pata ja, na woenang na bera ja.

Toenanoe bana ngăna ja ka maka I Kahi njoena, tăka hina hira mboe ja ka na kamba tinoeng. Tăka njoena I. R.K. laloe mbeni ma ja, na toălang mboe.

Tăka hiwăna njoena I. R.K.: lo'a ka jăpa ngga nja neloea na anakeàda kambănga lahoe, hiwăna, na mahira ja na kamba tinoenggoe, na mapata ja na wihi nggoe. Tăka njoeda da tau dangoe, hida jăpa ja. Tăka njoena I. R.K. na paloe ja, na wănja iwi manoe. Bana hăla ka papaloe ja, tăka hiwănandja, hida hondoe ja la toeba papoeroeng.

Tăka hiwăna njoena I. R.K.: măta kakoe toe ja panongoe, koe hĕ wăngoe, koe poeroe wăngoe, bana mbata na wihi nggoe, ndakoe ătăl papangga.

Toenanoe bana hondoe ja ka lai noe la papoeroeng, tăka la roedoeng mboeloendăba da ndeda pawăla. Toenanoe njoena I. O. Nd., mandalora ja ka năhoe, tăka hina panawa:

hăla hoepoe li moe nja
bana hira ka nja
na tera rara,
bana tondoe ndja
da kamănggihoe ha'oepoe
la toeba papoeroeng.

Tăka njoena I. R.K. ndena pawăla; na lăpăhoeng ka năhoe hau woelang dămboe woelang, tăka hi ninja na haătoe na makaweàda, na makapoăla. Tăka njoena I. R.K. na poeroe ja la tana, lo'a la hambeli, wăna. Tăka hiwăna njoena na maka-

weàda: ha rămboe Kahi, mai i nămoe, ningoe papaní nggoe hakoedoe; mahămoe ma ja.

Tăka na heàma njoena I R. K.: ē ndakoe bihoe, da wau da kapoăla moe. Tăka hina heàma njoena na makaweàda: ămboe toemoe noe, mai njoena nămoe, oengéangoe ka la pingi ngiloe.

Tăka njoena I R. K. na lakoe toăma ja, tăka hiwăna na makaweàda: ha rămboe Kahi, njama nda pahăpa. Toenanoe bana hăla ka panjamanja, tăka hina karai ja: măla noe, nămoe bau pamaingoe, ningoe anakeàda pawăroe moe? Tăka hina heàma njoena I R. K.: ningoe ka i njoena, na meti kadoena noe. Tăka hina heàma na makaweàda: batoenanoe, rongoe ja na papaní nggoe njoengga, lakoe tai kau mahoeroe wăngoe lodoe, tai la roedoeng kau pawăla.

Tăka njoena I R. K.: ā ā, wăna.

Toenakanoe na lakoe hina mahoeroe; na patoemboekoe ka na kálitoe hina pawăla. Toenanoe bana hăla ka pangangoe mboeloendăba na na tau, tăka hiwăna I R. K.: ha mahoeroe wa mboeloendăba mi, ămbi kanjangga; tătikoe mboe nggoe nja njoengga năhoe.

Toenanoe kē mandalora ja ka năhoe, tăka hina panawa njoena I O. Nd.:

ka hăla era ki ja ka
bakoe tăka lai jehoe;
pangangoe ndakoe ngangoe
wai ndakoe oenoeng;
ma-lănga tăka ja ihoe
wănggoe be njoengga,
bana hira ngga nja,
na tera rara,
bana tondoendja
da kamănggihoe ha'oepoe.

Toenanoe bana rongoe ja ka I R. K., na palai hadang weli ditang la kaheli, tăka hina lakoe toăma ja, hina rohoe ja, laloe hī ja njoena I R. K.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: nde djèa ka! «Ndea, patăndjing, eri, kakoe pinja, njoengga lăpăhoe ndokoe nggoe ka, lăpăhoe ndănga nggoe ka».

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: djè doe ka jéa; karèanja, ba wămoe ngga ămang, tăka njoena i tamoe: wăroenja na

anakeàda, tai woenggoe ndjara, ba wāna ngga; djè doe ka jéa.

Tāka njoena I R. K. laloe hī ma ja, laloe namoe ma na nja. Tāka hina pa'aunja na tau mini: wākāhoe ha da likoe na na eri nggoe, hiwāna.

Tāka njoeda mboeloendāba da da tau lai noe, da poeroe ha: wākāhoe ha da likoe, wāda. Toenanoe da wākāhoe ha da likoe, ndeda mākandja. Tāka hiwāna I R. K.: pata wa ngga ha da likoe, koe ndokoe pahoepoe bānggi, koe ndānga pahoepoe nggoroe.

Tāka hina heàma njoena I O. Nd.: pinda ndja ka! Tāka hiwāna njoena I R. K.: mālau peàka pamboehang moe. «Tāka doe ndja djāka koe peàka ha». Tāka na heàma njoena I R. K.: mili oe peàka ha njoena! Tāka na heàma njoena I O. Nd.: da banda ndokoe pahoepoe bānggi, bawāmoe, tanggoe nggoe ha noeda da banda; ndānga pahoepoe nggoroe, bawāmoe, hama da ka i; didi ā jang na ndjara miting katikoe, kau wōngga; da tawākāhoe ha da likoe.

Tāka hina heàma njoena I R. K.: ninja na ndjara miting katikoe la loemboe mboāmanggoe, koe wōnggau nja.

Tāka hiwāna njoena I O. Nd.: wākākoe da likoe. Tāka hida lo'a, hida wākāhoe ha; bada hāla ka pawākāhoe ha, tāka njoena I R. K. hina piti nja topoe pabidi oenang, hina palākāroenja la bangga. Tāka hina pa'aunja: ha oemboe, miri, mai kau nāmoe la bangga.

Tāka njoena I O. Nd. ndena bihoe. Tāka njoena I R. K. hina pa'aung tau: lo'a kai dandanja na ana mimi nggoe néwa la tana, wotoe ja la bangga.

Toenanoe bada wotoe ja la bangga, tāka njoena I R. K.: koe ihoe ja na ana mini nggoe, bana hanggoboeng nāmoe, bana pamaingoe, bana lāpāhoe ndāba ndja da paraingoe dangoe.

Tāka hina jāpa ja he'au na na kamboāka karāmbo'a, ha kangādoekoe da da kadoe na; pamaringoe wāndja da wihi na, bawāna.

Toenanoe bana hāla ka patoboeng, bana hāla ka pangangoe, tāka njoena I R. K. hina piti ja na woeroeng, na lo'a patakoe wai.

Tāka njoena I O. Nd. hiwāna: ha aja, napa takareàngoe, koe lo'a papa'oenoe nja wai na na ndjara,[1] hiwānanja. «Mai kau, wāna».

[1] koe lo'a papa'oenoe nja wai na na ndjara = ik ga drinken geven aan hem zijn water het paard = ik ga 't paard drinken geven.

Tăka hina lo'a, hina iroe ja na ndjara. Toenanoe bana tăka ka la lokoe, njoena I R. K. takoe na nja ka wai. Tăka njoena I O. Nd. na toendoe lokoe hoedija; tăka hina ita ja, na ana winoe, ha pangga nang madita na. Tăka hina boeta ja, hina ngăndi ja la oema.

Toenanoe bana tăka ka la oema, bana hăla ka pahondoe ja na ndjara, tăka hina himboe parikoe. Na itang ka parikoe, hina ăki nja na winoe, hina pamoela ja na winoe la toeba toendoe pahoeloe, hina mangahoe ja na mbaroe na maling; djeà ma ja na pa'ihi oela na.

Toenanoe bana ngeri ana djangga ka, hapoengoe ana tăda na,[1] tăka hiwana njoena I O. Nd.: ha aja, bai ngga bălang, napa koe woeloe nja leàwatoe[2] na na winoe jeàna, koe padjoeloe ningoe wănggoe.

Tăka hina bai nja bălang. Tăka njoena I O. Nd. hina woeloe nja leàwatoe na na winoe noena. Toenanoe bana hăla ka pawoeloe nja leàwatoe na, tăka hina karai ja I R. K.: ha aja, ningoe ka bălang, heàna, hiwănanja. «Ningoe ka, hiwănanja». «Pira mboea ana lipitoe da, hiwănanja. Tăka hina heàma njoena I R. K.: dămboe ana lipitoe da».

Tăka njoena I O. Nd.: ndeda toăma, hiwănanja; hili bai ki ndja angoe da, waloe mboea ana lipitoe, hiwănanja.

Tăka hina heàma njoena I R. K.: ka napa, kata hili bai nggămoe ka doena. Toenanoe bana hăla ka pabai na bălang, bada patoetoeng ka da papeàka na, tăka hiwăna njoena I R. K.: djeà ha ka da bălămoe, da pakarai moe la kangé'au la wăda modoeng.

Tăka na heàma njoena I O. Nd.: ngăndi ha nămoe, hiwănanja.

Tăka hina ngăndi ha da bălang noeda; bana hăla ka pakē ha, hina hē ngăndi ha hoedita la leàwatoe.

Toenanoe bana loendoeng ka la leàwatoe noena, hau roedoeng ninja pa; hili hau roedoeng na winoe noena na ngeri djangga djangga. Hili hau roedoeng, hama toena na djangga kokoer.

Tăka njoena I R. K. hina poeroe ja la tana: kanggiki ă

[1] ana tăda = zegt men van een jongen klapperboom, welke pas stam begint te krijgen. 't Hout is dan nog geheel bedekt door klappervezel, door bast (tăda).

[2] leàwatoe = boomhuisje, gelijk men veel in de tuinen aantreft.

nggoe nja ka na ana mini nggoe, nde pekoe poeroe na pa, [1] ba laloe djangga ja na winoe; laloe hī ja njoena I. R. K.

Tăka njoena I O. Nd.: ămboe na handoeka na eti moe, ha rămboe Kahi, ana wini nggoe! hē nggoe nja palo'a papiti ja na ana na i toeja, noedita la awang.

Toenanoe bana hăla ka pawăna, na winoe noena na ngeri djangga djangga, kē toăma na nja ka na awang. [2]

Tăka njoena I R. K. na padoendang: ta poenggoe ja na winoe, hiwăna.

Na tăka ndăba na na tau; hau marămba, hau marămba, mboendăba na na kalembi na; na mătoe ndăba.

Tăka hiwăna njoena I R. K: deli ha da kataka mboendăba da, kata poenggoe ja na winoe jeàna, na makaraœ eti djangga na.

Toenanoe na hoeroeng na habandjar, na poenggoe ja ndena loehoe nja; hama toena i ba poenggoe băhi da angoe da pabăhi da kataka. [3]

Na pahilang noena na habandjar. Hili hoeroeng doea bandjar; na poenggoe ja, ndena loehoe nja; hama na na mapoenggoe woenga ja, ndena loehoeng.

Toenanoe na pahilang na doea bandjar; na hili hoeroeng na patoe bandjar; na poenggoe ja, ndena loehoeng ndăba. Na hili kandoeling na patoe bandjar; na hili hoeroeng na waloe bandjar, na poenggoe ja, ndena loehoe nja. Na kandoeli beling: măta nja kadoena, hiwăna, ndjăpoe na.

Toenanoe njoena I R. K. hiwănanja na tau padoendang na: măla năhoe, hoeroeng habandjar, ndena loehoe nja; hoeroeng mboendăba na, udena loehoe nja; beli kămoe la paraingoe njoemoe.

Tăka njoena I R. K. na jăpa ja he'au na na kalá, [4] hina

---

[1] nde pekoe poeroe na pa = hij kan niet meer naar beneden komen. pekoe = mogelijk zijn; wordt steeds geconstrueerd als een verbaal substantief, evenals hoăda = genoeg van iets hebben; wă = zeggen. Ook enkele adverbia, wier plaats vóór 't verbum is, eischen zulk eene constructie: bidi tăka nggoe: ik ben pas gekomen; mbăda lakoe na = hij is reeds weggegaan.

[2] kē toăma na nja ka la awang = hij bereikte bijna (zoo ongeveer) den hemel. Men vindt dit kē ook in de uitdrukking: kē mandalora = ongeveer middernacht. (kē = aannemen — aanpakken.)

[3] hama toena; ba poenggoe băhi da angoe da pabăhi da kataka = evenals wanneer ijzer hakt op mede-ijzer (zoo waren) de bijlen.

[4] Kalá = castreeren. Men castreert de beesten alleen om ze vet te mesten en bij voorkomende gelegenheden te slachten.

toboenja: kana ngangoe na tau na padoendanggoe, wăna. Toenanoe bana hăla ka pangangoe ndăba na na tau, hina lakoe ndăba na na tau na padoendangoe na.

Toenanoe na ana winoe noena, na ngéa pahĕ na njoena I O. Nd., na toăma ka la awang, na lăpăhoe nja na handăni; ningoe paraingoe na. Tăka na tau lai noe: ka nggi lakoe ningoe moe nja, Oemboe Ndiloe? hiwănanja. Tăka na heàma njoena I O. Nd.: lakoe nggoe nja lai toeja. Na heàma njoena na măngoe paraing: djăkau kareànja na ana na na toeja moe, lakoe li papiti nja ata ngăndi [1] na lai jehoe.

Tăka na hili djangga na winoe, hili toăma ja na handăni; ningoe paraingoe na. Tăka njoena na măngoe paraing: ha Oemboe Ndiloe, nggi lakoe ningoe moe nja njoemoe? Tăka na heàma njoena I O. Nd.; lakoe nggoe nja pakanoăma [2] ja na ana na i toeja. Tăka na heàma njoena na măngoe paraing: djăkau paha ja ka njoemoe, hau mini lănga tăka ma kau; oe lakoe li papiti nja na ndjara pakaliti na.

Tăka na heàma njoena I O. Nd.: măla ka.

Tăka na winoe noena na hili djangga, na toăma ja na handăni.

Tăka hiwăna njoena na măngoe paraing lai noe: ha oemboe Ndiloe, ka nggini lakoe ningoe? Tăka na heàma njoena I O. Nd.: lo'a nggoe patoe nja winoe rara i toeja. [3]

Tăka na heàma njoena na măngoe paraing: djăkau kareànja ka njoemoe na ana laleàba moe, hau mini lănga tăka kau; lakoe li papiti nja ahoe, kana dai ja na parai na. Tăka njoena I O. Nd.: măla ka doena.

---

[1] ata ngăndi = geleide-slaven, welke de bruid uit 't ouderlijke huis vergezellen en welke bij haar blijven als deel van de bruidschat.

[2] kanoăma kawini = een vrouw trouwen. Men zegt dit van iemand, die, hoewel de bruidschat nog niet geheel is betaald, toch reeds met de vrouw leeft in 't huis zijner schoonouders. Is alles betaald en in orde, dan heet het paha.

[3] lo'a nggoe patoe nja winoe rara i toeja = ik ga aan oom rijpe pinang brengen. In dergelijke „bloemrijke" uitdrukkingen is 't Soemb. sterk. Iemand sirih en pinang brengen, wil zeggen: met iemand over trouwen gaan spreken. 't Is gewoonte dat iemand, zijn aanstaande vrouw, steeds wat sirih en pinang komt brengen.

Zoo zegt b.v. een meisje:

na pangga ngga koeta,
na kakoămba ngga winoe = hij geeft mij sirih en pinang, d. w. z. hij is mijn „verloofde". [sirih brengt men gedroogd in een rol van één span (pangga) breed; de gedroogde pinang is in een zakje van pinang-boom-bast, kakoămba geheeten.]

Tăka na winoe noena na hili djangga, na toăma ja na paraing; na paraingoe noena, djèa ka na pangéa na na toeja na. Tăka njoena I O. Nd. na lakoe, na todoe la pamangahoe, dămboe roedoe na, patoe mboea roedoe na. Tăka la mbaroe ningoe anakeàda, da malo'a patakoe wai, da doea. Tăka njoena I O Nd. hina ita ha, hiwăna: ha rămboe, ka nggi lo'a mi nja ná! Tăka hiwăda njoeda da anakeàda: lo'a ma nja patakoe wai. Tăka njoena I O. Nd.: lakoe li kadiroe nămoe. Tăka hina karai ha: ka nggăra oela na noedita la paraing; laloe kahăna ja, ndena kanjawoer.

Tăka hida heàma njoeda da anakeàda: hidoe na nja i oemboe, noedita la paraing; na mătoe ndăba na tau lai noe, na ihi na na panggoeboeloeng awang; [1] wăna noena i oemboe: djăka ningoe na maningoe tăda aingoe, djăka koe hămoe ma, koe wŏ ma nja ja na ana nggoe.

Tăka noeda da kawini da hili paní: ka ndaningoe pingoe tăda ai, hiwădănja. Tăka na heàma njoena I O. Nd.: djăka njoengga noe, na hămoe be ja.

Tăka njoeda da anakeàda kawini: oemboe, măta kama lo'a patakoe wai, hiwădanja. Tăka njoena I O. Nd.: lo'a wa ná patakoe wai.

Bada beli ha ka weling la patakoe wai: ha oemboe neloea, măta kama lakoe ă. Tăka njoena I O. Nd.: ha rămboe, djăkai tăka hoedita la paraing, ămbi kakikoenja na papaní nggoe kawai; tangedji ă nggoe doekoe.

Tăka njoeda da anakeàda: măla kadoena, hiwăda. Tăka da anakeàda noeda da tăka hoedita la paraing, tăka hida peàka la tau, hiwăda: ninja noewawa na tau haătoe ă nang. «Ka nggini ja,» hiwădandja. Tăka da heàma: ninja la pamangahoe. «Kanggiki na, wana?» Da heàma da anakeàda kawini noeda: wăna nggăma bana pa'ărang: kanggiki na noedita la paraing ndena kanjawoer; tăka maheàma njoema, hiwămanja: hidoe na nja i oemboe. «Ka nggiki hidoe», hiwăna. Tăka ma heàma njoema: hidoe na nggoroe na; mapeàka mboe nja njoena: mătoe mboendăba na panggoeboel awang, ndaningoe tăda ai na, ndena pingoe papahămoe nja; «djăka koe hămoe ma, koe wŏ ma nja na ana nggoe, wăna ma, hiwămanja.

[1] panggoeboeloeng awang = de heele wereld; nggoeboel zegt men van een pot, kist etc. welke omgekeerd met de opening op den grond staat. Al wat de hemel, als een omgekeerde pot, bedekt; de gansche aarde.

Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: ha, lo'a papa'aunja. Na paleàwa ja na ama bokoel na haătoe, hina lakoe la pamangahoe, na ita ja, tăka hiwănanja: ha oemboe, mai i, wăna nggau i oemboe noedita la paraing. Tăka njoena I O. Nd.: măla kadoena. Tăka njoena I O. Nd. na piti ha da tera na, da hinggi na, da kaloemboetoe na, hina hē ja la paraing.

Toenanoe bana tăka ka hoedita la paraing, hida piti nja topoe bara hida palăkăroe nja la bangga, hida wŏnja pahăpa na. Toenanoe bana hăla ka pahăpa, njoena na tau na mahidoe hina paní noedita la kaheli. Tăka njoena I O. Nd. hina rongoe ja, hiwăna: djèa ma ja doekoe kawai, hiwănggoe, ămbi peàka doe ndja da tau noedita la paraing; tangedji ă nggoe doekoe, wănggoe ma. Batoenanoe ba lăpăhoe rongoe na nja na marămba [1]: măta kata kamang patăngăroe ja. Tăka njoena I O. Nd. hina poeroe ja la loemboe mbŏamang hina wăkăhoe ja na likoe mangeàla, hina pakaloăngga ja; na nimbihoe ha da kambaniroe, na hē ja la kaheli; na hăla ja la kaheli, na hē ja la hindi oema dita, la talaroe, la hoekoe, loepa na poeroe toebanja noena na tau mahidoe. Bana toăma ja na tau mahidoe hina rau ja na ngaroe na, na ălinja na mangeàla; bana hăla ka pa'ălinja na mangeàla noena, hina băndjăloe ja la lihi na na tau na mahidoe.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: djè doe ja jeàná na likoe mangeàla na maharítoe, na mangeàla na katioe. Tăka hina heàma njoena na tau mahidoe: mili toe doena ka njoena, koe hămoe ka, koe wŏnggau ja na ana nggoe, hiwănanja. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: măla ka doena, hiwăna.

Tăka njoena I O. Nd. na kanandi nja na eti na; bana hăla ka pakanandi nja, tăka hina karai ja: pirang kakoe tama la koeroeng, [2] toeja? Tăka hina heàma njoena na toeja: haromoe la maling. Tăka na heàma njoena I O. Nd.: paleàwa nda ana-keàda, lo'a papiti ha da winoe, nindja noewawa la pamangahoe, lima nggai da. Tăka njoena na toeja na hiwăna: măta kada lo'a da tau hakamboeloe, da kareàngoe.

Tăka njoena I O. Nd. na lakoe mangiloe ma. Toenanoe na

---

[1] ba lăpăhoe rongoe na nja na marămba = daar de vorst 't nu toch eenmaal gehoord heeft. Een eigenaardig gebruik van lăpăhoe = voorbijgaan.

[2] tama la koeroeng = den kamer ingaan, n.l. de slaapkamer van de vrouw. Is een vaste uitdrukking voor trouwen. Men zegt ook wel: leàmbar la koeroeng = overstappen in de kamer.

tăka ka la pamangahoe, hina pa'itandja ja na winoe: nida piti ha, hiwănandja, na hanggai tau madoea madoekoe ha. Toenanoe na tăka ka la paraing njoena I O. Nd.: toeja, hiwănanja, pawălăhoendja topoe parina, ka băndjăloe wăndja da winoe.

Toenanoe bana kikoenja na papaní na, hida pawălăhoenja topoe parina. Tăka hida băndjăloe ha da winoe noeda; bada hăla ka pabăndjăloe ha, tăka njoena I O. Nd.: ha toeja, poeroe kau la bangga, kau tăngăroe ha da winoe neloea. Tăka njoena na toeja na hina poeroe ja la bangga, hina mandapoe pahariangoe la ṕanongoe.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: tăngăroe ha neloea, toeja! Tăka njoena I O. Nd. hina pareàta ha da tau noeda, ba hakamboeloe ha; lo'a kai kadipoe ai, paloe wăndja da winoe noeda. Tăka njoeda da tau hida kakikoenja. Tăka njoeda hida lo'a papaloe ha la topoe parina. Na woea aja na, na dedi ja ămăhoe rara.

Tăka hida hili paloe ja na woea eri na, na dedi ja ri malokoe.

Tăka na woea eri pandăkingoe na, na dedi ja patoekoe lomboe djoea.

Tăka na woea eri na na mahili pandăking, na dedi ja mata manoe djoea.

Tăka na woea eri ndau hoepoe na, na dedi ja ndoei djoea.

Da ranggoe da: kanataroe ha hawiangoe; loeloe ămăhoe bara ha hawiangoe; koera moeki ha hawiang.

Toenanoe bana ndjăpoe ndăba ka, tăka hiwăna njoena I O. Nd.: toeja, tăngăroe ha noe, na pawoeloe nggoe njoengga.

Tăka hina heàma njoena na toeja na: lănga tăka, lănga tăka, ana! ndaningoe hama moe; ndedi ningoe mapalăkăr topoe parina hau marămba hau marămba, hina njoemoe hikoe ita kau, bana palăkăroe ja na topoe parina hoewoetoe wănja.

Tăka njoena na toeja na hina kanandi nja na eti na, hiwăna la eti na: măta kakoe toenja nggeding, ana hida, na ana nggoe; koe wŏnja ata ngăndi na, kawini djoea, hakamboeloe madoea; anakeàda mini mapihoe; djăka ka, răka wili da ka da banda na nida. [1]

Tăka hina peàkanja I O. Nd.: ha oemboe Ndiloe, tai la

---

[1] 't Betalen van een bruidschat, geschiedt wel is waar door den man, maar de vrouw van haar zijde brengt een gelijke waarde mee terug. De man geeft hoofdzakelijk beesten en mamoeli's; de vrouw brengt slaven en kleeren en versierselen.

maling tama la koeroeng. Hadang la mbaroe na hiroe nja karămboa tiloe ngioe da; hina remi.

Toenanoe pera doea pahē na na lodoe, tăka njoena na ama jera na I O. Nd., hina paleàwa ha da anakeáda, hida lo'a padoendang; na doenda ndăba nja na kalembi hawoetoe hawoetoe na. Toenanoe bana tăka ka na tau, hiwănanja na ama jera na I O. Nd.: rongoe ndăba kalembi nggoe, mboeloendăba moe: pamangoăma nggoe ja ka na ana nggoe. Tăka na kalembi na na heàma: ka nggăra jéa njoena, mili tau doe ja njoena.

Toenanoe bana hăla ka patoboeng njoena na toeja na hiwăna: toe ndăba nja tanggoe na, mboendăba na na tau na padoendang.

Tăka na he'au, tanggoe nda ja njoeta tau la jehoe la paraingoe.

Toenanoe bana hăla ka pangangoe, tăka njoena na toeja na hiwăna: papoeroe ndja da ana mongoe, kaboeloeloe hamawang; katala hamawang, nggaha hamawang [1], pareàndja lamba hau, kabokang hau. Toenanoe bada papoeroe ndăba ndja ka da ana mongoe noeda, mboendăba da da tau na wotoe na paki na; na mini tera haurang, na kawini tera patang; na katanga ngingi, na tidoe hai na.

Toenanoe njoena I O. Nd. na poeroe ja la bangga, na wotoe ha da paki na, da hinggi na, hinggi ămăhoe bara; na roehoe bănggi na, roehoe bănggi hoetăroe, laloe paki ma ja; na likoe paboroe na, likoe marara ja; na tera na, tera ămăhoe rara djoea; na kaloemboetoe na hamang; kanai kapoe na, hamang; na kabeàla na oeloe ămăhoe rara.

Toenanoe hida tondoendja da tau da ana mongoe, bidi mini djoea. Tăka njoena I O. Nd. na mangiloe bana reàndja; bana ndjăpoeng ka pareàndja, hina mandapoe la bangga. Tăka hiwăna njoena na ama jera na: rongoe ndăba kalembi nggoe, kau tăngăroe ja noe na laleàba nggoe, na mapaha ja na ana nggoe! Mboendăba na na tau: ai, ha! lănga tăka, ndaningoe hama na la manandang.

Toenanoe bana hăla ka pawăna, mboendăba na na tau mini na reàndja, na kawini na ninggoe; patoe mboea woela na bana remi djoea djoea.

Tăka njoena na ana na noena na marămba, na poeroe ja paninggoe; da paki na hama da da paki na I O. Nd. Tăka

[1] kaboeloeloe, katala, nggaha zijn soorten gongs.

mboeloendăba na na tau: laloe manandangoe ja na kawini nina, laloe pingoe ja bana ninggoe.

Toenanoe bana hăla ka paninggoe hina hē ja la kaheli la angoe da I O. Nd. Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: kalembi na i ama ja mboendăba na na padoendang? Tăka hina heàma na kawini noena: kalembi ndăba ma na nja, ndaningoe tau hawiang.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: namoe ja, wănggoe. Tăka hina piti ha da ămăhoe, patoe mboea mbeàka da, hina poeroe ngăndi ha la bangga, hina oepoe ha hina hăbăroendja la talora. Tăka mboendăba na na tau na parambandja bana poetoe ha. Toenanoe bana hăla ka pahăbăroe ndja, bana hăla ha ka papoetoe ha ndăba na na tau, tăka hiwăna njoena I O. Nd.: toe nggoe noe doe njoengga, ana mamila.

Toenanoe bana hăla ka paremi, na lăpăhoe na patoe mboea woelang, mboendăba na na kalembi na na lakoe ja la parai na. Tăka njoena I O. Nd.: ama, măla kakoe lakoe beli ka la paraingoe. Tăka hina heàma njoena na ama na; napa doea modoeng, hiwănanjà. Tăka hina heàma njoena I O. Nd.: măla ka doena.

Toenanoe na ama jera na na hili hiroenja karămbo'a he'au, hina toboenja. Toenanoe bana hăla ka pangangoe hina kanoăma, lakoe na nja ka la pamangahoe, hina tăka nja na winoe hina hē; da kareà na da tau ata, da hē ndăba la winoe noena la leàwatoe.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: wawa kau, winoe! Tăka na winoe noena na ngeri wawa ja ka. Toenanoe hina lakoe li la paraingoe, na lakoe li papiti nja na ahoe.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: hili wawa kau, winoe! Hina lakoe li papiti nja na ndjara he'au na.

Tăka njoena I O. Nd.: hili wawa kau, winoe! Hina lakoe li papiti nja na ata la paraing, na kawoenga tăka na.

Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: hili wawa kau, winoe! kata tăka nja I Rămboe Kahi, ana wini nggoe la tana handădikoe.

Toenanoe na winoe hina wawa ja, loepa na pándakoe ka, hama toena ămang, bana wotoe nja leàwatoe. Toenanoe bana tăka ka, hiwăna njoena I R. K.: ni beli nja ka na ana mini nggoe, na weli ka papaha ja na ana na i toeja la paraing la awang madjangga. Tăka njoena I O. Nd. hina heàma: nggiki na hoe poenggoe ja na winoe?

Tăka hina heàma njoena I R. K.: na meti doe, wănggoe doe

nggau, hikoe poenggoe ja; njoengga bakoe tăngăroe ja na winoe, laloe mărăhoe ja na poăla na na winoe; napa na mbata doe, wănggoe doe hikoe poenggoe ja, hikoe padoendang tau. Tăka hi ndena loehoe nja i; na oela ja ka papoenggoe ja hina djămanja.

Tăka na heàma njoena I O Nd.: batoenanoe na winoe ba ndena ndjoroe, djăkau papoeroe ngga weling la leàwatoe jeàna, ningoe bădi papapoeroe wămoe ngga.

Tăka na heàma njoena I R. K.: napa păkoe, tiloe modoeng kakoe papoeroe nggau ka. Tăka njoena I O. Nd. hina heàma beli: batoenanoe napa păkoe, kada lo'a pawelingoe karămbo'a da anakeàda. Tăka njoena I R. K. hina paleàwa ha: haătoe bidi mini, madoea makaweàda, haătoe ama bokoel, lo'a pawelindja da karămbo'a, hiwănandja.

Tăka hi ninja na he'au na karămbo'a, laloe mbeni ma ja. Toenanoe bana welindja ka năhoe la ngarăngia, da tăka la pamangahoe.

Tăka na he'au na karămbo'a na mbeni, na patidoeng pabeli ja, laloe hă-hăroe na nja, tăka hina hikoe ja na makaweàda na haătoe, na meti ma. Tăka da angoe na noena na makaweàda, tăka hida koădja ja na karămbo'a, da pameti ja la pamangahoe, hida mătanja; hida welindja hoedita la paraingoe da angoe na.

Toenanoe bada tăka ka, da patamandja la oăka. Tăka hiwăna njoena I R. K.: ha ama, nggini ja ka i bokoe, na haătoe?

Tăka hina heàma njoena na ama bokoel: na kaliti ja ka na he'au na karămbo'a; lakoe nggoe nja ka la kaba aoe [1], wăna.

Tăka hina heàma njoena I R. K.: ha ama, peàka patăndjing! ămboe tangedji ngga. Tăka na heàma njoena na ama bokoel: na hikoe ja ka na karămbo'a kawai la pamangahoe. Tăka hina heàma njoena I R. K.: ka nggini ja ka na karămbo'a, na mahikoe ja?

Tăka na heàma njoena na ama bokoel: makoădja pameti ma ja noewawa la pamangahoe, kana dăngang na makaweàda, wăma.

Tăka hina heàma njoena I R. K.: lo'a papiti ja na makaweàda, ka ngăndi ja jehoe la paraingoe, ka taninja.

Toenanoe hida lo'a papiti ja hida ngăndi ja la paraingoe. Toenanoe bana hăla ka pataninja, tăka hiwăna njoena I R. K.: na karămbo'a noewawa la pamangahoe: măta nja ka, kana

---

[1] kaba aoe = 't hiernamaals. vlg. Aant. 7, verhaal IV.

nganja nggangga, ikitoe, ngara mahawoeroeng mboendăba na, măta ka kana hăla ja.

Tăka hiwăna njoena na ama bokoel: pirang ka lo'a padoendang, wămoe, rămboe Kahi? Tăka hina heàma njoena I R. K.: tai la maringoe lodoe, hapoengoe kokoer pándakoe na; tau mapatoe kada lo'a papadoendang mboendăba na na mamai papoenggoe ja na winoe ămang, kirihoe ndăba ja.

Tăka njoeda da tau mapatoe hida lakoe. Toenanoe bada beli ha ka haromoe la mbaroe: nămoe nja na tau na padoendang, hiwăda. Tăka njoena I R. K. hina pareàta ja na tau la paraingoe noena, na kawini djoea, hiwăna: mai ndăba kămoe, mboendăba moe papoeroe ndja da oehoe la dandăkoe la talora, paoehi ndăba ndja da ngohoeng, da aloe, kalambaroe, tăpi, mboăla, tanga mboăla, mboăla kawoenga. Tăka hiwăna njoena I R. K.: bai pareàngganja na oehoe, haromoe la mbaroe papoeroe nja na marămba bokoel, na mawelingoe la awang.

Toenanoe mboendăba na na tau bai ja na oehoe; bana hăla ja ka pabai ja, na toe ja la mboăla kawoenga, hakamboeloe dămboe mboăla kawoenga da; bana hăla paboeri ja hina patangandja hina kabeli ha. Toenanoe bana hăla ka pakabeli ndăba ha hina wotoe ha la kaheli bokoel la toeba kambaniroe oerătoe.

Tăka hiwăna njoena I. R. K.: lo'a wa pa'ohoe nda ai moetoeng, ta manahoe wăngoe haromoe la marai romoe.

Toenanoe bada beli ha ka pa'ohoe ai, na roedoeng ka. Hadang la marai romoe, na wotoe ha da woeroeng kawoenga, bai woeroeng bokoeloe ma. Toenanoe bana hari loendoeng ka, pera doea pahē na na lodoe, mboendăba na na tau na tăka ka, da mătoe ndăba ka.

Tăka hiwăna njoena I. R. K.: ha ama bokoel, mai i nămoe. Tăka njoena na ama bokoel hina hadang hina lakoe toăma ja.

Tăka njoena I R. K.: ha ama, lakoe wa ná, hoepapa la kaheli bokoel, njoemoe tăngăroe wiki moe tau mahamajang.

Tăka njoena na ama bokoel hina pala ja la kaheli bokoel hina tăngăroe ja haătoe na na makaweàda, na mapingoe pahamajang.

Tăka hiwăna njoena na ama bokoel: ha rămboe Kahi, wŏnda pahăpa Marapoe, ninja ka na matanggoe hamajang.

Toenanoe bana hăla ka pahamajang, toboendja da karămbo'a, hakamhoeloe tiloe ngioe da. Toenanoe bana hăla ka patoboeng,

hida hoäwäkoe ha, hida tängäroe ha da eti da da karämbo'a noeda, da pahäla patoboeng; täka njoena na ama bokoel: da hämoe da eti karämbo'a, rämboe Kahi, hiwänanja. Täka hina heàma njoena I. R. K.: mili toe doena njoena, ka da hämoe da eti da da karämbo'a.

Täka njoena I R. K. hina pa'aunja I O. N d., ana mini na dängoe na papaha na. Toenanoe hida lakoe patoäma ja noeloea la koeroeng, la toeba hanamba. Täka njoena I R. K. hiwäna: ana mini nggoe njoengga, ndaningoe matoäma ja na papaha na, ndaningoe matoäma ja la manandang. Täka na heàma njoena I O. N d.: länga täka ka i njoena, na papaha nggoe njoengga, nde tau lai jehoe ja, tau la awang ma ja doekoe.

Toenanoe bana memi ndäba ka da oehoe, da toloeng, täka hiwäna njoena na ama bokoel: ha rämboe Kahi, takoe ä.

Täka njoena I R. K. hina takoe, hiwäna: diha ja, djäka pira na na tau na padoendang. Täka njoena na ama bokoel: napa kakoe diha ja ka. Toenanoe hina diha ja; bana häla ja ka padiha ja, hiwäna: ha rämboe Kahi, tiloe ngahoe waloe kamboeloe madoea haätoe ha. Täka na heàma njoena I R. K.: djè doe ja, kata pinja.

Toenanoe bana häla ka patakoe, hina pakē mangiloe ndja da oehoe mangedjing, patoe mboea kawori da. Toenanoe bana häla ka papakē ndja da oehoe mangedjing, njoena na matanggoe hamajang, hamajang na nja ka doena.

Na pakē mangiloe nja na oehoe na na matanggoe hamajang. Täka hina pakē ndäba nja oehoe na tau dangoe. Toenanoe bana häla ka papakē nja, bana ndjäpoe ndäba ka, täka hina pakē nja tanggoe na toloeng.

Toenanoe ngangoe na nja ka mboeloendäba na na tau na padoendang na tau lai noe la paraingoe mboendäba na. Toenanoe bana häla ka pangangoe, bana maringoe ka na lodoe, hiwäna na tau padoendang: ha rämboe Kahi, oemboe Ndiloe, ana mini na I R. K., mai kämi nämoe, kai häpa, kama lakoe.

Täka hida pala ngändi ndja pahäpa da, hakawita mboäla da, na pambinoe waing na mboäla winoe; hina paberi ndäba nja na tau na padoendang. Toenanoe bana ndjäpoe ka hida häpa; da häla ka pahäpa: mäta kama kanoäma wa, kama lakoe. Täka hina heàma njoena I R. K.: mäla kai lakoe ä.

Toenanoe bana lakoe ndäba ka na tau, täka hiwäna njoena I O. N d.: ha aja, mäta kakoe lo'a patängäroe ja na ina kakoeta

nggoe. Tăka hiwănanja I R. K.: peàka nja i tamoe, woeloe nja oema na na paraing na hau, kana lakoe na papaha nggoe lai noe, na kareà mboe ndja da ata na mboeloendăba da.

Toenanoe bana lakoe ka, tăka I R. K. hina peàka nja I O Nd. haătoe: lo'a pawoeloe nja oema na la paraingoe nina, wăna na tamoe moe. Tăka na heàma njoena I O. Nd. noena: măla ka, măta kakoe woeloe nja ka. Tăka hina woeloe nja lima mboea da da oema; na wotoe nja kili mbatoe la paraingoe noena, na winggiroe ma nja. Na hăla ja na kilimbatoe, na na pandoi ja na pindoe, papakoe pali daloeng.

Toenanoe bana hăla ja ka hina peàkanja na papaha na na jera na: lakoe ă la paraingoe lai noe; mbăda hăla nggoe ha ka da oema pawoeloe ha, pindoe, kili mbatoe, koe hăla ndăba ha ka pawoeloe ha.

Tăka na papaha na I O. Nd., na malakoe, hina lakoe ja la paraingoe noena.

Toenanoe I O. Nd. bana tăka nja ka na ina kakoeta na, mbăda meti na ka, ndena toăma ma nja pa; na hakoeloeroe be ka bana mădoe ka. Tăka nioena I O. Nd. hina piti ja, hina kamboeroenja, hina poeroe ngăndi ja la tana, la padoea talora, hina ăki nja hina tani nja. Toenanoe bana hăla ka patani nja, na oema noena na koehi nja epi hina hoeloe ja, hina lakoe.

Toenanoe bana tăka nja la paraing, na kawoenga tăka na ămang bana lakoe, hina pa'aung la pamangahoe, hiwăna: papoeroe ndăba nja da ata, da pahăla papeăka moe ămang, bakoe lakoe li.

Tăka la hau paraing, hamang; tăka la hau paraing, hamang; tăka la hau paraing, hamang; loepa da ndjăpoe da paraing da mapeàka nja palohoe.

V. De tol.

Het begin van 't verhaal: er waren eens weezen, hun ouders hadden hen door hun dood achtergelaten; de namen van die weezen: I Oemboe Ndiloe de één, en 't meisje, I Rămboe Kahi was haar naam; zij, I Rămboe Kahi, was de oudere.

Na verloop van langen tijd, nadat men hun ouders had begraven, was er een groot varken, door hun ouders opgefokt; dat varken was een varken met uitstekende slagtanden. En het ging naar de tuinen van andere menschen, 't at de maïs op, reeds ver weg was het. En de eigenaar van den tuin zag het, en hij nam zijn lans en zijn kapmes en bracht zijn paard naar buiten en besteeg het.

Hij joeg 't varken achterna, en 't varken beklom een berg, 't kwam boven op den top en 't daalde wederom af in 't dal. Hij, die het achterna joeg, kwam boven op den top, hij keek er naar; op een anderen berg was 't varken. En wederom klom die man naar beneden, hij klom weer naar boven, hij kwam op den top, hij keek er naar: op een anderen berg was 't varken. Hij klom weer naar beneden, klom weer naar boven, hij keek er naar: op een anderen berg was 't varken. En hij klom naar beneden, klom weer naar boven, hij kwam op den top en hij zag naar beneden in 't dal, hij zag huizen, drie stuks. En hij klom naar beneden en hij kwam in 't dal, de plaats der huizen. Hij kwam bij 't huiş en zag het varken, door hem zoo even nagejaagd; en hij stak dat varken; toen hij gestoken had en 't varken dood was, daalde I Rămboe Kahi af in de voorgalerij.

Zij zeide tot hem terwijl zij hem vroeg: waarom hebt gij mijn varken gestoken, daar 't een varken van weezen is? I Oemboe Ndiloe antwoordde: ik hier ben een zoon van I Taroe Tiboe, ik ben een zoon van de zuster van uw vader, daarom ben ik gekomen om 't varken te steken, het heeft opgemaakt de mais, de rijst etende in mijn tuin.

En I Oemboe Ndiloe sleepte het varken en brandde (de borstels er) af; nadat hij 't afgebrand had, nam hij 't op en legde 't in de voorgalerij. En I Rămboe Kahi klom (in huis)

om hem zijn sirih te halen en zij gaf 't hem; hij wilde niet. Zij ging weer naar binnen, nam een bronzen bord en deed 't er op; zij reikte 't hem toe, hij wilde geen sirih kauwen. En I R. K. ging halen, waarop men de sirih voor den Marapoe deed, een gouden bordje, en zij gaf 't hem. En I O. Nd. nam 't aan en hij kauwde sirih.

En I O. Nd. gaf zijn sirihtasch aan I R. K.; maar I R. K. wilde geen sirih eten uit de sirih-tasch van I O. Nd. En I O. Nd. zeide: ik neem u mee naar mijn huis, zeide hij tot haar.

Maar I R. K.: é, ik wil niet. Vervolgens I O. Nd.: waarom wilt gij niet, (hier) is de plaats, waar ik mijn vrouw van daan haal.

En I O. Nd. stond op en sloeg de buik van 't varken open; vervolgens deelde hij 't in tweeën; toen hij 't varken verdeeld had, sneed hij het in twee stukken; hij deed de achterpooten bij elkaar, hij deed de voorpooten bij elkaar; zijn kop sneed hij er af; zijn ribben haalde hij er uit; vervolgens bond hij de pooten van 't varken te samen, zijn achterpooten met zijn voorpooten, en hij bond 't aan elkaar.

Toen zeide I O. Nd.: kom toch naar beneden, Kahi, wij gaan. Maar I R. K. antwoordde en zeide: mijn jongere broeder, Oemboe, neem hem mee, zegt gij? Maar I O. Nd. antwoordde: neem uw jongeren broeder, smijt hem op den grond, opdat hij sterve; wat hebben wij aan hem, als wij hem zouden medenemen, die schurftige paardennek!

En I R. K. antwoordde: wacht even, Oemboe, dan zal ik eens goed naar mijn jongeren broeder kijken, zeide zij tot hem. En I R. K. nam nu een pisang-bloem en twee stukken varkensvleesch; één stuk legde zij neer aan zijn linkerzijde, 't andere stuk sneed zij in tweeën; één stuk plaatste zij aan zijn rechterzijde, en 't andere stuk hing zij op recht tegenover hem. Toen nam zij den «mooie tol» en 't gouden tollentouw en legde 't neer aan zijn zijde.

En I Oemboe Ndiloe, die 't varken gedood had, zeide tot haar: ha Rămboe Kahi, kom toch naar beneden, wij gaan. En I R. K. antwoordde: ja; toen zij klaar was met alles voor haar jongeren broeder compleet te maken, zijn dingen om mee te spelen, het eten, toen nam zij k a m ă n g g i h o e pitten, één handvol. Zij nam een stuk rood goed en zij ging naar beneden naar de groote vloer. Zij bereikte de deur van de groote vloer en zij scheurde een stuk af van 't roode goed:

Oemboe Ndiloe, schuil in mijn schaduw
treed in mijn voetsporen.

Vervolgens daalde zij geheel af in de voorgalerij; wederom scheurde zij een stuk van 't roode goed, en zij zeide:

Oemboe Ndiloe, schuil in mijn schaduw
treed in mijn voetsporen.

En de zuigeling antwoordde: ja'œ.

Toen daalde zij geheel af op den grond, zij plantte de kamänggihoe-pitten juist vóór de plaats waar men naar beneden gaat; toen zij ze geplant had, zeide zij:

Oemboe Ndiloe, schuil in mijn schaduw
treed in mijn voetsporen,

waar ik ook verblijf moge houden, als ik aan 't weven ben, gooi mij dan met den tol, breek mijn groote teen, 't weefgetouw zult gij scheuren.

En de zuigeling antwoordde: ja, œ, zeide hij.

Wederom ging I R. K., zij bereikte de deur van de kampong, vervolgens scheurde zij een stuk van 't roode goed: Oemboe Ndiloe, zeide zij tot hem: schuil in mijn schaduw,
treed in mijn voetsporen.

En de zuigeling antwoordde: ja, œ, zeide hij.

Vervolgens gingen zij heen, I R. K. met I O. Nd.; en zoo kwamen zij aan hun woonplaats.

Toen zij nu juist weggegaan waren, I R. K. met I O. Nd. daar werd de pisang-bloem een mensch, en zij nam 't kind op en gaf het te zuigen; en 't varkensvleesch kookte zij en stak 't in zijn mond.

Toen hij nu langzamerhand wat ouder was geworden, nam zijn pisangbloem-moeder, den «mooie tol» en 't gouden tollenkoord, en zij gaf 't hem. En I O. Nd. daalde af op den grond en hij wond dien tol op en wierp hem naar de deur. Toen ging hij hem weer terug halen en hij klom weer in huis en hij sprak tot zijn pisang-bloem-moeder en hij zeide tot haar: moeder, ik kan mijn tol al opwinden. En zijn pisang-bloem-moeder antwoordde: dat is goed.

Wederom op een anderen dag, nam hij wederom zijn tol eens, ging naar buiten bij de deur van de kampong en zag een kip. En I O. Nd. zeide: ho! als deze kip 't bezit is van mijn ouders, dan zal ik 't maar éénmaal doen straks met den tol. Hij wond zijn tol op en wierp dien naar dien kip; hij raakte

den kip, deze was terstond dood; toen hij den kip bezag, zijn kop was verbrijzeld door 't raken van den tol.

En hij nam dien kip op en bracht hem naar huis en liet hem zien aan zijn moeder. En zijn moeder zeide: waar komt deze kip van daan, oemboe? Toen antwoordde I O. Nd.: een kip van mijn ouders is 't.

Wederom op een anderen dag vroeg hij aan zijn moeder: is er geen teerkost, welke gij voor mij zoudt kunnen stampen? En zijn moeder antwoordde: er is een weinig van de aardwortels, laat ik ze voor je stampen als teerkost. En I O. Nd. antwoordde en zeide tot haar: bak voor mij kambambang, acht stuks.

Toen zij die kambanbang gebakken had, zeide zij tot I O. Nd.: die teerkost is al gaar. I O. Nd. antwoordde: morgen, dan zal ik vroeg weggaan, om te gaan bezien 't veld der paarden.

En hij stond 's morgens vroeg op en maakte zich gereed en hij zeide tot zijn pisang-bloem-moeder: moeder, laat mij gaan bezien 't weideveld der paarden, of er nog zijn paarden en karbauwen.

Aldus nu ging I O. Nd. en hij kwam op den weg; en hij zag een paard aan de zijde van den weg. Vervolgens wond hij 't touw om zijn tol en hij zeide: ho, als dit paard 't bezit is van mijn ouders, dan zal ik 't maar éénmaal doen met den tol. Hij wierp nu zijn tol, hij raakt het, 't paard was terstond dood. En I O. Nd. ging en sneed de buik open met een mes, een weinig slechts sneed hij 't open, hij nam de lever er van; toen hij de lever er van genomen had, ging hij wederom, een weinig verder.

Hij zag wederom een karbauw, en hij wond 't touw om zijn tol en hij zeide: ho, als die karbauw 't bezit is van mijn ouders, dan zal ik 't maar eenmaal doen, straks is hij terstond dood, (ik doe 't) met den tol.

En hij wierp zijn tol, hij raakte den karbauw, zijn kop; hij was terstond dood. Toen de karbauw dood was, ging I O. Nd., maakte den bek van den karbauw open en sneed zijn tong af en nam die mee.

Wederom ging hij een eindje verder en hij zag een groote kampong; vervolgens zag hij menschen, die water gingen scheppen en hij vroeg hen: wat doen de kinderen daarboven in de kampong, zeide hij tot hen.

Zij, die water gingen scheppen, antwoordden: kinderen, die aan 't tollen zijn. En I O. Nd. zeide tot hen: hoe is 't, als ik in de kampong klim, zal dan de kampong-vorst misschien boos zijn?

En zij, die water gingen scheppen, antwoordden: waarom zou hij boos zijn; als gij zijn paarden gaat stelen, dan is hij boos.

Zij, die water gingen scheppen, gingen heen en I. O. Nd. ging verbergen zijn slimoet, zijn hoofddoek, zijn kapmes; hij verborg het in een steenholte. Toen hij 't verborgen had, nam hij een gescheurde doek en deed die om, evenals iemand, die in 't geheel geen slimoet heeft. Vervolgens nam hij zijn tol en klom naar de kampong. Hij kwam in de voorkampong en hij keek naar een hoogen steen om op te zitten; toen hij een hoogen steen zag, ging hij heelemaal naar binnen; vervolgens ging hij boven op den steen zitten, gelijk een jongen, die zich ingewreven heeft met stof. En de kinderen, die aan 't tollen waren, zagen hem en zij zeiden: wie zou dat toch zijn daarboven op den steen, hij zit voortdurend ineengebogen neer.

En één jongen zeide: ha, gij daar boven! kom, dan zullen wij tollen, zeide hij tot hem.

Maar I. O. Nd. antwoordde: ai, straks zult gij boos op mij zijn; ik wil niet, zeide I. O. Nd. En de kinderen, die aan 't tollen waren: ha, kom jij maar!

En I. O. Nd, kwam naar beneden van boven af den steen en hij zeide: welaan laat mij toch 't eerst den tol zetten, gij allen, werpt allen tegelijk. En de vele kinderen zeiden: ja.

I. O. Nd. zette nu den tol, en zij allen wierpen, maar zij raakten den tol van I. O. Nd. niet, in hun werpen.

Toen zeide I. O. Nd.: nu is 't mijn beurt om te werpen; en I. O. Nd. ging een eindje van de tollen af en hij wierp, hij raakt die tollen, zij waren allen stuk.

En die kinderen, eigenaars van de tollen, zoo even gebroken, zij grepen I. O. Nd. en zij bonden hem met een touw en zij bonden hem onder de stookplaats; eten gaven zij hem niet; als de menschen van 't huis kookten, als men 't warme water afgoot, dan stortte men 't op I. O. Nd. onder de stookplaats. Drie dagen, vier dagen, en I. O. Nd., daar hij voelde pijnlijke hoofdklopping, zeide: stijg op, gij water, opdat drijven al de rijststampers en rijstblokken.

En 't water steeg en overstroomde geheel de kampong: alle

rijststampers, de rijsiblokken, de paarden, de varkens, de geiten, zij dreven allemaal.

En de huiseigenaar zeide: ha oemboe, beneden de stookplaats, niet alzoo! laat bedaren uw hart, dat vertoornd is; als gezakt is dit water, dat stijgt, dan zal ik u geven slaven, een kampong vol. Vervolgens (zeide) I. O. Nd.: zak weer terug, gij water! Toen 't water gezakt was, zeide de huiseigenaar: welaan zal ik u heden terstond geven de slaven, door mij beloofd?

Maar I. O. Nd. zeide: wacht maar, als ik terugkom, dan zal ik aankomen om ze te halen. En hij vertrok uit die kampong. Vervolgens ging hij halen zijn slimoet, zijn kapmes, zijn hoofddoek, zijn sirihtasch en zijn teerkost; er waren nu maar zeven stuks kambambang.

Toen hij zijn hoofddoek om gedaan had, zich gekleed had, ging hij weer. Hij ging en zag een kampong, zeer groot was die. Toen hij bereikt had de beneden-tuinen, zag hij menschen, die water gingen scheppen.

En hij vroeg hen: wat doet men daar boven in de kampong, dat er zoo'n feestgedruisch is, naar ik hoor. En die menschen, die water gingen scheppen, zeiden: ai, dat zijn maar kinderen, die aan tollen zijn. «Hoe is 't, wanneer men er heengaat, is dan het kamponghoofd soms boos? Maar zij, die water gingen scheppen, antwoordden: neen, 't kampong-hoofd zal niet boos zijn.

En zij, die water gingen scheppen, heen gingen zij, en I O. Nd. ging verbergen zijn slimoet, zijn hoofddoek, zijn kapmes, zijn sirihtasch, alles verborg hij in een rotsspelonk. Toen hij het verborgen had, nam hij de gescheurde doek, door hem gedragen in de kampong, waar hij 't eerst gekomen was.

En hij ging, hij kwam in de voorkampong en hij zag een witte kalksteen, zoo groot als een mand. En hij ging en ging daar ineengebogen zitten.

En de kinderen in die kampong, zagen I O. Nd. en sommigen zeiden: kijk eens daar, die jongen, net als een wild varken, een schurftige hond! Maar sommigen zeiden: spreek niet alzoo, 't is een mede-mensch, gij moet niet al te ondeugend zijn. En sommigen zeiden: ha, jongere broeder, kom hier!

Vervolgens zeiden zij tot hem: laat ons tollen, zeggen wij, daarom roepen wij je. Maar I O. Nd. antwoordde: naar ik denk in mijn hart, straks als wij tollen, zal dan uw hart niet vertoornd zijn? Maar sommigen antwoordden: waarom zouden

wij daarom boos zijn, laten wij maar tollen! En I O. Nd. zeide: laat mij den tol eerst plaatsen, gij allen moet allen tegelijk werpen, wacht niet totdat hij uit (gedraaid) is.

En al die kinderen: dat is goed.

En I O. Nd. wond zijn tol op, zij wierpen naar dien tol, er was niemand, die hem raakte. Toen zeide I O. Nd.: zet ze nu voor mij neer, dan zal ik werpen. En die kinderen wonden allen hun tollen op. En I O. Nd. wierp zijn tol, al die tollen waren stuk. Toen hun tollen gebroken waren, grepen zij I O. Nd. zijn tol af en 't gouden tollen-touw en legden 't op een verborgen plaats. Vervolgens grepen zij hem, bonden hem en bonden hem vast bij de plaats, waar men (uit 't huis) naar beneden gaat; al wie op den grond afdaalde, trapte op hem; die in huis klom, trapte op hem.

Maar des nachts zong I O. Nd.: geef mij hem, geef mij hem vlug; mijn mooie tol, mijn gouden tollen-touw; ik ben bezig met I Kahi, mijn zuster; schuil in mijn schaduw, daar zij toch tegen mij zeide; treed in mijne voetsporen, daar zij toch tegen mij zeide; terwijl zij scheurde 't roode goed, terwijl zij plantte, een handvol kamänggihoe, juist voor de plaats van nederdalen, aldus is 't dat ik naspeur haar voetspoor.

En de huiseigenaar hoorde dit kind: hij zoekt iets, 't zal goed zijn als wij hem zijn tol geven, zeide hij. En de huiseigenaar zeide: wij zullen hem boete moeten betalen, slaven, één kampong barstens toe vol.

Men nam zijn tol, en gaf 't hem en zijn gouden tollentouw.

En zij vroegen hem en zeiden tot hem: wat is uw verlangen, als wij u boete betalen? Toen antwoordde I O. Nd. en hij zeide: mijn verlangen, hoor het, slaven één kampong barstens toe vol; gouden oorversiersels: duizend; goede paarden: vijf kudden; volwassen mannetjes karbauwen: 3 kudden; herten, wier hoornen nog niet gegroeid zijn: vijftien; dit slechts is mijn vragen, als gij er toch in staat toe zijt mij boete te betalen.

En 't kamponghoofd zeide: ik toch ben de schuldige, ik zal u boete betalen, zooveel als gij zooeven hebt opgenoemd.

En men vroeg hem en zij zeiden tot hem: welaan nu, betaal mij toch, zegt gij, op dezen dag? Maar I O. Nd. antwoordde: wacht maar, als ik terug gekeerd ben, dan zal ik aankomen om 't te halen.

Vervolgens vertrok hij uit die kampong; hij ging aan om te

halen zijn slimoet, zijn hoofddoek, zijn kapmes, zijn sirihtasch en hij kleedde zich aan en deed zijn hoofddoek om.

En wederom ging hij; wederom zag hij een kampong, een kampong van arme menschen was 't; in de kampong was 't aantal menschen zestien slechts, vrouwen, mannen en kinderen te samen genomen.

Vervolgens zag hij een vrouw, die water ging scheppen, zij was oud, haar tanden waren reeds afgebrokkeld, haar haren reeds wit, evenals van de kakatoe. En hij vroeg haar: ha grootmoedertje, waarheen gaat gij daar? En die oude antwoordde: ē, ik, ik ga maar water scheppen.

En I O. Nd. zeide: boven in de kampong is 't zeer rustig. En die oude antwoordde: er zijn geen menschen daarboven in de kampong, kinderen drie of vier maar. En I O. Nd. zeide tot haar: hoe is 't, als men er aangaat, laten wij tollen, als men dat tot hen zegt? Die oude antwoordde: waarom zouden zij 't niet willen, daar zij nu toch maar aan het spelen zijn.

En zij ging heen de oude. En I O. Nd. ging verbergen zijn slimoet, zijn hoofddoek, al wat hij meebracht. Vervolgens nam hij 't gescheurde doek, door hem gisteren en eergisteren aangedaan. En hij ging; hij kwam bij de deur en hij keek en hij zag kinderen, die aan 't tollen waren, twee slechts. En hij ging en zat in de voorgalerij. De huiseigenaar kwam, hij sprak fluisterend in huis: van waar zou die knaap toch zijn; zeer schoon is zijn schouderdoek, een doek met figuren; zijn lendendoek, een doek met goud geweven. Vervolgens kwam men hem brengen zijn sirih: hier is 't, vorsten-zoon! waar gaat gij heen? «Ik ga 't land bezien». En de kinderen, die aan 't tollen waren: ha Oemboe, uw tol is zeer schoon, laat ons tollen.

Maar I O. Nd. zeide: mijn tol is zeer bros, hij is spoedig stuk. «Ai ha! laten wij 't maar probeeren!» Vervolgens I. O. Nd: als 't zoo moet, laat mij dan 't eerst den tol zetten. En de kinderen zeiden: dat is goed; uw tol, straks breekt hij in kleine stukjes.

En I. O. Nd. zette zijn tol, en die twee kinderen wierpen', zij raakten hem niet. Vervolgens I. O. Nd.: zet ze mij nu maar, dan zal ik werpen; daar wij maar spelen, moet gij niet boos zijn, ai! Zij nu zetten hun tollen en I O. Nd. wierp en zij braken, de tollen van die knapen, zij waren kort en klein.

En die twee knapen: ai ha, gewonnen heeft die «mooie»

tol, erg mooi is hij, laat ons hem afnemen. Toen grepen zij I O. N.d. en zij bonden hem met een touw en zij brachten hem juist voor de plaats, waar men (in huis) klimt. Dag en nacht, ieder die afdaalde op den grond, trapte op hem, ieder die in huis klom, trapte op hem.

Maar des middernachts zong I O. Nd. en hij zeide: geef hem mij, mijn «mooie» tol, mijn gouden tollen-touw, geef mij, geef 't mij vlug, ik speur na haar voetspoor, ik ga na ('t spoor) van haar tong, I Kahi mijn zuster, omdat 't uw wil is te blijven bij de rivier, welke men aandoet, bij den weg, welke men overtrekt.

En de huiseigenaar schrok, daar hij aan 't slapen was. Vervolgens stond hij op en luisterde, toen (zeide) I O. Nd.: 't is niet mijn eigen wil geweest, hier aan te gaan, want 't was haar verkiezing, (hier) te gaan overnachten, I Kahi mijn zuster.

En de huiseigenaar luisterde goed; toen hij 't gehoord had, hield I O. Nd. op met zingen.

's Morgens vroeg stond hij op en hij vroeg hem: oemboe, wat zoekt gij? I O. Nd. antwoordde: ik zoek I Kahi, mijn zuster, zeide hij: «Als 't zoo is, laten wij hem dan losmaken», zeide het kampong-hoofd. Men maakte zich op, de één, een sterke man, maakte hem los; hij was er niet toe in staat, de touwen waren te vastgebonden. Ieder, die in de kampong was, maakte zich op, zij waren heelemaal niet in staat hem los te maken. Er was nu één der familiehoofden: waarom is 't, dat wij niet in staat zijn de touwen los te maken? En I O. Nd. antwoordde: men moet mij boete betalen, dan is men in staat ze los te maken. En 't familiehoofd antwoordde: waar mee zullen wij u boete betalen, daar wij toch arme menschen zijn. Maar I O. Nd. antwoordde: wanneer gij niets hebt om mee te betalen, geef mij dan maar een vorst, van zuivere afkomst. Vervolgens het familie hoofd: een vorst van deze kampong hier, is er niet.

En I O. Nd. antwoordde: laat 't dan maar zoo, ik zal u allen, die in deze kampong hier wonen, tot slaven maken.

Maar 't familie-hoofd antwoordde: ĕ, zoo wil ik niet; wij allen, wij zullen u dood slaan. En I O. Nd. antwoordde: spreek niet alzoo. Maar het familie-hoofd antwoordde: laat 't dan maar zoo, kies uw verlangen, zeide hij tot hem.

En I O. Nd. antwoordde: geef mij een paard met zwarten

kop, zeide hij tot hem, dan zult gij de touwen kunnen losmaken, zij zullen losgaan. En 't familie-hoofd antwoordde: er is een paard met zwarten kop, onder 't huis.

Men maakte de touwen los, zij gingen los. Toen (zeide) 't familiehoofd: zullen wij u nu terstond geven het paard met zwarten kop? Maar I O. Nd. antwoordde: ik moet eerst terugkomen, dan zal ik 't komen halen.

Vervolgens ging I O. Nd. heen, hij vertrok uit de kampong.

En hij ging aan om te halen zijn slimoet, zijn hoofddoek, zijn sirihtasch, alles toch wat hij meegenomen had. Toen hij zijn hoofddoek om gedaan had en zich gekleed had, ging hij wederom.

En hij zag een groote kampong; hij kwam in de benedentuinen en daar zag hij jonge meisjes, vier waren er, die water gingen scheppen. Die vrouwen, terwijl zij water gingen scheppen, juist waren zij uit de poort gekomen, of zij zongen, zij hielden niet op met hun gillend geluid. En hij vroeg haar: ha ramboe, waar komt gij van daan? De vrouwen antwoordden: wij komen van boven uit de kampong, zeiden zij tot hem.

En I O Nd. antwoordde: in deze kampong, naar ik hoor, is men erg aan 't feestvieren. «Waarlijk, zeiden de vrouwen, onafgebroken viert men feest, men houdt niet op.» En die vrouwen, heen gingen zij om water te scheppen. En I O. Nd. ging aan in een groot bosch en hij verborg zijn slimoet, zijn hoofddoek in een boomholte; vervolgens nam hij 't gescheurde doek, zoo dikwijls door hem gedragen en hij klom naar de kampong.

Hij nu kwam bij de deur en bij menschen, die op de gongs sloegen, die dansten. En I O. Nd. ging naar binnen, hij kwam in de kampong en sommige kinderen waren aan 't tollen achter 't huis. Maar I O. Nd. ging naar hen die aan 't gong slaan waren en zette zich daar neer. Maar de vele kinderen zagen hem en gingen naar hem toe en vroegen hem: waar komt gij vandaan? En I O. Nd. antwoordde: ik kom van 't (djagong) gieten, zeide hij tot hen. En de vele kinderen antwoordden: laten wij tollen. Maar I O. Nd. antwoordde: daar 't nu toch feest is, zullen de volwassenen boos zijn. Maar de kinderen antwoordden: laat men maar feestvieren, wij zullen tollen. «Laten wij dan maar tollen, ik zal mijn tol dan 't eerste zetten.» De vele kinderen antwoordden: welaan. En I O. Nd. zette zijn tol: gij allen, werpt allen op éénmaal tegelijkertijd. De knapen nu volgden 't woord van I O. Nd., zij wierpen allen, zij raakten

hem niet. Vervolgens nam I O. Nd. zijn tol: zet ze nu voor mij. Al de knapen wonden hun tol op, en hij wierp zijn tol; hun tollen gebroken waren ze tegelijkertijd

Toen hun tollen gebroken waren, grepen zij af den tol van I. O. Nd. en zijn gouden tollentouw en zij namen 't mee, zij lieten 't zien aan hun ouders: deze tol, de knaap, welke dezen tol bezit, is er. Toen riep men hem en de volwassenen vroegen hem: hoe is 't met je, dat gij al de tollen breekt van de kinderen hier in de kampong?

Maar I. O. Nd. antwoordde: dat zullen zij zelf wel weten, daar zij met mij tollen wilden. En de volwassenen: deze knaap is een knaap, die tollen opmaakt.

En men greep hem, en bond hem aan een Karoekoe boom, en zij zeiden: geeft hem geen eten, geeft hem geen water te drinken, maakt hem niet los, laat hem sterven, laat hem stijf worden in de brandende zon.

Maar I. O. Nd., toen hij hem hoorde, sprak in zijn hart: ai, ik zal wel eens moeten sterven (maar nu nog niet!)

De huiseigenaar nu daalde af op den grond; er was ook een oude (vrouw), die sliep in de voorgalerij en zij zeide tot hem: wie zijt gij, die daar naar beneden komt? En de man, die naar beneden kwam zeide; ik, grootmoeder. «Als gij 't zijt, kom dan hier.» En de oude sprak tot den man, die afdaalde op de aarde, zij zeide tot hem: gij moet niet weer in huis terug klimmen, strakjes moet gij met mij even naar hem hooren, die daar bij den karoekoe boom zingt.

En I. O. Nd. zong; pas was 't maar — dat ik hier kwam — aan een karoekoe boom — bond men mij hangend — eten gaf men mij niet — water gaf men mij niet — geef, vlug geef hem mij — mijn «mooie» tol — mijn gouden tollen-touw — ik zoek I Kahi — mijn zuster — die mij scheurde — rood goed — die mij plantte — kamänggihoe pitten — juist voor de plaats, waar men neerdaalt — als gij mij hem niet geeft — mijn «mooie» tol — gij allen — in de kampong hier — gij zult uitsterven — gij zult geen overblijfsel achterlaten.

En zij, die in de voorgalerij sliepen, luisterden naar hem terwijl hij zong, gebonden aan den karoekoe boom.

Vervolgens (zeide) de een, die afdaalde naar den grond: werkelijk, grootmoeder, hij heeft wat te zoeken, hij kwam maar eens aan.

En zij stonden des morgens op en vertelden 't aan de familie-hoofden, die dien knaap gebonden hadden. Maar die familie-hoofden antwoordden: gij spreekt nu maar wat onzin. En zij antwoordden, zij, die hem hadden hooren zingen: laat 't zoo zijn, straks in den nacht, zult gij zelf hem hooren zingen. Toen men gegeten had, daalden de familie-hoofden af in de voorgalerij, vijf warën 't, en zij luisterden naar hem of hij straks te middernacht zou zingen. En zij riepen ook de oude, die 't het eerst gehoord had: kom gij hierheen, dan zullen wij eens luisteren naar uw praten zooeven overdag; 't is nu middernacht.

En I O. Nd. zong wederom, hetzelfde was 't als hij gisteren nacht gezongen had.

Toen zeiden de familie-hoofden: morgen vroeg zullen wij hem losmaken, zullen wij hem goed ondervragen: wat zoekt gij toch, zullen wij tot hem zeggen, terwijl wij hem vragen.

En 's morgens vroeg, men kon de lijnen in de hand zien, toen stonden zij op: wij zullen hem maar losmaken, zeiden zij. Maar I O. Nd.: maak de touwen niet los, laten wij straks eerst eens praten, wanneer de zon schijnt.

Toen de zon nu scheen en de aarde zichtbaar was, gingen zij naar den Karoekoe boom, al de familie-hoofden, met hun vijven en zij vroegen hem: hoe is 't, als wij de touwen losmaken, staat gij 't dan niet toe?

Maar I O. Nd. antwoordde: als gij mij geen boete zoudt betalen, zoudt gij niet in staat zijn de touwen los te maken, meer dan vast zijn ze.

En de familie-hoofden antwoordden: welaan, waarmee zullen wij u boete betalen?

En I O. Nd. antwoordde: als gij mij met iets boete betaalt, dan moeten 't zijn 70 gouden oorhangers, twee kudden paarden, drie kudden karbauwen, dit slechts is mijn vragen.

De familie-hoofden zeiden: hoeveel is dit toch! een klein beetje maar, men zal u boete betalen.

Toen antwoordde I O. Nd.: als 't waarlijk is, als 't oprecht is, kom dan de touwen van mijn lichaam losmaken.

En de familie-hoofden stonden op en maakten al de touwen los, van zijn handen, van zijn voeten, van zijn hals. Toen zij ze allemaal los gemaakt hadden, tilden zij hem op en brachten hem in de voorgalerij en gaven hem sirih te kauwen. Toen hij

gegeten had, vroegen zij hem: hoe is 't nu, oemboe, zullen wij u heden de boete betalen?

Maar I O. Nd. antwoordde: naderhand moet 't zijn, ik kom terug, dan zal ik 't komen aanhalen. Vervolgens de familiehoofden: waarheen wilt gij gaan? En I O. Nd. antwoordde: ik zoek de onbereikbare.

Toen hij aldus gesproken had, ging hij heen; hij ging aan om te halen zijn slimoet, zijn hoefddoek, zijn sirih-tasch, zijn kapmes, zijn teerkost. Aldus nu, toen hij 't genomen had, ging hij wederom verder.

En hij zag iemand, die paarden ging vastbinden in de beneden tuinen; en hij vroeg hem: waar komt gij vandaan, zeide die man. En I O. Nd. antwoordde: ik kom van 't strand, zeide hij tot hem. «En waarheen wilt gij gaan?» En I O. Nd. antwoordde: ik ga op jacht. De man, die paarden ging vastbinden, antwoordde: en waar gaat gij dan jagen?

En I O. Nd. antwoordde: ik ga zoo maar wat, waar ook maar herten zijn.

Hij, die paarden ging vastbinden in de benedentuinen, keerde nu terug naar de kampong. En I O. Nd. ging aan om te verbergen zijn slimoet, zijn hoofddoek, in 't dichte bosch. Hij ging weer terug uit 't dichte bosch, en hij klom naar de kampong; hij kwam in de voorpoort en hij zag kinderen, die aan 't djoengga-spelen waren in de voorgalerij. En I O. Nd. ging nu geheel de kampong in en hij zette zich boven op een vasten steen.

De kinderen nu, die aan 't djoengga-spelen waren in de voorgalerij, riepen tot hem: ha mede-knaap, kom hier, dan zullen wij zingen.

Maar I O. Nd. (zeide): ē, ik wil niet, ik kan niet djoengga spelen, ik kan niet zingen. Vervolgens de knapen: ha, kom maar, als gij geen djoengga kunt spelen, als gij niet kunt zingen, laten wij 't je dan leeren, dat gij kunt djoengga spelen, dat gij kunt zingen, zeiden zij tot hem.

En één der knapen ging naar beneden, een makker van die knapen van zooeven, welke djoengga speelden in de voorgalerij; hij ging I O. Nd. aan de hand leiden, hij sprak hem vriendelijk toe. Toen klom I O. Nd. naar beneden en kwam in de voorgalerij; en zij gaven hem een djoengga: ha, hier vriend, speel nu op de djoengga en zing. I O. Nd. antwoordde: ik kan immers geen djoengga spelen.

En de knapen, die zooeven *djoengga* speelden in de voorgalerij, grepen hem de *djoengga* af en sloegen hem er mee; de djoengga brak in stukken. Toen die *djoengga* stuk was, grepen zij hem en smeten hem op den grond.

En de volwassenen hoorden de knapen lawaai maken in de voorgalerij. De volwassenen klommen nu naar beneden van boven uit huis: ha, wat is dat een lawaai van jullie? Toen antwoordden de knapen: deze knaap heeft de *djoengga* in stukken gebroken. En I O. Nd.: zei heelemaal niets.

Vervolgens zeiden de volwassenen: ga hem een touw halen, dan zullen wij hem binden en hem onder de voorgalerij plaatsen. Toen bonden de knapen hem; nadat zij hem gebonden hadden, duwden zij hem onder de voorgalerij; de omheiningen liepen geheel rond de voorgalerij; de deur van die omheining sloten zij toe.

Toen zeiden de volwassenen: hij moet maar omzien naar een vervanger van de *djoengga*, dan pas geef hem eten, dan pas laat hem los, zeiden zij van hem. Toen antwoordde I O. Nd.: wat heb ik met een vervanger er van te maken! ben ik 't die uw *djoengga* heeft gebroken? door uw kinderen is ze gebroken; hoe is 't toch dat zij er mij mee sloegen en dat ze brak; wat mij betreft, ik kan geen *djoengga* spelen, zeide ik toch, ik kan niet zingen, heb ik toch gezegd.

Toen antwoordden de volwassenen: schei jij daar binnen uit met praten, men zal een rijststamper voor je halen, je zoo meteen je hoofd in stukken slaan, zeiden zij tot hem.

Toen 't nu middernacht was, zong I O. Nd., evenals hij gezongen had in de andere kampong.

Er was nu een jonge man, die sliep op een hooge balei[2], en hij hoorde hem zingen. En 's morgens stond hij op en vertelde het aan zijn ouders: afgeloopen nacht heeft de man, die door ons is gebonden, gezongen te middernacht; ik heb iets te zoeken, zeide hij; ik heb niet goed naar hem geluisterd in den afgeloopen nacht, terwijl hij zong; ik knikkebolde ook van de slaap en zoo sliep ik maar.

Toen antwoordden de familie-hoofden: ai, je liegt, zeiden zij tot hem. Maar hij antwoordde: waarlijk, als ik lieg, zal ik sterven. Toen zeiden de familie-hoofden: ai, misschien is wel waar wat hij zegt.

En 't was wederom nacht en zij luisterden zelf, de familie-

hoofden, hetzelfde als gehoord was door den jongen man gisteren nacht. Toen vroegen zij hem: was 't aldus, toen hij gisteren nacht zong? En de jonge man antwoordde: zoo was 't, toen hij zong. «Naar waarheid was toch uw zeggen.".

En I O. Nd. zong wederom, hij zong niet veel; hij zeide in zijn zingen: als gij mij niet loslaat, de menschen hier morgen, dan komt buikloop met bloed, gij zult uitsterven, gij zult geen overblijfsel overlaten.

Toen (zeiden) de familie-hoofden: hoor hem daar zingen, wij zullen morgen uitsterven, als wij hem niet loslaten; wacht morgen vroeg, dan zullen wij zijn touwen losmaken en hem loslaten.

's Morgens vroeg nu, haalden zij hem uit de omheining onder de voorgalerij: wat bedoelt gij hier mee, zeide I O. Nd.

Toen antwoordden de dorpshoofden: wij willen de touwen losmaken.

Maar I O. Nd. antwoordde: laat toch, maak de touwen niet los, gij moet mij boete betalen, zeide hij, dan pas de touwen losmaken.

Toen antwoordden de menschen: ha oemboe, met hoeveel moeten wij u boete betalen, zeiden zij tot hem. En I O. Nd. antwoordde: geef mij uitsluitend met «dikken mond» 47 stuks; vergulde oorhangers, 17 stuks; paarden wil ik niet, karbauwen wil ik niet, tamme varkens wil ik niet; wilde varkens met uitstekende slagtanden, 5 stuks; herten met gladde hoornen, 7 stuks; dit slechts wordt door mij gevraagd; als gij mij dus boete wilt betalen, maak dan de touwen van mijn lichaam los.

En de familie-hoofden antwoordden: wij zijn schuldig, wij hebben gedwaald, men moet hem boete betalen; wanneer wij hem geen boete betalen, zullen wij morgen uitsterven; welaan, betaal hem boete.

Vervolgens maakten zij los de touwen van zijn handen, van zijn hals, van zijn voeten; zij maakten ze allemaal los. En zij zeiden tot hem: wilt gij nog ergens anders heengaan?

En I O. Nd. antwoordde: ik moet nog ergens naar toe, ik zoek de onbereikbare; wat betreft deze dingen, door mij bevolen, ik kom naderhand terug, dan zal ik ze aan komen halen.

Aldus vertrok hij uit die kampong. En hij ging aan om te halen zijn slimoet, zijn hoofddoek, zijn teerkost: drie stuks

waren er maar meer van zijn teerkost. Hij kleedde zich aan, hij deed zijn hoofddoek om; en wederom ging hij naar een andere kampong; nu was dan toch dicht bij de plaats van I Kahi, zijn zuster.

En hij kwam in de beneden tuinen, en hij zag menschen, die aan 't geiten hoeden waren op 't ruime veld. Toen vroeg hij hen: ha geiten-hoeders, komt hier, ik heb u wat te vragen. Vervolgens zeide I O. Nd. tot hen: gijlieden zijt kinderen waar vandaan? En die kinderen antwoordden: wij zijn kinderen van deze kampong hier. Vervolgens I O. Nd.: welaan, daar gij kinderen van hier zijt, laten wij wat tollen in de beneden-tuinen. Maar die kinderen antwoordden: ē oemboe, wij willen niet, wij moeten geiten hoeden; als wij niet goed op de geiten letten, dan pakken ze de boschkatten.

Toen antwoordde I O. Nd.: waar zijn de verblijfplaatsen der boschkatten. En die kinderen antwoordden: zij zijn reeds weg, in 't dichte groote bosch is hun plaats. Maar I O. Nd. antwoordde: als ik ze zie, sla ik de boschkatten, tot de laatste toe, dood, opdat er geen boschkatten meer zijn zullen in dit dichte bosch.

Toen zij een einde gemaakt hadden aan hun spreken, gingen de geitenhoeders heen. Maar I O. Nd. ging ergens aan om te verbergen zijn slimoet, zijn hoofddoek, zijn sirihtasch in een gat in den grond; daarna nam hij 't gescheurde doek, zoo dikwijls door hem aangedaan.

Vervolgens klom hij naar de kampong; bij de deur gekomen: ik zal de deur maar ingaan, zeide hij. Maar bij die deur was I Apoe Kămi en zij zeide: Oemboe Ndiloe, waar gaat gij heen? En I O. Nd. antwoordde: een oude vrouw, waar thuis behoorende zijt gij toch? En I Apoe Kămi antwoordde: mijn plaats is hier, ter zijde van de deur. Vervolgens I O. Nd.: 't is maar, dat wij 't weten. En hij ging verder en ging 't huis van een arme binnen. Er was een groote hond aldaar, zeer kwaadaardig was hij.

En I O. Nd. ging in de voorgalerij zitten, er was nog niemand, die hem gezien had, slechts de hond was 't, die hem zag, en hij blafte, beet hem en wierp hem op den grond. De eigenaar van 't huis daalde af in de voorgalerij, en zeide: hoe hebben wij 't met dit kind, de hond heeft hem gedood. En men nam hem op en tilde hem in de voorgalerij. Vervol-

gens zeide de eigenaar van 't huis: morgenavond zullen wij hem begraven; als wij hem begraven hebben, zullen wij gaan onderzoeken, wier kind deze doode is, door 't bijten van een hond.

En de eigenaar van 't huis ging maar aan 't eten; maar de doode knaap was alleen slechts in de voorgalerij. Vervolgens kwam I Apoe Kămi in de voorgalerij en wekte I O. Nd. en zeide tot hem: Oemboe Ndiloe, sta toch op, dicht bij is de plaats van I Kahi, uw zuster, sta toch op, neem uw mooie tol en uw gouden tollen-touw, morgen vroeg zult gij heengaan, ik zal u volgen, niemand zal mij zien.

En des morgens vroeg daalde de huiseigenaar af in de voorgalerij, en I O. Nd. zat daar in de voorgalerij. Vervolgens zeide de huiseigenaar: ai, daar leeft de knaap toch; hoe is uw naam, zeide men tot hem. Toen antwoordde I O. Nd.: mijn naam, ik ben een wees, door den dood van mijn vader en moeder achtergelaten; dat is genoeg hiervan. Vervolgens zeide hij: welaan, hoe is 't, heer, is 't uwe gewoonte, hier in de hoofd-kampong, als een hond een knaap bijt in het een of andere dorp, betaalt gij hem dan geen boete?

Vervolgens antwoordde 't kampong-hoofd: men betaalt hem wel boete. Toen antwoordde I O. Nd.: zoo zij het, daar een hond mij toch heeft dood gebeten, moet gij mij boete betalen. Maar de huiseigenaar antwoordde: daar gij toch niet heelemaal dood zijt, daar gij nu toch wederom leeft! Maar I O. Nd. antwoordde: als gij mij geen boete betaalt, dan zal ik u met dezen «mooien» tol werpen, en gij sterft. En de huiseigenaar antwoordde: wij zijn niet sterk genoeg meer (om ons te verzetten). Het kampong-hoofd ging nu spreken met 't hoofd van ieder huis en men kwam bij elkaar en beraadslaagde over 't samenbrengen van goederen, om boete te betalen aan den knaap, door den hond gebeten; hij heeft een boete opgelegd, omdat de hond hem gebeten heeft, (zeide men).

De goederen waren geheel voltallig, en zij zeiden tot hem: welaan, neem toch deze goederen, opdat gij niet meer met ons te spreken hebt naderhand, zeide men tot hem.

Maar I O. Nd. antwoordde: laat 't voorloopig, met reizen houd ik nog niet op, er zijn nog twee kampongs, waar ik heenga; daarom wacht tot ik terugkom, dan zal ik aangaan om deze goederen te halen.

Toen hij klaar was met spreken: laat mij gaan, zeide I O. Nd.; vervolgens ging hij heen, hij bereikte de deur en I Apoe Kămi (zeide): gaat gij heen, Oemboe Ndiloe? En I O. Nd. antwoordde: ja, grootmoeder, ik ga heen!

Toen hij klaar was met spreken, ging I O. Nd. haar voorbij, en hij ging aan om te halen zijn slimoet, zijn hoofddoek, zijn kapmes en hij verkleedde zich.

Wederom ging hij verder; hij zag een kampong, zeer hoog gelegen was die. Hij kwam in de beneden tuinen en overnachtte aldaar. 't Was nu middernacht en I O. Nd. was aan 't slapen. En I Apoe Kămi was daar aan de zijde van I O. Nd., zij was gezeten; toen draaide hij zich om en stootte tegen I Apoe Kămi aan. Toen stond I O. Nd. op en hij vroeg: wie zijt gij toch? En I Apoe Kămi antwoordde: Oemboe Ndiloe, hebt gij vergeten ons gesprek van gisteren en eergisteren. Toen antwoordde I O. Nd.: werkelijk, zeide hij, Apoe Kămi zijt gij, ai! En I Apoe Kămi zeide: als gij uit de kampong hier naar beneden gaat, als gij dan wederom een kampong ziet, dat is de plaats van I Kahi, uw zuster.

Toen antwoordde I O. Nd.: als ik maar zie mijn zuster.

Toen de aarde nu zichtbaar was geworden, en de zon scheen, was I Apoe Kămi verdwenen, zij werd niet meer gezien.

Vervolgens ging I O. Nd. naar een grot, hij zag daar een steenholte; vervolgens stopte hij er in zijn slimoet, zijn hoofddoek, zijn kapmes, zijn sirih-tasch. Toen hij 't verborgen had, ging hij naar buiten en klom naar de kampong.

De menschen in de kampong waren bijeen, 't was offerfeest, men slachtte karbauwen, men slachtte paarden, men slachtte varkens, men slachtte geiten, men slachtte kippen. En men zeide: schep de rijst op! I O. Nd., daar hij in de deur was, hoorde hen spreken: schep de rijst op, zeggende. Hij ging nu geheel naar binnen, hij keek naar 't groote huis en ging zitten in de voorgalerij.

Er was nu een jonge man, naar beneden gekomen om een luchtje te scheppen in de voorgalerij. En hij zag I O. Nd.: ha menschen in huis, geef sirih aan hem hier beneden in de voorgalerij. Toen antwoordden de vrouwen: wat voor man is dat, hé! Vervolgens de jonge man: 't is een mensch, hé! geef hem sirih, zeg ik.

Maar de vrouwen in huis scholden: wat voor mannelijk

schaamdeel is dat toch, dat hij zoo achteraan komt. En I O. Nd. hoorde het en hij antwoordde: ha mevrouw daarboven in huis, als gij mij geen sirih geeft, dan laat gij 't maar, mits gij maar niet scheldt.

En de menschen in huis antwoordden: daar 't met u nu zoo is, dat gij zoo achteraan komt, daarom schelden wij u. Toen antwoordde de jonge man en zeide: wel als er geen sirih is, als gij dat zoudt zeggen, dat zou vrij wat beter zijn.

Maar I O. Nd. antwoordde: jonge man, neem gij niet op u te spreken, laat mij zelf maar spreken. Toen zeide I O. Nd.: mevrouw daarboven, misschien is 't nu zoo met hem, dat hij rijst begeert, dat zult gij misschien zeggen; ik begeer toch geen rijst, ik begeer toch geen vleesch, ik kom zoo maar eens hier aan; als gij mij geen rijst geeft te eten, laat 't dan.

Toen antwoordden de familie-hoofden boven in huis, en zij zeiden tot hem: wie is dat toch daar beneden in de voorgalerij, hij schreeuwt en scheidt nooit uit. En I O. Nd. zweeg, hij antwoordde niet.

Maar de jonge man antwoordde: wie weet 't, misschien is 't wel een vriend, een gescheurde slimoet wordt door hem gedragen, welke heelemaal niet goed is; een schouderslimoet is er niet.

Toen antwoordden de familie-hoofden: wanneer is hij daar gekomen? «Wie weet 't, wij weten zijn aankomst niet». Maar I O. Nd. antwoordde: midden op den dag ben ik gekomen.

Toen antwoordden de familie-hoofden: 't is iemand die komt stelen, en zoo niet, iemand, die komt spionneeren.

Maar I O. Nd. antwoordde: als ik toch iemand ben, die spionneert, zult gij hier morgen uitsterven, als ik u kom beoorlogen.

Maar de familie-hoofden antwoordden: waartoe zoudt gij in staat zijn? En I O. Nd. antwoordde: alleenlijk ééne tol.

Toen antwoordden de familie-hoofden: wij zullen uw tol even afnemen. Maar I O. Nd. antwoordde: als ik afdaal op den grond, dan zal ik den tol slingeren, en gij zult uitsterven. Maar de familie-hoofden antwoordden: gebruik daar niet (zulke groote woorden), wij zullen u even dood maken. Vervolgens I O. Nd.: ik zeg 't dan toch maar.

Toen antwoordden de familie-hoofden en zij zeiden: als gij ten tweede male nog eens spreekt, dan zullen wij even naar

beneden komen, en zullen u in stukjes hakken met kapmessen.

Maar I O. Nd. antwoordde: waarom moet dat zoo, als ik spreek, zeide hij.

En al de menschen in huis kwamen naar beneden en omringden hem en grepen hem en hakten hem. Maar 't kapmes vermocht niet tegen I O. Nd.; men sloeg hem met hout, hij stierf niet. Vervolgens zeiden de familie-hoofden: hoe hebben wij 't toch met hem! Wij hakken met kapmessen, hij gaat niet dood; wij slaan met hout, hij gaat niet dood; wij smijten hem op den grond, hij gaat niet dood; wij binden hem met touwen, 't blijft niet vast zitten; welaan laat ons trachten hem te verbranden met vuur.

En men verzamelde veel hout; mannen, vrouwen, kinderen, grijsaards, allen stonden op. Toen men hout bij elkaar gebracht had, stapelde men 't op; vervolgens haalde men vuur er voor en deden dat in dat hout; toen 't vuur opvlamde, greep men I O. Nd. en men smeet hem in 't vuur; hij verbrandde niet.

Toen zeiden de familie-hoofden: nu weten wij niets meer.

En men riep hem: heer vorst, kom hier in de voorgalerij, wij zijn schuldig, wij zijn van den rechten weg afgedwaald.

Maar I O. Nd. antwoordde: dat is 't, ik zeide 't zooeven van te voren, ik was eerder dan 't geschil, ik was den tijd vooruit; als gij mij geen eten zoudt geven, zeide ik toch, maar gij huis-eigenaar, kampong-hoofd, gij waart nijdig, gij hebt mij gehakt, mij geslagen, mij verbrand met vuur, dat is 't, men moet mij boete betalen.

En de familie-hoofden antwoordden: wij zullen niet dubbelhartig zijn; en zij zeiden: 't is omdat wij toornig waren, dat wij niet meer kenden den waren weg; welaan wij zullen schuldig zijn. En I O. Nd. antwoordde: als gij er maar in staat toe zijt (mij boete te betalen.). Toen antwoordden de familiehoofden: welaan, noem 't maar op.

En I O. Nd. noemde 't op: aldus zeg ik, oorhangers met voeten, duizend en vijftig; drie kudden paarden; evenveel karbauwen; zeven en zeventig herten, met rechte hoornen; dertien geiten, met hoornen van twee vingergeledingen lang; dit is alles wat door mij gevraagd wordt.

En de familie-hoofden antwoordden: zoo zij 't, want wij zijn schuldig. Toen vroegen zij hem: hoe is 't, zullen wij 't u heden geven? Maar I O. Nd. antwoordde: wacht maar, wanneer

teruggekeerd is mijn paard, wanneer wederkomt mijn lichaam.

En de familie-hoofden antwoordden: welaan, zoo zij 't, eet rijst en drink water, opdat gij in vrede kunt gaan. En I O. Nd. antwoordde: gelijk gij wilt; ik zal hem te eten geven, als gij tot mij zegt; te drinken geven, als gij tot mij zegt, dan zal ik niet «neen» zeggen.

Toen grepen zij één varken, 't was wel vet; en zij slachtten het. Toen zij 't aldus geslacht hadden, brandden zij het; toen zij klaar waren met branden, hakten zij 't open, en haalden den lever er uit en zij keken naar zijn teeken; goed is 't teeken van 't varken, zeide men. Toen zij dit bekeken hadden, hakten zij dat varken in stukken en kookten het. Toen 't gaar was, schepten zij op, toen pas riepen zij I O. Nd.: klim in huis, zeiden zij tot hem. Men spreidde witte matten uit op de zitplaats en hij ging er op zitten. Toen hij gegeten had, bracht men zijn sirih naar hem toe.

Toen hij sirih gekauwd had: laat mij gaan, zeide I O. Nd.; en hij daalde af boven uit 't huis, hij daalde af in de voorgalerij; toen hij afgedaald was in de voorgalerij, daalde hij af op den grond en ging heen.

En I O. Nd. bereikte de poort en wachtte daar even; en I Apoe Kămi zeide tot hem: Oemboe Ndiloe, gaat gij daar? En I O. Nd. antwoordde: ik ga maar. Hij stond op en ging heen; hij ging aan om te halen zijn slimoet, zijn hoofddoek, zijn sirih-tasch, zijn kapmes. En hij verkleedde zich; toen hij zich verkleed had, keek hij naar de kambanbang onder in zijn sirih-tasch: er was er maar één meer. En I O. Nd. zeide: er is genoeg, tot ik 't bereik.

Hij ging nu uit 't bosch weg; hij ging weer verder; hij volgde den grooten weg.

Toen hij in de voor-tuinen gekomen was, zag hij niemand.

En I O. Nd. ging ergens verbergen zijn hoofddoek, zijn slimoet in een gat in den rivieroever, slechts de mooie tol werd door hem meegenomen.

Hij ging recht door naar boven naar de kampong, hij kwam bij de poort en zag iemand aan 't weven. En hij wond zijn tol op en hij zeide bij de poort daar: deze strakjes, als dit is de kampong, de plaats van I Rămboe Kahi, mijn zuster, dan werp ik haar met den tol en geen ander.

Hij ging nu de kampong geheel binnen, hij ging en hij zag

iemand wevende onder 't huis, en hij zeide: ho, als dit I Kahi is, mijn zuster, die aan 't weven is, verscheur haar weefgetouw, verbreek haar weefklos, breek haar groote teen.

En hij ging een weinig achteruit, hij was ver van haar; toen wierp hij dien tol, hij mikte op haar, die daar aan 't weven was onder 't huis. En hij raakte I Rămboe Kahi, hij brak haar groote teen, haar weefgetouw scheurde hij, haar weefklos brak hij, haar weefkam brak hij.

Toen de tol I Kahi geraakt had, scheurde hij ook haar weefgetouw. En I R. K. was zeer boos, zij schold ook.

En I R. K. zeide: ga mij eens grijpen daar ginds dien knaap, dat stomme manlijke schaamdeel, die mijn voet heeft gebroken. En de groote menigte greep hem. Toen sloeg I R. K. hem, zij gebruikte rottan. Toen zij hem geslagen had, zeide zij tot hen en zij bonden hem juist voor de plaats, waar men (uit 't huis) naar beneden gaat.

En I R. K. zeide: laat mij een ladder van hem maken, waar ik mee opklim en waar ik mee afdaal, want hij heeft mijn voet gebroken, ik ben niet sterk meer om te loopen.

Toen men hem gebonden had bij de afdaal-plaats, en de nacht gekomen was, zij allemaal werden niet wakker. En I O. N., toen 't nu middernacht was geworden, zong hij:

dit was 't einde van uw gesprek,
toen zij verscheurde,
het roode goed,
toen zij ze plantte,
één handvol kamănggihoe,
juist voor de afdaal-plaats.

Maar I R. R. werd niet wakker; er ging nu voorbij een maand, twee maanden, en toen was er een oude man, met vuile beenwonden. En I R. K. daalde af op den grond: ik ga naar achteren, zeide zij. Toen zeide de oude: ha Rămboe Kahi, kom eens hier, ik heb iets te vertellen, 't is wat goeds.

Maar I R. K. antwoordde: ē: ik wil niet, je wonden stinken.

Toen antwoordde de oude: gij moet zoo niet zijn, kom maar hier, blijf dan boven den wind.

En I R. K. ging naar hem toe, en de oude zeide: ha, Rămboe Kahi, kauw mij een sirih-pruim. Toen zij die gekauwd had, vroeg hij haar: hoe is 't, toen gij hierheen zijt gekomen, is er toen door u een knaap achtergelaten? En I R. K. ant-

woordde: er was er wel een, hij zal wel dood zijn. Toen antwoordde de oude: daarom, hoor wat ik te zeggen heb, ga straks en slaap overdag, straks in den avond, word dan wakker.

Vervolgens zeide I R. K.: ja.

Alzoo ging zij en sliep; de avondschemering viel en zij werd wakker. Toen al de menschen gegeten hadden, zeide I R. K.: gij allen, gaat slapen, kletst zoo niet, ik knikkebol nu al.

Toen 't nu precies middernacht was geworden, zong I O. Nd.:

't is tevergeefsch geweest,
dat ik hier gekomen ben,
eten, eet ik niet.
water drink ik niet;
't zal misschien wel waar zijn,
zeide ik toch,
toen zij mij scheurde,
het roode goed,
toen zij plantte,
één handvol kamănggihoe.

Toen I R. K. 't gehoord had, stond zij vlug op, van boven uit 't huis, en zij ging naar hem toe, en omhelsde hem; zeer weende I R. K.

Maar I O. Nd. zeide: dat ben ik niet! «Neen, zeg de waarheid, broeder, opdat ik 't wete; meer dan schuldig ben ik, meer dan schuldig ben ik.

Toen antwoordde I O. Nd.: ik ben 't toch; neem hem mee, terwijl gij dat vroeger van mij zeidet, maar mijn naamgenoot: gooi dat kind weg, die schurftige paardennek, zeide hij van mij; die ben ik toch.

Maar I R. K. weende zeer, zeer veel medelijden had zij met hem.

Toen riep zij haar man: maak los de touwen van uw jongeren broeder, zeide zij.

En al die menschen aldaar, kwamen naar beneden: maak de touwen los, zeiden zij. Zij maakten de touwen los, zij waren er niet toe in staat. En I R. K. zeide: breek mij toch de touwen, ik ben schuldig tot aan mijn lendenen, ik ben schuldig tot aan mijn nek.

Toen antwoordde I O. Nd.: ik weet het! En I R. K. zeide: welaan zegt wat gij begeert. «Zijt gij er toe in staat, als ik het zeg?» Maar I R. K. antwoordde: als gij 't maar zegt!

Toen antwoordde I O. Nd.: de goederen voor 't schuldig

zijn tot aan de lendenen, naar gij zeidet, die goederen neem ik voor mijn rekening; schuldig tot aan mijn nek, naar gij zeidet, die eveneens; alleenlijk 't paard met zwarten kop, geef mij dat; dan zullen de touwen losgaan.

En I R. K. antwoordde: er is een paard met zwarten kop onder mijn huis, ik zal 't u geven.

Toen zeide I O. Nd.: maakt de touwen los. En zij gingen en zij maakten ze los; toen zij ze losgemaakt hadden, haalde I R. K. voor hem een pas gevlochten mat en spreidde die uit in de voorgalerij. En zij riep hem: Oemboe, meester, kom hier in de voorgalerij.

Maar I O. Nd. wilde niet. Toen riep I R. K. menschen: gaat mijn broeder daar beneden op den grond opnemen, tilt hem in de voorgalerij.

Toen zij hem in de voorgalerij getild hadden, zeide I R. K.: ik zal mij verzoenen met mijn broeder, daar hij zweette hierheen, daar hij gekomen is, daar hij voorbijgaande bezocht heeft al de vele kampongs.

En men ving één jonge karbouw, een handlengte waren zijn hoornen; om zijn voeten koud te maken (zijn vermoeidheid te doen ophouden), zeide men.

Toen men geslacht had, toen men gegeten had, nam I R. K. een kruik, zij ging water scheppen. En I O. Nd. zeide: ha zuster, wacht ik ga mee, ik ga de paarden drinken geven, zeide hij tot haar. «Kom dan, zeide zij». En hij ging en leidde 't paard aan een touw mee. Toen zij bij de rivier gekomen was, schepte I R. K. water. Maar I O. Nd. volgde de rivier stroomopwaarts; en hij zag een klein pinang-boompje, één span hoog maar. Hij trok 't uit en bracht 't naar huis. Toen hij thuis gekomen was, en zijn paard had vastgebonden, zocht hij een steekschoffel. Hij zag een steekschoffel en hij groef een gat voor den pinang en hij plantte den pinang recht voor den hoek van 't dak en hij goot 's morgens en 's avonds; dit was al de inhoud van zijn werk.

Toen 't langzamerhand een beetje hoog was geworden, als een jonge klapperboom, toen zeide I O. Nd.: ha zuster, stamp mij reisvoorraad, ik zal een boomhuisje maken voor dezen pinang; ik zal er spelen, zeg ik.

En zij stampte hem reisvoorraad. En I O. Nd. maakte een boomhuisje in dien pinangboom. Toen hij 't boomhuisje ge-

maakt had, vroeg hij I R. K.: ha zuster, is de reisvoorraad daar, zeide hij tot haar: «'t Is er, zeide zij hem». «Hoeveel kleine mandjes?» zeide hij tot haar. En I R. K. antwoordde: twee mandjes. Maar I O. Nd.: 't is niet voldoende, zeide hij haar; stamp er nog wat anderen bij, acht mandjes, zeide hij tot haar.

En I R. K. antwoordde: wacht maar, wij zullen wel wederom voor u stampen. Toen zij de reisvoorraad gestampt had, toen er evenveel waren als hij bevolen had, zeide I R. K.: dit hier is uw reisvoorraad, gisteren en eergisteren door u gevraagd.

En I O. Nd. antwoordde: breng 't hier, zeide hij haar. Zij nu bracht die reisvoorraad; toen hij 't aangenomen had, bracht hij 't naar boven in 't boomhuisje.

Toen hij gekomen was in 't boomhuisje, was hij er nog den volgenden nacht; weer den volgenden nacht was die pinangboom langzaam hooger geworden. Wederom een nacht, was hij zoo hoog als een klapperboom.

En I R. K. daalde af op den grond: hoe heb ik 't nu met mijn broeder, hij kan niet meer naar beneden komen, want zeer hoog is de pinangboom; zeer weende I R. K.

Maar I O. Nd. zeide: laat uw hart niet treuren, Ramboe Kahi, mijn zuster! ik ga naar boven om te halen de dochter van mijn oom, boven in den hemel.

Toen hij dit gezegd had, werd die pinang-boom langzaam hooger en hooger, bijna raakte hij den hemel.

Maar I R. K. riep menschen bij elkaar: wij zullen den pinang omhakken, zeide hij. Al de menschen kwamen, iedere vorst, al haar familie; allen waren voltallig.

En I R. K. zeide: slijpt al de bijlen, dan zullen wij dien pinang omhakken, die tot toornens worden toe hoog is.

De eene rij maakte zich op, men hakte, men vermocht er niets tegen; de bijlen waren alsof ijzer op ijzer hakte. Dit eene gelid week ter zijde. Wederom kwamen twee gelederen; men hakte, men vermocht er niets tegen; gelijk als zij die 't eerst gehakt hadden en niet vermochten.

De twee gelederen weken ter zijde; wederom maakten zich op vier gelederen; men hakte, geen van allen vermocht iets. De vier gelederen weken weer achteruit; acht gelederen maakten zich weer op, men hakte, men vermocht niet. Men week weer terug: laat 't nu maar, zeide men, 't is afgeloopen.

En I R. K. zeide tot de menschen, door haar verzameld: zoo is 't nu, de eene rij maakte zich op, men vermocht niets; allen hebben zich opgemaakt, men vermocht niets; keert terug naar uw kampong.

En I R. K. ving een gecastreerde karbouw en slachtte hem; opdat eten de door mij verzamelde menschen, zeide zij.

Toen al de menschen gegeten hadden, gingen al de door haar verzamelde menschen heen.

De pinang nu, waar I O. Nd. in geklommen was, bereikte den hemel, hij ging voorbij de eerste verdieping; er was daar een kampong. En de menschen aldaar: waar gaat gij heen, Oemboe Ndiloe? zeide men tot hem. En I O. Nd. antwoordde: ik ga naar oom. 't Kampong hoofd antwoordde: als gij de dochter van uw oom meebrengt, kom dan hier aan om te halen haar geleide slaven.

En de pinang werd wederom hooger, en bereikte wederom een verdieping; er was een kampong daar. Het kampong-hoofd zeide: ha Oemboe Ndiloe, waar gaat gij heen? En I O. Nd. antwoordde: ik ga trouwen de dochter van mijn oom. Toen antwoordde het kampong-hoofd: als gij haar trouwt, dan ben je werkelijk een kerel; kom dan aan om haar rijpaard te halen. En I O. Nd. antwoordde; welaan!

Die pinang nu werd wederom hooger; hij bereikte een andere verdieping. En 't kampong-hoofd aldaar zeide: ha Oemboe Ndiloe, waar gaat gij heen? En I O. Nd. antwoordde: ik ga rijpe pinang brengen aan oom.

En 't kampong-hoofd antwoordde: als gij meebrengt uw nicht, dan ben je werkelijk een kerel; kom dan aan om een hond voor haar te halen, dat die bewake haar kampong. Vervolgens I O. Nd.: zoo zij 't.

Die pinang nu werd wederom hooger, hij bereikte de kampong; die kampong was de plaats van zijn oom. En I O. Nd. ging en overnachtte in de voortuinen, twee nachten, vier nachten. Des morgens waren er meisjes, welke water gingen scheppen, twee. En I O. Nd. zag ze en hij zeide: dames, waar gaat gij heen? Toen antwoordden die meisjes: wij gaan water scheppen. Vervolgens I O. Nd.: kom eens even hier aan. En hij vroeg haar: wat doet men boven in de kampong, 't is zoo stil, men maakt geen gerucht.

Toen antwoordden de meisjes: hij is ziek, de heer, boven in

de kampong; voltallig zijn alle menschen daar, de bevolking der geheele aarde; de heer zegt: als er iemand is, die medicijn heeft, als ik beter word, dan geef ik hem mijn dochter.

En die meisjes spraken wederom: maar er is niemand, die een medicijn kent, zeiden zij tot hem. Toen antwoordde I O. N d.: als ik daar was, dan zou hij wel beter worden.

Vervolgens de meisjes: heer, laten wij water gaan scheppen, zeiden zij tot hem. En I O. N d.: ga dan maar water scheppen. Toen zij teruggekeerd waren van 't water scheppen: heer daar, laat ons heengaan. En I O. N d.: dames, als gij straks boven in de kampong komt, volgt dan niet mijn spreken van zooeven, ik schertste maar.

Toen zeiden de meisjes: 't is goed zoo. En die meisjes kwamen boven in de kampong en zij spraken tegen de menschen en zij zeiden: daar beneden is iemand, één maar. »Waar is hij?" zeide men tot haar. En zij antwoordden: hij is in de voortuinen. «Wat zegt hij?» Die meisjes antwoordden: hij zeide tot ons terwijl hij vroeg: waarom maakt men daarboven in de kampong geen gerucht; en wij antwoordden en zeiden tot hem: de heer is ziek. «Wat voor ziekte», zeide hij. En wij antwoordden: ziek in zijn keel; wij hebben hem ook verteld, de bevolking der geheele wereld is er voltallig, niemand heeft medicijn, of kan hem beter maken; «als ik beter word, geef ik hem mijn dochter, zegt hij, zeiden wij tot hem».

Toen antwoordde I O. N d. de oom: ha, ga hem roepen. Hij zond een familie-hoofd en deze ging naar de beneden-tuinen en zag hem en zeide tot hem: heer, kom toch, zegt tot u de heer boven in de kampong. Toen zeide I O. N d.: 't is goed. En I O. Nd. nam zijn hoofddoek, zijn slimoet, zijn sirih-tasch en klom naar de kampong.

Toen hij in de kampong gekomen was, haalde men voor hem een witte mat, en spreidde die uit in de voorgalerij en men gaf hem zijn sirih. Toen hij sirih gekauwd had, sprak de zieke man boven in huis. En I O. N d. hoorde hem en zeide: dit heb ik toch zooeven gezegd: vertelt 't niet aan de menschen boven in de kampong; ik scherts maar, zeide ik toch. Maar daarom, omdat de vorst 't nu toch reeds gehoord heeft: laten wij trachten eens naar hem te zien. Vervolgens daalde I O. N d. af onder 't huis en maakte los 't hengelsnoer en hij liet 't vieren; hij ging langs al de palen, hij klom in huis; hij was klaar met den vloer, hij klom boven op het zoldertje, op de latten, op

de sparren, totdat hij neerdaalde juist voor den zieken man. Toen hij bij den zieken man gekomen was, stak hij zijn hand in diens mond en haalde de haak er uit; toen hij die haak er uit gehaald had, legde hij die naast den zieken man.

Toen zeide I O. N d.: dit was het, 't hengelsnoer dat geheel in de war was, de haak deed pijn. Toen antwoordde de zieke man: als 't dat dan maar is, ik ben beter, ik zal u mijn dochter geven, zeide hij tot hem. En I O. N d. antwoordde: zoo zij 't, zeide hij.

Vervolgens dacht I O. N d. na in zijn hart; toen hij nagedacht had, vroeg hij: wanneer zal ik de kamer ingaan, oom? En de oom antwoordde: morgen avond. Toen antwoordde I O. N d.: zend mij slaven, ik ga pinang halen, ze zijn beneden in de beneden-tuinen, vijf trossen. Maar zijn oom zeide: laten 10 menschen gaan en u vergezellen.

En I O. N d. ging vooruit. Hij kwam in de beneden-tuinen en toonde hen de pinang: neem deze mee, zeide hij tot hen, één tros drage twee menschen. Aldus kwam I O. N d. in de kampong: oom, zeide hij tot hem, laat de dorsch-matten uitspreiden, opdat wij er de pinang opleggen.

Terwijl men zijn woorden volgde, spreidde men uit een dorschmat. En zij legden die pinang er op; toen zij 't er op gelegd hadden zeide I O. N d.: ha oom, kom in de voorgalerij, bekijk eens die pinang. En zijn oom daalde af in de voorgalerij en zat leunend op de trap.

En I O. N d. zeide: kijk er zoo meteen naar, oom! Toen beval I O. N d. die menschen, met hun tienen: gaat hout snijden, om die pinang er mee te slaan. En die menschen gehoorzaamden. Vervolgens gingen zij ze slaan op de dorschmat. De eerste vrucht, werd goud.

En wederom sloegen zij op de volgende vrucht, 't werden rijksdaalders. En de vrucht, welke er weer op volgde, werd louter gouden oorhangers. En de vrucht, welke er wederom opvolgde, werd louter dubbeltjes. En de laatste vrucht, werd louter centen. De ranken: sommigen tot gouden kettingen; sommigen tot zilveren kettingen; sierkettingen werden sommigen.

Toen alles afgeloopen was, zeide I O. N d.: oom, kijk dan eens, dat is mijn rijkdom.

En zijn oom antwoordde: werkelijk, werkelijk, kind! uws gelijke is er niet; er is nog nooit eenig vorst geweest die een

dorsch-mat uitspreidde, gij zijt de eerste, welke ik zie, die uitspreidt een dorsch-mat om er iets in te bergen.

En zijn oom overdacht in zijn hart, en hij zeide bij zichzelf: laat ik haar geven ivoor, moeti sala, mijn dochter; ik zal haar geleide-slaven geven, alleen vrouwen, twaalf; zeven knapen; dat is genoeg, een voldoende prijs voor die goederen.

Toen sprak hij tot I O. Nd.: ha, Oemboe Ndiloe, straks in den avond, ga dan de kamer binnen. Des morgens vroeg strikte men hem drie karbauwen, en men vierde feest.

Toen de zon halverwege haar stijgen was, zond de schoonvader van I O. Nd. slaven uit, en zij gingen de menschen bij elkaar roepen; hij riep al zijn familie, tot de verst verwijderde toe.

Toen de menschen gekomen waren, zeide de schoonvader van I O. Nd.: al mijn familie hoort, gij allen! ik heb mijn dochter uitgehuwelijkt. En zijn familie antwoordde: wat zou dat zijn, als 't maar een man is.

Toen men geslacht had, zeide zijn oom: geef ieder zijn deel, alle de verzamelde menschen. Maar de eene, is 't deel van ons menschen hier in de kampong. Toen men gegeten had, zeide zijn oom: breng naar beneden de gongs, één stel ka boeboeloe, één stel katala, één stel nggaha, één dans-trom, één hand-trom. Toen zij al die gongs naar beneden hadden gebracht, deden al de menschen hun mooie kleeren aan; de mannen hun hoofddoek met een punt van achteren afhangend, de vrouwen de hoofddoek met een punt omhoog stekend; men deed kin-banden om, men stak kammen op 't hoofd.

En I O. Nd. daalde af in de voorgalerij, hij deed zijn mooie kleeren aan, zijn slimoets waren zilveren slimoets; zijn lendendoek was een zijden lenden-doek, zeer mooi was ze; zijn buiktouw was een rood touw; zijn hoofddoek was een hoofddoek van louter goud; eveneens zijn sirih-tasch; eveneens zijn kalkpotje; zijn kapmes had een gouden handvat.

En de menschen sloegen op de gongs, uitsluitend jonge mannen.

En I O. Nd. was de eerste die danste; toen hij geeindigd had met dansen, ging hij in de voorgalerij zitten. Toen zeide zijn schoonvader: hoort, al mijn familie, ziet daar mijn neef, die getrouwd heeft mijn dochter. En al de menschen zeiden: ai, ha, werkelijk, zijns gelijke in schoonheid is er niet.

Toen men dit gezegd had, dansten al de mannen, dansten

de vrouwen; vier maanden deed men niets dan feestvieren.

En de dochter van dien vorst, kwam naar beneden om te dansen; haar kleederen waren als de kleederen van I O. Nd. En al de menschen zeiden: zeer schoon is deze vrouw, zij kan uitstekend dansen.

Toen zij gedanst had, klom zij in huis bij de metgezellen van I O. Nd. En I O. Nd. zeide: is 't familie van uw vader, allen, die hier verzameld zijn? Die vrouw antwoordde: 't is allemaal familie, andere menschen zijn er niet. Toen zeide I O. Nd.: ik houd van hem, zeg ik. En hij nam goud, vier manden en hij bracht ze beneden in de voorgalerij en hij schepte 't met zijn handen en strooide 't op het plein. Al de menschen plukhaarden, terwijl zij 't oppakten. Toen hij klaar was met strooien en al de menschen 't hadden opgeraapt, toen zeide I O. Nd.: zoo doe ik nu, een arme jongen.

Toen men klaar was met feestvieren en de vierde maand verstreken was, ging de geheele familie naar hun kampongs. En I O. Nd. zeide: vader, laat mij teruggaan naar mijn kampong. Haar vader antwoordde: overmorgen, zeide hij tot hem. Toen antwoordde I O. Nd.: dat is goed.

En zijn schoonvader strikte wederom één karbauw en slachtte hem. Toen men gegeten had, maakte men zich gereed en ging naar de beneden-tuinen en men kwam bij den pinang-boom en klom er in; de slaven, die met hem meegingen, klommen allemaal in dien pinang-boom in 't huisje.

Toen zeide I O. Nd.: zak naar beneden, pinang! En die pinang-boom ging langzaam naar beneden. Hij nu ging aan in de kampong, hij ging aan om haar hond te halen.

Toen zeide I O. Nd.: daal wederom, pinang! En hij ging aan om haar een rijpaard te halen.

Toen zeide I O. Nd.: daal wederom, pinang. En hij ging aan om haar de slaven te halen in de kampong, waar hij 't eerst aangekomen was.

Toen zeide I O. Nd.: daal wederom, pinang! opdat wij komen bij I Ramboe Kahi, mijn zuster op de aarde, de eerste verdieping.

En de pinang-boom zakte, tot hij kort was, evenals vroeger, toen hij er 't huisje in gemaakt had. Toen men aangekomen was, zeide I R. K.: mijn broeder is teruggekomen, hij is wedergekeerd van 't trouwen van de dochter zijns ooms in de

kampong in den hoogen hemel. Maar I O. Nd. antwoordde: waarom hebt gij den pinang-boom willen kappen? Toen antwoordde I R. K.: hij zal sterven, zeide ik van u, daarom kapte ik hem; terwijl ik den pinang bezag, was de stam van den pinang zeer dun; misschien breekt hij, zeide ik, daarom kapte ik hem en verzamelde menschen. Maar men vermocht er niets tegen; men had genoeg van 't kappen en men liet 't na.

Maar I O. Nd. antwoordde, daarom, omdat de pinang niet gevallen is, als gij mij uit dit boomhuisje doet nederdalen, moet er iets zijn om er mij mee te doen nederdalen.

En I R. K. antwoordde: wacht maar, over drie dagen zal ik u naar beneden doen dalen. En I O. Nd. antwoordde terug: daarom laat ons wachten, opdat de slaven de karbauwen gaan opdrijven. En I R. K. zond ze heen: een jongen man, twee ouden, één familie-hoofd: ga de karbauwen opdrijven, zeide zij tot hen.

Er was nu één karbouw, welke zeer wild was. Toen men ze nu opdreef op den weg, kwam men in de beneden-tuinen. De éene karbauw nu was wild, hij wilde met alle geweld terugkeeren, hij ging al sneller en sneller, en hij stak den éénen ouden man, hij stierf. En de metgezellen van den ouden man, staken nu den karbauw, zij doodden hem in de beneden-tuinen en lieten hem daar liggen; en de andere karbauwen dreven zij nu naar boven in de kampong.

Toen men daar gekomen was, dreef men ze in de omheining. En I R. K. zeide: vader, waar is toch grootvader, de eene? Maar 't familie-hoofd antwoordde: hij heeft bestegen den eenen karbauw: ik ga naar 't schimmen-rijk, zeide hij.

En I R. K. antwoordde: vader, spreek de waarheid! scherts niet met mij. Toen antwoordde 't familie-hoofd: de karbauw heeft hem zooeven gestoken in de beneden-tuinen.

En I R. K. antwoordde: waar is de karbauw, welke hem gestoken heeft? 't Familie-hoofd antwoordde: wij hebben hem doodgestoken beneden in de tuinen om den oude te begeleiden naar 't hiernamaals. Toen antwoordde I R. K.: ga hem halen den oude, breng hem hier in de kampong, dan zullen wij hem begraven.

Men ging hem halen en bracht hem in de kampong. Toen men hem begraven had, zeide I R. K.: de karbauw daar in de beneden-tuinen, laat hem maar liggen, dat hem opete

kraaien, roofvogels, allerlei gevogelte, laat hem, dat ze hem op maken.

Toen zeide 't familie-hoofd: wanneer moet men gaan verzamelen, zegt gij, Ramboe Kahi? En I R. K. antwoordde: straks bij 't kouder worden van de zon, als ze zoo hoog is als een klapperboom; laat vier menschen gaan verzamelen alle degenen welke gekomen zijn om vroeger den pinang om te hakken, gaat bij allen aan.

En die vier menschen gingen heen. Toen zij den volgenden morgen teruggekeerd waren: de te samen geroepen menschen komen er aan, zeiden zij. En I R. K. beval de menschen in die kampong, de vrouwen alleenlijk, en zij zeide: komt gij allen; gij allen brengt naar beneden op 't plein de rijst uit de groote zakken; brengt te samen al de rijstblokken, de stampers, groote wannen, kleine wannen, manden, manden met deksel, offer-manden. En I R. K. zeide: stampt vlug de rijst, morgen vroeg zullen wij laten nederdalen den grooten vorst, die uit den hemel teruggekeerd is.

En al de menschen stampten rijst; toen men klaar was met stampen, deed men 't in de offer-manden, 12 offer-manden; toen men 't er in gegoten had, deed men 't deksel er op en keerde ze om. Toen men ze allen omgekeerd neergezet had, bracht men ze naar boven op den grooten vloer, juist vóór den offer-paal.

Toen zeide I R. K.: gaat en verzamelt mij brandhout, om er morgen ochtend heel vroeg mee te stoken.

Toen men teruggekeerd was van 't hout sprokkelen, was 't reeds avond. 's Morgens heel vroeg opgestaan, zette men de offerpotten op 't vuur, dat waren nu groote potten.

Toen 't heelemaal licht was geworden, de zon halverwege gestegen was, waren alle menschen gekomen, allen waren voltallig.

En I R. K. zeide: familie-hoofd, kom eens hier. En dat familie-hoofd stond op en ging naar haar toe. Toen zeide I R. K.: vader, gaat daarheen, aan de overzijde van den grooten vloer, kijk gij zelf naar iemand, die zal bidden. En 't familie-hoofd ging naar de overzijde van den grooten vloer en keek naar een ouden man, die kon bidden. Vervolgens zeide 't familie-hoofd: Ramboe Kahi, geef sirih voor den Marapoe, hij is er, die op zich neemt te bidden.

Toen men gebeden had, slachtte men karbauwen, dertien stuks.

Toen men ze geslacht had, hakte men ze open, en men bezag de levers van die karbauwen, welke geslacht waren; vervolgens zeide 't familie-hoofd: de levers der karbauwen zijn goed, Ramboe Kahi, zeide hij tot haar. En I R. K. antwoordde: als 't zoo maar is, dat de levers der karbauwen goed zijn.

Toen riep I R. K., I. O. Nd., haar broeder en zijn vrouw.

En zij gingen naar haar toe ginds in de kamer, tegenover de plaats der vrouwen. Toen zeide I R. K.: mijn broeder, er is niemand, die uw vrouw evenaart, er is niemand, die haar in schoonheid nabij komt. En I O. Nd. antwoordde: zoo is 't werkelijk, mijn vrouw, is geen mensch van hier, 't is iemand uit den hemel toch.

Toen nu al de rijst gaar was en 't vleesch, zeide het familie-hoofd: Ramboe Kahi, schep maar op. En I R. K. schepte op en zij zeide: tel eens hoeveel menschen er verzameld zijn. Toen zeide 't familie-hoofd: ik zal ze wel tellen. En hij telde ze; toen hij ze geteld had, zeide hij: Ramboe Kahi, er zijn er driehonderd drie en tachtig. En I R. K. antwoordde: 't is maar, dat wij 't weten.

Toen zij klaar was met opscheppen, reikte zij eerst over de offer-rijst, vier stel mandjes. Toen zij nu aangereikt had de offer-rijst, ging hij, die op zich genomen had te bidden, aan 't bidden.

Zij gaf nu eerst aan de rijst van den bidder. Vervolgens gaf zij aan al de rijst van de menigte. Toen zij 't overgereikt had, toen zij er mee klaar was, gaf zij aan ieder zijn deel vleesch.

Men ging nu aan 't eten, al de menschen, welke verzameld waren, en al de menschen daar in de kampong. Toen men vergegeten had en de zon wat koud geworden was, zeide de verzamelde menigte: Ramboe Kahi, Oemboe Ndiloe, de broeder van I R. K., komt hier, kauwt sirih, wij zullen heengaan.

Men bracht nu hun sirih naar hen toe, de helft van een dubbele mand, vol als water was die mand met pinang, en men verdeelde 't allemaal onder de verzamelde menschen.

Toen men er mee klaar was, kauwde men sirih; toen men gekauwd had: welaan laat ons ons klaar maken en heengaan. En I R. K. antwoordde: gaat maar heen.

Toen al de menschen heengegaan waren, zeide I O. Nd.:

zuster, laat mij eens gaan zien naar mijn pisang-bloem-moeder.

En I R. K. zeide: zeg uw naamgenoot, bouw huizen voor een nieuwe kampong, opdat mijn vrouw er heen ga, en zij ook meeneme al haar slaven.

Toen hij heengegaan was, zeide I R. K. tot I O. Nd., de andere: ga huizen bouwen in die kampong, zeide uw naamgenoot. En die I O. Nd. antwoordde: 't is goed, laat mij er maar een bouwen. Hij nu bouwde vijf huizen; hij richtte op een steenen muur bij die kampong, er heelemaal rondom heen. Toen hij de steenen muur af had, maakte hij de poort-deur, een deur, welke van binnen werd gegrendeld.

Toen hij er mee klaar was, zeide hij tot de vrouw van zijn zwager: ga maar naar gindsche kampong, ik ben al klaar met 't huizen bouwen; deuren, steenen muur, ik ben met 't bouwen heelemaal klaar.

En de echtgenoote van I O. Nd., die heengegaan was, ging naar die kampong.

I O. Nd. nu, toen hij gekomen was bij zijn pisang-bloem-moeder, was zij reeds gestorven, hij ontmoette haar niet meer; zij was geheel verschrompeld van de droogte. En I O. Nd. nam haar, wikkelde haar in, bracht haar naar beneden op den grond, midden op 't plein, groef voor haar een gat en begroef haar. Toen hij haar begraven had, wreef hij vuur voor dat huis en stak 't in brand en ging heen.

Toen hij nu gekomen was bij de kampong, waar hij vroeger 't eerst gekomen was op zijn reis, riep hij van uit de beneden-tuinen en zeide: breng naar beneden al de slaven, welke gij vroeger beloofd hebt, toen ik hier aan ging.

Gekomen bij de andere kampong, deed hij evenzoo; gekomen bij de andere kampong, evenzoo; gekomen bij de andere kampong, evenzoo, tot dat geeindigd waren de kampongs, welke beloofd hadden boete te betalen.

VI. Kabihoe Karoenggoe Watoe.

Toenanoe handăka na; ninja anakeàda mamila, na meti wăroe nja ina na, ama na; na ngara na I Ndiloe ja. Toenanoe bana meti wăroe nja ka, bana ngeri matŏ-tŏa ka hakoedoe hina piti ja na parikoe hina lakoe la woăka paboeta roemba; hau lodoe hau lodoe ndena păndjang paboeta roemba; na tidoeng na lodoe ndena lakoe mboe la oema.

Toenanoe ningoe tau malakoe la ngarăngia la karaha woăka na, hiwănanja: »tăngăroe ja nina na anakeàda, koe lakoe ă kakoe mahoeroe, nde wăna; na pa'eànga-eàngang la mbana lodoe». Tăka hina pa'ăranja: «ha Oemboe Ndiloe, ndau lakoe ndokoe la mamaoe, hani moe ka la lodoe!» Tăka na heàma njoena: «taboeta ă ka roemba; ămboe koe manganga, wănggoe doe, hikoe pa'eànga-eàngang la lodoe; djăka koe piti ja na watăroe tau, na pawoetang; dira na taboeta ma ka doeta roemba, ka ningoe nda watăroe nda, wănggoe».

Toenanoe mandai-ndai ki ka năhoe, hi ningoe I Oemboe Ndiloe la Katikoe lokoe; na kaliti na ndjara, ba rongoe marau ha nămoe lingoe langgiri, rŏngoe rŏngoe da. Toenanoe bana mareni nja ka na woăka na I Ndiloe mamila hina pa'aung: «ha tamoe noewawa!» Ndena rongoe. «Ha, tamoe!» hili wăna nja. «Wŏa i», hi măngoe pawăna. «Mai nămoe!» «Ka nggăra wămoe ka?» «Mai nămoe!» «Boeta nggoe nja roemba doekoe; tau pamehang ma ka jéa, ndaningoe angoe nggoe paboeta roemba». Na hili pa'aunja: «ha, mai na! [1] ta lo'a hoeloeroe!» Na heàma njoena I Ndiloe mamila: «ndakoe bihoe, ndaningoe ndjara nggoe, ndaningoe hinggi nggoe, ndaningoe tera nggoe; tau mamila patăndjing ma ka!»

Tăka hiwăna I Ndiloe la Katikoe lokoe: ha, mai kau wa njoena, ndjara ningoe, pa'iroe dita [2] nggoe; hinggi, tera

[1] mai na = kom hier! Dit na vindt men niet alleen als adverbium van plaats (lai na = daar), maar komt ook voor in uitdrukkingen als: mai na = kom hier, jij daar! Zoo zegt men ook: ni ngga = hier ben ik. (lai ni = hier.) en na ngga = daar kom ik al aan.

[2] iroe dita = te paard zittende (dita = boven op) een ander paard aan een touw mee trekken = (iroe = aan een touw leiden.)

ningoe. Tăka hina lakoe hina wŏnja hina hăpa la kaloemboetoe na. Toenanoe bana hăla ka pahăpa: ta lo'a la I Kahi, wănggoe ă noe, takaréang hiwănggoe nggau. Toenanoe hi lakoe da nja ka; bada tăka ka la oema na I Kahi, da todoe ha; dămboe roedoeng tiloe mboea roedoeng bada mandai. Toenanoe ba tiloe mboea roedoe da ka, hiwăna njoena I Ndiloe la Katikoe lokoe: «ma lakoe năhoe tai la maringoe lodoe».

Tăka hida wŏndja hida hăpa la mboăla pahăpa na I Kahi. Tăka njoena I Ndiloe la Katikoe lokoe, hina boenggăhoe ja na mboăla pahăpa na I Kahi, hina boetoehoe ja na ana kahoroe na na mboăla pahăpa na I Kahi. Tăka hina piti ja hau na na wŏa daloe kariri, hina toe ja la koeloemboetoe na. Toenanoe bada memi ka da pangangoe hida wŏndja hida ngangoe; bada hăla ka pangangoe, bada hăla ka pahăpa, hiwăda: «rămboe Kahi, măta kama lakoe wa!» Na heáma njoena I Rămboe Kahi: «măla i lo'a wa.»

Toenanoe lakoe da nja ka; bada tăka ka la pangéa na I Ndiloe mamila, njoena I Ndiloe la Katikoe lokoe hina wŏnja na kaloemboetoe na: «hăpa, wăna, kakoe lakoe.» Toenanoe bana hăpa ka hina ita ja na wŏa daloe kariri: «ha tamoe!» hiwăna. «Nggăra wămoe? «Wŏnda ja na wŏa daloe kariri, koe ngăndi ja kakoe tondoenja.» «Kau ngăndi ja ka doena.» Toenanoe hina ngăndi ja. I Ndiloe la Katikoe lokoe lakoe na nja ka.

Toenanoe I Ndiloe mamila lakoe pangalang ma na nja la wŏaka, ndena lakoe li la oema; na tăngăroe nja pangéa na na kariri hina tondoenja. Toenanoe pangalangoe ka na mandai na patoe mboea roedoeng hina lo'a patăngăroe ja.

Toenanoe bana ita ja ka toemboe na hiwăna: «ai ha, na kariri nggoe, na toemboe ka!» Na heáma na kariri: «toăma răpa toemboe ma nggoe [1] hikoe toemboe.»

Tăka mandai ki hakoedoe, hakamboeloe roedoe na, na hili lo'a patăngăroe ja. Toenanoe bana tăka nja ka, karoăka [2] lima

[1] toăma răpa toemboe ma nggoe = bereikt den tijd van mijn groeien. răpa = vadem, bepaalde maat. Dus: de maat van mijn groeien bereikt hebbende.

[2] karoăka lima = de lengte van top van den wijsvinger tot de buiging van den arm. Men zegt ook wel „kaleáka lima".

Voor 't aangeven van een lengtemaat heeft men de volgende uitdrukkingen: handalihoe = één geleding. (van de vingers of arm.)

ja ka malai na. Tăka hiwăna: «ai ha, na kariri nggoe mbăda malai na ka, mbăda karoăka lima ja ka.» Tăka na kariri na heàma: «toăma răpa malai ma nggoe, hikoe malai.»

Toenanoe hila mandai hakamboeloe dămboe roedoe na, na hili lo'a patăngăroe ja; mbăda wăla katoăba [1] na ka. Tăka hiwăna: «ai ha, na kariri nggoe mbăda wăla katoăba na ka, laloe reàngga ja». Tăka na heàma na kariri: «toăma răpa wăla katoăba ma nggoe hikoe, wăla katoăba.»

Toenanoe hili mandai ki, na hili lo'a patăngăroe ja; mbăda moendjoe na ka na wăla katoăba na. Tăka hiwăna njoena I Ndiloe: «mbăda moendjoe be na na wăla katoăba na». Tăka na heàma na kariri: «toăma răpa moendjoe ma nggoe hikoe moendjoe.»

Toenanoe lakoe na nja i la oema; tăka hili mandai ki, na hili lo'a patăngăroe ja; na kariri mbăda lidjoe [2] na ka. Tăka hiwăna: «na kariri nggoe mbăda lidjoe be na ka.» Tăka na heàma na kariri: «toăma răpa lidjoe ma nggoe hikoe lidjoe.»

Toenanoe lakoe na nja i la oema; na mandai ka bana lo'a patăngăroe ja; ningoe hakamboeloe lodoe doeakamboeloe lodoe hīna măngoe palo'a patăngăroe ja. Toenanoe bana lo'a pată-

---

hakangădoek = van top wijsvinger tot den pols. (kangădoek = buigen, knikken.)

napoe nggeding = van top wijsvinger tot even boven den pols. (napoe = drukken; nggeding = ivoren armband.)

kambihoe lima = van top wijsvinger tot halverwege benedenarm. (kambihoe = vleezig gedeelte van beneden arm of been.)

kaleàka lima = van top wijsvinger tot elleboogsbuiging. (kaleàka = krom; beteekent in vele dialecten: elleboog.)

Meestal zegt men „karoăka lima" = de buiging van den arm van binnen. Zoo ook „karoăka wihi" = knieholte.

rau halili = van top wijsvinger tot schouder. (rau (dialect. roe) = blad, haar en halili = oksel.)

bera koeroe = van top wijsvinger tot aan het borstbeen. bera = breken, in tweeën deelen; koeroe = borst.)

pala koendoe = van top wijsvinger tot anderen schouder. (pala = overschrijden; koendoe = schouder.)

hau răpa = één vadem.

[1] wăla katoăba = (afvallende) bloesem. Van wăla = bloem en katoăba = gek.

[2] lidjoe = jonge kleine groene vrucht. De volgende stadiën hier genoemd zijn: bokoel = de vrucht is groot.
mábil = half rijp.
nggéau = zacht rood bruin.
rara = donker bruin — rijp.

ngăroe ja, mbăda bokoel be na. Tăka hiwăna: «na kariri mbăda bokoeloe be na.»

Tăka na heàma na kariri: «toăma răpa bokoel ma nggoe hikoe bokoeloe.»

Toenanoe lakoe na nja i la oema, bana hăla ki ka paboeta roemba hakoedoe. Mandai-ndai na hili lo'a patăngăroe ja; na kariri noena mbăda matŏa mábiloe [1] na. Tăka hiwăna: «ai ha, na kariri nggoe njoengga, mbăda matŏa mábiloe na!» Tăka na heàma na kariri: toăma răpa matŏa mábiloe nggoe hikoe matŏa mábiloe!»

Toenanoe lakoe na nja i la oema; mandai-ndai na hili lo'a patăngăroe ja; bana tăka nja ka na kariri, mbădă nggéau [2] be na ka. Tăka hiwăna: «ai ha, na kariri ngoe mbăda nggéau be na ka.»

Tăka na heàma na kariri: «toăma răpa nggéau ma nggoe hikoe nggéau.»

Toenanoe lakoe na nja i la oema; mandai ki hakoedoe na hili lo'a patăngăroe ja, na tăka nja, mbăda rara na ka. Tăka hiwăna: «na kariri nggoe njoengga mbăda rara be na, ndena mandai ndokoe». Tăka na heàma njoena na kariri: «toăma răpa rara ma nggoe hikoe rara». Tăka hiwăna I Oemboe Ndiloe: «kanggiki ă nda nja ka ihoe na kariri, ba mbăda rara na ka?» Tăka na heàma na kariri: «kau păpoe ka, kau ngăndi ka, kau pahămoe ka, la koeroe koewang [3] kau băndjăloe ni ka.»

Toenanoe hina păpoe ja hina ngăndi ja la oema hina piti nja tera hina kamboeroe wănja hina băndjăloe ja la koeroe koewang.

Toenanoe hadang la mbaroe, lakoe na nja ka paboeta roemba la woăka; na mbana ka na lodoe, na beli ja la oema. Hili hau lodoe lakoe na nja ka la woăka. Toenanoe bana beli ja ka weling la woăka ba hīna na tăka, na wingoe nja na woeroe wai, koe lo'a patakoe wai, wăna na eti na. Toenanoe na tăka nja na woeroeng, na mbinoe be wai. Toenanoe hina poeroe

[1] Zie noot [2] blz. 155.

[2] Zie noot [3] blz. 155.

[3] la koeroe koewang = tusschen leege rijstaren.

koeroe = een kamertje; koewang = leege rijstaren. 't Wil dus zeggen: leg hem tusschen de rijst-aren in, als in een kamertje.

Een aparte schuur of afdeeling voor de leege rijst-aren kent een Soembanees niet. Men stapelt 't op in 't veld en laat 't zoo versteenen of men verbrandt 't.

ja la tana hina piti ai, hina hē hina padoekoeloe ja na epi; bana doeroe ka na epi hina hadang, kakoe piti tanga mboăla, wăna.

Tăka na ita ni ja na oehoe bărăhoe hau tanga mboăla na. Tăka na hili boenggăhoe ja na tanga mboăla na hau; na ita ha da tiloe manoe padjoedjoekoe patoengoe wai kokoer. Tăka hiwăna: «nggamoe păkoe ihoe na mamai patoengga oehoe memi dăngoe tiloe manoe padjoedjoekoe; măta kakoe paloe wănja [1], wăna, ka ihoe, hina mai patoe ngga; koe ngandja doekoe, mili ămboe koe lo'a doe njoena la oema na pamanganga; ka ihi nja doena hina mai patoe ngga ha la oema nggoe.»

Toenanoe ngangoe na nja ka; na hăla ka pangangoe, mahoeroe na nja ka; na kanandi hili weli hili weli ja. Toenanoe bana oela ja ka pakanandi nja hiwăna: pateàng ka doena pameti wăngoe.

Toenanoe hili hadang la mbaroe, lakoe na nja i paboeta roemba; bana tidoeng ka na lodoe, na beli ja. Toenanoe bana tăka ka la oema, tăka hina hē ja la aoe; na tăngăroe ja na epi, ningoe; hina padoekoeloe ja; toenanoe bana hăla ka papadoekoeloe ja na epi, hina hadang, tăngăroe tanga mboăla, păpoe wăngoe watăroe, wăna. Toenanoe na ita ni ja i na oehoe memi hau tanga mboăla na dăngoe rī parănda. Nde nggăra ndokoe papaní na; na piti ha, na mandapoe kareàndja hina ngangoe. Toenanoe bana hăla ka pangangoe, na kanandi hili weli hili weli ja; bana oela ja ka pakanandi nja: pateàngoe ka pameti wăngoe, mili ămboe koe lo'a doe njoena pamanganga la oema tau, wăna bana paní méha.

Toenanoe na hili hadang la mbaroe, lakoe na nja i la woăka, lo'a paboeta roemba. Toenanoe bana lakoe ka, na toăma la padoea ngarăngia, tăka hi ninja I Apoe Kămi [2] la woekoe roemba, tăka hiwăna: «ha ha oemboekoe nggoe, nggi ha lo'a ningoe moe nja!» Tăka na heàma njoena I Oemboe Ndiloe: «lakoe nggoe nja paboeta roemba.» «Ha lakoe ha li ha diroe nămoe, ha ningoe pa ha 'ní nggoe ha koedoe». Tăka na heàma njoena I Oemboe Ndiloe: «é ha, ndakoe bihoe palakoe li, da wau da kapoăla moe, ndéa hi!» «Ha lakoe ha li ha diroe, ningoe pa ha ni nggoe ha koedoe ha koedoe ă;

[1] măta kakoe paloe wánja = laat ik hem er mee slaan, d. w. z. ik zal hem er laten inloopen; een oorzaak zoeken tot twist.

[2] I Apoe Kămi = „de tooverfee". vgl. pag. 98, noot [1] verhaal V.

mahămoe ha lănga ha tăka ja na pa ha ní nggoe.» Tăka na heàma njoena I Oemboe Ndiloe: «djăka ndaningoe be ă papaní moe tai, ndéa ndakoe djăma ă nggau.»

Toenanoe hina lo'a. «Ha ndapoe ha pingi ha ngiloe, kau ha njama nda.» Toenanoe bana hăla panjama nja, hiwăna njoena I Apoe Kămi: «măla, handăka tăka handăka tăka moe la oema, nggăra pa'ita moe la oema?» Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: «lănga tăka kai njoena, handăka tăka nggoe, ningoe oehoe memi, wai la woeroeng ningoe.» Na heàma njoena I A. K.: «na! rongoe ja na papaní nggoe njoengga; măla noe, kanandi nja, napa hi ningoe pabăndjăloe moe»? Tăka na heàma njoena I O. Nd.: «ningoe, kariri rara ja.» «Kanggini băndjăloe ni ja?» «La koeroe koewangoe ja.»

«Na! djè doe ja na pabăndjăloe moe na mamanahoe pangangoe, na matakoe wai; batoenanoe pandapoe nja, kau lakoe beli ndjănga; na hori na, djăkau beli ndjănga, djăkau tăka la oema, pareàngang kau piti ja na haloămba na la koeroe koewang, kau piti ja kau toenoe ja la epi, bana kărang ka kau răba nja wai hau toboeng; toenanoe djăkau hăla ka pa'oerăkoe ja na kalátoe na la wai, kau mandapoe la ngaroe papoeroeng; djăkau ita ja ka, kau boeri weli katikoe nja ja.»

Toenanoe hina kakikoenja; na loehoe weling la woekoe roemba, na toăma la padoea ngarăngia, na beli ja. Toenanoe bana beli ja ka hina pangalang papiti ja na haloămba na, hama toena na papaní na I A. K. Toenanoe bana hăla ka patoenoe ja, hina răba nja wai hau toboeng hina lemi ja hina oeră-oerăkoe ja paka-kaboe ja. Tăka hina mandapoe ja la ngaroe pahē; na napa ja. Toenanoe tăka doe na nja ka I Kariri; hina boeri nja na wai. Toenanoe bana boeri nja ka na wai, păha wăna ma la tana bana meti widi. Toenanoe bana meti widi ka, tăka hina poeroe ja njoena I O. Nd. hina kata nja na hoepoe hinggi na, hina paloe wănja ja. Toenanoe ba hīna na handăkanja, ndedi na kambawăkoe; na pandoeanja, na pambatoenja hīna măngoe pahadang. Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: «ai ha! laloe pingoe kămoe woeloe aka; handăka tăka nggoe la oema, ningoe pangangoe pamemi; handăka tăka nggoe hamang.» Toenanoe bana hăla ka pawăna: «nggamoe ja na ngára moe, hiwăna nja. Na heàma na kawini: I Kariri hărăka, hiwăna nja.

Toenanoe ka kanŏama na nja nja ka njoena I O. Nd.

Toenanoe mandai ki ka nähoe, ningoe dämboe woelang, täka hiwäna njoena I O. Nd.: «mäta kakoe lo'a patängäroe ha da ndjara pawoeloe na i ama la padang; lakoe hau woela ä nggoe», wäna. Toenanoe ka lakoe na nja ka. Toenanoe ba tiloe mboea roedoe patoe mboea roedoe na ka mandai na, täka na nja ka I Mbakoe[1], na rändjäkoe la padoea talora, hiwäna: «ha oemboekoe nggoe, Kariri häräkoe, poeroe kämoe nämoe, kau hikoe ha da tai kahiloe nggoe», hiwäna nja. Na heäma njoena I Kariri: «é, ndakoe, bihoe, koe mangädätoe.»

Täka hiwäna njoena I Mbakoe: «ha, mai doemoe hi! kau beli ka tai!» Toenanoe poeroe doe na nja ka, na lakoe toäma ja, bana lihi nja ka. täka njoena I Mbakoe hina padjämandja ka kahiloe na; toenanoe kakoe tängäroe ha, wäna doe ka läti; na napa ja, na poehi ja la koeboe kahiloe na, palai ngändi na nja ka njoena I Mbakoe I Kariri, na ngändi ma ja la kapoeka ai djangga.

Toenanoe bana mandai ka nähoe bana toäma ka hau woelang, beli na nja ka la oema I O. Nd. Toenanoe täka na nja ka la oema djoea. Toenanoe hina piti ha na tanggoe marapoe na[2], na ngändi ha. Toenanoe na täka ndja da wē roemba, mangoering da nja kareha, hiwäna: «ha Oemboe wē, djäkai ita ja I Kariri, peäka ngga, koe wönggämi woenda mi.» Da heäma da wē roemba: «e, wäkoe be ja na ina moe, ämboe riau riau moe, malo'a tai, mahira wä-wäla kämoe; mangoering ma ja kareha doema, mandjoé mboe da ha da kamboe ma».

Toenanoe hili lakoe na nja i; na ita ha da ngganga: «djäkai ita ja I Kariri papaha nggoe, koe wönggämi woenda mi».

«Nggära wämoe», wäda da nggangga. «Na papaha nggoe, wänggoe doekoe, na palai ngändi ja tau, napa hi ita ä i ja.» Täka da heäma dä nggangga hiwäda nja: «ha änga, lakoe ma doemoe ka, ämboe ri-riau moe, tai kama lo'a, kama roeki ha da wöa mata moe», wäda nja.

Toenanoe hili lakoe na nja i; na lakoe na ita ha da ndjara,

---

[1] I Mbakoe = naam van een grijs grauwen roofvogel.

[2] na tanggoe marapoe na = 't deel van zijn Marapoe.

Marapoe is de beschermgeest van de familie, die woont boven in huis en wiens deel ook daar neergezet wordt. 't Is meestal een klein houten kistje, waarin enkele schilfertjes goud.

Daar de Marapoe nu zoo slecht op zijn vrouw heeft gepast, neemt hij hem mee om hem weg te geven.

hiwăna njoena I O. Nd.: «ha Oemboe ndjara!» Tăka da ndjara da heàma: «nggăra wămoe?» Tăka hiwăna njoena I O. Nd.: «himboe nggoe nja na papaha nggoe năhoe, na palai ngăndi ja tau; napa i ita ja, peàka ngga, koe wŏnggămi ha da tanggoe Marapoe nggoe.» Da heàma da ndjara: «nde djeà kau panggoemang ma! ănga lahoe moe! wăkoe ina moe! na jăpa kau woeja! măla ri-riau moe ná, tai malo'a matilăk kau ná, kau meti ka.»

Toenanoe hili lakoe na nja i; na ita ha da karămbo'a la hau kandjŏanga, hiwăna: «ha Omboe karămbo'a, ningoe pakarai nggoe lai njimi.» Da heàma da karămbo'a: «nggăra wămoe.» «Na papaha nggoe năhoe na palai ngăndi ja tau: djăkai ita ja, djăkai pinja na pangéa na, koe wŏnggămi woenda mi.» Da heàma da karămbo'a: «nggăra wămoe, ná!» Tăka na heàma njoena I O. Nd.: «himboe nggoe nja na papaha nggoe, djăka nggini ja ka na hanggang ningoe, ndakoe pinja.» Da heàma da karămbo'a hiwăda: «măla noe, njoema malo'a padai ja na papaha moe, tăka hioe karai kăma njoema?»

Tăka na heàma njoena I O. Nd.: «ná; napa hi ita ja, wănggoe doekoe hikoe pa'ărang.» Da heàma da karămbo'a: «hămoe kau pándjangoe ă papaní, djăka laloe paní moe, tai malo'a mandjoekoeloe nggămoe, kau meti ka, kana nganggau nggangga!»

Toenanoe hili lakoe na nja i; na tăka la hau kandjoănga, na ita ha da hapi: «ha Oemboe hapi!» «Wŏ i» wăda da hapi. «Hi ita ă ja na papaha nggoe bana palai ngăndi ja tau?» Da heàma da hapi: «ngangoe nda roemba doeta, au au moe nămoe loea [1]; hili pa'aung ki, kama lo'a, kama pahikoe kămoe ná tai, kau meti kawé-wérăkoe.»

Toenanoe hili lakoe na nja i; na tăka la hau kandjoănga, hina tangara la pingi ai haki; na ita ja he'au na na lambakoe: «ha Oemboe lambakoe» hiwăna. «Wŏ i», wăna na lambakoe. »Napa hioe ita ja na papaha nggoe, na palai ngăndi ja tau.» «Laloe kambănga kau noewawa ná! ngangoe nda i ja wŏa ai doeta, au au moe nămoe; djăkau hili pa'aung ná tai, koe poeroe toăma kau, koe kauri ma kau!»

---

[1] au au moe nămoe loea = en gij komt daar schreeuwen.
au au = roepend geluid; pa'aung = roepen.
nămoe = er aankomen.
loea = adverbium van plaats: ginds. — Meest in den vorm: noeloea = ginds; en hoeloea = gindsheen.

Toenanoe lakoe na nja i; na tăka la kalimboe oămang, tăka hiwăna bana ita ha da mbăra nggeàla: «ha Oemhoe mbăra.» Ndéa ndeda heàma. «Ha, oemboe mbăra.» Tăka hiwăda hawiăngoe da mbăra: «ha, rongoe ja ná, hama djè jéa I O. Ndiloe mamila.»

Tăka na hili pa'aung: «ha, oemboe mbăra.» «Wŏ i», hiwăda da mbăra, mai kau nămoe», wăda da mbăra bada pa'aunja. Toenanoe hina lakoe toăma ha, bana tăka ndja ka, «ka nggăra pahimboe moe?» Tăka na heàma njoena I O. Nd.: «himboe nggoe nja I Kariri papaha nggoe, na palai ngăndi ja tau.» Tăka da heàma njoeda da mbăra: «ha, ămboe handoeka nja lai noe, măla kata lakoe la marămba mbăra.» Toenanoe hida lakoe. Toenanoe bana tăka ka la oema na na marămba mbăra, hiwăda njoeda da mbăra: «ha oemboe, hijeàna I Ndiloe mamila, na mapaha ja na papalai ngăndi I Mbakoe.» Tăka na heàma njoena na marămba mbăra: «djeà doe ja kata pinja.» Tăka njoena I O. Nd. hiwăna: «ha oemboe mbăra, marămba, djăkau măka papiti beli ngga ja I Kariri, koe wŏnggau na patoekoe rara» [1]. Na heàma njoena na marămba mbăra: «Kandí kau! măla ndau pinja na pangéa na?» Na heàma njoena I O. Nd.: «ndakoe pinja.» «Napa tai na maringoe na lodoe kakoe pa'ita nggau ja.»

Toenanoe bana maringoe na lodoe hina patoedji nja ja, na káloe bana ita ja. Tăka hiwăna njoena na mbăra: «I Mbakoe, laloe mawoeloe lănga tăka ja; da banda hau tana hau tana, ri malokoe, kanătăroe, patoekoe lomboe, ana hida, halakoe loeloeng, mătoe ndăba na, bana lo'a pateàwa ha; djăka na dengi ha ka da hinggi na na tau la lodoe, na teàwa hăla ha. Toenanoe ndaninja năhoe I Mbakoe, năhoe ja la hapapa tana, lo'a pateàwa banda; wăna njoena na mbăra: «njoengga ndakoe măka, dira na lo'a papa'aunja I Kabira [2], dira ma na na mamăhi, na măhi pamanganga, na măhi la kapoeka ai.»

Toenanoe hina lo'a papa'aunja; bana tăka ka hiwăna nja: «măla noe, Kabira, măka hē papiti ja I Kariri?» Na heàma njoena I Kabira: «wŏngga woenda nggoe bădi.» Tăka na heàma njoena na marămba mbăra: «wŏnggau doena woenda moe? Koe măka!»

---

[1] patoekoe rara = geslagen (toekoe) goud; platte dunne stukjes goud, welke men aan den Marapoe offert.

[2] I Kabira = naam van een grooten aap.

«Napa tai hakoedoe.» Toenanoe mandai ki ka hakoedoe, tăka hina lo'a njoena I Kabira, na hē ja la kapoeka ai, na papoeroe ndăba ndja da banda hangia hangia, na hăla ndăba ma. Toenanoe bana hăla ha ka hina hili hē papapoeroe nja I Kariri, ngăndi doe na nja ka la oema na na marămba mbăra. Toenanoe bana tăka ka hiwăna njoena na marămba mbăra: «ha Oemboe Ndiloe mamila, ninja ka na papaha moe.» Na heàma njoena I O. Nd. mamila: «pira woenda nggoe, wăna I Kabira?» Tăka na heàma njoena na marămba mbăra: «măta kakoe tanggoe nja ka kakoe wŏnja.»

Toenanoe tăka doe na nja ka I Mbakoe; hīna na tăka: «ha Rămboe Kariri» wăna. Tăka hina hili pa'aunja: «ha Rămboe Kariri!» Tăka ba ndena heàma ja pa, na poeroe ja la bangga hina ka'oăka, hiwana bana ka'oăka: «djăka nggamoe ja na mapalai ngăndi ja I Kariri dăngoe da banda nggoe, hīna ka njoena, koe roeki ha da wŏa mata na.»

Toenanoe bana hăla ka paka'oăka hina pa'aung: «ha oemboe Mbăra noewawa, ndau ita ja năhoe I Kariri, na mapalai ngăndi ja?» Tăka na heàma njoena na marămba mbara: »hoekoetoe ja na eti moe, djăka nggini papiti ni moe nja!» «Papaha na I Oemboe Ndiloe mamila ja, bakoe wăhi ja.» Na heàma njoena I Mbăra: «madja ka toedoena, ninja I O. Nd. mamila.» Na heàma njoena I Mbakoe: «ai ha, napa haromoe la mbaroe ta patara.»

Tăka na heàma njoena na marămba mbăra: «măla ka!» Tăka hiwăna nja I O. Nd. mamila na Mbăra: «ămboe mangădătoe, napa koe wŏnggau hapanda; haromoe la mbaroe kai patara.»

Toenanoe hadang la mbaroe bana padoea pahē na na lodoe, tăka hiwăna I Mbakoe: «na ngga ka, napa ka!» Toenanoe hina hawoeroeng, ba hina na ḫawoeroeng, na lakoe li hiwiroe ja I O. Nd. mamila; tăka njoena na na katăhi wănja hapanda na woeloe kăpa na, na mbata ma. Toenanoe păndjang na nja, lakoe na nja i la oema na; na tăka la oema na, na ka'oăka dira matiki; wăna bana ka'oăka: «napa haromoe, djeà ki ja ka na hapapa na woeloe kăpà nggoe, djăka koe tăba wănja ja, na meti meàmang.»

Toenanoe hadang la mbaroe, tăka hiwăna I Mbakoe: «na ngga ka, handăka djoea ngga ka — koe handăka djoea ă, na meti meàmang.»

Toenanoe woeroe-roe wăna, lakoe li hiwiroe ja I O. Nd. mamila; na napa ja, na kadipoe ja na nggoroe na. Toenanoe bana meti ka, na padoekoeloenja epi hina toenoe ja, pakăra kăranja.

Toenanoe bana hăla ka pameti ja I Mbakoe, toenanoe ka beli da nja ka la pangéa da. Tăka njoena I Mbăra hina wŏnja woenda na I Kabira, na poetoe nja karoengga watoe hina wŏnja. Tăkă njoena I Kabira hina lakoe li la tau mapamehang, tăka hiwăna nja: «jeàda da tanda lima nggoe njoengga, djăka ningoe hama nggoe njoengga, toendja tanda da, ndeda bohoe ă, djăka tiki ja tau Karoenggoe Watoe [1].

---

[1] tau karoenggoe Watoe = menschen van Karoenggoe Watoe (d. i. kiezelsteenen.) De verschillende geslachten (Kabisoe) op Soemba hebben namen. Meestal weet men niet meer, waar de naam van afkomstig is. Slechts in enkele gevallen is er een legende aan verbonden zooals bovenstaande.

Wanneer meñ iemand tegen komt op den weg, vraagt men niet naar zijn naam, maar naar zijn geslacht; n.l. nggăra tau kau? wat voor mensch zijt gij. — Men weet dan, van waar hij afkomstig is, want elk geslacht heeft zijn bepaalde landstreek.

Een eigenaardigheid van zulk een geslacht is dat men sommige dieren niet mag eten.

Meestal zijn 't er twee. De menschen van Karoenggoe Watoe eten geen apen en geen duiven; wat zij uit bovenstaande legende afleiden. Zoo heeft elk geslacht zijn eigen dieren.

VI. Het geslacht Karoenggoe Watoe.

Eertijds was er eens een wees; zijn ouders hadden hem door hun dood achtergelaten; zijn naam was I Ndiloe. Toen zij hem door hun dood hadden achtergelaten en toen hij langzamerhand wat ouder was geworden, nam hij een steekschoffel en ging naar den tuin om onkruid te wieden; dag na dag hield hij niet op met onkruid wieden; de zon stond recht boven zijn hoofd en nog ging hij niet naar huis.

Er was nu iemand die op den weg lang zijn tuin liep en hij zeide van hem: «kijk dien knaap eens; ik zal eens gaan liggen, zegt hij niet; hij houdt 't maar uit in de warme zon.» Vervolgens riep hij tot hem: ha Oemboe Ndiloe, gij gaat heelemaal niet naar een schaduwrijk plekje, gij blijft voortdurend in de zon.»

Maar hij antwoordde: «laten wij maar onkruid wieden, opdat ik niet stele, zoo zeg ik; daarom houd ik 't maar uit in de zon; als ik mais van de menschen weg neem, legt men boete op; 't eenige is dus dat wij maar onkruid wieden, opdat wij onze (eigen) mais hebben, zoo zei ik».

Toen 't nu een korteren of langeren tijd geduurd had, was er I Oemboe Ndiloe la katikoe lokoe; hij besteeg een paard, terwijl men verre hoorde aankomen 't geluid der belletjes, 't gerinkinkel er van. Toen hij dicht bij den tuin van I Ndiloe mamila was, riep hij tot hem: «ha naamgenoot daar beneden!» Hij hoorde niet. «Ha naamgenoot!» zeide hij wederom tot hem: «Ja toch, zeide hij toen pas.» «Kom hier!» «Wat hebt gij te zeggen?» «Kom hier!» «Ik moet onkruid wieden; ik ben hier toch maar alleen, ik heb geen metgezel om onkruid te wieden.» Wederom riep hij tot hem: ha, kom toch, laten wij stroomaf gaan.» I Ndiloe mamila antwoordde: «ik wil niet, ik heb geen paard, ik heb geen slimoet, ik heb geen hoofddoek; ik ben werkelijk een arm mensch.»

Maar I Ndiloe la Katikoe lakoe zeide: ha, kom jij maar, een paard is er, ik neem je mee op paard; een slimoet, een hoofddoek is er.» Vervolgens ging hij, gaf hem en hij kauwde sirih uit zijn sirih-tasch. Toen hij sirih gekauwd had,

wij gaan naar I Kahi, zeide ik daar, laten wij hem meenemen, zeide ik van u.

En men ging op weg; toen zij gekomen waren bij 't huis van I Kahi, overnachten zij; twee à drie nachten duurde 't. Toen 't nu drie nachten waren, zeide I Ndiloe la Katikoe lokoe: wij zullen nu straks weggaan als de zon «koud» is. En men gaf hen en zij kauwden sirih uit de sirih-mand van I Kahi. Vervolgens opende I Ndiloe la Katikoe lokoe de sirih-mand van I Kahi en trok uit 't schuiflaadje van de sirih-mand van I Kahi. En hij nam één meloen-pit en deed die in zijn sirih-tasch. Toen het eten klaar was, gaf men hen en zij aten; toen zij gegeten hadden en sirih gekauwd hadden, zeiden zij: «ramboe Kahi, laat ons nu gaan!» I Ramboe Kahi antwoordde: «welaan, gaat maar.»

En zij gingen heen; toen zij gekomen waren bij de woonplaats van I Ndiloe mamila, gaf I Ndiloe la Katikoe lokoe hem zijn sirih-tasch: «kauw sirih, zeide hij, dan ga ik heen.» Toen hij sirih kauwde, zag hij de meloen-pit: ha, naamgenoot, zeide hij: «Wat hebt gij te zeggen? «Geef mij de meloen-pit, ik zal die gaan planten.» «Neem ze maar mee.» En hij nam ze mee. I Ndiloe la Katikoe lokoe ging nu heen.

En I Ndiloe mamila ging recht door naar den tuin, hij ging niet aan in huis; hij keek uit naar een plaats voor den meloen en plantte dien. Toen men bereikte den duur van vier nachten ging hij er naar kijken. Toen hij gezien had zijn ontkiemen, zeide hij: «ai ha, mijn meloen, ontkiemd is hij.» De meloen antwoordde: «(als) aangebroken is de tijd van mijn ontkiemen, dan ontkiem ik.»

Na verloop van korten tijd, tien nachten, ging hij er wederom naar kijken. Toen hij er bij gekomen was, een handgeleding lang was hij. En hij zeide: «ai ha, mijn meloen is al lang, reeds een handgeleding lang.» En de meloen antwoordde: «als aangebroken is de tijd van mijn lang zijn, dan ben ik lang.»

Wederom na verloop van twaalf nachten, ging hij er wederom naar kijken; er was reeds bloesem. En hij zeide: «ai ha, mijn meloen heeft reeds bloesem, zeer vlug is 't.» Maar de meloen antwoordde: «als aangebroken is de tijd van mijn bloesem, dan heb ik een bloesem.»

Wederom na verloop van langen tijd, ging hij er wederom naar zien; zijn bloempje was reeds afgevallen. En I Ndiloe

zeide: «reeds is al afgevallen zijn bloesem.» Maar de meloen antwoordde: «als aangebroken is de tijd van mijn afvallen, dan val ik af.»

Hij ging nu weer naar huis; wederom na langen tijd, ging hij er wederom naar kijken; de meloen had reeds jonge vrucht. En hij zeide: mijn meloen heeft al jonge vrucht. Maar de meloen antwoordde: «als aangebroken is de tijd van mijn jonge vrucht zijn, dan heb ik jonge vrucht.

Hij ging nu weer naar huis; 't duurde lang dat hij ging kijken; 't waren tien à twintig dagen, eer dat hij er naar ging kijken. Toen hij er naar ging kijken, was ie reeds groot. En hij zeide: «mijn meloen is al groot.» Maar de meloen antwoordde: «als aangebroken is de tijd van mijn groot zijn, dan ben ik groot.»

Hij ging nu weer naar huis, nadat hij een weinig onkruid had gewied. Na langen tijd ging hij er wederom naar kijken; die meloen was reeds half rijp.» En hij zeide: «ai ha, mijn meloen is reeds half rijp.» Maar de meloen antwoordde: «als aangebroken is de tijd van mijn half rijp zijn, dan ben ik half rijp.»

Hij ging nu weer naar huis; na langen tijd ging hij er wederom naar kijken; toen hij bij den meloen gekomen was, was hij reeds zacht rood bruin. En hij zeide: «ai ha, mijn meloen is reeds zacht rood bruin.» Maar de meloen antwoordde: «als aangebroken is de tijd van mijn zacht rood bruin zijn, dan ben ik zacht rood bruin.»

Hij ging nu weer naar huis; na korten tijd ging hij er wederom naar kijken, hij kwam er bij en rijp was ie. En hij zeide: «mijn meloen is reeds rijp, 't duurde heelemaal niet lang.» Maar de meloen zeide: «als de tijd van mijn rijp zijn is aangebroken, dan ben ik rijp.» En I Oemboe Ndiloe zeide: «hoe heb ik 't toch met den meloen, dat ie reeds rijp is?» Maar de meloen antwoordde: «pluk mij, neem mij mee, bewaar mij, leg mij neer in rijst-aren.»

En hij plukte hem af, nam hem mee naar huis en nam hem een stuk goed en wikkelde hem er mee in en legde hem neer in rijst-aren 's Morgens vroeg ging hij onkruid wieden in den tuin; toen de zon warm was, keerde hij terug naar huis.

Wederom een anderen dag, ging hij naar den tuin. Toen hij teruggekeerd was van den tuin en pas was aangekomen, ging

hij recht af op de waterkruik: ik ga water halen, zeide zijn hart. Hij kwam bij de kruik, ze was vol water. En hij daalde af op den grond en haalde hout en hij klom naar boven en stookte 't vuur op, toen 't vuur opvlamde, stond hij op om een mandje te halen.

En daar zag hij rijst, een mandje vol. Wederom opende hij een ander mandje; hij zag kippeneieren, gebakken met klapperolie. Toen zeide hij: «wie zou 't toch zijn, die mij kwam brengen gekookte rijst en gebakken eieren; laat ik hem er mee slaan, zeide hij misschien, en zoo kwam hij 't mij brengen; ik zal 't maar opeten, als ik maar niet naar zijn huis ga stelen; zoo zal 't misschien zijn, dat hij 't mij in mijn huis is komen brengen.

En hij at; nadat hij gegeten had, ging hij liggen, hij dacht na, nog eens en nog eens. Toen hij genoeg had van 't nadenken, zeide hij: men moet maar afwachten of men er van sterft.

Wederom des morgens vroeg, ging hij onkruid wieden; toen de zon boven zijn hoofd stond, keerde hij terug. Toen hij thuis gekomen waa, klom hij naar de stookplaats; hij keek naar 't vuur, 't was er; en hij stookte 't op; toen hij 't vuur opgestookt had, stond hij op; eens kijken naar een mandje om mais in te plukken, zeide hij. En daar zag hij gekookte rijst een mandje vol en gebraden toepijs. Hij sprak heelemaal niet, hij nam het, ging er bij zitten en at. Toen hij gegeten had, dacht hij na, nog eens en nog eens; toen hij genoeg had van 't nadenken: men moet maar afwachten of men er van sterft, als ik toch maar niet ga stelen in 't huis van een ander, zeide hij sprekende in zich zelf.

's Morgens stond hij weer vroeg op en ging maar naar den tuin om onkruid te gaan wieden. Toen hij wegging en halverwege was gekomen, was er I Apoe Kămi in 't dichte gras en zij zeide: «ha, mijn kleinzoon, waar gaat gij heen?» En I Oemboe Ndiloe antwoordde: «ik ga onkruid wieden.» «Kom dan eerst hier even aan, ik heb een beetje te vertellen.» Maar I O. Nd. antwoordde: «é ha, ik wil niet aanloopen, uw wonden stinken, neen hoor!» «Kom toch even aan, ik heb een heel klein beetje te vertellen; werkelijk goed is hetgeen ik te vertellen heb.» En I O. Nd. antwoordde: als gij straks niets te vertellen hebt, neen, dan laat ik 't je er niet bij.»

En hij ging 'er heen. «Ga boven den wind zitten en kauw mij een sirih-pruim.» Toen hij er een gekauwd had, zeide I Apoe Kămi: «welaan, telkens als gij in huis komt, wat ziet gij dan in huis?» En I O. Nd. zeide: «'t is werkelijk zoo, telkens als ik kom, is er gekookte rijst, is er water in de kruik.» I A. K. antwoordde: «dat is 't, hoor wat ik te vertellen heb; hoe is 't, denk eens na, misschien is er iets door u ergens neergelegd?» Toen antwoordde I O. Nd.: er is wat, een rijpe meloen.» «Waar hebt gij dien neergelegd?» «Onder de padi-doppen.» «Dat is 't, datgene wat door u is neergelegd, is 't, dat 't eten kookt, 't water schept; daarom ga 't opwachten, keer weer terug; dit is de adat er van, als gij terugkeert, als gij in huis komt, neem dan vlug de schil er van uit de padi-doppen, neem 't, brand 't in 't vuur, als 't zwart gebrand is, giet er dan één schotel water op; als gij fijn gekneed hebt 't harde in 't water, ga dan zitten in de deur-opening; als gij haar ziet, giet 't haar dan boven op haar hoofd.»

En hij volgde 't op, hij ging weg uit 't dichte gras, kwam midden op den weg en keerde terug. Toen hij teruggekeerd was, ging hij recht door de schil halen, evenals I A. K. gezegd had. Toen hij 't gebrand had, goot hij er één schotel water op en hij weekte het en kneedde 't heelemaal fijn. Toen ging hij zitten in de deur-opening; hij wachtte. En daar kwam I Kariri aan; en hij goot 't water op haar uit. Toen hij 't water op haar uitgegoten had, viel zij met een slag op den grond, terwijl zij flauw viel. Toen zij flauw gevallen was, kwam I O. Nd. naar beneden en hij pakte beet een tip van zijn slimoet en sloeg er haar mee. Toen hij 't pas éénmaal gedaan had, bewoog zij zich nog niet; hij deed 't tweemaal, hij deed 't viermaal, toen pas stond zij op. En I O. Nd. zeide: «ai ha! wat kent gij toch listige streken; telkens als ik thuis kwam, was er gekookt eten; telkens als ik kwam was 't hetzelfde.» Toen hij dit gezegd had: «hoe is je naam, zeide hij tot haar. De vrouw antwoordde: I Kariri Kărăka, zeide zij hem.

Vervolgens huwde I O. Nd. met haar.

Toen 't nu een tijdje geleden was, 't waren twee maanden, zeide I O. Nd.: «laat ik eens gaan bezien de paarden, de erfenis van vader, in 't veld; ik ga voor één maand, zeide hij.» En hij vertrok. Toen 't drie à vier nachten geleden was, kwam daar I Mbakoe, hij streek neer midden op 't pleintje en hij

zeide: «ha mijn kleinkind, Kariri hărákoe, kom eens hier naar beneden, peuter 't vuil uit mijn oor», zeide hij haar. I Kariri antwoordde: «é, ik wil niet, ik ben bang.» Maar I Mbakoe antwoordde: «ha, kom toch hier! straks mag je terug.» En zij ging maar naar beneden, zij ging naar hem toe, toen zij aan zijn zijde gekomen was, hield I Mbakoe haar zijn ooren toe; zij nu wilde ze bekijken, maar hij wachtte haar op, duwde haar in zijn oorholte, en I Mbakoe schaakte I Kariri, hij bracht haar in den top van een hoogen boom.

Toen 't nu een tijd geleden was, toen één maand voorbij was, keerde I O. Nd. terug naar huis. En hij kwam in 't leege huis. Hij nu nam zijn marapoe-bezittingen en hij nam 't mee. Hij kwam bij de wilde varkens, zij waren aan 't gras wroeten, en hij zeide: «heeren varkens, als gij I Kariri gezien hebt, zeg 't mij, ik zal u uw belooning geven.»

De wilde varkens antwoordden: «é, schaamdeel van je moeder, schreeuw zoo niet, wij zullen meteen even komen; wij zijn toch aan 't gras wroeten, onze buiken zijn zoo hongerig.»

Hij ging wederom verder; hij zag kraaien: «als gij gezien hebt I Kariri, mijn vrouw, zal ik u uw belooning geven.»

«Wat zegt gij», zeiden de kraaien. «Mijn vrouw, zeg ik toch, iemand heeft haar geschaakt, misschien hebt gij haar wel gezien.» Maar de kraaien antwoordden en zeiden tot hem: «ha dwaas, ga toch weg, schreeuw zoo niet, meteen komen wij en pikken u uw oogen uit», zeiden zij tot hem.

Hij ging wederom verder; hij ging en zag paarden, en I O. Nd. zeide: «heeren paarden!» En de paarden antwoordden: «wat zegt gij?» I O. Nd. antwoordde: «ik zoek heden mijn vrouw, iemand heeft haar geschaakt; misschien hebt gij haar gezien, zeg 't mij, ik zal u geven mijn marapoe-bezittingen.» De paarden antwoordden: «gij zijt niet degene, om wien wij ons druk maken! dwaas manlijk schaamdeel! schaamdeel van je moeder! de krokodil zal je grijpen! wel schreeuw daar nog eens, dan zullen wij je daar eens komen trappen, zoodat je dood gaat.»

Hij ging wederom verder; hij zag karbauwen in een dal, en hij zeide: «heeren karbauwen, ik heb u iets te vragen.» De karbauwen antwoorden: «wat zegt gij.» «Iemand heeft heden mijn vrouw geschaakt; als gij haar gezien hebt, als gij haar verblijfplaats weet, zal ik u uw belooning geven.» De karbauwen

antwoordden: «wat zeg je daar!» En I O. Nd. antwoordde: «ik zoek mijn vrouw, welke richting ze uit gegaan is, weet ik niet.» De karbauwen antwoordden en zeiden: «hoe is 't, moeten wij op je vrouw gaan passen, dat gij 't ons vraagt?» En I O. Nd. antwoordde: «nou, misschien hebt gij ze gezien, zeide ik, daarom vroeg ik er naar.» De karbauwen antwoordden: «'t zou goed zijn, als je ophieldt met praten; als je te veel praat, dan zullen wij meteen komen met de hoornen steken, zoodat je dood gaat en de kraaien je zullen opeten.»

Wederom ging hij verder; hij kwam in een ander dal, hij zag sapi's: «heeren sapi's!» «Ja», zeiden de sapi's. «Hebt gij mijn vrouw gezien, terwijl iemand haar schaakte?» De sapi's antwoordden: «wij zijn aan 't gras eten, daar staat gij maar te roepen; roep nog eens, dan zullen wij gaan en u straks steken, dat gij in stukjes en brokjes dood gaat.»

Wederom ging hij verder; hij kwam in een ander dal en hij keek op naar een haki-boom; en hij zag een civet-kat: «heer civet-kat», zeide hij. «Ja», zeide de civet-kat. «Misschien hebt gij mijn vrouw gezien: iemand heeft haar geschaakt.» «Een verbazende stommeling ben jij daar beneden! ik ben aan 't vruchten eten en jij staat daar te schreeuwen; als gij daar nog eenmaal roept, zal ik eens naar beneden naar je toe komen en ik zal je dan krabben.»

Wederom ging hij verder; hij kwam in een op zich zelf staand bosch, en hij zeide, toen hij tortelduiven zag: «heeren duiven!» Zij antwoordden niet. «Heeren duiven!» En sommigen der duiven zeiden: «hoor hem daar, alsof 't I Oemboe Ndiloe mamila is.» En hij riep wederom: «heeren duiven!» «Ja», zeiden de duiven, kom hier heen», zeiden de duiven, terwijl zij hem riepen. En hij ging naar hen toe; toen hij bij hen was gekomen: «wat zoekt gij?» I O. Nd. antwoordde: «ik zoek I Kariri, mijn vrouw, iemand heeft haar geschaakt.» En de duiven antwoordden: «maak je daarover maar niet bezorgd, laat ons gaan naar den vorst der duiven.» Zij gingen. Toen zij in 't huis van den vorst der duiven gekomen waren, zeiden de duiven: «heer dit is I Ndiloe mamila, die hij getrouwd heeft is door I Mbakoe geschaakt.» En de vorst der duiven antwoordde: zoo is 't, dat wij 't weten. Toen zeide I O. Nd.: «heer duif, duif, vorst, als gij in staat zijt mij terug te halen I Kariri, dan zal ik u geven geslagen goud.» De vorst der duiven antwoordde: «zwijg

toch! weet gij haar (schuil)plaats niet?» I O. N. antwoordde: «ik weet 't niet.» «Straks als de zon koud is, dan zal ik 't u wijzen.»

Toen de zon nu koud was, wees hij het hem, 't was slechts vaag dat hij 't zag. Toen zeide de duif: I Mbakoe, is werkelijk zeer rijk; de goederen van alle landen, rijksdaalders, gouden kettingen, gouden oorhangers, moeti sala, koperen kettingen, van alles heeft hij, doordat hij 't gaat wegrooven; wanneer de menschen hun slimoets droogen in de zon, hij rooft ze allemaal weg.

I Mbakoe was er nu niet, hij was vertrokken naar 't land overzee, om goederen te gaan rooven; en de duif zeide: «ik ben niet sterk, ga daarom I Kabira roepen, hij alleen is handig, handig in 't stelen, handig in de toppen der boomen.»

Men ging hem nu roepen; toen hij gekomen was, zeide men tot hem: «hoe is 't, Kabira, zijt gij in staat om I Kariri klimmend te halen? I Kabira antwoordde: «men moet mij een belooning geven.» De vorst der duiven antwoordde: «u uwe belooning geven? ik ben er toe in staat.» «Wacht dan maar een poosje.» Na verloop van korten tijd, ging I Kabira, hij klom in den top van den boom, hij bracht alles naar beneden, allerlei soorten van goederen, hij maakte 't heelemaal leeg. Toen hij er mee klaar was, klom hij wederom naar boven om I Kariri naar beneden te brengen, hij bracht haar in 't huis van den vorst der duiven. Toen hij daar gekomen was, zeide de vorst der duiven: «ha Oemboe Ndiloe mamila! uw vrouw is er.» En I O. Nd. anrwoordde: «hoeveel belooning wil I Kabira hebben?» De vorst der duiven antwoordde: «laat mij dat maar op mij nemen, om hem te geven.»

En nu kwam I Mbakoe er aan; pas was hij gekomen: «ha Ramboe Kariri», zeide hij. Toen riep hij haar wederom: «ha Ramboe Kariri.» Toen zij nog niet antwoordde, ging hij naar beneden in de voorgalerij en hij schreeuwde; schreeuwende zeide hij: «wie 't ook is die geschaakt heeft I Kariri en mijn bezittingen, dan eerst zal 't zijn, ik zal hem zijn oogen uitpikken.»

Toen hij klaar was met schreeuwen, riep hij: «ha heer duif daar beneden, hebt gij niet gezien I Kariri, wie haar geschaakt heeft?» En de vorst der duiven antwoordde: «overweeg in uw hart, waar gij haar vandaan gehaald hebt.» «'t Was de vrouw

van I Oemboe Ndiloe mamila, toen ik haar roofde.» En de duif antwoordde: «zoo is 't, en I O. Nd. is hier.» Toen antwoordde I Mbakoe: «ai ha, morgen ochtend zullen wij vechten.» En de vorst der duiven antwoordde: «zoo zij 't.»

En de duif zeide tot I O. Nd. mamila, wees niet bang, ik zal u een zwaard geven, morgen ochtend zult gij strijden.»

's Morgens vroeg toen de zon halverwege gestegen was, zeide I Mbakoe: «daar kom ik aan, wacht mij op!» En hij vloog, pas was hij aan 't vliegen, of hij ging rakelings langs I O. Nd. mamila heen; maar deze hakte met het zwaard zijn vleugel; die was gebroken. Men hield nu op en hij ging naar zijn huis; thuis gekomen schreeuwde hij zonder ophouden; schreeuwende zeide hij: «morgen, daar is nog één vleugel van mij, als ik hem er mee sla, sterft hij terstond.

's Morgens vroeg, toen zeide I Mbakoe: «daar kom ik aan, éénmaal slechts doe ik 't, ik doe 't maar éénmaal en hij sterft terstond.» En hij vloog en ging rakelings langs I O. Nd. mamila; deze wachttte hem op en sneed hem zijn hals af. Toen hij dood was, stookte hij een vuurtje en verbrandde hem geheel en al.

Toen I Mbakoe dood was, keerden zij vervolgens naar hun plaatsen terug. En de duif gaf aan I Kabira zijn belooning; hij raapte wat kiezelsteenen op en gaf ze hem. Maar I Kabira ging nu aan bij iemand, die alleen woonde en zeide tot hem: «dit zijn teekenen van mijn hand, als er mijns gelijken zijn, geef hen hun teeken, en zij zullen niet roofzuchtig zijn, als men zich noemt: menschen van Karoenggoe Watoe.

VII. Tau Karita.

Toenanoe handăka na na pakiri na. Nindja da tau madoea; Oemboe Lapoe ja na haătoe, Oemboe Loetoeng na haătoe. Tăka njoena I Oemboe Lapoe ningoe mangeàla na. Toenanoe hina lakoe njoena I Oemboe Loetoeng hina piti léranja na mangeàla [1] na; ndena karai ja.

Tăka hiwăna njoena I Oemboe Lapoe: «ămboe piti na mangeàla nggoe, na boăta doe ja ijang!» Tăka na heàma njoena I Oemboe Loetoeng, hiwăna: «djăka na mboăta ja, koe wŏnggau hiloe na.» Na heàma njoena I Oemboe Lapoe: «djăka hili hau băhi, ndakoe bihoe, djeà ma ja bădi na mangeàla nggoe.»

Toenanoe lakoe na nja ka I Oemboe Loetoeng, lakoe hina poeha la wai na mangeàla. Mandai ndai ki ka hakoedoe, boăta ma na nja ijang.

Toenanoe bana mboăta ka hina lakoe papeàka nja na măngoe mangeàlang, hiwăna bana peàka: «Oemboe, miri, na mboăta ka na mangeàla moe, ămboe mbeni doe!» Na heàma njoena I Oemboe Lapoe: «djeà ma ja, hiwănggoe, djăka na mboăta, ndakoe bihoe hăhi hawiang, djeà ma ja bădi kau ngăndi ngga ja; ndéa be njoena ndena karaoe na eti nggoe.»

Toenanoe lakoe beli na nja ka la pangéa pamangeàla na. Toenanoe hina tama ja la wai, na la-lakoe, loepa na lănga nja wai. Toenanoe bana lănga nja ka wai, hi mamara be ja, nde wai ă ja pa. [2] Toenanoe hina ita ja hau na na oema koedoe, hiwăna bana pa'ărang: «ha rămboe, kanggikina dita la paraing, laloe toéndoengoe ja ana mongoe?» Tăka hina heàma na tau la oema koedoe: «toenoe nja manoe [3], hidoe na nja

---

[1] mangeàla = vischhaak; wordt ook gebruikt voor „vischsnoer", in onderscheiding van 't vangen met een net.

[2] nde wai ă ja pa = 't was geen water meer. Volgens een Soembanees ziet 't er in den hemel en onder de aarde en onder de zee precies zoo uit als op de aarde. Alleen de „communicatie" is onderling niet zoo gemakkelijk en 't zijn slechts enkele menschen, dien een dergelijk reisje te beurt valt.

[3] toenoe nja manoe = men offert voor hem. Dit „toenoe manoe" is een vaste uitdrukking voor alle offeranden, al worden er karbauwen en varkens geslacht; steeds zegt men „een kipje roosteren."

na marămba, hidoe weli ngaroeng.[1] Tăka hiwăna njoena: «djăka njoengga noe, na hămoe be ja!»

Toenanoe hi lakoe na nja ka na tau la oema koedoe la paraing. Toenanoe bana tăka ka hoedita: «ha Oemboe, hiwăna, ninja na tau noewawa, djăka njoengga, na hămoe be ja, wăna bana paní.»

Tăka na heàma na marămba na mahidoe: «pa'aunja, djăka koe hămoe ma năhoe tai, koe wŏ ma nja banda, ata, karămbo'a, ndjara, kamămbi, wē, manoe, ahoe.»

Toenanoe hina pa'aunja. Toenanoe bana pa'aunja hina lakoe la paraing. Toenanoe bana tăka ka, ndena bihoe pahăpa; «napa kadiroe» wăna. Toenanoe hi lakoe na nja la kambaniroe bangga, hina wăkăhoe ja na likoe apoeng, na paboăta ijang, bawăna. Toenanoe bana hăla ka pakaloăngga ja, hina hē ja la kaheli, hina rau ja la ngaroe na na mangeàla. Toenanoe bana hăla ja ka hina bănggi nja na mangeàla.[2] Toenanoe hina mandapoe hina wŏnja hina hăpa; bana hăla ka pahăpa, hiwăna njoena na marămba: «măla peàka wa pamboehăm!» Tăka na heàma njoena I Oemboe Loetoeng: «didi jang na ngohoeng ămăhoe kau wŏngga nja.» Tăka na heàma njoena na marămba: «ndéa, ndakoe bihoe! ata, djăka wămoe ngga, koe wŏnggau dăngoe banda hangia hangia.»

Toenanoe ba ndena bihoe pa, lakoe hopoetoe na nja ka I Oemboe Loetoeng.

Toenanoe bana lakoe ka hina wŏnja ja na mangeàla la I Oemboe Lapoe; bana hăla ka pawŏnja, lakoe na nja ka njoena I Oemboe Loetoeng; lakoe hina lătikoe ha da hamba[3], hakamboeloe mawa da, hina takoe ndja wai hina pawandaloe ndja bana tiwăloendja. Toenanoe bana hăla ha ka, tăka njoena I Oemboe Lapoe hina weli ndja da karămbo'a, na weling la ramoekoe da, na hē ngăndi ha la tana dita.

Tăka hiwăna njoena I Oemboe Loetoeng: «ha, mángga

---

[1] hidoe weli ngaroeng = ziek van mond. Door dit weli....ng drukt men uit, dat de ziekte haar oorsprong had in den mond, daar begonnen is. Anders zou men eenvoudig zeggen: hidoe ngaroe.

[2] hina bănggi nja mangeàla = hij stak de vischkaak in zijn lendendoek. bănggi = lendenen; (een kapmes) in de lendendoek dragen, b.v. na bănggi nja kabeàla = hij draagt een kapmes op zij.

[3] hina lătikoe ha da hamba = van lontar-bladen een soort emmer maken. lătikoe = buigen, vormen.

ndja da woloe[1] nggoe, na bœdoe ndja karămbo'a!» Ndena rongoe njoena I Oemboe Lapoe. Toenanoe bada tăka ndja ka da wai la hamba, da oenoe ndja hawiang, da hikoe ha hawiang, da mbera hăla ma da hamba.

Toenanoe hiwăna njoena I Oemboe Loetoeng: «wŏngga bădi hiloe da da woloe nggoe; djeà ma ha bădi da woloe nggoe njoengga; djăka woloe hawiang, ndakoe bihoe.» Na heàma njoena I Oemboe Lapoe: ămboe toemoe, ămboe na karaoe na eti moe!» Na heàma njoena I Oemboe Loetoeng: «ma njoengga bana mboăta na mangeàla moe, djeà ma bădi bawămoe, djeà ma ja bakoe pabeli nggau ja.»

Tăka njoena I Oemboe Lapoe hina lakoe la ngéa paboengoe da da wai hina kăndja kăndja ja na tana na mambaha. Toenanoe bana hăla ja ka pakăndja, palai na nja ka la Karita[2], na lakoe ja lai năhoe, na toera parai na. Tăka njoena I Oemboe Loetoeng hina lakoe pakaninoe[3] ja na ngohoeng ămăhoe hina kétoe ja hina padita ja. Noe, woeloe na nja ka banda dangoe.

---

[1] woloe = legĕn; de gegiste drank, bereid uit 't vruchten-sap van den lontar.

[2] Karita = landschapje in Midden-Soemba. De menschen van Karita beschouwen I Oemboe Lapoe als hun stamvader, van wien men deze legende vertelt.

Een panton, om de menschen van Karita te beleedigen is:

Karita kăndja woloe.
Kandiki bai bora = de menschen van Karita krabben legĕn, en paren zich met apen.

Een „verklaring" der tweede regel, heb ik niet kunnen krijgen.

[3] kaninoe = spiegel; in 't water zitten kijken als in een spiegel en zoo visschen vangen. „Kaninoe ijang", zegt men steeds van een „hengelaàr", die op zijn dobber zit te turen.

VII. De menschen van Karita.

Aldus was eertijds 't begin. Er waren twee menschen; Oemboe Lapoe was de eene, Oemboe Loetoeng de andere. En Oemboe Lapoe had een vischsnoer. Toen ging I Oemboe Loetoeng heen en nam zonder vragen diens vischsnoer; hij vroeg 't niet. Toen zeide I Oemboe Lapoe: «neem mijn vischsnoer niet, de visch zal 't stuktrekken.» Maar I Oemboe Loetoeng antwoordde en zeide: «als 't stuk is, zal ik je een ander geven.» I Oemboe Lapoe antwoordde: «als 't een ander ijzer is, wil ik niet, 't moet zijn mijn (eigen) vischsnoer.»

En I Oemboe Loetoeng ging heen; hij ging en wierp het vischsnoer in 't water. 't Duurde maar eventjes, een visch trok 't stuk. Toen 't stuk was ging hij 't zeggen aan den eigenaar van het vischsnoer; sprekende zeide hij: «heer, meester, uw vischsnoer is stuk, wees toch niet boos.» I Oemboe Lapoe antwoordde: «zoo is 't, dat ik zeide, als 't stuk is, wil ik geen ander ijzer, dit moet 't zijn, dat gij mij (terug) brengt; dan niet, dan ben ik niet toornig.»

Hij keerde nu terug naar de plaats van zijn visschen. En hij ging 't water in, hij liep en liep, totdat 't water hem bedekte. Toen 't water hem bedekte, was 't droog land, 't was geen water meer. En hij zag een klein huis en vragende zeide hij: «ha rămboe, wat is 't toch daarboven in de kampong, men slaat er erg op de gongs?»

En 't mensch in 't kleine huis antwoordde: «men offert, de vorst is ziek, ziek in zijn mond.» Toen zeide hij: «als ik daar was, dan zou hij beter worden.»

En 't mensch uit 't kleine huisje ging naar de kampong.

Daar boven gekomen: Oemboe, zeide zij, daar is iemand beneden: «als ik er was, dan zou hij beter worden, zeide hij terwijl hij sprak.» Toen antwoordde de zieke vorst: «roep hem, als ik straks meteen beter ben, zal ik hem geven goederen, slaven, karbouwen, paarden, geiten, varkens, kippen, honden.»

En men riep hem. Toen men hem riep, ging hij naar de kampong. Toen hij daar gekomen was, wilde hij geen sirih

kauwen; «wacht eerst», zeide hij. Toen ging hij naar de paal in de voorgalerij en maakte de vischlijn los, door de visch afgebroken, naar hij gezegd had. Toen hij deze wat had laten vieren, klom hij in huis en haalde met zijn hand den vischhaak uit den mond. Toen hij daar mee klaar was, stak hij den vischhaak in zijn lendendoek. Toen ging hij zitten en men gaf hem en hij kauwde sirih; toen hij sirih gekauwd had, zeide de vorst: «zeg maar uw begeerte». En I Oemboe Loetoeng antwoordde: «alleenlijk 't gouden rijstblok, geef mij dat.» Maar de vorst antwoordde: «neen, ik wil niet; slaven, als gij mij dat zegt, zal ik u geven en allerlei soorten van goederen.»

Daar hij dit niet wilde, ging I Oemboe Loetoeng nijdig heen. Toen hij gegaan was, gaf hij den vischhaak aan I Oemboe Lapoe; toen hij dien gegeven had, ging I Oemboe Loetoeng heen; hij ging en vormde emmers van bladeren, tien paar, en hij schepte er water in en hij hing ze op één rechte lijn. Toen hij daarmee klaar was, joeg I Oemboe Lapoe zijn karbauwen bij elkaar uit 't buffelwed en bracht ze naar hooger gelegen grond.

En I Oemboe Loetoeng zeide: «ha, pas op mijn gegisten drank, de karbauwen zullen 't uitstorten!» Maar I Oemboe Lapoe hoorde niet. Toen zij gekomen waren bij 't water in de «emmers», dronken sommigen, anderen stootten er met de hoornen tegen, allemaal gebroken waren de «emmers».

Toen zeide I Oemboe Loetoeng: «gij moet mij vergoeden mijn gegiste drank; 't moet mijn eigen gegiste drank zijn; als 't andere gegiste drank is, wil ik niet.» En I Oemboe Lapoe antwoordde: «wees niet alzoo, wees niet toornig.» Maar I Oemboe Loetoeng antwoordde: «en ik, toen uw vischsnoer was gebroken: deze moet 't zijn, hebt gij gezegd; en dit (zelfde) was 't, dat ik u teruggebracht heb.»

En I Oemboe Lapoe ging nu naar de plaats, waar zij 't water uitgestort hadden en hij krabde en krabde op den vochtigen grond. Toen hij klaar was met krabben, vluchtte hij naar Karita, daar ging hij nu heen en stichtte er zijn kampong.

Maar I Oemboe Loetoeng ging 't gouden rijstblok kijkend opspeuren en hij haakte 't aan en bracht 't naar boven. Dit was 't, en rijk werd hij in vele goederen.

VIII. Ihi Wawang.

Toenanoe handăka na na kawoenga bokoe [1] na na Ihi Wawang.

«Lo'a patamang mananga» [2], wăda. Toenanoe bada tăka ka la mananga, tăka njoena I Bokoe hina hondoe ja la hadidi lokoe na ndjara na. Toenanoe tama doe da nja ka mananga; bada tama nja na mananga noena, laloe jăpa ja ijang bana woroe pa na ijang lai noe. Toenanoe bada hăla ka patama nja, tăka hida hē beli: «kama beli kăma la oema», wăda. Toenanoe da angoe na I Bokoe hida lo'a papiti ha da ndjara da; hawiang na tau mbăda lakoe na ka, hawiang ndedi.

Tăka njoena I Bokoe hina lakoe, na lo'a patăngăroe ja na ndjara na la pangéa pahondoe na nja kawai. Toenanoe bana tăka nja ka la pangéa na na likoe bana hondoe ja, tăka hina woelăkoe la kalai la kawana, ndena ita ja na ndjara na. Toenanoe hina himboe ha da roekoe na; toenanoe bana himboe ha ka da roekoe na, tăka hina ita ha da roekoe kamboeroeng [3] la wai; hina kikoendja da roekoe na na ndjara noena. Toenanoe bana lakoe lakoe [4], hoepoe kambăkoe ja na wai; na ita be ha da roekoe na na ndjara. Na hili lakoe, wai hoepoe bănggi ja, ndeda ngalang pamboelang da roekoe na na ndjara. Na hili lakoe lakoe, loepa na lănga nja wai. Toenanoe na la-lakoe ki hakoedoe, tăka hina ita ja hau na na koătăk, hama toena na

---

[1] bokoe = grootvader, stamvader. Dit woord wordt in 't verhaal zelfs als persoonsnaam gebruikt; „want hoe de eerste stamvader heette, weten wij niet", zegt een Soembanees.

[2] lo'a patamang mananga = in de riviermonding gaan visschen. tama = binnengaan, ingaan in 't water (om met een werpnet te visschen). mananga = de monding van een rivier in zee; terwijl de mond zelve der rivier „ngaroe mananga" heet.

[3] kamboeroeng = naar beneden gaan langs een glooiende helling. Steil naar beneden gaan (uit een huis, een boom) heet poeroe. Zoo is ook: naar boven gaan langs een glooiende helling (van een berg, een rivieroever) = kateàkăl; steil naar boven klimmen (in een huis, een boom) = hē.

[4] bana lakoe-lakoe = terwijl hij maar steeds voortging.

De reduplicatie van een woord duidt aan een voortdurende, onafgebroken handeling. Meestal vormt men een reduplicatie aldus: la-lakoe; dus: de eerste lettergreep + het geheele woord.

koätäk tau länga täka.[1] Toenanoe hina tama ja la pindoe hina ita ja na ndjara na; na hondoe be ä la kambaniroe pangéa patinoeng na. Täka hiwäna na kawini: «ka heàna, oemboe, hi djeà täka be moe?»

Täka hina heàma njoena I Bokoe: «himboe nggoe nja na ndjara nggoe; täka na ndjara jeàna hi lai jehoe be ja.»

Täka hiwäna na kawini na matinoeng: «ha oemboe, mandapoe päkoe la bangga, kau häpa päkoe, kata mängoe papaní.»

Toenanoe hida wönja pahäpa na; bana häla ka pahäpa, täka hiwäna na kawini noena na majäpa ja na ndjara: «bakoe kaka ja, ningoe kiring[2] lai njoemoe.»

Täka hina heàma I Bokoe: «ndaningoe papangga nggoe, ndaningoe padili nggoe.»[3] Täka hina heàma na kawini: «länga täka, ndaningoe länga täka? djäka koe paloehoe[4] ja tai, djeà ja wämoe.» Täka hina heàma njoena I Bokoe: «mäla ka.»

Toenanoe hina paloehoe ja: «handäka ndäka, pamangoäma ka, wänggoe nja i ama; na heàma i ama: ndakoe ita ja na laleàba nggoe, pateànja ka, wäna. Toenanoe na kiring hikoe jäpa ja na ndjara; matoea kaba mata ka ka, malai loenggi ka ka, koe pateà dira dirang,[5] na oela be ka ka panapa kau; mäla noe ndena ndjala?» hiwäna nja.

---

[1] Evenals in 't vorig verhaal reeds bleek, stelt zich de Soembanees voor, dat ook onder 't water menschen wonen.

Voor 't gewone oog zijn 't krokodillen, haaien etc., maar enkele „bevoorrechte" personen kunnen zien, dat 't werkelijk menschen zijn. Hij gelooft dan ook, gelijk uit dit verhaal blijkt, aan afstamming van menschen uit krokodillen, aan onderlinge verwantschap. Zoo heeft elke stam bijzondere „heilige" dieren, waarin de zielen der voorvaderen en der gestorvenen zich gaarne openbaren. De zielen der afgestorvenen komen dan ook dikwijls in dierengestalte, de menschen bezoeken en helpen in hun nood. Zoo b.v. in 't verhaal van I Dari, de slimme aap. — Wanneer men de verschillende Soemba-verhalen in dit licht beschouwt, zal men zien, dat hun animistisch geloof zich in deze legenden als 't ware gestalte heeft gegeven en ons een kijkje geeft in hun geloofswereld.

[2] kiring = oorzaak van een perkara; aanleidende oorzaak.

[3] ndaningoe papangga nggoe, ndaningoe padili nggoe = ik heb niets overtreden (pangga = over iets heen stappen) noch iets misdreven (dili = ergens op trappen). Een gewone uitdrukking van een Soembanees, wanneer hij wil zeggen, dat hij geen gebod heeft nagelaten te doen, noch met opzet met een gebod in strijd heeft gehandeld.

[4] paloehoe = naar buiten brengen; uiten wat in iemands hart is, alles nauwkeurig verhalen.

[5] koe pateà dira dirang = ik wachtte zonder einde.
dira = uitscheiden, een einde nemen.

Tăka na heàma njoena I Bokoe: «kanggiki pinda nggau ka? tau la oema watoe, la wai mandjoloeng; ta mbiha pa doe noe kata pinggau!»

Toenanoe mandai ki ka hawoetoe bada pandjăpoeng ka papaní, toenanoe hina poeroe ja na ama na, bai ama bokoel patăki miring [1] hina poeroe la bangga. Tăka hina wŏnja kaloemboetoe na I Bokoe, hina hăpa. Toenanoe bana hăla ka pahăpa hiwăna: «tăngăroe ja noe na laleàba nggoe, na panapa-napa, ba wănggoe nggămoe.»

Tăka na heàma njoena na ana na: «ná! djăka ndakoe jăpa lăti na ndjara, ndena mai ă.» Tăka ná heàma njoena I Bokoe: «wămoe ka ka njoena, ina nggoe ama nggoe, ndéa nggăra matoăma la lima nggoe, banda ndakoe ngăndi, kanătăr ndakoe ngăndi, patoekoe lomboe ndakoe ngăndi, ba mai nggoe nja patamang mananga ă.»

Tăka hina heàma njoena na ama na, hiwăna: «banda lai njoengga ndaningoe matoăma; watoe ja mamoeli ja, loeloe ai ja kanătăr ja.» Tăka na heàma njoena I Bokoe: «wămoe ka ka njoena; [2] banda ndaningoe matoăma ka bawămoe, ningoe doe bădi papaní wănda [3], hina nggepi la ngaroe nda bata paní!»

Tăka na heàma njoena na ama na I Apoe Lodoe: «banda ămboe wŏngoe, didi jang na ndjara nina kau wŏngga nja, măta kata panoewanja na likoe na mamboăta, ai na mambata», [4] hiwăna njoena na ama na I Apoe Lodoe.

Tăka na heàma njoena I Bokoe: «djăka djeà ja djăka wămoe doe, poelangia nggoe, diha păkoe ja na eti moe, wăngoe păkoe kokoe moe, djăka djeà ka njoengga, tăndjing ma na lai tamang mănanga.»

---

[1] patăki miring = een geweldig heer, een groot hoofd.
Samenstelling van tăki = gekko en miri = meester, heer.

[2] wămoe ka ka njoena = dat zegt gij (nu wel ..... maar).

[3] ningoe doe bădi papani wănda = maar er moet wat zijn om mede te spreken.
Geen zaak kan besproken worden of er moet iets zijn (een doek, een stuk geld, een mamoeli etc.), dat tusschen de beide partijen in ligt, en waarover heen men spreekt. Zoo begint men dan gewoonlijk: nanja na kamba na hawăla = daar is één stuk goed. Vervolgens zegt men, wat men te zeggen heeft.

[4] panoewanja na likoe na amboăta, ai na mambata = aanlasschen 't touw, dat stuk is, 't hout, dat gebroken is; d. w. z. afgebroken vriendschap, verwaarloosde of vergeten familiebanden, wederom aanknoopen.

Tăka hiwăna njoena I Bokoe: «djăka toena, poeli ngga kakoe lo'a kadiroe la watoe ngoedoe la tana mădoe.[1] Tăka na heàma njoena na ama na I Apoe Lodoe, hiwăna: «măla noe, Lodoe! ta poeli nja wămoe?» Tăka na heàma njoena I Apoe Lodoe: «nà! ta poeli nja djăka wămoe njoemoe, napa na tăka nja oema na, kaheli na, ndena hili beli ă ja pa, koe pinja na ihi kamboe na.[2] Tăka na heàma njoena na ama na: «djăka toenanoe, ămboe ta pamădja nja bădi.»

Tăka hiwăna njoena na ama na: «koe pandjiloenja na tamoe moe; I Ratoe[3] ja na ngaram; na ngara meàmang na tiki ja tau la mara; djăka ningoe ana moe na mama'aja, na ngara na I Ratoe ja. Napa tiloe modoeng, lo'a papadoendang kana tăka ndăba na kalembi nda; djăka djeà djăka wăna doe mboeloendăba na na kalembi nda, ka papohoe nggămi[4] dăngoe I Lodoe.»

Toenanoe bana doendang ka tau hina batang, kawăra batang. Toenanoe mbăda batang hiwăda: «nggăra ja i noe, djăka wăna na doe i ama, ama ndăba nda.» Toenanoe hina toboeng hina hoendjoe. Na mandai na I Bokoe la hiboe woeja,[5] hau woela na.

Na tau la mara, da angoe na paloehoe I Bokoe, da leleàba na, da oemboekoe na, poei moăwăl,[6] wihikoe

---

[1] la watoe ngoedoe,
la tana mădoe = op den onbeweeglijken steen,
op 't drooge land.

't Soembaneesch is rijk in dergelijke uitdrukkingen. Vooral bij 't bespreken van zaken worden zij gebruikt, en eischen een aparte „taalkennis", om 't te begrijpen.

[2] koe pinja na ihi kamboe na = ik ken de inhoud van zijn buik, d.i. zijn stille gedachten.

[3] ratoe = priester, leider van offerplechtigheden. Deze „waardigheid" is erfelijk in de familie. De oudste zoon volgt op. Hij is de man, die nauwkeurig de „gebeden" kent en weet hoe den Marapoe moet worden aangeroepen.

[4] ka papohoe nggămi dăngoe I Lodoe = zullen wij u en I Lodoe bij elkaar doen, d.i. laten trouwen.

't Pronomen bij reciproque verba, staat in de pluralis.

[5] la hiboe woeja = in 't nest der krokodillen.

Hier uit blijkt, dat hier met de bewoners van 't water, krokodillen worden bedoeld. I Bokoe trouwt dus met een krokodil.

[6] poei moăwăl = 't orakelsnoer draaien. Het bestaat uit vier touwtjes. Twee er van, aan elk eind van twee kraaltjes voorzien, heeten „vrouwelijk". De twee anderen, aan elk einde één kraaltje, heeten „mannelijk". Deze

manoe, [1] toboeng, hoendjoe, lo'a pahimboe ja la ngaroe mananga, la oămang, nde pahoenggoe ja; ita be ja la oera manoe, ita be ja la eti wē, na kateàkăl.

Toenanoe bana mandai ka ba hau woela na ka, hiwăda njoeda da tau la mara: toena ka, djămang ka pahimboe ja la moăwăl, la manoe; ămboe lo'a mboe pahimboe ja la mananga; măta nja ka kana wăngoe patăka wiki na ka.

Toenanoe bana hăla ka pahoendjoe, tăka hiwăna njoena na ama bokoel: «rongoe ndăba, mboeloendăba moe, oemboekoe nggoe, ana nggoe, laleàba nggoe, ana wini nggoe! djăka na lakoe ja I Lodoe la watoe ngoedoe la tana mădoe, ămbi maroămbanja, ămbi mboelanja, kăli lo'a pangădăloe ja.» Tăka da heàma mboendăba da, hiwăda: «na handoeka i ka ka noe, djăka lo'a pangădăloe ja i mamoe! djăka ta lo'a ba pangga pangga be doe nda.»

Toenanoe ba memi ka hida ngangoe mboendăba na na tau na padoenda na. Toenanoe bada hăla ka, na roedoeng hida papohoe ndja. Toenanoe bana mandai-ndai ka, tăka hiwăna njoena I Bokoe: «ba toenanoe ba mandai doe nggoe nja ka, poeli ngga kakoe lakoe.»

Tăka na heàma noena na ama jera na: «djăka toenanoe, napa doea modoeng [2] kai lakoe ka. Toenanoe hadang la mbaroe hina jăpa ja na wē he'au na, tăka hina piti ha da kapăna hau mboăla da; tăka hiwăna: «jeàda kau ngăndi ha, djăka ningoe oemboekoe nggoe kau paberi ndăba nja.» Tăka na heàma njoena I Bokoe: «ndea, wăna, jeàda djăka koe ngăndi ndăba ha ndena hămoe; tai la malamiri na da oemboekoe nggoe da oemboekoe moe njoemoe da paloemoe ndja, [3]

---

touwtjes worden over de vingers der beide handen gespannen en gedraaid (poei) en dan met een ruk uit elkaar getrokken. Naar gelang de touwtjes in elkaar zitten gedraaid, is de uitspraak van 't oordeel.

[1] wihikoe manoe = 't kuiken wordt met den nagel de buik opengescheurd ('t mag niet met een mes opengesneden worden). De darmen worden bekeken.

[2] napa doea modoeng = over twee dagen.

Terwijl in 't dialect van Kambera modoeng slechts bekend is in de samenstellingen „over 2, 3, 4 etc. dagen", beteekent „mădoeng" in andere dialecten „nacht". Een Soembanees rekent niet met „dagen", maar met „nachten".

[3] da paloemoe ndja = zij zullen er over twisten.

loemoe = zich met iets bezig houden. paloemoeng = ergens over twisten.

ba nindja noe da kapăna wăda, da pakoădja, da patătăroe; didi jang na pakarai nggoe njoengga, toe ngga ka la păti, ana păti koedoe ā.»

Tăka na heàma njoena na ama jera na: «măla ba pamboeha moe njoemoe ja, koe toe nggau ka la ana păti; [1] ngăndi ndăba ha wănggoe nggămoe, ndau bihoe.» Tăka hina piti nja ana păti hau na, hina pa'ihi ndja hawiang, na măta nja hawiang; «jeàda bakoe pa'ihi ndja la păti, ămboe ningoe mabera ja na păti», wăna. Tăka hina karăndja wănja loeloe kaleàngoe; toenanoe bana hăla ja ka hina băndjăloe ha la pingi kambaniroe oeratoeng; djăkau tăka la oema, ămboe băndjăloe ha la bangga, la kaheli djămang, pangala ma ndja la hindi oema dita; djăkau hăla ka pabăndjăloe ha, kau poeroe beli kau, kau tăngăroe ndja kamboăka wē, wē mini.

Toenanoe hida hoendjoe ja na wē; toenanoe bada hăla ka, tăka hiwăna na ama na I Apoe Lodoe: «ha Lodoe, mai kămoe nămoe kan rongoe, djăka nggiki hama hamaja nggoe, kau kanandi nja, kau kăpoe ja.» Tăka hina pala ja la kaheli bokoel. Toenanoe bana hamajang: «I woeja makalítoe, kaperi mara langoe, [2] mangga ngga la pahē, mangga ngga la papoeroe, paheàmba ngga mabara marara, hamang da oemboekoe, da tau da pawoeloe moe, da padji moe, [3] da maningoe la wai, hamang i da mangéang la pinoe watoe ngoedoe la tana mădoe; heàma ja na li nggoe!»

Toenanoe mbăda memi ka da pangangoe, tăka hiwăna njoena na ama na I Apoe Lodoe: «tăngăroe kaba kaleàng, patoe

---

[1] la ana păti = in een klein kistje.

Als medium voor 't verkeer met den Marapoe, dient een klein houten kistje, met koperdraad omwonden. 't Wordt bewaard boven in den top van 't huis, tusschen de vier hoofdstijlen, boven den haard. Men weet niet wat er in zit, daar men 't niet mag open maken. Geschenken aan den Marapoe worden dan ook in een mandje er naast gezet.

[2] I woeja makalitoe.

kaperi mara langoe.

Zoo spreekt men den Marapoe van Ihi Wawang toe. Voor elken Marapoe heeft men een dergelijke vaste formule, waarvan in den regel de beteekenis vrij duister is. Woeja makalitoe = krokodil met een huid; kaperi mara langoe = vet, droog, bericht!! (hier wordt bedoeld een slang).

[3] da tau da pawoeloe moe, da padji moe = de menschen door u gemaakt, door u gevlochten.

Zoo noemt men den Schepper dikwijls: na mawoeloe, na madji tau = die de menschen maakt en vlecht.

mboea kawori, kai takoe ndja oehoe mangédjing, kai ngăndi ha nămoe, kai băndjăloe ha la pingi kambaniroe oeratoeng. [1] Tăka hiwăna na ama na I Apoe Lodoe: «ha Oemboe Ratoe, hamaja ndja da oehoe mangédjing.» Tăka hiwăna njoena I Bokoe: «ningoe pakarai nggoe lai ama; djăka na tiki ja na ngara na hau kabihoe hau kabihoe, kanggiki na wăna nja?

Tăka na heàma njoena na ama jera na: wawang [2] wăna nja, djeà ja ba weli na la wai; djeà ja na wawa ja i, na hē ja i na wai, wawang.»

Toenanoe hina hamajang njoena I Bokoe; bana hăla ka pahamajang, njoena I Bokoe hakawori da da oehoe mangedjing; [3] I Apoe Lodoe hakawori da, tăka na ama na hakawori; tăka hakawori hida wŏnja na tau la hanamba. Tăka hida pakē ndja da oehoe da bada nggănăp ndăba ka hida ngangoe.

Toenanoe bada hăla ka pangangoe, tăka hiwăna njoena I Bokoe: «haromoe ma lakoe hada roedoeng.» Tăka na heàma njoena na ama na: «măla ka, ămbi maroămbanja na hamajang la jehoe; djăkai hăla ka pawotoe ja na marapoe, ămboe ningoe matama la loemboe doe, manoe, ahoe, ndjara, ămbi hondoe nja la pingi kambaniroe oeratoeng; djăka ningoe matama, da meti.»

Toenanoe na roedoeng ka hiwăna njoena na ama: «djăka ningoe anakeàda malo'a, hinggi rara djoea pakalamboe da, tera rara patera wăda. [4] Toenanoe bada hadang ka la mbaroe hida lakoe.

Toenanoe bada tăka ka la paraing hida kikoenja na papani na na ama da.

Toenanoe bada hăla ja ka, tăka hida mai da angoe na pa-

---

[1] kambaniroe oeratoeng = offerpaal.
Een der 4 hoofdstijlen van 't huis wordt aldus genoemd, omdat men bij dien paal altijd bidt en de offeranden neerzet.

[2] wawang = elk kabihoe geslacht heeft een naam, welke naam dus ook dekt den naam van den Marapoe. Men kan dus spreken van den Marapoe Ihi Wawang, maar ook van 't geslacht Ihi Wawang.

[3] oehoe mangedjing = offer-rijst.
Nadat I Bokoe gebeden had en de rijst aan de geesten had aangeboden, worden deze verondersteld 't eten te gebruiken, n.l. 't essentieele geestelijk deel er van. De menschen mogen dan terstond de materie van de rijst opeten.

[4] hinggi rara = roode slimoet; hieraan zouden de krokodillen kenbaar zijn als zij hun „tante" op de vaste wal eens kwamen opzoeken.

loehoe, na I Bokoe, da ana na, da laleàba na, da ana wini na, hiwăda nja: «na meti ka ihoe, wăma be nggau ka!» Tăka hiwăda: «na ndjara moe nggini ja ka?» Tăka na heàma njoena I Apoe Lodoe: «na băndjăloe ja ka i ama.» Tăka da heàma njoeda hawiang: «mili toe doena ka kana beli ja na ratoe, hapatandang dăngoe angoe nda; kata pabeli nja oera na, hamángoe na [1] I Oemboe Ratoe, ka pekoe mangga na nda, na mangéang la kbendoe na, la pinoe marăda na, ba kaliti marapoe ja. [2]

Toenanoe hida toboeng, da hoendjoe. Toenanoe hida tăngăroe ha da eti wē, da eti karămbo'a, da oera manoe; da hămoe.

Toenanoe na pakiri na na Ihi Wawang handăka na.

---

[1] kata pabeli nja oera na, hamángoe na = wij zullen in hem doen terugkeeren zijn ingewanden, zijn geest.

Men veronderstelde, dat hij als uit de geestenwereld teruggekeerd zijnde, nu door offerranden weer moet ontvangen 't zuiver menschelijke, n.l. ingewanden en bewustzijn.

oera = vezel, spier, zenuw; 't wordt ook gebruikt in den zin van „leven". „zielestof" en heeft dan dezelfde beteekenis als ndewa.

hamángoe = bewustzijn, van een mensch. Dieren b.v. hebben geen hamangoe, wel ndewa.

[2] ba kaliti Marapoe ja = want hij is door den Marapoe beklommen.

Men zegt van sommige menschen, dat de Marapoe op hun schouder, op hun hoofd zit, dat de Marapoe hen berijdt (kaliti.). Deze personen, als zijnde in onmiddelijk verkeer met den Marapoe worden zeer ontzien en gevreesd. Al wat zij vragen, moet hun gegeven worden, want anders zou de Marapoe zich wreken.

VIII. Het geslacht Ihi Wawang.

Aldus eertijds de eerste stamvader van Ihi Wawang.

«In de riviermonding gaan visschen», zeiden zij. Toen zij bij de riviermonding gekomen waren, bond I Bokoe zijn paard vast aan den oever der rivier. En zij gingen de riviermonding in; terwijl zij die riviermonding ingingen, vong men veel visschen, want de visch aldaar vermenigvuldigde zich zeer.

Toen zij klaar waren met 't «ingaan», stegen zij weder op 't land; laten wij naar huis terugkeeren, zeiden zij. En de metgezellen van I Bokoe gingen hun paarden halen; sommigen der menschen waren reeds vertrokken, sommigen nog niet.

En I Bokoe ging heen, hij ging naar zijn paard kijken op de plaats, waar hij 't zooeven gebonden had. Toen hij nu gekomen was op de plaats, waar hij 't touw gebonden had, keek hij om naar links en naar rechts, maar hij zag zijn paard niet. Nu zocht hij naar zijn sporen; toen hij zijn sporen gezocht had, zag hij, dat de sporen afdaalden in 't water; en hij volgde de sporen van dat paard. Toen hij zoo maar voortliep, kwam 't water tot aan zijn knieën; voortdurend zag hij de sporen van het paard. Wederom ging hij verder, 't water kwam tot aan zijn lendenen; de sporen van het paard raakten niet verloren. Wederom ging hij steeds verder, tot 't water hem bedekte. En hij ging en ging nog een weinig verder, daar zag hij een kampong, gelijk een kampong van menschen inderdaad. Hij ging de deur binnen en hij zag zijn paard; zij had 't gebonden aan de paal, waar zij weefde. En de vrouw zeide: hei daar, Oemboe, ben je daar gekomen?

Toen antwoordde I Bokoe: «ik zoek mijn paard; en dat paard, hier is 't toch.» En de vrouw, die aan 't weven was, zeide: «ha Oemboe, ga toch zitten in de voorgalerij, kauw toch sirih, dan eerst zullen wij praten». En men gaf hem zijn sirih; toen hij sirih gekauwd had, zeide die vrouw, welke 't paard genomen had: «naar mijn gedachte, ligt de oorzaak bij u».

Toen anlwoordde I Bokoe: «ik heb niet overtreden noch misdreven». Maar de vrouw antwoordde: «waarlijk, is er werkelijk geen (schuld)? als ik het straks uit, dan zult gij zeggen: dat is 't.

Toen antwoordde I Bokoe: «welaan dan.» En toen vertelde zij: «heel vroeger zeide ik tot mijn vader: huw mij uit; maar vader antwoordde: ik zie mijn neef niet, wacht hem maar, zeide hij. Dat is de oorzaak, dat ik 't paard heb gegrepen; oud van gelaat ben ik, lang van haren ben ik, ik wacht maar zonder einde; men had er nu genoeg van op u te blijven wachten; welaan is er geen schuld? zeide zij tot hem.

Maar I Bokoe antwoordde: «hoe kon ik iets van u weten? gij (die woont) in de steenholen, in 't diepe water; zijn wij dan wonder-machtig, dat wij u zouden kennen!»

Korten tijd daarna, toen zij opgehouden hadden met spreken, kwam haar vader naar beneden — dat was me een familie-hoofd, een kolossaal heer! — en hij kwam in de voorgalerij. En hij gaf zijn sirih-tasch aan I Bokoe en hij kauwde sirih. Toen men sirih-gekauwd had, zeide hij: «kijk daar heb je mijn neef, (door u) te verwachten, naar ik u zeide.» Maar zijn dochter antwoordde: «nu, als ik 't paard niet gegrepen had, zou hij niet gekomen zijn». Toen antwoordde I Bokoe: zoo zegt gij; o mijn ouders, er is niets voldoende in mijn hand; goederen bracht ik niet, gouden kettingen bracht ik niet, mamoeli's bracht ik niet, daar ik slechts kwam visschen in de riviermonding.»

Maar haar vader antwoordde en zeide: «ik heb ook geen goederen, welke voldoende zijn; een steen is een mamoeli, een boomwortel is een gouden ketting.» Maar I Bokoe antwoordde: «zoo zegt gij; er zijn geen voldoende goederen, zegt gij, maar er moet wat zijn om mee te praten, dan is 't behoorlijk voor onzen mond, dat wij spreken».

Maar de vader van I Apoe Lodoe antwoordde: goederen behoeft gij niet te geven, alleenlijk geef mij dit paard, en laten wij weder hechten 't touw dat gebroken is, het hout dat gebroken is:» zeide de vader van I Apoe Lodoe.

Maar I Bokoe antwoordde: «als 't u daarom te doen is, mijn oom, overweeg dan uw hart, gebruik dan uw wil, maar wat mij betreft, waarlijk ik ging maar visschen in de riviermonding.»

En I Bokoe zeide verder: «als 't zoo is, geef mij verlof, dat ik eerst ga naar den vasten steen, naar 't droge land».

Maar de vader van I Apoe Lodoe antwoordde en zeide: «hoe is 't, Lodoe, zullen wij hem laten gaan, denkt gij?» Maar I Apoe Lodoe antwoordde: «nu, als gij zegt hem te

laten gaan, als hij straks bij zijn huis en zijn zitplaats komt, dan zal hij wel niet meer terugkeeren; ik ken wel zijn diepste gedachten.» Toen antwoordde haar vader: «als dat zoo is, dan moeten wij 't hem niet toestaan».

Vervolgens zeide haar vader: «ik zal uw naam veranderen; I Ratoe is nu uw naam; uw oorspronkelijke naam zullen de menschen op 't drooge uitspreken; maar als er is (geboren) uw oudste zoon, dan zal zijn naam I Ratoe zijn. Over drie dagen, gaat men bij elkaar roepen opdat kome geheel onze familie; als al onze familie 't goed keurt, dan zullen wij u en I Lodoe laten trouwen."

Toen de menschen bij elkaar waren, raadpleegde men, allen tegelijk beraadslaagden. Toen men beraadslaagd had, zeiden zij: wat zou 't zijn; als vader 't toch zegt, ons aller vader.» En men slachtte en slachtte. De tijd van I Bokoe in 't hol der krokodillen was een maand.

De menschen op het drooge, de broeders van I Bokoe, zijn neven, zijn kleinkinderen, draaiden 't orakelsnoer, scheurden kuikens open, slachtten (karbouwen), slachtten (varkens), gingen hem zoeken in de riviermonding, in 't bosch; hij werd niet gevonden; men zag in kippendarmen, men zag in varkenslevers, de lijn liep naar boven.

Toen 't nu een maand geduurd had, zeiden de menschen op het drooge: zoo blijve 't maar, laten wij uitscheiden hem te zoeken met orakelsnoer en kippen; ga hem ook niet meer zoeken in de riviermonding; laat hem maar, totdat hij uit zich zelf terugkomt.

Toen men klaar was met slachten, zeide het familie-hoofd: «hoort allen, gij allemaal, mijn kleinkinderen, mijn kinderen, mijn neven, mijn zusters! als I Lodoe gegaan is naar den onbeweeglijken steen, het drooge land, vergeet haar niet, verlies haar niet, ga haar dikwijls opzoeken.»

En zij allen antwoordden en zeiden: «'t zou wat voor een moeite zijn, als wij tante eens gingen opzoeken! als wij gaan dan hebben wij maar te stappen".

Toen 't gaar was, aten al de door hem verzamelde menschen. Toen men klaar was, des nachts liet men ze trouwen. Toen 't zoo een tijd geduurd had, zeide I Bokoe: «daarom, omdat ik al zoo lang hier ben, laat mij nu gaan.» En zijn schoonvader antwoordde: «als dat zoo is, over twee dagen gaat dan.»

's Morgens vroeg, ving hij een varken, vervolgens nam hij één mand met massieve stukken (goud); en hij zeide: «neemt dit mee, als ik kleinkinderen krijg, zult gij 't onder hen allen verdeelen.» Maar I Bokoe antwoordde: «neen, zeide hij, als ik dit allemaal mee zou nemen, dat zou niet goed zijn; straks naderhand mijn kleinkinderen en uw kleinkinderen zouden er om vechten, omdat deze massieve stukken (goud) er zijn, zij zullen elkaar doodsteken en met 't kapmes houwen; alleenlijk vraag ik, doe mij wat in een kistje, een heel klein kistje maar».

En zijn schoonvader antwoordde: «welaan daar 't uw wensch is, zal ik u wat in een kistje doen; neem 't allemaal mee, zei ik u, maar gij wilt niet.» En hij nam hem een klein kistje, hij deed er wat in en 't andere liet hij; «daar ik dit in 't kistje gedaan heb, laat er niemand zijn, die 't kistje stuk breekt», zeide hij. Vervolgens omwond hij 't met koperdraad; toen hij er mee klaar was, plaatste hij 't bij den offer-paal; als gij thuis komt, leg 't niet neer in de voorgalerij, noch in huis op den vloer, breng 't rechtstreeks op 't zoldertje in 't bovenhuis; als gij 't er neergelegd hebt, kom dan weer naar beneden en zoek een jong varken, een mannetjes varken».

Men slachtte nu een varken; toen men er mee klaar was, zeide de vader van I Apoe Lodoe: «ha Lodoe, kom hier en hoor, hoe ik bid, overdenk 't en bewaar het.»

Toen stak hij over naar den hoogen vloer. Aldus bad hij: «I Woeja makalitoe, kaperi mara langoe, bescherm ons in 't opgaan, bescherm ons in 't nederdalen, doe onzen voet stooten tegen zilver, tegen goud, eveneens onze kleinkinderen, de menschen door u gemaakt, door u gevlochten; zij die zijn in 't water, eveneens ook zij, die verblijven boven op den beweeglijken steen, op 't drooge land; beantwoord mijn stem!»

Toen 't eten reeds gaar was, zeide de vader van I Apoe Lodoe: «zoek koperen schotels, 4 stel, schept de offerrijst er op, brengt 't hier en plaatst het bij den offer-paal.» Vervolgens zeide de vader van I Apoe Lodoe: «ha Oemboe Ratoe, bid bij de offerrijst». Toen zeide I Bokoe: «ik heb iets aan vader te vragen: «als iedere kabisoe zijn naam noemt, wat moet men van hem zeggen?»

En zijn schoonvader zeide: «Wawang, zal men van hem zeggen, dat is, omdat hij uit 't water komt; daarom gaat 't naar beneden, gaat 't weer naar boven, het water; Wawang.»

Toen ging I Bokoe bidden; toen hij klaar was met bidden, kreeg I Bokoe een stel der offerrijst, I Apoe Lodoe één stel, en haar vader één stel, vervolgens gaf men één stel aan de menschen bij de stookplaats. Vervolgens reikte men rijst rond en toen zij allen wat hadden, aten zij.

Toen men gegeten had, zeide I Bokoe: «morgen heel vroeg vertrekken wij.» En zijn vader zeide: «zoo zij 't, vergeet niet het bidden van hier; als gij den Marapoe naar boven gebracht hebt, laat dan niemand onder de stookplaats komen, kippen, honden, paarden; bindt niets vast aan den offer-paal; als er iemand onder komt, sterven zij.»

Toen 't nu nacht was, zeide de vader: «als er jongens zijn die u komen bezoeken, dragen zij alleen roode kleeren en hun hoofddoeken zijn van rood goed.» En 's morgens vroeg vertrokken zij. Toen zij in de kampong waren gekomen, volgden zij de woorden van hun vader.

Toen zij er mee klaar waren, kwamen de broeders van I Bokoe, zijn kinderen, zijn neven, zijn zusters en zij zeiden tot hem: «hij zal wel dood zijn, hebben wij van u gezegd». Toen zeiden zij: waar is uw paard?» En I Apoe Lodoe antwoordde: «hij heeft 't bij vader gelaten.» Toen antwoordden sommigen: «mits 't maar zoo is, dat teruggekeerd is de priester, om nauwkeurig na te gaan met onze familie-leden; laten wij I Oemboe Ratoe teruggeven zijn ingewanden, zijn geest, opdat hij ons kunne beschermen, hij, die verblijf houdt op zijn schouder, boven op zijn hoofd, want de Marapoe heeft hem beklommen.»

Toen slachtte men (karbauwen), slachtte men (varkens). En men beschouwde de levers der varkens, de levers der karbauwen, de darmen der kippen; zij waren goed.

Aldus was de oorsprong van Ihi Wawang eertijds.

IX. Na Tawoeroe.

Toenanoe handăka na na pakiri na; nindja da anakeàda da mahalimoe [1]; na haătoe na ngara na, I Hadoe Hina ja; na haătoe na eri na, I Mạda ja. Toenanoe ninja la hau koătăk na maremi, hiwăda: măla nda, talo'a patăngăroe ja na maremi. [2] Toenanoe lakoe da nja ka; bada toăma ka la padoea ngarăngi'a, tăka hiwăna njoena I Mada: «ha aja, nindja da kataroe moeroe neloea la lihi ngarăngi'a, da meti be ka, na mbana ndja ka lodoe.»

Tăka hiwăna njoena I Hadoe Hina: «ha lakoe nda kata hikoe ha, kata ngăndi ha la mamaringoe, la mamaœ; djăka da meti kada meti.» Toenanoe bada hăla ka pabăndjăloe ha la mamaœ, la tana mbaha, lakoe da nja ka palo'a patăngăroe maremi.

Toenanoe ba taliœ da ka, tăka noeda da kataroe moeroe; [3] da loeri beli ha. Toenanoe lakoe da nja ka la oema da, da peàka nja na ama da; wăda bada peàka: «ha ama, lăti meti be ma nja ka doema, bana paloe kăma tau; nindja da anakeăda da doea, hida piti kăma hida băndjăloe kăma la mamaœ, la tana mbaha».

Tăka na heàma njoena na ama da: «măla ndai tanda ha?» Tăka da heàma da anakeàda noeda: «ma tanda ha.» «Djăka

---

[1] da mahalimoe = jeugdig; jongeling. halimoe = licht, niet zwaar.

[2] na maremi = het feest. Een typisch gebruik van 't praefix ma.

De gewone beteekenis van maremi zou zijn: iemand, die feest viert; en niet zooals hier het feest zelve.

[3] noeda da kataroe moeroe = die adders. 't Waren n.l. geen gewone adders, maar incarnatie's van „zielen". Straks openbaren zij zich als „jongelingen" en wat er verder in 't verhaal volgt.

Een dergelijke ontmoeting met „zielen", komt volgens 't animistisch geloof, wel meer voor. De „zielen" van een bepaalden stam, incarneeren en openbaren zich bij voorkeur in bepaalde diersoorten. In verband hiermee, heeft elke stam ook bepaalde „heilige" dieren.

Zoo zien de menschen van Ihi Wawang (zie verhaal VIII) in krokodillen en slangen, een geschikte „woonplaats" voor de „zielen". De menschen van Karoenggoe Watoe (zie verhaal VI) b.v. duiven en apen.

Dergelijke dieren zal men niet zonder noodzaak dooden, evenmin als men een mede-mensch zonder oorzaak vermoorden zou.

toenanoe, lo'a papandapoendja, kada lakoe li păkoe lai jehoe; wămi bai peàka: lakoe li, wăna nggămi i ama.»

Toenanoe lakoe da nja ka papandapoendja; da anakeàda noe kawai, da malo'a patăngăroe maremi, beli da nja ka hida lakoe li patăngăroe ha, la nge'a pabăndjăloe da ha [1] da kataroe moeroe meti; tăka hi ndeda ita ha i; [2] tăka hiwăda bada paní: «kanggini ha ka ihoe ná, da loeri ka năhoe», Tăka da anakeàda da mapandapoeng, da rongoe ha bada paní. [3] Toenanoe da hili lakoe, hida djăngăpoe ha da anakeàda da mapandapoeng; tăka hiwăda da anakeàda da mapandapoeng: «ka ngga kămi nămoe loea.» Tăka da heàma da anakeàda, da maweli patăngăroe maremi: «njoema», hiwăda. «Lakoe li păkoe la oema, wăna i ama», hiwăda da anakeàda da mapandapoeng. Tăka da heàma da maweli patăngăroe maremi: «ai ha, oemboe, mamangădătoe doema palakoe li.» Tăka da heàma da anakeàda da mapandapoeng: «nde'a, lakoe li; djăka talakoe, măta kama mangiloe ka njoema; djăka tăka la ngaroe pindoe, ba ninja na ahoe mbeni, pangga ja ka, dili ha da roekoe ma njoema, ka ămboe na mbeni na ahoe; na ahoe noena hama poăla mboeroeng bokoeloe na, kaboăta [4] ja na ngara na.»

Toenanoe lakoe da nja ka; tăka hiwăda da anakeàda da mapandapoendja: «djăka tăka tai, djăka na wŏnggai pahăpa mi la tanga mboăla bara, ămbi bihoe; tanga mboăla miri, ămbi bihoe: la kawinga, ămbi bihoe; la kaba kaliang, ămbi bihoe; tăngăroe ja na tanga mboăla papiti la tana kai hăpa ningoe. Koe wŏnggămi patoekoe lomboe, djăka wăna nggămi, ămbi

[1] la nge'a pabăndjăloe da ha = de plaats, waar zij ze neergelegd hadden. Het bijwoord van plaats „waar", wordt in relatieve zinnen omschreven met „nge'a" = plaats. Dit „nge'a" eischt een verbaal-substantief constructie. De letterlijke vertaling zou dus luiden: „de plaats van hun neerleggen hen, de adders". vlg. Soemb. Gramatica pg. 55.

[2] i = bijwoord, beteekenend: „weer"; komt meestal voor in verbinding met „hili" = wederom: da hili ita ja i = wederom zagen zij hem weer.

Wordt ook gebruikt bij een beleefd verzoek: mai i nămoe = kom eens hier.

[3] da rongoe ha bada pani = zij hoorden hen spreken.

Waar wij een infinitief-vorm gebruiken, wordt in 't Soemb. vereischt een constructie met 't voegwoord ba = terwijl.

koe ita ja bana mandapoe la oema = ik zag hem zitten in huis (terwijl hij zat).

Zoo dient ba ook tot 't vormen van een participium: hiwăda bada heàma = antwoordende zeiden zij „(zij zeiden terwijl zij antwoordden)".

[4] kaboăta = naam van een groot slangen-soort.

bihoe; ndjara, ata, karămbo'a, kanataroe, ămbi bihoe; wămi bai heàma, didi jang na tawoeroe la lima kakiha moe, na pamboeha ma, wămi.»[1]

Toenanoe bada tăka ka, hiwăda njoeda da anakeàda da mapandapoeng: «ha ama, nindja ka da tau da manamoe kăma.» Tăka na heàma njoena na ama da: «wŏnja pahăpa da.» Na panggănăp ndăba ha tanga mboăla bara, kawinga, kaba kaliangoe dăngoe tanga mboăla papiti la tana. Toenanoe hida piti ja na tanga mboăla miri papiti la tana hida hăpa ningoe.

Toenanoe bada hăla ka pahăpa, hiwăna njoena na ama da da anakeàda: «djăka ndai djeà kămí, oemboe, manamoe ha da ana nggoe, meti be da nja ka lăti; ndaningoe pa kawoekoe nggoe,[2] meti măngoe didi nggoe nja ka lăti; batoenanoe koe wŏnggămi ndjara, ata, patoekoe lomboe, kanatar.» Tăka da heàma noeda da tau: «ndema bihoe». Tăka hiwăna na ama da da anakeàda: «măla pindi pamboeha mi.» Tăka da heàma noeda da tau: «didi jang na pamboeha ma, na tawoeroe la lima kakiha moe, kau wŏnggăma nja.»

Tăka na heàma njoena na ama da da anakeàda: «ē, djăka toema na ka noe, meti wăngoe ma nggoe nja ka; djăka ndai djeà kămi lăti, ba namoe ha da ana nggoe, ndaningoe pa kawoekoe nggoe lăti, djăka da meti pangalang ma ka lăti; djè batoenanoe, kē ja ka».

Tăka hina boetoehoe ja hina wŏndja ja na tawoeroe noena.

Toenanoe bana hăla ka pawŏnja, hi lakoe da nja. Toenanoe njoena I Hadoe Hina bana tăka ka la oema da, na jăpa ha da kambaniroe, da dedi ha kambaniroe ămăhoe rara; na jăpa

---

[1] 't Verkeer met de „zielen" eischt alle voorzichtigheid. Hadden zij b.v. sirih gekauwd uit een wit mandje, dan zouden zij een buit der „zielen" zijn geworden. Zoo ook met de geschenken, welke maar onheil zouden aanbrengen en in huis gebracht spoorloos weer zouden verdwijnen. De „ring", welken zij hier vragen moeten, is vasthouder van zielestof; daarom sterft de vader ook nadat hij hem weggegeven heeft.

In een volgend verhaal is 't een kip, welke als zoodanig dienst doet.

[2] ndaningoe pa kawoekoe nggoe = ik zou geen nageslacht meer hebben. Voor elke animist 't verschrikkelijkste dat gebeuren kan, zonder kinderen te sterven.

kawoekoe = knoopen. aanknoopen.

ndaningoe pakawoekoe nggoe; zou echter beteekenen: er is door mij geen knoop gelegd, d.i. niets afgesproken, beloofd. (Door 't leggen van knoopen in een touw, spreekt men n.l. met elkander bepaalde dingen af.)

In den eersten zin is n.l. pa een adverbium = nog, meer.

ha da mboăla, da mbeàka, da dedi ha ămăhoe rara; da hinggi na, da tera na, ămăhoe rara djoea ha.

Toenanoe hi ninja na poelangia na; haătoe na na ana na, kawini ja. Tăka hiwăna na poelangia na: «koe wŏnja tau [1] na laleàba nggoe», hiwăna bana paní. Toenanoe hina paleàwa ja na ana na palo'a patoenja oehoe I Hadoe Hina. Toenanoe bada tăka ka, hiwăna njoena I Hadoe Hina: «ka nggăra wămi?» Tăka da heàma njoeda da tau kawini: «lo'a pangădăloe ja, wăna nggămoe i ama, [2] lo'a patoenja ja na oehoe, wăna nggămoe i ama.» Tăka na heàma njoena I Hadoe Hina: «ka nggăra pawŏ ă nda nggămi ka?» Tăka da heàma njoeda da kawini: «ma ka nggăra pawŏ moe!»

Tăka njoena I Hadoe Hina na piti ha da oehoe, hina nggoeli [3] ha da likoe karăndi da. Toenanoe bana hăla ka patăngăroe ha, tăka hina karăndi pabeli ndja da oehoe noeda; tăka hiwăna: ngăndi beli ha da oehoe.

Tăka da heàma njoeda da kawini: măla ka. Toenanoe hida lakoe; bada tăka ka la oema, hida nggoeli ha da karăndi da da oehoe noeda; bada hăla ka panggoeli ha hida tăngăroe ha: ămăhoe rara djoea ha.

Tăka hiwăna njoena na poelangia na: «batoenanoe napa haromoe kata paleàwa nja tau, kata patamanja la koeroeng.»

Toenanoe bana paleàwa nja ka tau hina lo'a njoena I Hadoe Hina. Toenanoe bana lakoe ka, ba hīna na tăka, dira matiki [4] bana toboeng; na patamanja la koeroeng hamang. Toenanoe bana hăla ka patamang la koeroeng, bana mandai ki ka năhoe, toenanoe beli na nja ka la oema na, na kareànja na papaha na.

---

[1] koe wŏnja tau = ik zal hem een mensch geven.

Een vaste uitdrukking voor: ik zal hem een vrouw geven, n.l. tau angoe = metgezel, dit tau angoe wordt echter zoowel voor den man als voor de vrouw gebruikt. Onjuist is dus wat b.v. iemand over Soemba schreef: de positie der vrouw is uiterst laag, wat vooral blijkt uit den naam, welke men aan zijn vrouw geeft, n.l. tau angoe, een mensch, dat er nog bijhoort of bijkomt. Hetzelfde zou men dus ook van de positie van den man kunnen verklaren!

[2] wăna nggămoe i ama = zeide vader van u.

De datief wil niet alleen zeggen: aan iemand, tot iemand, maar ook: aangaande, in betrekking tot iemand.

[3] nggoeli = losmaken, loswikkelen, van een touw, dat ergens om heen is gewonden. Voor 't losmaken van een knoop zegt men „wăkăhoe".

[4] dira matiki = „uitscheiden met opnoemen", d.i. meer dan te zeggen is; verbazend veel.

Toenanoe bana mandai ka, tăka hi ninja na djawa; [1] tăka hiwăna njoena I Hadoe Hina: «ngăndi i ja na tawoeroe nggoe, kau toenja mata [2] na, matembi kau toenja.»

Toenanoe ngăndi na nja ka na djawa. Tăka hoepapa bana toe ja ka la lima na, na jăpa ha da kambaniroe, da dedi ha ămăhoe rara; hamang da păti. Toenanoe hi ndena bihoe papabeli nja; na wŏnja tawoeroe hau, hiloe na.

Toenanoe ba nde djè ja pa na tawoeroe, I Hadoe Hina laloe handoeka ja na eti na: na mila beli ka; na mahoeroe na roedoeng, na lodoe, bana handoeka dănja na tawoeroe na. [3].

Toenanoe ba laloe handoeka ja na eti na na aja nggoe, wăna I Mada, hi lakoe na nja pawanda ja I Me'o. Tăka I Meo na wanda ja I Kalaoe. Toenanoe pala da nja ka la hapapa tana; bada tăka ka hida lakoe la hau oema hau oema; njoena I Me'o la koeroeng na tama loehoe, tama loehoe ndja hau oema hau oema; tăka njoena I Kalaoe na koeti măra hau ndja da păti.

Tăka I Kaka lakoe na nja ka pahimboe hama na. Toenanoe bana tăka ka la nge'a patăka na, hina hē ja la kapoeka ai. Tăka na lodoe noena, djĕ ja na răpa poeroe da la pahoămba [4] da Me'o Roemba. [5] Toenanoe bada tăka ka da Me'o Roemba la pingi na na ai na pahē na I Kaka, njoena I Kaka na kapăndi be ja la kapoeka ai. Toenanoe bada mătoe ka da Me'o Roemba, tăka hiwăda: ka ha [6] nggiki nda ka, ha ngangoe nda nde ha ningoe, wē ha bokoel nde ha ningoe.

---

[1] djawa = vreemdeling; iedere vreemdeling is een „djawa", terwijl dan zijn landaard er apart wordt bijgevoegd, b.v. djawa bara = witte vreemdeling; djawa arab = Arabier.

[2] mata = oog. Een steen, of iets anders, in een ring gezet, noemt men „mata".

[3] na handoeka dănja na tawoeroe na = hij was bedroefd over zijn ring.

Een typisch gebruik van dăngoe = met, en. (dăngoe + ja = dănja.)

[4] pahoămba = offerplaats in 't veld, bij den mond der rivieren. Men offert er aan den Marapoe tana.

[5] Me'o Roemba = zijn een soort boschgeesten. Groote, zwaar behaarde gestalten. Als zij zich soms onder de menschen vertoonen zijn ze kenbaar aan hun witte tanden en doordat zij vreeselijk slokken, b.v. rijst met bord en al.

[6] ha = dit telkens ingevoegd ha is bewijs dat 't geesten zijn welke praten en geen menschen. Zoo spreekt ook b.v. I Apoe Kămi, welke in zoovele verhalen optreedt.

Tăka hi ninja hau na na ana mongoe, hiwăna bana heàma: djăka ndaningoe pangangoe, djăka ndaningoe wē, toendoe ngga njoengga. Tăka hida toendoe nja; bada hăla ka patoendoe nja, oehoe, wē, karămbo'a, manoe, kamămbi, woeroe bokoel, woeroe băhi nggănăp ndăba.

Toenanoe manahoe da nja ka, hoendjoe da nja ka; ba memi ka, hamajang da nja ka. Toenanoe bada hăla ka pahamajang, da piti ha da wē, da hoăba măngoe he'au he'au ndja; oehoe la woeroeng, hoăba măngoe woeroe ndja.

Toenanoe bada hăla ka pangangoe, hiwăna njoena na ama bokoel Me'o Roemba: «ămbi ha ngara ha ngarangoe mi hoedita la kapoeka ha ai, ha anakeàda ha ngoerăkoe ha mata; ha ninja na ha rapoe ha tana hoedita la kapoeka ha ai.» Toenanoe ba hăla ka pawăna, mahoeroe ndăba da nja ka.

Toenanoe bada mahoeroe ka, tăka njoena I Kaka hina poeroe ja hina piti ja na ana mongoe hina ngăndi ja.

Toenanoe bana tăka ka la pădoea ngarăngia, hina hămboeroe nja haătoe na na tau, na madoekoe nimboe «koădja roekoe». [1] Toenanoe hiwăna: «njoemoe na ana mongoe moe nggiki na?» «Djăka ndaningoe oehoe, djăka ndaningoe wē bokoel, oetoendoe nja, ka nggănăp ndăba be ă:»

Tăka na heàma na madoekoe nimboe: «njoengga djăka koe lakoe papatamang, djèpa nde'a mbăda lăpăhoe na, koe pangakoe nja, na meti be ă.» Tăka na heàma njoena I Kaka: «djăka toena, măla kata pandjèpang». Toenanoe hida pandjèpang; na kē ja njoena I Kaka I Koădja roekoe. Tăka hina wŏnja ja na ana mongoe.

Toenanoe paheàwa da nja ka; bana marau ki ka hakoedoe, na mangăndi ana mongoe, tăka njoena I Kaka hina pangàkoe nja I Koădja roekoe; meti na nja ka na mangăndi ja na ana mongoe. Tăka njoena I Kaka na piti beli ja na ana mongoe, meha na ha ka I Kaka, ana mongoe, I Koădja roekoe.

Toenanoe hina ngăndi nja ha na oemboe na; hiwăna njoena I Kaka: «ha oemboe, djeà ndja ka, ana mongoe, koàdja roekoe ha ka, hama dedi na na tawoeroe.» Tăka na heàma njoena I Hadoe Hina: «ndakoe bihoe, wăna, djè ma ja bădi na tawoeroe nggoe.»

---

[1] koădja roekoe=steker van 't spoor. De lans immers wordt opgeheven naar 't spoor van 't wild, dat voorbijgegaan is, en de dood volgt.

I Me'o dăngoe I Kalaoe bada himboe ja na tawoeroe, loepa da hoenggoe ma ja. Toenanoe bàda hoenggoe ja ka, hida piti ja. Toenanoe beli da nja ka; bada tăka ka la liboe moeroe, [1] hiwăna njoena I Me'o: «măta kakoe kamang patoe ja la wŏ lima nggoe na tawoeroe.» Koe toe ja, wăna doe ka lăti, [2] tăka hina kanaboe i na tawoeroe la liboe moeroe. Tăka I Kalaoe hina roenoe nja, loepa na ita ma ja. Toenanoe bada tăka ka la mara, tăka hiwăna I Kalaoe: «măta kakoe ngăndi ja ka njoengga.»

Tăka I Me'o: »nde'a, wăna, măta kakoe ngăndi ja ka njoengga.»

Tăka hina wŏnja ja; tăka la wăka tana, na panaboe ja i. Tăka njoena I Kalaoe hina ăki ja, na patoăma ma nja wai, hina măngoe pa'ita ja. Toenanoe bana ita ja ka, hina hē ngăndi ja; njoena I Kalaoe na mangăndi ja.

Toenanoe bana tăka ka la I Hadoe Hina, hina wŏnja ja na tawoeroe noena; woeloe beli na nja ka, hama toena kawai la kawoenga na. Bana toe ja ka la wŏ lima na, na jăpa na oema na, ămăhoe ndăba; da hinggi ki na, ămăhoe ndăba. Na woeloe ndjara, karămbo'a, ata, mătoe maningoe-ningoe nja.

---

[1] liboe moeroe='t groene diep; de volle zee.

[2] koe toe ja, wăna doe ka lăti=ik doe hem aan, zou hij zoo zeggen, d.i. hij zou hem aandoen. Veel gebruikte Soemb. constructie met wăna. vlg. Soemb. Grammatica, pg. 62.

IX. De Ring.

Aldus was vroeger 't begin er van; er waren twee jonge knapen; de naam van den een was I Hadoe Hina; de andere zijn jongere broeder heette I Mada. Er was nu feest in een kampong en zij zeiden: welaan laat ons eens naar 't feest gaan kijken. Zij nu gingen; halverwege den weg gekomen, zeide I Mada: «oudere broeder, er zijn adders daar aan de zijde van den weg, zij zullen wel dood gaan, door de hitte van de zon.» Toen zeide I Hadoe Hina: «laat ons gaan en ze (met een houtje) oppikken en ze brengen in de koelte, in de schaduw; als ze leven, laat ze leven; als ze dood zijn, laat ze dood zijn.» Toen zij ze gelegd hadden in de schaduw, op vochtigen grond, gingen zij heen om 't feest te bezien.

Toen zij juist weg gegaan waren, keerden die adders weer in 't leven terug. Ze gingen naar hun huis en vertelden 't aan hun vader; sprekende zeiden zij: «vader, wij zouden zeker gestorven zijn, doordat iemand ons sloeg; er waren echter twee knapen, die namen ons op en legden ons in de schaduw, op vochtigen grond.» En hun vader antwoordde: «welaan kent gij ze niet?» Die knapen antwoordden: «wij kennen ze.» «Als dat zoo is, ga ze dan opwachten, opdat ze hier eens aankomen; sprekende zult gij zeggen: kom eens aan, zegt vader tot u.»

En zij gingen hen opwachten; de knapen van zooeven, die naar 't feest gingen kijken, keerden nu terug, en zij gingen aan om te zien de doode adders, waar zij ze neergelegd hadden; maar zij zagen ze niet meer en sprekende zeiden zij: waar zouden ze nu toch zijn, ze zullen nu wel leven. En de knapen, die op den uitkijk stonden, hoorden hen spreken. Zij gingen wederom en kwamen tegen de knapen, die op den uitkijk stonden. En de knapen, die hen opwachtten, zeiden: «wie zijt gij daar ginds?» En de knapen, die terug kwamen van 't kijken naar 't feest, antwoordden: «wij», zeiden zij. «Kom toch aan in huis, zegt vader», zeiden de knapen, welke hen opwachtten. En zij die terugkwamen van 't kijken naar 't feest, antwoordden: «ai ha, heeren, wij zijn bang om aan te gaan.» Maar de knapen die hen opwachtten, antwoordden: «neen, kom aan; als wij

gaan, laten wij dan vooraan loopen; als wij komen bij de deur-opening — omdat er een nijdige hond is, stap dan en treed in onze voetstappen, opdat de hond niet nijdig worde; die hond is zoo groot als de stam van een go'ang palm, en zijn naam is Kaboăta.»

Zij nu gingen en de knapen, die hen opgewacht hadden, zeiden: «wanneer wij straks aankomen, wanneer men u uw sirih geeft in een wit mandje, moet gij niet willen; een vuil mandje, moet gij niet willen; op een bord, moet gij niet willen; op een koperen schaal, moet gij niet willen; kijk naar een mandje opgeraapt van den grond en kauw daaruit sirih. Ik zal u geven oude mamoeli's, als hij dat tot u zegt, moet gij niet willen; paarden, slaven, karbauwen, gouden kettingen, moet gij niet willen; antwoordende zult gij zeggen: alleenlijk de ring aan uw pink is onze begeerte, zult gij zeggen.»

Toen zij aangekomen waren, zeiden de knapen, die opgewacht hadden: «vader, de menschen, welke medelijden met ons hadden, zijn er.» En hun vader antwoordde: «geef hun sirih.» Men maakte alles voltallig: een wit mandje, een bord, een koperen schaal en een mandje opgeraapt van den grond. Maar hij nam 't smerige mandje opgeraapt van den grond en kauwde er sirih uit.»

Toen zij sirih gekauwd hadden, zeide de vader der knapen: «als gij 't niet geweest waart, heeren, die medelijden had met mijn kinderen, dan zouden zij wel gestorven zijn; ik zou geen nageslacht meer hebben gehad en zou gestorven zijn als een eenzame man; daarom zal ik u geven paarden, slaven, oude mamoeli's, gouden kettingen.» Maar die menschen antwoordden: «wij willen 't niet.»

En de vader der knapen zeide: «welaan kiest, wat gij begeert.»

En de menschen antwoordden: «alleenlijk is onze begeerte de ring aan uw pink, dien zult gij ons geven.»

Maar de vader der knapen antwoordde: «ē, als dat zoo moet, dan zal ik er van sterven; als gij 't niet geweest waart, die medelijden had met mijn kinderen, dan zou ik geen nageslacht meer gehad hebben, als zij heelemaal gestorven waren; daar dit zoo is — neem hem dan maar.»

En hij deed hem af en gaf hem dien ring. Toen hij dien gegeven had, gingen zij heen. I Hadoe Hina nu, toen hij bij hun huis was gekomen, greep de palen vast en 't werden

gouden palen; hij nam de open manden, de gesloten manden, ze werden van goud; zijn slimoet, zijn hoofddoek, 't werd allemaal goud.

Er was nu een oom van hem; één kind had hij, een meisje. En zijn oom zeide: «ik zal mijn neef iemand (tot vrouw) geven, zeide hij sprekende. Zoo zond hij zijn dochter om wat rijst te brengen aan I Hadoe Hina. Toen zij daar gekomen waren, zeide I Hadoe Hina: «wat hebt gij te zeggen?» En die vrouwen antwoordden: «ga hem eens opzoeken, zeide vader van u, ga hem wat rijst brengen, zeide vader van u.» Toen antwoordde I Hadoe Hina: «wat zal ik u dan geven?» En de vrouwen antwoordden: «alwat gij maar geven wilt.».

I Hadoe Hina nam nu de rijst en maakte los de touwtjes, waar 't mee gebonden was. Toen hij 't bekeken had, bond hij die rijst wederom dicht; en hij zeide: «breng de rijst maar terug».

Toen antwoordden de vrouwen: 't is goed. En zij gingen heen; toen zij thuis gekomen waren, maakten zij los 't bindsel van de rijst; toen zij 't losgemaakt hadden, keken zij er in: 't was louter goud.

Toen zeide zijn oom: «daar dit zoo is, zullen wij hem morgen iemand zenden, opdat wij hem doen trouwen».

Toen men hem iemand gezonden had, ging I Hadoe Hina. Toen hij gegaan was en pas was aangekomen, slachtte men verbazend veel; toen hij trouwde, eveneens. Toen hij getrouwd was, en 't nu al een tijdje geduurd had, keerde hij naar zijn huis terug en nam zijn vrouw mede.

Na verloop van langen tijd, was er eens een vreemdeling en I Hadoe Hina zeide: «neem toch mijn ring en zet er een «oog» op, zet er een Engelsch pond op».

De vreemdeling nam hem nu mee. Maar overzee, toen hij hem aan zijn vinger deed, greep hij vast de palen en zij werden goud; eveneens de kisten. En hij wilde hem niet teruggeven; hij gaf een anderen ring in de plaats.

En daar deze niet meer was de ring, was I Hadoe Hina zeer bedroefd; hij werd weer arm; hij sliep des nachts en des daags, daar hij bedroefd was over zijn ring. Daar mijn oudere broeder zoo bedroefd is, zeide I Mada, zoo ging hij heen en riep de Kat te hulp. En de Kat riep de Muis te hulp. Zij nu staken over naar 't land aan de overzijde; de Kat ging

uit en in de kamers van elk huis; en de Muis krabbelde tot in alle kisten één voor één.

Ook de Kakatoe ging zoeken een gelijke er van (van den ring).

Toen hij gekomen was, waar hij komen wilde, klom hij in den top van een boom. En die dag was juist de tijd, waarop de Boschkatten naar de offerplaats kwamen.

Toen de Boschgeesten gekomen waren bij den boom, waar de Kakatoe in geklommen was, verborg zich de Kakatoe in den top. Toen de Boschgeesten voltallig waren, zeiden zij: «hoe hebben wij 't, ons eten is er niet, een groot varken is er niet.»

Er was nu een gong en die zeide antwoordende: als er geen eten is, als er geen varkens zijn, sla dan op mij. En zij sloegen er op; toen zij geslagen hadden: rijst, varkens, karbauwen, kippen, geiten, groote potten, ijzeren potten, alles was compleet.

En zij kookten en zij slachtten; toen 't gaar was, ging men bidden. Toen men gebeden had, namen zij de varkens en ieder stak er één in zijn mond; de rijst in de potten, staken zij met pot en al in den mond. Toen zij gegeten hadden, zeide 't hoofd der Boschgeesten: «gij moogt niet telkens opzien naar den top van den boom, knapen jong van oog; de Marapoe tana is boven in den top.» Toen hij dit gezegd had, gingen zij allen slapen.

Toen zij nu sliepen, klom de Kakatoe naar beneden en pakte de gong en nam die mee. Halverwege gekomen ontmoette hij een man, die lans «Steker» droeg. En hij zeide: «gij met uw gong, hoe is 't daarmee?» «Als er geen rijst is, als er geen groot varken is, moet gij er op slaan en dan is alles zoo maar compleet.»

En hij, die de lans droeg, zeide: «ik, als ik ga jagen, al is ('t wild) ook al reeds voorbij gegaan, ik hef haar dreigend op en 't sterft zoo maar». En de Kakatoe antwoordde: «als 't zoo is, laten wij dan ruilen«. Zij nu ruilden; de Kakatoe nam de «Steker». En hij gaf hem de gong. Zij gingen nu van elkaar; toen hij, die de gong droeg, een eindje weg was, hief de Kakatoe dreigend den «Steker» tegen hem op; dood ging hij, die de gong droeg. En de Kakatoe nam de gong weer terug; alleen in zijn bezit had de Kakatoe nu, de gong en de «Steker».

Hij bracht ze nu aan zijn heer, en de Kakatoe zeide: «heer, deze hier, zijn de gong en de «Steker», van denzelfden oor-

sprong als de ring.» I Hadoe Hina antwoordde: «ik wil ze niet, zeide hij, 't moet mijn ring zijn."

De Kat en de Muis zochten den ring, totdat zij hem vonden. Toen zij hem gevonden hadden, namen zij hem.

En zij keerden terug; midden op zee gekomen, zeide de Kat: «laat ik eens probeeren den ring aan mijn vingers te doen». Hij wou hem er aan doen, maar daar viel de ring in zee. De Muis echter dook er naar, tot hij hem zag. Toen zij nu aan land waren gekomen, zeide de Muis: «laat mij nu hem maar brengen.» Maar de Kat: neen, zeide hij, laat mij hem brengen.»

En hij gaf 't hem; maar bij een aardspleet gekomen, liet hij hem weer vallen. De Muis echter ging aan 't graven: hij deed 't tot aan 't water toe, toen pas zag hij hem. Toen hij hem gezien had, bracht hij hem naar boven; 't was de Muis, die hem nu bracht.

Toen men bij I Hadoe Hina gekomen was, gaf men hem dien ring; wederom rijk werd hij, evenals vroeger de eerste maal.

Toen hij hem aan zijn vinger gedaan had, greep hij zijn huis, 't werd allemaal goud; zijn slimoets, allemaal goud. Hij werd rijk in paarden, karbauwen, slaven, van alles had hij.

X. Ana Manoë.

Ninja haätoe na na tau, nde'oekoe mila ma ja; hinggi na, tera na ndena toăma ja; [1] da manindja la lima na: doea ngioe dang [2] da bai manoe pa'ana; he'au he'au da ana da, pihoe ngioe da. La mbaroe na doekoe ha da bai manoe pa'ana, [3] na ngăndi ha la woăka; na maling ka na lakoe ja la koătăk, na doekoe ha da bai manoe. Toe-toe ă na hau mbaroe hau maling năhoe bana doekoe ha da bai manoe.

Toenanoe la mbaroe na piti ha da bai manoe hina doekoe ha. Tăka la padoea ngarăngi'a hina ita ha da koemboe lai, doea ngioe da, da pawitoe dăngga angoe da, da pakiloeng-kiloeng.

Tăka njoena na madoekoe bai manoe hina băndjăloe ha da bai manoe, hina boeti ndja bada pawitoe. Toenanoe bana oela ja ka paboeti ndja hini piti ja na hoepoe tera na, na makarē, hina hira ja hina măra hakadipoe ndja he'au he'au, hiwăna bana paní, bana ndoeha ndja ja na tera: «rongoe ná, djăka oemboe kămi, djăka rămboe kămi, ămbi pahănggang doe, paheàwa wa.» Toenanoe hida paheàwa; da koemboe lai lakoe da nja ka doeda; ndena pindja pange'a da. Tăka njoena na madoekoe ha da bai manoe, hina piti ha da bai manoe hina doekoe ha.

Toenanoe bana tăka ka la woăka, na bŏwa ndja da manoe; lakoe na nja ka paboeta roemba. Toenanoe bana tama ka na lodoe hina lakoe ja la oema; bana tăka ka la oema, na tăngăroe ha da manoe, mbăda tama da ka la katanga da.

---

[1] tera na ndena toăma ja = zijn hoofddoek bereikt hij niet; d. w. z. hij was niet in staat zijn noodige kleeren te koopen.

't Verbum toăma wordt dikwijls in die beteekenis gebruikt = bereiken, in staat zijn, tot stand kunnen brengen, bij machte zijn.

[2] doea ngioe dang = twee slechts. De nasaal ng schijnt hier de beteekenis van „slechts" te hebben. Zoo zegt men ook: nindja hakoedoe dang da loea ai = er waren slechts weinig aardvruchten.

hama mboăla jang bokoeloe na = 't was maar zoo groot als een mandje.

didi jang = alleenlijk, slechts.

[3] manoe pa'ana = kip met kuikens. Een typisch gebruik van 't praefix pa.

Toenanoe hina răpitoe ka; bana hăla ka parăpitoe ha hina kanŏama hina doekoe ha da manoe na.

Bana tăka ka la padoe'a ngarăngi'a, la nge'a pa'ita na ha kawai da mapawoeī, toenanoe hina hamboeroe ha da doea da anakeàda, anakeàda mini ha. Toenanoe hiwăda nja: «ha oemboe neloea madoekoe bai manoe! băndjăloe ha kadiroe da baī manoe; mai i, wăna i ama. Tăka hina heàma na madoekoe bai manoe: «ai ha, ndakoe bihoe; na jàpa ă ha i doekoe me'o da manoe nggoe.» Tăka da heàma njoeda da anakeàda: «djăkau băndjăloe ha lai jehoe da manoe moe, ndaningoe ă mapoetoe ha.»

Toenanoe hina băndjăloe ha; lakoe kareà da nja ka; tăka hiwăda njoeda da anakeàda: rongoe ja na papaní ma njoema: tai djăkau tăka, djăka na wŏnggau pahăpa moe i ama, ămboe hăpa ha da mangé'angoe la tanga mboăla bara, hăpa ni ha la tanga mboăla papiti la tana, tanga mboăla pawoeloe ahoe.» A'a, hiwăna. «Djăka na karai nggau, i ama, hiwădanja, nggăra pamboeha moe, djăka wăna nggau, didi jang na ana manoe la jarang, [1] wămoe bau paní; patoekoe lomboe, djăka wăna nggau, watoe ha; kanatar, djăka wăna nggau, loeloe ana laloe ha; ămăhoe miting, djăka wăna nggau, loeloe kăroe kapoe [2] ha; ndjara, karambo'a, djăka wăna nggau, ămboe bihoe, djăkau kē ha noeda, kahodoekoe ha, ngginggi ha; didi jang noena na papapeàka ma njoema, na ana manoe la jarang. Tai djăka ta tăka la ngaroe pindoe, dili ma ha da roekoe ma, da dangoe da ahoe mbeni.»

Tăka njoena na tau na kikoenja na papaní da da anakeàda.

Toenanoe bana tăka ka hina wŏnja pahăpa na; na tanga mboăla bara ndena bihoe; na katoetoe ni ja na tanga mboăla miri, na papiti la tana, hina hăpa. Toenanoe bana hăla ka pahăpa, hiwăna njoena na ama da da anakeàda noe kawai:

---

[1] jarang = een offerrekje, aangebracht rechts boven de deuropening. Daar vertoeft gewoonlijk de Marapoe, nederdalend van zijn plaats boven in huis. Hier brengt men zijn offers aan den Marapoe, bij 't bespreken van „zaken", waar hij dan zit als ongeziene getuige.

[2] loeloe kăroe kapoe, evenals loeloe ana laloe zijn soorten van lianen.

Wanneer de man, door begeerlijkheid gedreven, goud en beesten zou vragen, dan zou hij ze wel krijgen, maar straks zouden ze weer veranderd worden in nuttelooze voorwerpen.

Met geschenken van geesten, moet men steeds zeer voorzichtig zijn!

«djăka nde djeà kau lăti, oemboe, mapaheàwandja da ana nggoe, meti doe wiki da lăti; djeà batoenanoe, koe palohoe nggămoe; nggăra pamboeha moe?»

Tăka na heàma njoena na tau: «njoemoe bădi, kakoe rongoe păkoe la ngaroe moe.» Tăka hina peàka nja na ama da da anakeàda: «koe wŏnggau patoekoe lomboe, kanatar, mamoeli, ndjara, karămbo'a, ata.» Tăka na heàma njoena: «ndakoe bihoe ha noeda da papeàka moe.» Tăka hina heàma na ama da da anakeàda: «măla, nggăra ja na pamboeha eti moe; ămboe mangădătoe.» Tăka hiwăna njoena na tau na mapaheàwa ndja da anakeàda: «na pamboeha eti nggoe, didi jang na ana manoe noedita la jarang.» Tăka hina heàma na ama da da anakeàda: «djăka toe ma na ka noe, oemboe, meti nggoe nja ka, ba djeà ma ja ka na kalada nggangga nggoe, [1] na pakarai moe.»

Toenanoe hina piti nja ja na ana manoe noena, hina wŏnja ja. Toenanoe bana kē ja ka, hiwăna njoena na tau na mapaheàwang: «măta kakoe lakoe, oemboe!» Na heàma na ama da da anakeàda: «lakoe na lodoe jeàna ă, bata papoeloe dăngoe; djăka taliœ moe ka, meti ma doe nggoe nja i doekoe.»

Toenanoe lakoe na nja ka na tau na papa pani na; [2] mandai ki ka hakoedoe, meti ma na nja na ama da da anakeàda.

Toenanoe bana tăka ka la woăka hina piti nja watăroe, hina toe nja; bana hăla ka patoe nja watăr, na piti nja wai, na toe nja. Toenanoe bana hăla ka patoe nja wai, hina boeta ha da roe ihi na dăngoe da woeloe kiri na dăngoe da woeloe kăpa na, hina toe ha la mboăla. Toenanoe bana hăla ka paboeta ha hini piti ha da woeloe manoe noeda hina ngăndi ha la hambeli oăka hina wéwăroe ndja. Bana hăla ka pawéwăroe ndja, da dedi ha ndjara, karămbo'a, kamămbi, wē. [3]

---

[1] na kalada nggangga nggoe = dat is mijn strottenhoofd.

't Kuiken is dus zijn „geconcentreerde" zielestof. Geeft hij 't weg, dan moet hij sterven. Evenals in een der sprookjes, waar 't „hart" van den reus in een ei is verborgen; breekt dat ei, dan sterft de reus.

vlg. verhaal IX, pag. 193.

[2] na tau na papa pani na = de man, zijn mede-spreker.

papa = de (andere) helft. Bij 't bespreken van een zaak, zijn er altijd vaste woordvoerders der beide partijen. De een noemt dan den ander zijn „papa pani", zijn tegenpartij in 't spreken.

[3] De „geconcentreerde" zielestof van 't kuiken, bezielt dus nu andere dingen. Alles moet sterven of vergaan, maar de zielestof kan niet sterven, bezielt telkens op nieuw andere wezens en andere voorwerpen, in eeuwigdurende kringloop.

Toenanoe bana hăla ka pawéwaroe ndja hawiang, hina ngăndi ha la oema hawiang. Bana tăka ka la oema hina wéwăroe ŋdja la talora, da dedi ha tau, ata, mamoeli, patoekoe lomboe; mboendăba na na nggănăp' ndăba, ndaningoe pamandjaka na.

Toenanoe bana mătoe ndăba ka, na ana manoe noena na meti ka. Bana meti ka hina piti nja hinggi komboe, na kawoehoekoe ja hina taninja; [1] toe nja ihi ngaroe na, na toboenja dănga na, ndjara, karămbo'a, wē, kamămbi; na wau na tana.

Toenanoe toera na nja ka paraing, marămba bokoeloe ja ka; hau marămba hau marămba tangara ndăba lai njoena.

[1] hina taninja = en hij begroef het (kuiken).

Hij geeft aan 't kuiken een begrafenis als aan een mensch; stopt 't een geldstuk in den mond (ihi ngaroe), slacht beesten ter begeleiding in 't hiernamaals (dănga).

X. Het Kuiken.

Er was eens een man, welke buitengewoon arm was; zijn slimoet, zijn hoofddoek bereikte hij niet; wat in zijn hand was: slechts twee hennen met kuikens; ieder had zeven kuikens. Des morgens droeg hij de hennen met kuikens en bracht ze naar den tuin; als 't avond was ging hij naar de kampong en droeg de hennen (terug). Zoo deed hij nu iederen morgen en iederen avond, dragende de hennen.

Op zekeren morgen nam hij de hennen en droeg ze. Halverwege gekomen, zag hij twee hagedissen, welke elkander aan 't bijten waren, zij rolden en rolden over elkaar En hij, die de hennen droeg, zette de hennen neer en keek naar hen, terwijl ze vochten. Toen hij er genoeg van had naar hen te kijken, nam hij een stukje van zijn hoofddoek, welke vol gaten was, en scheurde 't in tweeën en gaf elk (der hagedissen) ieder één stuk, en hij sprekende zeide hij, terwijl hij 't stukje goed naar hen toewierp: «hoort daar! hetzij gij heeren, hetzij gij dames zijt, zijt niet toornig op elkaar, gaat toch uit elkaar.» En zij gingen van elkaar; de hagedissen gingen heen, hij wist hun verblijfplaats niet. En hij, die de hennen droeg, nam de hennen op en droeg ze.

Toen hij in den tuin gekomen was, maakte hij ('t mandje) open voor de kippen; en hij ging onkruid wieden. Toen de zon ondergegaan was, ging hij naar huis; bij 't huis gekomen, keek hij naar de kippen; zij waren reeds in hun mandje gegaan. Hij sloot 't dicht; toen hij 't dichtgedaan had, maakte hij zich klaar en droeg zijn kippen. Halverwege gekomen, op de plaats, waar hij zoo even hen had zien vechten, ontmoette hij twee knapen, jongelingen waren het. En zij zeiden tot hem: «o heer daar, die hennen draagt! zet de hennen eens even neer; kom toch, zegt vader.» Maar hij, die de hennen droeg, antwoordde: «ai ha, ik wil niet; een kat zal misschien mijn kippen grijpen.» En de knapen antwoordden: «als gij hier uw kippen neerzet, zal niemand ze oprapen.»

En hij zette ze neer; zij gingen met hem mee; de knapen zeiden: «hoor onze woorden; als gij straks aankomt, en als

vader u sirih geeft, kauw dan geen sirih van hetgeen is in een wit mandje, kauw sirih uit een mandje opgeraapt van den grond, een beschimmeld mandje.» Ja, zeide hij. «Als vader u vraagt, zeiden zij tot hem, naar uwe begeerte, als hij dat tot u zegt: alleenlijk 't kuiken op 't offerrekje, zult gij sprekende zeggen; oude mamoeli's, als hij 't u zegt, 't zullen steenen zijn; gouden kettingen, als hij 't u zegt, 't zullen boom-lianen zijn; koperen kettingen, als hij 't u zegt, het zullen boom-lianen zijn; paarden, karbauwen, als hij 't u zegt, moet gij niet willen; als gij die aanneemt, 't zullen mieren zijn en spinnen; alleenlijk wat wij gezegd hebben, 't kuiken op 't offerrekje. Als gij straks bij de deur-opening komt, treed dan in onze voetsporen, er zijn vele nijdige honden.»

En de man volgde 't gesprokene door de knapen. Toen hij er gekomen was, gaf men hem zijn sirih; 't witte mandje wilde hij niet; hij richtte zich naar 't vuile mandje, opgeraapt van den grond en kauwde sirih. Toen hij sirih gekauwd had, zeide de vader der knapen van zooeven: «als gij 't niet geweest was, heer, die mijn kinderen gescheiden had, zoo zouden zij zelf gestorven zijn, daarom, ik zal u een vergoeding betalen; wat is uwe begeerte?»

En de man antwoordde: «dat moet gij (weten), ik zal wel luisteren naar uw mond.» En de vader der knapen sprak tot hem: «ik zal u geven oude mamoeli's, gouden kettingen, gewone mamoeli's, paarden, karbauwen, slaven.» Maar hij antwoordde: «ik wil niet datgene, wat gij opnoemt.» En de vader der knapen antwoordde: «welaan, wat is de wensch van uw hart; vrees niet.» En de man, die de knapen gescheiden had, zeide: «de begeerte van mijn hart is alleenlijk 't kuiken, daarboven op 't offerrekje.» Toen antwoordde de vader der knapen: «als dat zoo zijn moet, heer, dan zal ik sterven, want dat is mijn strottenhoofd, wat gij vraagt.»

Vervolgens nam hij voor hem dat kuiken en gaf 't hem.

Toen hij 't aangenomen had, zeide de man, die (hen) gescheiden had: «Laat ik heen gaan, heer!» De vader der knapen antwoordde: «ga dezen dag maar heen, daar wij nu met elkaar gesproken hebben; als gij pas zijt vertrokken, dan zal ik toch sterven.»

En de man, zijn mede-spreker, ging heen; na korten tijd stierf de vader der knapen.

Toen hij in den tuin was gekomen, nam hij mais en gaf 't het (kuiken); toen hij 't mais had gegeven, haalde hij 't water en gaf 't het (kuiken). Toen hij 't water gegeven had, trok hij uit de veeren, de staartveeren en de vleugels van het (kuiken) en deed ze in een mand.

Toen hij ze uitgetrokken had, nam hij die kippenveeren en bracht ze buiten de omheining en strooide ze uit.

Toen hij ze uitgestrooid had, werden het paarden, karbauwen, geiten, varkens.

Toen hij (zoo) een gedeelte had uitgestrooid, bracht hij 't andere gedeelte naar huis. Thuis gekomen, strooide hij ze uit op de open ruimte (voor 't huis), 't werden menschen, mamoeli's, oude mamoeli's; van alles was er compleet, er ontbrak niets.

Toen alles zoo voltallig was, stierf het kuiken. Toen 't gestorven was, nam hij een gekleurde slimoet voor het (kuiken) wikkelde het er in en begroef het; hij deed 't «geld» in den mond, hij slachtte 't dooden-offers, paarden, karbauwen, varkens, geiten; de aarde stonk. Vervolgens stichtte hij een kampong, hij werd een groot vorst; alle vorsten gehoorzaamden allen aan hem.

XI. Paraing Madita.

Toenanoe ninja hau na na paraing; ba hīna na toera ja, laloe dangoe ha da oelăroe, oelăroe bokoeloe djoea. Toenanoe hiwăna na tau: «djăka ndaningoe oelăroe na, nà hămoe păkoe na na paraingoe jeàna.»

Tăka hi ninja he'au na na oelăr, na pambeli ja tau, hiwăna: «woeloe nja ka bădi oema, djăka wămoe, toboenja karămbo'a rara; lo'a pangădăloe ja na mange'ang la ngaroe mananga, na ratoe bokoel.»

Tăka hiwăna na tau: «ndeta pinja, djăka nggăra ratoe ja; ninja na ratoe, wămoe nda ka, nde pa'ita nja i tau na, nde pa'ita nja i oema na.» Tăka na heàma na oelăroe: »pa'aunja, hiwănggoe, pajépoe nja ba nde pa'ita nja tau na.»

Toenanoe hina beli ja na tau la oema, hina lakoe pahimboe karămbo'a rara, hama toeda rara da da tera kaha [1] bădi. Toenanoe ndena hoenggoe ndokoe; oela na nja ka, na pălăkoe [2] la hau paraing hau paraing. Tăka hina beli ja la oema hina hili lo'a, hiwăna: «ndewa paraing pawoewang wiki moe!»

Toenanoe hina pawoewang wiki na, hama toena na tau.

Toenanoe bana ita ja ka, hiwăna: «ndakoe hoenggoe karămbo'a rara.» Tăka hiwăna na oelăr: «djăka toenanoe ba ndau hoenggoe, oe mai kau, kau ngăndi wē dăngoe kamămbi, ba ndau toăma [3] ja na papeàka nggoe; djăkau hăla ka pahoendjoe, kau woeloe nja oema na; djăkau hăla ka pawoeloe nja oema na, kakoe peàka ndja da ahoe nggoe, kada pajilang dăngoe njoengga, kakoe lakoe la hau kandjoănga, kakoe pamaœngoe [4] ningoe. Koe peàka nggau njoengga na hoeri na na paraingoe jeàna; djăka madau moe nja: «madau nggoe nja», ămboe wămoe — «na malara na nggoroe nggoe», wămoe be

---

[1] tera kaha = rood goed. Dit kaha is een verbastering van Makassar, dat een Soembanees uitspreekt als Makaha.

[2] pălăkoe = van de eene kampong naar de andere kampong trekken, van landschap tot landschap.

[3] toăma = vergelijk aanteekening 1 verhaal X.

[4] pamaœngoe = zich in de schaduw ophouden (gelijk slangen bij voorkeur doen).

ă [5]. Djăkau hăla ka pa'oenoeng wai: «djăka nggoe ka» ămboe wămoe — «napa tai», wămoe be ă.

Djăkau ngangoe, djăkau mbihoe ka: «koe mbihoe ka», ămboe wămoe — «napa kadiroe», wămoe; «koe mbihoe ka», djăka wămoe bau hăla pangangoe, na woendoe haní na na kamboe moe.

Maweling la tehik, ijang, ămboe wămoe — «malara», wămoe. «Malara», djăka wămoe, na hămoe be; «ijang», djăka wămoe, bau tiki ndja tamoe da, da pambeli ha kataroe moeroe.

Na mehing — kapoe, wămoe nja; na kapoe — hihoe, wămoe nja. Kapoe, djăka wămoe nja, na pambeli ja tana koemboer. Djeà ja, hiwănggoe nggau, ămboe maroămbanja: hinggi komboe, ămboe tinoeng lai jehoe; djăkau tinoeng ka, da oelăroe da mareni, da woendjoeloe nggămoe; hinggi bara dăngoe hinggi miting kau tinoeng. Hau ndaung ămboe maroămbanja pa'oehoe [6] ja na paraing: wē mbălang dăngoe manoe hoerătoe. Djăka ningoe mamai pabera kau, ămboe na măka.»

Toenanoe paheàwa da nja ka; lakoe na nja ka la oema; na kanandi ma nja na papeàka na na oelăroe. Toenanoe hina woeloe nja oema na; bana hăla ka pawoeloe nja oema na, hina pa'oehoe ja hau ndaung hau ndaung.

Toenanoe hi ninja na Mahoe, na mamai pabera ja; bana tăka ka la paraingoe noena, bana tăka la pindoĕ, da kapătang da mata na mboendăba na na tau. Tăka hina beli ja; bana beli ja, ndena pinja ngarángi'a na, na tama ja la oămang; bana tama ja ka la oămang, na napa ja oelăroe, na woendjoeloe nja, na pamboeta ma ja; ndaningoe haătoe mabeli.

Toenanoe mahări ja, hiwăna nja; na ngara na Parai Madita.

---

[5] Dit verwisselen van namen, bij verschillende volkeren meer voorkomend, wordt hier ontleend aan 't bevel van den kampong-geest, die in een slang geïncarneerd is. Door zijn woorden op te volgen, zal men er rustig en zonder schade kunnen leven.

't Verwisselen van de hier genoemde woorden vindt men ook te Wai mbidi in Mahoe. Deze menschen komen oorspronkelijk van Parai Madita. Tegenwoordig laat men echter veel van die dingen na en gaat kalmpjes zijn gang.

Een algemeen gebruik is echter bij 't dorschen van de padi, als men de rijst in de manden doet en 't dan opneemt, mag men niet zeggen: mbotoe (zwaar), maar moet men zeggen: „na mbădi" ('t jeukt.)

[6] pa'oehoe = rijst geven, offeren.

XI. Paraing Madita.

Er was eens een kampong; toen men die pas stichtte, waren er zeer veel slangen, uitsluitend groote slangen. Toen zeiden de menschen: «als er hier geen slangen waren, zou werkelijk goed zijn deze kampong.»

Er was nu een slang, hij veranderde in een mensch en zeide: «men moet hem een huis bouwen, als gij dat zegt, slacht dan een roode karbauw; ga opzoeken hem, die woont bij de riviermonding, den grooten priester.»

Maar de man zeide: «wij weten niet, wat voor priester 't is; de priester is er, zegt gij ons, maar zijn lichaam wordt niet gezien, zijn woning wordt niet gezien.» En de slang antwoordde: «roep hem, zeg ik, wenk hem (met de handen), daar zijn lichaam niet gezien wordt.»

De man keerde nu terug naar huis en ging zoeken een roode karbauw, 't moest rood zijn, als 't rood van Makassaarsch goed.

Hij vond 't echter heelemaal niet; hij had er genoeg van, te bezoeken elke kampong. Toen keerde hij terug naar huis en hij ging wederom en zeide: «geest der kampong vertoon u zelven.»

En hij vertoonde zich zelven, gelijk een mensch. Toen hij hem zag zeide hij: «ik heb geen rooden karbauw gevonden.» En de slang zeide: «als 't zoo is, dat gij 't niet vindt, kom dan en breng varkens en geiten, daar gij mijn bevel niet kunt volbrengen; als gij geslacht hebt, maak hem dan zijn huis; als gij hem zijn huis gemaakt hebt, dan zal ik mijn honden bevelen dat zij en ik op zij gaan, dan zal ik gaan naar een ander dal en er in de schaduw vertoeven. Ik zal u nu zeggen de adat van deze kampong: als gij dorst hebt: «ik heb dorst», moogt gij niet zeggen: «mijn keel is brandend heet», moet gij maar zeggen.

Als gij water gedronken hebt: «ik heb genoeg», zult gij niet zeggen; «strakjes», moet gij maar zeggen. Als gij eet en verzadigd zijt: «ik ben verzadigd», zult gij niet zeggen; «wacht even», zult gij zeggen; «ik ben verzadigd», als gij dat zegt na 't eten, dan zal uw buik voortdurend opgezwollen zijn.

Wat uit de zee komt, zult gij geen «visch» noemen; «brandend heet», zult gij zeggen. Wanneer gij zegt: «brandend heet», dan zal 't goed zijn; maar als gij «visch» zegt, terwijl gij hun namen opnoemt, dan zullen zij veranderen in adders.

Tot 't «zout», zult gij «kalk» zeggen; «kalk» zult gij «schelp» noemen. Wanneer gij 't «kalk» noemt, zal 't veranderen in stof. Dit is 't, zeg ik u, vergeet 't niet: gekleurde slimoets zult gij hier niet weven; als gij ze zult weven, zullen de slangen nader bij komen en u omkronkelen; witte slimoets en zwarte slimoets zult gij weven. Telken jare zult gij niet vergeten aan de kampong te offeren: een gevlekt varken en een bonte kip. Wanneer u iemand komt beoorlogen, zal hij niet vermogen.»

Zij gingen nu van elkaar; hij ging naar huis; hij overdacht 't gesprokene door den slang. Hij maakte hem zijn huis; toen hij hem zijn huis gemaakt had, offerde hij hem ieder jaar.

Er waren eens menschen van Mahoe, die hem kwamen beoorlogen; toen zij bij die kampong gekomen waren, genaderd bij de deur, werden verduisterd de oogen van al die menschen. Men keerde terug; toen men terug keerde, wist men den weg niet meer; men ging een bosch in; toen men 't bosch ingegaan was, wachtten hen de slangen op, zij omkronkelden hen, zij maakten ze allen dood; niet één keerde terug.

't Is een heilige plaats, zeide men er van; haar naam is Paraing Madita.

XII. Ndéwa rändjäng.

Nindja da tau madoea; haätoe kawini, haätoe mini; hida pa'ana ndja da anakeàda mini, madoea haätoe da. Toenanoe hiwäna na ama da, bada matoea [1] ka: «ninja na pingi ai na ndewa rändjänggoe [2] njoengga, kai lo'a pajäpa ja, kana wönggämi pambiha wängoe.»

Toenanoe hina paleàwa woenga ja na mama'aja, lakoe panapa wänja roedoeng. Toenanoe hina lakoe; bana täka ka la pingi ai, mbäda maling na ka. Toenanoe hina pawäla ja bana dai ja; na oela ja papateànja; ndaningoe ndokoe makatikoe. [3] Mahoeroe na nja ka, loepa harí na. Toenanoe bana harí ka, hi lakoe na nja la oema; bana täka ka la oema hiwäna na ama na: «mäla ndau pawäla kamodoe [4] la mandalora?» [5] Täka na heàma na ana na: «oela nggoe papateànja, ndakoe rongoe ndokoe makatikoe; toenanoe hikoe mahoeroe loepa harí na, hi pamai nggoe nja nämoe. Täka na heàma na ama na: «ndau patoetoeng na papeàka nggoe, tama kau la loemboe mboämang».

Toenanoe na hili paleàwa ja na haätoe; hina lakoe. Toenanoe bana täka ka la pingi ai noena, roedoeng na ka; na pateà dira dira nja, laloe tätikoe ja; mahoeroe na nja ka loepa harí na. Toenanoe bana harí ka, lakoe na nja ka la oema. Toenanoe

---

[1] matoea = oud; den huwbaren leeftijd bereikt hebben; rijp zijn (van vruchten.).

[2] ndewa rändjäng, is 't best te vertalen door „geleide-geest", welke speciaal over iemand waakt. Uit dit verhaal blijkt, dat 't hier de ziel van zijn overleden vader is, de grootvader der kinderen. Hij wordt echter genoemd Meo Roemba, waaronder men verstaat een soort bosch-geesten, in ruw behaarde menschen-gestalten zich soms vertoonende.

Een eigenaardige vermenging van geest en ziel dus.

[3] katikoe = ritselend, knappend geluid.

[4] kamodoe = gepasseerde nacht.

Dit „modoe" komt nog voor in doea modoeng = over twee dagen (nachten), tiloe modoeng etc.

In verschillende dialecten is mädoeng 't gebruikelijke woord voor „nacht", in 't Kamberaasch „roedoeng".

[5] mandalora = middernacht.

Men vindt nog: „talora" = open ruimte tusschen de huizen. In 't verwante Savoeneesch is tëlora = midden, midden in.

bana tăka nja na ama na: măla! Na heàma na ana na: «oela nggoe papawăla ja, kē mandalora tătikoe nggoe nja ka, hikoe mahoeroe; bana harí ńgga ka, pamai nggoe nja ka nămoe; nde nggăra parongoe nggoe, nde nggăra pa'ita nggoe.» Hiwăna na ama na: «ndau pawăla la marai romoe marau?» [1] «Nde'a!». «Ndau patoetoeng bakoe papeàka nggau, batoenanoe tama kau la loemboe mboămang dăngoe aja moe; măta kakoe paleàwa ja na haătoe.»

Toenanoe hina paleàwa ja na haătoe, na mama'eri. Toenanoe lakoe na nja ka la maling; bana tăka ka lai noe, bana roedoenja ka, tăka hina pawăla ja, na piti weli hoe kálitoeng [2] loepa marai romoe marau ja. Toenanoe bana marai romoe marau ja ka hina poeroe ja na Meo Roemba; bana poeroe ja ka, na napa ja, na jăpa ma ja. Hiwăna njoena na Meo Roemba: «nggamoe kau ka năhoe mapajăpa?» Na heàma na anakeàda: «njoengga! oemboekoe moe ngga, padeàkam [3] ămang, ba hīna koe dedi.»

Toenanoe hiwăna na Meo Roemba: poeli ngga. Na heàma njoena na anakeàda: nde'a, wăna. Tăka na heàma na Meo Roemba, hiwăna: «nggara pakarai moe?» «Wŏngga pambiha wăngoe» «Kanggiki nggoe bakoe wŏnggau?» Na heàma na anakeàda: «wăngoe pakokoeroe [4] ka, kana kadjilăkoe ndăba na ihi nggoe, hama toena na ămăhoe rara.»

Toenanoe hina kokoeroe ja; bana hăla ka pakokoeroe ja, hiwăna njoena na Meo Roemba: «djăka ningoe na mapameti kau, koe lo'a papahada beli nggau.» Toenanoe harí na nja ka, hina măngoe papoeli nja. Toenanoe lakoe na nja ka la oema; tăka na ama na, talănga mandapoe na la bangga, hi ita be na nja ana na, hama toena na handoărăkoe na na epi. Toenanoe

---

[1] marai romoe marau = als de morgenstond nog verre is.
rai = zijn, (in West-Soemba.). rai malé = tegen den avond. romoe vindt men in haromoe = morgen.

[2] kálitoeng = avondschemer, vóór 't geheel donker is.
't Voorgevoegde hoe duidt een beweging aan; evenals in hoedita = naar boven; hoewawa = naar beneden.

[3] deàka = 't raden van een naam voor een pas geborene.
De zielen der voorouders zijn daarbij ongeziene getuigen en noemen bij elken naam, welken de menschen raden, een voorspelling of bedreiging, duidende op 't lot dat den pas-geborene wacht.

[4] kokoeroe = klappernoot; iemand met klappernoot inwrijven. (een geliefkoosde Soembaneesche gewoonte.)

bana ita ja ka, hina palai ja, hina hamboeroe ja, hina loenggoe ja, hina hē ngăndi ja la oema, hina pawălăhoe nja topoe kamba, [1] hina pamandapoe ja, hina karai ja: măla, nggăra pa'itam?

Na heàma na ana na: «haătoe na na makaweàda, ba hīna na poeroe, hama toena na doeroe epi; na loendoeng la tana, na moenang.» Toenanoe bana moenang ka, mandai ki ka hakoedoe, hama toena na dandăk [2] bokoeloe na; tăka hikoe jăpa weli lima nja; bakoe jăpa ja ka hiwăna: «ka nggamoe kau năhoe mapajăpa?» Koe heàma doekoe njoengga, hiwănggoe: «njoengga, oemboekoe moe.» Toenanoe ba wănggoe nja ka: poeli ngga, hiwăna. Koe heàma doekoe njoengga, hiwănggoe bakoe paní: «wŏngga kadiroe pambiha wăngoe.» Tăka na heàma doena njoena: «kanggiki hama wŏnggoe nggau pambiha wăngoe?»

Hiwănggoe bakoe heàma nja: «kokoeroe ka, kana kadjilăk ndăba na ihi nggoe, hiwănggoe nja.» Toenanoe hina kokoeroe ka; toăma na nja ka na hari; tăka hikoe pahăla nja hikoe pamaingoe nămoe.»

Na heàma na ama na, hiwăna: «hau mini kau, bau patoetoeng na papeàka nggoe njoengga; djăka nida păkoe, da mange'ang la loemboe mboămang, ndeda patoetoenja na papeàka nggoe njoengga; ba toenanoe pangangoe ămboe wŏndja, wai ămboe wŏndja, măta kada meti rimbang.»

Mandai-ndai ba laloe mandjoé ha ka, hida palai ha la woekoe oămang. Toenanoe bada palai ka, tăka njoena na mama'eri na ita ndjăpoe ka bada palai; [3] tăka njoena hina poeroe ja, hina kikoendja. Toenanoe bana kikoendja ka, tăka la woekoe oămang, hiwăna njoena: «ha aja, napa ta doeta, ămboe palai wăroe nda.» [4] Toenanoe hida napa ja; bada napa ja ka hida jăpa ja, da poeha ja la hoemoer.

Toenanoe palai da nja li la hau kandjoănga. Tăka noena

---

[1] topoe kamba = eigenaardige samenstelling van topoe = mat, en kamba = kapok; men bedoelt er mee een kleine bultzak.

[2] dandăk = een van rottan gevlochten mand, ± 1.50 M. hoog en soms van zoo'n omvang, dat geen drie menschen 't omspannen kunnen. Men bewaart er maïs of padi in.

[3] na ita ndjăpoe ka bada palai = hij zag 't pas, toen zij al gevlucht waren. (ndjăpoe = geëindigd.)

[4] ămboe palai wăroe nda = vluchtende laat mij niet alleen.

Een dergelijke samenstelling is meti wăroeng = door den dood achterlaten.

na anakeàda na loeri beli ja; na namătoe ha, na ita marau ha; tăka hiwăna: «ha aja, napa ta.»

Toenanoe hida napa ja; bana toăma ndja ka, hida jăpa ja, hida hondoe ha da wihi na, da lima na; hida boeta nja roemba, [1] hida paboendoenja, hida toenja epi. Toenanoe bada hăla ja ka, palai da nja ka; noena na anakeàda na kăra mboe-mboehoe la epi. Toenanoe bada marau ka, hina hadang beli na anakeàda; na hili namătoe ha; bana ita marau ha, hiwăna: «ha aja, napa ta.»

Toenanoe hida napa ja; bana toăma ndja ka, hida danda ndja, da ndoeha ja la keàla; [2] meti na nja ka na anakeàda. Tăka njoeda palai da nja ka la hau kandjoănga.

Toenanoe bada marau ka, tăka na nja ka na ăpoe na, na mawŏnja pambiha wăngoe, hina pahada beli nja.

Toenanoe bana hadang ka, lakoe kareà na nja ka. Toenanoe bana ita marau ha, hiwăna: «ha aja, napa ta.»

Toenanoe hida napa ja; na makaweàda ndeda ita ja, didi jang na anakeàda na pa'ita da. Toenanoe bana toăma ndja ka, hiwăda: «măta kata jăpa ja, kata hondoe ja, kata pakădăki nja la pingi ai, kata măta nja.»

Toenanoe hida jăpa ja; bada hondoe ja la pingi ai, tăka na makaweàda hina jăpa ha da anakeàda noeda da makadjălikoe eti da, hina hondoe ha. Toenanoe bana hăla pahondoe ha, hina ndoeha ha la hoemoer. Tăka hina beli ja hina wăkăhoe ja na anakeàda noena na pahondoe da. Toenanoe bana hăla ja ka pawăkăhoe ja, hina kareà beli nja la pange'a pakokoeroe na nja. Tăka hiwăna nja: «lakoe wa la oema.»

Toenanoe hina lakoe la oema; bana tăka ka la oema, na hē la bangga, hiwăna: «ha ina!» Ndaningoe maheàma.

Tăka na hē la kaheli: «ha ama!» Ndaningoe maheàma. Toenanoe hina poeroe beli ja; lakoe na nja ka hina tama la patóe na. [3]

---

[1] hida boeta nja roemba = zij rukten gras uit, met 't oog op hem, voor hem. (Een datief-constructie veel voorkomende).

[2] keàla = de steile helling van een ravijn; ook 't ravijn zelf.

[3] na tama la patóena = hij verdween voor altijd.
Een verklaring van „la patoé na" is mij onbekend.
Men gebruikt deze uitdrukking steeds van menschen welke spoorloos verdwijnen. Hun verdwijnen schrijft men dan toe aan geesten, want anders had men tenminste toch een spoor moeten kunnen ontdekken!

XII. De geleide-geest.

Er waren eens twee menschen; één vrouw, één man; en zij baarden drie jongens. En hun vader zeide, toen zij groot geworden waren: «er is een boom van mijn geleide-geest, gaat hem vangen opdat hij u wondermacht geve.»

Hij zond nu eerst den oudste om hem des nachts op te gaan wachten. Hij ging en bij den boom gekomen, was 't reeds avond.

En hij bleef wakker, terwijl hij oppaste; hij had genoeg van 't wachten; er was heelemaal niets dat bewoog. Slapen ging hij, totdat 't licht werd. Toen 't nu licht geworden was, ging hij naar huis; thuis gekomen, zeide zijn vader: «welaan was gij van nacht ter middernacht wakker?» Maar zijn zoon antwoordde: «ik had genoeg van 't wachten, ik hoorde heelemaal niets bewegen; aldus ging ik maar slapen tot 't licht werd en ik kwam hier.» Maar zijn vader antwoordde: «gij hebt niet gedaan, wat ik gezegd heb, ga onder 't huis!»

Wederom zond hij een ander; en hij ging. Bij den boom gekomen, was 't al donker; hij wachtte zonder einde, hij werd zeer slaperig; en hij sliep tot 't licht werd. Toen 't licht geworden was, ging hij naar huis. Toen hij bij zijn vader gekomen was (zeide deze): welaan! Zijn zoon antwoordde: «ik had genoeg van 't wakker blijven, 't was ongeveer middernacht dat ik slaperig werd en ik sliep; toen 't mij licht was geworden, ben ik hierheen gekomen; er is door mij niets gehoord en niets gezien.» En zijn vader zeide: «was je niet wakker van morgen heel vroeg?» «Neen.» «Gij gebt niet gedaan wat ik je gezegd heb, daarom ga onder 't huis bij je broeder; laat mij den andere zenden.»

En hij zond den andere, den jongste. Hij ging des avonds heen; daar gekomen, terwijl 't reeds nacht was, bleef hij wakker, hij deed 't van toen 't pas donker werd tot 't heel vroeg in den morgen was. Toen 't nu heel vroeg in den morgen was, kwam de Meo Roemba naar beneden; toen hij naar beneden kwam, wachtte hij hem op en greep hem vast. En de Meo Roemba zeide: «wie zijt gij nu, die mij vast

grijpt?» De knaap antwoordde: «ik! ik ben uw kleinzoon, door u een naam gegeven, toen ik pas geboren werd.» En de Meo Roemba zeide: «laat mij gaan.» De knaap antwoordde: neen, zeide hij. En de Meo Roemba antwoordde en zeide: «wat wordt door u gevraagd?» «Geef mij wondermacht.» «Hoe zal ik 't u geven?» De knaap antwoordde: «door mij in te wrijven, opdat geheel mijn lichaam schittere als goud.

Hij wreef hem in; toen hij hem ingewreven had, zeide de Meo Roemba: «als er iemand is, die u doodt, zal ik u weder komen opwekken.» 't Was nu licht geworden en toen pas liet hij hem gaan. Hij ging nu naar huis; en zijn vader zat juist in de voorgalerij en hij zag zijn zoon, als 't schitterend schijnsel van vuur. Toen hij hem zag, liep hij snel en ging hem tegemoet en omarmde hem en bracht hem in huis en spreidde voor hem een matras en deed hem neerzitten en vroeg hem: welaan, wat hebt gij gezien.

En zijn zoon antwoordde: «een oude man, toen hij pas naar beneden kwam, was hij als de vlam van 't vuur; hij kwam geheel op den grond en hij verdween. Toen hij verdwenen was, na verloop van korten tijd, was hij zoo groot als een groote mand; toen greep ik hem bij zijn hand; toen ik hem gegrepen had, zeide hij: «wie zijt gij nu, die mij vast grijpt?» Ik antwoordde en zeide: «ik, uw kleinzoon.»

Toen ik 't hem gezegd had: laat mij gaan, zeide hij. Maar ik antwoordde en sprekende zeide ik: «geef mij eerst wondermacht.» Maar hij antwoordde: «hoe moet ik u wondermacht geven?» Hem antwoordende zeide ik: «wrijf mij in, opdat mijn geheele lichaam schittere, zeide ik tot hem.» En hij wreef mij in; hij deed 't tot het licht werd; vervolgens liet ik hem los en kwam hier.»

Zijn vader antwoordde en zeide: «je bent een kerel, daar gij gedaan hebt, wat ik gezegd heb; maar wat dezen betreft, die daar onder 't huis zijn, zij hebben niet gedaan, wat ik zeide; daarom geef hen geen eten, geef hen geen water, laat ze van honger omkomen.»

Na langen tijd, daar zij ergen honger hadden, vluchtten zij naar 't dichtte van 't bosch. Toen zij vluchtten, zag de jongere broeder, terwijl zij reeds gevlucht waren; vervolgens ging hij naar beneden en volgde hen. Toen hij ze gevolgd had en gekomen was in 't dichtte van 't bosch, zeide hij: broeders,

wacht toch op mij, laat mij door uw vlucht niet alleen.»

Zij wachtten op hem; toen zij op hem gewacht hadden, duwden zij hem in een put.

Weer vluchtten zij naar een ander dal. Maar die knaap kwam weer in 't leven terug; hij speurde ze na en zag ze van verre; en hij zeide: «broeders, wacht mij.»

Zij wachtten op hem; toen hij hen bereikt had, grepen zij hem en bonden zijn voeten en zijn handen; en zij trokken voor hem gras uit en stapelden 't voor hem op en staken 't in brand. Toen zij dat gedaan hadden, vluchtten zij heen; die knaap was geheel verschroeid en verbrand in 't vuur. Toen zij ver weg waren, stond de knaap wederom op; hij speurde ze wederom na; toen hij ze van verre zag, zeide hij: «broeders, wacht mij.»

En zij wachtten op hem; toen hij ze bereikt had, namen zij hem op en wierpen hem in een afgrond; de knaap stierf. Maar zij vluchtten heen naar een ander dal. Toen zij ver weg waren, kwam daar zijn grootvader aan, die hem wondermacht had gegeven en hij deed hem weer opstaan.

Toen hij opgestaan was, ging hij met hem mede. Toen hij ze van verre zag, zeide hij: «broeders, wacht mij.» En zij wachtten op hem; den oude zagen zij niet, alleen de knaap werd door hen gezien. Toen hij hen bereikt had, zeiden zij: «laten wij hem grijpen en hem binden en hem vast maken aan een boom en hem achterlaten»

En zij grepen hem; toen zij hem aan den boom gebonden hadden, greep de oude die knapen, stout van hart en bond ze. Toen hij ze gebonden had, wierp hij ze in een put. Toen keerde hij terug en maakte dien knaap, door hen gebonden, los. Toen hij hem losgemaakt had, bracht hij hem weer naar de plaats, waar hij hem ingewreven had. En hij zeide tot hem: «ga maar naar huis.»

Hij ging naar huis; thuis gekomen klom hij in de voorgalerij en zeide: «ha moeder!» Niemand antwoordde. Hij klom in huis: «ha vader!» Niemand antwoordde. Hij klom nu weer naar beneden; hij ging heen en verdween voor altijd.

XIII. Na tandánoe.

Toenanoe na pakiri na; handăka na nindja da ata marămba, da doea; ana mamila ha. Toenanoe hiwăna ndja: lakoe wa la woăka, kai boeta roemba; djăkai hăla ja ka, kai beli kămi la paraing.

Toenanoe lakoe da nja ka; bada tăka ka la woăka hida tăngăroe ja na woăka, hiwăda: kanggiki boeta nda nja jeà na roemba, ba laloe timbi [1] ma ja; hakamboeloe roedoeng ndedi ta hăla ja, wăda bada paní; djăka toenanoe, măla kata palai, talakoe lai toeja hoepapa la hapapa tana».

Tăka hina heàma na kareà na: «ka nggăra wăngoe teàna kata hē?» Tăka na heàma na haătoe: «kakoeta kăloé, kata lo'a patarăba ja, kata ngăndi ja la wai; djăka ta băndjăloe la wai, djăka na halinding, kata hē nja kata mandapoe pahămoe — hămoeng la koeroe [2] na.»

Toenanoe hida lakoe hida ita ja hareti na na kăloé, na mabidi wili; hida piti ja na hawăla. Toenanoe bada piti ja ka hida ngăndi ja; bada tăka ka la lokoe hida băndjăloe ja la wai; na halinding. Hiwăna na haătoe: «ná, ba wănggoe, ai ha, koe mbiha ka i doekoe, ai!»

Toenanoe hē da nja ka; bălang da ndaningoe. Toenanoe na mili-mili na kakoeta kăloé, loepa na tăka la tehikoe; bada tăka ka la tehikoe, na toengoe na ngiloe dăngoe na ngaling, na tiki patamboeloe [3] ka ă mang.

Toenanoe hi ninja na tandanoe [4], hama toena na noeha; bada ita marau ja, hiwăda: «pareànggang bata boehi, kata toăma ja na noeha noena.» Toenanoe hida boehi; bada toăma ja ka hida pahadiding wiki da, [5] hida hē. Toenanoe bada hē

---

[1] timbi = dik; dicht op elkaar.
[2] koeroeng = een afgesloten ruimte; kamer; kajuit.
[3] na tiki patamboeloe = zij zou bijna gezonken zijn.
tiki = bijna iets doen.
[4] tandanoe = walvisch; eigenlijk „potvisch"; wordt soms op 't strand gespoeld.
[5] hida pahadiding wiki da = zij brachten zich langs zij.
hadidi = zijde, kant.

ka, na kakoeta na pakaliti da, na mili ka; na ngeri marau-rau; tăka hiwăda: «kanggiki ă nda ka, na mili ka na teàna nda? ta ngeni, wănda, ndeta pingoe pangeni.»

Toenanoe mandai ki ka hakoedoe, tăka hiwăda: «meti rimbang nda nja ka njoeta.» Tăka hina heàma na tandáñoe, hiwăna; «tăba la karaha nggoe, ningoe oehoe tai; tăba la papoe nggoe, na dedi toloe wē tai.» Toenanoe hida tăba la karaha na, tăka hida hili tăba ja na papoe na, na dedi ja oehoe, na dedi ja toloe wē. Toenanoe ngangoe da nja ka; bada hăla ka pangangoe hiwăda: «na noeha jeàna na pingoe papaní, na mbiha mboe, djeà ningoe be ja mamemi.»

Toenanoe ba hăla ka pawăda, [1] lakoe na nja ka na tandánoe; tăka hiwăda: na opoeng, djeà ngga mo! Ba hăla ka pawăda, ndena păndjang ndokoe, la-lakoe be na nja na tandánoe hau roedoeng hau lodoe na. Toenanoe hiwăda: «é ha, meti mboeta [2] nda nja ka, ba tandánoe be ja, na hoăba hăla ta ka.» Tăka na heàma na kareà na: «măla wa njoena, meti ki ka doena, pakarai ma nda nja.»

Toenanoe mandai ka năhoe hida ita ja hau na na noeha, hiwăda: «mili Marapoe ki, [3] kana palakoe li nda, kana papoeroe ni nda lai ni.» Toenanoe palăngang hau lodoe hau roedoeng, tăka na nja ka la ngaroe mananga, hiwăna njoena na tandánoe: «ba tăka dimi nja lai jehoe, poeroe wa». Toenanoe hida poeroe, bada poeroe ka, hiwăda: «ha ăpoe tandanoe, pangama ndaningoe.» Na heàma na tandanoe: «hē haătoe kana lindi ngga [4] kada loehoe oehoe la karoeng.» [5] Toenanoe hina hē hina lindi nja. Bana beli ja ka, mbăda ninja ka oehoe la karoeng la mamara.

---

[1] ba hăla ka pawăda = toen zij 't gezegd hadden.

wăda = hun zeggen; 't verbaal substantief wordt geconstrueerd als zuiver verbum met pa, afhankelijk van 't voorgaande verbum hăla = met iets klaar zijn.

[2] meti mboeta = sterven zonder nageslacht.

mboeta = uitgerukt; uitgeroeid.

[3] mili Marapoe ki = als 't een Marapoe is (beschermgeest en geen gewone walvisch!)

De walvisch is de incarnatie van één der voorvaderen, welke aldus zijn nageslacht helpt en rijk maakt. Gelijk ook blijkt uit hun aanspraak: ăpoe tandánoe = grootvader walvisch!

[4] kana lindi ngga = in de lengte over mij heen loopen; mij als een lindi d.i. brug, verbindingsweg gebruiken.

[5] oehoe la karoeng = rijst in een zak; een zak rijst.

Zoo zegt men ook: oehoe la mboăla = een mandje rijst.

Het woord „karoeng" is ontleend aan „karong" = zak.

Toenanoe hiwăna na tandanoe: «măta kakoe lakoe wa doekoe la pange'a nggoe». Toenanoe lakoe na nja ka.

Tăka da tau noeda hiwăda: «nggăra ka ihoe la hau karoeng, ndjăra-ndjăra i da bakoe mandapoe ndja?» Tăka hiwăna na angoe na: «măla pa kata tăngăroe ha, djăka nggăra ha.»

Toenanoe hida loăla ja na ngaroe na na karoeng hida ita ka noedaloe: ămăhoe rara ha hawiang, ămăhoe bara ha hawiang.

Tăka hiwăda: «oera ma nda, la oera ana manoe,[1] eti ma nda, la eti ana wē, bata ngalang marara, mabara: ta woeloe ka haromoe, nggăra pakarai nda pa.»

Toenanoe hi ninja haătoe na na tau, na malo'a padjala,[2] hiwăna ndja: «kai jeà, nggi lakoe nlngoe mi nja?» Tăka da heàma njoeda: «lakoe ma nja lai toeja»[3] Tăka na heàma njoena na tau: «ka nggamoe toeja?» Tăka da heàma njoeda: «lai toeja Lăki andoeng.»

Tăka na heàma njoena na tau, na malo'a padjala: «lai toeja Lăki andoeng, wămi?» Tăka da heàma njoeda: «wŏ hí! lai toeja Lăki andoeng, wăma doe.» Tăka na heàma njoena na tau: «njoengga jeà, ana na I Lăki andoeng ka». Tăka da heàma njoeda: «mădja ka toena, djăka ama doe moe nja, măla wa kata kareàngoe la oema».

Toenanoe kareàngoe da nja ka; da doekoe ha da banda da.

Toenanoe bada tăka ka la oema, hiwăna măngoe oemang: «nggamoe ha heàna?» Tăka na heàma njoena na makareàndja «tau la hapapa tana ha.» «Ka nggăra padangga da?»

Da heàma njoeda: «nde'a, nda nggăra ă padangga ma; pamaingoe ma nja lai toeja, wăma.» Hina ka, hina poeroe la

---

[1] oera ma nda, la oera ana manoe = 't was onze lijn, in de lijnen van een kuiken.

oera = zenuw, pees, lijn, voorteeken. Uit de lijnen van darm en lever maakt men iemands lot op; daaruit leest men de toekomst, welke den mensch te wachten staat.

Deze uitdrukking, evenals de volgende „eti ma nda"... wil dus zeggen: 't was ons bestemde lot, onze goede fortuin, dat wij zouden vinden 't roode (goud) en 't witte (zilver.)

[2] na malo'a padjala = die ging visschen met een werpnet.

djala = werpnet.

[3] toeja = oom, vader van mijn moeder.

De adat eischt dat iemand trouwt met een kind van zijn toeja. Heeft deze geen kinderen, dan moet hij toch uithuwelijken de kinderen van zijn zuster.

bangga njoena I Läki andoeng, hiwäna: «ka ngga kämi jeà?»

Toenanoe da tau madoea: I Pinang[1] ka, wäna ka na haätoe; na haätoe hama. Hiwäna I Läki andoeng: «djeà ja na ngara na na ama nggoe, heàna na patiki moe.» Toenanoe hiwäna: «mili toedoe na nja njoena, kai pamaingoe lai jehoe; djäka ningoe doe nggoe, koe ndäni kämi ka la mboäla, koe tapoe kämi ka la tera;[2] palérangoe ka woäka, wänggoe nggämi ka doena, la pambeli ndaung, la pandjiloe woelang.»[3]

---

[1] I Pinang = wij zouden zeggen: N.N.

[2] koe ndäni kämi ka la mboäla,
koe tapoe kämi ka la tera... = manden zal ik voor u op elkaar zetten en goed op elkaar leggen.

Hij heeft vroeger zijn zuster (hun moeder) uitgehuwelijkt. (manden met goudwerk en kleedingstukken gegeven). Hetzelfde zal hij nu ook doen voor haar kinderen.

[3] la pambeli ndaung,
la pandjiloe woelang = als 't jaar verandert, als de maan verwisselt; d.w.z. na verloop van tijd; een volgend jaar.

XIII De walvisch.

Aldus was 't begin; vroeger waren er eens twee slaven van een vorst; 't waren weezen. En hij zeide tot hen: ga maar naar den tuin en wiedt onkruid; als gij er mee klaar zijt, komt dan terug naar de kampong.

Zij gingen heen; in den tuin gekomen, bekeken zij den tuin eens en zij zeiden: hoe moeten wij dit onkruid wieden, want 't is veel te dicht; wij zijn er nog niet mee klaar in tien jaar, zeiden zij sprekende; als 't zoo is, laat ons vluchten, laten wij gaan naar oom in 't overzeesche land.

Maar zijn metgezel antwoordde: «wat voor schuit zullen wij gebruiken, om er in te gaan?» De andere antwoordde: «de bloem van een pisang; wij zullen die van de bast ontdoen en naar 't water brengen; als wij die in 't water leggen en als die drijft, zullen wij er in klimmen en heel goed zitten in haar kamer.»

Zij gingen en zagen een pisangboom, welke pas bloeide; zij namen een bloem. Toen zij die genomen hadden, namen zij die mee; bij de rivier gekomen, legden zij haar in 't water; ze dreef. En de een zeide: «daar, ik heb 't wel gezegd, ai na, wat ben ik toch alvermogend, ai!»

Zij klommen er in; reis-voorraad hadden zij niet. De pisangbloem dreef maar steeds af, totdat ze kwam in zee; in zee gekomen, sloegen wind en golven tegen haar aan; zij zonk bijna.

Er was nu een walvisch, evenals een eiland; toen zij dien van verre zagen, zeiden zij: «laten wij vlug roeien om dat eiland te bereiken.» En zij roeiden; toen zij 't bereikten, brachten zij zich langs zij en klommen er op. Toen zij er op geklommen waren, dreef de pisang-bloem, door hen beklommen, met den stroom af; langzaam ging ze verder, en zij zeiden: wat moeten wij nu, onze schuit is afgedreven? wij zullen zwemmen, zeggen wij, maar wij kunnen niet zwemmen.»

Na korten tijd zeiden zij: «wij zullen van honger sterven.» Maar de walvisch antwoordde en zeide: «sla op mijn zijde, en straks zal er rijst zijn; sla op mijn wang, straks ontstaat er

varkensvleesch.» En zij sloegen op zijn zijde en wederom sloegen zij op zijn wang, er ontstond rijst, er ontstond varkensvleesch. Zij aten nu, toen zij gegeten hadden, zeiden zij: «dit eiland kan praten, 't is ook alvermogend, gekookt eten is er maar zoo.»

Toen zij dit gezegd hadden, ging de walvisch vooruit; en zij zeiden: er is aardbeving — daar heb ik 't nu al! Toen zij dit gezegd hadden, hield 't heelemaal niet op, hij ging maar steeds door, de walvisch één nacht en één dag. En zij zeiden: «é ha, wij zullen heelemaal dood gaan, want 't is een walvisch, hij zal ons heelemaal opslokken.» Maar zijn metgezel antwoordde: «laat 't maar zoo zijn, laat 't maar sterven zijn, want dat hebben wij gevraagd.»

Toen 't nu lang geduurd had, zagen zij een eiland en zij zeiden: «als 't een Marapoe is, dan zal hij ons daar doen aangaan en ons hier doen afstijgen.» Nadat één dag en één nacht voorbij was, kwam men in de riviermonding, en de walvisch zeide: «daar gij hier gekomen zijt, klimt er maar af.» En zij klommen er af; toen zij er afgeklommen waren, zeiden zij: «Nu grootvader walvisch, wij hebben geen eten» De walvisch antwoordde: «laat één er op klimmen en over mij heen loopen, dan zullen er zakken rijst uitkomen.» En hij klom er op en liep er over heen. Toen hij terugkeerde, was reeds een zak rijst op 't drooge.

Toen zeide de walvisch: «laat mij nu maar gaan naar mijn plaats.» En hij ging heen.

En die menschen zeiden: «wat zou er toch wel zijn in dien eenen zak, 't klinkt zoo, terwijl ik er op zit?» Zijn makker zeide: «welaan dan, laat ons kijken wat 't is.» En zij sneden overlangs open den mond van den zak en zagen er in: gedeeltelijk was 't goud, gedeeltelijk was 't zilver. Toen zeiden zij: «'t was onze lijn, in de lijn van 't kuiken; 't was onze lever, in den lever van een varkentje, dat wij verwerven 't roode, 't witte; wij zullen morgen rijk zijn; wat hebben wij nog meer te vragen.»

Er was nu een man, die ging visschen en hij zeide tot hen: «gijlieden daar, waar gaat gij heen?» En zij antwoordden: wij gaan naar oom.» En de man antwoordde: «wie is oom?» Zij antwoordden: naar oom L ă k i a n d o e n g.

En de man, die ging visschen, antwoordde: «naar oom L ă k i a n d o e n g, zegt gij?» Zij antwoordden: «ja hoor!» naar

oom Lăki andoeng, zeggen wij toch.» En de man antwoordde: «ik hier, ik ben een zoon van Lăki Andoeng». Zij antwoordden: «laat 't zoo zijn, als 't uw vader is, welaan laten wij medegaan naar huis.»

En zij gingen met hem mee; zij droegen hunne bezittingen. Bij 't huis gekomen, zeide de heer des huizes: «wie zijn dat daar?» En die hen begeleidde, antwoordde: 't zijn menschen van 't overzeesche land.» «Wat komen ze verkoopen?» Zij antwoorden: neen, wij hebben niets te verkoopen; wij gaan naar onzen oom, zeiden wij.» Toen eerst kwam Lăki Andoeng naar beneden in de voorgalerij en hij zeide: «wie zijt gij dan?» En zij beiden: N. N. ben ik, zeide de een; de ander eveneens. En Lăki andoeng zeide: «dat is de naam van mijn vader, welken gij daar noemt.» Toen zeide hij: «mits 't aldus maar is, dat gij hier gekomen zijt; als ik wat heb, zal ik ook u uithuwelijken; maak maar een grooten tuin; zeg ik u toch, 't andere jaar, de andere maan.»

XIV. Na woeja.

Toenanoe handăka na, ninja haătoe na na tau; laloe kaborangoe ja la kawini, kawini mangoăma; la ndjara manganga;[1] na poetoe ndăba ja na pabăndjăloe tau, ndaningoe na pahili na.

Toenanoe hi ninja haătoe na na kawini, laloe manándangoe ja,[2] hina pa'ănga ja, hiwăna nja: «măla noe rămboe! djăka ta karai ja na tawoeroe la lima moe, ndau pamădja nja?»

Tăka hina heàma na kawini: «năhoe, bau kăli rongoe ka, koe kăli dánggangoe ma tawoeroe?» Tăka hina heàma na tau mini, hiwăna: «nde'a njoena, napa hioe dangga ă nja, wănggoe, hikoe toroe mbeni[3] pakarai ja».

Tăka hina heàma na kawini: «ndakoe kambănga, djèpa ndau nggeli wăngga patoekoe lomboe[4] kanatar.» Tăka na heàma na tau mini: «ka nggiki ă nda, wămoe?» Na heàma na tau kawini: «djăka ta pakoetang[5] ă, koe bihoe be njoena, paha loepa ja, djăka wămoe, ndakoe bihoe.» Tăka na heàma na tau mini: «mădja ka toena, peàka ngga rehi, djăka nggini tapahamboeroe ningoe.» Tăka hiwăna na kawini: «napa tai, djăka na kálitoe ka, kata patoămangoe ka lai noe.» Na heàma na tau mini: «măla ka». Toenanoe paheàwa da nja ka.

Toenanoe bada paheàwa ka, njoena na tau kawini, lakoe na nja ka la oema na, nde papinja na pange'a na. Toenanoe bana

---

[1] la ndjara manganga = wat betreft gestolen paarden.

Vaste uitdrukking voor „gestolen paarden", hoewel men pamanganga zou verwachten, evenals b.v. dja'ra pakē = gekochte paarden.

[2] laloe manándangoe ja = zij was zeer schoon.

laloe = zeer; eischt steeds de vorming van een bijzin: er was een zeer wild varken = ninja he'au na na wē, laloe mbeni ja.

[3] toroe mbeni = durven; moed vatten.

toroe = uithouden, verdragen. mbeni = dapper.

[4] djèpa ndau nggeli wăngga patoekoe lomboe = al zoudt gij mij willen overhalen met oude mamoeli's.

Eigenaardig dat wăngoe = met (alleen instrumentaal gebruikt.) 't object tot zich trekt, en niet 't instrument, waarmee de handeling verricht wordt.

na paloe wăngga iwi = hij slaat mij met een rottan.

[5] pakoetang = met elkaar sirih kauwen.

Dit zegt men van menschen, die niet wettig getrouwd zijn en maar met elkaar leven; natuurlijk tegen de adat in.

toāma ka na rehi, bana kálitoe ka, lakoe na nja ka na tau mini. Toenanoe bana lakoe ka, hina ita ja haātoe na na kawini, tāka hiwāna bana karai ja: «djeà kau ka nāhoe». Na heàma na kawini: «djeà doe ka». Toenanoe hiwāna: «nggini ta lakoe ningoe patodoe». Tāka na heàma njoena na tau kawini: «mai kau, kikoengga njoengga».

Toenanoe hina kikoenja; hina ita ja hau na na ana oema; hida tama lai noe. Toenanoe bada tama ka lai noe, mandai ki ka hakoedoe, na oema na pambeli ja wai. Tāka na kawini na pambeli ja woeja.[1] Toenanoe jāpa na nja ka na tau mini, hina kaœ ja, ndena pameti ja, la wihi na, la lima na, na ihi dana[2] na manoea ndāba. Tāka hiwāna na woeja: «māla noe, pādang doe ka malara?» Na heàma njoena na tau: «pādang ka.» Na maheàma njoena na woeja: «māla bau pādang ka, ndau mandjare'a?»[3] Na heàma njoena na tau: «mandjare'a weli nggoe nāhoe, loepa koe meti.»

---

[1] na pambeli ja woeja = zij veranderde in een krokodil.
De zielen der voorouders, treden niet alleen zegenend en helpend op, gelijk in 't vorig verhaal, maar ook straffend; want zij zijn de wachters over de adat, en kunnen niet dulden, dat die overtreden wordt.

[2] na ihi dana = 't geheele lichaam.
In 't dialect van Kambera komt dit dana alleen voor in deze uitdrukking. In West-Soemba (Laura, Wadjewa, Lauli) is 't een praepositie, met de beteekenis van te, in, naar; en wordt steeds gevoegd achter 't nomen: b.v. wa'è oema dana = hij is in huis.

[3] mandjare'a = berouw hebben; iets niet meer zullen doen; zich bekeeren van een slechten daad.

XIV. De Krokodil.

Vroeger was er eens een man; hij was erg slecht wat vrouwen betreft, getrouwde vrouwen; (slecht) wat gestolen paarden betreft; hij raapte alles op, wat iemand neergelegd had, niets liet hij liggen.

Er was nu een vrouw, zeer schoon was zij en hij misleidde haar en zeide tot haar: hoe is 't rāmboe, als ik den ring van uw vinger vraag, staat gij 't dan niet toe?» Maar de vrouw antwoordde: «nu, hebt gij 't dikwijls gehoord, dat ik dikwijls ringen verkoop?»

En de man antwoordde en zeide: «dat niet, maar misschien verkoopt gij hem wel, zeide ik, daarom had ik den moed 't te vragen.»

Maar de vrouw antwoordde: «ik ben niet dom, al wilt gij mij overhalen met oude memoeli's en gouden kettingen.» De man antwoordde: «hoe moet ik dan, naar uw gedachten?» De vrouw antwoordde: «als wij slechts «sirih-kauwen» met elkaar dan wil ik wel, maar geheel trouwen, als gij dat zegt, wil ik niet.» En de man antwoordde: «laat 't zoo zijn, zeg mij den tijd, waar wij elkaar zullen ontmoeten.» En de vrouw zeide: «straks dan, als 't avond-schemer is, zullen wij daar naar toe gaan.» De man antwoordde: «dat is goed». En zij gingen van elkaar.

Toen zij van elkaar gegaan waren, ging die vrouw naar haar huis, haar woonplaats was onbekend. Toen de bestemde tijd was aangebroken en 't avond-schemer was, ging de man er heen. Toen hij er heen ging, zag hij een vrouw en vragende zeide hij: «zijt gij 't nu?» De vrouw antwoordde: «dat ben ik.» En hij zeiden: «waar zullen wij gaan overnachten? De vrouw antwoordde: «kom en volg mij maar.»

En hij volgde haar; en hij zag een klein huisje en zij gingen daar binnen. Toen zij er binnen gegaan waren, na korten tijd slechts, veranderde 't huis in water. En de vrouw veranderde in een krokodil. Toen greep zij den man en beet hem, zij doodde hem niet, in zijn voeten, in zijn handen, zijn geheele lichaam was heelemaal gewond. En de krokokil zeide: «welaan,

gevoelt gij nu brandende pijn? De man antwoordde: «ik gevoel het.» De krokodil antwoordde: welaan nu, daar gij 't gevoelt, zult gij u niet bekeeren?» De man antwoordde: «ik zal mij bekeeren van nu af aan, totdat ik sterf.»

XV. I Dai Karămbo'a.

Toenanoe handăka na, nindja da doea; da ngara da: na mama'aja I Hadoe ja, na haătoe I Hina ja. Toenanoe hidoe manggări na nja na ama da; hiwăna ndja na ama da: «lo'a pamoeti [1] nda roe djărikoe.» Toenanoe hi lakoe da nja; bada tăka ka la pingi djărikoe, tăka hi ninja haătoe na na tau bokoel, ndena paheàndja pamoeti roe djărikoe. Laloe mangădătoe ha da anakeàda. Toenanoe da beli djoe'a [2] ha, ndeda ngăndi roe djărikoe; bada tăka ka la oema, hiwăna na ama da: «ka nggini ha da roe djărikoe?» Da heàma da anakeàda: «ai ha, ama, ninja haătoe na na tau bokoel la pingi ai djărikoe, laloe mangădătoe ma nja.»

Tăka hiwăna na ama da: «măta kata lo'a papameti ja.»

Toenanoe hida lakoe; bada tăka nja ka na tau noena ndena mbeni, na kandi [3] be la pingi djărikoe, nde nggăra ehi na [4]. Toenanoe hida jăpa ja; hida ngăndi ja la oema, hida hondoe ja la loemboe mboămang.

Toenanoe bada hăla ka pahondoe ja, hi lakoe na nja papatoăma na ama na la hau koătăk. Ba taliœ na ka, da ana na didi hang la oema; padjoeloe da nja la kaheli, padjoeloe wăngoe maka hau nang [5]. Toenanoe hina kanaboe na maka; tăka njoena na tau bokoel hina piti ja na maka. Tăka hiwăna njoena na eri na: «wŏngga nja na maka nggoe.» Tăka na heàma na aja na: «kanggiki nda nja ka ni tai, ba mbăda piti na nja na tau bokoel, na pahondoe?» Tăka hina heàma na tau bokoel: «pahăla ka kakoe wŏnggămi nja na maka.» Tăka hiwăna njoena na haătoe na aja: «djăka ta pahăla ja, tai na mbeni i ama.» Tăka na heàma na eri na: «pahăla ja, wăna.» Tăka na heàma na aja na: «koe mangădătoe nja i ama, wăna.»

Toenanoe hina hī na eri na, hina párahoeng wiki na. Toe-

---

[1] moeti = met een mesje afsnijden; oogsten van de rijst.
[2] djoe'a = ledig; zonder iets.
[3] kandi = zich niet bewegen; zwijgen.
[4] nde nggăra ehi na = er ontbreekt niets aan; er is niets bijzonders.
[5] maka hau nang = slechts één tol.
vlg. Aanteek. 2, Verhaal X.

nanoe hina poeroe hina nggoeli ja hina pahăla ja; bana hăla ka papahăla ja hina pabeli nja na maka. Toenanoe lakoe na nja ka; mandai ki, ka hakoedoe hina tăka na ama da; bana tăka ka, hiwăna bana karai ha: «ka nggini ja na tau bokoel?» «Mapahăla ja ka.» «Ka ni hi pahăla ja?» Da heàma da anakeàda: «na kanaboe na maka na i eri, toenanoe hikoe pahăla ja.» Tăka hiwăna na ama da: «koe pameti ndăba kămi, ndakoe djăma nggămi. [1]»

Tăka njoena na ama da hina pa'aunja I Kaka, ata na: «kareàndja da anakeàda jeàda, kau pameti ha la oămang; ngăndi katoendoel, kau toe wăndja da wai ria da, kau ngăndi ngga ha kakoe ita ha.» Toenanoe lakoe da nja ka. Tăka njoena I Kaka hina lakoe li pajăpa kamămbi he'au hina iroe ja. Toenanoe bana tăka ka la hau kandjoănga, tăka hiwăna njoena I Kaka: lai jehoe pameti ni kămi. Da heàma da anakeàda: «lakoe marau ki, djăkau pameti ni kămi lai jehoe, na kăli mai patăngăroe ndjara i ama; djăka na ita ha da reti ma, na hambai [2] nggăma pahăpa ma.»

Toenanoe da hili lakoe; tăka la hau kandjoănga, hiwăna njoena I Kaka: lai jehoe pameti ni kămi. Da heàma da anakeàda: «lai jehoe pada ndjara na i ama ja, djăka na mai pangadoe [3] ndjara, na ita ha da reti ma, na hambai nggăma pahăpa ma.»

Toenanoe da hili lakoe; tăka da nja ka la oămang bokoel. Tăka hiwăna njoena I Kaka: lai jehoe pameti ni kămi.

Tăka da heàma njoeda da anakeàda: pameti kăma ka lai jehoe. Tăka hiwăna njoena I Kaka: pameti lănga tăka kămi? «Pameti lănga tăka kăma.» Tăka hiwăna njoena I Kaka: batoenanoe măta kakoe hambăli ja na kamămbi. Toenanoe hina pa'ihi ndja wai ria kamămbi la katoendoel ba dămboe; bana hăla ka pahambăli ja hina lakoe; hiwăna ndja da anakeàda: «măta kakoe lakoe wa.» Da heàma da anakeàda: «lakoe wa».

Toenanoe lakoe na nja ka; bana tăka ka la oema: «jeàna wai ria na I Hadoe ja, jeàna wai ria na I Hina ja.»

[1] ndakoe djăma nggămi = ik laat 't er niet bij; ik vergeef 't u niet.

[2] hambai = offeren van sirih en pinang op een grafsteen.
Men mag 't graf van een familielid niet voorbijgaan, zonder hem wat sirih aan te bieden, bij wijze van groet, gelijk men 't een „levend" familielid ook zou doen.

[3] pangadoe = van boven af naar beneden zien; op een heuvel staande over 't weideveld heen zien.

Na ama da hiwăna: «pameti lănga tăka doe ha?» Na heàma I Kaka: «koe pameti lănga tăka ha.» «Na hămoe ka na eti nggoe,» hiwăna na ama da.

Toenanoe mandai-ndai ki ka, hi ninja na tau na malo'a pahoeloe rawa [1] lai noe; ba hīna na lo'a, ndedi na ita ha pa.

Toenanoe na hili lo'a pandoe'angoe wăngoe; hina hoeloe ja na rawa hina kanaboe toeba ndja. Toenanoe hida piti ja, tăka hiwăna njoena na mama'eri: «ha aja, njoengga ja na wihi kawana na, njoemoe ja na wihi kalai na.» Na heàma na aja: «nde'a, njoengga ja na kawana na, njoemoe ja na kalai na.»

Tăka na heàma na eri na: «nde'a, njoengga ja na kawana na.»

Tăka na heàma na aja na: «napa tai, njoemoe ja na kawana na»

Toenanoe bada hăla ka patoenoe ja, hina hoăwăkoe ja. Tăka hiwăna nja na aja na, bana hăla ka pahoăwăkoe ja: djè nja ka wihi kawana na, njoengga ja na wihi kalai na.»

Toenanoe ngangoe da nja ka; bada hăla ka pangangoe, lakoe na nja na aja na.

Toenanoe hina ita ja na tau bokoel; tăka hiwăna na tau bokoel bana paní meha: «ai ha, oera ma nggoe, [2] na ana nggoe.».

Toenanoe karèa na nja ka la paraing. Tăka la paraing na hoendjoe wē, toboeng karămbo'a, tondoeng ana mongoe, na doenda ndăba nja na tau; lo'a parémi ba djeà ja na ana marămba, na makanaboe weli ditang la awang, ana marămba, na makanaboe weli ditang la awang, ana marămba londoeng. [3] Toenanoe nde'oekoe rémi ma ja; hau lodoe na rémi, hau lodoe na rémi, ndena păndjang ndokoe.

Tăka njoena na eri na, na himboe ja na aja na. Toenanoe hina ita ja hau na na oema; na oema noena, didi jang na tau kawini. Tăka na tau angoe na ndaninja.

Tăka hiwăna na tau kawini: «napa ja ka tai na tau angoe nggoe bana tăka, kau paní nja.» Toenanoe hiwăna na anakeàda: «ka nggi lo'a na nja?» «Hoedita la paraing,» wăna na tau

[1] rawa = een groot soort, groene duiven.

[2] oera ma nggoe = 't is mijn goed fortuin.
vlg. Aanteekening, verhaal XIII.

[3] ana marămba londoeng = een echte, volbloed vorstenzoon.
Een radja moet steeds uit een bepaald stamhuis zijn voornaamste vrouw halen. Een zoon uit dit huwelijk is pas een „ana marămba londoeng". Zonen zijner andere vrouwen, hoe voornaam ook, zijn alleen maar „ana marămba". Zonen bij slavinnen, tellen niet mee.

kawini. «Kanggiki na hina remi,» hiwăna na anakèada. Tăka hiwăna nja na tau kawini: «ninja na ana marămba, na pa'ita na na marămba la paraingoe; djeà ja hina remi; na ngara na I Hadoe ja.»

Tăka na heàma njoena na anakeàda: «hama djeà i ja na ngara na na aja nggoe,» hiwăna nja. Tăka na heàma na tau kawini: «ha, ămboe pani ă ănga ka; marămba noedita djăka na rongoe kau, na paloe kau.»

Toenanoe tăka na nja ka I Mbata Roekoe; tăka hina pa'aunja na tau angoe na: «ha nedita, poeroe kau, kau piti ha da ngăndi nggoe.»[1] Toenanoe hina poeroe ja; bana hăla ka papiti ha da pangăndi na, tăka hina pa'aunja na anakeàda: «ha anakeàda newawa, hē kau la kaheli.»

Toenanoe hina hē; tăka hiwăna I Mbata Roekoe: «ka nggamoe ana da nggămoe?» Tăka na heàma njoena: «da ina nggoe da ama nggoe ndakoe pindja.» Tăka hiwăna na tau kawini: «anakeàda pawăroeng kăma la woekoe oămang, bakoe rongoe hama djeà i ja na ngara na na aja nggoe, noedita la paraing.»

Tăka na heàma I Mbata Roekoe: «ha, ămboe pani ă ănga ka, na rongoe kau na marămba, na paloe kau; ana marămba londoeng ja, wăna i doena; tăka njoemoe, aja nggoe nja, wămoe be ka njoemoe.» «Ka nggamoe ja na ngara moe?» Tăka na heàma njoena: «I Hina ja na ngara nggoe.» Tăka na heàma I Mbata Roekoe: «ndena hămoe na ngara moe, napa koe pandjiloe nja na ngara moe, I Dai Wē kămoe; haromoe la mbaroe pamama ha da wē, kau toe ndja oehoe da; weli ndja la oăka, djăka da hăla paramoekoe.»[2]

Toenanoe hadang ka la mbaroe, njoena I Mbata Roekoe, lakoe na nja ka la paraing; tăka njoena I Dai Wē; dai na ha ka da wē. Toenanoe hina weli ndja da wē, lakoe ngăndi ha la ramoek; bada ramoekoe ka, hina hē ja la mara njoena bana hăla pa'ihoe, hina mandapoe, hina kamibi ndja da wē; da meti hăla da wē, ndaningoe maloeri he'au.

Toenanoe lakoe na nja ka la oema, hina peàka nja na rămboe na: «ha rămboe nedita, kanggiki nda ha i pa da wē, da meti

[1] da ngăndi nggoe = mija brengen; wat ik meebreng.
De meer gewone constructie zou zijn: da pangăndi nggoe = wat door mij gebracht wordt.

[2] ramoekoe = stilstaande plas; buffelwed; zich in de modder wentelen.

hăla ma.» «Kanggikina hida meti,» hiwăna na tau kawini. Tăka hiwăna na anakeàda: «kau pindja ka, djăka nggăra maroekoe ndja!» [1] Tăka na heàma njoena na tau kawini: «meti moe nja ka njoena tai, djăka na tăka na oemboe moe.»

Toenanoe bana tăka ka na oemboe na, hiwăna na oemboe na: «ha Dai Wē nedita, mai kau kē ha da toloeng.» [2] Toenanoe hina poeroe ja, hina kē ha: ngăndi nja ha na rămboe moe kana pahămoe ha.

Tăka hiwăna njoena na tau kawini; «ha Dai Wē, mai kau padoekoeloe ja na epi, kau wotoe ja na woeroeng la epi.»

Toenanoe hina lo'a, hina padoekoeloe ja, hina toenja wai na woeroeng, hina wotoe ja la epi. Toenanoe bana hăla ka pawotoe ja hina pala ja la kaheli bokoel, [3] hina kamibi nja na woeroeng. Toenanoe bana kamibi nja ka, na mbongoe na wai, na mbăda mboe na epi. Tăka hiwăna na tau kawini: ha Dai Wē, mai kau padoekoeloe ja na epi.» Toenanoe hina riki, na wai la woeroeng ni beli nja, na epi na doeroe beli. Toenanoe na rămboe na manahoe pangangoe; bada memi ka da pangangoe, bada hăla ka pangangoe, hiwăna na oemboe na: «ha Dai Wē, măla da wē la oăka ha ka?» Tăka na heàma njoena na tau kawini: nggăra i pa ná, bada meti hăla ka da wē.»

Tăka hiwăna I Mbata Roekoe: «ndena hămoe na oera moe, djăkau dai wē; I Dai Kamămbi kau, pandjiloenja na ngara moe; [4] haromoe' la mbaroe kau tăngăroe ha da kamămbi.»

Toenanoe hadang ka la mbaroe, hi lakoe na nja ka I Mbata Roekoe la paraing, tăka noena na anakeàda I Dai Kamă-

---

[1] djăka nggăra maroekoe ndja = wat de oorzaak van hun dood is geweest.

roekoe = spoor, teeken. Zoo zegt men: „nggăra roekoe hina meti" = door welke oorzaak stierf hij? roekoe nimboe = door een lans.

[2] da toloeng = het vleesch; de stukken vleesch.

[3] la kaheli bokoel = de groote zitplaats.

In huis, rechts als men binnen komt, is over de geheele breedte van 't huis een groote zitplaats aangebracht. Daar zitten de gasten, eten en slapen zij.

[4] pandjiloenja na ngara moe = verwissel, verander uw naam.

't Nauw verband tusschen iemands naam en iemands wezen, iemands zielestof, is welbekend. Met den naam is ook iemands aard omschreven. De aard van den knaap was niet geschikt, was een vijand (papa gelijk 't verder genoemd wordt) van 't geiten hoeden. Daarom 't telkens veranderen of hij ook den juisten naam, passend bij zijn aard, bij zijn zielestof (ndewa, oera) kan vinden.

mbi weli na ndja ka da kamămbi; na ngăndi ha la marăda. Toenanoe bana tidoeng ka na lodoe, na lo'a papa'oenoe ndja wai da, bana hăla ka papa'oenoeng wai, bada hē ha ka la mara da kamămbi, tăka njoena I Dai Kamămbi hina kamibi ndja da kamămbi, da meti hăla ha, ndeda bingoe kanănda da.

Toenanoe lakoe na nja ka la oema; bana tăka ka la oema, hiwăna: «ha rămboe, da kamămbi da meti hăla ma, ndaningoe he'au maloeri; meti nggoe nja ka njoena tai, djăka na tăka i oemboe».

Tăka na heàma njoena na tau kawini: «ămboe handoeka nja lai noe, napa ta peàka pahămoe nja ka na oemboe moe, ka ămboe na mbeni.»

Toenanoe bana tăka ka, hiwăna: «ha Dai Kamămbi nedita, mai kau kē ha da pangăndi nggoe da toloeng, kàu wŏnja ha na rămboe kana pahămoe ha».

Toenanoe hina hē hina wŏnja ha na rămboe na da toloeng, wăna na rămboe: «ha Dai Kamămbi, padoekoeloe ja na epi, kau piti ja na woeroeng, kau toe nja wai na, kau wotoe ja la epi.» Toenanoe hina padoekoeloe ja na epi, na wotoe ja na woeroeng; bana hăla ka pawotoe ja hina pala ja la kaheli bokoel hina mandapoe hina kamibi nja na epi dăngoe na woeroeng; na woeroeng na panggoeboeloeng, na epi na mbăda. Tăka hina pa'aunja: «ha Dai Kamămbi, kanggikina ka na woeroeng na panggoeboloeng be ka, na epi na mbăda mboe, mai kau padoekoeloe ja na epi.» Toenanoe na lo'a hina riki nja na wai dăngoe na woeroeng dăngoe na epi; na epi na doeroe beli, na woeroeng na ndeàlang, hama toena kawai bana wotoe ja. Toenanoe manahoe da nja ka da toloeng; bada memi ka hida ngangoe.

Toenanoe bada hăla ka pangangoe, tăka hiwăna njoena I Mbata Roekoe: «ha Dai Kamămbi!» Tăka na heàma njoena na tau kawini: «I Dai Kamămbi, wămoe, wămoe nja ka, ba mbăda hăla da ka pameti da kamămbi!» «Kanggikida hida meti?»

Tăka na heàma njoena na tau kawini: «kau pindja ka, karai ja I Dai Kamămbi.» Tăka na heàma I Dai Kamămbi: «hīna koe hăla ha papa'oenoe ndja wai, djeà meti be da.» Tăka na heàma I Mbata Roekoe: «djăka toenanoe ndena hămoe na ndewa moe, djăka I Dai Kamămbi kau; napa ta pandjiloe nja na tamoe moe; I Dai Bimbi kau, hiwăna njoena

I Mbata Roekoe, haromoe la mbaroe, kau lo'a patăngăroe ha da bimbi, lo'a papa'oenoe ndja wai da, lakoe ngăndi ha la padang kau pawa ndja.»

Toenanoe ba hadang ka la mbaroe, njoena I Mbata Roekoe lakoe na nja ka la paraing; I Dai Bimbi lakoe ngăndi ha la marăda da bimbi. Toenanoe bana tidoeng ka na lodoe hina lo'a papa'oenoe ndja wai da; bada hăla ka pa'oenoeng wai, tăka njoena I Dai Bimbi hina kamibi ndja, da meti ndăba da bimbi, ndaningoe he'au maloeri.

Toenanoe hi lakoe na nja la oema; bana tăka ka la oema hiwăna: «ha rămboe, da meti kà da bimbi.» Tăka na heàma na rămboe na: «napa tai kata peàka pahămoe nja ka na oemboe moe, ămboe na mbeni.»

Toenanoe bana tăka ka I Mbata Roekoe na roedoeng ma nja ka; hiwăna bana pa'aung: «ha Dai Bimbi nedita, mai kau kē ha da ngăndi nggoe.» Toenanoe hina poeroe, na kē ha da ngăndi na; hiwăna njoena I Mbata Roekoe: wotoe ha hoedita la kaheli, kai manahoe ha.»

Tăka hiwăna na rămboe na: «ha anakeàda, boeri nja wai na na woeroeng, kau padoekoeloe nja epi na.»

Toenanoe hina padoekoeloe ja na epi, bana hăla ha papadoekoeloe ja, bana doeroe ka, tăka hina lakoe ja, tăka hina lakoe ja la kaheli bokoel, hiña kamibi nja na woeroeng; na epi na mbăda, na woeroeng na panggoeboeloeng. Tăka hiwăna na rămboe na: «ha Dai Bimbi, mai kau padoekoeloe ja na epi, na mbăda ka ni.» Toenanoe hina riki, na epi na doeroe beli ja. Toenanoe manahoe da nja ka pangangoe; ba memi ka, takoe da nja ka, ngangoe ndăba da.

Toenanoe bada hăla ka pangangoe hiwăna njoena I Mbata Roekoe: «ha Dai Bimbi, da bimbi patama ndja ka la oăka?» Tăka na heàma njoena na tau kawini: «da meti hăla,» wăna. «Kanggiki da ihoe hida meti?» «Lănga tăka ma na ndja papa da hida meti.» Tăka hiwăna njoena I Mbata Roekoe: «djăka toenanoe pandjiloenja na ngara moe; I Dai Ndjara kau, djăkau hăla ka papa'oenoe ndja wai da, patama ndja la oăka.»

Toenanoe hadang ka la mbaroe, njoena I Mbata Roekoe lakoe na nja ka la paraing; tăka njoena I Dai Ndjara hi lakoe na nja papawandja da ndjara. Toenanoe bana tidoeng ka na lodoe, hina pa'oenoendja wai da, hina welindja hina patamandja la oăka. Tăka hina lakoe la oema, na hē ja la

bangga, hina mandapoe hangga ndja da ndjara, hina kamibi ndja. Toenanoe bana hăla ka pakamibi ndja, da ndjara da meti hăla.

Tăka hina pa'aunja na rămboe na: «ha rămboe, mai kau tăngăroe ha da ndjara la oăka, da meti i ka ni!» Tăka hina poeroe hina tăngăroe; lănga tăka, hiwăna na rămboe na, napa tai djăka na tăka na oemboe moe, bakoe ita ma doe ha i doekoe. [1]

Toenanoe bana roedoeng ka, tăka na nja ka I Mbata Roekoe, wăna bana pa'aung: «ha Dai Ndjara, mai kau kē ha da ngăndi nggoe!» Toenanoe hina poeroe ja hina kē ha da ngăndi na hina wŏnja ha na rămboe na; tăka hiwăna na rămboe na: «padoekoeloe ja na epi, ta manahoe kata ngangoe.» Toenanoe hina padoekoeloe ja na epi; bana hăla ja ka hina pala ja la kaheli bokoel, na mandapoe hina kamibi nja na woeroeng na panggoeboeloeng, na epi na mbăda. Toenanoe bana ita ja ka na rămboe na bana mbăda na epi: «ha Dai Ndjara, mai kau padoeroe ja na epi.»

Toenanoe hina riki, na doeroe na epi; hida manahoe pangangoe, hida ngangoe; ba hăla ka pangangoe hiwăna I Mbata Roekoe: «ha Dai Ndjara, da ndjara nggi ha ka?»

Tăka hiwăna na rămboe na: «bada meti kawai, koe ita ma ha; na patamandja ka la oăka, djeà ti-tila be da hida meti.» Tăka hiwăna njoena I Mbata Roekoe: «ndena hămoe na ndewa moe; ta pandjiloenja na ngara moe: I Dai Karămbo'a kau ka i njoena; haromoe la mbaroe kau lo'a patăngăroe ha da karămbo'a, na tidoeng na lodoe weli ndja la ramoekoe kada ramoekoe.»

Toenanoe hadang ka la mbaroe, njoena I Mbata Roekoe lakoe na nja ka la paraing; tăka njoena I Dai Karămbo'a, lakoe na nja padai ha da karămbo'a. Toenanoe bana tidoeng ka na lodoe, na weli ndja la ramoekoe; bada tăka ka la ramoekoe, bada tama ka la ramoekoe da karămbo'a, hina kamibi ndja, da meti hăla la ramoekoe da karămbo'a.

Toenanoe lakoe na nja ka la oema, hiwăna bana tăka: «ha rămboe, da karămbo'a da meti hăla la ramoekoe, ndaningoe

---

[1] bakoe ita ma doe ha i doekoe=daar ik 't nu toch ook gezien heb. Wat een opeenvolging van enclytische woordjes! ma, doe ter versterking van 't verbum; i=ook; doe hoort bij ik, ik zelf.

ndokoe he'au maloeri.» Tāka hiwāna na rāmboe na: «da meti ki ka doeda, lānga tāka ma na ndja papa da hida meti.»

Toenanoe tāka na nja ka I Mbata Roekoe: «ha Dai Karāmbo'a, kau kē ha da ngāndi nggoe.» Tāka hina poeroe hina kē ha da ngāndi na, hina ngāndi nja ka na rāmboe na, hina wōnja ha. Toenanoe hiwāna na rāmboe na: «padoekoeloe ja na epi, kau wotoe nja wai na woeroeng kata manahoe toloeng.» Toenanoe hina padoekoeloe ja na epi hina toe nja wai na na woeroeng hina wotoe ja; bana hāla ja ka hina pala la kaheli bokoel, hina kamibi nja na woeroeng dāngoe na epi; na epi na mbāda, na woeroeng na panggoeboeloeng. Tāka hiwāna na rāmboe na: «ha Dai Karāmbo'a na epi na mbāda ka.» Tāka njoena I Dai Karāmbo'a hina riki nja na epi, na epi na doeroe beli, na woeroeng na tindjang beli. Toenanoe manahoe da nja ka pangangoe.

Toenanoe bana memi ka hida ngangoe; bada hāla ka pangangoe, tāka hiwāna njoena na oemboe na: «ha Dai Karāmboa, da karāmbo'a, mbāda patama moe ha ka la oāka?" Tāka na heāma njoena na tau kawini: «mbāda meti ḫāla da ka,» wāna. Tāka hiwāna njoena I Mbata Roekoe: «māta kau padjoeloe djoea ka, āmboe nggāra padai moe; wāna na marāmba: lo'a hoepapa la hapapa tana, wāna; māta kakoe kareànja ka I Dai Karāmbo'a, wanggoe nja na marāmba bakoe peàka nja; wō'a hiwāna, lo'a pahimboe nja papaha na na ana marāmba, na makanaboe weli ditang la awang, haromoe lo'a da nja patāngāroe ja na teàna.»

Toenanoe bada lo'a ka patāngāroe ja na teàna, bada hāla ja ka pakadoedoe ja, na hāmoe ka. Tāka hiwāna I Mbata Roekoe: «I Dai Karāmbo'a, āmboe na lo'a.» Tāka njoena I Dai Karāmbo'a hina kamibi nja na teàna noena, na mbera beli. Tāka njoena I Mbata Roekoe hiwāna bana pani: «I Dai Karāmbo'a kareànja.» Tāka njoena I Dai Karāmbo'a hina riki nja na teàna, na hāmoe beli.

Toenanoe hida parehing: doea modoeng, hiwāda. Toenanoe bana toāma ja ka na rehi, lakoe da nja ka; bada tāka ka la hapapa tana, da paleàwa ja palo'a papiti epi I Dai Karāmbo'a. Toenanoe bana lo'a ka papiti epi, na napa ja djawa; na pātoe ma ja: djeà ja na ana marāmba, wāda.

Toenanoe da pateà-teànja, ndeda ita ndokoe ja; da himboe ja, ndeda ita ndokoe ja. Njoena I Dai Karāmbo'a mbāda

kanoăma na nja ka I Rămboe Kahi, mbăda tiloe mboea roedoe na ka mandai na.

Toenanoe hiwăda: lo'a papa'aunja I Dai Karămbo'a kata lakoe.

Toenanoe hida pa'aunja, na kareà mboe nja na papaha na; bada tăka ka la teàna hida hē ha; bada hăla ka pahē hida pamaingoe ha. Tăka la padoea liboe moeroe hida dandanja I Dai Karămbo'a, hida ndoeha ja la wai; na napa ja iœ, na kawăloekoe nja hina ngăndi ja la hingi wara, la toeba na na pange'a na, hina moeta beli nja.

Toenanoe bana moeta beli nja ka hina lakoe ja la makaweàda, na makapoăla; didi ă i jang la oema na, ndaningoe ana na. Toenanoe bana tăka ka lai noe, hiwăna: «ăpoe, wŏnda tangangoe, laloe mandjoé ka.» Toenanoe hina wŏnja hina ngangoe; bana hăla ka pangangoe, tăka hiwăna njoena na makaweàda: «ămboe lakoe ănga ănga doe, padaingoe ka lai jehoe.» Tăka hiwana I Dai Karămbo'a: wŏ, hiwăna.

Toenanoe mandai-ndai ki ka hakoedoe, hau woelang mapalăngang, tăka hiwăna njoena I Dai Karămbo'a: «ha ăpoe, na marămba noedita la paraing, djăkau ngăndi nja wăla woenga, laloe mboehangoe ja; kau lo'a pakarai hambakoe, koeta, winoe.»

Toenanoe hina lo'a paketoe [1] ha da wăla woenga, hina toe ha la ana mboăla. Tăka hiwăna njoena I Dai Karămbo'a: «ha ăpoe, ămboe toe ha la ana mboăla repi, toe ha la ana mboăla roăwang; toe păkoe nja oeta la kiri, kau măngoe patoe ha da wăla woenga la pinoe.»

Toenanoe bana hăla ha ka, hi lakoe na nja ka la paraing; bana tăka ka la paraing, hiwăna njoena I Rămboe Kahi: «ha ăpoe, jehoe kămoe, nggăra ha da pangăndi moe.» Na heàma njoena na makaweàda: «wăla woenga ă ha.» Tăka na heàma njoena I Rămboe Kahi, hiwăna: «tau hămoe kămoe, ăpoe, bau ngăndi ngga wăla woenga.» Na wŏnja koeta, na wŏnja winoe, na wŏnja hambakoe.

Tăka hiwăna I Rămboe Kahi: «hili ngăndi ki nda wăla woenga.» Na heàma njoena na makaweàda: «măla ka, napa koe hili mai.»

Toenanoe lakoe na nja ka; palăngang patoe, lima, na hili lo'a, na ngăndi wăla woenga. Na wŏnja hambakoe, na wŏnja koeta, na wŏnja winoe. Tăka hiwăna njoena I Rămboe Kahi:

[1] ketoe = met een haak, met een stok naar zich toe halen.

«hili ngăndi ki nda wăla woenga.» Na heàma njoena na makaweàda: «măta kakoe hili mai ka.»

Toenanoe lakoe na nja ka na makaweàda; palăngang patoe, lima, tăka hiwăna njoena I Dai Karămboa: «ha ăpoe, djăkau hili lo'a patoe nja wăla woenga na marămba, peàka păkoe ngga.» Tăka na heàma na makaweàda: wŏ.

Toenanoe hina lo'a papăpoe wăla woenga; bana hăla ka papăpoe ha, hina ngăndi nja ha, hina wŏnja ha. Toenanoe bana hăla ka pawŏnja ha, hina boetoehoe ja na tawoeroe la wŏa lima na, hina toe ja la angoe wăla woenga.

Toenanoe lakoe na nja ka na makaweàda la paraing; bana tăka ka lai noe, hiwăna njoena I Rămboe Kahi: «ha ăpoe, jehoe kămoe, nggăra ha da pangăndi moe?» Na heàma njoena na makaweàda: «wăla woenga ha.» Toenanoe hini piti ha; bana piti ha ka, tăka hina hoenggoe ja na tawoeroe; na tanda ja ba tawoeroe na njoena ja. Toenanoe bana hăla ka papiti ja, hina kawini parăpoe-răpoe ja. [1]

Tăka hina piti nja hambakoe, winoe, koeta; hiwăna: «hili ngăndi ki nda wăla woenga haromoe la mbaroe.» Tăka na heàma njoena na makaweàda: măla ka.

Toenanoe lakoe na nja ka na makaweàda. Bana hadang ka la mbaroe, hina palai njoena I Kahi, na kakikoenja na oeta, loepa na tăka la oema na na makaweàda.

Toenanoe bana tăka ka la oema, na napa ja njoena I Dai Karămbo'a, na kawininja. Tăka da tau la paraing da lo'a pahimboe ja, ndeda ita ndokoe ja. Palăngang hakamboeloe roedoeng hida kakikoenja na oeta noena. Toenanoe bada kakikoenja ka na oeta noena, tăka hida ita ha la bangga be ă, bada mandapoe. Tăka hina mai măngoe papahang; [2] nde'oekoe karaœ ma ja na eti na.

Toenanoe hiwăna njoena I Dai Karămbo'a: «djăka na karaœ na eti moe, mandapoe kadiroe, kata paní.» Toenanoe hida mandapoe hida paní. Tăka hiwăna njoena I Dai Karămbo'a: «ha aja, toe păkoe na na pakiri na, na ana hoedoe, [3] na pamata păkoe na na ana djala: ămang hidoe manggări

[1] na kawini parăpoe-răpoe ja = zij verborg hem zorgvuldig.
răpoe = nauw opeen gesloten.
[2] măngoe papahang = de eigenaar der getrouwde.
Wanneer iemand met een vrouw getrouwd is (paha) dan is ze zijn eigendom, zijn bezit. (măngoe = eigenaar, bezitter.)
[3] na pakiri na na ana hoedoe = 't begin van 't schepnetje.
Een overdrachtelijke uitdrukking voor: 't begin der zaak.

na nja i ama . . . .

en dan komt 't verhaal, totdat zij de duif opeten en I Hadoe verdwijnt . . . .

Toenanoe bata hăla ka panganja na rawa noena, mandai ki ka hawoetoe, mboelang doe moe nja ka. Toenanoe koe lakoe lo'a ka dija, koe lakoe lo'a ka loeroe, bakoe pa'aunggămoe, bakoe himboe kămoe; noe njoengga lakoe hoăra nggoe nja ka. Toenanoe hikoe hoenggoe ja hau na na oema, hi haătoe na na tau kawini, tau mini ndaningoe; tăka hiwăna ngga: nggi weli ni moe, ha anakeàda. Tăka hiwănggoe bakoe heàma: himboe nggoe nja na aja nggoe, I Hadoe ja na ngara na. Toenanoe tăka doe na nja ka na mini lē na, tăka hiwăna: ka nggi anakeàda ni kau, hiwăna ngga. Tăka hiwănggoe bakoe heàma: «himboe nggoe nja na aja nggoe; noedita la paraing hama djeà i ja na ngara na na aja nggoe njoengga.» Tăka hina heàma njoena I Mbata Roekoe: «ha, ămboe pani ă-ănga ka, na rongoe kau na marămba, paloe pameti doe kau; ana marămba makanaboe weling la awang ja, wăna i doena; tăka njoemoe: aja nggoe njoengga ja, wămoe i kai doemoe.» Hiwăna ngga. «Ka nggamoe ja na ngara moe?»

Tăka koe heàma njoengga: I Hina ka, hiwănggoe. Tăka na heàma njoena: «ndena hămoe na ngara moe, I Dai Kamămbi, wăna ngga, na pakiri na; I Dai Wē, wăna ngga; I Dai Bimbi, wăna ngga; I Dai Ndjara, wăna ngga; I Dai Karămbo'a, wăna ngga; na nimbihoe ndăba ngga ha da ngara makajidikoe, [1] da papáwa wăngoe tau.

Toenanoe bakoe rongoe pala la djawa I Mbata Roekoe, tăka hiwănggoe njoengga: koe pala mboe njoengga. Na heàma I Mbata Roekoe: măla ka. Toenanoe hina pala; bakoe tăka la djawa, hina paleàwa ka palo'a papiti epi. Toenanoe bakoe tăka ka la nge'a patăka nggoe, hina pătoe ka. «Djeà ja na ana marămba londoeng, wăna ngga, hina patama ka la koeroeng, na kawini jeàna na pahimboe nggoe, bawămoe.»

Toenanoe bana rongoe ja ka njoena I Hadoe, bana pani i eri na, tăka hina hadang hina rohoe nja na eri na, laloe hīja.

[1] da ngara makajidikoe = de namen van al wat zich beweegt.
Typisch dat men geen woord voor „dier" heeft, men moet 't dus altijd omschrijven. Ook zegt men wel: banda loeri = levende goederen, tegenover banda meti = doode goederen.

XV. De Karbauwen-hoeder.

Eertijds waren er eens twee menschen; hun namen: de oudere was I Hadoe, de andere was I Hina. Hun vader was ziek van een bloedzweer; en hun vader zeide tot hen: «ga mij djeroek-bladeren plukken.» Zij gingen heen; bij den djeroek-boom gekomen, was daar een groote man, hij liet hen niet toe djeroek-bladeren te plukken. De knapen waren zeer bang. En zij keerden ledig terug, zij brachten geen djeroek-bladeren; thuis gekomen, zeide hun vader: «waar zijn de djeroek-bladeren!» De knapen antwoordden; «ai ha, vader, er was een groote man bij den djeroek-boom, zeer bang waren wij.»

Maar hun vader zeide: «welaan, laat ons hem gaan dooden.»

En zij gingen; bij dien man gekomen, was deze niet woest, hij stond maar stil bij den djeroek-boom, er was niets bijzonders. Men greep hem en bracht hem naar huis en men bond hem onder 't huis.

Toen men hem er gebonden had, ging hun vader een andere kampong bezoeken. Toen hij vertrokken was, waren zijn kinderen alleen in huis; zij speelden op den vloer (in huis), zij speelden met één tol maar. En de tol viel; de groote man nam den tol op. De jongere broeder zeide: «geef mijn tol.» Maar zijn oudere broeder zeide: «wat zal ons straks hier overkomen, daar de groote gebonden man hem reeds heeft opgeraapt?» En de groote man antwoordde; «laat mij los en ik zal u den tol geven.» Maar de een, de oudere, zeide: «als wij hem loslaten, is vader straks nijdig.» Maar zijn jongere broeder antwoordde: «laat hem los», zeide hij. Maar zijn oudere broeder antwoordde: «ik ben bang voor vader», zeide hij.

Toen huilde zijn jongere broeder en rolde zich zelven over den grond.

Hij ging nu naar beneden, wond hem los en liet hem los; toen hij hem los gemaakt had, gaf hij den tol terug. Hij ging nu heen; na korten tijd, kwam hun vader er aan; toen hij aangekomen was, zeide hij, hen vragende: «waar is de groote man?» «Wij hebben hem losgelaten.» «Waarom hebt gij hem losgelaten?» De knapen antwoordden: «de tol van den jongeren

broeder viel en toen heb ik hem losgelaten.» Maar hun vader zeide: «ik zal je allemaal dooden, ik vergeef 't je niet.»

En hun vader riep I Kaka, zijn slaaf: «neem deze kinderen mee, en dood ze in 't bosch; neem bamboe water-kokers mee om er hun bloed in te doen, breng ze mij opdat ik 't zie.» En zij gingen heen. Maar I Kaka ging ergens aan om een geit te halen en trok die aan een touw mee. Toen zij in een dal gekomen waren, zeide I Kaka: hier zullen wij u dooden. De knapen antwoordden: «ga wat verder, als gij ons hier doodt, komt vader dikwijls de paarden bezien; en als hij onze graven ziet, offert hij ons onze sirih.»

Wederom gingen zij; in een ander dal gekomen, zeide I Kaka: hier zullen wij u dooden. De knapen antwoordden: «hier is 't weideveld der paarden van vader, als hij komt zien naar de paarden, ziet hij onze graven, en offert hij ons onze sirih.»

Wederom gingen zij; zij kwamen in een groot bosch. En I Kaka zeide: hier zullen wij u dooden. De knapen antwoordden: dood ons maar hier. Maar I Kaka zeide: «zal ik u werkelijk dooden». «Dood ons werkelijk.» Maar I Kaka zeide: «daarom laat mij de geit slachten.» Toen vulde hij 't bloed der geit in de twee bamboe water-kokers; toen hij haar geslacht had, ging hij heen en zeide tot de knapen: «laat mij heen gaan.» De knapen antwoordden: ga maar.

En hij ging heen; toen hij thuis gekomen was, zeide hij: dit is 't bloed van I Hadoe, dit is 't bloed van I Hina. Hun vader antwoordde: «hebt gij ze werkelijk gedood?» I Kaka antwoordde: «ik heb ze werkelijk gedood.» «Mijn hart is nu gerust», zeide hun vader.

Na verloop van korter of langer tijd was er een man, die aldaar duiven ging schieten; toen hij pas ging, zag hij ze nog niet. Wederom ging hij ten tweede male, en hij schoot een duif en die viel juist voor hen neer. Zij namen haar op en de jongere zeide: «broeder, ik de rechterpoot, en gij de linkerpoot.» De oudere broeder antwoordde: «neen, ik de rechter en gij de linker. Maar de jongere broeder antwoordde: «neen, ik de rechter.» En zijn oudere broeder antwoordde: «nu straks, gij de rechter.« Toen zij haar geroosterd hadden, sneed men haar open. En zijn oudere broeder zeide tot hem, toen hij haar had opengesneden: «dit is haar rechter poot, ik haar

linkerpoot.» En zij aten; toen zij gegeten hadden, ging zijn oudere broeder heen.

Toen zag hij den grooten man; en de groote man zeide, sprekende bij zich zelf: «ai ha, mijn goed fortuin, mijn zoon!» En hij nam hem mee naar de kampong. In de kampong gekomen slachtte hij varkens, slachtte hij karbauwen, sloeg op de gongs, riep alle menschen bij elkaar; zij gingen feestvieren ter oorzake van den vorstenzoon, welke boven uit den hemel was gevallen, een echte vorstenzoon. Buitengewoon feest vierde men; elken dag vierde men feest, men hield heelemaal niet op.

Zijn jongere broeder nu, zocht zijn ouderen broeder. En hij zag een huis; dat huis, er was alleen maar een vrouw. Maar haar man was er niet. En de vrouw zeide: «wacht maar als straks mijn man komt, praat dan met hem.» De knaap antwoordde: «waar is hij heen gegaan?» «Naar boven naar de kampong,» zeide de vrouw. «Waarom viert men feest,» zeide de knaap. En de vrouw zeide tot hem: «er is een vorstenzoon, gezien door den vorst in de kampong; daarom viert men feest, zijn naam is I Hadoe.»

Toen antwoordde de knaap: «dat is gelijk aan den naam van mijn oudere broeder,» zeide hij tot haar. Maar de vrouw antwoordde: «ha, praat toch geen onzin; als de vorst daar boven je hoort, zal hij je slaan.»

En daar kwam I Mbata Roekoe aan; hij riep zijn vrouw: «ha daar boven, kom naar beneden, neem aan wat ik meebreng.» En zij kwam naar beneden; toen zij 't door hem meegebrachte had aangenomen, riep zij den knaap: «nu knaap daar beneden, klim eens in huis.»

En hij klom naar boven; toen zeide I Mbata Roekoe: «van wie zijt gij een zoon?» Hij antwoordde; «ik ken mijn ouders niet.» Toen zeide de vrouw: «wij zijn kinderen, weggeworpen in 't bosch, naar ik hoorde is dat dezelfde naam als mijn broeder, daar boven in de kampong.» Maar I Mbata Roekoe antwoordde: «ha, praat toch geen onzin, de vorst zal je hooren, hij zal je slaan; 't is een echte vorstenzoon, zeide hij toch; maar gij: 't is mijn oudere broeder, zegt gij daar maar.» «Hoe is je naam?» en hij antwoordde: «I Hina is mijn naam.» Maar I Mbata Roekoe antwoordde: «je naam is niet goed, ik zal je naam verwisselen, I Dai Wē (varkenshoeder) moet gij heeten; morgen vroeg, roep de varkens bij

elkaar, geef hun hun eten, drijf ze in de omheining, als zij klaar zijn met wentelen in de plas.» 's Morgens opgestaan zijnde ging I Mbata Roekoe naar de kampong; maar I Dai Wē (varkenshoeder) paste op de varkens. En hij joeg de varkens bij elkaar en bracht ze naar de plas; terwijl ze aan 't wentelen waren, klom hij weer op 't drooge, nadat hij gebaad had en zette zich neer en trok een mond tegen de varkens; al de varkens stierven, niet één bleef leven.

Hij ging nu naar huis en hij zeide tot zijn meesteres: «ha ramboe, daar boven, hoe heb ik toch nu met de varkens, zij zijn allemaal dood.» «Waaraan zijn ze dood?» zeide de vrouw. Maar de knaap antwoordde: «weet gij 't soms, wat de oorzaak voor hen is?» En de vrouw antwoordde: «gij zult straks wel dood gaan, als je heer komt.

Toen zijn heer nu kwam, zeide zijn heer: «ha Dai Wē daar boven, kom 't vleesch aannemen.» En hij kwam naar beneden en nam 't vleesch aan: breng 't aan je meesteres, dat zij 't opberge. Toen zeide de vrouw: «ha Dai Wē, kom 't vuur eens oprakelen en zet den pot op 't vuur.» Hij ging en rakelde 't vuur op en deed water in den pot en zette dien op 't vuur. Toen hij ze opgezet had, stak hij over naar de groote zitbank en trok een mond tegen den pot. Toen hij er een mond tegen trok, stortte 't water er uit en ook ging 't vuur uit. En de vrouw zeide: «ha Dai Wē, kom 't vuur opstoken.» Toen lachte hij; 't water was weer terug in den pot en 't vuur vlamde weer op. De meesteres kookte eten; toen 't eten gaar was en zij gegeten hadden, zeide zijn heer: «ha Dai Wē, welaan zijn de varkens in de omheining?» Maar de vrouw antwoordde: «wat zou er nog zijn, daar de varkens allemaal dood zijn.»

Toen zeide Mbata Roekoe: «uw lijnen zijn niet goed, als gij varkens hoedt; je moet I Dai Kamămbi (geitenhoeder) zijn; verander je naam; morgen vroeg kijk dan naar de geiten.

's Morgens vroeg opgestaande zijn, ging I Mbata Roekoe naar de kampong, en die knaap I Dai Kamămbi (geitenhoeder) dreef de geiten bij elkaar; hij bracht ze naar de grasvlakte. Toen de zon boven zijn hoofd (12 uur) was, ging hij ze hun water te drinken geven; nadat hij ze gedrenkt had en de geiten weer op 't drooge geklommen waren, trok I Dai Kamămbi een mond tegen de geiten, ze stierven allen, zij bewaarden hun overblijfsel niet.

En hij ging naar huis; thuis gekomen, zeide hij: ha ramboe,

de geiten zijn allemaal dood, er leeft er niet één; ik zal straks wel sterven, als de heer komt.»

Maar de vrouw antwoordde: «maak je daarover maar niet bezorgd, we zullen het straks wel goed vertellen aan uw heer, opdat hij niet nijdig is.»

Toen hij nu aangekomen was, zeide hij: «ha Dai Kamămbi daar boven, kom eens aannemen, wat ik meebreng, de stukken vleesch, en geef ze aan je meesteres, dat die ze bewaart.»

En hij klom naar boven en gaf 't vleesch aan zijn meesteres; de meesteres zeide: «ha Dai Kamămbi stook 't vuur op en neem den pot en doe er 't water in en zet hem op 't vuur.» Hij stookte 't vuur op en zette den pot op; toen hij dien opgezet had, stak hij over naar de groote zitplaats en zette zich neer en trok een mond naar het vuur en den pot; de pot keerde ten onderste boven, 't vuur ging uit. Toen riep zij hem: «ha Dai Kamămbi, hoe is 't, dat de pot ten onderste boven gekeerd is, 't vuur is ook uit, kom en stook 't vuur op.» Hij ging en hij lachte tegen 't water en den pot en 't vuur; het vuur vlamde weer op, de pot stond overeind; evenals zooeven toen hij dien opzette. Zij kookten nu 't vleesch; toen 't gaar was, aten zij.

Toen zij gegeten hadden, zeide I Mbata Roekoe: «ha Dai Kamămbi!» Maar de vrouw antwoordde: »I Dai Kamămbi, zeidet gij, moest men tegen hem zeggen; terwijl de geiten allemaal dood gegaan zijn!» «Hoe is 't, dat zij dood gegaan zijn?» Maar de vrouw antwoordde: «weet gij 't soms? vraag 't aan I Dai Kamămbi.» Toen antwoordde I Dai Kamămbi: «pas had ik ze water laten drinken, zoo maar dood waren ze.» Toen antwoordde I Mbata Roekoe: «als 't zoo is, dan is je zielestof niet gerust, als je I Dai Kamămbi zijt; laten we je naam verwisselen; I Dai Bimbi (schapenhoeder) zult gij zijn, zeide I Mbata Roekoe; morgen vroeg ga de schapen bezien, ga ze drinken geven, breng ze naar de grasvlakte en weid ze aldaar.»

Toen hij 's morgens opgestaan was, ging I Mbata Roekoe naar de kampong; I Dai Bimbi (schapenhoeder) bracht de schapen naar de grasvlakte. Toen de zon boven zijn hoofd stond, ging hij ze hun water laten drinken; toen zij gedronken hadden, toen trok I Dai Bimbi een mond tegen hen, al de schapen gingen dood, niet één bleef er leven.

Hij ging nu naar huis; thuis gekomen, zeide hij: «ha meesteres,

de schapen zijn dood.» Toen antwoordde zijn meesteres: «wacht we zullen 't straks goed aan je heer vertellen, opdat hij niet boos zij.»

Toen I Mbata Roekoe kwam, was 't al nacht; roepende zeide hij: «ha Dai Bimbi daar boven, kom eens aannemen hetgeen ik meegebracht heb.» Hij kwam naar beneden, nam 't gebrachte aan; en I Mbata Roekoe zeide: breng 't naar boven in huis en kook het.

En zijn meesteres zeide: «ha knaap, giet 't water in den pot en stook 't vuur op.»

Hij stookte nu 't vuur op, toen hij 't opgestookt had en 't vlamde, ging hij naar de groote zitplaats en maakte een mond tegen den pot; 't vuur ging uit, de pot keerde onderste boven. Toen zeide zijn meesteres: «ha Dai Bimbi, kom 't vuur eens opstoken, 't is al uit hier.» Hij lachte, 't vuur vlamde weer op. Zij kookten nu eten; toen 't gaar was, schepten zij 't op en aten allen.

Toen zij gegeten hadden zeide I Mbata Roekoe: ha Dai Bimbi, hebt gij de schapen in de omheining gebracht?» Maar de vrouw antwoordde: «zij zijn allemaal dood», zeide zij. «Hoe is 't toch, dat zij dood zijn?» «Hij is werkelijk hun vijand, dat zij dood gegaan zijn.» Toen zeide I Mbata Roekoe: «als 't zoo is, verwissel je naam: I Dai Ndjara (paardenhoeder) zult gij zijn; als gij ze hun water hebt laten drinken, breng ze dan binnen de omheining.»

's Morgens opgestaan zijnde ging I Mbata Roekoe naar de kampong; en I Dai Ndjara (paardenhoeder) ging op de paarden passen. Toen de zon boven zijn hoofd stond, liet hij ze water drinken, en hij dreef ze bij elkaar en bracht ze binnen de omheining. Toen ging hij naar huis, hij klom in de voorgalerij en zette zich neer recht voor de paarden en hij trok er een mond tegen. Toen hij er een mond tegen getrokken had, stierven alle paarden. En hij riep zijn meesteres: «ha ramboe, kom eens kijken naar de paarden in de omheining, daar zijn ze dood gegaan!» En zij kwam naar beneden en keek; werkelijk, zeide zijn meesteres; wacht strakjes als je heer komt, daar ik 't nu toch zelf ook gezien heb.

Toen 't avond was, kwam I Mbata Roekoe er aan en roepende zeide hij: «ha Dai Ndjara, kom eens aannemen hetgeen ik meegebracht heb.» Hij kwam naar beneden en nam

't gebrachte aan en gaf het aan zijn meesteres; vervolgens zeide zijn meesteres: «stook 't vuur op, wij zullen koken om te eten.» En hij stookte 't vuur op; toen hij er mee klaar was, stak hij over naar de groote zitplaats, hij zette zich neer en trok een mond tegen den pot; de pot keerde onderste boven, het vuur ging uit. Toen zijn meesteres zag, dat 't vuur uit was: «ha Dai Ndjara, kom 't vuur eens doen ontvlammen.» Hij lachte, 't vuur vlamde op; en zij kookten eten en zij aten; toen zij gegeten hadden, zeide I Mbata Roekoe: «ha Dai Ndjara, waar zijn de paarden?»

Maar zijn meesteres zeide: «toen zij zooeven stierven, heb ik 't ook gezien; hij bracht ze de omheining binnen, toen schopten en trapten zij maar en gingen dood.» Toen zeide I Mbata Roekoe: «uw zielestof is niet goed, wij zullen je naam verwisselen, je moet maar I Dai Karămbo'a zijn; morgen vroeg ga dan naar de karbauwen kijken, als 't 12 uur is drijf ze naar 't buffelwed, opdat zij zich rondwentelen.»

's Morgens opgestaan zijnde, ging I Mbata Roekoe naar de kampong; en I Dai Karămbo'a (karbauwen-hoeder) ging op de karbauwen passen. Toen 't nu 12 uur was, dreef hij ze naar 't buffelwed; toen zij bij 't buffelwed gekomen waren en de karbauwen in de plas waren gegaan, stak hij zijn mond er tegen uit, zij stierven allemaal in de plas, de karbauwen.

Hij ging nu naar huis en zeide toen hij er aan kwam: «ha ramboe, de karbauwen zijn allemaal dood gegaan in de plas, er is heelemaal geen één, die leeft.» En zijn meesteres zeide: «laten ze maar dood gegaan zijn, werkelijk is er hun vijand, dat zij zijn gestorven.»

Toen kwam I Mbata Roekoe: «ha Dai Karămbo'a, neem eens aan, hetgeen ik meebreng.» Hij kwam naar beneden en nam aan, hetgeen hij meebracht, en bracht 't aan zijn meesteres, en gaf 't haar. En zijn meesteres zeide: «stook 't vuur wat op, doe wat water in den pot, opdat wij 't vleesch koken.» Hij stookte 't vuur op en deed water in den pot en zette dien op; toen hij er mee klaar was, stak hij over naar de groote zitplaats en hij maakte een mond tegen den pot en tegen 't vuur; 't vuur ging uit, de pot keerde onderste boven.

Toen zeide zijn meesteres: «ha Dai Karămbo'a, 't vuur is al uit.»

Maar I Dai Karămbo'a lachtte tegen 't vuur, 't vuur

vlamde weer op, de pot stond weer recht over eind. Zij kookten nu het eten.

Toen 't gaar was, aten zij; toen zij gegeten hadden, zeide zijn heer: «ha Dai Karămbo'a, hebt gij de karbauwen reeds in de omheining gebracht?» Maar de vrouw antwoordde: «zij zijn reeds allen dood, zeide zij. Toen zeide I Mbata Roekoe: «welaan speel jij maar slechts, laat er niets meer door je opgepast worden; de vorst zeide: ga naar 't overzeesche land, zeide hij; laat mij I Dai Karămbo'a meenemen, zeide ik tot den vorst, met hem sprekende; ja, zeide hij, ga een vrouw zoeken voor den vorstenzoon, die boven uit den hemel is gevallen; morgen gaat men kijken naar een schuit.»

Toen zij gingen kijken naar een schuit en zij die gebreeuwd hadden, was die in orde. Toen zeide I Mbata Roekoe: «I Dai Karămbo'a, mag niet gaan.» Maar I Dai Karămbo'a maakte een mond tegen de schuit, ze was weer kapot. Toen zeide I Mbata Roekoe, terwijl hij sprak: «I Dai Karambo'a gaat mee.» Toen lachte I Dai Karămbo'a tegen de schuit en ze was weer in orde.

Toen spraken zij een tijd af: over twee dagen, zeiden zij. Toen de bestemde tijd was aangebroken, gingen zij heen; gekomen bij 't land aan de overzijde, zonden zij I Dai Karămbo'a om vuur te gaan halen. Toen hij nu vuur ging halen, wachtten de vreemden hem op; men hield hem vast: dat is de vorstenzoon, zeiden zij. Zij nu wachtten en wachtten, maar zagen hem heelemaal niet; zij zochten hem, maar zij zagen hem heelemaal niet. I Dai Karămbo'a was nu reeds getrouwd met I Rămboe Kahi, 't was reeds drie nachten geleden.

Toen zeiden zij: ga I Dai Karămbo'a roepen, wij zullen vertrekken. Zij riepen hem, hij nam ook zijn vrouw mee; toen zij bij de schuit gekomen waren, stegen zij in; toen zij er in gestegen waren, gingen zij. Gekomen midden in volle zee, namen zij I Dai Karămbo'a op en wierpen hem in 't water; een haai wachtte hem op, slokte hem naar binnen, bracht hem aan den rand van 't strand, juist voor zijn woonplaats en spuwde hem weer uit.

Toen deze hem weer uitgespuwd had, ging hij naar een oude vrouw, die vol wonden was; zij was alleen slechts in haar huis, zij had geen kinderen. Toen hij daar gekomen was, zeide

hij: «grootmoeder, geef mij te eten, ik heb zoo'n honger.» En zij gaf hem en hij at; toen hij gegeten had, zeide de oude vrouw: «ga niet overal heen, blijf steeds hier.» Toen zeide I Dai Karămbo'a: ja, zeide hij.

Toen nu na zekeren tijd, een maand was er voorbij gegaan, zeide I Dai Karămbo'a: «grootmoeder, de vorst daar boven in de kampong, als gij hem toeri bloemen brengt, heeft hij dat zeer gaarne, ga dan vragen tabak, sirih, pinang.»

Zij ging nu toeri bloemen haken (met een stok) en zij deed ze in een mandje. Toen zeide I Dai Karămbo'a: «grootmoeder, doe ze niet in een dichtgevlochten mandje, maar doe ze in een open gevlochten mandje; gij moet er zemelen onder in doen en dan pas de toeri bloemen er boven op doen.»

Toen zij er mee klaar was, ging zij naar de kampong; in de kampong gekomen, zeide I Ramboe Kahi: «grootmoeder, kom hier, wat brengt gij daar!» De oude antwoordde: «'t zijn toeri bloemen.» Toen antwoordde I Ramboe Kahi en zeide: «je bent een goed mensch, grootmoeder, dat gij mij toeri bloemen brengt.» Zij gaf haar sirih, zij gaf haar pinang, zij gaf haar tabak.

Toen zeide I Ramboe Kahi: «breng mij nog maar eens toeri bloemen.» De oude antwoordde: «dat is goed, ik zal nog eens terug komen.» En zij ging heen; na verloop van 4 à 5 (dagen) ging zij wederom en bracht toeri bloemen. Zij gaf haar tabak, zij gaf haar sirih, zij gaf haar pinang. Vervolgens zeide I Ramboe Kahi: «breng mij nog eens toeri-bloemen.» De oude antwoordde: «welaan ik zal nog eens komen.»

De oude nu ging heen; na verloop van vier à vijf (dagen) zeide I Dai Karămbo'a: «grootmoeder, als gij wederom toeri-bloemen gaat brengen aan den vorst, moet gij 't mij zeggen.» En de oude antwoordde: ja.

Zij ging nu toeri-bloemen plukken; toen zij ze geplukt had, bracht zij ze hem en gaf ze hem. Toen zij ze hem gegeven had, trok hij af den ring van zijn vinger en deed dien in de toeri-bloemen.

De oude ging nu naar de kampong; toen zij daar gekomen was, zeide I Ramboe Kahi: «grootmoeder, kom hierheen, wat brengt gij?» De oude antwoordde: «'t zijn toeri-bloemen.» En zij nam ze; toen zij ze genomen had, vond zij vervolgens den ring; zij herkende hem, dat 't de ring van hem was. Toen

zij hem genomen had, verborg zij hem zorgvuldig. Toen haalde zij haar tabak, pinang, sirih; en zij zeide: «breng mij wederom maar toeri-bloemen, morgen vroeg.» En de oude antwoordde: «'t is goed.»

De oude nu ging heen. Toen zij 's morgens was opgestaan, vluchtte I Kahi, zij volgde de zemelen, totdat zij kwam aan 't huis van de oude. Toen zij bij 't huis gekomen was, wachtte I Dai Karămbo'a haar op en verborg haar. En de menschen in de kampong gingen haar zoeken, zij zagen haar heelemaal niet. Na verloop van 10 nachten, volgden zij de zemelen. Toen zij die zemelen volgden, zagen zij hen, terwijl zij in de voorgalerij zaten. Toen kwam de eigenaar van de getrouwde; buitengewoon nijdig was hij.

Maar I Dai Karămbo'a zeide: «als gij nijdig zijt, ga dan eerst zitten, opdat wij wat praten.» Zij gingen zitten en spraken. Toen zeide I Dai Karămbo'a: «oudere broeder, aldus was toch 't begin van 't schepnetje, het mazen maken toch ('t knoopen) van het werpnetje: eertijds was vader ziek van een bloedzweer . . . . en dan komt het verhaal, totdat zij de duif opeten en I Hadoe verdwijnt . . . .

Toen wij die duif gegeten hadden, korten tijd er na, waart gij toch verdwenen. En ik ging stroomop en ik ging stroomaf, terwijl ik je riep, terwijl ik je zocht; daar liep ik als een dwaas maar heen. Toen vond ik een huis, en één vrouw, de man was er niet; en zij zeide tegen mij: «waar komt gij van daan, knaap?» En ik zeide, terwijl ik antwoordde: «ik zoek mijn ouderen broeder, I Hadoe is zijn naam. En daar kwam haar echtgenoot aan en hij zeide: «een kwaap waar vandaan zijt gij, zeide hij tot mij.» Maar ik zeide antwoordende: «ik zoek mijn ouderen broeder; daar boven in de kampong is er iemand van denzelfden naam als mijn broeder.» Maar I Mbata Roekoe antwoordde: «ha, praat toch geen onzin, de vorst zal je hooren en zal je dood slaan; een vorstenzoon uit den hemel gevallen is hij, dat zegt hij; en gij: 't is mijn oudere broeder, dat zegt gij daar maar zoo.» En hij zeide tot mij: «hoe is uw naam?» Toen antwoordde ik: ik ben I Hina, zeide ik. Maar hij antwoordde: «uw naam is niet goed, I Dai Karămbo'a (karbauwenhoeder), zeide hij tot mij; dat was 't begin; I Dai Wē (varkenshoeder) zeide hij tot mij; I Dai Bimbi (schapenhoeder) zeide hij tot mij; I Dai Ndjara (paardenhoeder) zeide

hij tot mij; I Dai Karămbo'a (karbauwenhoeder) zeide hij tot mij; hij ging ze allemaal voor mij langs, de namen van wat zich beweegt en door menschen gehoed wordt.

Toen ik hoorde dat I Mbata Roekoe naar 't vreemde land zou oversteken, toen zeide ik: ik steek ook over. I Mbata Roekoe antwoordde: 't is goed. En men stak over; in 't vreemde land gekomen, zond men mij uit om vuur te halen; toen ik gekomen was, waar ik aankwam, hield men mij vast. «Dit is de echte vorstenzoon, zeide men van mij, en men deed mij trouwen, deze vrouw, die gij zegt te zoeken.»

Toen I Hadoe nu zijn jongeren broeder hoorde spreken, stond hij op en omarmde zijn jongeren broeder, hij weende zeer.

Van de volgende verhalen wordt alleen de Hollandsche vertaling gegeven, daar de Soembaneesche tekst niet geheel in orde is. Er zijn heel wat verhalen van I Ramboe Kahi en I Oemboe Ndiloe in omloop. Vooral de jeugd vermaakt er zich mee en weet telkens nieuwe bijzonderheden er in te voegen. Men zal hetzelfde verhaal nooit met dezelfde bijzonderheden hooren vertellen. Telkens is 't weer iets anders.

XVI. I Rămboe Kahi, die een varken baarde.

I Domoe Woelang was de vader van I Rămboe Kahi; haar moeder was I Harabi Loda. Haar moeder ging nu naar 't bosch hout sprokkelen en I R. K. huilde, want zij wilde gaarne met haar moeder mee. Toen nam haar moeder haar mede; in 't bosch gekomen, ging de moeder hout sprokkelen. Maar I R. K. dronk de urine van een wild varken uit een holte in een steen, want zij had dorst. Toen haar moeder hout had gesprokkeld, keerden zij naar huis terug.

Thuis gekomen werd I R. K. na verloop van tijd zwanger. [1] Haar vader en haar broeder zagen dat I R. K. zwanger was en zij vroegen haar. Maar I R. K. zwoer van niets te weten. Toen haar maand was aangebroken, baarde I R. K.; een varken was haar kind.

Al de menschen waren verbaasd, want nog nooit is er iemand geweest, die aldus baarde — nu voor 't eerst is 't I R. K., die alzoo baart.

Toen zeiden haar vader en haar broeder I Oemboe Ndiloe: «wij moeten die Kahi maar dooden, daar zij nu toch een varken gebaard heeft». Maar I Oemboe Mada, de jongere broeder, zeide: «dood haar niet; laten wij haar in 't bosch gaan brengen.» Toen ging I Mada zijn zuster wegbrengen, met haar varken, in 't bosch beneden de kampong. Maar I Oemboe Ndiloe zag haar en wilde haar dooden. Toen grepen de menschen I Ndiloe vast. Wederom nam nu I Mada

---

[1] In 't Animisme van Alb. C. Kruyt, pg. 48 lezen wij: „Veelvuldig zijn de verhalen in den Indischen Archipel, waarbij dieren worden bezwangerd met menschen, doordat zij de urine van een man hadden opgelikt, en ook planten of boomen, die van menschen zwanger worden, omdat een man er tegen heeft geurineerd."

Dergelijke verhalen heb ik op Soemba niet kunnen vinden. Wel 't omgekeerde. Een vrouw, drinkt bij vergissing de urine van een dier (varken, duif.) en baart dan straks zoo'n dier. Dit dier-mensch verandert dan tenslotte in een schoone jongeling, welke trouwt met I Ramboe Kahi.

Als type van een dergelijk verhaal zie ook: Schets van een Soemb. Gramatica. Bat. Gen. v. K. en W. 1910, pg. 100.

Vergel. ook: Kruyt Animisme, pg. 122.

zijn zuster en deed haar verhuizen naar een huis, waarin geen menschen waren, midden in een bosch. Als zijn ouders eten gaven aan I Mada, dan wikkelde hij 't in en bracht 't aan zijn zuster. Hij liet 't niet zien aan zijn ouders. Omdat hij veel van zijn zuster hield, deed I Mada aldus elken dag, wanneer zijn moeder hem eten gaf. I Mada at 't zelf niet, maar bracht 't aan zijn zuster.

Toen zag I R. K. wat spaansche peper-struiken en andere soorten groenten en zij zeide: «als ik maar een scherf van een pot had, dan zou ik die groenten daar plukken, ik zou ze koken en bij mijn eten gebruiken», zeide zij, sprekende tot zich zelf. Toen antwoordde 't varken en knorde: «moeder, daar ginds is een platte pan, neem die en kook er mee.» En zijn moeder nam 't en plukte groenten en kookte. Toen zeide I R. K.: «ik heb geen lepel.» Maar 't varken zeide knorrend: «moeder, daar boven in de alang alang is een lepel gestoken.» En zijn moeder nam den lepel van de plaats, waar die tusschen gestoken was.

Wederom zeide I R. K.: «dit hier is mijn klapperdop, om uit te eten, maar wat moet ik doen, als de groente gaar is?» Wederom knorde 't varken: «er zijn klapperdoppen daarboven op 't zoldertje.»

Wederom zeide zijn moeder: «als er maar was een kapmes, dan zou ik 't bosch hier vellen en kalabassen planten en maïs, opdat ik wat kippen zou krijgen.» En 't varken hoorde het en zeide knorrend: «moeder, daarboven is een kapmes ergens tusschen in gestoken.» Toen nam zijn moeder 't en begon 't bosch te vellen om een tuin te maken. Zij verbrandde nu 't bosch, door haar omgehakt, 't Was goed schoon, toen zij er naar keek. En I R. K. zeide: «als ik maar wat maïs en kalabassen had, dan zou ik ze mij wel planten.» Het varken hoorde het en hij zeide knorrend tot zijn moeder: «moeder daar boven is maïs op 't zoldertje en pitten van kalabassen heeft men daar in de alang alang verborgen; neem ze en plant ze.»

En zijn moeder nam 't en plantte. De maïs en de kalabassen groeiden; buitengewoon mooi waren ze. Wederom zeide I R. K.: «als ik maar wat padi had, en als ik ze plantte, dan zou ze even mooi worden als deze maïs.» 't Varken hoorde haar en zeide knorrend: «moeder, daar boven op 't zoldertje is padi in een pot, neem 't en plant het.» En zijn moeder nam 't en plantte.

Na vele dagen en vele nachten, was de padi hoog en ook de maïs; de kalebassen hadden ook reeds vruchten. Toen zeide knorrend 't varken: «moeder zijn de kalabassen nog niet groot?» En zijn moeder zeide: «de eerste vrucht is al rijp.» «Ga en pluk ze, met blaren een handvol en ga het brengen aan oom Mada in de kampong.»

Zijn moeder ging van de kalabas vrucht plukken en één handvol bladeren en ging 't brengen aan I Oemboe Mada in de kampong.

En 't varken zeide, terwijl hij sprak tot zijn moeder: «als gij in de kampong komt, zeg dan tegen oom Mada, dat hij de bladeren van de kalabas niet buiten mag leggen, hij moet ze in een gesloten mand doen.»

En als hij de kalabasvrucht wil stuk snijden, om aan de varkens te geven, laat hij 't dan niet doen op den vloer, maar hij moet 't op een mat doen.» Ja, zeide zijn moeder.

Wederom werd I R. K. gezien door I Oemboe Ndiloe: «hallo! daar is ze weer», zeide hij en hij stond op en nam lans en kapmes. Hij wilde haar gaarne dooden, maar vele menschen grepen I Oemboe Ndiloe vast. En I R. K. ging weer naar 't bosch. In den tuin gekomen, zeide 't varken: «zijt gij daar aangekomen, moeder?» «Ja, zeide zijn moeder, 't scheelde maar weinig of ik was in de kampong gedood door I Oemboe Ndiloe, als vele menschen hem niet vast gegrepen hadden.» En 't varken zeide: «laat hem maar, want hij is zoo overmoedig, want hij is toch een vorst; en gij gaat niet naar hem toe, maar naar hem, die even arm is als wij.»

Toen 't avond geworden was, sneed I Oemboe Mada de kalabas vrucht stuk op den vloer. Hij dacht er niet meer aan 't op een matje te doen. En onder 't huis vielen nu de gouden ponden, de rijksdaalders, de gouden kettingen, de gouden oorhangers, uit de kalabas-vrucht, door hem in stukken gesneden. Hij klom nu naar beneden om ze op te rapen van onder 't huis en hij deed ze in een mandje. [1]

Toen zeide I Oemboe Mada tot zijn dochter Kahi: «ga eens kijken daar in 't mandje met kalabas-bladeren, door uw

[1] Volgens de adat begint I Oemboe Ndiloe varken nu reeds aan zijn oom een gedeelte van den bruidschat te betalen, opdat hij straks diens dochter tot vrouw kan krijgen. Men begint soms al te betalen als 't kind pas geboren is.

tante gebracht, en geef 't aan uw moeder, opdat zij ze kooke.» En I Kahi ging 't mandje openmaken, 't was vol met koperen gevlochten kettingen.

Wederom zond 't varken zijn moeder en zijn moeder ging kalabas-vruchten en bladeren plukken. En 't varken zeide, sprekend tot zijn moeder: «als gij in de kampong komt, vraag dan aan oom Mada om I Kahi, opdat gij hier iemand bij u hebt.» Ja, zeide zijn moeder en ging heen. In de kampong gekomen en nadat zij sirih gekauwd had en gegeten had, vroeg zij om I Kahi aan I Oemboe Mada. Haar vader stemde toe en zij werd door haar tante meegenomen naar den tuin in 't bosch.

«Zijt gij daar weer aangekomen, moeder?» zeide 't varken. Ja, zeide zijn moeder. En wederom vroeg hij aan I R. K.: «hebt gij I Kahi niet mee hierheen gebracht?» «Zij is er», zeide zijn moeder. Men sneed padi en plukte maïs; voortdurend waren zijn moeder en I Kahi, de dochter van zijn oom, aan 't oogsten. En 't varken was voortdurend bezig het huis grooter te maken, de omwanding, de vloeren waren in orde. Des avonds kwam zijn moeder thuis van 't oogsten en I Kahi, de dochter van zijn oom, zeide: «tante, zooeven was ons huis maar een vervallen huis, en dit nu is een prachtig huis en dit is zoo groot.» Haar tante zeide: «wees stil, en spreek er niet van.»

Wederom den volgenden morgen, gingen zij oogsten, na 't oogsten gingen zij dorschen en brachten 't naar huis. 't Huis was nu vol met kippen, zoo waren zij toegenomen. Zij legden eieren zelfs op den grond.

I O. Ndiloe hakte palen voor zijn huis en I Oemboe Mada, ging zeggen aan I R. K. zijn zuster en aan I Kahi, zijn dochter: «komt morgen met mij de huispalen van I Oemboe Ndiloe, trekken», zeide hij. Maar I R. K. zeide: «ik ben bang voor hem.» En I Mada zeide: «wees niet bang voor hem, want ik ben er toch ook.» «Als 't zoo is, zal ik gaan», zeide I R. K. Toen 't morgen was geworden ging I R. K. om den huispaal te sleepen. Er waren tweehonderd menschen aan 't sleepen, maar zij waren er heelemaal niet toe in staat. Daarom lieten zij den paal maar liggen, omdat zij heelemaal niet in staat waren dien te sleepen. Al de menschen keerden naar huis terug, daar 't nu toch avond was.

Wederom toen 't licht werd, gingen alle menschen, tweehonderd en I R. K. ook. Zij kwamen bij 't hout, zij probeerden te trekken, maar steeds nog waren zij er niet toe in staat. Toen 't avond was, keerden al de menschen naar huis terug.

Toen I R. K. in huis was gekomen, vroeg 't varken: «zijt gij daar aangekomen, moeder?» Ja, zeide zijn moeder. En 't varken vroeg: «waart gij in staat 't hout te trekken?» «Neen, zeide zijn moeder, 't blijft nog op de plaats, waar 't gehakt is.»

Toen 't wederom licht was, ging I R. K. wederom. Al de menschen probeerden te trekken, maar steeds waren zij er niet toe in staat.

Toen I. R. K. in den tuin kwam, vroeg het varken: «zijt gij gekomen, moeder?» Ja, zeide zijn moeder. «Waart gij in staat 't hout te trekken», zeide hij tot zijn moeder, haar vragende. Maar zijn moeder zeide: «wij waren heelemaal niet in staat om te sleepen, werkelijk zeer zwaar was 't.»

Toen 't wederom licht werd, ging zijn moeder, met I K a h i, de dochter van I O e m b o e M a d a. En I O e m b o e N d i l o e v a r k e n kwam nu achteraan.

Al de menschen waren reeds bij den boom gekomen, toen pas kwam 't varken, dat veranderd was in een mensch. Zijn rijpaard was 't rijstblok; de lans in zijn rechterhand was een stuk suikerriet; de sirih-tasch aan zijn schouder was een kippenmandje; de belletjes aan zijn paard, waren djarak-pitten. Hij had een prachtig gekleurde slimoet om zijn lendenen gewikkeld en er een over zijn schouders geslagen. Hij had een hoofddoek van rood en groen doek.

Gekomen bij den paal, door I O e m b o e N d i l o e gehakt, was 't varken buitengewoon prachtig, zijns gelijke was er niet. Toen bleef hij te paard en stil staan, en al de menschen waren verbaasd dat hij er zoo prachtig uitzag. Toen zeide I O e m b o e N d i l o e v a r k e n, hen vragende: «hebt gij soms zooeven mijn paarden hier niet gezien, heeren en dames?» «Neen», zeiden zij. «Ik heb al meer dan genoeg er van ze te zoeken», zeide hij. «Stijg dan maar van uw paard, Oemboe, en kauw wat sirih!» «Ei, neen, ik kom er niet af; ik ben mijn paarden aan 't zoeken.» Zij hielden maar steeds aan, dat hij er af zou komen. En hij kwam er af. Men gaf hem sirih en hij reikte zijn sirih-tasch over en zeide: «leg «d e n v e r g e t e n

echtgenoot»[1] niet op den grond.» Nadat zij sirih gekauwd hadden, gaven zij hem te eten, maar zij herkenden hem niet, waar hij vandaan kwam.

Nadat hij gegeten had, zeiden I Oemboe Mada en I Oemboe Ndiloe: «sleep toch met ons een weinig den huispaal, Oemboe!»

Maar I O. Nd. varken zeide: «mijn meester zal straks boos zijn, dat ik de paarden niet zie.» «Al sleept gij maar een beetje met ons, Oemboe, straks kunt gij dan heengaan.» Toen sleepte I O. Nd. varken met zijn ooms. Zij waren nu er toe in staat, één paal. Wederom sleepten zij nog drie palen naar buiten. Zoo hadden zij in 't geheel vier palen naar buiten gesleept.

«'t Is al avond, laat ik heengaan», zeide I O. Nd. varken, «mijn meester zal straks nijdig zijn.» Hij besteeg zijn paard en ging heen. Voortdurend sloeg hij zijn paard met een rottan. Bij 't huis gekomen, rolde terstond 't rijstblok op den grond en 't kippenmandje en 't suikerriet. En I O. Nd. varken wroette al weer onder 't huis.

Toen kwamen zijn moeder met I Kahi, de dochter van zijn oom en I O. Nd. varken zeide knorrend: «moeder, zijt gij daar gekomen?» Ja, zeide zijn moeder. En I Kahi, de dochter van zijn oom, zeide: «wat is er toch dat gij daar ligt te knorren onder 't huis; ik zou maar zwijgen, want gij kunt toch niet spreken als die man van zooeven, door mij en tante gezien; buitengewoon mooi was hij, die met ons hout sleepte.» Toen zeide knorrend I O. Nd. varken: «hoe mooi die man, zooeven door u gezien, moge zijn, laat hem maar mooi zijn.» «Zijns gelijke is er niet», zeide I Kahi, de dochter van zijn oom.

Toen 't wederom licht was geworden, kookten zij kleefrijst en eieren, één mand, om mede te nemen naar 't hout. Toen de rijst en de eieren gaar waren, gingen zij heen om hout te sleepen.

Toen besteeg I O. Nd. varken 't rijstblok-paard; hij hing over zijn schouder 't sirihtasch-kippenmandje; hij nam in zijn

---

[1] Een Soembanees geeft aan dieren en voorwerpen, waaraan hij zeer gehecht is, bijzondere namen. Met bijzondere toespeling wordt hier zijn sirihtasch genoemd: „de vergeten echtgenoot"; want volgens de adat is hij de aangewezen echtgenoot voor I Kahi. Zoo noemt hij straks zijn paard: „de weggeworpen neef."

rechterhand de suikerriet-lans en hij ging heen. Bij 't hout gekomen, zeide I O. Nd. varken: «ai, mijn paarden, Oemboe, zoek ik sinds gisteren, maar ik zie ze heelemaal niet.» De menschen, die aan 't hout sleepen waren, zeiden: «kom er eerst maar even af, Oemboe, en kauw sirih.» En I O. Nd. kwam er nu af en zijn moeder hield 't paard vast. Toen zeide hij: «gij moet hem niet binden den «weggeworpen neef» en mijn sirihtasch hier «de vergeten echtgenoot», mag niet op den grond gelegd worden.»

Toen men sirih gekauwd had, gaf men hem eten. Nadat hij gegeten had, gingen zij hout sleepen; zij brachten zes stuks naar buiten. 't Was avond toen men naar huis terug keerde. I O. Nd. varken besteeg zijn paard en galoppeerde maar steeds door. Bij 't huis gekomen, rolde hij het rijstblok op den grond, legde hij neer het kippenmandje en de suikerriet-lans, en hij wroette al weer onder 't huis. Toen kwamen zijn moeder en I Kahi, de dochter van zijn oom. En I O. Nd. varken zeide knorrend: «moeder, zijt gij daar gekomen?» Ja, zeide zijn moeder. Toen zeide I Kahi, de dochter van zijn oom: «wat hebt gij daar toch te knorren, jij daar onder 't huis; zwijg me toch stil.» En hij zweeg stil.

Toen 't wederom licht was geworden, kookten zij kleefrijst en eieren. En zij gingen heen om hout te sleepen. I O. Nd. varken maakte zich nu ook klaar. Hij besteeg zijn rijstblok-paard en hing over zijn schouder het sirihtash-kippenmandje en hield in zijn rechterhand de suikerriet-lans. Toen hij klaar was ging hij heen. Bij 't hout gekomen, zeiden zij: «Kom er af en kauw sirih.»

Maar I O. Nd. varken zeide: «ai, neen, Oemboe, ik ben heelemaal nog niet naar huis gegaan, omdat ik de paarden nog niet gezien heb. Ik ben bang voor mijn meester.»

«Kom er maar af, kauw eerst wat sirih en ga dan heen."

En I O. Nd. varken kwam er af. Men gaf hem sirih; nadat hij sirih gekauwd had, gaf men hem eten. Nadat hij gegeten had, kauwde hij sirih en I Oemboe Ndiloe zeide: «Kom eerst even en sleep met ons hout.» En hij ging met hem sleepen. Al 't hout kregen zij er nu uit. Toen 't avond geworden was keerden allen naar huis terug. En I O. Nd. varken besteeg zijn paard en rende naar huis.

Bij huis gekomen, rolde hij zijn rijstblok-paard op den grond,

legde zijn sirihtasch-kippenmandje, en zijn suikerriet-lans neer en hij zelf ging wroeten onder 't huis.

Toen kwamen zijn moeder en I Kahi, de dochter van zijn oom. Terwijl zij gingen, spraken zij op den weg: «ik wil wel met hem trouwen,» zeide I Kahi, haar nicht. Ja, zeide haar tante. Thuisgekomen, zeide knorrend het varken: «zijt gij daar gekomen, moeder.»

Ja, zeide zijn moeder. Maar I Kahi, zeide: «wat hebt gij toch te knorren, jij daar onder 't huis; mijn man moet zoo zijn als hij, door mij en tante zooeven gezien; buitengewoon mooi was hij.» Wat voor moois zou er toch aan hem zijn!" zeide I O. Nd. varken.

Toen 't wederom licht was geworden, gingen zij eten; nadat zij gegeten hadden, gingen zij heen. Toen zag hen de oude Kămi: «ha, gij beide Kahi's», riep zij. «Kom evens even hier aan, Rămboe Kahi», zeide de oude Kămi wederom, terwijl zij hen riep. Maar de beide Kahi's zeiden: «wij willen niet aankomen, want gij stinkt.» «Blijft gij dan boven den wind en ik zal beneden den wind blijven. «Wat wilt gij tot ons zeggen?» «Kom dan hier.»

Toen zeide de oude Kămi: «'t is I O. Nd. varken; iederen dag gaat hij met u hout sleepen.» «Gij houdt ons voor den gek», zeide 't R. K.

«Als ik u voor den gek houd, moogt gij mij doodslaan, daar ik toch al ziek ben; probeer eens u te verbergen en kijk dan hoe I O. Nd. varken in een mensch verandert. 't Rijstblok verandert in een paard; 't kippenmandje verandert in zijn sirihtasch; suikerriet verandert in een lans.»

Toen verborgen zich I R. K. en I Kahi, haar nicht. Zij zagen, dat I O. Nd. varken te paard steeg. En zij zeiden tot de oude Kămi: ē, 't is werkelijk zoo, grootmoeder Kămi.» Toen ging I O. Nd. varken heen. En de oude Kămi zeide: «ga weg, want hij zal niet lang wegblijven, daar hij u straks niet ziet. Zijn omhulsel heeft hij onder een kooksteen gestopt; ga dien oplichten en neem het en kook het en doe 't in een schotel. Als hij straks terugkomt, giet 't dan over hem uit. Als hij bewusteloos neervalt, til hem op en breng hem in huis, loop driemaal over hem heen en hij zal weer in 't leven terugkeeren.»

Toen keerde I O. Nd varken terug naar huis. Bij 't huis

gekomen, wilde hij van zijn paard afstijgen, toen goten zij over hem uit, 't water in den schotel. Hij viel flauw en zij namen hem op en brachten hem in huis. Drie maal liep men over hem heen en I. O. Nd. varken leefde weer. En I Kahi, de dochter van zijn oom, zeide: «wat zijt gij toch een listig man, Oemboe Ndiloe!» «Hoe zou ik listig zijn! Gij zelf zijt listig, daarom ben ik toch zoo», zeide I. O. Nd.

Toen 't avond was, trouwde I O. Nd. met I Kahi, de dochter van zijn oom. Toen 't licht geworden was, schoot men geweren af en sloeg op de gongs. En zoo ontstonden slaven, paarden, karbauwen, van alles ontstond er door I O. Nd. Een prachtige kampong werd er door I O. Nd. gemaakt midden in 't bosch. 't Was geen bosch meer, zoo mooi was alles.

En I Oemboe Mada, zijn oom, hoorde 't geluid der gongs en der geweren van uit 't bosch. Toen zeide I Oemboe Mada: «waar zouden die geweren toch zijn en die gongs? Buitengewoon feest schijnt men daar te vieren.» Toen ging I Oemboe Mada eens kijken. Zij waren 't, die feest vierden. En I Oemboe Mada keerde terug naar de kampong en de menschen vroegen hem. Toen zeide hij: «'t is I Ndiloe varken, die veranderd is in een mensch.»

En I Oemboe Mada verzamelde en ging brengen paarden en karbauwen, om te slachten: «want mijn neef is veranderd in een mensch», zeide hij. Zoo slachtte men karbauwen en varkens.

En I O. Nd. varken zeide: «laat I Oemboe Ndiloe, mijn oom, niet komen. Want hij is een vorst en zeer slecht. Gij alleen kom maar, want wij zijn even arm, wij zijn maar als slaven. Eeuwigdurende vijanden zijn ik en I Oemboe Ndiloe.»

En arm werd nu I Oemboe Ndiloe, terwijl hij vroeger zoo rijk was geweest. En 't was I O. Nd. varken welke nu buitengewoon rijk in bezittingen werd.

XVII. I Rămboe Kahi en I Mili Kămi.

I Loemba Babang en I Ndjoroe Ndjara waren de moeder en de vader van I Rămboe Kahi. Haar ouders gingen iederen dag naar den tuin. Maar I Rămboe Kahi ging iederen dag naar 't bosch om te vragen een sarong, van haren geweven, aan de Meo Roemba.[1] En I Meo Roemba zeide tot I R. K.: «wat zult gij mij geven?» Toen zeide I R. K.: «er zijn mijne ouders, die zal ik u geven.» En I Meo Roemba gaf haar een sarong, van haren geweven. Toen zeide I Meo Roemba: «wanneer zal ik komen?» «Over vier dagen», zeide I R. K. terwijl zij haar een tijd bepaalde.

I R. K. keerde terug naar huis. Toen zij twee dagen in huis geweest was, slachtte zij een varken en zij gaf ze allemaal te eten: de huispalen, de balken, de sparren, de latten, de alang alang, de voorgalerij, de deuren, de omwanding, de vloer, de stijlen, de potten, de kruiken, de lepels, de deksels, de hangende mandjes, de zoldertjes, de ladders, de lansen, de kapmessen, de messen, de schotels, het vuur, de matten, de kook-steenen, de offersteen, de rijststampers, de rijstblokken, de grond, de kampong-deur, de steenen omheining, de cactus-omheining, de boomen, het gras, de gongs, de trommen, de trommelstokken — alleen de naalden, werden door haar vergeten en werden door haar niet te eten gegeven.

Zij met haar slaven hakten nu in tweeën een kalabas-vrucht; en zij gingen naar de zee en bestegen de kalabas, zij en haar slavin I Jăkoe Dangga. Zij gingen naar I Oemboe Ndiloe overzee, een neef van haar vader.

Zoo kwam nu de vierde dag; 't was de dag om te vertrekken. En toen kwam I Meo Roemba bij 't huis van I R. K. Bij de deur gekomen, vroeg zij aan de deur: «is I R. K. thuis?»

[1] Meo Roemba zijn een soort boschgeesten, groot en ruw. Zij vertoonen zich soms onder de menschen. Maar zijn dan spoedig hieraan kenbaar, dat zij 't eten met schotel en pot en al doorslikken. Ook zijn hun tanden wit. De manlijke Meo Roemba rooft gaarne een meisje, en omgekeerd een vrouwelijke Meo Roemba rooft gaarne een jongeling, om er mee te trouwen.

In dit verhaal is 't een vrouw, I Mili Kămi geheeten.

zeide zij tot de deur. Maar de deur antwoordende zeide: «dat weet ik niet, ik heb van nacht niet geslapen, want duizendpooten, schorpioenen en tjitjaks klommen tegen mij op.»

Daarop vroeg zij 't wederom aan de steenen omheining; de steenen omheining zeide echter: «ik weet 't niet, ik heb van nacht niet geslapen, want slangen en hagedissen klommen tegen mij op.»

Wederom vroeg zij het aan de cactus; maar de cactus zeide: «ik weet 't niet; ik heb van nacht niet geslapen, want de wind liet mij niet toe van nacht te slapen.»

En wederom vroeg zij 't aan de boomen: «is I R. K. thuis?» Maar de boomen zeiden: «wij weten 't niet.»

Wederom vroeg zij 't aan den offersteen vóór 't hūis, maar de offersteen zeide: «ik weet 't niet; ik heb van nacht niet geslapen, de varkens hebben voortdurend om mij heen gesnuffeld.»

Wederom vroeg zij 't aan den grond: «is I R. K. thuis?» zeide I Meo Roemba. Maar de grond antwoordde: «ik weet 't niet; ik heb van nacht niet geslapen, want menschen, honden, varkens trapten op mij.»

Zoo kwam zij in de voorgalerij en I Mili Kămi vroeg het aan de voorgalerij. Maar de voorgalerij zeide: «ik weet 't niet, de honden hebben van nacht voortdurend op mij gesprongen.»

Zoo bereikte zij de deur van 't huis en wederom vroeg zij: «is I R. K. thuis?» «Ik weet 't niet, de honden hebben tegen mij gekrabbeld tot 't licht werd», zeide de deur.

En zij vroeg alle mogelijke dingen, welke in huis waren; maar er was niemand die 't wist. Zij had er nu genoeg van en ging slapen op de groote zitplaats, En toen viel daar de naald op haar borst en zij vroeg: «waar is I R. K.?» Toen zeide de naald, 't vertellende aan I Meo Roemba: «zij is al vertrokken naar de zee, zij besteeg een kalabas-schuit; zij gaat naar I Oemboe Ndiloe, een neef van haar vader in 't overzeesche land», zeide de naald; ... allen hebben hun deel gehad, alleen ik werd door haar overgeslagen.»

I Meo Roemba ging haar nu opsporen en hij zag haar van verre en riep en hij zeide: «als gij niet terugkeert, zal ik de schuit breken en doen zinken en ik zal u opeten.»

Toen keerde I R. K. terug. «Wij zullen met ons beiden er in gaan», zeide I Meo Roemba. Hij ging er in, terwijl zij

haar begeleidde. En I R. K. ging en de schuit ging voort. Toen zeide I Meo Roemba: «mijn hoofd wordt er duizelig van «vrouwelijk schaamdeel», zeide zij, haar scheldende; laat mij maar eens zingen.»

En toen zong I Mili Kămi; maar toen ging de schuit heelemaal niet meer. Toen zeide zij: «ha zing jij maar, Rămboe Kahi; de schuit wil heelemaal niet gaan, als ik zing.»

Daarop zong I R. K. en de schuit vloog, buitengewoon snel was het, terwijl de schuit vloog. Wederom schold zij op I R. K., en wederom zong I Mili Kămi, en de schuit wilde niet meer vooruit gaan. «Zing gij maar, Rămboe Kahi, de schuit gaat heelemaal niet, als ik zing.» Toen zong I R. K. en de schuit ging weer vooruit.

In 't overzeesche land gekomen, in de riviermonding, werd I R. K. door I Mili Kămi ingewreven met 't zwartsel van een pot. «Ik zal haar tot mijn slavin maken», zeide zij en daarna wreef zij haar in met 't zwartsel van een pot.

Toen ging I R. K. aan land en zij legde haar mooie kleeren op 't drooge, terwijl zij in de rivier afdaalde om te baden met haar slavin I Jăkoe Danga. Toen nam I Mili Kămi de kleeren van I R. K. weg, de gouden ring, de gouden kam, de gouden armband.

De armband stak zij als een ring aan haar vinger, omdat I Mili Kămi zoo groot was; den ring stak zij op 't topje van haar pink; en de kam deed zij op haar hoofd.

En I R. K., de eigenares der kleeren, bleef naakt in de rivier met haar slavin. Zij vroeg haar kleeren aan I Mili Kămi: «ik zal je straks opeten», zeide I Mili Kămi. En I R. K. was bang; zij en haar slavin bleven maar stil in de rivier.

Toen hoorde I Oemboe Ndiloe van iemand: «I R. K. is er van Soemba, de dochter van den oom van I Oemboe Ndiloe», zeide men, terwijl hij 't hoorde. En I O. Nd. ging eens kijken en hij werd gezien door I Mili Kămi. Toen zeide I Mili Kămi: «gij hoort van ons en gij komt niet naar ons kijken. Ik heb een neef in 't overzeesche land, zeide mijn vader, daarom is 't, dat ik kom.»

I O. Nd. ging nu de familie bijeen roepen. «'t zal werkelijk wel I R. K. zijn», zeide I O. Nd. En zij kwamen om haar naar de kampong te halen. In de kampong gekomen, zetten zij I Mili Kămi op de groote zitplaats. Maar I O. Nd. sliep op zijn

eigen plaats en I Mili Kămi bleef op de groote zitplaats, met al de menschen.

Na ongeveer tien nachten, zeide I Mili Kămi: «I O. Nd. doet mij heelemaal niet op den grond nederdalen.» [1] Toen 't wederom licht was geworden, ging I O. Nd. de karbauwen bij elkaar drijven. «Zij wil gaarne op den grond nederdalen», zeide hij. En I O. Nd. wilde de karbauwen vangen, maar hij kon ze heelemaal niet in bedwang houden. Toen kwam I Mili Kămi naar beneden, en zij greep de karbauwen vast, zoodat de hoornen er uitschoten. Vervolgens bond men ze met touwen.

Den volgenden dag, ging men ze slachten, terwijl I Mili Kămi op den grond nederdaalde. Toen ging I Mili Kămi naar de stookplaats. Maar I O. Nd. bleef alleen slapen, en ook I Mili Kămi sliep alleen. Toen zeide I Mili Kămi: «wat is er toch met I O. Nd., dat hij niet met mij slaapt! hij blijft maar alleen slapen!»

En zij nu, I R. K. bleef maar naakt in de rivier met haar slavin, terwijl zij zongen tot haar tante in den hemel. Toen hoorde haar tante in den hemel; en haar tante bracht naar beneden verschillende kleederen voor I R. K. en haar slavin. «Welaan ga mee naar den hemel», zeide de tante tot I R. K. Maar I R. K. wilde niet.

En zij ging nu naar 't boom-huisje in den tuin van I. O. Nd. Aldaar gekomen in 't boomhuisje, veranderde dat boomhuisje in een huis van zink. Eén paal slechts had dat huis.

Iederen morgen gingen zij baden in de rivier en zij sloegen met een stokje de bladeren af, van de sirih-boomen van I O. Nd. En nu kwam I O. Nd. uit de kampong eens zien naar zijn sirih en pinang-boomen. En hij vroeg de oude Kămi, welke den tuin bewaakte; «wat is er met deze sirih, dat ze heelemaal geen bladeren hebben, en deze pinang, dat ze geen bloesemranken hebben? ze liggen maar op hoopjes op den grond!»

---

[1] poeroe la tana = op den grond neerdalen. Wanneer de bruid in 't huis van den bruidegom is gebracht, viert men eenige dagen feest. De bruid moet in huis blijven en mag niet op den grond neerdalen. Na afloop der feesten, laat men haar, na een heelen nacht gedanst te hebben, 's morgens uit 't huis nederdalen en moet zij baden in de rivier. Dan eerst neemt zij de positie van „huisvrouw" in.

Daar 't voor de bruid zelve wat vervelend is, zoolang in huis te moeten zitten, heeft zij een plaatsvervangster, de ana mamóha. Dit jonge meisje representeert de bruid, welke zelve vrij rond loopt.

Maar de oude Kămi antwoordde: «ik weet niet, wie ze er afgeslagen heeft.» En I. O. Nd. ging heen naar de kampong.

Juist was I. O. Nd. vertrokken naar de kampong, of daar kwamen wilde varkeus zijn tuin binnen; er waren wel twintig varkens, terwijl zij opaten de maïs van I O Nd. Toen kwam I R. K. midden in den nacht naar beneden en zij ging midden in den tuin staan en zij schreeuwde tegen de varkens en al de varkens stierven.

Toen 't licht geworden was kwam de oude Kămi kijken; de varkens lagen allen dood op één hoop opgestapeld. En de oude Kămi nam er één en deed dien in een mand en zij plukte meloen bladen en legde die er boven op. Toen zette zij de mand op haar hoofd en ging naar I. O. Nd. in de kampong. In de kampong gekomen, vroeg I. O. Nd.: «waar is dat varken van daan?» zeide hij. En de oude Kămi zeide: «er waren varkens, welke binnen kwamen om maïs te eten van nacht en toen ik van morgen eens ging kijken, waren ze allemaal dood; toen heb ik er één genomen en kom dien nu brengen; de anderen zijn opelkaar gestapeld blijven liggen in den tuin ginds.»

Nadat de oude Kămi gegeten had, keerde zij terug naar den tuin. In den tuin gekomen, vroeg I R. K. haar: «waar komt gij vandaan, grootmoeder Kămi?» «Ik kom van de kampong, en heb een wild varken weggebracht, dat van nacht dood gegaan is.»

I. R. K. liet nu eten voor de oude Kămi naar beneden zakken, allerlei soort gekookte groenten; op gouden borden deed zij 't eten, en gaf 't aan de oude Kămi. Maar zij deed de rijst echter over in een mandje, want zij was bang te eten uit een etensbord van een vorst.

Wederom liet I. R. K. nu sirih, pinang en tabak naar beneden zakken in een gouden sirih-mandje. De oude Kămi nam 't aan en reikte 't sirih-mandje weer terug, nadat zij de inhoud er uit genomen had. Toen zeide I. R. K tot de oude Kămi: «zeg 't aan niemand, dat ik hier ben.» «Ja», zeide de oude Kămi,

's Avonds en 's morgens gaf I R. K. eten aan de oude Kămi; alleen witte rijst gaf zij. En de varkens kwamen weer in den tuin; toen ging I R. K. midden in den nacht naar beneden en zij stond midden in den tuin. Al de varkens stierven. Toen 't weer licht was geworden, ging de oude Kămi door den

tuin wandelen en zij zag de doode varkens. Zij nam er één en deed dien in een mand; toen plukte zij jonge meloen bladeren en deed die er boven op. Toen de oude Kămi in de kampong kwam, zag I O. Nd. het varken en hij zeide: «wàt is toch de oorzaak, dat de wilde varkens zoo dood gaan?» Maar de oude Kămi zeide: «buitengewoon veel zijn er in den tuin, welke dood zijn.»

Toen zeide I O. Nd.: «welaan ik zal eens met je gaan kijken.»

En I O. Nd. ging nu naar den tuin en hij ging even kijken naar de sirih: steeds waren er nog geen bladeren, want I R. K. met haar slavin sloegen ze er steeds af. Toen vroeg I O. Nd.: «hoe is dat met deze sirih, ze krijgen heelemaal geen jonge spruiten!» Maar de oude Kămi zeide: «wie weet 't! ik weet niet, wat de oorzaak er van is.»

Vervolgens ging I O. Nd. kijken naar de varkens, welke dood in den tuin lagen. Hij zag de wilde varkens. «Hei, werkelijk buitengewoon veel varkens zijn er gestorven», zeide I O. Nd. tot de oude Kămi.

Toen zag hij de witte rijst en veel sirih bij de oude Kămi; en I. O. Nd. vroeg: «waar hebt gij die witte rijst vandaan gekregen, Kămi?»

«Ik heb ze van de menschen gevraagd», zeide de oude Kămi. En zij kookte nu eten om 't aan I O. Nd. te geven. Toen 't gaar was, schepte zij 't eten op en gaf het aan I O. Nd. Toen I O. Nd. gegeten had, vroeg hij wederom aan de oude Kămi: «gij moet 't zeggen, grootmoeder Kămi, wie u de witte rijst gegeven heeft.» «'t Is mij door iemand gegeven, wien ik er om gevraagd heb, heb ik toch gezegd.» «Wie is 't die 't u gegeven heeft? heeft die dan geen naam soms?» Maar de oude Kămi zweeg en antwoordde niet aan I O. N. d., want zij was bang voor I. R. K.: «zeg 't aan niemand», had zij tot haar gezegd.

Toen ging I. O. Nd. eens naar buiten en hij keek op naar het boomhuisje. 't Was veranderd in een zinken huis. «Dit boomhuisje, was een huis van alang alang toch, toen ik 't maakte! En nu is er een huis met zink en heeft 't een ijzeren paal! Wie heeft dat voor u gemaakt? Als gij 't niet zegt, zal ik je dooden», zeide I O. Nd.

Toen zeide de oude Kămi: «de sirih, waarvan de bladeren op hoopjes op den grond lagen, waarvan gij hebt gesproken;

die heeft I R. K. daar boven er af geslagen; dat is haar huis, dat daar boven. En wat haar in de kampong betreft, van wie gij zegt: dat is I R. K. van Soemba; dat is ze niet, maar 't is een Meo Roemba, en haar andere naam is I Mili Kămi.

Toen ging I O. Nd. onder 't huis van I R. K. zitten zingen. En I R. K. daar boven antwoordde, terwijl zij ook zong. Zij bleven antwoorden en zingen dag en nacht, totdat I O. Nd. in 't zingen overwon. Toen liet I R. K. een ladder zakken, opdat I O. Nd. naar boven zou klimmen. En I O. Nd. klom naar boven in 't boomhuisje.

Geruimen tijd daarna ging I O. Nd. naar de kampong. In de kampong gekomen, vertelde I O. Nd. 't nog niet aan de menigte, alleen aan I Ndiloe van de overzijde, en aan zijn ouders vertelde hij 't fluisterend, opdat I Mili Kămi 't niet zou hooren.

Toen I Mili Kămi I O. Nd. zag, zeide zij tot hem: »waarom, Oemboe Ndiloe, gaat gij u verbergen in den tuin? gij komt heelemaal niet in mijn kamer.» Maar I Ndiloe, van de overzijde, zeide tot I Mili Kămi: «dat is, omdat gij uw tanden nog niet zwart gemaakt hebt; maak die eerst zwart en laat ze afvijlen, dan pas zal I O. Nd. in uw kamer komen.» Toen zeide I Mili Kămi: «ik wil gaarne mijn tanden zwartmaken en afvijlen. Wanneer zullen wij gaan?»

Toen 't den volgenden dag licht was geworden, gingen zij naar een woendoetoe-boom. En die boom was op den rand van een ravijn. Toen klom I Mili Kămi er een eindje in, en zeide: «tot hier.» «Neen», zeide I O. Nd. Wederom klom zij een beetje hooger. Maar I Ndiloe, van de overzijde, zeide: «klim nog wat hooger, totdat gij den top bereikt hebt.» Daar ging zij zitten en bladeren kauwen.

En zij bleef maar bladeren kauwen. Voortdurend hakte men nu tegen den boom; de bijlen gingen gelijk op en neer. Toen zeide I Mili Kămi: «waarom kapt gij daar in den boom?» En I O. Nd. zeide: «opdat gij er straks in kunt stappen, als gij naar beneden komt.» Steeds door bleven zij hakken. 't Scheelde maar weinig of de boom zou vallen. Toen zeide I Mili Kămi: «wat is er toch? 't kraakt!» Maar I O. Nd. zeide: «kauw gij daar maar; 't is de wind, die hem heen en weer schudt.»

Steeds door bleven zij hakken, totdat de boom in 't ravijn

viel. En I Mili Kămi stierf. De rijststampers en rijstblokken, stukken van borden en stukken van potten; van alles kwam er uit haar buik.

Toen I Mili Kămi dood was, ging I O. Nd. naar de kampong om de familie bij elkaar te roepen. Vervolgens kwamen zij bij elkaar om I R. K. te halen en naar de kampong te brengen. De geheele menigte ging uit de kampong om I R. K. te halen. Men slachtte van af de kampong, totdat men bij den tuin kwam.

Nu namen zij I R. K. mee naar de kampong. Men slachtte van af den tuin, tot men in de kampong kwam. Onafgebroken vierde men feest, toen I R. K. uit den tuin in de kampong kwam.

XVIII. I Rămboe Kahi, zonder hoofd.

Oemboe Hadoe Hina en I Lingga Wăndăl, waren de vader en moeder van I Rămboe Kahi. Haar moeder I Lingga stierf en zij bleef alleen met haar vader. I Rămboe Kahi was nog een klein kind, toen haar moeder stierf, zij kende nog niets, zij was nog een heel klein kind, maar haar vader voedde haar op.

Zij werd ouder, zij kon loopen. Langzamerhand werd I Rămboe Kahi ouder en ouder.

Op zekeren dag ging haar vader om een tuin te maken; hij nam I Rămboe Kahi mee en liet haar niet in huis. Toen de regentijd was gekomen, gingen zij planten. Hij nam mee eten voor I Rămboe Kahi en ook water in een kleine kalabas-flesch.

Toen hij onkruid ging wieden, nam hij haar ook mee en zette haar bij een pisang-boom. Toen 't avond werd keerde zij en haar vader terug naar huis. Wederom des 's morgens, ging zij naar den tuin met haar vader. In den tuin gekomen, zeide haar vader: «ha Rămboe, drink niet telkens veel water, als je keel maar vochtig is, want 't water is ver.» Ja, zeide I Rămboe Kahi.

Na verloop van korten tijd zeide I R. K.: vader, ik heb dorst. Haar vader zeide: «drink dan een beetje, maar drink niet al te veel, want 't water is ver.» Maar I R. K. deed niets dan water drinken; telkens en telkens dronk zij, tot 't water op was.

Zij wachtte even en riep haar vader: «vader, ik heb dorst», zeide I R. K. «Drink dan een beetje», zeide haar vader. «Er is niets meer, 't is op», zeide I R. K. Toen zeide haar vader: «wat heb ik je zooeven gezegd, 't water is ver, heb ik je zooeven gezegd.» «Vader, vader», zeide I R. K., terwijl zij hem riep, totdat haar vader opstond; en hij nam de kleine kalabas-flesch en hij maakte los 't touw van zijn kalk-zakje en bond er de kalabas-flesch aan en haar vader zeide: «wacht maar op mij hier, ik zal water gaan zoeken.» Ja, zeide I R. K.

Haar vader ging heen; na korten tijd kwam hij terug van 't water scheppen en I R. K. dronk. Haar vader ging weer

onkruid wieden. Toen 't avond werd, keerden zij terug naar huis. Wederom wakker geworden toen 't licht werd en nadat zij gegeten hadden, zeide haar vader: «gij moet maar niet meer gaan naar den tuin.» «Ik ga, vader», zeide I R. K.

Maar haar vader zeide: «ik wil straks wat onkruid wieden, maar gij laat mij niet toe te wieden, gij maakt mij moede met water te laten scheppen. Maar I R. K. zeide: «neen, vader», en zij huilde maar. Toen zeide haar vader: «als 't zoo is, ga dan vullen daar die kalabas-flesch met water, opdat wij heengaan.»

Zij deed nu water in de kalabas-flesch en zij gingen naar den tuin.

In den tuin gekomen, zette haar vader haar neer bij een pisangboom en hij ging onkruid wieden. Na korten tijd zeide I R. K.: «vader, laat mij wat water drinken.» En haar vader zeide: «dat was 't zooeven, dat ik zeide: kom niet; drink dan maar een beetje water.» Onophoudelijk dronk nu I R. K., totdat 't water op was.

Na korten tijd: «vader, ik heb dorst», zeide I R. K., terwijl zij haar vader riep. «Drink dan maar een beetje water», zeide haar vader. Maar I R. K. antwoordde aan haar vader: «'t water is op, vader.» Toen zeide haar vader: «dat was 't toch, kom niet, zeide ik je zooeven; buitengewoon boos is mijn hart, dat gij zoo doet.» Haar vader maakte nu los 't touw van zijn kalkzakje en bond 't aan de kalabas-flesch. «Laat mij maar water gaan scheppen», zeide zij tot haar vader. Maar haar vader zeide: «gij moet niet gaan, gij valt straks in den put.» Maar I R. K. zeide: «ik ga.» En haar vader zeide: «laat 't, je zult straks in den put vallen.» Maar antwoordende zeide I R. K. tot haar vader: «neen, ik zal niet vallen.» Toen zeide haar vader: «als dat zoo is, ga dan maar.»

En zij ging naar den put. Bij de put gekomen, liet zij de kalabas-flesch naar beneden zakken; 't touw strikte om haar hals: knap, zei haar hoofd, terwijl 't in den put viel. Haar lichaam bleef boven bij den put. En haar vader wachtte en wachtte op haar, maar hij zag I R. K. heelemaal niet wederkeeren van den put. Toen ging hij kijken naar den put; daar was haar lichaam alleen maar, terwijl hij 't zag boven bij den put. En hij bracht 't naar de kampong om 't te begraven. Onbeschrijflijk droef was haar vader. Eten at hij niet, sirih kauwde hij niet, totdat de vader van I R. K. geheel en al mager was.

Na korten tijd werd de put ondiep en werd een plas. En I Oemboe Mada, de jongere broeder van I Oemboe Ndiloe, dreef de paarden bij elkaar, om ze te laten drinken in de plas. Toen de paarden dicht bij de plas waren gekomen, schreeuwde I R. K.: «tja paarden, tja paarden, je trapt straks boven op mij.» De paarden keerden van angst terug, door 't schreeuwen van I R. K.

Toen zeide I Oemboe Mada: «wat zou er toch in die plas zijn, dat de paarden bang zijn; een mensch, zou ik zeggen, maar er is geen mensch te zien.» En I Oemboe Mada keerde maar terug.

Wederom kwam I Oemboe Mada op een anderen dag; hij dreef de paarden bij elkaar om ze te laten drinken in de plas. De paarden kwamen bij de plas en wederom schreeuwde I R. K.: «tja paarden, tja paarden, je zult straks op mij trappen.» Toen zeide I Oemboe Mada: «als gij daar, een man zijt, of als gij daar, een vrouw zijt, laat dan tenminste u zelven zien, doe 't dan maar aan de andere zijde (van de plas.)» «Ai ha, de paarden zullen mij trappen, zeg ik jou daar, zeide I R. K. tot I Oemboe Mada.»

Naar huis terug keerde I Oemboe Mada; de paarden hadden nog geen water gedronken. Toen kwam I Oemboe Ndiloe terug van de kampong en hij zag dat de paarden mager waren en hij vroeg aan I Oemboe Mada: «buitengewoon mager zijn de paarden, ga je ze geen water laten drinken.» En I Oemboe Mada zeide: «hoe zou ik niet gaan? maar er is iemand die de paarden wegjaagt, daar beneden in de plas.» Toen zeide I Oemboe Ndiloe: «wat zou daar beneden in de plas toch kunnen zijn? je praat maar onzin.» «Hoe zou ik onzin praten; welaan laat ons dan samen gaan», zeide I Oemboe Mada tot I Oemboe Ndiloe. «Ga dan maar! als ik straks niets zie»!

En I Oemboe Mada ging de paarden bij elkaar drijven en hij ging met I Oemboe Ndiloe. De paarden kwamen bij de plas. En I R. K. schreeuwde: «tja paarden, tja paarden, je zult straks op mij trappen.» Toen hoorden 't I Oemboe Ndiloe en I Oemboe Mada.

En I Oemboe Mada zeide: «wat heb ik zoo even gezegd! je praat onzin, wou je tegen mij zeggen.» Toen zeide I Oemboe Ndiloe: «welaan Rămboe, als gij daar, een Rămboe zijt; welaan Oemboe, als gij daar, een Oemboe zijt: ga wat aan

de andere zijde, opdat de paarden een beetje kunnen drinken.»

«Wat zou ik anders zijn, ik ben een Rāmboe! een Rāmboe ben ik», zeide I R. K. terwijl zij antwoordde. Toen zeide I Oemboe Ndiloe: «welaan toch, de paarden drinken heelemaal geen water; vertoon u zelven.»

«Hoe kan ik mij zelf vertoonen, daar gij een metgezel bij u hebt.»

Toen beval I Oemboe Ndiloe aan I Oemboe Mada heen te gaan.

En I Oemboe Mada ging heen; toen zeide I Oemboe Ndiloe: «vertoon u zelven nu!» Maar I R. K. zeide: «daar ik alleen maar hoofd ben, zult gij mij misschien straks dooden.»

«Neen, als gij u ten minste maar vertoont», zeide I Oemboe Ndiloe. Toen vertoonde I R. K. zich; en zij zeide tot I Oemboe Ndiloe: neem mij toch, stop mij in uw sirih-tasch; laat mij op mij nemen te bewaken uw tuin, uw kippen.»

Toen nam I O. Nd. haar en stopte haar in zijn sirih-tasch. En sprekende zeide hij tot haar: «praat hier nu niet straks, als ons iemand ontmoet; ik zou beschaamd over u zijn, daar gij enkel maar hoofd zijt.» En I R. K. zeide: «neen, ik zal straks niet praten.»

Toen gingen zij heen en zij ontmoetten iemand op den weg en die man zeide: «geef mij toch, Oemboe, sirih te kauwen uit uw sirih-tasch.» Maar I R. K. antwoordde: «ga! ziet gij soms dat I O. Nd. terug komt van sirih en pinang halen, dat gij sirih en pinang aan hem vraagt; hij komt toch terug van 't drinken geven aan de paarden!» De man ging heen en zij gingen heen.

Toen zeide I O. Nd.: «praat hier niet, heb ik zooeven tegen u gezegd; en toch praat gij maar; ik ben beschaamd over u, daar gij enkel hoofd zijt.» Maar I R. K. zeide: «niet meer, ik zal straks niets zeggen.»

Zij gingen verder en wederom ontmoetten zij iemand, en hij vroeg tabak. Wederom antwoordde I R. K.: «ziet gij soms, dat I Oemboe Ndiloe terug komt van 't tabak snijden, dat gij hem tabak vraagt?» Vervolgens ging die man maar heen.

Zij gingen nu naar den tuin van I O. Nd. en hij zette I R. K. neer op een tomaten-struik. Daarop ging I O. Nd. naar de kampong. Er was nu iemand, die sirih kwam stelen; hij werd gezien door I R. K. en zij riep hem. De dief hoorde haar

en vluchtte. Zij zag de roofvogels, die kuikens wilden rooven; zij verjoeg ze en al de roofvogels vielen dood.

I O. Nd. kwam nu in den tuin en vroeg aan de oude Kămi: «hoe is 't?» Maar I R. K. antwoordde: «iemand heeft al uw sirih gestolen.» Toen ging I O. Nd. er naar kijken: netjes opgestapeld lag de sirih. Toen nam I O. Nd. ze op en ging heen.

Na twee à drie dagen kwam I O. Nd. wederom in den tuin; en hij vroeg aan de oude Kămi: is er iemand bij de sirih geweest? De oude Kămi antwoordde niet. 't Was I R. K. die antwoordde: «ben ik 't niet, die op mij nam er naar te kijken, dat gij 't aan de oude Kămi vraagt, of er iemand bij de sirih is geweest!»

Toen ging I O. Nd. naar de kampong. Na verloop van drie dagen, kwam I O. Nd. wederom in den tuin. Vervolgens vroeg hij aan de oude Kămi, maar I R. K. antwoordde: «hoe is 't, dat deze uw slaaf, door u gevraagd wordt, maar ik, die uw sirih bewaak, wordt door u niet gevraagd?» En I R. K. zeide tot I O. Nd., terwijl zij hem vroeg: «wat voor feest is er boven in de kampong?» Toen antwoordde I O. Nd.: «men viert een huwelijk.» Toen zeide I R. K.: «neem mij mee om naar 't feest te gaan zien.» Maar I O. Nd. zeide: «ik heb er genoeg van u mede te nemen, gij praat toch te veel; ik ben bang voor mijn vrouw I Tèngga Wŏroe.» «Ik zal straks geen geluid geven», zeide I R. K. Toen zeide I O. Nd.: »dat is 't maar, geef straks geen geluid, als gij in de kampong komt; 't is iemand, die overspel met hem bedrijft, zal straks misschien I Tèngga Wŏroe zeggen.» Wederom zeide I R. K.: «als wij straks bij huis komen, steek mij dan achter de omwanding, en zoo niet achter de omwanding, steek mij dan in een spleet van een paal.»

Thuis gekomen ging I O. Nd. recht door naar de kamer; maar zijn vrouw I Tèngga Wŏroe zei: «hoe is 't, dat gij zoo recht door naar de kamer gaat? brengt gij mij eens niet uw sirih-tasch? misschien is er wel wat sirih door u meegebracht uit den tuin», zeide zij.

«Laat mij eerst mijn buikgordel losmaken», zeide I. O. Nd. Toen hij zijn buik-gordel had losgemaakt, ging hij uit de kamer naar zijn vrouw bij de stookplaats. Toen kauwde I Tèngga sirih. Zij beval haar slavin en die schepte eten op en gaf 't aan

I O. Nd. Daarop ging I O. Nd. eten; toen hij gegeten had, kauwde hij sirih.

Toen sloegen zij op de gongs, de menschen die feest vierden in 't andere huis. Hij vroeg nu aan zijn vrouw hem met klapper in te wrijven.

«Daar is nog wat in de klapperdop overgebleven, 't overschot van toen gij uw kind hebt ingewreven», zeide zijn vrouw. Daarop gaf hij 't haar en zij wreef hem in. Toen zij hem met klapper had ingewreven, ging I O. Nd. zich aankleeden.

Pas daalde I O. Nd. af in de voorgalerij of I R. K. begon gillend te schreeuwen, in de spleet van een paal, totdat I O. Nd. de trom bereikte en danste; steeds bleef I R. K. gillend schreeuwen. En I Tèngga hoorde het en zeide: «misschien is er iemand, meegebracht door I O. Nd?» Zij ging de kamer in, met een licht; zij zag niets. Zij rolde al de matten open, ze naziende, ook achter de omwanding, maar hij zag niets. Toen zeide I Tèngga tot I O. Nd.: «is er iemand door u verborgen in de kamer?» «Er is niemand», zeide I O. Nd. «Hoe is 't dan, dat men zoo gillend schreeuwt!» «Er is niemand», zeide I O. Nd.

Wakker geworden toen 't licht werd, begon I Tèngga met een gloeiend hart te zoeken, totdat zij haar vond in de spleet van een paal. Toen pakte zij haar beet en wierp haar op den grond. Maar I. O. Nd. was niet in huis; hij was in 't andere huis een bezoek gaan brengen.

Toen hij in huis terug keerde, vroeg I Tèngga aan I O. Nd.: «er is niemand, hebt gij mij gezegd; ga dan nu maar eens kijken boven op de cactus.» Toen riep I R. K. tot I. O. Nd.: «Kom toch, neem mij en ga mij brengen naar den tuin; uw vrouw is niet wijs! zij heeft mij in de cactus geworpen.»

Toen nam I O. Nd. de schacht van een lans en stak uit 't hoornen ondereind en prikte er I R. K. op en ging haar naar den tuin brengen. Hij zette haar weer in de tomaten struik.

Juist was I O. Nd. terug gegaan naar de kampong, of I R. K. veranderde in een mensch; veel slavinnen waren er, die zingend achter haar liepen naar de rivier. De oude Kämi sloeg haar gade, toen zij gingen baden. Toen kwam I O. Nd. van de kampong en de oude Kämi zeide: «Kom hier heen, oemboe!» Maar I. O. Nd. zeide: «neen, want 't stinkt zoo dicht bij je.» «Blijf dan boven den wind en ik zal beneden den wind blijven; ik heb u wat te zeggen.»

I O. Nd. ging nu. «Kauw mij een sirih pruim», zeide de oude Kămi.

«Ei, ei!» zeide I. O. Nd. «Buitengewoon mooi was I R. K. toen ik haar gisteren zag», zeide de oude Kămi. «Als gij mij voor den gek houdt, zal ik je dooden!» «Neen», zeide de oude Kămi.

En I O. Nd. bleef overnachten, terwijl hij op den loer stond. De nacht was reeds ingegaan, terwijl hij op de wacht stond bij de tomaten struik. Daarop ging I R. K. baden, terwijl veel slavinnen op een rij achter elkaar liepen en zongen. Toen nam I O. Nd. 't omhulsel en verbrandde 't in 't vuur, nadat hij 't geweekt had in een schotel met water. Toen keerden zij terug van de rivier en hij goot 't water uit op I R. K. Allemaal vielen zij bewusteloos neer, I R. K. met haar slavinnen. Toen tilde I O. Nd. haar op en bracht haar in huis. In huis gekomen, kwam I R. K. weer tot bewustzijn. En zij zeide tot I O. Nd.: «gij kent heel wat listen, Oemboe Ndiloe!» Maar I. O. Nd. zeide: «dat kent gij toch, Rămboe Kahi!»

Maar I. R. K. zeide: «neen, ik ken heelemaal geen listen.»

Toen trouwde I. O. Nd. met I R. K. Vervolgens nam I R. K. een waaier en zij ging er mee waaien. En toen ontstond er een gouden huis. Wederom waaide zij en er ontstonden veel slaven, 't huis propvol.

Na vijf à zes dagen zond I Tèngga een slaaf uit de kampong: «ha Kawau, ga eens kijken naar I O. Nd. in den tuin. Hij is er al wel tien nachten. Ik ga eens naar den tuin, zeide hij wel tot mij, maar ik zie hem heelemaal niet terugkeeren», zeide I Tèngga. Daarop ging I Kawau naar den tuin, om naar I. O. Nd. te zien. In den tuin gekomen: «wat is er, Kawau?» vroeg I. O. Nd. aan I. Kawau. «De meesteres heeft mij gezonden: ga eens even kijken naar den meester in den tuin, zeide zij tot mij, en daarom kom ik.» Maar I. O. Nd. zeide tot I Kawau: ga maar.

En I Kawau keerde terug naar de kampong. In de kampong gekomen, vroeg I Tèngga aan I Kawau: «is uw meester in den tuin», zeide zij. En I Kawau zeide: «hij is in den tuin en er is ook een vrouw van hem.» Toen vroeg I Tèngga: «wie is die vrouw van hem?» En I Kawau zeide: «Kahi enkel hoofd.» Toen zeide I Tèngga: «zij! 't is best te begrijpen, dat I. O. Nd. buitengewoon lang wegblijft.» En zij zond I Kawau

en I Kaka om het varken onder 't huis te vangen en te brengen naar de echtgenoote van I O. Nd.: de onvergelijkelijke moet al de ribben van 't varken er uit halen, er mag geen haartje uitgetrokken zijn, niet één, en 't varken mag niet sterven.

I Kaka en I Kawau droegen 't varken op hun schouders en brachten 't varken naar den tuin. En zij kwamen in den tuin. «Hier is 't varken», zeiden zij tot I R. K. «Waarom is 't, dat gij een varken hierheen brengt», zeide I R. K. tot I Kawau en I Kaka. «Breng 't haar, opdat zij de ribben er uithale, de haren mogen er niet uitgetrokken zijn en 't mag ook niet dood zijn, zeide de meesteres tot ons.» «Hoe is 't, een toovenares, zegt zij van mij, dat zij mij zegt de ribben er uit te halen? Wie kan de ribben er uit halen? Hak 't open, dan pas kan ik de ribben er uit halen.»

En I R. K. beval haar slavin: ga en maak eten klaar voor I Kawau en I Kaka. Zij gingen eten koken. En I R. K. bracht 't varken binnen in de kamer en zij waaide met den waaier, terwijl zij er de ribben uithaalde. Toen I Kawau gegeten had, riep I R. K. hem: «Komt en draagt 't varken terug naar de kampong.» En I R. K. zeide tot I Kawau: «ik ben geen toovenares, al kan ik de ribben van een varken er uit halen, moet gij goed aan uw meesteres zeggen.»

Daarop ging I Kawau naar de kampong, terwijl zij 't varken droegen. I Kawau kwam in de kampong en zij legden het varken in de voorgalerij. «Heeft zij de ribben er uit gehaald?» zeide I Tèngga, terwijl zij 't vroeg. «Zij heeft 't klaar», zeide I Kawau. En I Tèngga ging 't varken over 't geheele lichaam knijpen.

«Ga en leg 't onder 't huis, zeide I Tèngga tot I Kawau. Zij gingen en brachten 't onder 't huis.»

Toen zij wederom wakker werd, toen 't licht was, zeide zij: «vang één geit, breng 't haar wederom, opdat zij alle beenderen er uit hale.»

Daarop gingen I Kawau en I Kaka de geit wegbrengen. Zij kwamen in den tuin en I Kawau zeide: «er is weer wat, rămboe, een geit! ga die brengen opdat zij er al de beenderen uithale, zeide zij tot ons.» Zij nam de geit aan en waaide met den waaier; zij haalde al de beenderen er uit. Toen zij er de beenderen had uitgehaald, gaf zij ze aan I Kawau, om ze weg te brengen.

I Kawau ging nu naar de kampong. In de kampong gekomen, legden zij de geit in de voorgalerij. En I Tèngga kwam naar beneden, terwijl zij de geit overal betastte. Toen zij ze geheel betast had: ga haar maar loslaten, zeide I Tèngga.

Wederom ving zij nu een haan en zond I Kawau om dien te brengen en er de beenderen uit te halen. Toen gingen I Kawau en I Kaka den haan wegbrengen. Zij kwamen er aan en wederom haalde zij de beenderen uit den haan. Nadat zij ze er uitgehaald had, gaf zij hem terug en zij gingen heen. I Kawau en I Kaka in de kampong gekomen, legden den haan weer in de voorgalerij. I Tèngga kwam naar beneden, terwijl zij den haan kneep, maar zij voelde nergens één been meer. Toen zeide zij: ga hem maar in huis brengen.

Wederom wakker geworden toen 't licht was, nam zij een mand en deed er katoen in; zij drukte 't stevig vast en riep I Kawau en I Kaka: «gaat 't brengen, zij make terstond op dezen dag nog een gekleurde slimoet en een gekleurde rok; breng 't nu terstond.»

I Kawau en I Kaka gingen heen en zij kwamen in den tuin. Toen vroeg I R. K.: «wat heb je daar, Kawau?» «'t is katoen; breng 't, opdat zij er terstond heden een gekleurde slimoet en een gekleurde rok van make en 't ook terstond afmake.» Zij nam 't aan en werkte en maakte 't terstond af en gaf ze aan I Kawau. En I Kawau nam ze aan en bracht ze naar de kampong. «Breng 't, Kawau! zij hier beneden kan heelemaal niet werken, zult gij tot haar zeggen», zeide I R. K.

En I Kawau kwam in de kampong en zij legden ze neer in de voorgalerij. I Tèngga kwam naar beneden en zij keek naar de gekleurde slimoet en de gekleurde rok, een mand vol en zij bracht ze in huis. «Oe! zoo gaat 't niet! telkens loop ik er in; wat ik zeg, zij doet 't telkens.»

Wederom wakker geworden toen 't licht werd, ging zij naar haar toe, en zij kwam bij 't huis van I R. K. «Kom naar beneden», zeide I Tèngga tot I R. K. Maar I R. K. riep haar slavin: «breng haar sirih», zeide zij. Maar I Tèngga wilde geen sirih kauwen. Toen kwam I R. K. naar beneden. Zij sloeg naar I R. K., maar raakte haar niet. I R. K. raakte haar echter wel, terwijl zij haar sloeg, totdat de oogen en 't lichaam van I Tèngga gezwollen waren.

I Tèngga keerde nu terug naar de kampong. Maar I O. Nd.

ging het zeggen aan haar ouders. Toen I O. N d. in de kampong kwam, wachtte I Tèngga hem op en schold hem uit. Toen werd I Tèngga geslagen door I O. N d. en hij joeg haar uit huis. Zij keerde weer terug naar 't huis van haar vader en broeders.

Zijn ouders gingen nu naar den tuin en de heele kampong kwam bij elkaar om I R. K. te halen, men slachtte, beginnende boven in de kampong, totdat men den tuin bereikte. En I R. K. zond haar slaven, om haar schoonvader en schoonmoeder tegemoet te gaan.

Toen haar schoonouders bij 't huis gekomen waren, werden zij in huis gedragen. Den volgenden morgen kwamen al haar slaven om haar schoonouders te dragen. Men droeg haar in eens, met huis en al. Men slachtte, beginnende bij den tuin, totdat men in de kampong kwam. In de kampong gekomen, vierde men buitengewoon feest. Men sloeg op de gongs; de vrouwen dansten, de mannen dansten, men hield spiegelgevechten.

Toen hoorde het de vader van I R. K. Zijn oogen, welke blind waren geworden van 't huilen, werden weer geopend, daar I R. K., die in de put was gevallen, weer terug was gekomen, naar hij hoorde. Toen zij van de menschen hoorde, dat haar vader er was, liep zij haar vader tegemoet. Toen zag I R. K. haar vader; buitengewoon blijde was I R. K., toen zij hem zag. Zij kuste zijn handen en zijn voeten. En haar vader ook weende, omdat hij dacht aan zijn dochter, dat zij nu weer in 't leven was terug gekeerd.

XIX. I Rămboe Kahi, met den boschhaan.

I Ndjoroe Ndjara, was de vader van I Rămboe Kahi; haar moeder was I Loemba Babang; haar broeders waren I Pila Ndiloe en I Mada. Iederen dag sliepen haar ouders en haar broeders in den tuin, terwijl zij onkruid wiedden in den tuin. Alleen I R. K. was 't, die in de kampong bleef, daar zij moest weven. Toen haar ouders in den tuin gingen slapen, zeiden zij tot haar: «wees vlijtig en breng ons eten.» Ja, zeide I R. K. En haar moeder zeide tot haar: «weef wat vlug, opdat gij 't afmaakt en kom dan naar ons om onkruid te wieden in den tuin.» Ja, zeide I R. K.

En haar ouders en haar broeders vertrokken nu naar den tuin. Den volgenden morgen, bracht I R. K. haar weefgetouw naar beneden en begon te weven. En een boschhaan hoorde haar, het dreunend geluid dat I R. K. maakte bij 't weven. De boschhaan kwam nu dichter bij en zette zich neer op 't kopstuk van 't weefgetouw van I R. K. Toen zeide de boschhaan kakelende: «ho Rămboe Kahi, kauw mij een sirih-pruim voor rooden mond, kauw mij klapper voor glimmend gezicht. [1]

En I R. K. kwam naar buiten en rolde haar weefgetouw op. Zij pakte den boschhaan op en klom er mee in huis en deed hem in een kamer. Toen ging zij eten klaarmaken en toen 't eten gaar was, schepte zij 't op en gaf 't hem om te eten, met kippen eieren.

En de boschhaan zeide kakelend tot I R. K.: «ga gij naar buiten en laat mij alleen eten.» Toen ging I R. K. naar buiten. En de boschhaan at. Nadat hij gegeten had, nam I R. K. de schotels weg en gaf hem sirih om te kauwen. Wederom nam zij hem op en bracht hem in de voorgalerij. Toen vloog de boschhaan, weggaande, heen. Daar 't avond was geworden, bracht zij haar weefgetouw in huis.

[1] kapoe nda pahăpa rara ngaroe,
njama nda kokoer ili mata = kauw mij sirih voor rooden mond, kauw mij klapper voor glimmend gezicht.

Een gewone uitdrukking voor iemand, die een liefdesverklaring aflegt aan een meisje. Wil voor mij doen, wat een goede huisvrouw voor haar man doet.

Toen 't wederom licht werd, bracht I R. K. haar weefgetouw weer naar beneden. Terwijl zij aan 't weven was, kwam de boschhaan er wederom aan, daar hij 't gedreun van 't weefgetouw hoorde. En hij zeide wederom: «ho Rămboe Kahi, kauw mij een sirih pruim voor rooden mond, kauw mij klapper voor glimmend gezicht.»

En I R. K. kwam naar buiten, terwijl zij haar weefgetouw oprolde. Eveneens kookte zij eten voor den boschhaan. Toen 't eten gaar was, schepte zij 't op en gaf 't hem om te eten. Nadat hij gegeten had, gaf zij hem sirih. Wederom droeg zij hem naar beneden in de voorgalerij. In de voorgalerij gekomen, ging de boschhaan heen. Zoo gebeurde het iederen dag met den boschhaan en I R. K. bekommerde zich niet om 't weefgetouw.

Toen kwam I Pila Ndiloe uit den tuin en zeide tot zijn zuster, haar vragende: «hebt gij uw weefgetouw al af?» «Nog niet», zeide I R. K. «Wat voert gij hier dan uit, dat gij 't weefgetouw heelemaal nog niet af hebt gemaakt? Kom ons eten brengen, hebben wij u gezegd, en gij komt ook niet. Morgen gaat gij eten brengen aan vader en moeder.»

En I R. K. ging nu naar den tuin. Juist was I R. K. heen gegaan, of I Pila Ndiloe bracht 't weefgetouw naar beneden en begon te weven. Dreunend klapte 't weefgetouw. Toen kwam de boschhaan er aan en zette zich neer op 't weefgetouw. En I Pila Ndiloe nam de klop-bamboe en sloeg den boschhaan. Deze stierf nu en hij nam hem en roosterde hem. I Pila Ndiloe at de eene helft op en hij bewaarde voor I R. K. de andere helft. Toen kwam I R. K. terug van den tuin.

«Daar is wat kippenvleesch in 't mandje in uw kamer; ik sloeg een kip dood, die in de asch hier zat te krabbelen», zeide I Pila Ndiloe. Toen nam I R. K. 't mandje en maakte 't open en keek er in: 't was niet als 't vleesch van kip uit huis. Zij rolde haar weefgetouw op en ging er mee naar 't bosch. In 't bosch gekomen, bond zij haar weefgetouw aan een boom en begon te weven, terwijl zij zong: «waar zijt gij toch hier, Oemboe Ndiloe kip; in 't verwarde struikgewas, in de dicht neergetrapte alang alang?»

Wederom rolde zij haar weefgetouw op, wederom ging zij heen en kwam in een ander bosch. Zij maakte haar weefgetouw open en zong. 't Was hetzelfde, als zij zooeven gezongen had:

«waar zijt gij toch hier, Oemboe Ndiloe kip?» zeide zij zingende. Maar I Oemboe Ndiloe kip was aldaar niet.

Wederom ging zij naar een ander klein bosch; wederom zong I R. K., maar zij zag I Oemboe Ndiloe kip aldaar niet. Wederom rolde zij haar weefgetonw op en ging naar een ander bosch. Wederom bond zij 't weefgetouw aan een boom en weefde en zong. Toen hoorde haar de boschhaan en hij antwoordde kakelend: «hier ben ik! ga naar den bruinen waringin-boom, naar den vasten wonderkrachtigen steen.[1] Ndiloe uw broeder was 't, die mij sloeg en roosterde», zeide I O. Nd. kip tot I R. K.

En I R. K. ging naar hem toe. Toen veranderde I O. Nd. kip in een mensch. De bruine waringin-boom veranderde in een huis. En zij bleven er wonen, terwijl I Oemboe Ndiloe trouwde met I R. K.

Toen het ongeveer een maand geleden was, ging haar broeder I Pila Ndiloe zoeken naar I R. K. Hij vond haar aldaar en I O. Nd. kip zag I Pila Ndiloe, en goed gezond was weer zijn hart, toen hij zijn zwager zag, en niet meer boos was hij op hem, die hem doodgeslagen had.

Men kookte eten voor hem en gaf hem te eten. Na ongeveer tien nachten, trouwde I O. Nd. kip; daar zijn zwager er nu was. En men gaf hem goud en mamoeli's en paarden. Toen keerde I Pila Ndiloe terug naar zijn huis.

---

[1] la pingi ai wangga rara,
la watoe ngoedoe mbiha = naar den bruinen waringin boom, naar den onbeweeglijken wonderkrachtigen steen; d. i. een heilige plaats, door geesten bewoond.

I Rămboe Kahi, en de uien.

I Rămboe Kahi, was de dochter van I Domoe Woelang en haar moeder was I Lingga Wăndăloe. Haar dorp was in Kambera. En nu kwam I Oemboe Ndiloe zijn vrienden bezoeken in Kambera; in Taboendoeng was de kampong van I Oemboe Ndiloe. Hij kwam geen vriendschapsbezoek brengen bij andere menschen, want I Hadoe Hina was zijn oom. Hij zag I Rămboe Kahi en vroeg haar. De ouders van I Rămboe Kahi zeiden: ja. Haar ouders verzamelden nu de menschen en men sloeg op de gongs, terwijl men feest vierde. En I Oemboe Ndiloe trouwde. Haar vader slachtte onzegbaar veel, paarden, karbauwen, toen I O. Nd. trouwde. Eveneens de manden en de slaven, welke zij meebracht (als bruidschat). En I O. Nd. gaf paarden, karbouwen, oude mamoeli's en gouden kettingen.

Ongeveer één jaar bleef I O. Nd.; toen ging hij naar zijn eigen kampong. Hij was juist vertrokken naar Taboendoeng, toen I Kahi, van de overzijde, en I Loda gingen roepen naar I Rămboe Kahi, de vrouw van I O. Nd., om hout te gaan sprokkelen in 't bosch, terwijl zij een listig plan hadden. I Kahi en I Loda hadden gaarne I. O. Nd. als man gehad, daarom smeedden zij een listig plan tegen I Rămboe Kahi, de vrouw van I O. Nd.

In 't bosch gekomen, werd I Rămboe Kahi door I Kahi, van de overzijde, en door I Loda, op den rug geworpen en zij raspten de borst open van I Rămboe Kahi, met een klapper-rasp. Tegen den avond keerden zij terug. 't Eerst kwamen I Kahi en I Loda, en toen vroeg de moeder van I Rămboe Kahi: «waar is toch uw naamgenoot?» zeide de moeder van I Rămboe Kahi. «Zij komt er nog aan; zij sprokkelde geen hout, zij speelde maar wat.» Korten tijd daarna kwam I Rămboe Kahi en zij ging regelrecht door naar haar kamer. Haar moeder zeide: «kom toch eten.» «Wacht nog even», zeide I Rămboe Kahi.

Na langen tijd, kwam zij er uit en ging eten. Nadat zij

gegeten had, ging zij heen om te slapen. Zij zeide niets tegen haar moeder van haar pijn.

Wederom wakker geworden toen 't licht was, riepen zij haar wederom om hout te gaan sprokkelen. Zij ging, toen zij haar riepen.

In een dal gekomen, wierpen zij haar op den rug en raspten de borst van I Rămboe Kahi. 't Was avond toen zij wederkeerden. En ook nu kwamen I Kahi en I Loda 't eerst aan. «Waar is uw naamgenoot?» zeide de moeder van I Rămboe Kahi. «Zij komt er al aan», zeiden zij.

Na korten tijd kwam I Rămboe Kahi; zij ging regelrecht naar haar verblijfplaats om te slapen. «Wat zou er toch zijn met I Rămboe Kahi? misschien heeft zij wel de koorts.»

En haar moeder ging naar haar toe in de kamer, om naar haar te zien. Toen zag haar moeder, wat haar pijn deed, de teekenen van 't raspen door I Kahi en I Loda. Maar zij zeide tegen haar moeder: «als ik sterf, begraaf mij dan bij den offersteen van 't huis. De uien, overgeschoten van 't eten van I. O. Nd., welke onder mijn hoofdblok liggen, neem die en plant ze bij mijn voeten en bij mijn hoofd.»

Toen 't wederom licht werd, stierf I Rămboe Kahi. Toen I Rămboe Kahi gestorven was, weende haar moeder meer dan te zeggen is. Toen 't avond werd, begroef men I Rămboe Kahi. En haar moeder nam de uien, waarvan zij tot haar moeder gesproken had, en plantte die, één bij het hoofd, één bij de voeten.

I O. Nd. nu bleef drie maanden in Taboendoeng; en hij keerde terug. Buitengewoon veel pinang en sirih bracht hij te paard mee uit Taboendoeng. Toen I O. Nd. aangekomen was, bracht haar moeder voor hem sirih naar beneden, om te kauwen. En haar moeder vertelde aan I O. Nd., dat I Rămboe Kahi gestorven was. «Daar is haar graf», zeide zij.

Toen brachten ook I Kahi en I Loda sirih aan I O. Nd., maar hij wilde niet kauwen. Hij gaf niets om haar beiden. Hij ging liggen boven op 't graf van zijn vrouw. Op zekeren nacht, terwijl I O. Nd. sliep op 't graf van zijn vrouw, bewoog zich de ui, juist voor zijn voeten; eveneens de ui, bij zijn hoofd.

Nadat drie nachten voorbij gegaan waren, leefde I Rămboe Kahi weer. Toen nam I O. Nd. haar op en bracht haar in de voorgalerij en legde haar op zijn knieën.

Maar I Kahi, van de overzijde, en I Loda, daalden heelemaal niet neer uit hun huis, daar zij bang waren voor I O. Nd. «Laten wij hem trouwen, zeiden zij van u, daarom doodden zij mij», zeide I R. K. het vertellende aan I O. Nd. Toen I O. Nd. dat hoorde, nam hij zijn kapmes en ging naar I Kahi en I Loda toe. En hij doodde ze allen, den vader, de moeder, de familie. En hij stak hun huis in brand en verbrandde ze allen op eenmaal.

Na twee à drie maanden, zond hij iemand om het aan zijn ouders te gaan vertellen. Zijn ouders kwamen met een groot gevolg om hem terug te halen naar Taboendoeng. Toen zij allen uit Taboendoeng aangekomen waren, slachtten zij karbauwen en varkens, ook danste men, terwijl men feest vierde.

Na korten tijd werd I Rämboe Kahi zwanger. Toen haar maand was gekomen, baarde zij een jongen. Hij kreeg den naam van den vader van I O. Nd. Langzamerhand werd I Domoe Woelang, de zoon van I O. Nd., groot. Hij kon al loopen. Toen maakte men zich gereed. Men slachtte karbauwen en varkens. De vader van I Rämboe Kahi gaf haar de bruidschat en zij gingen heen naar Taboendoeng.

FRIDERICI BOLLINGII

Oost-Indisch Reisboek,

Bevattende zijne reis naar Oost Indië,

zoowel als

De beschrijving van eenige plaatsen,

met een aantal

Ceremoniën der Heidenen, zoowel met betrekking tot hun godsdienst als tot het aangaan van hun huwelijk,

als ook van

De Negotiën, met der tegenwoordige regeerende Hollandsche Heeren aankomst, gage, promotie en politie in Oost Indië.

Desgelijks

Zijne reis terug naar het Vaderland.

Kopenhagen,

Te koop bij den Boekhandelaar van Z. Koninkl. Maj.:

Daniel Paulli,

wonende bij Onze Vrouwe school.

In het jaar 1678. [1]

(Uit het Deensch vertaald door Mej. Joh. Visscher).

---

[1] Een ex. van het oorspronkelijk werk van den geboren Noor, Frederik Bolling (Bollingius), voluit Frederik Andersen Bolling, berust in de Universiteits-Bibliotheek te Leiden, en is getiteld: «Oost-Indiske Reise-bog hvor udi befattis hans Reise til Oost-Indien saa vel og eendeel Platzers Beskrifvelse med en Andtall Hedningers Ceremonier . . . etc.», VIII + 96 pp., kl. 4°. — De reden om deze vertaling in onze Bijdragen af te drukken, is zoowel het vaak belangrijke materiaal dat het boekje bevat omtrent Oost-Indië (hier en daar ook over Zuid-Afrika en China), als het feit dat deze tekst, ten minste aan Nederlanders, onbekend bleef.

Men kan zeer lang zoeken naar eenig Ned. geschrift, waarin Bolling als zegsman wordt aangehaald, en het dan waarschijnlijk nog niet vinden. Toch is er — mits *kritisch* gebruikt — veel in Bolling aan te treffen, dat zoowel nieuw als belangrijk is; vooral de door hem te Batavia doorleefde tijd (7 Juni 1670—7 Juni 1672, en opnieuw 3 Dec. 1672—4 Febr. 1673, toen hij «verlost» werd) wordt met belangrijke door hemzelven ervaren gebeurtenissen beschreven; al lascht hij daarbij eveneens heele stukken in (omtrent de Buitenkantoren b. v.) die van hooren zeggen zijn, en talrijke fouten bevatten. De periode tusschen 7 Juni en 3 Dec. 1672, toen hij met een «vrijman» uit Batavia een handelsreis ging maken naar Canton, is hier en daar ook niet van belang ontbloot; al zou men daarbij liefst teruggaan tot zijn speciale beschrijving van China, die hij in dezen tekst noemt, maar welke nimmer in het licht is verschenen, en dus wellicht in eenige Noordsche Bibliotheek als handschrift nog schuilt.

Er is nog iets anders dat Bolling's boekje interessant maakt. Hij is de *eerste vreemdeling* die zijn in hoofdzaak op Java (speciaal Batavia) in dienst der O. I. Compagnie doorgebrachten soldaten-tijd voor het publiek te boek stelt; nadat Saar (1662) en Von der Behr (1668) vooral andere gedeelten van haar handelsgebied hadden beschreven (Ceilon en deels Perzië); de Zwitser Herport (1669) vooral zijn krijgsdienst op Formosa en aan de kust van Malabar had vervuld; en Merklein (1672) als scheepsdokter overal had rondgezworven. Op hem volgen dan in den tegenwoordigen Ned.-Indischen Archipel vooral Duitschers en Zwitsers (Schreyer, 1681; Wurffbain, 1686; Schweitzer, 1688; Hesse, 1690; Frik, 1692; en lateren), maar Bolling's boekje in begin 1678 verschenen is het eerste van vreemdelingen speciaal over onze tegenwoordige Oost. Bovendien, als Noor, geeft hij eenige — zij het zéér vluchtige — berichten omtrent het Deensche kantoor te Bantam; en de Deensche nederzetting aan de Kust van Koromandel, waar Christiaan IV in 1620 Tranquebar had verworven en er het fort Dansborg gesticht.

Censura.

Qvae in itinere suo Orientali curiosè observavit Lectissimus Academiae nostrae civis Fridericus Bollingius, merentur praeli beneficio in plurium manus venire.

Hafniae 20 Aug. 1677.

Olaus Borrichius.

Twee schaduwzijden zijn er echter aan Bolling's boekje; een kleine, en een groote.

De kleine schaduwzijde is de zeer slordige uitgave, waardoor tal van drukfouten voorkomen door den geheelen tekst. Wel maakt de auteur zichzelf daarvan af op de bekende goedkoope manier, dat hij aan het slot den «goedgunstigen lezer» verzoekt deze niet alleen te verontschuldigen, maar ze zelve te «willen *corrigeeren*»; doch dit typographisch beroep op een ander, om eigen slordigheid te dekken, geeft te denken omtrent de vertrouwbaarheid van den tekst-zelven. [1]

En inderdaad, in de ònvertrouwbaarheid van den tekst-zelven op menige plaats ligt de groote schaduwzijde. Tal van halfbegrepen, niet-begrepen of verkeerd-begrepen mededeelingen worden gedaan die iemand van de wijs kunnen brengen. Soms is het klinkklare onzin, dien hij vertelt. Het summum is wel,

[1] De aanhalingen uit den Bijbel — waarin bij Bolling ook vrij wat fouten voorkomen — zijn door Mej. Visscher nagegaan en verbeterd. Hier en daar is dat ook elders stilzwijgend geschied, b.v. in sommige Latijnsche woorden.

waar hij onder de beschrijving van «Malabar» gaat beweren, dat men daar «Maleisch» spreekt, en daarvan tot «proeve» de Maleische getallen opnoemt! [1]

Bolling is dus allëén *kritisch* te gebruiken. Niet anders!

Over den persoon van Bolling — in zijn soort allerminst een troupier, maar een te Kopenhagen gestudeerd hebbend en ook na zijn terugkeer daar in tel gebleven theoloog — vergelijke men het (vertaalde) stuk van L. Daae in de Wetenschappelijke Bladen van Dec. 1881, p. 365 vlg. «De landverhuizingen der Noren naar Holland», vooral p. 376—378. Geboren te Tönsberg in Noorwegen, vóór zijn gaan naar de Oost huisonderwijzer bij de zonen van een Noorsch Generaal-Majoor, bleef hij na zijn terugkeer uit Indië te Kopenhagen wonen als taalleeraar, waar hij o.a. een kleine Engelsche spraakkunst en dictionnaire nog uitgaf. Zie ook het stuk «Betrekkingen tusschen Noorwegen en Holland in vroeger dagen», II, in de Nieuwe Rott. Courant van Do. 15 Aug. 1912, hoofdzakelijk op de (oorspronkelijke) studie van Daae gegrond.

G. P. ROUFFAER.

[1] Als tegenwicht kan dienen de evenzeer „Maleische" woordenlijst (Latijn-Deensch-Maleisch) die hier werd afgedrukt bij zijn beschrijving van Batavia. Al zitten ook daarin tal van druk- en andere fouten, zoo zijn sommige termen daarin van belang, omdat ze toonen dat toentertijd verschillende ouderwetsche Javaansche woorden — *manira* = ik, *pakĕnira* = jij, *mangsi* = inkt, enz. — burgerrecht hadden te Batavia.

Zijne Hooge Excellentie
Den Hooggeboren Heer
Heer
Uldrich Friderich Guldenlew
Van Z. Koninkl. Maj: van Denemarken en Noorwegen etc.
De Geheim- en Staatsraad, Stadhouder en Generaal in Noorwegen,
Opperkamerheer en Gouverneur van het Aggershus-stift,
Heer van het Graafschap Laurvig en Hertzhorn, Ridder etc.
Zoowel als ook
Zijne Excellentie
Den HoogEdelen en Welgeboren Heer
Heer
Ofve Juel
Van Villestrup en Lundbeckgaard etc., Ridder,
Van Z. Koninkl. Maj: van Denemarken en Noorwegen etc.
De Hoogvertrouwde Geheimraad, Vicekanselier, Stiftsbestuurder
van het Christiansands Stift, als ook Assessor in het Collegio
Status en Hoogste Raad,
Mijne genadige Heeren,
wordt Gods Genade, Zegen en Troost toegewenscht door Zijnen
beminden Zoon, onzen eenigen Bemiddelaar en Verlosser,
Jesum Christum,
Amen.

Hooggeboren Heer

en

Hoog Edele en Welgeboren Heer

Hoogmachtige Patroons:

Zooals de nood en het gevaar van anderen den menschen veelal de oogen openen, zoo nemen zij ook dikwijls ter harte het verhaal van anderer ongelukkig lot, naar er geschreven is omtrent degenen, die luisteren naar hen, welke daarin hunnen doorstanen zeenood uitspreken, zooals er gezegd wordt Sirach (cap. XLIII, v. 26): Zij, die op de zee zeilen, vertellen de gevaren daarvan, en wij die dat hooren met onze ooren, verwonderen ons. Zulk een moeilijk en zwaar lot heb ik moeten ondergaan van der plagen handen en tot mijne ziel werd als gezegd zooals in Jesaja LI, v. 23 staat: Buig u neder, dat wij over u gaan en ik legde mijnen rug neder als aarde en als eene straat dengenen, die daarover gaan. Terwijl ik op mijne Oost Indische reis te St. Helena gevangen genomen werd door de Engelschen (die destijds oorlog voerden met de Hollanders) heeft God niettemin mij gekeurd in den smeltkroes der ellende (Jesaja XLVIII, v. 10), bevrijd uit het gevaar, maar niet van de armoede, hetwelk hier beschreven is in dit boekje, dat ik daarom neergelegd heb aan de voeten van mijne Genadige Heeren en Hoogmachtige Patroons, en Uwer Hooge Excellentie, benevens Uwer Excellentie onderdanigst heb opgedragen — en wel om twee redenen:

Ten eerste opdat het aangenomen worde in Uwer Hooge Excellentie en Uwer Excellentie genadigste hoede.

Ten tweede opdat mijne Genadige Heeren en Hoogmachtige Patroons, wien van nature goedgunstigheid jegens alle studeerenden en noodlijdenden aangeboren is, voor mij, die gering is, een hoog vertrek zullen zijn in den tijd van mijne benauwdheid (Psalm IX, v. 10) opdat ik, die door het zwaard beroofd ben (Deut. XXXII, v. 25) en op wien de verschrikking gevallen is (Jozua II, v. 9), ja, die dagelijks zucht in zijn hart (Jesaja XXIV,

v. 7) dat mij, ellendige, het licht gegeven is, en mij, bedroefde, het leven (Job III, v. 20), eens genade moge vinden (Exod. XXXIII) bij mijne Genadige Heeren en Hoogmachtige Patroons en zij mij goed zouden worden (Psalm LXXIII, v. 1). Ik beloof weder, zoo lang dit vleesch aan mij is en deze ziel in mij (Job XIV, v. 22) steeds Uwe Hooge Excellentie en Uwe Excellentie, mijne Genadige Heeren en Hoogmachtige Patroons toe te wenschen, een oogappel te mogen blijven in Gods oogen (Zach. II, v. 8), aan Gods vinger te mogen gedragen worden als een zegelring (Hagg. II, v. 24), om Gods lichaam als een klevende gordel (Jer. XIII, v. 11), ja, dat God moge blijven Uwer Hooge Excellentie en Uwer Excellentie schild en zeer groot loon (Gen. XV, v. 1). En blijven 's Konings blijdschap, de vreugde van het vaderland en eindelijk voor eeuwig gesierd met de kroon der eere in den Hemel.

Zooals u steeds zal toewenschen

Uwer Hooge Excellentie en Uwer Excellentie
Onderdanigste dienaar en voorbidder

Frederik Andersen Bolling
(uit) Noorwegen. [1]

---

[1] De nu volgende lofdichten, meest in Latijn, en een paar in het Deensch (het laatste dd. Kopenhagen 25 Nov. 1677, van den „Oostindië-vaarder" en Kon. Kapitein B. K. Busch) werden door ons weggelaten. RED.

DE BESCHRIJVING

VAN DE

OOST-INDISCHE REIS.

Anno 1669, den 1sten Decemb., monsterde ik aan bij de Oost-Indische Heeren in Amsterdam, als adelborst om naar Oost-Indië te gaan: welke Heeren betiteld worden met den algemeenen naam Bewindhebbers van de geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie. Ik kreeg uitbetaald 20 gulden, dat was twee maanden gage, verdiend wordende maandelijks tien gulden of vier rijksdaalders.

Den 3[den] Decemb. werd de Oost-Indische trom geslagen, waarvoor ik mij 's morgens den 4[den] dito met anderen vervoegde aan het Oost-Indische Huis, en daar werd de Artikelbrief voorgelezen, aan welken men zich houden moet van het oogenblik af, dat men in hun dienst verbonden is (de militaire personen zijn verobligeerd vijf jaar in hun dienst in het land te blijven, maar kooplieden en matrozen of bootsgezellen drie jaar) denwelken wij moesten *praestare juramento fideliter*. Ieder kreeg zijn volledige monteering met kist en bultzak om op te liggen, benevens een hangmat. Dien dag maakten wij ons klaar.

Den 5[den] Decemb. werd er monstering gehouden en moesten wij ons denzelfden dag met een lichter vervoegen bij het schip dat bij Tessel lag.

Den 6 Decemb. scheepten wij ons in aan boord van het schip Sticht Utrecht — het was een heerlijk groot schip van 500 last, met 60 stukken, meest van koper en halve kartouwen.

Den 7[den] Decemb. kwam een van deze Bewindhebbers aan

boord bij ons, proviand bij zich hebbende die wij op de reis zouden gebruiken, en werden weer gerepeteerd de Orders mitsgaders de Artikelen, die wij reeds eerder *juramento praesteerden* in het Oost-Indische Huis. Dienzelfden dag werden vier soldaten in boeien gesloten wegens vechterij, maar al spoedig weer vrijgelaten, op voorspraak van de vrouwen, die bij ons aan boord waren, eenige bij haar mannen en familieleden, andere bij haar vrienden. In het begin hadden er elken dag vechtpartijen plaats onder 't volk, uit oorzaak, dat er zooveel soort naties waren, als Deensche, Engelsche, Fransche, Noorsche, Italiaansche, Hollandsche, Poolsche, Hoogduitsche en Zweedsche. Zij waren meest allen dronken, want velen dachten, dat zij nooit meer wijn of anderen sterken drank zouden krijgen: er lagen booten om het schip, die het een en ander verkochten.

Den 8sten Decemb. gingen wij onder zeil — er werd rollezen gehouden, en rantsoen vastgesteld. Op het schip was een Admiraal, die gouverneur zou worden van *Cabo bonae Spei*, met name Hachius; waarom ons schip de admiraalsvlag voerde voor de andere zes schepen, die wij in ons gevolg hadden. Onze kapitein heette kapitein Schwart. En daar ik den goedgunstigen lezer niet zal ophouden met te groote uitvoerigheid, zoo wil ik stilzwijgend voorbijgaan ieders *office* op het schip en wil slechts met een bepaald getal aangeven, dat wij ouden en jongen tezamen 339 koppen waren, waarvan 14 vrouwspersonen.

Den 9den Decemb. werd het volk verdeeld in twee kwartieren, waarvan elk kwartier bestond uit 139 man, welke *alternatim* de wacht zouden houden en het schip besturen, tijdens dat het volk van het andere *gedesideerde* kwartier rustte. Maar overviel er ons een storm, dan werd er «overal» geroepen, opdat het tuig van het schip, dat uit zich zelf al zoo zwaar was, vlugger kon behandeld worden. Deze kwartieren kregen bepaalde namen, het eerste werd genoemd Prins Willem's kwartier, het andere Graaf Maurits' kwartier. De provoost zette elken avond de wacht op, door met een stok op den grooten mast te slaan en daarbij een Hollandsch rijmpje op te zeggen. Terstond moest het eene kwartiersvolk op wacht voor 4 uur, het andere *gedesideerde* kwartiersvolk rustte intusschen, en als er 4 uren voorbij waren, kwam er een van de kwartiermeesters, die een Hollandsch rijmpje zong, opdat het andere kwartiersvolk wakker zou worden en weer op wacht gaan.

Den 18^{den} Decemb. hadden wij Oostenwind en kregen Engeland in zicht.

Den 11^{den} Decemb. kwamen wij in het Kanaal, moesten het zetten voor Dover om een contrariestroom en omdat de wind was gaan liggen. Nu hadden wij Calais aan de linkerhand in Frankrijk en Dover aan de rechterhand in Engeland, zij liggen vlak tegenover elkaar, met 6 Mijlen er tusschen, het water wordt Kanaal genoemd.

Den 12^{den} Decemb. lichtten wij ons anker, passeerden Portland, de wind was nu Oostelijk.

Den 13^{den} Decemb. passeerden wij Pleymuyen.

Den 14^{den} Decemb. passeerden wij Landsend, de wind stond geheel als tevoren. Wij stuurden Z.W. ten Zuiden de zee in. Het is overbodig een beschrijving te geven van deze plaatsen, want zij liggen als het ware naast onze deur. Nu *valediceerden* wij beide, Frankrijk en Engeland, tusschen welke landen wij 4 dagen gezeild hadden.

Den 15^{den} December kregen wij een andere en zeer hooge deining. In deze dagen werd een deel van ons volk zoo verschrikkelijk ziek, men geloofde niet, dat zij in 't leven zouden blijven, want zij waren zoo afgemat, dat zij zich niet konden verroeren; het getal zieken, soldaten en matrozen, beliep 89 man, welke zware ziekte zij kregen, deels door de verandering van lucht, deels door de beweging van het schip, dat heen en weer slingerde. Velen van hen hadden nooit te voren eenige zee gezien — doch de meesten waren hersteld na verloop van 8 dagen.

Den 16^{den} Decemb. verloren wij een kwartiermeester, die in het ruim gevallen was en terstond stierf, welke naar het gebruik den 17^{den} dito ingenaaid werd in zijne kooi, een kogel vastgelegd aan de beenen en zoo bevestigd op een plank, waarna hij na een gebed in zee gestooten werd, en de gewoonte is, dat wie hem in zee werpen, zeggen: een, twee, drie, en dan werpen ze hem in zee.

Den 18^{den} Decemb. kwamen wij in de Spaansche zee, welke zoo vervaarlijk hoog stond, dat men het niet licht kan beschrijven; er is geen zee in de heele wereld, die vergeleken kan worden bij de hoogte van deze, naar mijn inzien, want de golven, ofschoon er een vrij groote tusschenruimte tusschen is, lijken zoo hoog als de hoogste berg; elke tiende golf sloeg over ons schip

heen, zoodat wij slechts met het grootste *pericul* en gevaar over den overloop konden komen; in welke zee ik bijna was omgekomen, doordat ze mij over boord hadde geslagen, had ik mij niet vastgegrepen aan het want (zoo heet het touwwerk, dat den mast vasthoudt); het is maar gelukkig, dat slechts elke tiende golf over het schip slaat en het is ook maar goed, dat de golven niet zoo dicht op elkaar volgen als ze doen in *mari Balthico.*

Den 19^den^ Decemb. kwam er zoo'n verschrikkelijke storm en contrariewind, dat wij het schip niet konden wenden bij den wind over, maar het moesten wenden voor den wind om. Deze storm was zoo sterk, dat wij geen zeil konden voeren, want al onze zeilen nam de storm weg alsof het spinrag geweest was; wij verkeerden in den grootsten angst, doch met inspanning kregen wij het groote, nieuwe zeil weer op, moesten de groote ra strijken, zoowel als alle andere ra's, omdat het schip zoo vreeselijk slingerde, dat wij nauwlijks konden kruipen of zitten; en tot ons groot ongerief konden wij elkander niet hooren spreken dan wanneer wij vlak naast elkander stonden en elkaar in 't oor schreeuwden, door het geweldig geraas van de zee en van den storm; daarbij kwam zulk een verschrikkelijke regen met donderslagen, dat wij niet anders dachten dan dat het eind van ons leven gekomen was. Zoo gauw als wij alles zoo goed mogelijk in orde gebracht hadden en het groote zeil op kregen, zetten we het roer vast en legden zoo bij. Daarna kwam alle man samen in de kajuit (behalve de zieken, waarvan er toen, zooals opgemerkt is, 89 waren) en zonden we een bede op tot God. Onze predikant las eenige gebeden en zong een psalm; zoo gaven wij ons over in Gods handen. Deze storm *continueerde* dien dag en nacht, en 's nachts was het zoo erg, dat men de eene hand niet voor de andere kon zien dan in de oogenblikken dat de maan doorbrak. Wij baden tot God en werden verhoord. Zoo kregen wij (waarvoor Gode de eer) tegen het aanbreken van den dag het gewenschte weêr. Maar het was jammer, dat wij in dezen storm een man verloren, die over boord was geslagen, wat niet eerder opgemerkt werd dan toen de rol werd afgelezen. Die man was een Hamburger, die een broeder op het schip had, beiden dienden als matroos.

Den 20sten Decemb. nadat de storm was gaan liggen, hield het slingeren van het schip nog zoozeer aan, dat de konstabel het druk had met de kanonnen vast te sjorren, opdat ze niet

in beweging zouden geraken; de matrozen moesten het want aanzetten; de commandant, die een *sergeant* was, commandeerde 6 soldaten aan de stuurreepen, en 4 matrozen aan het roer en bij het compas. Een ieder had dien dag genoeg te doen met zijn kist vast te sjorren. Dien dag hadden wij een heerlijken bakstagwind, den meest gunstigen voor het schip; naar de gissing van den stuurman hadden wij dien nacht en dag omstreeks 50 mijlen gezeild — wij waren nu op de hoogte van de Portugeesche [1] kusten. Koersten daarom naar de Canarische eilanden en hielden Zuid-Zuidwest aan. Er gebeurde verder niets bijzonders van 20 Decemb. tot 1 Januari, zoodat ik den goedgunstigen lezer daarmee niet zal ophouden.

Anno 1670, den 1sten Januari, op Nieuwjaarsdag, hadden wij heerlijk weêr en bakstagwind en het schip schoot als een pijl vooruit. 's Morgens blies de trompetter en trommelde de tamboer en zes matrozen zongen het nieuwe jaar in voor de kajuit. De Admiraal gaf elken man een Ducaat; op dien dag werd er 2 kan spaansche wijn uitgedeeld aan de gezellen van elken bak (7 aan 7 bij elken bak); wij waren nu allen blij om het schoone weêr en den snellen voortgang, alsook omdat God ons zoo genadig bewaard had in dien verschrikkelijken storm.

Den 2den Januari niets meldenswaardigs.

Den 3den Jan. werd een Zweedsch matroos met een mes in de zij gestoken door een Noorsch matroos, beiden waren dronken; men zocht lang naar den dader en vond den schuldige eindelijk, welke door den provoost gevangen genomen en in boeien geslagen werd. Men vreesde voor het behoud van den gekwetste.

Den 4den Jan. zeiden wij Europa en ons dierbaar vaderland vaarwel en losten tot afscheid 9 kanonschoten. Dien dag kreeg elke bak bootsgezellen een kan Spaanschen wijn, en hadden we een kostelijken bakstagwind, de zeilen stonden bol en de zee was kalm.

Den 5den Jan. kregen wij 's morgens 12 schepen in zicht, ver van ons, wij *presumeerden* dat het Turksche schepen zouden zijn (daar in deze zee vaak Turken kruisen), waarvan wij konden verwachten, dat zij ons zouden willen aanvallen. Wij maakten

---

[1] Er staat hier in den tekst „van de Braziliaansche kusten". Deze schrijffout (zie sub 4 Jan.) verbeterden wij als boven. Red.

ons gereed om te vechten, de geschutpoorten werden opengezet, de kanonnen in orde gebracht, geweren met het noodige kruit en lood uitgedeeld onder de soldaten; de Artikelen werden voorgelezen en er werd opgeslagen waar ieder zich had te vervoegen. Wij waren nu alleen, want de 6 schepen van ons gevolg waren in den storm van ons weggedreven en wij zagen ze niet niet meer voordat wij *Cabo de bona Esperança*, of *Cabo bonae Spei* in Africa bereikt hadden. Deze schepen wendden en namen een anderen koers en na 4 uren waren zij geheel uit het gezicht. Nu nam de hitte elken dag toe, de zee was zoo heet, dat wij onze hand er niet in konden steken. Op dit schip waren wij met ons 15en studenten, namelijk 6 Hoogduitsche, 4 Hollandsche, 2 Engelsche, 2 Fransche en ik, waarom wij overlegden om voor tijdverdrijf, daar het Heilige Driekoningen-avond was, een ommegang met de Ster te houden: wij hadden eenige Hollandsche rijmpjes in elkaar gezet en verder werd de herinnering geraadpleegd. Maar voor wij dat waagstuk begonnen, werd een van ons naar de kajuit gezonden om het *consent* van den Admiraal te vragen; hij *concedeerde* het ons; wij hadden ons veel moeite gegeven voor de noodige Ceremoniën, want de Admiraal en zijn vrouw hadden nog nooit een ommegang met de Ster gezien. Deze vertooning van ons beviel den Admiraal en zijn vrouw, benevens den kapitein, ja al het scheepsvolk ook, zeer wel — wij kregen er 30 ducaten voor. Bij deze voorstelling was ik priester.

Den 6den Jan. was het heilige Driekoningendag; nadat de preek gehouden was, kreeg elke bak volk een kan Spaanschen wijn.

Den 7den Januari. In deze dagen werd er verschrikkelijk veel aan kaartspel gedaan door het volk, niet alleen des daags, maar ook 's nachts; ofschoon het bij de hoogste straf verboden was door den Admiraal, kon dit niet verhelpen, dat zij er zich telkens weer aan overgaven en zoodra de provoost het licht had uitgedoofd en hun den rug had toegekeerd, hadden zij het ook al weer aangestoken. Dezen avond speelden mijn kameraad en nog eenige andere adelborsten kaart met eenige matrozen en daar dezen nog al wat verloren, begonnen ze ruzie te maken, want ze waren allen dronken; ik had in die uren juist de wacht en hield een wakend oog op mijn kameraad (matrozen en soldaten komen niet gemakkelijk tot verzoening, want er is altijd een groote *antipathie* tusschen hen). Het kwam

zoover, dat mijn kameraad en anderen hun degen trokken en een der matrozen werd gekwetst; toen ik daar boven het vechten hoorde, sprong ik vlug naar beneden, doofde hun licht, kreeg mijn kameraad in zijn hangmat en kwam zoo weer boven. Het was intusschen zoo'n alarm geworden, dat de wacht kwam kijken wat rumoer dat was; en daar zij er niemand vonden dan den gekwetsten matroos met twee Polen (die geen andere dan hun eigen taal spraken), en er eenige degens op den grond lagen, werden die beide Polen gevangen genomen en de degens bewaard tot den volgenden morgen. Ik had den degen van mijn kameraad daar graag weggehaald, als ik er maar gelegenheid toe gehad had. De provoost nam de twee Polen (die onschuldig waren) mee en zette ze in de boeien. De gekwetste werd naar den barbier gebracht, die hem zou verbinden; hij was zoo beschonken, dat hij van niets af wist. 's Morgens werd er rapport van het gebeurde uitgebracht aan den Admiraal. De Polen werden verhoord, maar men kon geen inlichtingen van hen krijgen, omdat niemand op het schip hun taal verstond. De gekwetste kon niets zeggen, zoodat de degens tot getuigen moesten dienen. Er was geen een, die erkennen wilde dat het zijn degen was, zoodat deze in de kajuit bleven totdat wij bij Cabo de bona Esperança aankwamen, toen werd er afgeroepen dat wien ze toebehoorden, ze vrij konden terugnemen zonder vrees voor straf; en toen zag men het: het waren vier man; intusschen zaten de onschuldige Polen acht dagen in de boeien en de gekwetste was een maand daarna hersteld.

Den 8sten Januari zagen wij een menigte visschen rondom het schip, het waren haaien. Wij trachten ze te vangen en het gelukte ons, er een te krijgen, die 10 voet lang was (deze visch was voor degenen, die er nooit een gezien hadden, een mirakel om zijn lengte), zijn bek was zoo breed als een spade, met twee rijen scherpe tanden, van boven was hij zwart en onder den buik wit; deze visch aast veel op menschen, zoodra er een man over boord valt, wordt hij dadelijk door hem aangevallen, hij kan armen en beenen zoo gemakkelijk afbijten als men met een schaar door een lap knipt. Toen de visch gevangen was, sloegen ze hem op den kop totdat hij stierf, sneden hem open en vonden in zijn maag het dijbeen van een mensch, wat verschrikkelijk was om te zien. De matrozen gaven daar echter niets om, zij aten niettemin van den visch. Onze

opperbarbier nam de gal, de lever en het hart van het dier en bewaarde die, men gebruikt ze in Indië tegen ziekten. In Indië worden de Christenen, die niet aan de heete lucht gewend zijn, van tijd tot tijd door allerlei ziekten overvallen; sommigen worden blind bij dag, anderen bij nacht, sommigen kunnen overdag zien en niet bij nacht, en *vice versa*. Voor dezen dient het hart, de lever en de gal van dezen visch; men besmeert hunne oogen daarmee en legt het tusschen een paar linnen lappen daarop gedurende een nacht en een dag, dan worden ze beter.

Den 9den Januari werd er een hoop visch gevangen, *Benet* [Boniet] genoemd, die er uitziet als makreel in ons land, met vlammen op den rug, hij is droog maar goed om te eten. Wij vingen elken dag een groote hoeveelheid daarvan.

Den 10den Januari kregen wij de Canarische eilanden in zicht. De Canarische eilanden hebben hun naam van *Canibus marinis*, van de vele zeehonden, die er bij deze eilanden in grooten getale gevonden worden. Deze eilanden zijn 7 in getal, namelijk: Lancerotta, Porteventura, groot Canarië, Teneriffa, Gomera, Palma en Ferro. Ze zijn bevolkt door Spanjaarden en Portugeezen. De voornaamste plaatsen zijn: Canaria, Lancerotta, Gerrachicha, en Sancta Crux. Daar vandaan wordt uitgevoerd kostelijke Canariesuiker, benevens wijn en andere waren.

Den 11den Januari passeerden wij tusschen de beide Canarische eilanden Palma en Tenerifa, dat twee heel hooge landen zijn, hebbende Tenerifa oostelijk en Palma westelijk van ons. Op Tenerifa ligt Le Pico de Canaria, sommigen beweren, dat dit de hoogste berg in de wereld is, omdat men zegt dat hij bij helder weer 60 mijlen ver in zee gezien kan worden (doch *fides sit penes Auctorem*:), maar wij zagen hem naar gissing 12 mijlen daar vandaan en bij klaar weer zagen wij hem 10 mijlen daar vandaan als een wolk boven 't land.

Den 12den Januari passeerden wij twee andere van voormelde Canarische eilanden, Gomera 's morgens en 's avonds Ferro: hadden *Elevationem poli* 27 Graden, 52 minuut: en lag Ferro noordwest en Gomera noordoost.

Den 13den Januari passeerden wij *Tropicum canceri* op 24 Graden, 26 minuut.

Ik kan niet nalaten te spreken van een *Discours* dat plaats had tusschen mij en den opperstuurman, wiens naam was Visch,

hier bij deze Canarische eilanden. Hij beweerde namelijk (het houdende met *Copernico* en nog iemand, met name *Dunskerk*, welke beiden een boek hierover hebben uitgegeven) dat de aarde draait, maar zon en maan stilstaan, waar ik hem niet van kon afbrengen, daar hij vast bleef houden aan hunne leering en zich dus *Copernici Sphaeram* voorstelde als volgt: [1]

Hij wilde zich niet laten overtuigen, ofschoon ik *Argumenten* uit de Heilige Schrift aanvoerde (hij wilde deze niet aannemen). Wij hebben toch Gods klare woord, dat God de aarde grondvestte, zoo ook dat God het mirakel deed, dat Hij de zon en de maan liet stilstaan gedurende een geheelen dag, opdat Israëls kinderen konden zegevieren over de Amorieten, want als de zon en de maan *continueerlijk* stil stonden en de aarde draaide volgens de gissingen van Copernico en de anderen, dan was dat geen mirakel of onnatuurlijk werk, dat de Heer deed. Want de Heer zegt: Gij zon, sta stil te Gibeon, en gij, maan, in het dal Ajalons (Jozua X, v. 12). Zoo ook vind ik, dat de Heer de zon 10 graden terugzette op Achab's zonnewijzer: 2 Kon. XX, v. 11, wat David bevestigt in Ps. XIX, v. 6.7, waar hij zegt van de zon: De zon treedt als een bruidegom uit zijne slaapkamer — zij is vroolijk als een held, om het pad te loopen, haar uitgang is van het einde des hemels en haar omloop tot aan deszelfs einden, en niets is verborgen voor haar hitte. Met dit alles vermocht ik hem echter niet af te brengen van zijn waan, zelfs niet toen ik hem voorhield des HoogEdelen, wijdberoemden mans, Tygge Brahe's *Sphaeram*, die ik hem uitlegde. De aarde ligt er midden in, omdat zij stil staat. Daarnaast is de eerste planeet, de maan, gezet, omdat die het dichtst bij ons is, deze loopt rondom de aarde in 29 dagen. Naast deze is de zon geplaatst, de 4[de] planeet, die om de aarde loopt in een jaar. Daarnaast de tweede planeet, Venus, die om de aarde loopt in 10 maanden en 15 dagen. Naast deze is gezet de 3[de] planeet Mercurius, die om de aarde loopt in een jaar min 15 dagen. De twee planeten, Mercurius en Venus, worden boven de zon geplaatst en soms beneden de zon. Naast deze wordt thans geplaatst de 5[de] planeet, die in 2 jaar om de aarde loopt. Naast deze wordt Jupiter geplaatst, de 6[de] planeet, die om de aarde

---

[1] De tekst-afbeelding van de „Sphaera Copernici", met de zon in 't midden, is hier niet overgenomen. RED.

loopt in 12 jaar. Naast deze wordt Saturnus geplaatst, de 7[de] planeet, die om de aarde loopt in 30 jaar. Naast deze wordt geplaatst het *Firmamentum mobile*, waarin de vaste sterren zitten, dat om de aarde loopt in 120 jaar. Naast dit wordt geplaatst het vaste Firmament dat niet omloopt. [1]

Den 14[den] Januari waren wij niet ver van *Cabo Verdi*, dat de uiterste hoek is aan de westzijde van Africa; daar zagen wij voor het eerst vliegende visschen, duizend in getal — er kwamen eenige vliegen op ons schip; deze visschen hebben lange vinnen en lijken op haring; zoolang hunne vinnen nat zijn, kunnen zij vliegen, maar zoodra zij droog worden, vallen ze terug in zee of als zij dan juist boven het schip zijn, vallen ze in het schip. Deze visschen worden altijd achtervolgd door de andere groote visschen en daarvoor redden zij zich met de vlucht. Wij hadden nu reeds de hoogte van het eiland St. Antonie.

Den 15[den] Januari kwamen wij nu in *Mari Guinico* (ofschoon deze niets anders is dan éene zee, die om de aarde heenloopt en den generalen naam Oceanus of de groote zee heeft, behaagt het niettemin den zeeman die zee de namen te geven naar hare indeeling, zoodat ze genoemd wordt: Mare Balticum, Oostzee, Westzee, Mare Hispanicum, Mare Mediterraneum, Mare Megallanicum, Mare Guinicum, Mare Caspicum, Mare Rubrum, Mare Indicum, Persicum, Hircanicum, Japonicum. Deze zeeën hebben hare namen naar de landen, die er aan liggen, maar *generaliter* gesproken, is het maar de éene zee Oceanus).

Den 16, 17, 18, 19[den]. Niets notabels anders dan de onuitsprekelijke hitte, die elken dag grooter en grooter werd, en ons, die daar niet aan gewoon waren, zeer hinderlijk was, benevens de hevige dorst, dien wij leden door die hitte, welke elken dag toenam omdat wij niet tevreden waren met ons *Rancion*, daar wij nauwelijks een pot bier per dag kregen, wat in 't Hollandsch genoemd werd een flapkan, bevattende zes pint. In deze dagen van grooten, onuitsprekelijken dorst, dien ik en mijn kameraden leden, kochten wij van een matroos (die al eerder in Indië geweest was, wist wat dorst was en daarom van Amsterdam een heel vat water meegenomen had) een halve kan water, wij moesten hem daarvoor 8 bontgekleurde messen

[1] Ook hier is de tekst-afbeelding van de „Sphaera Tychonis Brahae", met de aarde in 't midden, niet overgenomen. RED.

geven, die daar meer waard zijn dan geld. Want elken dag werden ons door degenen, die eerder in Oost-Indië geweest waren, 16 Deensche skilling geboden voor een mes, waarvoor wij zelve 4 skilling hadden uitgegeven; hij wilde volstrekt geen geld hebben voor het water, maar wel waren, en wij allen hadden ons goed voorzien van messen, omdat wij wisten, dat staal en ijzer in Oost-Indië heel zeldzaam en duur zijn.

Den 20, 21, 22, 23sten. Niets nieuws gebeurd behalve dat het elken dag al heeter en heeter werd.

Den 24sten Januari werd er scheepsraad gehouden over den Noorschen matroos, die den Zweedschen den 3den Jan. stak, zooals eerder vermeld is, die nu weer geheel hersteld was. Deze Noorsche matroos had 21 dagen in de boeien gezeten. Zoo werd er nu scheepsraad gehouden. De klok werd geluid (omtrent dat luiden bestaat de order, dat wie van de gezonden dan niet op het dek verschijnt, tot straf 50 gulden moet geven — daarom gaat de provoost naar beneden, roept het volk op, ja sleurt hen zelfs uit hun kooien). Terstond daarop moest de gemeene man (die in 't Hollandsch schertsend Jan Hagel genoemd wordt, terwijl men hun meesters Jan Donder noemt) voor den mast gaan staan, en wie het misdrijf had begaan, stond daarbij in boeien; daarop las de boekhouder het zeerecht voor, namelijk, dat wie het mes trekt om een ander te verwonden, van de groote ra springen moet in zee en driemaal onder het schip doorgehaald zal worden, verder 300 slagen met een eind touw op zijn achterste zal krijgen (de soldaten met een hout in den vorm van de kolf van een snaphaan, en de matrozen met een eind touw). Verder verliest hij 6 maanden gage van zijn verdiend loon, en een mes zal midden door zijn hand in den grooten mast gestoken worden en zelf zal hij zijn hand daar weer uittrekken; toen de order afgelezen was, werd dit alles *gestatueerd* op dien matroos en na doorstane straf zag hij er meer dood dan levend uit, maar hij werd begenadigd op het punt van 't verlies der 6 maanden gage, om der wille van zijn vrouw en kleine kinderen in Holland, welke elke maand van de Compagnie de halve gage trokken.

Den 25sten Jan. waren wij gekomen in Mare Megallanicum; deze Megallaansche zee heeft haar naam van *Ferdinando Megallano*, een Spanjaard, die daar het eerst gezeild heeft en de eilanden Ilie de Maj en Ilie del Fuego gevonden heeft, en

men vindt daar een Straat, die 70 mijlen lang is en loopt tot Guinea [lees: Guiana], liggende in America, zoodat wij nu reeds in het derde deel van de wereld waren, namelijk in de zee, die gerekend wordt tot America te behooren.

Den 26, 27 en 28sten waren we op de hoogte van de eilanden *Ilie de Maj* en *Ilie del Fuego*; deze twee eilanden liggen niet ver van elkander en behooren aan de Spanjaarden, omdat zij deze in bezit genomen hebben en versterkt met kasteelen. Sommigen beweren, dat hier zich de hel bevindt omdat ze een verschrikkelijk vuur uitbraken. Maar wij weten dat ons in den heiligen Bijbel de plaats beschreven is als zijnde *Centrum terrae* of ook *per Inferiores terrae partes in certo qvodam etc.* Wat niemand kan of mag onderzoeken, maar men leze daarover Num. XVI, v. 33, Job XXXVIII, v. 17, Lucas XVI, v. 28, Eph. IV, v. 9.

Den 1sten Februari waren wij op de hoogte van *St. Jago*, dat een eiland is dat toebehoort aan de Portugeezen, en gerekend wordt tot America.

Den 6en Februari zagen wij 7 kleine eilanden aan onze rechter hand, die genoemd worden *Soute*-eilanden, of in 't Deensch Salte-öer, omdat er op die eilanden kostelijk zout te verkrijgen is, dat de Spanjaarden daar uitvoeren; deze eilanden liggen in een rechte lijn achter elkander, zoo dicht bijeen, dat het ons voorkwam alsof er niet meer dan een halve kwartmijl tusschen lag.

Men wist, dat hier onze schepen, die naar Oost-Indië gaan, zich het allermeest in acht moeten nemen, nu zij de Linie naderen, dat zij hun koers noch te veel naar de bocht van Africa nemen, noch te veel hooger naar Brazilië in America. Want komt men de kust van Guinea te nabij, dan kan men tengevolge van algeheele windstilte niet vooruit komen, men moet dan soms maanden blijven liggen en drijven voor men de Linie kan passeeren, zooals vele schepen overkomen is, waarin de oorzaak ligt, dat zij zooveel dooden hebben gehad, sommige 30, eenige 40, andere 60, onder de Linie. Komt men daarentegen aan den anderen kant Brazilië te na, dan bestaat er gevaar tegen het rif te stooten, genaamd Baixos de Abrolhos (waarover later gesproken zal worden), en moet dan bijna de helft van den weg of de reis weer terug, waarover de scheepsraad bijeenkwam om te *debatteeren* omtrent den koers, en na afloop daarvan kozen we weer de volle zee.

Den 12den Februari 's nachts passeerden wij voor de eerste

maal *Lineam Aequinoctialem*, zoo stilletjes, dat niemand er iets van wist voor dat wij 's middags de hoogte namen en toen was *Elevatio Poli* slechts 34 minuut, en den volgenden dag op 1 graad ten zuiden van de Linie begonnen wij ook *Polum Antarcticum* te zien, of de Zuidster, en *Polum Arcticum*, of Noordster, uit het oog te verliezen, die ik niet weerzag voordat ik in China kwam (waarvan ik later vertellen zal). Nu hadden wij de zon 's middags in het Noorden. De klok werd dien dag geluid, waarop al het volk terstond boven kwam en toen werd er op bevel van den kapitein door den predikant gebeden en gedankt, omdat God ons zoo genadig en voorspoedig door de Linie had gevoerd en omdat wij slechts één enkelen doode hadden en die man was heel oud en stierf denzelfden nacht dat wij de Linie passeerden, en een matroos was het op de spraak geslagen, wij hoorden hem niet meer spreken op de geheele reis: hij was frisch en gezond, maar waar hij zat of stond, daar prakkizeerde hij. Maar 2 jaar daarna zag ik denzelfden matroos op Batavia, daar vroeg ik hem, hoe 't hem ging en hij antwoordde: alles wel, en dat hij zijn spraak teruggekregen had 8 dagen nadat hij in Batavia aangekomen was. De doode werd naar 't gebruik over boord gezet; en nog werd het met den dag heeter.

Den 14^den^ Febr. overlegden wij, met ons 15^en^ studenten, een comedie op het schip te spelen, namelijk de historie van Holofernes, en vroegen wij verlof daartoe bij den Admiraal en werd het ons *geconcedeerd*, en het zou gebeuren op 16 Febr. als het goed weer was, hetgeen ook het geval was; wij hadden een tent met gordijnen opgeslagen, welke wij konden wegtrekken en dichttrekken, achter op het bovenste dek; daarvóór zaten de Admiraal en de Kapitein met hun vrouwen, benevens het volk, waarvan het grootste deel in het want geklommen was om naar ons te zien; wij stelden eerst verschijningen voor, en daarna begon de comedie, gevolgd naar het verhaal in den bijbel en daarmee eindigde deze dag genoegelijk en het voldeed allen zeer.

Den 16^den^ Febr. stierf er een soldaat, die uit Hamburg kwam, welke naar het gebruik den 17^den^ na een gebed over boord gezet werd.

Den 24sten Febr. passeerden wij onder de zon, het was een onuitsprekelijke hitte en wij leden tengevolge daarvan een verschrikkelijken dorst; het was zoo bladstil, dat er geen golfje

ook maar zoo groot als het heft van een mes in zee te zien was. Op het middaguur zetten wij een mes overeind op het dek, maar het gaf geen schaduw af, en hieruit zoowel als door het nemen van de hoogte *praesumeerden* wij dat wij ons onder de zon bevonden. Op dien dag waren allen die zwemmen konden, gaan baden in zee en ofschoon er velen waren die niet zwemmen konden, ontkleedden zij zich toch en sprongen in zee, met een touw om het lijf gebonden dat vast zat aan 't schip, opdat zij niet zouden verdrinken. Maar zij waren allen zeer bang voor den visch haai, die op den mensch aast, waarvan reeds eerder gesproken is, maar gelukkig werd er geen enkele gezien.

Den 25sten Febr. 's nachts kwam er een gewenschte regen; alle man was toen op het dek en wie al eerder groote reizen gedaan hadden, hadden maatregelen genomen om het water op te vangen, terwijl ik en mijn kameraad ons behielpen zoo goed wij konden — wij vingen water op in onze hemden, met zooveel ijver, dat wij een vaatje vol hadden; dat was voor ons als een groot geschenk, wij zetten het in onze kist om het te bewaren als een heiligdom —; het was echter vreemd, dat wij na dien dag geen grooten dorst meer hadden en wel toekomen konden met ons rantsoen.

Den 26sten Febr. hadden wij een dooden matroos, die een Zwaab was — die na een gebed volgens het gebruik den 27sten over boord gezet werd.

Den 28sten Febr. verlangde de Admiraal 's avonds van ons, die met ons 15en studenten zaten te zingen, dat wij tegen den 5den Maart weder een comedie zouden instudeeren, over den Verloren Zoon, als het goed weer was; hetwelk ook geschiedde en goed werd ontvangen.

Den 7den Maart hadden wij een Zuidoostewind, trachtten daarom boven *Abrolho* te komen en toen wij bij Abrolho kwamen, ging de wind liggen, zoodat wij vreesden, er niet meer voorbij te komen; toen werden wij geholpen, doordat de wind ruimde, wij kwamen er echter zoo dicht bij, dat wij het uiterste eiland zien konden, maar wij kwamen er goddank toch boven, wat ons zeer verheugde, want als wij hadden moeten wenden, had dat een lange reis gegeven en bovendien veel zieken en dooden (waarover te voren geschreven is). Dien dag kreeg elke man een dubbel rantsoen, met een flapkan Spaanschen

wijn per bak. Daar zijn enkele eilanden, die genoemd worden *Baixos Abrolhos*, die een 60 mijl ver in zee uitsteken en daar is menigeen omgekomen. Den 9des Maart waren we op de hoogte van het eiland *Tristan di Acunna*, dat wij echter niet konden zien, wij hadden *Elevationem poli* 30 grad. 14 min.

Kregen tezelfdertijd een noordwestewind, liepen daarom oostelijk, om te komen bij *Cabo de bona Esperança*.

Den 10[den] Maart kwam er een einde aan ons scheepsbier en kregen wij in plaats daarvan tot rantsoen elken dag evenveel water, namelijk een pot vol. Er werd van nu aan ook geen stokvisch meer geschaft, omdat er 80 kan water noodig was om ze te koken en wij waren bang, dat wij Cabo de bona Esperança niet zouden vinden (zooals dat sommigen overkomen is) en dan verlegen zouden zijn om water.

Den 14[den] zagen wij verschillende teekenen van Cabo de bona Esperança, dat voornamelijk waren zwaluwen, walvisschen, *Trombas* (dat is lang drijvend riet met stengel en al), en een menigte bonte meeuwen, genaamd *Mangas de Veluelo* [lees: Velludo], in 't Deensch Flöyels Ermer (fluweelen mouwen) omdat de vleugels zwart zijn, wij vingen ze voor tijdverdrijf, ofschoon ze niet te eten waren vanwege hun traansmaak. Al dit genoemde is een zeker teeken, dat men niet ver van *Caba de bona Esperança* is, want dit alles volgde ons totdat wij te Cabo aankwamen. Terwijl het een onfeilbaar teeken is, als het kompas rechtstreeks Zuid-Noord wijst — dan zie men uit naar land. Dienzelfden dag werd door den kapitein bekend gemaakt, dat, wie het eerst het land ontdekte, een zoetemelksche kaas, een nieuwen hoed, een vaatje brandewijn en 4 rijksdaalders in geld zou krijgen; van toen af hoorde men elken dag roepen: Land, Land, maar het was telkens «boterland», want het verdween dadelijk weer — het waren wolken, die er uitzagen als land.

Den 20[sten] Maart riep de matroos, die in de mars was: «Land, Land» zoodra het dag werd (de naam van dien matroos was Teunis), en toen het acht uur was, zagen wij duidelijk land, namelijk Tafelbaai, waarmee wij allen heel blij waren, daar iedereen er naar verlangde, Africa te zien en het met zijn voeten te betreden, omdat wij dan *Antipoden* waren met betrekking tot ons vaderland, dat is, dat wij dan onze voeten zetten recht tegenover die van onze betrekkingen thuis. Diezelfde

matroos werd opgehangen op Batavia, den 12den Aug. van 't zelfde jaar, omdat hij een anderen matroos met een mes doodstak; hij was ook degene, die het eerst *Javam Majorem* zag, want hij was al eerder in Oost-Indië geweest.

Deze *Cabo de bona Esperança* is de uiterste punt van Africa, liggende op 34½ Gr. naar 't Zuiden, en is gebouwd in Tafelbaai, waar de HoogEdelwelgeboren Zalige Heer Ofve Giedde ter roemrijke gedachtenis in een steen heeft laten houwen naam en *symbolum* van onzen Allergenadigsten Koning **Christiaan** den Vierden. Tafelbaai heeft haar naam gekregen van den berg die daar in de nabijheid ligt en is het eerst door de Portugeezen ontdekt, die later de plaats versterkt hebben met een schoon kasteel en er hunne voorraden aanvulden, omdat het daar halfweg Indië is, n.l. van Noorwegen 1600 mijlen. Zij noemden de plaats *Cabo de bona Esperança*. Later hebben de Hollanders de plaats genoemd *Caput bonae Spei* of Fort de Goede Hoop, dat is: het kasteel, waar zij goede verwachtingen hebben. Dit Cabo hebben de Hollanders versterkt met twee groote kasteelen; het eene kasteel dat er het eerst stond, is door twee wallen omringd; buiten den eersten wal, die van steen gemaakt is, loopt geen water, maar om den tweeden, die van aarde gemaakt is, loopen grachten; binnen den binnensten wal woont de Gouverneur, alsook de Raad. Zoodra wij nu den 21sten Maart ons anker uitgeworpen hadden, ging de Admiraal aan land met zijn vrouw, kinderen en dienstvolk, want hij zou Gouverneur worden over dat land; wij streken terstond onze Admiraalsvlag, want de vlag hing uit van het kasteel en van alle wachtposten tot nader order van den Gouverneur. Toen de Admiraal afscheid van ons nam en zich aan land begaf, losten wij hem ter eere 9 kanonschoten en toen hij aan land kwam, vuurden ze uit alle stukken op de kasteelen, tegelijk met dat alle soldaten 3 charges deden met hun geweer.

Den 22sten Maart kreeg onze kapitein last van den Gouverneur, de vlag te voeren en naar Oost-Indië te gaan als Admiraal. Wij vonden bij *Cabo bonae Spei* het schip Gouda, dat 4 dagen eerder aangekomen was, terwijl onze andere 5 schepen den eenen dag na den anderen na ons kwamen; wij hadden ze niet gezien sinds de storm ons scheidde in de Spaansche zee, zooals reeds eerder verteld is. De matrozen brachten het schip in orde met schrobben en al, en haalden elken dag versch water,

buitendien werden ons elken dag ververschingen uitgereikt zooveel wij maar lustten, versch schapenvleesch, waterlemoenen, radijzen en allerlei lekkere groenten, die er in overvloed groeien in dat land, versche en gedroogde visch. De Hollanders houden zeer streng de wacht, niet uit vrees voor de Heidenen, maar voor de Christen potentaten, die, zooals bekend is, oorlog met de Hollanders hebben in het vaderland, waarom er, als er een schip nadert, van alle wachtposten een vlag wordt uitgestoken en dan weet men spoedig wat voor schip het is; voor 't overige voeren ze meestal elk jaar boeren uit Holland aan, die dit land bebouwen (zoo vindt men er reeds bijna 100 boerenhuizen verspreid over 't land), en die dag voor dag wijngaarden planten; het land op zich zelf is heel vruchtbaar. De Tafelberg is bij storm en onweer bedekt met wolken, en het is heerlijk om te zien bij helder weer 's avonds als de avondster opkomt, dan verrijst ze vlak boven dezen Tafelberg en schijnt het alsof er een licht midden op de tafel brandt.

In deze dagen kwam er een luitenant aan boord en nam van ons schip 28 soldaten, 6 adelborsten en 8 matrozen, samen 42 man, die terstond hunne kisten in booten moesten neerlaten en naar land varen om daar te blijven, onder welke manschappen mijn kameraad was, en ofschoon wij ongaarne scheidden, moesten wij het ons toch laten welgevallen, want men was zoo goed als verkocht voor geld en moest gaan volgens het commando; onze scheiding smartte ons alsof wij een echtpaar geweest waren. Wij moesten nu ook de kleine koopmanschap verkoopen, die wij gezamenlijk hadden voor ons beider rekening; wij kregen voor een vaatje brandewijn op Cabo 32 Rijksd. 't welk ons zelf in Amsterdam 6 Rijksd. gekost had; nog 40 schaalponden tabak, voor elk schaalpond een halven Rijksd., te samen 20 Rijksd. die ons zelf 5 Rijksd. gekost hadden; nog 20 zoetemelksche kazen voor één Rijksd. het stuk, 14 hadden wij zelve van Holland meegenomen en 6 waren ons op het schip voor rantsoen gegeven, want van wege de Compagnie werden er 3 kazen per man geleverd, waarmee wij genoegen moesten nemen voor de geheele reis; en zoo zeiden wij elkander bedroefd goeden nacht.

Wat betreft de Heidenen, die hier op *Cabo bonae Spei* gevonden worden en de inboorlingen hier in 't land, het zijn de allerleelijkste menschen die er in de wereld kunnen zijn.

Er kwam een hoop van deze *Hottentotten* bij ons op 't schip (want deze inboorlingen noemt men *Hottentotten*). De mannen zijn zoo groot als bij ons een jongen van 15 jaar, zij hebben een slank lichaam, maar een platten neus, hun haar gelijkt net zwarte wol en daar hangen zij voor sieraad onechte paarlen in, die zij van de Hollanders krijgen; hun huid is bruinachtig, maar zij nemen vet en vuil van de dieren en smeren zich daarmee in, wat hun beide een leelijk aanzien en een leelijke lucht geeft; zij zijn geheel naakt, behalve dat zij over de schouders een schaapshuid dragen bij wijze van mantel; die schaapshuid is zooals ze haar van het schaap hebben afgenomen — zij dragen haar omgekeerd op hunne lichamen voor de warmte, want het is er winter en zomer, de winter begint in Maart; om hunne armen dragen ze koperen en ijzeren ringen, wat voor een groot sieraad doorgaat bij hen, terwijl zij om den linkerarm nog darmen hebben geslingerd, met vuil er in uit de beesten gehaald, zoowel als om den hals en het middel, welke darmen zij elk jaar in Mei vernieuwen, want dan is het nieuwjaar bij hen; zij hebben groote gaten in hunne ooren, waarin ze onechte koralen hangen, die zij van de Hollanders krijgen. Zij hebben altijd een speer in handen, die aan 't uiteinde in 't vuur gehard is, zij kunnen met groote zekerheid een steen werpen, zelfs zóó dat zij daarmee een vogel in de vlucht kunnen dooden; het zijn de oefeningen van de mannen, dat werpen en het rennen in wedstrijd tegen een paard, 't welk zij met gemak doen. Wat de vrouwen betreft, die zijn niet grooter dan in ons land een meisje van 12 jaar, hare hoofden zijn altoos bedekt met een schaapshuid en over haar schouders hangt ook een schaapshuid en een lap als een vossestaart voor hare heimelijkheid; zij hebben ook de zooevengenoemde darmen in menigte hangen om hals, armen en beenen, en koperen en ijzeren ringen en onechte paarlen. Dezen waren op ons schip gekomen met vrouwen en kinderen, 19 in getal, de vrouwen droegen hare kinderen op den rug en hare borsten waren zoo lang als lange, smalle flesschen, welke zij op haar rug konden werpen om zoo de kinderen te zoogen, ze sprongen en huppelden op en neer voor ons, opdat we hun een stuk tabak zouden geven (daar zijn ze zeer fel op). Men kon hen tot alles krijgen wat men maar wilde voor tabak; zij sloegen een Pool dood terwijl wij bij *Cabo bonae Spei* lagen,

omdat zij zagen, dat hij een rol tabak onder den arm droeg; hun taal is meer ongearticuleerd dan gearticuleerd, wij konden er geen woord van verstaan, want ze klappen met de tong tegen 't verhemelte als zij spreken, ze noemden goede tabak *Tubaccum tzicum*; ze moesten dadelijk weer naar land varen, want wij wilden hen niet langer aan boord hebben, omdat zij diefachtig zijn, zij kapen alle ijzer en klein gereedschap dat zij machtig kunnen worden. Wat den godsdienst dezer Hottentotten betreft, daarvan heb ik veel gehoord van een Hottentot, die lang bij de Hollanders geweest was en goed Hollandsch sprak. Kuischheid geldt bij hen voor den hoogsten godsdienst, zoodat, als een man en vrouw in gemeenschap leven buiten of voor het huwelijk, beide schuldigen gesteenigd moeten worden. Zij aanbidden zon en maan en zij gelooven, dat er een groot kapitein hier boven is, en een groot kapitein hier beneden. De kapitein, die daarboven is, is soms goed, als hij mooi weer geeft en soms kwaad als hij storm en koude geeft; terwijl de kapitein hier beneden altijd goed is, want hij geeft hun vee voor voedsel, visch voor hun bestaan, ja, de kapitein maakt dat zij 't niet noodig hebben te werken (zij vinden het zeer verwonderlijk dat wij, christenen, werken), en zij zeggen, dat wij allen sterfelijk zijn, wij hebben niets voor al ons werk, wij worden ten laatste toch in de aarde geworpen en zoo is alles vergeefsch wat wij doen. Wat hun huwelijk betreft, zij gaan dat aan als zij beiden 12 jaar oud zijn en het de wederzijdsche ouders bevalt, maar zij moeten neef en nicht zijn in den eersten of tweeden graad. Dan worden zij te samen gebracht en voordat zij hun *Copulation* aangaan, worden zij eerst door den priester onderzocht (deze onderscheidt zich van de anderen doordat hij twee schaapsvellen draagt, een over de schouders en een om het middel, deze priesters mogen zelf niet trouwen en ook wordt er niemand tot priester gekozen, die niet eerst zijn beide testikels heeft laten afsnijden); zij worden door den priester onderzocht of ze gezond zijn en zonder *mancament*. Dan snijdt de priester bij den man den linker testikel af, en bij de vrouw een lid van een vinger der rechter hand, waaraan men kan zien hoe vaak zij getrouwd geweest is, want voor elk huwelijk moet zij een vingerlid missen, terwijl de man alleen de eerste maal den eenen testikel moet missen. Als de man nu hersteld is en de vinger van de vrouw gehecht (deze teekenen gelden

voor verlovingsteekenen bij hen), dan komen ze tesamen in Mei wanneer, als het volle maan is, hun nieuwjaar valt; zij worden dan versierd met schapendarmen, die vol vuil zitten, en met een krans van struisveeren om hoofd en middel (het land is namelijk vol struisvogels). Een gemeen Hottentot mag anders niet met struisveeren versierd loopen, doch alleen maar hun koningen en vorsten, maar als zij trouwen, dan wordt het hun *geconcedeerd*. Dan heeft er een groote bijeenkomst plaats, bruid en bruidegom komen hand in hand aan, en de heele vergadering joelt en schreeuwt terwijl hun priester verschijnt met een brandende fakkel in zijn rechterhand, en met de linker een stuk hout, in den vorm van eene halve maan, op en neer zwaait. Zoodra nu de priester fakkel en maan om het jonge paar zwaait, vallen zij op de knieën, met hunne handen wijzende naar de halve maan en naar den hemel, daarmee te kennen gevende, dat hemel en maan zich van hen afwenden zullen als zij elkander niet trouw blijven. Daarna spreekt de priester eenige woorden over hen uit en daarmee keert ieder naar zijn woning terug. Als er iemand bij hen sterft, begraven ze hem geheel naakt en de priester komt weer met fakkel en halve maan, waarmee hij dan getuigenis aflegt, dat de doode deugdzaam geleefd heeft in zijn huwelijk. Maar als er een vrouw sterft, die nog een zuigeling heeft, dan wordt het kind levend met haar begraven, in de veronderstelling dat voor een kind hetwelk nog gezoogd wordt, na moeders dood niet gezorgd wordt. Verder houden zij, als de zon is ondergegaan, de wacht bij een groot vuur, al springende en joelende, opdat de leeuw niet zal komen om hun kwaad te doen. Wat hunne spijzen betreft, deze Hottentotten eten rauw vleesch en rauwe visch (zooals zij ze uit het water vangen). Zoodra zij de huid van een schaap hebben afgetrokken, eten ze het op; ze hebben steenen messen en zij leven 100 jaar en zijn niet vaak ziek.

De Hollanders sturen nu en dan soms 100, soms 200 ruiters in dit Hottentottenland, met tabak, koperen en ijzeren ringen, onechte paarlen, waar zij dan paarden, die zoo klein zijn als de Noorsche, koeien en schapen tegen inruilen. Deze schapen zijn zoo groot als een eenjarig kalf bij ons en hebben een breed achterste en een heel korten staart; de Hottentotten verkoopen zoo'n schaap voor een stuk tabak zoo lang als een vinger. Maar het is zonderling, dat het een koopman of soldaat op

strenge straf verboden is, koopmanschap te doen met deze Hottentotten. De Compagnie wil zelve de winst hebben en zij neemt weer 8 gulden voor zoo'n schaap. Ik ging elken dag aan land om dit *Cabo* eens goed te bezien en ik zag verschillende dieren, die ik vroeger nooit gezien had. Men vindt hier in Africa van allerlei dieren: leeuwen, luipaarden, tijgers, beren (die zwartbont zijn), vossen, wilde paarden met zwarte en witte strepen, die als vlammen over hun geheele lichaam gaan en welker pooten zoo dun zijn als van eene ree. Zeepaarden, die elders genoemd worden *Hippopotamos*, worden aangetroffen in Tafelbaai zoowel als in de rivier *Nilo*. Deze heeft korte pooten als een os, een kleinen, stompen staart, een zeer dikke huid, lange, smalle tanden en den kop van een os, lange lipharen; hij loopt soms op het land en eet het gras dat aan het strand groeit; hij zit vol traan, waar men zich mee insmeert tegen gezwellen, die er door verdwijnen; zijn tanden zijn goed tegen tandpijn, als men zijn tanden daarmee stookt; zijn bloed wordt in Oost-Indië door schilders gebruikt voor verf.

Hier vindt men ook Bavianen, die zoo groot zijn als vaarzen, doch geschapen als apen; deze Bavianen verzamelen zich in groote menigte tegen den avond, slaan zelve vuur met twee steenen, dragen hout aan bij het vuur en maken dan alarm, evenals van de Hottentotten is verteld, opdat de leeuwen hen niet zullen overvallen.

Hier vindt men ook het dier *Rhinoster* of *Rhinoceros*, dat in Indië voorkomt op *Bengala* en *Patana*, een donkerblauwe kleur heeft, maar met iets witachtigs, is 5 el hoog en 4 el lang en heeft heel korte pooten; om den bek heen is hij als een zwijn en hij heeft een krommen hoorn op den neus, 1 el lang, sommige hebben witte, andere zwarte hoorns (ik kocht op mijn terugreis 4 van elke soort, gaf 2 rijksdaalders per stuk op *Cabo bonae Spei*, welke de Engelschen mij afnamen); ze hebben ook een krommen hoorn in den nek, een halve el lang, en van den rug tot aan de pooten als 't ware harde schubben, net alsof die op hun lijf vastgebonden zijn; met zijn scherpe tong kan hij een mensch met been en al likkende verslinden. En hij ziet er uit, zooals de afbeelding [1] aanduidt. Dit dier is de voornaamste vijand van den olifant, en als hij met hem wil

[1] Deze onbeduidende afbeelding staat op het titelblad van het boek. VERT.

vechten, scherpt hij zijn hoorn tegen een steen en loopt den olifant tusschen de pooten en steekt hem met den hoorn in den buik, waar diens huid dun is. Maar mislukt dit hem, dan slaat de olifant hem dood met zijn lange slurf en scheurt hem in stukken met zijn lange tanden; al wat er aan zijn lichaam te vinden is, wordt in Indië als medicijn gebruikt.

Er zijn verschillende meeningen omtrent de vraag of dit dier de Eenhoorn is, waarover gesproken wordt, daar men het dier Eenhoorn niet vinden kan in de gestalte waarin hij door sommigen afgebeeld is, want zij teekenen hem als een paard met een hoorn midden op het voorhoofd. Sommigen beweren, dat de reebokken die gevonden worden op *Cabo de bona Esperança* de Eenhoorns zouden zijn, omdat enkele daarvan 2 el lange hoorns op het voorhoofd hebben en andere hoorns van 1 el lengte, zwarte of witte, en die hoorns groeien in knotten als het Japansche riet en sommige alsof ze gedraaid waren.

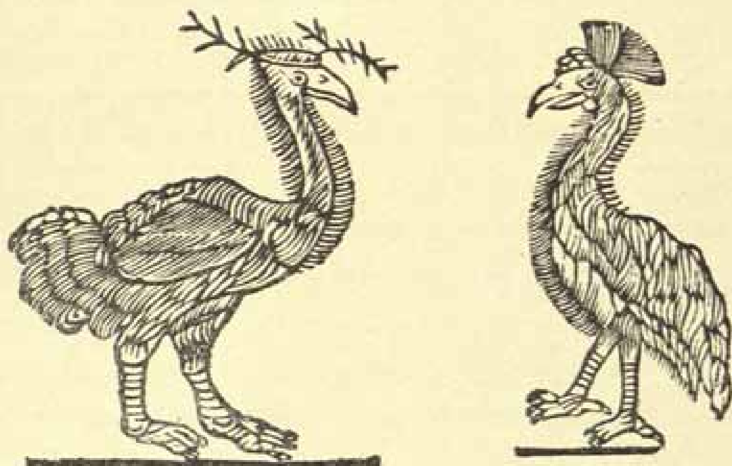
Men vindt hier ook olifanten, wat overal in de wereld de grootste landdieren zijn; men ziet ze ook in overvloed op *Java Majori* in Oost-Indië. De grootste is 9 el hoog, 7 el lang. Hij is het verstandigste van alle dieren, verstaat de landstaal die daar gesproken wordt — dit dier is gehoorzaam en dienstvaardig; wat het leert, onthoudt het, het is vriendelijk en eergierig. En men moet er zich over verwonderen: elken morgen als de zon opkomt en wanneer het nieuwe maan is, strekt de olifant zijn slurf omhoog naar den hemel en laat een sterk geluid hooren, alsof men een bazuin blaast, om de zon en de maan welkom te heeten. Ook kan men deze dieren niet bevelen naar het schip te gaan voordat men hun beloofd heeft, dat zij terug zullen komen op de plaats van waar men ze gehaald heeft. Enkelen heeft men geleerd, op de knieën te vallen. Ik heb olifanten gezien, die met het zwaard konden vechten, en dansen. Alle spijs en drank, die de olifant tot zich neemt, neemt hij aan en voert hij naar den mond met zijn slurf — die slurf is zijn hand, zijn kracht ligt in de slurf, hij kan daarmee groote, dikke boomen vellen. De beide tanden, die buiten zijn bek uitsteken, zijn bij de grootste 2 el lang; uit Oost-Indië worden ze uitgevoerd; hij kan geen muizen verdragen, baadt zich elken dag in de rivieren en omdat hij door zijn grootte niet zwemmen kan, neemt hij water op in zijn slurf en sproeit dat uit over zijn heele lichaam. Plinius, Epiphanius, Aristoteles

statueeren, dat de olifant 12 jaar drachtig is, anderen 10 jaar, enkelen 2 jaar, terwijl ik gehoord heb, dat Generaal *Madsuiker* [Maetsuycker] te Batavia bevonden heeft, dat de olifant 18 maanden draagt en in zijn heele leven niet meer dan 3 maal werpt en in 6 jaar zijn jong grootbrengt. De olifant is volwassen in 12 jaar; er zijn slechts twee plaatsen in Oost-Indië waar men witte olifanten vindt, namelijk op Ceylon en Siam. Komt een van deze olifanten bij de anderen, die meestal zwart zijn of muscuskleurig, dan valt de zwarte op de knieën voor den witte, waaruit voortvloeit, dat men verstaan moet, dat de zwarte Heiden den blanken Christen onderdanig behoort te zijn. De olifant heeft op zijn rug een harde huid, de staart is heel kort, hij kan daarmee geen vliegen verjagen, maar hij kan zijn huid zoo in rimpels trekken, dat de vliegen er in doodgedrukt worden; korte haren op hun ledematen; de huid van den buik is dun; als een mensch een ongetemden olifant tegenkomt en deze zich wil vernederen voor hem, dan neemt hij dien mensch op met zijn slurf, zet hem op zijn rug en draagt hem weg waarheen hij maar wil. De Heidenen gebruiken den olifant in den strijd, er kunnen acht gewapende mannen op hem zitten. Hier vindt men ook struisvogels, zooals ook in Moorenland, die zeer hoog zijn; als zij hun hals opheffen steken ze boven het hoofd van een grooten man, die te paard zit, uit, iedere stap dien ze nemen is 18 voet lang als ze op 't langzaamst loopen, ze kunnen niet hoog vliegen, hun klauwen gelijken op hertehoeven. Als iemand hen vervolgt, zijn ze zoo vernuftig, dat ze een steen tusschen hunne klauwen nemen en dien naar hun vervolger werpen, zoodat hij vluchten moet. Er staat geschreven, dat zij staal en ijzer kunnen eten, maar toen ik hun dat voorwierp, wilden ze er niet aan, doch been eten ze wel. Het grootste profijt van deze dieren zijn hun eieren en vederen. De eierschalen worden gebezigd voor drinknap eu de veeren tot pluimen. In de Schrift wordt over den vogel gesproken Levit. XI, vs. 16, Deut. XIV, vs. 15 en Job XXXIX, vs. 16.

De struisvogel, die in *China* gevonden wordt, is geheel anders, hij is even hoog als de Afrikaansche struisvogel, maar heeft smallere pooten en hij draagt zijn struisveeren op den kop, de andere op den rug; daarbij is hij beter te vangen dan de andere — zijn eieren zijn even groot als die van den ander, maar de zijne zijn geel en die van den ander wit.

Struisvogels, zooals gevonden worden in *Cabo bonae Spei*, evenals in Moorenland.[1]

Struisvogels, zooals gevonden worden in *China*.

Men vindt ook op *Cabo* een soort vogel, die *Pingvin* heet, zoo genoemd niet omdat ze zoo vet zijn, maar om hun witte koppen; op den rug zijn ze zwart, de buik is wit en hij heeft een witten rand om den hals. De huid is zoo dik als van een zwijn, de snavel zoo groot als van een raaf, de hals kort en dik, het lichaam zoo groot als van eene gans; in plaats van vleugels hebben ze eenige kleine neerhangende vleugeltjes, waarmee ze kunnen zwemmen. Ze zijn veel in het water, als ze aan land komen is dat altijd met z'n drieën en vieren, de pooten zijn zwart en als ganzepooten, ze loopen rechtop. Ze smaken heel goed en ofschoon ze niets anders dan visch eten, smaken ze daar in 't geheel niet naar. Men kan in een uur wel over de 100 van hen vangen, zoo talrijk zijn ze; ze zijn gemakkelijk te vangen omdat ze in 't geheel niet kunnen vliegen.[2]

Buitendien kon men een zeekoe zien, die in de slachterij stond, opgestopt met hooi, welke levend gevangen was; men had er veel traan van gehad, zij had twee groote tanden in den bek, korte pooten en de huid zag er uit als een zeil. Zooals ik al eerder gezegd heb, men vindt bijna alle soorten

¹ Terwille der curieusheid wordt deze tekst-afbeelding uit het boek gereproduceerd. Red.

² Hier volgt een tekst-afbeelding van een pinguin, die wij weglaten. Red.

van dieren in Africa; zoo valt er mij ook in, te spreken van den Draak, ofschoon ik volstrekt niet weet, of die daar ook gevonden wordt — vele menschen meenen, dat er in 't geheel geen draken bestaan, maar ik wil den goedgunstigen lezer toch vertellen wat ik bij verscheiden *Auctores* omtrent een draak gelezen heb.

In Moorenland en in Oost-Indië zijn er draken van 20 el lang, hun bloed is een kostelijk geneesmiddel, in zijn kop heeft hij een edelsteen, die *Draconites* heet, of *Draconitia*, die ook een groote geneeskracht heeft. *Linscoten* schrijft in zijn Journaal, dat er op het eiland Bamba in het Congorijk draken moeten zijn, die vleugels en staarten hebben en een grooten bek, waarin verscheiden rijen tanden, twee pooten, de huid is heel fraai en de zwarte Heidenen op die plaats aanbidden hem. Op een van de Macaos-eilanden in China vonden ik en al ons scheepsvolk talrijke schubben, die de Chineezen ons vertelden, dat van den draak waren, welke hij zelf van zich zou hebben afgeslagen, ze waren groot en rond en 't was net alsof ze verguld waren. Ik zal niet spreken van wat de gemeene man in Noorwegen mij dikwijls verteld heeft, hoe zij den draak hebben zien vliegen van den eenen berg naar den anderen. Maar Diodorus, Strabo, Aelianus en Aristoteles schrijven allen, dat er draken zouden zijn, die 240 voet lang zijn, ze kunnen man en paard oplichten; er is ook altijd strijd, zoo schrijven zij, tusschen den draak en den olifant en als zij samenkomen om te vechten, dan komen ze beide om. [1]

De vogel *Kasuarus*, die in Oost-Indië gewoonlijk *Emme* genoemd wordt, komt van het eiland Banda in Oost-Indië, heeft een zwartachtige kleur, maar bruine veeren, is half zoo groot als een struisvogel, maar de pooten en voeten zijn geelachtig, daarmee kan hij achteruitslaan als een paard. Voor de borst heeft hij een harde plaat als een schild; op den kop een ronden, harden helm als een dop, zoo hard als been, van blauw- en roodachtige kleur, de hals is als die van een kalkoenschen haan — wij hadden 6 van zulke, die wij mee zouden nemen naar het vaderland; hunne vleugels zijn heel kort, zij kunnen niet vliegen en hebben geen achterdeel en ze zien er uit zooals de afbeelding aangeeft. [2]

[1] De hier volgende tekst-afbeelding (!) van een draak laten wij weg. — De origineele tekst heeft: *Linscouten*; en voor Strabo: *Arabo*. RED.

[2] N.l. op het titelblad. VERT.

Er worden hier ook allerlei visschen gevonden, waarvan er eenige in het voorhuis waar de Gouverneur woonde, hingen, alle opgestopt met hooi, waarmee ik den welwillenden lezer niet zal ophouden; maar terugkeeren tot de voleindiging van mijne reis — ik ging alzoo, na dat ons schip nieuwe voorraden had opgenomen, naar zee terug.

Den 1sten April verlieten wij *Cabo bonae Spei* en zetten onze reis voort naar Batavia in Oost-Indië, met het gevolg van ons schip, en hadden wij *Cabo bonae Spei* noordoost ten oost van ons en *Cabo Falço* oostnoordoost op 34 gr. 38 min. De zon hadden wij noord ten oosten aan den hemel; wij hadden op Cabo bonae Spei zes matrozen opgenomen, die daar 3 jaar geweest waren en nu met ons naar Batavia zouden gaan, waar van één den 6den April stierf en naar zeegebruik den dag daarna over boord gezet werd. Ons rantsoen van spijs werd verminderd, maar wij hadden het geluk, dat wij tot Batavia vrij water hadden. Voor het overige kwamen er dag aan dag meer zieken onder ons volk — er waren reeds 16, die heel hard ziek lagen, maar ze herstelden allen op één na, die den 12den April overleed en daarna na een gebed 's morgens in zee gelaten werd.

Den 13den April zagen we het eiland, dat genoemd wordt *Terra de Natall*, we hadden zulk prachtig weêr, dat allen verlangden het land te zien, dat links van ons lag met vele prachtige boomen, die een heerlijken geur afgaven.

Den 16den April kwamen we bij *Sancte Laurentie*, elders *Madagascar* genoemd, hadden *Elevationem Poli* op 23 gr. 12 min. ten Zuiden van de *Aeqvinoctiaal*-linie; wij spanden ons in er voorbij te komen, omdat wij naar Batavia wilden. Maar zij, die naar Coromandel wilden, waarop Danes-Burg ligt, dat vroeger *Tranqabari* heette (de plaats van onzen Allergenadigsten Erfkoning **Christiaan** den vijfden), die gaan binnen door langs Sancte Laurentie, waar zij dan komen bij *Majotes* [Mayotte], het zóó genoemde eiland. Wij gingen buiten om en zagen het kleine eiland liggen dicht bij Sancte Laurentie, 't welk heet Sancte Maria, vlak tegenover de baai, die *Antongiel*-baai heet. Waren nu op 17 Gr. ten Zuiden van de *Aeqvinoctiaal*-linie en 't werd al heeter en heeter; we zeilden zoo dicht aan land, dat we nauwlijks 8 vademen water hadden en daar het weer helder en stil was, 's morgens om 6 uur, dacht het den kapitein goed, onze zeilen te doen strijken en ons te laten drijven. De inboor-

lingen zagen ons schip en kwamen dadelijk langs boord in kleine prauwen, die gemaakt waren van heele boomstammen, zooals een trog in ons land; er zat een man in elk uiteinde van de prauw, met een breeden schepper, waarmee ze naar ons voortschoven. Zij hadden zoete lemoenen, rijst en vogels bij zich en gaven ons met geluiden te kennen (omdat niemand van ons hun taal verstond), dat zij koeien en schapen en kippen aan land hadden, want zij riepen: boe, bé, kukeluku: dat was koe, schaap en kip. Wij zagen dat volk met verbazing aan, gaven hun wijn te drinken uit een zilveren schaal, ze waren nog niet zoo wijs, dat zij er uit drinken konden, maar zoo goed mogelijk likten ze haar uit en toen zij dien wijn in zich hadden, werden ze als gek. Deze menschen waren geheel naakt, behalve dat zij een linnen lap om hunne heimelijkheid hadden; zij waren geelachtig van kleur, maar reiner en schranderder dan de Hottentotten, van wie vroeger gesproken is. Wij lieten ten slotte ons anker vallen en ruilden toen aan land met deze Heidenen schapen, koeien, rijst, melk en zoete lemoenen in tegen bellen, tinnen lepels, messen en onechte paarlen; het was vreemd dat zij de melk in saamgevouwen boombladeren bij zich hadden, waar de melk uitvloeide als we ze stuk sneden. De zieken onder ons werden van de ververschingen aan land weer zoo gezond als ze waren toen zij Holland verlieten. Wij hadden mee aan land genomen iemand, die viool speelde, waar de inboorlingen zeer verwonderd over schenen te zijn, zij stonden in een kring om hem heen, klapten met hunne duimen, dansten en sprongen en waren heel vroolijk. Ik kon aan niets bij hen bemerken of ze ook een godsdienst hadden, ik wees met mijn hand naar den hemel, maar toen namen zij mij bij de hand en voerden mij naar hunne hutten, waar een ossekop op een staak stond, waarvoor zij neervielen en dien zij aanbaden.

Den 18den April namen wij afscheid van het land.

Den 3den Mei hadden we de hoogte bereikt van de twee eilanden *Sancte Pauli* en *Amsterdam*, die vlak bij elkaar liggen, wij waren ten westen daarvan, maar wij konden ze niet zien.

Den 13den Mei overviel ons een vliegende storm, wij konden geen zeil voeren, het schip rolde zoo vervaarlijk, dat men kon staan noch gaan, maar moest kruipen, deze storm *continueerde* 8 dagen. De nacht was zoo donker, dat men geen hand voor

oogen kon zien en men kon elkander niet verstaan door 't bulderen van den wind en het razen van de zee. Verwonderlijk was het, dat op de masten en ra's zich elken nacht kleine lichtjes en sterren vastzetten, die ons tot veel vreugde waren in dien vreeselijken storm, omdat wij er bij konden zien om alles terecht te zetten. Zoodra wij die lichtjes zagen, liet de kapitein de klok luiden, alle man werd bijeengeroepen in de kajuit, waar de predikant een dankgebed uitsprak tot God voor Zijn groote genade, dat Hij ons op deze wijze voorlichtte, zooals Hij eertijds Israëls kinderen bijstond 's daags in een wolkenzuil, 's nachts in een vuurzuil; wij konden niet anders dan God danken, ondanks dat het treurig voor ons was, dat door het slingeren van het schip de kok in deze 8 dagen geen eten kon toebereiden, zoodat wij ons vergenoegen moesten met gedroogde spijs. Ieder die naar Oost-Indië gevaren is en dien ik sprak over die lichtjes, erkende dat hij op dezelfde plek beide, storm en lichten, had waargenomen; sommigen zeggen dat deze lichtjes niets anders zouden zijn dan vochtigheid van de sterren, die deze op die plek van zich afschudden. Maar ik schrijf het toe aan Gods groote genade. Ook wordt er gezegd, dat het een goed voorteeken is, als deze lichtjes zich vastzetten op de ra's; vallen ze op het dek van het schip, dan zou het een slecht voorteeken zijn en men zou vergaan. Deze storm ging den 25sten Mei liggen, en toen werd het weer goed weer.

Den 26sten Mei, 's morgens heel vroeg, werd er «land, land» geroepen, toen men nog geen land kon onderscheiden omdat het nog niet licht was — de stuurman zei, dat het onmogelijk was, dat het land zou zijn. Toen het licht was, bevonden wij ons in eene baai vóór het land; had het nog drie uur geduurd voor het dag werd, dan hadden we op het land gestooten. Dit land was het 5de deel van de wereld, dat genaamd is *Terra incognita*, het onbekende land, dat de Hollanders Zuidland noemen, omdat het in het zuiden ligt. Wij waren blijde dat ons geen ongeluk overkomen was, wendden het schip en keerden naar zee terug. Dat land zag er uit als Seeland in Denemarken, met wit zand langs de zee.

Anno 1649 kwam er een schip van Holland, genaamd de Vergulde Draak, van 500 last, 't welk 's nachts onverwachts op dit land stiet en in stukken ging; 224 zielen en 12 vrouwen kwamen aan land, die de groote sloep borgen en het grootste

deel der victualiën, kruit en musketten redden. Daar het van hier tot Batavia 300 mijlen ver was, konden al deze menschen niet in de sloep gaan, omdat er geen plaats genoeg was en ook omdat er een woeste zee staat, zoodat er om geloot moest worden wie er zou blijven en wie met de sloep weg zou varen. Het lot viel op den kapitein en 20 man, die in de sloep naar Batavia zouden varen, de anderen moesten wachten tot er een schip kwam om hen af te halen. Deze kapitein en 20 man kwamen behouden in Batavia aan, en toen ze hunne ongelukkige fortuin vertelden, werd er een galjoot naar Terra incognita of het voornoemde Zuidland gezonden om de achtergeblevenen te halen. Er was een maand verloopen tusschen dien tijd en de aankomst van de galjoot; ze vonden geen der achtergeblevenen meer, maar zagen op het land eenige gewapende mannen, die weg liepen, welke ze nazaten zonder ze echter te kunnen inhalen, want die mannen namen de vlucht; toen dit volk van de galjoot drie weken vergeefs gezocht had, moesten ze vruchteloos naar Batavia terugkeeren, zeer mistroostig over zooveel Christenzielen. Of ze gedood waren door de gewapende mannen of verscheurd door wilde dieren of verder in het land op getrokken om daar te gaan bouwen en wonen (zij hadden geweren bij zich), weet men niet. Dat land is moeilijk te bezeilen, omdat er zooveel zeilsteenen om heen liggen. Wij zetten dadelijk van dit land af, en namen bij goeden wind koers naar *Javam Majorem*; de matrozen moesten het schip schrapen en lapzalven en in orde brengen alsof het nieuw was.

Den 30sten Mei zagen wij het land, namelijk *Javam Majorem*, tot onze groote vreugde, richtten ons daarheen en toen deden zich voor ons op twee hooge blauwe bergen, die op den hoek van *Java Majori* lagen; met middagtijd passeerden wij een eilandje, dat *Dwars in den Weg* heet en kwamen in Straat Sunda, die 60 mijl lang is en zich tot *Bataviam* uitstrekt; we hadden *Javam Majorem* aan de rechter en *Sumatram* aan de linkerhand, met soms 8, soms 4 mijlen breedte daartusschen. De stroom was met ons, het schip vloog als een pijl vooruit, tusschen peperbergen door. De een keek den ander aan en zei: «nu zijn wij gekomen waar de peper groeit», want als wij in onze jonge jaren onze ouders boos maakten, wenschten zij ons daarheen. 's Avonds wierpen wij het anker uit, om den sterken stroom zoowel als omdat de wind ging liggen en omdat

men 's nachts niet zeilen kan in deze Straat om de vele eilanden die er liggen. Er kwamen eenige Javanen tot ons in een kleine prauw, die *Surat*, *Surat*, *Surat*, riepen, wat beteekent, dat zij brieven van ons wilden brengen naar den Generaal op Batavia. Dat is de gewoonte, dat, zoodra een schip in Straat Sunda komt, de Javanen zich haasten er heen te komen, want wie er 't eerst komt, krijgt de brieven voor den Generaal en ontvangt daarvoor van hem *des per do* [Port.: dez pardaus], dat is tien rijksdaalders; eveneens krijgt elke kapitein, die in Straat Sunda komt, vijfhonderd gulden ten geschenke als hij aankomt wanneer er 6 maanden verloopen zijn sinds hij het vaderland verliet; duurt de reis 7 maanden, dan krijgt hij niets.

Elken dag hadden wij moeite met het anker, wij moesten het wel 7 maal per dag uitwerpen van wege den krachtigen stroom of omdat er te weinig wind was. Elken dag brachten de Javanen ons ververschingen, allerlei soort vruchten en kleine dieren.

Den 4^{den} Juni kwamen we op 2 mijlen van *Bantam*, er werden ons 2 koeien en allerhande soort vruchten uit het land gezonden door het Opperhoofd zelf, die van wege de Hollanders verordineerd is, als Resident op Bantam te wonen.

Den 7^{den} Juni kwamen we aan op de plaats waarheen wij gezonden waren, namelijk te *Batavia* in Oost-Indië; daar kwamen *Schiampanier* [1] langs boord (dat zijn eenige groote vierkante vaartuigen, als prauwen met een dek er op — ze kunnen 200 last innemen) die ons, die onder militie waren, opnamen met al ons toebehooren; wij werden ingedeeld in de verschillende compagniën. Ik kwam bij Nieuwpoorts Compagnie onder kapitein Chesne, waarover later zal gesproken worden. De reis duurde voor ons van 8 December anno 1669 tot anno 1670 den 7^{den} Juni. Wij *arriveerden* alzoo gelukkig in Batavia in 6 maanden op één dag na; wij hadden vijf dooden en een, die bij ongeluk over boord gevallen was; de anderen kwamen welbehouden, frisch en gezond te Batavia aan. In die 6 maanden heb ik 3600 Duitsche mijlen gereisd zonder eenige ziekte of hoofdpijn, waarvoor God geprezen zij.

Het eerste eiland waar de Hollanders heenzeilen in Oost-Indië, heet *Java Major* (velen beweren echter dat Java Major niet

---

[1] Sampan's. VERT.

gerekend moet worden bij Oost-Indië), dit Java Major is een mooi, bergachtig eiland, bij de 150 Duitsche mijlen lang, de breedte is verschillend, op sommige gedeelte 30, op andere 20 mijlen breed, maar in het westen 40 mijl. Lang geleden waren er acht koninkrijken op *Java Majori*, maar later veranderde dat tot drie koninkrijken, zooals het ook nu nog verdeeld wordt.

Het eerste koninkrijk is *Bantam* of *Bantum*, waar de Javaansche Koning regeert met zoo groote *Autoriteit*, dat zijne onderdanen, de Javanen, hem goddelijke eer bewijzen. Zoo vallen ze voor hem op de knieën als ze hem ontmoeten. Deze koning woont op zijn slot, dat zeer sterk is, zooals ook de stad die onoverwinnelijk is. In de stad *Bantum* ligt een koopman van onzen Allergenadigsten Erfkoning en Heer van Denemarken, een van den Koning van Engeland, een van den Koning van Portugal en een van de Hollanders, die handel drijven met de waren welke men daar vindt, zooals peper en agaat. Op *Java Majori* vindt men peperbergen, waar witte, lange en zwarte peper groeit. De peper is daar niet duur, want men kan op Java een pikol peper koopen, wat 120 schaalponden is, voor 3 rijksdaalders. Er zijn ook verschillende soorten agaat, bloedroode en bleeke; op Batavia kan men het beste bloedroode agaat koopen voor *tyga wang*, dat is 12 [sic] Deensche schellingen. Er is ook een soort steenen, hard als agaat, groene en bleeke, waarin door de natuur fraaie boomfiguren zijn getrokken, welke de Hollanders boomsteenen noemen, voor gelijke waarde.

Het tweede koninkrijk heet *Japara*, behoort aan den *Mataran* of Keizer van Japara; deze stad Japara ligt 60 mijlen oostelijk van Batavia en is ook onoverwinnelijk. Daar liggen ook de te voren vermelde kooplieden, die de waren koopen welke men daar vindt. Men vindt hier veel hout om schepen van te bouwen, 't is echter niet zoo goed als eikenhout, maar het is zwaar als lood, en heel hard. Van dit tweede koninkrijk worden er ook naar Batavia vele vruchten gezonden, zooals zuurzakken, mangostanen, pompelmoes, die als zoete pomeransen zijn, doch zoo groot als pompoenen in ons land, waterlemoenen, zoete lemoenen, zure lemoenen; ananassen, die, als men de schil er afsnijdt en ze een poosje in het water legt, als aardbeien in ons land smaken; ze zijn zoo groot als bij ons de pompoenen en ze zijn heel scherp van natuur, zoodat ze staal kunnen verteren, daarom snijdt men ze in schijven en legt die in water

voor dat men ze eet; — pisang, dat is een vrucht, die men groen van de boomen plukt, zij zijn langwerpig, men haalt de schil er af als ze geel zijn, want dan pas zijn ze rijp en dan smaken ze als manna, dat men in de apotheek koopt; en het is verwonderlijk dat alle boomen twee maal 's jaars vruchten dragen, behalve de Indische pisangboom, die nooit meer dan eenmaal vrucht draagt; deze pisangboomen zijn hoog, de bladeren zijn een vadem breed, daarom leiden sommigen hieruit af, dat het deze boom zou zijn waaronder Jonas zat, dewelke de Schrift *Chichajon* noemt, want één blad kan rijkelijk twee menschen doen schuilen voor de zonnehitte; verder jambo's en Indische vijgen, ook veel klappers (dat zijn boomen, die groote noten dragen en die noten heeten klappers); er zijn geen boomen in de wereld zoo nuttig als deze — ze dragen elk jaar tweemaal vrucht, men kan er een soort sap aftappen, dat *Syri* heet en smaakt als appelmoes in ons land. Ze dragen veel klappernoten; de kern van deze noten wrijft men fijn met eene rasp, men kookt daar met water en suiker een gerecht van, dat Lip-Lap heet, heel lekker om te eten, ook brandt men olie van de kern, het water dat zich in de noten bevindt, drinkt men, het smaakt als zoete melk, maar van de oude noten gebruikt men het water tot azijn, de schaal dient in Oost-Indië voor drinknap, beker en tot lepel. Van den bast om de schaal maken de Heidenen touwen, of dekken er hunne hutten mee. Men vindt in Indië ook cocosnoten, die veel grooter zijn dan deze klappernoten.

Er worden ook *Triuns* [1] aangevoerd, die zoo hard zijn als zuurzakken, maar niet zoo groot, de kern wordt er veel gegeten, daar deze de liefde opwekt. Druiven zijn er ook veel en ook veel *Sergeants*-klooten [2], die heel lekker smaken; dan zijn er ook vruchten die op appels gelijken, maar van binnen zijn ze bloedrood, ze smaken vrij goed en heeten *Goi-abes*, ze zijn zeer dienstig voor wie in dat land aan bloedloop lijden. Betel of *Areca* is een vrucht, die zeer gezien is in Oost-Indië en is zoo groot als een walnoot, men snijdt ze in vier parten en legt die in het boomblad, op de bladeren smeren ze kalk en olie en daar kauwen hooge en lage Christenen en Heidenen op, dat drijft het water en het slijm af bij den mensch en geeft

[1] Lees: Durian's. RED.
[2] Salak's. RED.

hem een goeden adem. Ook zijn er noten, die heel lekker smaken en in de schaal liggen als een boon. Er wordt ook veel rijst aangevoerd in Batavia, 't welk de Heidenen in het land eten in plaats van brood, en ook *Casons* of *Cajev* (dat zijn kleine erwten als vogelerwten bij ons) wat een zeer gezonde spijs is in Oost-Indië.

Op Java heeft men veel koeien, maar geen schapen, een schaap kost in Batavia soms 40 rijksdaalders; ook zijn er veel buffels, die ook gegeten worden, het vleesch daarvan is zoo hard als hertevleesch en daarbij is het eenigszins scherp; er zijn ook veel reeën en verder zijn er veel schadelijke dieren, zooals krokodillen, welke door de Javanen *Kaiman* genoemd worden; ik zag er een op Batavia in 1672, welke wel 22 voet lang was, er lag een heel hert in hem; op de huid liggen schubben, maar onder den buik is de huid dun, hij aast op menschen, leeft zoowel aan land als in 't water, maar het is gelukkig, dat hij zich niet kan omdraaien, zoodat een mensch hem dus ontsnappen kan; hij heeft 4 oogen, 2 in den kop en 2 onder den buik. Er zijn ook groote slangen en schorpioenen; op alle wachtposten heeft men schorpioenolie, omdat bijna elken nacht soldaten gestoken worden door schorpioenen. Er zijn ook salamanders, welke de inboorlingen *Jeccho* noemen, omdat ze zelve luidkeels *Jeccho*, *Jeccho* roepen; het zijn de vergiftigste dieren die men vindt in Oost-Indië, degene op wien hij pist, kan nooit meer genezen, hij blijft levenslang lijdende. Er zijn tijgers, die elken dag gevangen worden; leguanen, die heel klein zijn en er uitzien als krokodillen; duizendpooten en nog veel meer, onder andere dieren met een lang lichaam, min of meer als onze kikvorschen, die *hakedis* heeten en heel trouw zijn aan de menschen; als iemand slaapt, hoeden ze hem voor slangen en salamanders of Jecchos, want dan loopen ze over zijn gezicht, zoodat hij wakker wordt, want hagedissen zijn griezelig-koud.

Het derde koninkrijk is *Jaccatra* genoemd, hetwelk de Hollanders in bezit hebben genomen en den koning verdreven, en het kasteel en de stad hebben ze Batavia genoemd; het koninkrijk Bantam, waarvan hier te voren melding gemaakt is, ligt 12 mijlen daar vandaan, en het koninkrijk Japara, waarvan ook melding gemaakt is, ligt 60 mijlen oostelijk van Batavia. Het kasteel ligt vlak bij de stad, een rivier loopt er tusschen met een brug over de reede [sic], want dit kasteel en de stad

vormen een halve maan, door muren omgeven, wel bezet met geschut, en grachten rondom; er loopt ook een lange rivier van de reede naar het kasteel; vóór de reede liggen twee eilanden, het eene heet Onrust, 2 mijlen van het kasteel af, waarop een vlag uitgestoken wordt, zoodra er een schip in zicht is en op dit Onrust worden schepen gebouwd of *gerepareerd*, van waar het eiland zijn naam heeft. Het andere eiland heet *Maron* [sic], daar is een wachtpost opgericht met eenige versterking en wat stukken geschut: 1 sergeant, 2 korporaals en 20 soldaten liggen daar op wacht om te waarschuwen als er een vijand nadert; elken morgen lossen zij een kanonschot, dat gehoord kan worden op het kasteel *Anshiol*, waar dan de sergeant elken morgen rapporteert aan den Majoor, dat alles wel is, want dat is hun wachtwoord — dit ligt ook 2 mijlen van het kasteel Batavia. Het kasteel Batavia is zeer sterk en mooi, het heeft vier Punten, of Redoutes, die beplant zijn met fraaie boomen, mango- en citroenboomen, zure en zoete, en bezet met manschappen en geschut.

De eerste Punt heet Diamant, daar woont de Majoor over Oost-Indië, en daar liggen 100 soldaten.

De tweede Punt heet Parel, daar ligt een sergeant met 100 soldaten.

De derde Punt heet Saphier, daar ligt ook een sergeant met 100 soldaten; op deze Punt heb ik 1½ jaar gelegen, waar ik later van vertellen zal.

De vierde Punt heet Robijn, daar woont de kapitein, de luitenant en een van de vaandrigs.

Het kasteel heeft 2 poorten, de Landpoort, waar zich 100 soldaten bevinden en de andere vaandrig, dat zijn twee *Corte gardes*. De andere poort heet de Waterpoort, waar ook 100 soldaten met een sergeant liggen; bij beide poorten is er een veld-ingang. Dit *Guarnison* wordt de Lijfgarde genoemd, bestaande uit 600 man, soms wat meer, soms wat minder, daar zij van hier uit worden ingedeeld in andere compagniën; onder deze soldaten heeft men ruiters, snaphaners, genaamd roerdragers, piekeniers en musketiers.

Daar dit kasteel het voornaamste kasteel van de Hollanders voor Oost-Indië is, zoo woont hier de Generaal, die over heel Oost-Indië regeert (er is op Ceylon ook een Generaal, maar die staat onder zijne *Jurisdiction*). De Heidenen noemen hem

de *Raya de Jaccatra* der Hollanders, dat is Koning van Jaccatra; in dit kasteel wonen 4 Bestuursheeren naast den Generaal en daarvan is de een Directeur, de andere drie zijn Ordinaris Raden; er zijn ook nog 4 extraordinaris-Raden, een Opperkoopman over geheel Oost-Indië, een Doctor Medicinae en ook een Baas over de wapenkamer; verder zijn er 150 boekhouders en assistenten, die de boeken bijhouden; dezen wonen allen in dit kasteel.

Onder Punt Diamant is een achtkantige steenen kerk, waarin elken Zondag tweemaal in 't Hollandsch gepreekt wordt naar den Gereformeerden of Calvijnschen godsdienst. Wat betreft de Order en Politie van het Guarnison, het moet dienst doen bij den Generaal, bij wien voor 't overige elken dag dienst doen zes trawanten, hellebardiers genoemd, met een trompetter, die bij 't aan tafel aanzitten en 't opstaan blaast, allen gekleed in rood scharlaken met zilveren tressen (en dan nog de gekochte slaven); als de Generaal uitrijdt in een karos met vier paarden, wordt hij gevolgd door een troep van 40, en als zijne vrouw uitrijdt, van 20 ruiters. Als de Generaal te voet naar de stad gaat, volgen hem 24 soldaten met snaphanen, roerdragers genoemd. Als zijne vrouw echter uitgaat, zijn het 12 soldaten met snaphanen; er wordt hem en haar zooveel eer bewezen als aan een koning en eene koningin; alle soldaten die op de Punten liggen, moeten op de wallen komen en 't geweer presenteeren, als zij naar de stad gaan. De Generaal heet *Madsuiker*, is een zeer geleerd man, is vroeger een Jezuïet geweest, en zijne vrouw eene predikantsdochter uit Antwerpen. De vier ordinaris- en extraordinaris-Raden alsook de Majoor hebben elk twee roerdragers of soldaten met snaphanen tot hun dienst, die achter hen loopen waarheen zij ook gaan, met het geweer op den schouder.

Voor 't overige moeten de soldaten allen zonder uitzondering elken dag in 't geweer paradeeren om klokke 4 en voorbij de deur van den Generaal trekken, terwijl het 's Zondags groote parade is, waarna ze driemaal den Generaal moeten passeeren. Die parade heeft plaats als volgt: eerst komt de ruiterij met de pluimen op hunne hoofddeksels, de wapens blinkend als zilver, de sjerp om het middel, de voorrijders voorop en achteraan de troepsluiter; ze hebben Perzische paarden, prachtig om te zien, elk paard eene waarde hebbende van 100 rijks-

daalders; de ruiters hebben de paarden noch de kostbare monteering in eigendom, terwijl de Compagnie zorgt voor het voeder, en de ruiters hebben ook voor het optuigen niet te zorgen, want als er parade is, staan de paarden geheel opgetuigd klaar; daarbij hebben de ruiters niet elk zijn paard, maar nu eens dit, dan weer dat. Achter deze ruiters marcheert de kapitein met de hellebaard, hem volgen 12 gelederen roerdragers, 10 man in elk gelid, ieder met zijn *Marlion* en [sic] stormhoed op, blinkend als zilver en met een snaphaan op den rechterschouder. Na dezen een vaandrig met zijn vaandel over de schouders; hem volgen 12 gelederen piekeniers, 10 man in elk gelid, met hun *Marlion* en halve *Kyrzits* [1], zoo blinkend als zilver. Daarna de oudste sergeant — hem volgen 12 gelederen musketiers, 10 in elk gelid, met geladen geweer en gaffel in de hand, de *Marlionen* op het hoofd, blinkend als zilver en op hem volgt als de laatste de luitenant. De sergeanten marcheeren langs de vleugels van elk escadron. De overblijvende soldaten staan opgesteld bij de poort en presenteeren het geweer en een zeker aantal van hen staat op schildwacht.

Nu is er genoeg verteld omtrent het kasteel Batavia: ik wil nu naar de stad gaan.

De stad Batavia, vlak daarbij liggende, is goed versterkt met steenen wallen rondom, goed bezet met manschappen en geschut. Deze wallen en muren om de stad worden bewaakt door 4 compagniën soldaten, allen musketiers, die goed de wacht houden. Iedere compagnie bestaat uit 300 soldaten, nu eens meer, dan eens minder, daar een deel van hen soms gecommandeerd wordt naar andere plaatsen en er een ander maal volk bij komt uit het vaderland; elke compagnie heeft zijn kapitein, luitenant, vaandrig, met het noodige aantal onderofficieren.

Een van die Compagniën heet Rotterdams Compagnie — er is een poort door welke men naar buiten komt, die de Rotterdamsche poort heet; de soldaten liggen er in twee *Cortegardes*; er zijn 3 punten: Hoofdwacht, Halve Maan en Amsterdam, welke soldaten ook op de slaven moeten passen en op de Christenen, die kwaad bedreven hebben, en in kettingen moeten loopen zooals op Braemmerholm in Kopenhagen.

---

[1] Kuras? — „*Marlion*" is: stormhoed. VERT.

De tweede Compagnie heet Nieuwpoorts Compagnie, daar is ook een poort, waardoor men naar buiten kan gaan, die heeft drie redoutes of punten: Gelderland, Hollandia en Grinberg genaamd — onder de Punt Hollandia bevindt zich een boom, die elken avond afgesloten wordt, zoodat niemand 's nachts uit of in kan gaan, naar of van de rivier; deze soldaten hebben bevel, dat zij elken avond de sleutels moeten halen bij *Bellieur* [= bij den Baljuw] en de poorten om de stad sluiten. Zij moeten een schildwacht uitzetten bij het ziekenhuis aan de rivier, opdat de zieken niet in de rivier zullen gaan en verdrinken. Van deze Compagnie wordt er elken dag een korporaal en 12 soldaten naar het stadhuis gezonden (dat heel mooi is), opdat er geen oproer in de stad zal komen.

Bij het stadhuis is eene kerk, waar elken Zondag om 12 uur in het Maleisch gepreekt wordt en de soldaten krijgen geld als er een paar in ondertrouw opgenomen wordt; want allen die trouwen willen, moeten brieven van *Bellieur* hebben op 't stadhuis, voordat de predikant hen inzegent en dat is dan hun ondertrouw. Verder worden er ook een sergeant en korporaal van dezelfde Compagnie met zestien soldaten naar de Dietsche kerk gezonden, waar in het Dietsch gepreekt wordt, daar krijgen ze ook geld als er een bruiloft is. De reden waarom daar een wacht wordt opgesteld, is, omdat er eenige jaren geleden een aantal oproerige schelmen waren die de vrouwen op het kerkhof plunderden, want zij komen daar ter kerke, de Christenvrouwen en de Heidinnen met veel goud, paarlen en edelgesteenten op zich. Verder is er ook een schildwacht, die elken dag bij het kasteel de wacht houdt om te zien of de Generaal, zijn vrouw, de Raden of de Majoor willen uitrijden door de Nieuwpoort, opdat de soldaten dan gereed kunnen zijn om hen met geladen geweer te begeleiden. Bij deze Compagnie werd ik het eerst ingedeeld en ik bleef er 6 maanden, waar ik later uitvoeriger over spreken zal.

De derde Compagnie om de stad liggende heet Dietspoorts Compagnie; door deze poort gaat men naar buiten en ze heeft 4 redoutes of punten, welke Westfriesland, Nassau en Utrecht genoemd worden, terwijl de 4de midden in de stad ligt en Middelpunt heet.

De 4de Compagnie heet het Vierkant, ligt aan zee recht tegenover het kasteel Batavia; er is daar eene poort door welke

men naar de reede gaat. Ze heeft drie redoutes of punten, die Zeeland, Zeeburg en Overijsel heeten. Al deze wallen en redoutes, die nu opgenoemd zijn, zijn wel bewaakt en bezet met manschappen en geschut die dag en nacht streng de wacht houden.

Buiten de stad Batavia liggen, op een vierde mijl afstands naar alle kanten, de zes kleine kasteelen rondom de stad, welker namen zijn: *Ansiol*, *Jaccatra*, Noordwijk, Rijswijk, Vijfhoek, *Anchie*; welke zes kasteelen wel bewaakt zijn met manschappen en geschut. Het kasteel Jaccatra is van die zes het voornaamste; ze worden alle bestuurd door een kapitein, luitenant, vaandrig en onderofficieren, tesamen een Compagnie van 500 man, soms minder, 't zij er soldaten uit het vaderland bijkomen of dat er gecommandeerd worden naar andere plaatsen in Oost-Indië. Deze soldaten mogen tusschentijds arbeiden — de soldaten in het kasteel Batavia en in de stad doen niets dan de wacht houden. Wat de stad Batavia betreft, daar zijn omstreeks 300 Christenburgers, die vrijmannen heeten, ongeveer 200 Christen Portugeezen, ongeveer 100 Christen Maleiers, die vroeger Heidenen waren; er wonen in de stad verschillende Heidenvolken, aan wie hun eigen godsdienst *geconcedeerd* is, welke ik later zal opnoemen. In de stad is een prachtig stadhuis, waar ik reeds van sprak, een goed ingericht ziekenhuis en passers (zoo noemt men de woningen waar van alles te koop is). Er zijn ook vier kerken: [de eerste] in het stadhuis, [1] waar in het Maleisch gepreekt wordt. De tweede wordt de Dietsche Kerk genoemd, waar in het Hollandsch gepreekt wordt. De derde die pas voltooid is, waar de Heidenen het meeste aan ten koste hebben gelegd en die geschat wordt op 8 ton goud, daarin wordt in 't Maleisch, Portugeesch en Hollandsch gepreekt. In de vierde wordt er in 't Maleisch en Portugeesch gepreekt; en alle preeken zijn van den gereformeerden of Calvijnschen godsdienst.

De kerken worden bediend door 8 predikanten, onder welke er twee Hoogduitsche zijn, die echter den Calvijnschen godsdienst hebben aangenomen, twee Fransche, twee Engelsche en twee Hollandsche. Allen zijn van den Calvijnschen godsdienst en hebben evenveel loon en evenveel arbeid en ook is niet ieder zijn eigen kerk voorgeschreven, maar ze hebben dienst

---

[1] Zóó moet gelezen. De tekst is slordig, ook van interpunctie. RED.

in alle kerken, zoowel de vier [sic] in de stad als de eene in het kasteel. Over deze predikanten staat geen bisschop of proost, maar zij kiezen zelve bij beurten een uit hun midden tot *praeses*, het gaat rond als de Rectorswaardigheid in Kopenhagen, en daar zij hetzelfde werk hebben, hebben zij ook hetzelfde loon; een predikant krijgt van de *Compagnie* in Holland elke maand 120 gulden en 12 Realen kostgeld als gage, behalve dat hun van de gemeente bijzondere inkomsten kunnen toevallen, maar hun vaste loon is 48 rijksdaalders.

De inlanders die op het eiland Java wonen (waar de stad Batavia, de retourplaats der Hollanders, gebouwd is), heeten Javanen; zij zijn stug van aard en zeer koppig, ze hebben altijd een boos oog op de Hollanders, waarom geen van deze Javanen in de stad Batavia mag komen of in de vermelde kasteelen, die om Batavia liggen, behalve als er een kapitein bij hen is. Vreemd is het om te zien hoe deze Javanen nooit twee aan twee naast elkander loopen, al zouden er ook honderd bijeen zijn, dan zouden ze nog de een achter den ander loopen. Hun kleederdracht bestaat in niets anders dan een lap om het middel, zooals op de afbeelding [1] staat en een kris aan de rechterzij, want zij zijn meestal links [sic] en daarom dragen ze hun geweer of kris, zooals zij 't noemen, aan de rechterzij. De greep van die kris is bezet met juweelen en edelsteenen, zooals diamanten, robijnen, saphieren, granaten, enz. Hun kris is een el lang en in slangenvorm gemaakt; als ze er kwaad mee willen doen, dan kunnen zij ze vergiftigen, maar de Hollanders weten daar een middel tegen: zoodra iemand gewond is door zoo'n vergiftigde kris, moet hij diens eigen gouden pleister opeten [2] en als dat niet dadelijk gebeurt, sterft hij. Op dezelfde wijze doen alle Heidenen in Indië, niet alleen hunne krissen, maar ook hunne pijlen maken ze vergiftig. Overigens bestaat er op Bantam tusschen het volk van onzen Genadigen Erfkoning en de Javanen een order, dat wie van ons volk een Javaan tot bloedens toe slaat, den Bantamschen Koning der Javanen 30 rijksdaalders moet betalen, maar als een Javaan zijn kris trekt tegen een van ons volk, dan moet hij dat met zijn leven

---

[1] Even verder volgend van den „Jouvas". VERT.

[2] Zoo staat er: „deris eget Gylden Plaster". Bedoeld is waarschijnlijk: zijn eigen drek. VERT.

betalen en daarom behoeft ons volk op Bantam de Javanen niet te vreezen. Zij zijn klein van stuk en zien er uit zooals de afbeelding aanduidt. [1]

Hier op Batavia wonen menschen van de meeste naties op de heele wijde wereld, behalve alleen Afrikaners of Hottentotten (waar vroeger van gesproken is); die zijn er niet, want ze kunnen niet leven in dit klimaat.

De naties die hier gevonden worden, zijn de volgende: Amboneezen, Bandaneezen, Javanen, Tartaren (blanke en zwarte), Maccassaren, Arowers, Sumatranen, Tidoneezen, Timoreezen, Soloneezen, Jambeneezen, Bancaneezen (ook Kakkerlakken genoemd, omdat ze gevlekt zijn als schimmels, met witte en zwarte vlekken op hun lichamen), Mallebaren, Linganeezen, Pultemonen, Pultepisanen, Japaneezen, Chineezen, Formosanen, Siameezen, Toncheneezen, Tenduken, Aethiopiërs (of Mooren, blanke en zwarte), Manileezen, Persianen, Ceiloners, Borneërs, Tewangers, Zingaleezen, Maleiers, Cormandellers, Bangaleezen, Mallacanen, Syrieërs, Grieken, Barbaren, Turken.

Deze 37 volken, die ieder hun eigen taal hebben, hebben ook ieder hun eigen godsdienst. Ik zou den goedgunstigen lezer al deze godsdiensten wel willen opnoemen, maar ik wil hem niet ophouden met al te groote uitvoerigheid. Toch zal ik hem ter wille iets vertellen van den godsdienst der Chineezen en zijn ceremoniën, 't welk later volgt. Verder vindt men in Batavia alle Christenvolken van de heele aarde, zooals Hoogduitschers, Denen, Noren, Italianen, Babyloniërs, Maltaneezen, Polen, Franschen, Engelschen, Schotten, Ieren, Spanjaarden, Portugeezen, Hollanders, Zweden.

Allen verstaan de Portugeesche taal, zoowel als het Maleisch.

Het is opmerkelijk, dat al die genoemde Heiden- en Christenvolken de Maleische taal verstaan. Zij wordt in Oost-Indië zoo hoog geschat als in ons land het Latijn, daarom wil ik den goedgunstigen lezer iets van die taal benevens enkele vocabelen leeren.

---

[1] De nu volgende fantastische afbeelding van den: „Jouvas Insulanus è Java gens durae cervicis", die een heele bladzijde beslaat, laten wij weg. Zij is trouwens zelve een ruwe reproductie van de prent bij Linschoten (1596), fol. 24. RED.

Latijn.	(Hollandsch) [1].	Maleisch.
A.		
Abi	heengaan	Pegu
Acetum	azijn	Tsycke
Amicitia	vriendschap	Ponderrae
Annus	jaar	Tawn
Argentum	zilver	Solercha / Peca
Age	welaan!	Maty
Aqva	water	Eyer / Baya
Atramentum	inkt	Manghy
Aures	ooren	Talynga
Aurum	goud	Mas
Aes	koper	Coper
B.		
Barba	baard	Tonga
Benè	wel	Sousa
Bos	rund	Alomba
Brachium	arm	Baikyen
C.		
Caro	vleesch	Lalyer
Calx	hiel	Capyer
Cista	kist	Petys
Christiani	christenen	Wrangy
Consvetudo	gewoonte	Aesteedat
Collum	hals	Goulon
Cor	hart	Aly
Cognoscere	kennen	Kiunal
Chalybs	staal	Negbe
Chariophyli	kruidnagels	Syhancke
Charta	papier	Cartaes
Cras	morgen	Ysouck
D.		
Dare	geven	Bernu
Dentes	tanden	Anton
Dies	dag	Arys
Dies Solis	Zondag	Jonmahet
Digiti	vinger	Jary-jary
Dolor	smart	Saya
Dominus	heer	Queany
Dorsum	rug	Balacca
Dulce	zoet	Manys

[1] Het oorspronkelijk heeft hier *Deensche* woorden, die ter wille der duidelijkheid werden overgezet. VERT.

Latijn.	(Hollandsch).	Maleisch.
E.		
Eamus	laat ons gaan	Mary
Ede	eet	Machan
Ego	ik	Beta, Manipre
Elevarë	oplichten	Passai
Emere	koopen	Kely
Epistola	brief	Surat
F.		
Facere	doen	Bretoum
Farcire Sclopum	de buks laden	Sambo bedge
Frater	broeder	Adolalei
Fraus	bedrog	Batock
G.		
Glacies	ijs	Dalan
Gratias ago	ik dank	Terymacake
H.		
Heri	gisteren	Balmary
Herba	kruid	Dyngyn / Ober bedil
Hic	hier	Chyny
I.		
Ibi	daar	Sana
Ille	de	Itowen
Imple	vul op	Lage
Infans	jongste kind	Buda
Intelligere	begrijpen	Tawen
Interrogare	vragen	Betangia
Juvare	helpen	Toulong
Juvenis	jonkman	Monda.
L.		
Laborare	arbeiden	Kareya
Levis	licht	Arynga
Libri	boeken	Kytab
Lingua	tong	Ilat
Liberare	bevrijden	Lepas
Literae	brieven	Surat
Lucrari	winnen	Menang
M.		
Mane	vroeg	Tyngal
Manus	hand	Tangen
Melior	beter	Parma
Metus	vrucht	Tacat
Misericors	barmhartig	Caruguanler
Mori	sterven	Bantaren

N.

Latijn.	(Hollandsch).	Maleisch.
Nasus	neus	Irot don
Navis	schip	Capella
Nox	nacht	Malam
Noster	onze	Qvitabota
Niger	zwart	Ita
Nunc	nu	Baccabaren
Nudius tertius	eergisteren	Balmarys daula
O.		
Oblivisci	vergeten	Lampa
Occidere	doodslaan	Beneve
Oculi	oogen	Matye
Oleum	olie	Nuagia
Ova	eieren	Teloor
P.		
Parvus	klein	Kirckil
Parum	klein	Sedikit
Peccatum	zonde	Tchylacca
Pes	voet	Gounrao
Piper	peper	Syhane
Pileus	hoed	Kokodang
Piscis	visch	Ican Ioac
Plumbum	lood	Tyma
Ponere	zetten	Barung
Pontifex	priester	Cadda
Porcus	zwijn	Sicheng
Propè	dicht bij	Gyla
Pulvinar	kussen	Bantall
Pugnare	strijden, slaan	Bacalayo
Pugio	ponjaard	Chryssen
Q.		
Qvantum	hoeveelheid	Barapa
R.		
Regalis	Koninklijk	Serpy
Rex	Koning	Raya
S.		
Saluta	groet!	Basaer
Sangvis	bloed	Darma
Sal	zout	Garan Matary
Sclopus	buks	Pytsyl
Scindere	verscheuren	Bawyn
Sine	zonder	Sone
Solvere	losmaken	Chyny, lapas
Soror	zuster	Addeparapas
Surgere	opstaan	Bangi
Supercilia	wenkbrauwen	Alys

T.

Latijn.	**(Hollandsch).**	**Maleisch.**
Tacere	zwijgen	Dyem
Tomentum	stukgoed? („Stycke")	Bedy Besar
Totum	geheel	Samsama
Tristis	bedroefd	Chyta
Tussis	hoest	Capelle
Tu	jij	Pockenera

U.

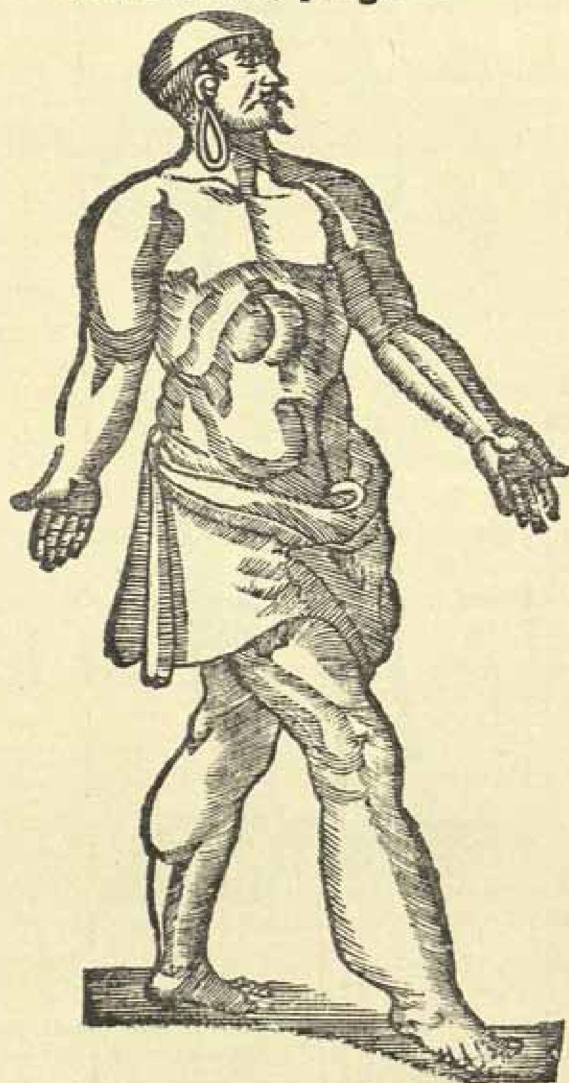
Ubi est	waar is hij?	Mana aden
Venter	buik	Penot
Vendere	verkoopen	Jouwal
Viscera	ingewanden	Perot
Ut vales	hoe vaart gij?	By gimaa
Vespertilio	vleermuis	Lavo

Deze taal staat in hooge achting bij de Christenen zoowel als bij de Heidenen in Oost-Indië. Voor 't overige hebben de Maleiers dezelfde manier van schrijven als de Hebreeërs, zij schrijven van rechts naar links en van beneden van 't papier af; hunne letters hebben veel overeenkomst met de Perzische; ik zag geen boeken bij hen, maar alleen zag ik hun schrift op den bast van den klapperboom.

Over deze Maleiers zal ik den goedgunstigen lezer later meer vertellen en dan hun voorkomen afbeelden [sic! niet gebeurd].

Verder kan men op Batavia een soort volk, *Panequais*, zien, die verbannen zijn van het eiland *St. Thoma* (zooals de Indiërs zeggen), zij zijn verspreid in alle steden, ik zag er in Batavia maar 12; het zonderlinge bij die menschen, zoowel man als vrouw, is dat hun eene been zoo dik is als een blok hout. Bij mannen en vrouwen beiden is het rechter been van nature heel dik. En dit volk is daar heel trotsch op; ze houden het ook voor een groot sieraad, dat zij zulke lange ooren hebben; zij geven zich van jongsaf moeite, ze zoo te krijgen. Als de kinderen een jaar oud zijn, wordt er een gaatje in hunne ooren geboord en een stukje lood er in gehangen, en later komen er al zwaardere en zwaardere stukken lood in om het oor te doen neerzakken, zooals de afbeelding aantoont. Verder zegt men ook van de Cingaleezen, welke hun naam hebben van het eiland Ceylon, waar de Cingaleezen wonen, dat zij een dik been hebben. Verwonderlijk is het, dat er op beide eilanden *Ceylon*

PANEQVAIS
Familiæ à Divo Thoma execratæ, in totam (ut Indi referunt) progeniem.

Deze afbeelding der vrouwelijke „Paneqvai" is in hoofdzaak gebaseerd op de plaat bij Linschoten (1596), fol. 65 „Inwoonders van Malabar tusschen Goa ende Cochijn"; onder gebruikmaking tevens van de plaat op fol. 59 „Een Indiaensche lichte vrouwe met danssen ende singen haer cost winnende".

Over *Panikar* (en *Tajoli*), zie de slotnoot op p. 379 hierachter. RED.

[en] *Courang* [1] zoowel als op het land *Cormandel*, op 't welk *Tranqvebarre* ligt (dat nu *Dannis-Burg* heet), de plaats van onzen Genadigsten Erfkoning Christiaan den vijfden — dat er daar, zeg ik, ook menschen van onze Christenvolken zulke dikke beenen krijgen, doch meestal maar één, zooals de genoemde *Paneqvais*; of dat van de gesteldheid van het land komt of van het klimaat, dat weet ik niet. [2]

Naar mijn belofte, dat ik iets zou vertellen omtrent de *Chineezen*, die er op het land *Java Majori* in de stad *Batavia* wonen, deel ik nu mee, dat er in en buiten de stad omstreeks 200 Chineezen wonen, die elke maand aan de Hollandsche Compagnie zooveel schatting moeten opbrengen, dat zij er het garnizoen van kan betalen, 't welk zij in Batavia houdt. En elke Chinees die daar woont en handel drijft, moet voor elk hoofd dat bij hem gevonden wordt, twee rijksdaalders per maand als hoofdelijken omslag geven, wat tot een groot tribuut opklimt, daar er Chineezen zijn, die over de honderd zielen bij zich hebben, 't zij slaven en slavinnen of slaapsters, want iedere Chinees heeft minstens 20 bijslaapsters naast zijne wettige vrouw. De Chineezen zijn een zeer aanzienlijk volk; hun haar is achterover gekamd zooals bij ons vrouwvolk en het is zoo lang, dat het tot over het middel reikt, maar het is opgebonden achter in den nek in een wrong met een gouden spang er door, en een schildpadden kam er voor. De Chineezen houden hun haar in groote eere; zij spelen gaarne, zoodat zij soms met dobbelen al hun rijkdom verspelen, ja hun slaven en slavinnen, bijslaapsters, kinderen en vrouwen en ten laatste zich zelve, maar zij kunnen nog geholpen worden zoo lang zij niet hun haar verspelen (er zijn eenigen die zich verbeelden

[1] de stad Kollam, of Quilon, aan de kust van Malabar. RED.

[2] In BOLLING's boek volgen nu twee bladzijden met vrij fantastische houtsneden van een man en eene vrouw der „Paneqvais.Familiae à Divo Thoma exeeratae, in totam (ut Indi referunt) progeniem", die wij hiervóór opnamen.
Het zijn toch wel de nog eenigszins raadselachtige Jav. *Tajoli's*, Oudholl. „*Tayoles*", waarvan TJONDRO NEGORO in 1880 het eerst een (geheel onaannemelijke) verklaring heeft beproefd (Bijdr. Kon. Inst. 4, IV, p. 381: Mal. *tahi* + Holl. *olie*!); doch die Dr. BRANDES het eerst in 1901 heeft thuisgebracht als heidensche Koromandel-lieden, kort na de stichting van Batavia vooral aan de Zuidoost-punt Hollandia (alias later *Kota Tahi*!) geplaatst als Compagniesslaven, zie Tijdschr. Bat. Gen. XLIII, p. 1—21. En die dus niet van het „eiland St. Thoma" kwamen, maar van de stad St. Thomé, bezuiden Madras, en omgeving. Volgens BOLLING's tekst en afbeeldingen leden deze „smeerlappen" (Jav. *tahi oeli*) vooral aan *elephantiasis*, óf waterzucht. Zie verder de slotnoot op p. 379 hierachter. RED.

dat zij alles wat zij verspeeld hebben, weer kunnen terugwinnen als zij hun haar tot inzet geven, want het haar van een Chinees is voor de andere Chineezen wel eens 1000 rijksdaalders waard). Hebben ze nu hun haar behouden, dan helpen de andere Chineezen er hen weer boven op, want zij dulden het niet, dat een van hun volk armoede lijdt. Maar heeft hij zijn haar verspeeld, dan wordt hij nooit geholpen en men wil hem niet meer kennen. Deze Chineezen gaan gekleed in witzijden Pelang- (of Atlas'sen) mantels, gelijkende op de misgewaden in ons land, maar hun priesters hebben zwartzijden Pelang- of Atlas'sen mantels om, als de misgewaden bij ons. Deze Chineezen worden door de Hollandsche Compagnie begunstigd boven de andere Heidenen in Batavia, in zoover zij hun eigen kerk en dienst mogen hebben, doch niet in de stad, maar daar buiten, en dat om de aanzienlijke schatting welke zij elke maand betalen in hunne kerk, die buiten de Dietspoort van Batavia staat.

Zij hebben 3 altaren, op elk altaar staat Satan in eene verschrikkelijke gedaante, van zuiver goud, welken zij eeren en aanbidden (iedere Chinees heeft Satan in gelijke afbeelding in goud op een altaar in zijn huis, want zij hebben ook altaren in hunne huizen); want zij zeggen zóó: God, die de hoogste Priester is, voor Hem is het onmogelijk iets te doen dat kwaad is en eenig mensch leed te doen, maar Satan die van nature boos is, moeten ze aanbidden, opdat hij hun geen kwaad zal doen. Elken Zaterdag houden ze in hun kerk een dienst als volgt:

Zij hebben drie priesters over zich, van welke een zooveel als een bisschop is over de anderen, waarom hij voor het middelste altaar staat en de beide anderen ieder voor het hunne, een aan zijn rechterzij en een aan zijn linkerzij. Allen zijn gehuld in een rooden mantel, waar onderaan kleine belletjes hangen en dan zijn er twee Chineezen aanwezig, die dienst moeten doen als klokkeluiders, hebbende een groote klok in hunne handen, ieder staande achter zijn priester — de geheele gemeente staat op den vloer in de kerk; op de altaren branden twaalf groote waskaarsen. Zoodra de priesters bij het altaar komen en den dienst zullen aanvangen, roepen zij drie keer: *buisand, buisand, buisand Skielo.* De klokkeluiders luiden de groote klokken, die zij in de hand houden en grijpen naar den mantel van den priester, waarna zij de belletjes, die daaraan hangen, in beweging brengen. Dan slaat de gemeente beide handen

voor het hoofd, zich buigende met het aangezicht ter aarde en roepende: *Buizand* [sic], *Buizand Skielo.* Dat beteekent: eere zij God! Daarop leggen de klokkeluiders op het altaar een doode geit (de ingewanden zijn er alleen uitgenomen) met huid en haar en met een pompelmoes in den bek (dat zijn de pomeransen van het land), den kop omhoog gericht. Ook leggen ze op het altaar allerlei soort Indische vruchten, die ik vroeger al opgenoemd heb. Daar achter staan de priesters en lezen de mis. Zij zingen heel langzaam eenige woorden, wat wel een uur kan duren en bij elke sententie worden de klokken geluid en buigt de gemeente zich ter aarde, en tegen het einde ontsteekt de priester wierook bij Satan's beeld, 't welk zij in hunne taal *Josiê* noemen; dan valt de gemeente nogmaals met het aangezicht ter aarde, allen roepende: *Josie*, *Josie*, *Josie*. Daarna zingt de priester nog eens weer en ten slotte vallen zij allen in en zingen: *Siumchi hum ha sium sio*, wat beteekent: dat God ons lang en wel laat leven! waarbij zij het hoofd ter aarde buigen, terwijl de klokkeluiders hun klokken en bellen luiden. Daarmee is de dienst geëindigd. Het verwondert mij, dat zij niet weten wat Salomo zegt, Sap. 4, vs. 8: Want de ouderdom is niet die van veel tijds, maar wijsheid is den menschen dat grijze haar.

Dezelfde dienst wordt er door de priesters gehouden in 't huis van elken Chinees, telkens als de maan vol is, wanneer zij hun *Weang* houden.

Weang is een feest, dat bij elke volle maan in den lichten nacht gehouden wordt, ter eere van Josie, dat is de Duivel. Als de dienst geëindigd is, eten ze, niet om slechts hun honger te stillen, maar dan gaan zij overdadig te werk in eten en drinken. Men kan in de stad Batavia die overdaad in eten en drinken zien. Want op hun *Weang*-tijden zetten zij tafels langs hunne woningen, beladen met vruchten en allerhande spijs en drank; er zijn afzonderlijke huizen opgericht, waarin hunne kinderen comedie spelen 's nachts, in prachtige kleederen gedost, waarbij de Chineezen dan veel muziek maken met schalmeien en fluiten, en een van hen slaat de maat daarbij op een instrument dat op een dikken koperen ketel gelijkt, door hen *Gummi Gummi* genoemd, en elken keer als daar met een stok, aan het uiteinde met leer bekleed, op geslagen wordt, geeft het een geluid dat het over de geheele stad gehoord kan worden — het klinkt als Boem! Dat houden zij een geheele acht dagen

vol, telkens als de maan vol is. Terzelfder tijd hebben ze ook verschillende vuurwerken, want daar zijn zij heel kunstig in.

Verder hebben zij ook dezelfde gewoonten bij hunne bruiloften, wanneer zij ook in de straat waarin de bruiloft gehouden wordt, stangen geplaatst hebben, waar verschillende vlaggen van afhangen. En zoo ook als zij hun nieuwjaar vieren, wat in *Martio* is. Dan varen zij met prauwen de rivieren op, en ééne prauw is prachtig bekleed met tapijten en in die prauw staat het altaar met 4 waskaarsen er op en *Josiê* in het midden (dat is Satan's beeld) en de priesters zitten er rondom. Zulke prauwen varen ook de voornaamste heeren in China, die men Mandorijnen noemt, de rivieren op, als zij zich wat ontspannen willen. Voor 't overige zijn de vaartuigen der Chineezen en Javanen gemaakt van riet, met houten ankers.

Dat geschiedt ook, Josiê ter eere, als hun jonk, dat is hunne schuit, uitvaart opdat haar geen onheil treffen zal, en als ze dan toch vergaat in den storm, dan schelden ze op Josiê zoo hard ze maar kunnen, maar ten slotte vallen ze hem weer te voet, opdat hun niet nog iets ergers overkomen zal.

Deze Chineezen varen gedurende 8 dagen na het begin van hun nieuwjaar elken dag ieder met zijn prauw door de rivieren, en steken dan met hunne speren in het water, roepende en schreeuwende: *pelo*, *pelo*, *pelo*. In de prauwen zitten mannen, die spelen op de schalmeien, fluiten en Gummi Gummi. De reden waarom zij in de rivieren naar Pelo zoeken, is deze: in vroegere tijden hebben zij een generaal gehad, die Pelo heette en die toen hij leefde groote victorie had over de Tartaren, maar na zijn dood zijn de Chineezen onder de Jurisdictie der Tartaren gekomen, en daar hun voorspeld is, dat zij weer uit de handen der Tartaren geraken en hunne vroegere vrijheid herkrijgen zullen, als Pelo terugkomt, zoeken zij elk jaar naar hem.

Wat de begrafenissen der Chineezen betreft, er is hun een uitgestrekt stuk grond afgestaan, vlak bij het kasteel Jaccatra, waar zij ommuurde graven hebben met dubbele deuren. Als er nu iemand van hen sterft, dan wordt hij in de kist gelegd met 2 nieuwe gewaden van witte Pelang-zijde, benevens 2 paar schoenen en kousen, met spijzen aan zijne linker zij en een wijn, dien zij *Samsu* noemen (smakende als Spaansche wijn), aan zijne rechter zij. Als hij nu naar buiten gedragen zal worden, komen zijn naaste bloedverwanten en vragen aan den priester,

die bij het lijk staat, waar hij aan gestorven is, van honger of dorst of armoede, waarop de priester antwoordt, dat hij zijn tijd in deze wereld volbracht heeft, dat hij, zoolang hij hier was, aan allerlei ongelukken onderworpen was, die Satan hem toevoerde in deze wereld en daarom wilde hij nu naar eene andere wereld reizen, daar een nieuw leven beginnen, eten en drinken en vroolijk zijn, waar Satan hem geen kwaad meer kan doen; daarom geven ze hem geld mee in de kist, dat hem van dienst moet zijn in de andere wereld. Daarop sluiten ze de kist en dragen den doode naar zijn graf en het volk gaat mee, schreiende en weeklagende; dan leggen ze hem in het graf en de priester neemt den sleutel mee. Ik voor mij geloof, dat de priesters het voorbeeld van de Baäls priesters volgen en het geld weer tot zich nemen. Nu heb ik genoeg verteld van de Chineezen.

Wat den handel van de Hollandsche Compagnie betreft, hier in Oost-Indië, zoo zal ik den goedgunstigen lezer daarvan iets meedeelen, (ofschoon het door haar ten strengste verboden is, vreemde Naties met hun handel bekend te maken). De goedgunstige lezer moet dan weten dat de Hollanders vaste plaatsen hebben aan den zeekant in de Heidensche koninkrijken, welke plaatsen de Hollanders Kantoren in Indië noemen; en daarom wil ik dien naam ook gebruiken en eerst de namen van die Kantoren opnoemen en daarna de negotie.

De namen der Kantoren zijn als volgt:

Kantoor Andragierii
Kantoor Bunili[sic]patnam
Fort Concordia op Timor
Comptoir Hollandia
Comptoir Jambii
Comptoir Japan
Kantoor Ligoier
Stad en kasteel Malacca
Kantoor Masulipatnam
Kasteel Nassou op Banda
De stad Nagepatnam
Comptoir Nagelvance
't Kasteel Orangie op Ternaten
Comptoir Padanus op Surate
Comptoir Palicol
Comptoir Palingban
Comptoir Revengie
Kantoor Palacaten
Kasteel Geldria
Kantoor Daet-Cheron
Comptoir Golconda
Kasteel Rotterdam op Macassar
Comptoir Sadrangapatnam
Comptoir Suratta
Kantoor Summacum
Comptoir Tegenepatnam
Comptoir Tonqvin
Kasteel Victoria op Ambon
Kantoor Molucqves
Kasteel en stad Batavia
(dat is de hoofdplaats en het retourkantoor der Hollanders)

Alles te zamen 30 Kantoren.

Opdat de goedgunstige lezer dezen handel beter begrijpen zal, wil ik eerst over de plaatsen spreken, welke oostelijk van Batavia liggen, en die zijn als volgt:

Amboina is een Koninkrijk, waar de Hollanders een sterk kasteel hebben, Victoria genaamd.

Naar Amboina voeren de Hollanders aan de Heidenen uit de navolgende waren:

Realen van Achten, dat zijn rijksdaalders. Allerhande soort kleedjesstoffen, verkregen op de andere kusten van Oost-Indië, welke van China en Bengalen zijn aangevoerd, zoowel als linnen, aangevoerd van Cormandel.

Van Amboina brengen de Hollanders weer naar Batavia:

Nagelen, ingemaakte lemoenen, muscaatnoten, sago-olie, welke waren zij weer krijgen van de Heidenen voor de aangevoerde waren.

Banda is een Koninkrijk, dat rondom in 't water ligt; daar hebben de Hollanders een sterk kasteel, genaamd Nassou.

Naar Banda voeren de Hollanders uit de navolgende waren:

Realen van Achten, rijksdaalders. Allerhande soort kleedjesstoffen, die verkregen zijn op Suratta en Cormandel.

Van Banda brengen de Hollanders weer naar Batavia:

Muscaatnoten, foelie, ingemaakte lemoenen, ingemaakte muscaten, wat is als sucade. Paradijsvogels, welke lang en smal zijn, een klein kopje hebben en prachtige veeren, [maar] geen pooten.

Solor en Timor zijn twee eilanden, niet ver van elkaar liggende, waar de Hollanders een sterk garnizoen hebben; op Timor is het kasteel Concordia.

Naar deze twee Koninkrijken worden door de Hollanders allerlei snuisterijen gebracht:

spijkers, spiegeltjes, messen, en allerlei soort kleedjesstoffen die op de Kusten te krijgen zijn, en Chineesche en Hollandsche armozijnen en stoffen.

Van deze eilanden brengt men naar Batavia sandelhout, rood en wit, Lapis porcus, honig, was, schildpad en veel paarlemoer.

Molukkes is een klein Koninkrijk en eiland, dat een Koning over zich heeft; onder hem zijn er verscheiden eilanden, maar die zijn heel klein en heeten Molukkes-eilanden. De goedgunstige lezer kan ze zien liggen op de zeekaart.

Naar deze eilanden brengen de Hollanders allerlei kleederen van Cormandel en Suratta; Realen van Achten.

Daar vandaan brengt men weer naar Batavia: Nagelen en olie.

Macassar ligt op het eiland Celebes, wat een groot eiland is, niemand weet nog hoe uitgestrekt, het ligt onder de Aequinoctiaal Linie. Voor Macassar hebben de Hollanders met hunne Armada gelegen, beide te land en ter zee, en hebben er 7 jaar lang krijg gevoerd met de 8 daar op het land regeerende koningen. De tegenwoordig Regeerende Heer van Batavia, *Cornelius* Spillemand [Speelman], kreeg echter de overhand, die nu Ordinaris-Raad en Generaal-Admiraal is, wonende in het kasteel voor Batavia, Anno 1669. En de genoemde 8 koningen reisden naar den Generaal op Batavia, gaven zich over en vergunden de Hollanders, een kasteel op Macassar te bouwen, 't welk nu geheel gereed is en Rotterdam heet.

Naar Macassar voeren de Hollanders uit: rijst, allerlei Kustkleedjes, Realen van Achten.

Van Macassar voeren ze weder in naar Batavia: goud (dat goud is echter heel bleek — overigens is het land er vol goudmijnen), slaven en slavinnen in abundantie.

Ternate is een geheel door 't water omgeven koninkrijk, welks koning den Hollanders grooten dienst heeft bewezen voor Macassar, zoowel als vroeger reeds bij al de schermutselingen, welke de Hollanders reeds gehad hebben (en welke zij nog kunnen krijgen); aan zijn zoon hebben de Hollanders *geconcedeerd* hun vaderland te bezien en alle koninkrijken in Europa; of hij al teruggekomen is op Ternate, daar weet ik niets van. Deze koning dient den Hollanders als Generaal, maar zij *tituleeren* hem in hunne brieven *Raya*, dat is koning. Evenzoo *tituleeren* alle Heidenen den Generaal van Batavia zoo, zij noemen hem *Raya de Jaccatra*, dat is: Koning van Jaccatra. De Hollanders geven dezen koning van Ternate elke maand 300 gulden

gage. En op deze plaats hebben de Hollanders een sterk kasteel gebouwd, dat Oranje heet.

Naar Ternate worden door de Hollanders uitgevoerd allerlei Kust-kleedjes en rijst.

Van Ternate voeren de Hollanders in naar Batavia: tabak en zoethout.

Op al deze genoemde kantoren, oostelijk van Batavia gelegen, drijven de Hollanders handel; er liggen nog talrijke andere eilanden oostelijk van Batavia, zooals *Java Minor*, het eiland *Arow* en meer andere. Maar omdat er op die eilanden niets anders te vinden is dan rijst, kippen, eenden, pisangs en eenige andere vruchtensoorten, geven de Hollanders zich de moeite niet, daarheen te zeilen en ze te bezetten, want de inlanders komen zelve wel naar Batavia met de waren, welke zij te verkoopen hebben.

En hiermee is er genoeg verteld van de kantoren die oostelijk van Batavia liggen. Thans zal ik de kantoren ten noorden van Batavia beschrijven, welke de volgende zijn:

Japan. Dit is een groot eiland en een groot Keizerrijk; ik verwijs den goedgunstigen lezer naar de uitvoerige beschrijving die er uitgekomen is omtrent Japan, zoowel omtrent het land als omtrent de religie en de politie der inwoners. [1] De Hollanders hebben vroeger groote vrijheid van handelen gehad op Japan. Maar omdat de Keizer bevond, dat zij met streken omgingen, niet alleen tegenover de Chineezen in de stad *Occy*, maar ook tegenover hem zelven in zijn eigen land, houdt hij hen sinds dien tijd daarmee in bedwang dat zij op hunne schepen terstond het roer uit handen moeten geven, en hij zelf hun hunne lading levert. Een vaste plaats is hun echter *geconcedeerd*, zoodat er een koopman met eenige oppassers ligt, die handel drijft voor de Hollanders. Maar het is vreemd, dat, waar elk jaar 8 schepen van Batavia naar Japan gaan om er handel te drijven, er telkens één schip verloren gaat, 't zij er *orcaan* is of niet, zoodat er maar 7 terugkomen. De Hollanders hebben daar niet veel nadeel van, want daar (in Japan) behalen zij hun grootste profijt, maar het is zeer te betreuren, dat zoo menige christenziel daarbij omkomt, die niet gered kon worden van het zinkende

---

1) Bedoeld is zeker het werk van MONTANUS, Amst. 1669. RED.

schip. De handel tusschen de Hollanders en de Japaneezen gaat over de volgende zaken:

Naar Japan wordt uitgevoerd door de Hollanders:

Roode kleedjesstof, die 6 gulden, 27 stuivers kost; witte stof van 4 gulden, 25 stuivers; zwarte stof van 6 gulden 22 stuivers, staalblauwe stof, grijze stof, zwarte kersey en borax, Turksch grofgroen, olifantstanden, marokijnleer.

Sandelhout. Ebbenhout.

Verschillende pelswerken.

Peper, Nagelen.

Guineesch lijnwaad, genaamd: Salpicades.

Zijden stoffen, genaamd: Taffachelas.

Fijn linnen, genaamd: Madaphors, Salamporis, Moris, Paracal.

Suiker. Barnsteen, «Raff».

Blauw katoen. Groote honden.

Van Japan brengen de Hollanders naar Batavia:

Gemunt en ongemunt zilver.
Goud.
Lakwerk.
Koper.
Kamfer.
Rhabarber.
Fraai Japansch riet.
Paarlen.
Sakki.
Tarwe.
Rijst.
Kastanjes.
Prachtige noten.
Mooie kromsabels, en mooie pelzen.

CHINA.

Over den handel der Hollanders op China zal ik later mededeelingen doen, als ik mijne reisbeschrijving voltooi.

In *Tongkin*, dat een landschap is, behoorende bij China, hebben de Hollanders een kantoor, waar een koopman van de Hollanders waren verhandelt en weer aanneemt, als volgt:

Naar Tongkin voeren de Hollanders dezelfde waren uit als naar Japan. Daar vandaan brengen ze terug naar Batavia:

Zijde, Goud, Muscus, Pelang-zijde.

Siam is een groot en prachtig koninkrijk, welks koning in hoog aanzien staat en zich zelf betitelt: God van Zee en Land, Zoon van de Zon; in dit land vindt men witte olifanten, die men nergens anders vindt behalve op Ceilon. In dit koninkrijk heerscht eene zonderlinge wet. Als daar namelijk een man sterft,

die eene vrouw nalaat, 't zij van hoogen of lagen staat, dan is de vrouw verplicht, zich te laten verbranden en dat gaat dan zóó toe: de afgestorvene wordt gebracht naar de plaats, die aangewezen is voor het verbranden van de dooden. Als nu de doode op den brandstapel gelegd is, komt zijne vrouw, huppelend en dansend, prachtig uitgedost met al haar gouden sieraden en ringen, welke zij aflegt en aan hare vrienden vereert (als zij geene kinderen nalaat); dan springt zij zelve op den brandstapel waar haar doode man brandt, en zoodra zij omlaag gesprongen is, werpt men olie in de vlammen, opdat zij spoediger zal verbranden. En daarbij wordt er zooveel alarm gemaakt door degenen die de schalmeien en *Gummi Gummi* bespelen, dat niemand hare klachten, haar roepen en schreien kan hooren.

De reden waarom alle vrouwen daar na haar man's dood verbrand moeten worden, is omdat eenige jaren vroeger die vrouwen, als zij hare mannen moe waren, hen terstond door vergif om 't leven brachten, zoodat het wel gebeurde, dat eene vrouw in haar leven 60 en meer echtgenooten had, en daarom heeft de koning van dit land deze wet gemaakt.

Is er eene, die niet in de vlammen wil springen (wat er echter niet velen zijn, want zij beschouwen het als een groote eer), dan worden haar al hare bezittingen afgenomen, haar haar wordt afgeknipt en zij loopt voor hoer, veracht door alle menschen.

Bij de Brahmanen heerscht hetzelfde gebruik — dat zijn de priesters der afgoden, die bij de Koningen in Indië als de voornaamste lieden beschouwd worden en de hoogste waardigheden krijgen, zooals van rentmeester, hofmeester en *Ambassadeur*, en opdat zij van anderen zullen zijn te onderscheiden, dragen zij een lang gewaad met eene sjerp om het middel en een kap over 't hoofd, niet ongelijk aan een Perzischen tulband. Zij worden uitgehuwelijkt aan hunne vrouwen als deze 7 jaar en zij zelve 9 jaar oud zijn. Als een van deze Brahmanen sterft, dan wordt hij naar hunne wet verbrand; en uit liefde tot haar man springt de vrouw dan levend bij hem op den brandstapel; doet zij dit niet, dan wordt er met haar gehandeld zooals beschreven is.

In Siam hebben de Hollanders een kantoor, waar een koopman gevestigd is, die de waren inkoopt, welke men daar vindt en daarvoor andere waren verkoopt.

SIAM.

Naar Siam brengen de Hollanders dezelfde waren als naar Japan; dat is reeds beschreven en als de goedgunstige lezer het begeert te weten, dan kan hij het daar vinden.

Van Siam brengen de Hollanders naar Batavia: wierook, lood, tin, gomlak en olifantstanden.

SUMATRA.

Sumatra is een van de grootste eilanden in Oost-Indië, omstreeks 500 mijlen groot, en een prachtig koninkrijk, liggende onder de Aequinoctiaal Linie; de Hollanders hebben er drie kantoren. Op de noordzijde bevinden zich de kantoren *Palingbam*, en *Jamby*. Op de linkerzijde vindt men het kasteel bij *Padang*.

Er kwamen met mij op het schip Sticht Utrecht, Anno 1670, op Batavia 12 mijnwerkers (die van Kungsberg in Noorwegen geworven waren met consent van onzen Allergenadigsten Erfkoning, door de Bewindhebbers in Holland over Oost-Indië), welke zouden arbeiden in de goudmijnen, die er op Sumatra gevonden worden.

Anno 1671 werden de inboorlingen van Sumatra oproerig, waarom er terstond 6 compagniën soldaten uit Batavia heengezonden werden. Ik wil den strijd en de overwinning beschrijven, welke deze 6 compagniën Hollanders voerden en bevochten.

Zoodra ons volk het volk van de schepen aan land had gezet, begonnen zij de schermutseling, toen de vijand zich, eenige duizenden man sterk, tot tegenweer had opgesteld; en daarbij stond eene compagnie van de zwarten vooraan (want de Hollanders hebben die ook in dienst, omdat zij niet zooveel Christensoldaten kunnen krijgen als er soms noodig zijn, waarom zij dezen zwarten ook meer gage geven dan den Christensoldaten; namelijk per maand 12 gulden en 2 realen kostgeld; maar zij stellen gewoonlijk Christenofficieren over hen aan). Achter dezen worden de matrozen, die op de schepen zijn, opgesteld; daarachter de Christensoldaten. En opmerkelijk is, dat, zoodra de onzen het eerste salvo hebben doen losbranden, de kapitein over de 6 compagniën (de Hollanders *minaceeren* [menageeren], en laten voor 6 compagniën niet meer dan 1 kapitein, 2 luitenants en 6 vaandrigs dienst doen, elke com-

pagnie bestaande uit 60 man) uitroept: «rechts, links, opent de gelederen, geschut in stelling!» —, dan openen zich de gelederen en geven de Hollanders vuur op de Heidenen met eenige kleine veldstukken, die midden tusschen de soldaten zijn opgesteld, en er wordt met schroot op hen geschoten, waarbij dan eenige honderden Heidenen weggemaaid worden. Bij de Heidenen nu hebben ze vele vorsten, die zij Mangarijnen of Orancajers noemen in hun land, welke op bevel van hun koning den krijg voeren met de slaven die zij gekocht hebben; en als nu deze slaven omkomen in den strijd, verliezen deze Mangarijnen of Orancajers hunne strijdmiddelen, waarom zij spoedig vrede sluiten, en zoo *presenteerden* zij den kapitein, die aanvoerder was van de 6 compagniën, een zilveren vat met zand, wat als teeken van onderwerping geldt bij hen. Daarna trekt het volk terug naar Batavia, en de koning zendt zijn *Ambassadeur* naar den Generaal op Batavia met groote geschenken in juweelen en wat daar in het land is, en zoo is er opnieuw vrede gesloten.

De waren die daarheen en daar vandaan gezonden worden, zijn de volgende:

Naar Sumatra voert men uit:	Van Sumatra voert men in:
kleedjesstoffen van de kust van Cormandel, verschillende snuisterijen, messen en andere dingen.	goud (dit goud is beter dan dat van Macassar), peper, wierook, benzoë.

MALACCA.

Malacca is een groot Koninkrijk geweest, loopende van Aracan tot Pegu, van Pegu tot Bengalen, van Bengalen tot Cormandel (over dit Cormandel zal later gesproken worden). De Hollanders hebben daar een sterk kasteel gebouwd van ijzersteen (dat men in dit land in overvloed vindt), alsook een schoone stad en daar ligt een sterk garnizoen van Hollanders. Men meent, en sommigen zijn er volkomen van overtuigd, dat Malacca de plaats zou geweest zijn, waarheen Salomo zijn schepen zond en die toen Ophir genoemd werd. Een schrijver bevestigt dit ook. Ik kan er niets zekers van zeggen, maar dit weet ik, dat daar vandaan in groote hoeveelheid dezelfde waren komen, die Salomo ginds vandaan haalde met zijn schepen. Voor 't overige hebben de Hollanders Malacca met geweld den Portugeezen

ontnomen. En de inlanders daar overtreffen de andere Indiërs in *discours*, taal en *courtesie*.

De waren die daarheen en daar vandaan gevoerd worden, zijn als volgt:

Naar Malacca brengt men verschillende soorten Kust-kleeden van China, benevens nagelen, enz. Ook porselein.

Van Malacca voert men in: zilver, goud, «Philsbeen», apen, tin, hars, ijzersteen, gom.

Daar ik nu de plaatsen en den handel, die er daar gedreven wordt, ten noorden van Batavia beschreven heb, wil ik nu overgaan tot de kantoren, die westelijk van Batavia liggen — wat de volgende zijn. Er zijn nog verschillende kantoren, ten westen van Batavia, waar de Hollanders handel drijven, buiten die welke reeds eerder genoemd zijn, en dat zijn:

Comptoir Wayer, de stad Cochin, Comptoir Coyland, Ceilon, Kust Cormandel, de stad Gale, Comptoir Jaffanapatnam, Manaer, Comptoir Peguw, Comptoir Toutecouryn, Sinda, Baly, Alcheran in Perzië, Kantoor Mocha in de Roode Zee. Op deze 18 [sic] kantoren handelen de Hollanders eveneens. En zoo beloopen al de handelskantoren der Hollanders in Oost-Indië een getal van omstreeks 47 [sic].

SINDA.

Sinda is eene stad op het eiland Ormus, dat tusschen Perzië en Suratta ligt, daar hebben de Hollanders eene logie.

De waren die daarheen en daar vandaan gevoerd worden, zijn de volgende:

Naar Sinda wordt uitgevoerd: kwikzilver, tin, peper, schildpadhoorn, kaneel, benzoë, barnsteen, saffraan, kardemom, gom van Malacca, indigo, suiker, porselein, radix China, foelie, muscaatnoten, lange peper.

Van Sinda wordt ingevoerd: allerlei soort kleedjesstoffen van Perzië, katoen, zijde, vloszijde, salpeter, boter en allerlei eetwaren, zooals rijst en weitenmeel.

CORMANDEL.

Cormandel is een vast land en een van de grootste koninkrijken, waarover de Heidenen het *imperium* hebben: de Hollanders hebben er eenige vaste plaatsen en eenige logie's, welker namen zijn: Negopatnam, Carocol, Tegapatnam, Saraspatnam, Palecaten, Masulipatnam, Nasipuren; en in het land hebben zij deze logie's: Golconda (waar de Koning resideert) en daar vindt men de meeste diamanten, Palicol en Dasseron. In dit land heeft ook onze Genadigste Erfkoning, Christiaan de V^de [1] zijn vaste plaats Tranqvebarre, dat nu Dannisburg heet. Vroeger hadden de Denen twee logies hier, namelijk in Masulipatnam en in Bengalen. De Heidenen, die bij Masulipatnam wonen, worden Jantiven genoemd, maar die bij Tranqvebarre of Dannisburg, heeten Malebaren, en ofschoon zij maar 60 mijlen van elkaar vandaan wonen, is hun taal toch verschillend. Als de Jantiven zeggen: *Ni wanticau ledo*, dan zeggen de Malebaren: *Sior i Leo*, dat is: hebt gij niets te eten. De getallen der Jantiven zijn heel zonderling, bijvoorbeeld:

1 2 3 4 5 6 7 8
Occati, Rundo, Mulo, Nalgo, Aido, Aro, Jero, Jenemedi,
9 10 11 12 13 14
Tumedi, Pati, Paticundo, Patnendo, Patimulo, Patinalgo,
15 16 17 18 19 20
Patiaido, Patiaro, Patijero, Patijenemedi, Patitumedi, Jeroi,
21 30 40 50 100
Jeroi occati, etc. Mulpai, Nalpai, Aipai etc. Nuur.

De waren, die op de kust van Cormandel door de Hollanders verhandeld worden, zijn de volgende:

Naar Cormandel wordt uitgevoerd: zwavel, muscaatnoten, foelie, nagelen, aluin, sapan- en sandelhout (rood en wit), spiouter, tin, kwikzilver, ingemaakte muscaatnoten, muscus, gomlak, goud, radix China. En daarheen brengt men het grootste deel van het porselein en de zijde uit China.

Uit Cormandel voert men in: allerlei soorten fijn katoen, robijnen, diamanten, agaat, paarlen, indigo, amphioen, «*Callo*, Krud».

---

[1] Regeerde 1670—1696. — De stichter van Dansborg in 1620 onder Christiaan IV (1588—1648) was dezelfde OFVE GJEDDE, van wien BOLLING op p. 312 het (naar het schijnt weinig bekende) feit vertelde, dat hij ook getracht had een Deensche in bezit neming van de Kaap voor te bereiden; lang vóór onzen VAN RIEBEECK dus. RED.

CEILON.

Ceilon is een eiland en een machtig Koninkrijk; het land lijkt naar zijn vorm op een zwijnenbuik. De rivier de Ganges loopt dwars door het land [sic]. De Koning van Cingles, ook wel Koning van Candia genoemd, regeert het geheele land en woont niet meer dan 6 mijlen ver van een der kusten. Om zijn stad en slot heen die Candia heeten, stroomt de rivier de Ganges, waardoor die Koning volmaakt onoverwinnelijk is. De Hollanders leven altijd in oorlog met hem en alle *Ambassadeurs*, die de Hollanders naar hem toe zenden, houdt hij bij zich; verder is het heel zonderling, dat men dit land ruiken kan, 't welk een sterken geur afgeeft lang voordat men het bereikt heeft. Er is geen plaats in geheel Oost-Indië, die kaneelbast opbrengt buiten dit land alleen. De Hollanders hebben zich aan den zeekant van eenige sterke plaatsen meester gemaakt, met name: Colombo, Negombo, Punte Gale, Panove, Calapatyn, en Chilao.

Ik kan niet nalaten, den goedgunstigen lezer voor tijdverdrijf het *discours* mee te deelen, dat ik had met een voornaam man in Noorwegen, toen ik terugkwam uit Oost-Indië. Hij vroeg mij: «wat dunkt u, is op Ceilon het Paradijs geweest?» Ik was verbaasd en wist eerst niet wat ik antwoorden zou op de vraag van zoo'n voornaam man, want ik verbeeldde mij, dat hij mij op de proef wilde stellen. Ik dacht even na en antwoordde toen in mijn eenvoud: «dat Ceilon het land zou zijn waar het Paradijs zich bevond, weet ik niet, en ik ben er de man niet naar om daar over te oordeelen, maar dit weet ik, dat de Hollanders in de boeken, die er van hen uitgekomen zijn, het voor het Paradijs houden, omdat daar de berg ligt, dien de Heidensche bevolking Adams Piek noemt, zooals het stuk zandgrond, dat dwars door het land loopt tot Rama naqve, 't welk ligt aan de westzij van Bengalen, geheeten wordt Adams Brug. En ook omdat er geene andere plaats in Oost-Indië is, waar de kaneel aan de boomen groeit dan alleen op Ceilon. En ook omdat men er saphier in de rivieren vindt. Maar *Buntingius* in zijn Itinerario, zoowel als *Bachius* in zijn Postille, zeggen dat het Paradijs daar was, waar Jerusalem is. Wat dat betreft, zoo denk ik in mijn eenvoud, dat er niemand is, die weet waar het Paradijs geweest is»; en ik gaf den voornamen man nog een exempel hier van: men

kan dagelijks ervaren, hoe steden en dorpen in puin vallen zooals het Steenenhuis en Kerkhof te Laurvig in Noorwegen, waar de HoogEdelWelgeboren man Niels Lange voor eenige jaren woonde, en waar nu een afgrond is; zoo zal het ook wel met het Paradijs gegaan zijn, toen de zondvloed de geheele wereld overstroomde. Met dit eenvoudige antwoord moest de voorname man zich tevreden stellen.

Wat een uitvoeriger beschrijving van Ceilon betreft, verwijs ik den goedgunstigen lezer naar de Hollandsche beschrijving van Ceilon, die in folio een jaar geleden uitgekomen is.[1]

De waren, die naar en van Ceilon uitgevoerd worden, zijn de volgende:

Naar Ceilon voert men uit: zilver, goud, allerlei kleedjesstoffen, welke van China aangevoerd worden en van Cormandel en Suratta.

Van Ceilon voert men in: kaneel, gember, peper, saphier, olifanten (zwarte en witte), rhabarber, bergkristal (dat op diamant gelijkt), granaat.

PERA EN KEDA.

Pera en Keda zijn twee plaatsen, die niet ver van elkander liggen, op het vaste land van de Maleische kust, met welke de Hollanders in vroegere tijden een grooten oorlog gevoerd hebben. Maar tegenwoordig heerscht er vrede tusschen hen.

De waren die daarheen gaan en daar vandaan komen zijn:

Daarheen: Realen van Achten, kleedjesstoffen van Cormandel.

Daar vandaan: Tin en niets anders, maar het tin is prachtig.

BOUTON.

Bouton is eene plaats, die beneden Malacca ligt — de Hollanders hebben er eene logie.

Daarvandaan komen: paarden, was, honig, slaven.

Daarheen gaan: Allerlei kleedjesstoffen.

MALABAR.

Malabar ligt aan de Indische Kust en is een vast land, waar de Hollanders eene logie hebben. Hier spreekt men Maleisch,

[1] Bedoeld is het werk van BALDAEUS, Amst. 1672. RED.

over welke taal al eerder iets gezegd is, en ter wille van hen, die naar Oost-Indië gaan, wil ik hunne getallen opnoemen, daar iedereen in Oost-Indië deze getallen verstaat; ze zijn als volgt:

Satu[1], Duo[2], Tyga[3], Ampat[4], Lima[5], Anam[6], Tosiu[7], Delapan[8], Sambilang[9], Sapulo[10], Sapulo satu[11], Sapulo duo[12], Sapulo tyga[13], etc. Duo pulo[20], Tyga pulo[30], Ampat pulo[40], etc. Pulo pulo[100], Pulo pulo satu[101], etc.

En hierbij valt op te merken, dat de Maleiers niet verder tellen dan tot 10. Verder kan ieder de andere getallen opnoemen, zooals de goedgunstige lezer ziet.

De waren die daar heen gaan en vandaan komen, zijn:

Daarheen gaan:	Daar vandaan komen:
Realen van Achten, Cormandelsche kleedjesstoffen.	Peper, kardamom.

BENGALEN.

Bengalen is een vast land en een Koninkrijk, waar de Hollanders eene logie hebben. En ook onze Allergenadigste Erfkoning heeft er eene logie.

De waren, die de Hollanders daarheen brengen en daar vandaan halen, zijn:

Daarheen gaan:	Daar vandaan komen:
Realen van Achten, porselein, specerijen, etc.	Gember, suiker, katoen, ongesponnen zijde, karwei, amphioen, salpeter.

SURATTA.

Suratta ligt aan de Indische kust en is een vast land en heeft zijn naam van brieven, want Surat beteekent in 't Maleisch zooveel als brieven. Daar vandaan krijgt de Generaal op Batavia brieven uit het vaderland, want de post gaat daarheen. Op deze plaats hebben de Hollanders eene logie.

De waren die daarheen gaan en daar vandaan komen, zijn als volgt:

Daarheen voert men uit:

Allerlei soort Engelsche stoffen, nagelen, muscaatnoten, messing, tin, rood koper, sapanhout, zwavel, peper, Japansche en Borneo'sche kamfer, olifantstanden, schildpadhoorn, benzoë, barnsteen, saffraan, Chineesche zijde, suiker, aluin, terpentijn, salpeter, radix China, sandelhout, kwikzilver, allerlei stoffen, geslepen juweelen.

Daar vandaan voert men in:

verschillende soorten fijn linnen, salpeter, indigo, alcatieven, muscus, en witte karwei.

ALCHERAN.

Alcheran, een groote stad in Perzië, van waar de inwoners het land intrekken in het heete jaargetijde. Maar de nachten zijn daar weer heel koud. Merkwaardig is, dat de Hollandsche schepen die daar liggen, door de Hollanders overtrokken worden met Russisch leer in het heete jaargetijde, en dat zij ze om 't andere uur met water overgieten, omdat anders de zon ze in brand zou steken.

De waren die daarheen gaan en daar vandaan komen, zijn als volgt:

Daarheen gaan:

Cochenille, fraaie stoffen van verschillende kleur, de el voor 3, 4 en 5 gulden, barnsteen, Indische en Cormandelsche stoffen, Japansch koper, specerijen, kandijsuiker, ingemaakte gember, gomlak, indigo, kardamom, kaneel, sapanhout, Engelsch tin, ebbenhout, radix China, porselein.

Daar vandaan komen:

Paarlen, roode zijde, goudbrocaat, alcatieven, sulpher of zwavel, saffraan, sandelhout, aluin, groote noten, amandelen, rozijnen, kismis, Moorsche ducaten.

MOCHA.

Mocha ligt rondom in het water, in Egypte, 32 mijlen van Jerusalem, liggende in de Roode Zee, welke zee op zich zelve

niet rood is, want als men een weinig water daaruit in de hand neemt, is het wit, maar ze wordt de Roode Zee genoemd, omdat ze, als men er in is, bloedrood lijkt en dat komt door den bodem, die uit rood zand bestaat; men vangt daar veel visch. Op Mocha hebben de Hollanders eene logie gehad en de Denen hebben daar ook eene logie, benevens de Engelschen en de Koning van Bantam [sic]. Maar zooals mij nu verteld is, hebben de Hollanders die logie verlaten — om welke reden, dat weet ik niet.

De waren, die de Hollanders daarheen brachten en daar vandaan haalden in mijn tijd, waren als volgt:

Daarheen gingen dezelfde waren, die ook naar Suratta gaan. Als de goedgunstige lezer het weten wil, kan hij het daar vinden.

Daar vandaan haalt men:

Stukken van Achten, ducaten, blauwe koralen, ambergris, «Selisba», amber, civet.

Al de waren nu, die ingevoerd worden van de genoemde plaatsen, komen in Batavia, van waar ze later naar het vaderland gaan; en opmerkelijk is daarbij, dat de matrozen, die het schip laden, het niet naar het vaderland mogen brengen, maar het volgende jaar moeten afwachten om naar huis te gaan. De reden is, dat niemand weten mag, welke lading het schip heeft.

Deze geheele negotie wordt bestuurd door den reeds genoemden Generaal en de Raadsheeren; en nu wil ik voor tijdverdrijf den goedgunstigen lezer iets vertellen van hunne komst in het land, hunne promotie en gage, dewelke zijn als volgt:

De gekwalificeerde rol in het jaar 1672, in December, een maand voor dat ik *valediceerde Bataviam.*

De tegenwoordige Generaal, *Jan Maetsuiker*, kwam uit Amsterdam in Oost-Indië met het schip Prins Willem, Anno 1636, als Raadpensionaris en had als gage 120 gulden. Zijn gage werd verbeterd door den daar aanwezigen Generaal van Diemen, Anno 1640, en werd toen maandelijks 200 gulden. Hij werd door denzelfden Generaal verhoogd tot extra-ordinarisraad Anno 1641 en kreeg toen maandelijks 230 gulden gage. Nogmaals

werd hij door denzelfden Generaal bevorderd tot Ordinarisraad over Oost-Indië en kreeg toen per maand 350 gulden — in het jaar 1644. In 1646 werd zijn gage wederom verhoogd, tot 450 gulden per maand door den Generaal op Batavia, Heer Regnierz. Door welken Generaal hij bevorderd werd tot Directeur-Generaal, en als zoodanig kreeg hij 500 gulden 's maands, in het jaar 1650.[1] Anno 1653 stierf Generaal Regnierz en toen werd hij door de Bewindhebbers in Holland aangesteld tot Gouverneur-Generaal over geheel Oost-Indië, en kreeg toen per maand een gage van 1200 gulden en voor zijn trouwe diensten werd hem zooveel gunst bewezen als geen der andere Generaals vóór hem gehad heeft — hij mag zooveel gage hebben als hij zelf maar wil en hij leeft nog.

De tegenwoordige Directeur-Generaal, Heer *Nicolaes Verburgh*, kwam in Oost-Indië met het schip Hartogenbos in het jaar 1637 als Onder-koopman, had tot gage 40 gulden per maand, werd bevorderd tot Koopman in 1642, kreeg toen maandelijks 70 gulden gage, werd Opper-koopman in 1645 op een gage van 95 gulden, werd President in Perzië 1647, kreeg toen 180 gulden per maand, werd Gouverneur op Tayvan 1649, met maandelijks 230 gulden. Werd in 1654 Ordinarisraad over Indië met 350 gulden 's maands. Zijn gage werd in 1657 verhoogd tot 500 gulden per maand, maar hij werd afgezet in 1659, omdat hij tegen de order koopmanschap dreef, en kreeg toen wederom per maand 350 gulden. In 1667 kreeg hij echter genade en werd hij bevorderd tot Directeur-Generaal met maandelijks 500 gulden. En is onlangs gestorven, nadat hij in Holland gekomen was.

De tegenwoordige Raadsheer, Heer *Laurentz Pit* van Bremen kwam in Oost-Indië in 1641, met het schip Waterhont, als Opper-koopman met een gage van 72 gulden per maand. Deze werd verhoogd in 1646 tot 120 gulden; in 1650 werd hij President van Batavia, behield dezelfde gage, werd in 1651 verkozen tot onderbevelhebber op de Cormandelsche kust, kreeg toen per maand 150 gulden, werd in 1652 aangesteld tot Gouverneur aldaar met 200 gulden per maand. Zijn gage werd verhoogd tot 250 gulden per maand in 1656, in 1657

[1] Er staat foutief: 1656. RED.

werd hij bevorderd tot extra-ordinarisraad met dezelfde gage en nogmaals bevorderd tot Ordinarisraad, wat hij nu nog is, met een gage van 350 gulden per maand.

De tegenwoordige raadsheer, Heer Pieter *Antoni Overwater* van Hoorn kwam in Oost-Indië in 1663 met het schip Sparendam, als Ordinarisraad over Oost-Indië, wat hij nu nog is, met een gage van 350 gulden per maand; hij is een bescheiden en geleerd Heer.

De tegenwoordige extraordinaris-raadsheer *Pieter Hoorn* van Amsterdam, kwam naar Oost-Indië met het schip Alphen, in 1663, als extraordinaris-raadsheer, wat hij nog is, en wordt niet verhoogd in rang of gage, omdat hij den handel met China verloor, zooals later vermeld zal worden, en daarom bedraagt zijn gage slechts 200 gulden per maand. Hij is een voortreffelijk geleerd Heer en een bescheiden man.

De tegenwoordige Commissaris en Raadsheer, Heer *Cornelius Speelman* van Rotterdam, is in Oost-Indië gekomen met het schip Hilgerbergh als assistent, Anno 1645, kreeg per maand 15 gulden, werd boekhouder in 1648, kreeg toen per maand 28 gulden, werd in 1649 Onder-koopman met 45 gulden per maand, in 1652 Koopman. met dezelfde gage. Maar in 1653 werd zijn gage verhoogd tot 70 gulden per maand. Hij werd generaal-boekhouder in 1657, kreeg maandelijks 125 gulden, werd in 1663 Gouverneur van Wingerlau, met verhooging van gage tot 200 gulden per maand. Anno 1666 werd hij Commissaris en Superintendent der Oostersche Kwartieren. Hij is ook Raadsheer te Batavia, en heeft 350 gulden gage.

Dit aangaande de Heeren Regeerders van Oost-Indië, wonende in het kasteel Batavia.

Nu wil ik verder beschrijven hoe het mij gegaan is in Oost-Indië, nadat ik ingedeeld was bij de Nieuwpoorts-Compagnie onder kapitein *Chesne*; ik ben daar geweest en heb vlijtig mijn schildwacht en mijn verdere plichten waargenomen en ook heel nauwkeurig acht gegeven op de exercities met het musket, welke men in Oost-Indië houdt. En zooals ik opmerkte, zag de Lijfgarde in het kasteel Batavia er veel mooier uit in kleeder-

dracht en monteering met de zilveren knoopen op de kleeren en de met zilver beslagen degens, ja, een eenvoudig soldaat zag er daar uit als een vaandrig in ons land; ook zag ik dat ze mooiere exercities hielden met piek en snaphaan dan onder Nieuwpoort. Daarom had ik grooten lust bij de Lijfgarde over te gaan, trok dus de stoute schoenen aan en vroeg aan den Majoor over geheel Indië, daarbij te mogen geplaatst worden; hij antwoordde mij welwillend, dat ik mijn attest zou vertoonen hoe ik mij bij Nieuwpoorts-Compagnie gedragen had, hetwelk ook geschiedde; en toen werd ik gecommandeerd naar Punt Saphier (nadat ik 6 maanden bij Nieuwpoorts-Compagnie had gelegen) en zoo kwam ik in December daar, in het kasteel Batavia.

In Januari 1671 werd ik door den drilmeester in het kasteel geëxamineerd of ik mijne exercitie met het musket verstond en werd toen bij de piekeniers ingedeeld en kreeg een piek en een kuras, benevens een *Marlion* of stormhoed; in dezelfde maand werd ik aangesteld als rondeganger (om den anderen nacht deed ik de ronde, daar wij op die redoute met ons tweeën waren, bracht bevelen over aan de schildwachten en deelde orders uit aan de korporaals, en zag toe of de schildwachten wakker waren en niet sliepen).

In de Aprilmaand van dat jaar, toen ik mijne exercitie met de piek kende, werd ik aangesteld als roerdrager, dat is om een snaphaan te dragen, en gaf alzoo mijn ander wapen over.

Wat betreft dat de soldaten in het kasteel betere kleeren hebben dan die op andere posten, dit komt eensdeels omdat zij matiger en spaarzamer leven en anderdeels omdat zij geen van allen leegloopen als zij geen wacht hebben. Zij maken knoopen, die zij verkoopen (wat ik ook leerde), en zij leeren hemden naaien, die zij verkoopen en zoo meer.

Verder zagen wij hier elke maand de *Ambassade*, die er vanwege de Heidenen naar den Generaal gezonden werd met geschenken in olifanten en edelsteenen, voor welke wij in volle wapenrusting moesten komen; en de Ambassade werd afgedankt met 9 kanonschoten van het kasteel en met 3 charges van de Lijfgarde. Bovendien zag men daar herhaaldelijk Javanen, die amok maakten, dat is, wanneer een Javaan zijn leven moe is, dan neemt hij amphioen in, hebbende dan in handen een ponjaard, die ze kris noemen (welker voorkomen de goedgunstige lezer op de afbeelding hiervóór kan zien). Van deze

amphioen wordt hij zoo razend, dat het schuim hem op den mond staat, hij loopt recht toe recht aan, roepende *amogh*, *amogh*, ontziet niemand, maar steekt dood wie hem in den weg komt; als een soldaat zulk een amokmaker dood of levend aanbrengt, dan krijgt hij 10 rijksdaalders van den Generaal.

Anno 1671, den 12[den] Dec. verlangde een extraordinaris-predikant, met name *Domine Rosenraet* (die in 't Hollandsch en Portugeesch preekte in het spinhuis op Batavia en Vader van het Huis genoemd werd), van den Generaal op Batavia, dat hem een der militaire personen, die Hebreeuwsch kende, mocht toegewezen worden, om hem te onderwijzen in *Lectura* en *radiceeren* [wortel-verklaring], omdat hij gaarne ordinaris-predikant wilde worden op Batavia. (Bij de Hollanders hebben ze predikanten op de schepen, die zij dominee noemen en zij nemen die aan of ze geleerd zijn of niet; velen worden dominee genoemd, die schoenmakers van hun ambacht waren en nauwlijks voldoende Hollandsch kunnen lezen en hunne psalmen zingen. Maar zij noemen ook dominee, die geleerd zijn. Degenen van dezen, die geen Hebreeuwsch kunnen lezen en eenigszins *radiceeren*, heeten extraordinaris-predikanten. Maar kunnen zij Hebreeuwsch lezen en *radiceeren*, dan worden zij aangesteld als ordinaris, en zooals er graden zijn in predikanten, zijn er ook graden in hun loon. De ongeleerden krijgen per maand 30 gulden en 4 Realen kostgeld. De extraordinaris krijgen 50 gulden en 6 Realen kostgeld. De ordinaris 120 gulden en 12 gulden kostgeld.)

Deze Rosenraet kreeg nu toestemming van den Generaal, dat hij een leermeester mocht nemen als er zoo een was onder de militaire personen. Daarom liet de Majoor een rondeganger langs de redoutes (genaamd Punten) bij alle wachten gaan, om te hooren of er iemand was, die dit op zich wilde nemen; en toen er op Punt Saphier 16 studenten gevonden werden, waaronder ik, was er geen een die dit op zich durfde nemen, en ofschoon ik mij heel zwak gevoelde om zoo iets te bestaan, werd ik ten laatste *geïmponeerd* door den Majoor om het aan te nemen, en onderwees ik gezegden dominee Rosenraet 5 maanden lang, waarna hij in Mei door de ordinaris-predikanten werd geëxamineerd en aangenomen in hun *Collegio*. Hij betaalde mij wèl, gaf mij 300 rijksdaalders; en toen wilden zoowel de ordinaris-predikant als de Generaal mij aanstellen tot *Conrector* van de school op Batavia, onder voorwaarde, dat ik van het

Luthersche geloof zou *aposticeeren* tot het Calvijnsche. Dat vond ik onnoodig, en liever wilde ik als Mozes lijden met het volk van Israël dan in eere staan aan 't hof van den koning van Egypte; maar zij toonden evenwel een vaderlijke *affectie* jegens mij, hielpen mij om boekhouder te worden bij een vrijman, die naar China ging, op het schip, genaamd de Batavische Koopman. En ofschoon zij daar nu geen handel hebben, gaan zij daar toch heen op loerendraaierij, zooals zij dat noemen, en ondervraagt iemand hen, dan zeggen zij, dat zij op *Ambassade* gaan bij den Keizer.

Wij waren met ons vijven van volgschepen, en het onze was admiraalschip. Onze lading bestond in: sjampanhout [1], sandelhout, wit en rood; nagelen, kardemom, muscaat en foelie, wierook, peper, zwarte en roode kleedjesstoffen van 6 gulden de el, betel of pinang.

Wij gingen in 1672 onder zeil den 7^den^ Juni, zeilden noordelijk van Batavia tusschen de Duizend eilandjes, kwamen door Straat Banca en hadden aan weerskanten land, Banca rechts en Sumatra links, kwamen langs het eilandje Linga, dat onder de Aequinoctiaal Linie ligt en passeerden de Linie, wat voor mij nu de tweede maal was, kwamen ook langs het eilandje Pedra Branca en het eiland Sincapura en voorbij Pulo Pisang en Pulo Orion. Den 14^den^ Juni kwamen we bij Pulo Timaon en wierpen het anker uit op een plaats, Bokshoorn genaamd, omdat het gebergte er gespleten is als de hoorns van een bok. Hier namen wij nieuw hout en water in. De Heidenen, die daar woonden, kwamen bij ons schip met versche visch, geiten en bokken, en allerlei soort vruchten: pisang, pompelmoes, zuurzakken, lemoenen en nog andere. Wij konden de beste geit van hen krijgen voor een mes van 4 Deensche schellingen en ook wel voor een el katoen, dat ons op Batavia 3 Deensche schellingen gekost had.

Den 17^den^ Juni gingen wij weder onder zeil, kwamen voorbij de bocht van Siam en voorbij het eiland Pulo Candor en voorbij Pulo Cecir, voorbij Campodia of [sic] Cambaja, waar wij 2 Chineesche jonken (dit zijn vaartuigen) zagen, komende van Japan en met bestemming naar Batavia. En daar ons opperhoofd, genaamd mijnheer *Pedel*, die zelf de eigenaar was van ons schip, deze

[1] Versta: sapan-hout. RED.

Chineesche jonken wilde aanvallen, brachten wij onze stukken in gereedheid, maar wij begingen de fout, te vroeg te schieten, zoodat wij hen niet konden raken — onze grootste stukken waren slechts 8 ponders; hadden wij hen wat dichter bij laten komen, dan waren zij stellig aan ons geweest. Deze Chineesche jonken keerden terstond om, wij zaten hen na en losten schot op schot, zij riepen en schreeuwden en hingen roode vlaggen uit, wat bij hen vrede beteekent, terwijl zwarte vlaggen oorlog beduiden; wij vervolgden hen uit alle macht, maar zij liepen ten laatste aan land bij eene plaats, die Wakker heet en zoo genoemd is omdat het net lijkt alsof er een schildwachthuis boven op den berg staat. Ten laatste kwamen wij in zulk ondiep water, dat wij ons schip niet langer aan de vervolging durfden wagen en zoo moesten wij hen vruchteloos laten gaan.

Op Cambaja of Campodia, dat ik reeds eerder noemde, hebben de Hollanders eene logie. Op dat land wonen menschen, die Banjanes heeten, welke schranderder zijn dan de andere inboorlingen; zij kennen de edelgesteenten goed en zijn heel bekwaam in het schrijven en rekenen en daardoor staan zij in aanzien boven de andere naties van dat land.

Wij kwamen ten laatste tusschen Pracel en het land, hadden Pracel aan de rechter- en het land aan de linkerhand.

Pracel is een plaats, van waar een lange strook grond in zee uitsteekt, waar menig vaartuig op strandt en omkomt. Wij kwamen eindelijk bij de Macao's-eilanden, 1000 in getal, zeilden alzoo maar aldoor tusschen die eilanden en moesten elken avond het anker uitwerpen — ten laatste, den 21sten Juni, voeren wij tusschen de eilanden door, die bij geen van ons allen bekend waren en zeilden zoo lang tot wij in de modder vastzaten en binnen twee uur daarna was het zulk laag water, dat het schip droog in de modder stond; — wij wierpen toch ons anker uit, want wij bemerkten, dat er ebbe en vloed was, zooals in Engeland, wat ons geruststelde, en binnen zes uur was het schip reeds weer vlot. Wij hadden echter in den zin, daar een dag of twee te blijven, gingen daarom den volgenden dag aan land, en omdat er veel klippen waren, kon ons opperhoofd Seignr. Pedel niet meegaan, want hij was een zwaarlijvig man, maar hij liet voor zich aan het strand, vlak bij het schip, een tent opslaan; ik ging met 4 matrozen aan land, met pistolen en degens. Daar in het bosch op een heuvel vonden wij een

menigte opgeslagen tenten en hutten; toen de Chineezen daar ons zagen, namen zij de vlucht en verdwenen in het bosch, maar eene vrouw, die haar zuigeling vergeten had, kwam terug om het kind te halen — wij hielden haar aan, zij was zoo angstig, dat zij over haar geheele lichaam beefde en haar kind liet vallen; wij stelden haar met gebaren gerust, gaven haar het kind terug en nog wat tabak bovendien. Maar zoodra zij dat had, liep zij weer weg in het bosch.

Wij gingen hunne hutten binnen, maar zagen daar niets anders dan kleederen en eenige koperen potten en pannen, doch verder vonden wij in een hut een zak met goud en eenige zilveren vaten; onze Seign^{r}. Pedel had mij echter verboden, iets van hen weg te nemen, noch toe te laten dat de anderen dit deden en dus lieten wij hun goed onaangeroerd en beschadigden hunne hutten niet. Dit volk bestond uit visschers, die op het eiland woonden. Intusschen kwam een der mannen van deze vrouwen naar ons toe; wij verstonden elkander niet en namen hem daarom mee naar Seign^{r}. Pedel. Deze man kwam ons goed van pas, want Seign^{r}. Pedel vaardigde hem af met brieven naar den koopman te Canton.

De stad *Canton* ligt 12 mijlen daar vandaan, in China. Het doel der zending was, dat zij bij ons zouden komen om handel met ons te drijven. Want de Hollanders hadden geruimen tijd geleden streken uitgehaald tegenover de Chineezen in de stad *Occy*. Toen de Keizer hun een kantoor in de stad had *geconcedeerd*, hadden zij een heel sterk pakhuis gebouwd, zóó, dat zij rondom zich heen konden schieten, en met openingen er in, waarachter vuurmonden opgesteld konden worden; — toen zij nu *gepractiseerd* hadden, hoe zij een sterkte in China zouden krijgen, brachten zij de kanonnen over in groote, lange vaten en dat gelukte hun tot met het laatste stuk, toen brak het vat en het kanon werd gezien door de Chineezen, die er zeer vertoornd over waren en de Hollanders overvielen. Wie niet ontkomen kon, werd doodgeslagen, en de Keizer zwoer, nooit meer handel met de Hollanders te zullen drijven; maar de inboorlingen wilden het toch graag, daarom mogen zij bij deze Macao's-eilanden en om Canton heen liggen, en, zooals zij dat noemen, loeren draaien («Lurendreye»).

Deze *Macao's*-eilanden zijn niet bebouwd, maar men kan zien, waar in vroegere tijden schoone, groote huizen gestaan hebben.

Wij vonden groote hoeveelheden marmer, dat wij toch geen moeite deden, mee te nemen, want het wordt niet veel geacht in Oost-Indië. Verder werd ik ook met eenige matrozen en een van onze stuurlui naar *Macao* gezonden, waar aan de Portugeezen een sterkte en een garnizoen van 500 man toegestaan is; — zij moeten den Keizer daarvoor elke maand een zware schatting betalen. Onze opdracht was, te onderzoeken of de Portugeezen handel met ons wilden drijven. Zij sloegen het echter af, uit vrees voor den Keizer. Wij keerden terstond terug naar ons schip, dat 3 mijlen daar vandaan lag en zeilden naar een ander van de Macao's eilanden, 1 mijl daar vandaan en daar wierpen wij ons anker uit.

Dit eiland was het schoonste, dat ik in Oost-Indië gezien heb; en toen ik met eenige matrozen, 4 Deensche en 1 Zweedsche, die mijn kameraad was en een student, met name *Reinhold van Werde*, na bekomen verlof aan land ging, hadden wij groot behagen in dit eiland en noemden het het Deensche eiland; wij schoten elken dag reeën, die daar in overvloed aangetroffen werden. En daar deze 5 matrozen naar een Deensche preek verlangden, verzochten zij mij dringend, voor hen te preeken omdat het Zondag was, hetgeen geschiedde; waarna wij alle psalmen zongen, die wij in 't vaderland gewoon zijn te zingen op Zondag en zoo brachten wij den dag in groote godsvrucht door. 's Morgens ging ik langs een rivier wandelen, die het land in liep, waar wij versche visch in groote hoeveelheid konden vangen; en op eene plek, waar het water weggevloeid was en de rivier droog lag, vond ik een edelsteen (welke mij goed te pas kwam toen ik gevangen zat, waarvan ik later vertellen zal). In die dagen kwamen er twee van onze volgschepen, die met ons van Batavia vertrokken waren, welker meegevoerde waren men hier wilde verkoopen; — zij brachten ons de tijding, dat 's nachts te voren een van hunne schepen en ook een Chineesche jonk vergaan waren in den orkaan, die er gewoed had, welken orkaan wij ook gewaar werden, want wij moesten dienzelfden nacht al onze ankers uitwerpen.

Deze orkaan is een wind, die rechtstreeks uit den hemel neervalt, plat op zee, waar dan alle winden te zamen komen, en elk schip dat in dit weêr geraakt, vergaat. Gelukkig duurt hij nooit langer dan een uur, anders kon geen enkel schip er aan ontkomen.

Den 3den Aug. werd ons opperhoofd, Seign^r. Pedel, heel hard

ziek en hij stierf den 7den dito. Hij vereerde aan den schipper 200 rijksdaalders, aan mij, die boekhouder was, 100 rijksdaalders, aan den stuurman 100 rijksdaalders en aan het volk 100 rijksdaalders, welke hij ons legateerde opdat wij zijn lijk mee zouden nemen naar Batavia waar zijn vrouw woonde, wat ook geschiedde. Zijn lijk werd gebalsemd en aan land gezet totdat wij naar Batavia vertrokken en acht matrozen moesten dag en nacht aan land de wacht houden over hem. Intusschen gingen wij, nadat de 8 man geproviandeerd waren, met het schip dichter naar Canton toe, waar wij elken dag den Cantonschen koopman verwachtten.

In deze dagen gingen de Chineezen op ons schip, omstreeks 30 in getal, naar Canton en onder hen een van hunne bisschoppen, die op Batavia geweest was om toe te zien dat de daar wonende Chineezen niet zouden *aposticeeren*; de naam van dezen bisschop was *Seqva*, maar zij betitelden hem met *Buisand*, dat is Heere, God. Deze bisschop sprak dagelijks met mij over hun godsdienst en vertelde mij, waarom zij de Hebreeuwsche taal gebruiken (omdat de Jezuïeten, die in Canton, Occy en Macao wonen, hun het eerste onderwijs gegeven hebben); en hoe zij die gebruiken, kan de goedgunstige lezer zien in mijn boek met de beschrijving van China. [1]

Wij lagen hier lang te wachten op den koopman; en ten laatste stuurden wij wederom een boodschap naar Canton en trok ik met een Chineeschen tolk naar de stad, en kwam den 7den October terug bij het schip, met mij meebrengende een Tartaarschen koopman, die in Canton woonde (de Koning mocht daar niets van weten); welke koopman 8 booten bij zich had, met goederen geladen en toen waar voor waar met ons ruilde. Wij kregen van den Tartaarschen koopman Radix China, allerlei zijden stoffen, zwart, wit, rood, gestreept, ook allerhand slag zijden Pelang-stof, muscus, zeep, spiouter in groote hoeveelheid, ongesponnen zijde en niet weinig thee. En opdat de goedgunstige lezer zal weten, welk groot profijt wij van deze reis hadden, zal ik iets meedeelen van onze koopmanschap.

Men koopt op Batavia, van waar wij met ons schip kwamen, 1 pikol peper (dat is 120 schaalponden) met tol en al voor 4 rijksdaalders, en hier kregen wij gewicht om gewicht spiouter

[1] Dit „Bog om *Chinae* Beskrifvelse" schijnt nooit in druk te zijn verschenen. Verg. p. 290 hiervóór. RED.

(in ons land geheeten Spirant), en in Canton kan men 1 pikol spiouter koopen voor 12 rijksdaalders, zoodat wij nu hadden 12 rijksdaalders voor 4 rijksdaalders; op Batavia kan men weer voor 1 pikol spiouter 21 rijksdaalders krijgen. Wij kregen dus voor 4 rijksdaalder 21 rijksdaalders en dat is nog slechts de geringste van de waren. Voor nagelen kregen wij gewicht om gewicht muscus, waaruit men kan zien wat deze Chineesche reis ons opbracht.

Wij maakten ons gereed en verlieten China 3 November, nadat wij den doode en onze 8 matrozen afgehaald hadden, kwamen den 15den te Pulo Timaon, waar wij nieuwen voorraad innamen in 8 dagen, kwamen behouden te Batavia aan den 3en December, en hadden op deze reis heen en terug 1000 mijlen afgelegd in 6 maanden min 2 dagen.

Ik ging, nadat de goederen waren afgeleverd en mijn gage was betaald, van het schip terug naar de mij aangewezen plaats op Punt Saphier, waar ik een jongen Jood aantrof, die in Amsterdam met mij in 't zelfde logement lag, nu dienst had genomen als soldaat voor Oost-Indië en op dezelfde Punt aangesteld was; vroeger in Amsterdam had ik getracht hem te bekeeren, en nu deed ik weder mijn best daartoe en hij liet zich overreden; ik ging met hem naar de predikanten en hij werd op Batavia gedoopt in de Calvijnsche kerk door *Domino Brilio*, die toen praeses was (want de Calvijnschen willen van geen bisschop weten); hij bleef zijn naam Samuel behouden — het geschiedde 20 December.

Ik mag ook niet nalaten, den goedgunstigen lezer iets te vertellen van de boeren in Oost-Indië, welke men daar *Canarijnen* noemt; de mannen hebben zich het haar afgeschoren en laten alleen achter op het hoofd een lok hangen. Hunne kinderen loopen naar Indische gewoonte naakt, sommigen hebben hunne schaamdeelen bedekt met een lap, sommigen met een stuk zilver. Hunne soldaten in Indië noemt men *Lascarijnen*.

Verder kan men in Indië dagelijks eenige losse vrouwen zien, die allerlei zonderlinge posturen aannemen, en dansen en springen voor haar brood en dit spel heet bij hen *Balhadeira* [d.i. «dansmeid»!]. Zij zijn zeer lenig bij het spel en kunnen alle ledematen bewegen.

Met dit weinige over Oost-Indië moge de goedgunstige lezer zich vergenoegen.

OVER DE REIS NAAR HET VADERLAND.

Anno 1673 in Januari werd aan de poorten aangekondigd, dat wie lust had naar 't vaderland terug te keeren en zijn tijd had uitgediend, konde gaan in «Beskaring» [= Mal.-Hollandsch *Pitsjaring*, RED.]: (dat is waar alle Heeren verzameld zijn, en het volk verlof geven om naar het Vaderland te varen), en daar ik mijn tijd nog niet had uitgediend, namelijk vijf jaar, doch nog maar 2½, zocht ik bij dominee *Rosenraet*, van wien vroeger gesproken is, hulp; hij *intercedeerde* voor mij bij den Generaal, en ofschoon zijn verzoek eenige malen werd afgeslagen, maar de Generaal mij wel betere condities aanbood, kreeg ik toch nog mijn wensch vervuld en werd geplaatst op het schip Alphen.

Den 4[den] Februari 1673 gingen wij van Batavia onder zeil met zes schepen, welke waren Wapen van de Veer, ons admiraalschip, Pinacker, Schout bij Nacht, Europa, Papenborg en Stormer. Zoo kwamen wij gelukkig den 20sten April bij Cabo bonae Spei zonder eenigen storm en hadden één doode bij 't eiland Mauritius, die na een gebed over boord gezet werd.

Wij bleven bij *Cabo bonae spei* liggen tot den 11[den] Mei en namen er nieuwen voorraad in; wij hadden order om naar St. Helena te gaan, dat de Hollanders in dien tijd van de Engelschen hadden genomen; en wij hadden aan boord een kapitein, die gouverneur zou worden van St. Helena en die vroeger St. Helena veroverd had.

St. Helena is maar een klein eiland, waarop de Engelschen een kasteel gebouwd hebben, en daar namen al de schepen, die naar Oost-Indië gingen, nieuwen voorraad in. Dat eiland is vol zwijnen, schapen, ossen, kippen, geiten, eenden, en er is goed water.

De 5[den] Juni kwamen wij bij Sint Helena; wij hadden een hoeker (een klein schip, zoo genoemd) die heerlijk zeilen kon, en dien de Hollanders gebruiken als een wacht, die altijd vóór de vloot uit moet gaan en ons *aviseeren* hoe 't er mee staat op de eilanden; — hij ging ver voor ons uit en toen hij in de baai voor de reede kwam, zag hij daar liggen 14 Engelsche schepen; hij schoot, wendde en zette zijn tocht naar 't vaderland voort — (de Engelschen hadden St. Helena weer aan de

Hollanders ontnomen, maar lieten de Hollandsche vlag van hun kasteel hangen om ons te bedriegen).

Wij wendden ons schip, maar hadden het ongeluk, dat ons zeil scheurde, doch met groote moeite kregen wij een ander zeil op; intusschen hadden de Engelschen ons omsingeld en onze schepen waren geheel verspreid; ten laatste kwam de Engelsche Admiraal met zijn schip, genaamd Assistentia, en de naam van den Admiraal was *Mundei*, het schip had 60 stukken; hij kwam bij ons, en ook een brander, genaamd Kasteel de Vrijheid. Zij riepen ons toe, de vlag te strijken voor den Koning van Engeland — onze Opperstuurman, die nu werd *geordineerd* tot opperluitenant, antwoordde, dat zij de vlag moesten strijken voor den Prins van Oranje.

De Hollanders *minaceeren* [= menageeren], zij hebben er de kosten niet voor over om officieren te houden, waarom zij er geene aannemen in hun scheepsdienst, als hij niet ook zijn militaire exercitie verstaat; en daarom moet, als zij in een gevecht geraken, de schipper kapitein zijn, de opperstuurman eerste luitenant, de stuurman bestuurt het schip, en de boekhouder is tweede luitenant. De derde stuurman is commandeur, enz.

Daar het tegen den avond liep, geraakten wij niet meer slaags met elkander, wij hoopten dat God ons in dezen nacht een storm zou zenden, opdat wij aan 's vijands handen ontkomen konden, maar werden niet verhoord; toen wij 's nachts het schip wendden, waren zij dadelijk bij ons, zij konden met twee zeilen zoo snel zeilen als wij met al de onze; wij bereidden ons evenwel 's nachts voor, om met hen te vechten; wij konden niet meer dan twaalf stukken aan den dag brengen, de andere lagen beneden in het ruim tusschen de nagelen. Den volgenden morgen was het heerlijk weer en ons geheele geluk hing aan de beschieting van den brander en het enteren van het Engelsche admiraalschip; en daar de brander heel dicht bij ons was, schoten wij er op met 6 stukken tegelijk, maar hij was heel vlug en liep zoo ver terug dat hij buiten 't bereik van ons geschut was.

Tegen den middag kwam de Engelsche Admiraal naar ons toe, en vroeg nogmaals of wij ons wilden overgeven aan den Koning van Engeland; maar de Opperstuurman of luitenant verzocht hem, de vlag te strijken voor den Prins van Oranje.

Op dat zelfde oogenblik schoot hij op onzen grooten mast, doch miste en wij gaven hem de volle laag, zoodat hij schade kreeg bij de waterlijn en ons dus moest laten gaan, en zijn schip wendde, wat ons grooten moed gaf.

Wij zeilden dus van hen weg zoo ver, dat wij hen niet meer konden zien en waren blijde; maar binnen vier uur was de brander niet ver meer van ons en hij vervolgde ons voortdurend, en tegen den nacht werd er een licht ontstoken in den grooten mast, opdat de Admiraal kon zien waar wij waren.

's Morgens om tien uur kwam de Admiraal terug en gaf ons de volle laag; hij schoot niet om het schip te beschadigen, maar om ons volk te treffen; hij schoot over het schip heen met bout-kogels en ketting-kogels, waarmee hij twee man van ons doodschoot, een werd in zijn dij gekwetst en een in den arm. Wij zaten ook niet stil, maar schoten ijverig terug, wij wendden het schip in zijne richting met de bedoeling, het te enteren; hij ontweek ons en daar de avond inviel, kwam hij niet meer naar ons toe.

Dien nacht baden wij den Heer wederom om storm, en elk van ons stond twee maanden gage voor de armen af, als God ons een storm wilde zenden, opdat wij aan den vijand ontkomen konden. Ook braken wij onze brieven open om te zien welke orders wij hadden, waarbij wij vernamen, dat de vier kleine kisten, die in de zeilkamer stonden, over boord geworpen moesten worden, als de vijand ons overmachtig werd. Onze opperstuurman, die in den laatsten oorlog door de Engelschen gevangen genomen was, toen hij destijds van Oost-Indië kwam, oordeelde dat wij ons niet moesten overgeven zonder zooveel op ons lichaam te bergen als wij maar konden; daarom liet hij een der kisten openbreken en deelde onder het volk de juweelen uit, die daarin lagen, op voorwaarde dat de Hollandsche Compagnie de helft der waarde zou krijgen als wij behouden in Holland terug kwamen.

Den 7^{den} Juni, 's morgens vroeg (nadat de andere drie kisten met juweelen over boord geworpen waren) kwam de Engelsche Admiraal wederom naar ons toe, en vroeg nogmaals of wij ons wilden overgeven. Onze luitenant antwoordde ja, op voorwaarde dat ieder behouden zou wat hij aan zijn lijf had, en niet gevangen gehouden worden zou in Engeland; het schip, de lading en onze kisten zouden dan voor hem zijn. Hier zwoer de Ad-

miraal een eed op met opgestoken vingers. Wij streken dus ons zeil en haalden de bloedvlag in. Zij kwamen aan boord, begroetten ons als broeders, verdeelden ons over verschillende schepen en ik kwam zoodoende met 18 anderen op den brander, genaamd Kasteel de Vrijheid.

Den 16^{den} Juni kwamen wij bij het eiland Ascension, waar geen menschen wonen en geen versch water is. De oorzaak hiervan is, wat wel verwonderlijk is, dat er hier geen regen valt. Daar verzamelden de Engelsche schepen zich, en daar vonden wij ook weer twee van onze volgschepen, namelijk 't Admiraalschip Wapen van Veer en het schip Europa, die ook bij St. Helena door de Engelschen genomen waren; bij dit eiland lagen nu 11 Engelsche schepen, die vroeger bij St. Helena lagen en nu hier bijeengekomen waren. De namen van deze Engelsche schepen waren als volgt: Assistentia, Lavan, Westfriesland, Lojel Subject, Johanna, Meree, Mathis, Barlet Castel, Barnet Distant, Rebecca, en de brander Kasteel de Vrijheid, en ook lag er bij dit eiland een Portugeesch schip, met name Bon Jesus, dat naar Portugal moest.

Al de gevangenen, 369 in getal, werden aan land gezet, zonder voedsel of water. Wij werden nu bang, dat de Engelschen ons op deze wijze wilden dooden, door ons daar achter te laten en zelve met de schepen weg te varen.

Op het land waren velerlei vogels, die zich met de hand lieten grijpen, maar ze smaakten heel traanachtig; versche visch en schildpadden konden wij in overvloed krijgen, alleen kwelde ons het gebrek aan water.

Eindelijk ontfermden zij zich over ons, en den 17^{den} Juni namen zij ons weer aan boord en gingen dienzelfden dag onder zeil.

Bij het gevecht waren er aan onzen kant gebleven 7 dooden, 4 ernstig en 6 licht gekwetsten. Den 25sten passeerden wij de Acqvinoctiaal-Linie, wat voor mij de vierde maal was.

Den 23sten Juni waren wij op 32 gr. 4 min. ten Noorden van de Linie, op welken dag een Italiaan onder ons, gevangenen, ons verklikte en verried bij Admiraal Mundei, aan wien hij vertelde, dat wij heel rijk waren aan ons lijf, — wij werden toen op het schip van den Admiraal geroepen en moesten ons ontkleeden. Ik stak haastig drie diamanten in mijn mond, toen ik in de kajuit moest komen en behield ze daar. Zij onderzochten ons over het geheele lichaam, sneden onze schoenen

stuk, zochten in onze ooren, maar niet in onze monden, en daarop moesten wij allen naakt de kajuit weer verlaten. De Engelsche matrozen wierpen ons wat gelapte, bepikte kleeren toe. Daarna werden wij zoo slecht behandeld, dat ons rantsoen per dag enkel bestond uit eene Engelsche beschuit en een pint water, en 's nachts moesten wij twee aan twee vastgebonden liggen. Wij schikten ons in ons zwaar lot.

De Italiaan, die ons verried, werd door eenige van onze matrozen 'op Ierland doodgeslagen, zoodat hij zijn verdiende loon kreeg.

Den 23sten Augustus kwamen wij bij Kinsale op Ierland, — ik en de stuurman ontsnapten naar land; ik verkocht in Kinsale aan een geestelijke één diamant en kreeg er 30 rijksdaalders voor, en kocht toen voor weinig geld een pak kleeren voor mij en den stuurman.

Den 24sten Aug. marcheerden wij naar Dublin en in 7 dagen liepen wij door Korch [= Cork], Castelien, Caraclas, Talor, Talorbris, Moor, Capperqvin, Klimel, Gramset, Mocleer, Negenmeelhaus, Bennisbris, Gorin, Laclin, Karlog, Casteldarmunt, Muri Tamelin, Kilkilling, Kilkillinbris, Nes, Rachul, en kwamen den 4den September in Duplin [= Dublin], nadat ik met groote moeite te voet gemarcheerd had door 21 plaatsen in Ierland en in 17 dagen tijds 113 Iersche mijlen ver had geloopen.

Ik nam toen logement bij Engelschen in Louisehill, waar het witte kruis uithing.

Den 5den Sept. *supplicêerde* ik bij den Lord Kanselier in Dublin voor een pas naar Londen, en daar hij een geleerd en vriendelijk heer was, liet hij zijn hofmeester met mij naar de Academie gaan en bezorgde mij en den stuurman voor 8 dagen kamers met kost. Ik werd vriendelijk ontvangen door de professoren en de studenten. Er werd terstond een mand met wittebrood te voorschijn gehaald, en iedere student kwam bij mij om met mij het brood te breken. Wat een bewijs van genegenheid en broederschap moet zijn.

Den 13den dito liet de Lord Kanselier mij bij zich roepen, vereerde mij zes ducatons, en beval den stadsmayor mij een reispas naar Londen te geven, en daar er vier man van ons scheepsvolk in Dublin waren, die mij verzochten voor hen te *intercedeeren* om in mijn pas opgenomen te worden, deed ik dat en het werd mij *geconcedeerd;* welke pas luidt als volgt:

By the Lord Major of the City of Dublin.

Whereas it appeareth before me by very Credible Certificates, that the bearer hereof Sir Frederick Bolling, together with Matthias Johnsen, Nicolaes Cornelison, Alexander Graye, and Arian Davidson, five duch [sic] Marriners, having for Severale yeares last past been out uppon a tradeing Voyage, were lately taken Coming out of de [sic] Indies: put a Shore at Kinsale in this kingdome where they have no friends to Contribute to their Sustenance or relief. and for as much as they are desireous to repaire into Holland the place of their Nativity. I desire all Whom it Shall or may Concerne to permiht [sic] them the aforesaid persons. Qvietly to pass and travell from hence the direchet Roade to Londen [sic]. in Order to their transportacion to their Owne Countrey, they making no unnecessary stay in any place but in all things behaving themselves as bekommeth. Given under my hand and y[sic] seale of the officie of Majoralty the 5th: Septemb. 1673.

Robert Deëy Major
Dublin.

Toen ik nu dien pas kreeg, gaf de Lord Kanselier mij zijn bediende mee naar den schipper, die ons voor niets zou overbrengen naar Wechester [West Chester], wat 20 Iersche mijlen ver was.

Kwamen 6 Sept. te Wechester aan en marcheerden naar Londen door Chester, Nantweis, Stoon, Liswild, Kurse, Cavatree, Tosten, Stonnis, Strafert, Fennis Strafart, S. Tabons [= St. Albans].

Hadden zoo in 14 dagen gemarcheerd, toen wij 20 Sept. in Londen aankwamen, 137 Engelsche mijlen ver, door elf plaatsen. Daar verkocht ik den edelsteen, dien ik gevonden had op het eiland Macao, zooals ik verteld heb, kreeg er 40 rijksdaalders voor en kocht nu andere kleederen.

Den 5den Oct. marcheerden ik en de stuurman te voet van Londen naar Harwitz [Harwich], in 4 dagen 60 mijlen door 12 plaatsen. En doordat wij daar 14 dagen op de vrachtboot moesten wachten, op welke beslag gelegd was in den Bril [Briel], moest ik uit nood den derden diamant verkoopen, die de grootste was; en ik verkocht dien aan den Master Mayor, dat is de burge-

meester, en kreeg er niet meer voor dan 35 rijksdaalders, ofschoon hij wel 100 waard was. Den 20sten Oct. kwamen wij met de vrachtboot in den Briel aan.

Den 28sten October kwam ik in Amsterdam, eischte mijn gage op bij het Oost-Indische Huis, maar kreeg tot antwoord: Schip verloren, alles verloren, (want mijne rekeningen waren door de Engelschen verscheurd), en ik moest mij schikken in mijn zwaar lot.

Den 3den Nov. vertrok ik van Amsterdam en kwam den 7den Nov. gezond en wel te Tonsberg in Noorwegen aan, waarvoor Gode de eer, nadat ik in 4 jaar tijds 8700 mijlen had gereisd.

Vóór ik dit mijn reisboek besluit, wil ik den goedgunstigen lezer verzoeken, mij te verontschuldigen als hij eenige fout in den druk vindt — hij moge deze dan zelf willen *corrigeeren*. Bovendien vindt hij er misschien iets in, dat niet overeenkomt met de eerder in druk uitgekomen Oost-Indische boeken, over de *Politie* in het land, of over de *Religie* der Heidenen. Daaromtrent wil ik hem met enkele woorden inlichten.

Ten eerste moet hij weten, dat in Oost-Indië zoo goed als in ons land alle dingen veranderingen ondergaan, zoodat er, met betrekking tot de Politie en de Religie, een groot onderscheid is tusschen thans en voor 20 jaar.

Vervolgens zijn de Hollanders nu kort geleden op een bijzondere manier gaan handel drijven, hetwelk ik in dit boek beschreven heb.

Verder herinner ik mij, dat ik den goedgunstigen lezer beloofd heb, hem de afbeeldingen te geven van een olifant, rhinoceros, en kasuaris of emmis; daarom verwijs ik den goedgunstigen lezer naar het titelblad van het boek, waar hij ze kan zien.

CONCLUSIO.

Mijn lichaam heeft een verre reis gemaakt in de wereld, maar mijn ziel zal in een oogenblik een verdere reis maken, van mijn lichaam tot den hemel. Ik heb gezeild tusschen *Palmam* en *Tenerifam*, maar ik zal later voor Gods troon staan met palmen in de handen, Apoc. VII, v. 9. Ik ben 4 maal onder de zon doorgegaan, ik zal later komen tot de Hemelsche

zon **Jesum.** Malac. IV, v. 2. Ik heb tweemaal Cabo bonae Spei gezien of het Kasteel de Goede Hoop, maar ik zal later zien Hem, op wien mijn ziel steeds gehoopt heeft. Psalm CXXX, v. 1. En dienen **God** nacht en dag. Act. XXVI, v. 7. Heb ik hier getwijfeld of Ceilon de plaats zou geweest zijn, waar het aardsche Paradijs zou hebben gelegen, later zal ik daar komen, waar ik geen twijfel zal kennen omtrent het ware Paradijs. Ja, in **Gods** hand, waar geen leed mij meer treffen zal. Sap. III, vs. 1. Ik heb in deze mijne reis verschillende plaatsen gezien, later zal ik de stad zien, welker kunstenaar en bouwmeester God is. Hebr. XI, v. 10. Hebben de vijanden mij van mijne goederen beroofd, ik zal dat later met vreugde aannemen en betere schatten verwerven voor altoos in den Hemel. Psalm LXXIII v. 25, 26. Waar het veilige anker van mijne ziel zal uitgeworpen zijn. Hebr. VI v. 18, 19.

Dat verleene **God** aan alle Christenzielen.

Amen.

Gedrukt te Kopenhagen, bij Matthias Jörgenssön,
(In het) Jaar 1677 [1].

---

[1] In het Leidsche ex. van Bolling (en misschien wel in alle exx.) volgt nu een „Korte og Nyttig Undervüszning om *Passaet*-Winden etc." van zijne hand, Kiöbenhafn, D. Paulli, 1678, IV + 28 pp. kl. 4°; welke tekst echter in vertaling beter voor een Ned. nautisch tijdschrift geschikt is, dan voor onze Bijdragen. Red.

SLOTNOOT.

Prof. Kern, wiens oordeel en voorlichting wij inriepen nopens het hiervóór op p. 340—343 gezegde over de „*Paniquais*" van Bolling, en de Jav. *Tajoli's*, antwoordde ons dd. 26 Mei j.l. het volgende:

„Ik begin met U te verwijzen naar 't artikel Panikar enz. in Hobson-Jobson, waar ik eenige noodige opmerkingen aan toevoeg.

Panicais (bij Castanheda [I, 1554, Cap. 14]) en paniquais (bij Gouvea

[1606, fol. 28]) zijn blijkbaar Portug. meervouden hetzij van Malayâlam en Tamil paṇikkan, of wel van een onjuist gehoord paṇikal, ontstaan uit den Malay. en Tamil meervoudsvorm paṇikkar, enkelvoud paṇikkan. Als beteekenis hiervan wordt in H.J. opgegeven „a fencing master, a teacher", doch de beteekenis is veel ruimer. In WINSLOW's Tamil and English Dictionary [1862], vond ik i. v. paṇikkan: 1. The director or manager of a play, who trains the actors; a dancing master; 2. A fencing master; 3. A manager of an elephant, an elephanteer; 4. One who teaches the use of arms; 5. A teacher of any art; preceptor, a superintendant, a manager; 6. A master builder; 7. The headman of the barber-caste; 8. A doctor who cures the poison of snakes; 9. A man who distils arrack."

Wat BOLLING van hen weet te vertellen, schijnt te berusten op misverstand. Dat dikke ééne been is ook verdacht.

Tajoli ziet er uit als een verhaspeling van Tamil tajeikkolli, „a villain, a wretch". Meer kan ik er niet van zeggen."

Zou dan de O. I. Compagnie in 1628 zulke Panikar's als „voorvechters" hebben gesteld aan en bij de meest bedreigde Z.O.punt van Batavia, Hollandia, en zouden dezen dan den Tamil-scheldnaam van „smeerlappen" hebben gehad, die tot Jav. *tahi oeli*, *Tajoli* werd?

Want ook nà de studie ad hoc over het onwelriekende oude *Kota Tahi* van Dr. F. DE HAAN (Tijdschr. Bat. Gen. XLII, 1900, p. 567—583, met kaartje); en na de onmiddellijk daarop gevolgde ophelderingen over „*Tayoles*" van Dr. BRANDES (ib., XLIII, 1901, p. 1—21; tevens de aanvang zijner reeks „Van Oud-Batavia"); welke laatste bewees, dat juist door het Daghregister van 1628 eenige keeren voor het eerst èn de „Taijoles" als zgn. „Malabarsche" slaven der Compagnie te Batavia met name genoemd werden, èn ook „de Taijolesgracht", welke later deels de „Malabaarsche gracht" zou heeten, en nog later, tot heden toe, de Buiten-Kaaimansgracht (uitloopend juist naar het Zuiden op de oude plek van de redoute Hollandia = Kota Tahi), „nog ten huidigen dage.... in den volksmond Gang Tahi genoemd" (DE HAAN, l.c. p. 577); — blijven er toch vraagpunten. Door de mededeelingen van BOLLING over Koromandel-*Panikar's* te Batavia in 1670—72 krijgen die van ter zijde echter licht; en aan deze mededeelingen kan m.i., wegens den pertinenten vorm, moeilijk getwijfeld worden. Uitgesloten m. i. is daarbij, dat BOLLING de namen *Panikar* en *Mardika* dooreengehaspeld zou hebben, waar er heele kampoeng's van allerlei Mardijkers in oud-Batavia toch voorkwamen.

Dat de „Indische mop" *Tajoli's* = *Tahi oeli's* bij Jan Compagnie in 1628 of uiterlijk 1629 te Batavia bestond, is niet te betwijfelen. Hoe kon anders de Overijselsche krankbezoeker SEYGER VAN RECHTEREN, die de tweede belegering van Batavia door de Javanen in Sept.—Oct. 1629 ten deele bijwoonde,

de eerste (vrij sterk bordurende) verteller wezen van het fameuze verhaal „O ghy Hollantsche Duyvels, ghy vecht met stront" in den mond der verslagen Javanen (1e druk, Zwolle 1635; 2e druk, Zwolle 1639; herdruk in Begin ende Voortgangh, 1645, dl. II)? Hij, VAN RECHTEREN, is de Hollandsche verspreider van deze Bataviasche soldaten-mop uit COEN's tijd.

Maar de Javanen weten er eerst véél later van. Noch de Babad (of Sadjarah) Bantĕn, in ca. 1662 opgesteld (verg. het Proefschrift van Dr. HOESEIN DJAJADININGRAT, Haarlem 1913, p. 47, in Zang XXXIII); noch de (vermoedelijk te Batavia-zelf, en vóór 1700 geschreven) Geschiedenis van Baron Sakendher reppen er van; welke laatste echter wèl van Koeṭa Tahi = Hollandia spreekt (zie ed. COHEN STUART, 1850, II, p. 170). Maar de in ± 1720 te Kartasoera opgestelde Babad Tanah Djawi geeft het Bataviasche Kota-Tahi-verhaal in alle „kleuren en geuren". Zéér begrijpelijk; was dit niet een uitgezocht vertelsel voor den officieelen Jav. geschiedschrijver, om er de zware nederlagen van Mataram voor Batavia in 1628 en 1629 mee mooi te praten?

Maar nóch BOLLING in 1678, nóch ook NIEUHOF in 1682 (verg. Dr. DE HAAN, l.c. p. 574) uit denzelfden verblijftijd te Batavia, kennen het oude „Drekverhaal"; onder de Hollanders is het zoo te zeggen een verouderde mop; alleen de Duitscher TAPP in 1704 (zie DE HAAN, l.l.) dikt het nog weer eens aan; en (natuurlijk) Ds. VALENTIJN in 1726; dan het allerlaatst RAFFLES in 1817 naar Javaansche bronnen. Want met het begin der 18e eeuw was het reeds overgegaan onder de Midden-Javanen.

Zou nu niet de trait d' union daarbij datgene zijn, wat BOLLING uit zijn Batavia-tijd (1670—72) weet te vertellen van *Panikar's* aldaar uit St. Thomé; inderdaad *Tajoli's*; immers „Familiae à Divo Thoma execratae in totam (ut Indi referunt) progeniem"; dus: „Slaven door St. Thomas vervloekt, naar de Indiërs zeggen, in hun geheele nakomelingschap"?

G. P. ROUFFAER.

ZANG LII TOT LXXIV VAN DEN NĀGARAKṚTĀGAMA.[1]

DOOR H KERN.

ZANG LII.

Deze Zang, in Toṭaka-maat, schildert de moedige verdediging van 't opgejaagde wild. De eerste regel bevat de slotworden van den leeuw vóór 't opbreken der vergadering.

Kadi mojar aku pwa[2] kita npapupul |
wĕkasan parĕng anghaḍa yan humarĕk[3] |
bala peka sahāstra kaduk maburu |
pinagut ning açṛngga maluy malayū || 1 ||

D. i. «Zooals ik te kennen gaf, blijven wij bijeen.» Ten slotte rezen zij gezamenlijk op van de audientie. De troepen te voet met wapens in de hand, die te ver vooruit jaagden stieten op de gehoornde dieren die van hun vlucht omkeerden.»

Tucapa mamawāçwa parĕng maburu |
tinujunya warāha sĕḍĕng mapupul |
kasihan karawangnya n-aneka pĕjah |
rinĕbut saha putra tatanpabisa || 2 ||

D. i. «Te vermelden valt dat de ruiters die tegelijkertijd ter jacht waren de wilde zwijnen ontmoetten, terwijl dezen zich vereenigden. Och arme! verscheiden zeugen werden gedood, met hare jongen, machteloos.»

Manalandangi teki karungnya[4] masō |
sakapātlima bhinna magōng maruhur |
amĕsah[5] ta tutuknya mabāng ri mata |
paḍa rodra sihung nika tulya curik || 3 ||

[1] Vervolg van Bijdragen D. 67, blz. 382.

[2] Zoo lees ik voor mwa van den gedrukten tekst.

[3] Humarĕk voor umarĕk; onnoodig, dewijl de Wirāma van yan reeds aanduidt dat de lettergreep als lang wordt aangeduid.

[4] Zoo leze men voor karangnya.

[5] Conjectuur voor ampah.

D. i. «Toen rukten de (mannelijke) wilde zwijnen vooruit om zich te weêr te stellen met groepen van vier, vijf, vervaarlijk, groot, hoog (van stuk). Zij strekten hun snuiten vooruit, rood van oog, gruwelijk waren hun slagtanden gelijk aan dolken.»

Ikanang çwa n-amamuk iniratnya pĕjah |
hana rantas iganya [1] gulūnya pĕgat |
rinĕbut muwah anglwangi [2] malwang arok |
papagutnya bangun laga rodra jĕmur || 4 ||

D. i. «De honden die woedend aanvielen werden door hen opengescheurd; van sommigen waren de ribben verbrijzeld, (van anderen) de keel afgebroken. Bij een herhaalde worsteling brachten zij elkaar verliezen toe in 't strijdgewoel [3]: de samenbotsing leek een gruwelijke verwarde strijd.»

ZANG LIII.

De maat hiervan is bekend onder den naam van Wilāsinī. De beschrijving van de jacht wordt aldus voortgezet:

Tucapang aburu anūt hariṇa mañjangan silihuhuh |
sasiki winangswan [4] ginayur ing [5] gayor gĕyuh alon |
laku nika pan kĕnoru rudhira drawādrĕs angĕbĕk |
dudu ng asakit kĕne pada pināda mawyat aningā || 1 ||

D. i. «Laten wij spreken van degenen die elkander luid toeroepende de reeën en herten achterna joegen. Een voor een ontvingen zij den stoot der slagtanden (van die dieren); uitgeput liepen zij langzaam, daar zij getroffen waren in de dij, vol van 't hevig vloeiende bloed. Anderen, die bezeerd werden aan de voeten door getrapt te zijn geworden, rolden erg gedeerd neder.»

Apulih ikang balātri saha tumbak akral angusī |
atunah ikang kĕnas kimuta mañjangan lwang ika bāp |
apulih ikang wiṣāṇa [6] gawayādi satwa magalak |
bubar alayū bala nrĕpati kagyat alwang iniwud || 2 ||

D. i. «De manschappen kwamen te hulp met sterke speren

[1] Irat ontbreekt in KBWdb., maar is bekend uit het Jav.

[2] Nyang in den tekst foutief.

[3] Arok is „handgemeen", doch deze uitdrukking paste hier niet.

[4] De lettergreep swan moet als tweelettergrepig dienst doen; misschien is de ware lezing *sĕhan.

[5] De tekst heeft ang.

[6] In den tekst verkeerdelijk withāna.

(den vijand) opzoekende. De reeën, en ook [1] de herten, verspreidden zich; hun dooden lagen links en rechts. De strijd werd hervat door de neushoorns, Gawaya's en andere kwade beesten. De koninklijke troepen vlogen uitéén op de vlucht, onthutst, met verlies aan dooden bij den verwoeden aanval.»

Hana mangusir jurang sukĕt aliṇḍungan tahĕn agöng |
dudu ng umanek mareng pang arĕbut ruhur kaburayut |
kasihan ikang musir kkayu rumangkarangka lumaluy |
kaparĕpĕkan wĕtisnya winiṣāṇa kagyat akidat || 3 ||

D. i. «Sommigen zochten hun toevlucht in ravijnen, struikgewas, of een schuilplaats bij groote boomen. Anderen klommen in de takken, trachtende den top te bereiken en te omklemmen. Och arme! zij die hun toevlucht zochten in de boomen vielen bij 't klauteren terug: hun onderbeen werd gepakt, door hoorns getroffen; onthutst spartelden zij.»

Kṣaṇa paramantry aneka saha wāhanāsrang apulih |
amatang anūla mangduk anuligy amaṇḍĕm anujah |
karaṇa nikang wiṣāṇi [2] malayū gṛbĕgnya gumĕpuh |
tinut inusīnuyā lwang ika kīrṇṇa kīrṇṇa rinĕbut || 4 ||

D. i.: Oogenblikkelijk snelden tal van mantri's met hun voertuigen te hulp: zij hanteerden lansen, spiesen; staken, wierpen schichten, gooiden, schopten, ten gevolge waarvan de gehoornde beesten vluchtten, zich in drommen wegspoedende; zij werden vervolgd, nagezet, achterjaagd [3], terwijl hun gevallenen, overweldigd, overal verspreid lagen.»

Wiku haji Çaiwa Boddha hana milw anumbak aburu |
ginĕluran tarakṣa malajôṅg tinūt mangudiding |
lali ring upakriya nggan ika tan suçīla kunĕng |
tumut angiwö kawāhyan alupān huwus kṛtawara || 5 ||

D. i.: «Onder de geestelijken des konings, Çiwaietische en Buddhistische, waren eenigen die mede op de jacht met speren

[1] Kimuta beteekent „hoeveel te meer", doch de dichter heeft het woord blijkbaar niet recht begrepen en er den zin aan gehecht van uta.

[2] De tekst heeft de bedorven lezing wiṣabhi.

[3] Uyā (of uya) ontbreekt in KBWdb., doch vgl. Jav. [illegible] dat gegeven wordt in Jav. Wdb. onder [illegible]. Uit den vorm der reduplicatie blijkt dat de stam [illegible] is.

staken. Door de tijgers [1] begromd, gingen zij op den loop, vervolgd door de dreigende (dieren). Zij verzuimden hun plicht van weldoen, door niet edelaardig (of deugdzaam) te zijn, mede te doen aan 't plegen van iets ongeestelijks en te vergeten dat zij weldaden hadden genoten.»

Men schijnt uit deze bestraffing van 't onbetamelijk gedrag van eenige geestelijke heeren te moeten opmaken, dat er waren die zich werkelijk aan zoo'n onheilig bedrijf schuldig maakten, een bedrijf zoo geheel in strijd met de uitdrukkelijke voorschriften aan alle wereldverzakers. Trouwens niet enkel in 't oude Java kwam het dus voor, dat geestelijke heeren met sterk wereldsche neigingen hun gelofte weinig ernstig opvatten.

ZANG LIV.

Deze Zang, in Çārdūlawikrīḍita, begint aldus:

Warṇṇan Çrī naranātha sāmpun umanek ring syandanānindita |
çobhātyanta ruhurnya pathya [2] tikanang sapy āmatĕk nirbhaya |
mungsi madhya nikana wanādri manūt burwan sing angde takut |
hetunyālaradan mĕgat bala parāngdoh tang çawanyālayū || 1 ||

D. i.: «Er worde beschreven hoe Z. Maj. de Vorst reeds gestegen was op zijn onberispelijke, prachtige, zeer hooge karos; in goeden staat waren de ossen die onbevreesd (den wagen) trokken. Hij richtte zijn koers naar 't midden van 't dichte woud, het wild dat vrees inboezemde vervolgende, hetgeen ten gevolge had dat het vijandelijke leger scheidde, afdeinsde, zich verwijderde van zijne dooden en vluchtte.»

Kāryy ang sūkara kṛṣṇasāra ruru cihnādinya manggöng bhaya |
tandang Çrī-nṛpati n-mawāhana turanggānūt riy atry ālayū |
mantrī taṇḍa bhujangga kapwa sang umunggw ingng açwa milu aburu |
bhraṣṭa ng satwa dinuk tinumbak inirās kinris pĕjah tanpagap || 2 ||

D. i.: «Er bleven over de zwijnen, zwart-bonte antilopen, de gevlekte antilopen, hazen enz. door vrees bevangen. Z. Maj. de Vorst zette zich in beweging om met wagens en paarden de rumoerig vluchtenden te vervolgen; de mantri's, officieren, geleerden, allen die te paard zaten, deden meê aan de jacht. De dieren bezweken; gestoken, met pieken doorboord, doorgehouwen, gekrist, sneefden zij zonder een kik.»

[1] Tarakṣa is eigenlijk „hyena", of ook wel „wolf", doch de dichter schijnt het voor „tijger" te gebruiken.

[2] In den tekst patya.

Arddhālwā maratā lĕmah tuwin alas rĕngkōd ri sornyāpaḍang |
hetunya ng hariṇātidurbbala tinūt saglisnya de ning kuda |
tuṣṭāmbĕk nṛpati n-parāryyan anaḍah mantrī bhujanggomarĕk |
mājar solah irānpakolih irikang solih nirāngde guyu || 3 ||

D. i.: «De grond (van 't jachtveld) is zeer uitgestrekt en effen; al is het bosch dicht begroeid, daar onder is de grond niet ruig; van daar dat de reeën, geheel machteloos, door de paarden met alle snelheid vervolgd werden. De Vorst voelde zich tevreden in zijn gemoed terwijl hij zich verpoosde en zijn maal hield, in tegenwoordigheid der mantri's en geleerden. Hij toonde aan hoe hetgeen hij verkregen had het won van wat zij machtig geworden waren; hetgeen gelach verwekte.»

Zang LV.

De maat van dezen Zang is een specie van Saṁskṛti, waarvan de bijzondere naam mij onbekend is.

Awicaritan gati nrĕpati yan maburu jĕnĕk i rāmya ning giri wana |
hanan umulih mareng kuwukuwū maluy amawa ri sang paranrĕpawadhū |
kadi lari ning macangkrama hanan kadi tumĕkani rājya ning ripukula |
wruh ira ri doṣa ning mṛga tatan-wyasana sira n-ahingsadharma ginĕgō || 1 ||

D. i. «Het behoeft niet besproken te worden hoe de Vorst, terwijl hij op de jacht was, zich verlustigde in de liefelijkheid van berg en bosch; soms keerde hij terug naar de paveljoenen van 't kamp, waar hij de koningsvrouwen genoot, alsof hij een wandeling voor pleizier voortzette; soms (ook) alsof hij 't koninkrijk der vijanden aanviel [1]. Daar hij bekend was met het kwaad der wilde beesten, maakte hij zich geenszins schuldig aan een ondeugd; de plicht om geen levend wezen leed te doen werd (daardoor) niet verzuimd.»

Volgens de Indische wetboeken is het jachtvermaak een berispelijke hartstocht. Om den koning die zich aan die ondeugd heeft overgegeven, schoon te wasschen, gewaagt de dichter van de schade door verschillende soorten van wild aangericht. De lezers van Indische geschriften weten dat ook daarin menigmaal de jacht, ten minste van koningen, vergoelijkend wordt

[1] Als ik het wèl begrijp, geeft de dichter te kennen, dat de Koning nu eens zich vermaakte met vrouwen die hij reeds vroeger bekende, dan weêr met andere die hij voor 't eerst aan zijn neiging onderwierp; een verrichting te vergelijken met de inneming van een vijandelijke veste.

besproken, en zelfs aangeprezen als een mannelijke oefening; o. a. in Kālidāsa's Çakuntalā. — In de volgende verzen wordt de terugkeer naar zijne residentie verhaald.

Caritan ulah nirān madan umantuka mangĕn i kalangwan ing swanāgara |
krama çubhakāla maṅgkat ahawan Bañu-hangĕt i Banir muwah Talijungan |
amĕgil i Wĕḍwawĕḍwan irikang dina mahawan i Kuwarāha ri Cĕlong |
mwang i Dada Mārgga rantang i pagĕr talaga pahañangan tĕkeka dinunung || 2 ||

D. i. «Er word verteld dat hij zich gereed maakte om huiswaarts te keeren, denkende aan de behoorlijkheden van zijne hofstad. Vervolgens op een gunstig tijdstip maakte hij zich op, den weg nemende over Bañu-hangĕt, Banir en voorts Talijungan [1]. Hij overnachtte te Wĕḍwawedwan; den (volgenden) dag nam hij den weg over Kuwarāha, Cĕlong en Dada, Mārga Rantang [2], de omwalling van 't Zoetwatermeer: tot zoover ging de reis.»

Rahina muwah ri tāmbak i Rabut Wayuha(?) ri Balanak linakwan alaris |
anuju ri Pāṇḍakan ri Bhaṇarāgiṇa mĕgil i ḍatĕng nire Padamayan |
maluy angidul mangulwan umare Jajawar i suku sang hyang adri kumukus |
marĕk i Bhaṭāra dharmma saha puspa paḍa paḍa hagarjjita wwang umulat || 3 ||

D. i.: «Den volgenden dag werd de tocht voortgezet over den dam (of: vischvijver) van Rabut, Wayuha [3], Balanak; men bereikte Pāṇḍakan, Bhaṇarāgiṇa. Bij zijne aankomst te Padamayan betrok hij 't nachtkwartier. Wederom keerde hij zuidwaarts, westwaarts, gaande naar Jajawar aan den voet van den heiligen vuurspuwenden berg. Hij bracht zijn eerbiedige hulde aan den graftempel met bloemen, onder algemeen gejuich der toeschouwers.»

De graftempel waarvan hier sprake is, wordt beschreven in den volgenden Zang.

ZANG LVI.

De maat hiervan is een specie van Dhṛti, die in de mij bekende Indische leerboeken over prosodie niet opgegeven

[1] Ik ben niet zeker van de woordscheiding; mogelijk is het: ta L., doch de lezing is verdacht.

[2] Onzeker of dit plaatsnamen zijn; mārgga is „weg". rantang wordt in KBWdb. vermeld, doch zonder verklaring; in 't Jav. is het „een mandje".

[3] De woordscheiding is niet overal zeker, evenmin als de juiste lezing der plaatsnamen in deze verzen.

wordt. In Oudjavaansche dichtwerken vindt men meermalen voorbeelden er van, o. a. in ons gedicht Zang X, en XXVII; en in Arjuna-wiwāha X.

Ndan tingkah nikanang sudharmma ring Usāna rakwa karĕngö |
kīrtti Çrī Kṛtanāgara prabhu yuyut [1] nareçwara sira |
tĕkwan rakwa sirāng adhiṣṭita çarīra tan hana waneh |
hetunyāngdwaya Çaiwa Boddha sang amūja ngūni satata || 1 ||

D. i.: «De gesteldheid nu van voorzegden graftempel te Usāna is vermaard: het is het monument van Z. Maj. Koning Kṛtanāgara, den overgrootvader van den Vorst, en de voornoemde is het ook, wiens lichaam (of: gebeente) is bijgezet. [2] Om reden hij twee godsdiensten beleed, was hij in der tijd als vereerder steeds Çiwaiet èn Buddhist.»

Cihneng caṇḍi ri sor kaçaiwan apucak kaboddhan i ruhur |
mwang ri jro Çiwawimba çobhita halĕp nirāparimita |
Akṣobhya pratime ruhur mmakuṭa tan hanolya nikā [3] |
sangke siddhi nirān wināça tuhu çūnyatatwa parama || 2 ||

D. i.: «Ten blijke daarvan is de tempel beneden een Çiwaietisch heiligdom en heeft het als top een Buddhistisch heiligdom vanboven. En binnen prijkt een beeld van Çiwa, dat onbeschrijflijk [4] prachtig is; boven is het beeld van Akṣobhya met een kroon, dat zijne wedergade niet heeft. Ten gevolge van zijne toovermacht verdween deze, wiens wezen in waarheid het hoogste Niet is.»

Op die wonderdadige verdwijning van Akṣobhya komt de dichter nader terug in den volgenden Zang. Wat betreft het ware wezen van Akṣobhya, vergelijke men Kamahāyānikan, p. 65 (uitg. van Kats): «Ḍang hyang Akṣobhya ākāçadhātu. Ikang taya swabhāwa, ya ākāça ngaranya», d. i. «De heilige Akṣobhya is 't element aether (ledige ruimte). Wat van nature 't Niet-zijn is, dat heet aether (ledige ruimte)».

Blijkbaar heeft deze bepaling van 't wezen van Akṣobhya den dichter voor den geest gestaan; 't verband tusschen de begrippen «verdwijnen» en «niet-zijn» ligt voor de hand.

De vraag die zich hier van zelf opdringt, is, of het be-

[1] Een bijvorm van buyut.

[2] Tan hana waneh „is er niets anders" is een stoplap; men zou het kunnen vertalen met „om er niet meer van te zeggen; om kort te gaan".

[3] Zoo lees ik voor ntikā, dat metrisch onmogelijk is.

[4] Aparimita is eigenlijk: onbegrensd".

schreven dubbel heiligdom hetzelfde is als waarvan sprake is in Zang 43, 5[d], waar wij lezen: «Ringke sthāna nirān dhinarmma Çiwa-Buddhārccā halĕpnyottama», d. i. «Ter plaatse waar hij (nl. Kṛtanāgara) bijgezet is, zijn beelden van Çiwa en van een Buddha, die uiterst prachtig zijn.» Wel is waar blijkt uit de dubbelzinnigen term Buddha niet met gewisheid welke Buddha bedoeld is, maar beschouwt men de plaats in verband met de beschrijving van 't heiligdom in Zang 56, dan is er, dunkt mij, geen twijfel aan, of de bedoelde Buddha is de Dhyāni-buddha Akṣobhya.

Zang LVII.

De maat van dezen Zang is in de Indische prosodie bekend onder den naam van Mahāmālikā.

Hana mata karĕngö tĕwĕk sang hyang Akṣobhyawimba n-hilang |
prakaçita Pada-pāduka Çrī Mahāgurw i rājādhika |
sutapa çuci suçīla boddhabrata çrāwakānindita [1] |
anupama bahuçiṣya sāmpun maciryy an mahāpaṇḍita || 1 ||

D. i. «Naar luid der overlevering had op het tijdstip toen het Akṣobhyabeeld verdween, de opperkoning een doorluchtigen grooten leeraar, bekend onder den naam van Pada-pāduka. Hij was zeer ascetisch, rein, zedelijk, geloovig Buddhist, een onberispelijke Çrāwaka (monnik), had onvergelijkelijk veel leerlingen, en had reeds getoond een groot geleerde te wezen.»

sira ta mahas atīrtha seccha mĕgil ring sudharmme [2] dalĕm |
praṇata marĕk i sang hyang arccātibhakty ādarā [3] ngastuti |
ya ta ng amuhara çalya ni twas nirang sthāpakānangçaya |
ri wĕnanga nira n-abhaktya ri hyang Çiwārccātañāngakṣamā || 2 ||

D. i. «Hij ging eens rond, naar hartelust heilige plaatsen bezoekende en overnachtte binnen den graftempel. Nederig gebogen naderde hij 't heilige beeld, dat hij met groote devotie vereerde en loofde. Dit veroorzaakte een pijnlijk gevoel in 't hart van den tempelopzichter, die in twijfel verkeerde hoe hij (de bezoeker) devotie kon bewijzen aan het heilige Çiwabeeld: hij deed met verlof een vraag.»

---

[1] Verbeterd uit çrawanānininditā.
[2] De tekst heeft tegen de maat sudharmma ḍalĕm.
[3] Foutief gedrukt "tyāngdharā".

Muniwara mawarah sire tatwa sang hyang sudharmmeng dangū |
mwang i hana nira sang hyang Akṣobhyawimbātisūksme ruhur |
ryy ulih ira n-umaluy muwah manghinĕp ring sudharmmomarĕk |
salahaça kawĕngan ṣirānton ri mukṣa hyangng arccālilang || 3 ||

D. i. «De voortreffelijke geestelijke lichtte hem in omtrent den waren toestand van 't heiligdom in 't verleden, en dat het zeer fijne Akṣobhyabeeld zich boven bevond. Toen hij (eens) terugkwam en weder in den graftempel overnachtte en hulde betoonde, was hij teleurgesteld en verbaasd te ontwaren dat het heilige beeld verdwenen was.»

Pilih analaçarārkka rakwa Çakābda [1] hyang arccā n-hilang |
ri hilang ira sināmbĕr ing bajraghoṣa sucaṇḍi dalĕm |
pawarawarah irang mahāçrāwakāwās ndatan sangçaya |
pisaningu waluya dharmma tĕkwan kadohan huwus || 4 ||

D. i. «Het was in 't Çakajaar 1253, zegt men, dat het beeld verdween. Nadat het verdwenen was, werd de schoone Tjaṇḍi binnen door een bliksemslag getroffen. De herhaalde mededeeling der monniken is duidelijk, laat geen twijfel over. Hoe zou het wederom als een heiligdom beschouwd worden terwijl het reeds verlaten was» [2]

Aparimita halĕp ni tingkah nika swargga tulyānurun |
gupura ri yawa mekala mwang bale nyāsa kapwādhika |
ri dalĕm inupacāra — ᴗ — [3] nāgapuspānĕḍĕng |
prasama wijah arumpukan çāra sang strī dalĕm nāgarī || 5 ||

D. i. «Onbeschrijfelijk prachtig is het voorkomen er van, gelijk den hemel op aarde nedergedaald. De hoofdpoort buiten, de gordel en de bijgebouwen [4] zijn alle even superieur. Van binnen is het versierd met een overvloed [5] van Nāgapuṣpa's in vollen bloei. Alle hebben levendig tot zijversiering [6] figuren van vrouwen van den harem.»

---

[1] In den tekst °bde.

[2] De redeneering van den dichter begrijp ik niet.

[3] Drie lettergrepen ontbreken, hoewel dit in den tekst door niets is aangeduid.

[4] De juiste beteekenis van bale nyāsa is uit deze plaats niet op te maken; wellicht heeft men te denken aan kiosken of pĕndapa's.

[5] Ik veronderstel dat sĕk voorafgegaan is door sār. Er ontbreken dan nog twee lettergrepen.

[6] Rumpukan heeft hier een technische beteekenis, onbekend aan 't Wdb.

Hiermede is de beschrijving van den dubbelen graftempel en de geschiedenis van 't Akṣobhyabeeld ten einde; in de volgende strofe wordt de draad van 't verhaal van 's konings pleizierreisje weder opgevat.

Pira karika lawas narendrān sukācangkramāpet langō |
ri wulu ḍaḍa taṭāka mendah pakisnyāngjrah i jro bañu |
pinaran ira n-amūrwwa sangke sudharmmāngkĕn arkkāpanas[1] |
mwang umara ri Pakalwangan tūt jurang secca ning twas ginōng || 6 ||

D. i. «Eenigen tijd lang vermaakte zich toen de Vorst met wandelingen te maken en schoone plekken op te zoeken. Op borstharen van den vijver gelijken de varens in 't water verspreid. Hij begaf zich daarheen oostwaarts uit den graftempel toen de zon warm werd en ging naar Pekalongan langs het dal, botvierende aan al wat zijn hart begeerde.»

ZANG LVIII.

De maat, waarin ook Zang VI van Bhārata-yuddha gedicht is, is een van elders onbekende vorm van Kṛti.

Warṇnan i sah nira ring Jajawar i Paḍameyan ikang dinunung |
mandĕ(gi) Cūnggrang apet kalangĕn[2] umahas i wanadeça lĕngōng |
dharmma kariṣyan i pārçwa ning acala pawitra tikang pinaran |
rāmya nikānpangungang luralurah inikĕt nira bhāṣa kidung || 1 ||

D. i. «Er worde beschreven dat hij, na uit Jajawar vertrokken te zijn, koers richtte naar Paḍameyan. Hij hield stil te Cūnggrang; schoone natuurtooneelen zoekende zwierf hij rond in de bekoorlijke boschstreek. Hij begaf zich naar een hermitage van Ṛṣi's aan de zijde van den heiligen berg, welks schoonheden hij in dicht bezong, terwijl hij op de dalen van boven nederzag.»

Sāmpun irānglĕngĕng eñjing atihang ikang ratha sāmpun adan |
mangkat angulwan i jōng ning acala mahawan sakamārgga dangū |
prāpty amĕgil ri Japān nṛpati pinapag ing balasangha ḍatang |
sing kari ri pura monĕng i parĕkan ikān paḍa haṛsa marĕk || 2 ||

D. i. «Nadat hij zich verlustigd had, besteeg hij 's morgens zijn karos die reeds klaar stond. Hij vertrok in westelijke richting aan den voet van den berg, den weg nemende over de vroeger bereisde plaatsen. Aangekomen te Djapan, waar hij rust nam,

[1] Verkeerdelijk heeft de tekst *panasan.
[2] De tekst heeft verkeerdelijk *langōn numahās.

werd de Vorst afgewacht door de daar reeds aangekomen legerschaar. Wie in de stad achtergebleven waren dachten jaloersch aan de gelegenheid om opwachting te maken van hen die allen verheugd hun opwachting maakten.»

Kāla ḍawuh tiga tang diwaça ri panaḍah nṛpati n-mapupul |
mukya nareçwara rāma haji kalih umunggu atitah pinarĕk |
sang nṛpatī Matahun ri Paguhan i hiring nṛpati n-tanadoh |
kapwa sadampati soway i panaḍah irekana tan wuwusĕn || 3 ||

D. i. «Toen het drie uur geslagen had, was de tijd daar dat de Vorst maaltijd hield met bijbehoorend gezelschap, in de eerste plaats de twee prinsen vaders[1] van den Koning, naar rangorde hoog gezeten. De prinsen van Matahun en Paguhan[2] zaten aan de zijde des konings op kleinen afstand, beide met hun gemalinnen. Hoe lang de maaltijd duurde, behoeft niet gezegd te worden.»

ZANG LIX.

De naam van de maat is in 't Oudjavaansch Rajanī[3]; het is een specie van Atyaṣṭi.

Narapati mangkat eñjing ahawan çakaṭān[4] lumaris |
rakawi lumāryy animpang i Rabut Tugu lan Pangiring |
sumĕpĕr i Pahyangan katĕmu tang kula wandhu apupul |
paḍa masĕgĕh mupakṣamakĕn alpa nikān dunungĕn || 1 ||

D. i. «De Koning brak den volgenden morgen op, in zijn wagen de reis voortzettende. De Dichter sloeg een zijweg in naar Rabut, Tugu en Pangiring; hij legde aan te Pahyangan, waar een ontmoeting plaats had met zijne vereenigde verwanten, die hem onthaalden en hun verontschuldiging ervoor aanboden dat hij zoo weinig waardig gehuisvest zou worden.»

Nṛpati halintang ing Banasara mwang i Sangkan adoh |
ḍatĕng i paminggir ing pura pilih ghaṭita rwa huwus |
sakahĕnu sök[5] lĕbuh nika gajāçwa padāty asusun |
kimuta marang kĕbo gawaya panḍarat arddha pĕnuh || 2 ||

[1] D. i. de vader en de oom, de eerste resideerende te Singasari, de tweede te Wĕngkĕr; zie Zang III en IV.

[2] Deze twee Koninklijke Hoogheden waren de zwagers van Hayam Wuruk; vgl. Zang V en VI.

[3] Zie KBWdb. i. v.

[4] Verbeterd uit awan sakathān.

[5] In den tekst söt.

D. i. «De Vorst, na Banasara en verder Sangkan gepasseerd te zijn, kwam aan den omtrek van de Hoofdstad toen het reeds twee uur geslagen had. Overal waar men langs kwam, was de hoofdweg stopvol door de ophooping van olifanten, paarden en voetknechten; daarbij kwamen nog de buffels en Gawaya's aan leidsels in zeer groote menigte.»

Kadi tinitah ◡ — ◡ [1] lari sakrama yanpadulur |
nṛpati Pajang saha priya sabhṛtya sirān rumuhun |
nṛpati ri Lasĕm ri wuntat ira mangkat amuwah tanadoh |
ratha nira kapwa çobhita maweh suka ning lumihat || 3 ||

D. i. «Als geordend trok (de stoet) die in behoorlijke orde volgde. De prins van Pajang met zijne beminde vrouw en dienaren was vooraan; de prins van Lasĕm [2] volgde daarachter op geringen afstand. Hun rijtuigen, alle even prachtig, wekten het genoegen der toeschouwers.»

Narapati ri Dahā nṛpati ri Wengkĕr umunggu i wugat |
nṛpati ri Jīwanę wuri sabhartta [3] sabhṛtya tumut |
makapamĕkas ratha nṛpati kīrṇṇa sapaṇṭa pĕnuh |
pirang iwu kapwa sāyudha tikang [4] bhaṭa mantry angiring || 4 ||

D. i. «De Vorstin van Dahā en (haar gemaal) de Vorst van Wĕngkĕr [5] bevonden zich daarachter; de Vorstin van Jīwana met haar echtgenoot [6] en dienaren volgde daarachter. De wagen van den Vorst sloot de rij, met een dichte drom in alle richtingen: ettelijke duizenden, alle gewapend, telden de soldaten en bevelhebbers die hem vergezelden.»

Tucapa tikang wwang ing lĕbuh atāmbak i tāmbing atip |
atĕtĕl ayö manganti ri halintanga sang nṛpati |
ḍaraḍara tang wadhū mĕtu mareng lawang atry arĕbut |
hana kahuwan salāmpur i panas [7] nika yarpalayū || 5 ||

D. i. «Laten wij spreken van de menschen op den grooten weg die in drommen aan den kant als het ware een afsluitdam

[1] In den tekst ontbreken drie lettergrepen.
[2] Anders genaamd „Vorst van Matahun", omdat hij gehuwd was met de Vorstin van Lasĕm.
[3] Zoo leze men voor bharttra.
[4] Foutief kikang in den tekst.
[5] Vgl. Zang IV.
[6] De ouders des Konings.
[7] In den tekst ipanas.

vormden. Dicht op één wachtten zij geduldig [1] op 't voorbij komen van den Vorst. Haastig liepen de vrouwen uit naar de deur, rumoerig om een plaats vechtende; er waren er van wie 't kleedje [2] los ging in haar drift bij 't loopen.»

Ikanang adoh gṛhanya marĕbut kayukayu aruhur |
makaburayut ri pāng nika rārātuhā manwam atōb |
hana tirisan lirang ywa pinanek nika tanpanahā |
sahaja lali'n katon pijĕr anona juga ng kinire || 6 ||

D. i. «Degenen wier huizen ver af waren, beijverden zich om plaats te vinden in hooge boomen, aan wier takken meisjes, oudere en jongere, in drubbels zich vastklemden. Sommige klommen onvervaard op kokosboomen en pisangstammen; als onverschillig dat zij in 't oog vielen [3], was het eenige wat zij voorhadden niets anders te doen dan kijken.»

Ri ḍatĕng irang narendra kalaçangka humung mabarung |
sahana nikang wwang ing lĕbuh [4] umĕṇḍĕk arĕs mararĕm |
ri kahaliwat nirātri tikanang [5] mangiring ri wugat [6] |
gaja kuda garddabhoṣtra gulungan gumulung tanarĕn || 7 ||

D. i. «Bij de aankomst des Konings weergalmden de bekkens en klaroenen in accompagnement; alle menschen op den hoofdweg bukten in stil ontzag. Toen hij voorbijkwam joelde de begeleidende achteraankomende stoet. Olifanten, paarden, ezels, kameelen liepen in een verwarden klomp dooréén zonder ophouden.»

Zang LX.

De volgende regels zijn in de maat Tāmarasa of Abhinavatāmarasa.

Ikang aḍarat bala peka marāmpak |
pipikupikul nika kīrṇṇa ri wuntat |
marica [7] kasumbha kapas kalapa wwah |
kalar asĕm pinikul saha wijyan || 1 ||

---

[1] Ayō ma° voor ayĕm ma°.

[2] Salāmpur is zeker een bijvorm van salampura, salampuri, een stof uit Serampur in Indië; het is dus een kleedingstuk.

[3] D. i. „aan de onbescheiden blikken van onder blootgesteld".

[4] Lnguh in den tekst is een schrijffout.

[5] Foutief gedrukt °tri kgikanang.

[6] Conjectuur voor ringuntāt.

[7] Zoo leze men voor mirica.

D. i. «Te voet marcheerden de infanteristen in gesloten gelederen; daarachter gingen verspreid de dragers van lichtere vrachten. Zij droegen peper, saffloers, katoen, kokosnoot, betelnoot, tamarinde en sesamum.»

I wuri tikang mamikul [1] abwat |
kapasahar epwan arimbit anuntun |
kirikirik ing tĕngah ing kiwa buñjit [2] |
pitik itik ing kisa mewĕd arangkik || 2 ||

D. i. «Daarachter kwamen zij die zware vrachten droegen; [3] met moeite en belast leidden zij aan zeelen jonge honden rechts, biggen links; kippen en eenden in kabassen (vervoerde men), zwoegende, moeilijk voortgaande onder den last.» [4]

Sasiki pikul pikulanya maghaṇṭā |
kacu kacubung bung upih kamal anwam |
tapi kukusan haru dang ḍulang .uswan |
lwir amurutuk çaranya ginuywan || 3 ||

D. i. «De verschillende vrachten hadden een voor een ghaṇṭā's [5], Terra japonica [6], doornappels, bamboespruit, en hulsels van de bladsteelen van de pinang, jonge tamarinde, wannen, koekoesans [7], halfgare rijst, kookpotten, houten bakken, wrijfhouten (om vuur te maken). Het was alsof de — er van uiteenspatten (of: sprankelden), waarover men lachte.»

Nṛpati parĕng ḍatĕng i pura waṛṇṇan |
tĕlas umulih ri ḍalĕm ira sowang |
atutur i solahulah nira nguntĕn [8] |
asing anukāna para swa ginŏng twas || 4 ||

D. i. «Er worde verhaald dat tegelijkertijd dat de Vorst in de hoofdstad aangekomen was, (de volgelingen) afzonderlijk naar hun huizingen terugkeerden. Zij deden verslag van wat zij al

[1] In den tekst mamitul.

[2] Conjectuur voor bĕñjit.

[3] Sahar ontbreekt in KBWdb.; de beteekenis opgegeven in 't Jav. Wdb. past niet.

[4] Mijne vertaling van arangkik, dat in KBWdb. ontbreekt, berust op de veronderstelling dat het een bijvorm is van Jav. rĕngkĕk, rĕngkuk.

[5] Ghaṇṭā is in de eerste plaats „klok, schel," doch is ook de naam van meer dan één plant.

[6] Vgl. Maleisch kacu; KBWdb. geeft als beteekenis op: betel.

[7] Een van bamboe gevlochtene kegelvormige mand waar de rijst in gedaan wordt om in een dandang gekookt te worden.

[8] Een bijvorm, schijnt het, voor ngūni.

zoo gedaan hadden; aan al wat genoegen kon geven aan de hunnen werd voldaan.»

ZANG LXI.

De maat hiervan is een soort Atijagatī, die mij uit Indische bronnen niet bekend is.

Lunghā ng kāla nrĕpati tan alawas ring rājya |
prāpta ng Çāka dwi gaja rawi Bhadra ng māsa |
ngkā ta Çrī-nātha mara ri Tirib mwang Sömpur |
burwan sarsök yyalas ika dinulunyākweh [1] || 1 ||

D. i. «Na verloop van tijd bleef de Vorst niet lang in de residentie: in 't Çākajaar 1282, de maand Bhādrapada, ging Z. Maj. de Heerscher naar Tirib en Sömpur, waar hij van 't zeer overvloedige wild in de bosschen een groote menigte in 't gezicht kreeg.»

Ndan ring Çāka tri tanu rawi ring Weçāka |
Çrī-nātha mūja mara ri Palah sabhṛtya |
jambat sing rāmya pinaran irān lālitya |
ring Lwang-wĕntar mmangu ri Balitar mwang Jimbe || 2 ||

D. i. «En in Çāka 1283, in (de maand) Waiçākha, ging Z. Maj. de Heerscher met zijn dienaren naar Palah om devotie [2] te verrichten. Alle schoone plekken bezocht hij zich vermeiende; te Lwang-wĕntar gaf hij zich over aan dichterlijk gemijmer, te Balitar en Jimbe.»

Jañjan sangke Balitar angidul tūt mārgga |
sĕngkān poryyang gatarasa tahĕnyādoh wwe |
ndah prāpteng Loḍaya sira pirang rātry angher |
sakte rūm ning jaladhi jinajah tūt pinggir || 3 ||

D. i. «Opgebroken zijnde uit Balitar ging hij Zuidwaarts langs moeilijk toegankelijke plaatsen, waarvan de boomen saploos waren door den verren afstand van water. Te Loḍaya aangekomen vertoefde hij daar eenige etmalen. Daar hij zeer veel hield van de bekoring der zee, doorkruiste hij de streek langs het strand.»

---

[1] De tekst heeft tegen de maat dinulwan.

[2] Hieruit schijnt men te moeten opmaken dat er in Palah een heiligdom was, of nog waarschijnlijker te Simping genoemd in vs. 4.

Sah sakeng Loḍaya sira manganti ri Simping |
swecchānambyāmahajöṅga ri sang hyang dharmma |
sāk ning prāsāda [1] tuwi hana dohnyāngulwan |
nā hetunyān bangunĕn angawetan mātra || 4 ||

D. i. «Hij vertrok uit Loḍaya en verbleef te Simping, begeerig van de gelegenheid gebruik te maken om 't heiligdom te herstellen. De toren was ingestort en bevond zich op eenigen afstand westelijk. Dat was de reden waarom die iets naar 't oosten opgericht moest worden.»

Zang LXII.

De maat is een soort Kṛti.

Mwang tekang parimāṇa tapwa pinatūt wyaktinya lāwan praçāsti |
hetunyān tinĕpan samāpta [2] ḍinĕpan pūrwwādi sāmpun tinugwan |
ndan sang hyang kuṭi ring Gurung-gurung inambil bhūmya sang hyang sudharmma |
gontong Wiṣṇu rineka [3] bajradharaṇekā panghĕli Çrī-narendra || 1 ||

D. i. «En de afmetingen werden in overeenstemming gebracht met de opgaven in de stichtingsoorkonde. Daarom werd volgens de maat van 't model alles bij vademen afgemeten en werden in 't Oosten enz. bakens geplaatst. Daarop werd het heilige klooster te Gurung-gurung genomen als grond voor den heiligen graftempel. Een —(?) van Wiṣṇu afgebeeld als Donderbeiteldrager gaf Z. Maj. de Vorst daarvoor in ruil.»

Ryy antuk Çrī-narapaty amārggha ri Jukung Joyānabajrān pamūrwwa |
prāptārāryyan i Bajra-lakṣmi n-amĕgil ring Çūrabhāṇe sudharmma |
eñjing ryy angkat irān-parāryyan i Bĕkĕl sontĕn ḍatĕng ring swarājya |
sakweh sang mangiring muwah tĕlas umantuk ring swaweçmanya sowang || 2 ||

D. i. «Bij den terugkeer van Z. Maj. den Vorst nam hij den weg over Jukung en Joyāna-bajra in oostelijke richting. Hij verpoosde in Bajra-lakṣmi, terwijl hij te Çūrabhāṇa in den graftempel overnachtte. Den volgenden morgen vertrokken, verpoosde hij te Bĕkĕl en kwam 's avonds aan in zijn hofstad. Allen die in zijn gevolg waren keerden ook ieder naar zijne woning terug.»

---

[1] Conjectuur voor 't onmogelijke prasangda.
[2] Voor samāpa in den gedrukten tekst.
[3] Zoo lees ik instede van rareka.

Zang LXIII.

Deze Zang is in Sragdharā-maat.

Eñjing Çrī-nātha warṇṇan mijil apupul aweh sewa ring bhṛtya mantrī |
āryyādinya ng marĕk mwang para patih atatā ring witāna n-palinggih |
ngkā sang mantry āpatih wīra Gajamada marĕk sapraṇamyādarojar |
an wwantĕn rājakāryyolihulih [1] nikanang dhāryya [2] haywa pramāda || 1 ||

D. i. «Den volgenden morgen kwam Z. Maj. de Heerscher met gemalin naar buiten en verleende audientie aan zijne dienaren en Mantri's. De Arya [3] was de eerste die zijne opwachting maakte, en de Patihs die naar rangorde in de open staatsiehal gezeten waren. Toen maakte de Mantri Rijksbestierder, held Gajamada zijne opwachting en sprak met nederige buiging: «de Koning heeft een taak te vervullen, die naar 't gevoelen van ernstigen menschen niet mag verzuimd worden.»

Ajñā Çrī-nātha sang Çrī-Tribhuwana-wijayottunggadewī |
çraddhā Çrī-rājapatnī wĕkasana gawayĕn Çrī-narendreng kaḍatwan |
siddhā ning kāryya ring Çāka diwaça maçirah warṇṇa ring Bhadramāsa |
sakweh Çrī-nātha rakwāwwata taḍah iringĕn de para wṛddha mantrī || 2 ||

D. i. «De Vorstin, H. Maj. Tribhuwanawijayottuggadewī, beveelt, dat het doodenoffer [4] van de Koningin eindelijk door Z. Maj. den Vorst in de Kraton moet verricht worden. De plechtigheid moet plaats hebben in 't loopende jaar op een tijd beginnende den 4den der maand Bhādra.»

Alle Koninklijke Hoogheden moesten (offer)spijs bijdragen benevens de oud-mantri's.

In deze strofe komt het een en ander voor wat voor de tijdgenooten duidelijk genoeg was, maar waarnaar wij in 't duister rondtasten. Vooreerst blijkt niet of de Koningin-Moeder als Regentes vóór de troonsbeklimming haar zoon haar wil te kennen had gegeven of daarna. Verder is de uitdrukking: «doodenoffer der Koningin» dubbelzinnig, doch er kan alleen bedoeld zijn een offerfeest van harentwege aan hare en haar

---

[1] In den tekst ˚ryyālihulih.

[2] Een onjuiste vorm voor dhairyya, die echter van den dichter zelven afkomstig kan wezen.

[3] Het is niet duidelijk welke functies deze hooge waardigheidsbekleeder te vervullen heeft. Volgens KBWdb. v. āryya is de Raden Ārya de eerste staatsdienaar, wiens plaats aan den kop van den olifant is.

[4] Er staat çraddhā, doch bedoeld is çrāddha.

zoons voorouders. Ook in de Pararaton [1] vindt men gewag gemaakt van 't doodenoffer, dat blijkbaar als een belangrijke gebeurtenis beschouwd werd; de korte vermelding van 't feit luidt aldus: tumuli paçraddhan agung i Çakapat-ula-ro tunggal, «daarop had het groote Çrāddha-offer plaats in 1284 (1362 A. D.).»

Nāhan ling sang sumantrī tĕka subhaya maweh tuṣṭa ri Çrī-narenda |
sontĕn prāptomarĕk tang para ḍapur aputih sajjanādinya [2] wijña |
mwang mantry āsing wineh thāny asuruhan amakādy āryya Rāmādhirāja |
tan len gōng ning byayānu sinaḍasaḍa(?) ginoṣṭī harĕp Çrī-narendra || 3 ||

D. i. «Zoo sprak met (algemeene) instemming de voortreffelijke minister, wat den Vorst vreugde schonk. Des avonds kwamen de huislieden [3], de witte monniken [4], de deugdzame mannen [5] enz., de geleerden, en de mantri's die beleend zijn met apanagegronden, met Arya Rāmadhirāja aan 't hoofd. [6] Het was de grootte der uitgaven (voor de feestgeschenken) die in tegenwoordigheid des Konings geraamd [7] en besproken werden.»

Byātītan meh tĕkā ng Bhādrapada ri tilĕm ning Çrāwaṇa [8] teki warṇṇan |
sakwehnya ng citrakārānikanikĕl amangun sthāna singheng wanguntur |
dudw ang mālad wawan bhojana bukubukuran mwang tapĕl saprakāra |
milw ang paṇḍe ḍaḍap kāñcana rajata paḍewĕr mmatāmbĕh swakāryya || 4 ||

D. i. «Daarna, onmiddellijk vóór ('t begin van) Bhādrapada op den laatsten dag der donkere maan van Çrāwaṇa, — het zij (hier) vermeld —, verdubbelden alle schilders hun ijver in 't opmaken van de «Leeuwenplaats» in de Manguntur (verhevon zitplaats van den Vorst op groote feesten). Anderen sneden spijsbakken, stempels en beelden in soorten; mede hadden makers

[1] Parar. 29 (vertaling 135).

[2] Verbeterd uit sujyanādhi.

[3] Anders gezegd „vrijboeren". Dit schijnt de beteekenis van ḍapur te wezen, Skr. kuṭumbin.

[4] „De witten" zijn naar ik gis, een klasse van geestelijken, die overeenkomen met de Pāṇḍarins in Indië, z. v. a. dorpsgeestelijken.

[5] Dezulken komen in Indische geschriften meermalen voor als een bijzondere klasse; zoo o. a. in Saddharma-puṇḍarika. p. 4 (Eng. voet.)

[6] Het is niet geheel zeker of wij hier een eigennaam voor ons hebben.

[7] Ik veronderstel dat saḍa, hetwelk in 't Jav. Wdb. gelijk gesteld wordt met sada, genomen is in den zin van rada.

[8] De gedrukte tekst heeft Çrāwaño.

van Ḍaḍaps [1], goud- en zilverwerkers het druk met het uitoefenen van hun bezigheden.»

Zang LXIV.

De maat is Çārdūlawikrīḍita.

Ndah prāpta ng çubhakāla sāmpun atitah tekang sabhānindita |
ngkāne madhya witāna çobhita rinĕngga lwir prisaḍyyāruhur |
tunggal tang mabatur çilāsaka rinaktārjja wuwung hinyasan |
saçry āpan paḍa munggu i sanmuka nikang singhāsanātyadbhuta || 1 ||

D. i. «Toen nu 't gunstige tijdstip was aangebroken, had het onberispelijke gezelschap zich bereids naar rangorde geschaard. In 't midden der open feesthal prijkte een hoog Prisaḍi-beeld. [2] Ook had (de hal) een batoer van rotssteen; de stijlen waren roodgekleurd; de nokbalk was mooi versierd. Het was een schoon schouwspel, zooals allen daar zaten met het aangezicht naar den wonderschoonen troon gekeerd.»

Kulwan maṇḍapa sapralamba winangun sthāna narendrāpupul |
lor tekang taratag pinik midĕr amūrwwātumpatumpa wugat |
strī ning mantri bhujangga wipra ng inahā talpanya sāmpun pĕpĕk |
ngkāne dakṣiṇa bhṛtyasanggha taratagnyāsangkya kīrṇṇāsusun || 2 ||

D. i. «Ten Westen was een Pĕndopo met draperieën gemaakt als plaats voor den Koning met gemalin. Ten Noorden waren de versierde afdaken, die naar 't Oosten een kring vormden met verdiepingen van achteren. De zitplaatsen die gereserveerd waren voor de vrouwen der mantri's, panḍita's en brahmanen, waren reeds dicht bezet. In 't Zuiden was het afdak tot boven toe vol van een ontelbare dienaarschaar.»

Ndan tingkah ni gawe narendra wĕkas ing Sarwwajñapūjādhika [3] |
sakweh sang wiku Boddhatantra gata sākṣīng maṇḍalālekanā |
mukya sthāpaka sang purohita maṣadpāde sudharmmenadhi (?) |
labdhāwega suçīla sātwika tĕtĕs ring çāstra tantratraya || 3 ||

D. i. «De wijze nu waarop het door den Vorst ingestelde feest gevierd werd, was het non plus ultra van vereering

[1] Ḍaḍap is volgens Jav. Wdb.: „een in leder ingesneden tak met blad(er)en daarop een wajangpop ten halve lijve, dien de dansers bij zekeren dans als een schild in de hand houden".

[2] In 't KBWdb. vindt men opgegeven prisadi, doch zonder vertaling. Uit de aldaar aangehaalde woorden schijnt te volgen dat het een benaming is van zekere te vereeren wezens.

[3] Voor °jādhitā.

van den Alwetende (Buddha). Al de monniken van de Buddhistische leer stonden als getuigen in den beschreven kring, met aan hun hoofd den sthāpaka als voorganger werkzaam [1] in den graftempel [2]. Hij was bezield van vrome aandoening, zedelijk, hoogst deugdzaam, volkomen doorgedrongen in de leer der Drie Tantra's.»

Het is duidelijk dat het Çrāddha, zooals dat hier beschreven wordt, een Buddhistisch karakter draagt, hetgeen niet te verwonderen is, dewijl de plechtigheid gevierd werd op verlangen der Koningin-Moeder, die een ijverige aanhangster van 't Buddhisme was. [3]

Sangke wṛddha nirān sahasramāsa ring swotpatti manggōng tutur |
wwantēn hīna nireng swakāya kimuta ng satçiṣya makweh marēk |
ngkā mpungku ing Paruh aprasiddha patangan lāmpah nireng maṇḍala |
mudrā mantra japānut udhara(?) minuṣṭy angde tēpēt ning hiḍēp || 4 ||

D. i. «Wegens zijn ouderdom, duizend maanden sedert zijne geboorte, had hij, steeds de heilige overleveringen bestudeerende, lichamelijke gebreken, maar zijne talrijke goede leerlingen stonden hem bij. Toen verrichtte Zijn HoogEerwaarde van Paruh den dienst als handlanger in den kring. Mudrā's (houding der vingers), spreuken, prevelgebeden —— werd ter hand genomen, hetgeen de gedachten fixeerde.»

---

[1] De beteekenis van ṣadpāda, wanspelling voor ṣaṭpāda is mij onbekend. Eigenlijk is het „als een bij". Overdrachtelijk beteekent het „de inkomsten trekken", maar ook „werkzaam zijn".

[2] Inadhī is stellig niet geheel juist. Mogelijk inadhi, z. a. v. als hoofdleeraar, als superieur.

[3] Aangaande zulk een Buddhistisch Çrāddha, eenigszins te vergelijken met het brengen van zielmissen, zoowel voor de voorouders als voor de levenden, vindt men bijzonderheden in WADDELL's Buddhism of Tibet, p. 98, waar o. a. te lezen is: On the 15th day of the seventh month, the priests of the ten quarters being gathered together ought to present an offering for the rescue of ancestors during seven generations past, as well as those of the present generation, every kind of choice food and drink, as well as sleeping materials and beds. These should be offered up by the assembled priesthood as though the ancestors themselves were present, by which they shall obtain deliverance from the pains, and be born at once in a condition of happiness in heaven". „And, moreover, the World-honoured One taught his followers certain words to be repeated at the offering of the sacrifices by which the virtue thereof would be certainly secured." Vgl. vooral DE GROOT, Jaarlijksche feesten en gebruiken van de Emoy-Chineezen, 320—353.

Tanggal ping rwa wĕlas mangiñjĕm irika swah sūtrapāṭheniwö |
mwang homārccana len pariçrama samāpte prāpta ning swah muwah |
sang hyang Puspa yinoga ring wĕngi linakwan supratiṣṭa kriyā |
pōh ning dhyāna samādhi siddhi kinĕnākĕn [1] de mahāsthāpaka || 5 ||

D. i. «Op den 12den der maand werd de kanonieke tekst opgelezen, welke (de zielen) oproept ten hemel, met offerande en handelingen die ten einde waren bij 't bereiken van den hemel. De heilige Puspa werd door Yoga (tooverkunst) opgeroepen; des avonds werd de ceremonie van de goede oprichting [4] verricht. De uitwerking van diep gepeins en godsdienstige aandacht en betoovering was door toedoen van den Groot-Sthāpaka verzekerd.»

In 't voorgaadde is veel duisters, wat bij meer bekendheid met het Tantrisch ritueel wel duidelijker zal worden. Men vergelijke vooral DE GROOT, o. c. p. 333, waar de voorstelling eenigszins afwijkt.

ZANG LXV.

Deze Zang is in een soort van Wikṛti gedicht.

Eñjing pūrṇṇamakāla kāla ni wijil nira pinarĕk i madhya ning sabhā |
ghūrṇṇa ng kāhala çangka len paḍaha gañjaran i harĕp asangkya mangdulur |
ring singhāsana çobhitāruhur mānuṣa kahanan irān winūrṣita |
sakweh sang para Sogatānwam atuhā tĕlas apupul amūja sakrama || 1 ||

D. i. «De morgen van vollemaansdag was het tijdstip dat hij (de Vorst) naar buiten kwam ter zitting in de audientiezaal. De bekkens, klaroenen en pauken weerklonken voorop, talloos op elkaar volgende. Op den prachtigen, troon, hoog boven (andere) menschen gezeteld, ontving hij 't huldebetoon: alle Buddhistische geestelijken, ouden en jongen, gezamenlijk brachten behoorlijk hun vereering.»

Ngkā ta Çrī-nṛpati n-parĕng marĕk amuspa saha tanaya [5] dāra sādara [6] |
milw ang mantry apatih Gajamada makādi nika paḍa masö [7] mahān marĕk |
mwang mantry ākuwu ring paminggir athawā para ratu sahaneng digantara |
sāmpunyān paḍa bhakty amūrṣita palinggihan ika tinatah yathākrama || 2 ||

---

[1] In den tekst staat kinnākin.

[2] Er wordt niet gezegd wie opgeroepen worden, doch dat zullen toch wel de voorouders zijn, die in de hel geacht worden te zijn.

[3] Wat voor een wezen Puṣpa is, heb ik niet kunnen opsporen. Hij komt later, Zang 67, 2 nog eens voor.

[4] Vermoedelijk van 't beeld in den tempel.

[5] In den tekst foutief tathanaya.

[6] Zoo leze men voor sādā.

[7] Verkeerdelijk in den tekst maso.

D. i. «Daarop boden de prinsen die gelijk ter audientie waren, eerbiedig hun hulde aan met hun kinderen en vrouwen. Mede (was er) de Rijksbestierder Gajamada aan 't hoofd van hen die voorwaarts traden, met voornemen hun opwachting te maken; alsook de goeverneurs van de stranddistrikten en al de prinsen van de verschillende windstreken. Nadat zij hun onderdanige hulde bewezen hadden, namen zij hun zitplaatsen [1] in, volgens behoorlijke orde gerangschikt.»

Çrī-nātheng Paguhan sireki rumuhun humaturakĕn anindyabhojana |
sang Çrī-Handiwahandiwa lwir i tapĕl nira n-amawa dukūla len sĕrĕh |
Çrī-nātheng Matahun tapĕl nira sītawṛṣabha hana mamiṇḍa Nandinī |
yekāmĕtwakĕn artha bhojana mijil saka ri tutuk apūrwwa tanpĕgat || 3 ||

D. i. «Z. Hoogheid de Vorst van Paguhan was de eerste: hij bood aan onberispelijke eetwaren. Z. Hoogheid van Handiwahandiwa [2] (gaf) een beeldwerk van zulk een voorkomen dat het fijne kleedingstof van Dukūla en betel droeg. Z. Hoogheid de Vorst van Matahun, diens beeldwerk was een witte stier of stelde Nandinī [3] voor, welke geld en eetwaren voortbracht, die onafgebroken uit haar verwonderlijk kunstig gemaakten snuit te voorschijn kwamen.»

Sang Çrī-nātha ri Wĕngkĕr apnĕd awåwan yaça pathani taḍah nirādhika |
sarwwendah racananya mūlya madulur dhanawitaraṇa wartta ring sabhā |
Çrī-nātheng Tumapĕl tapĕl nira tang[4]endah araras açarīra [5] kāminī |
kapwāteki matunggalan dina sirānpawijil i kawicitran ing manah || 4 ||

D. i. «Z. Hoogheid de Vorst van Wĕngkĕr gaf als feestgeschenk iets uitmuntends: een keurige bale met rustbank; alles fraai bewerkt en kostbaar; het ging vergezeld van een gepaste uitdeeling van geld. Het beeldwerk van Z. Hoogheid den Vorst van Tumapĕl, dat verrukkelijk schoon was, stelde

[1] In wūrṣita ligt het begrip van „eeren," hier wordt het gebezigd op soortgelijke wijze als in 't Skr. alaṅkaroti, sieren. Tot een geeerd persoon zegt men, wanneer men hem uitnoodigt plaats te nemen: āsanam alaṅkriyatām.

[2] Een van elders onbekend gebied. Handiwa is van onzekere beteekenis; zie KBWdb. i. v.

[3] De koe van Wasiṣṭha, die kāmaduh was, alles wat men wenscht voortbracht. Welbekend is de Indische sage van den strijd tusschen Wasiṣṭha en Wiçwāmitra om haar bezit.

[4] Conjectuur voor kang.

[5] Verbeterd uit agarīra.

minnende vrouwen voor. Dezen leken alle even neêrslachtig, waaruit de radeloosheid [1] van hun geest bleek.»

Mukya Çrī-narapaty apūrwwa giri Mandara wawan ira bhojanādbhuta [2] |
kālanyān pinutĕr tapĕl wiwudhadaityagaṇa midĕr arĕs twas ing mihat |
lĕmborātyaya gŏngnya kābhinawa [3] polaman angĕbĕk aliwran angdulur |
kadyāgrah mawĕrŏ tĕkap ni bañu ning tasik amĕwĕhi rāmya ning sabhā || 5 ||

D. i. «De kroon spande de Vorst met als onvergelijkelijke bijdrage te geven een wonderschoone feestgave: de berg Mandara [4] (voorgesteld) terwijl deze (als karnstok) gedraaid werd door de beelden van goden en demonen in de rondte; de vrees sloeg de toeschouwers om 't hart. Ongemeen groote vervaarlijke Lĕmbora-visschen, door elkander dwarrelende in het volle vischbassin, als waren zij ziek, bedwelmd door 't zeewater, verhoogde de schoonheid van de audientiezaal.»

Ndann angkĕn dina salwir ing tapĕl asing lĕwih adhika niwedya don ika |
strī ning mantry upapatti wipra dinuman sakari nika duwĕg matunggalan |
mwang sang kṣatriya wandhawa mukya sira rinawĕhan sasambhawa |
len sangkeng warabhojanedĕridĕr edran i sabala narendra ring sabhā || 6 ||

D. i. «En elken dag beijverde men zich allerlei beeldwerken die bijzonder uitmuntten als offeranden aan te bieden. De vrouwen der geestelijke rechterlijke ambtenaren [5] en brahmanen kregen hun aandeel van wat overschoot, zoodat ieder genoeg had. Ook de voornaamste kṣatriya's, verwanten van den Vorst werden naar behooren bedeeld; buitendien werden keurige spijzen ronddgedeeld onder de troepen des Vorsten in de feestzaal.»

Bij de GROOT, op. c. p. 335 leest men: «Het zenith van de voedingsfeesten ligt in 't midden van de maand. Want de 15[de] is de eigenlijke officieele offerdag».

---

[1] Kawicitran houd ik voor ontstaan uit een verkeerd gelezen wicitta. Opmerkelijk is het dat ook in Skr. teksten wel eens waicitrya instede van waicittya voorkomt.

[2] Bhojana is eigenlijk „spijs" en ook „spijziging", vooral een onthaal bij feesten. Hier, denk ik, is bedoeld „feestgave."

[3] Foutief in den tekst kāhinawa.

[4] De heilige berg, die, gelijk men weet, volgens de Indische mythe bij 't karnen van den Oceaan, door de goden en demonen tot karnstok diende.

[5] Of „geestelijke rechters, mantri's en brahmanen".

Zang LXVI.

De vertaling van dezen Zang stuit op allerlei bezwaren, die ik niet weet te overwinnen, zoodat ze in menig opzicht zeer onzeker is. Toch heb ik gemeend mij aan een vertolking te moeten wagen, al was het maar om de aandacht op de talrijke moeielijkheden te vestigen. Hetzelfde geldt van de twee volgende Zangen. De maat is een specie van Abhikṛti. De 1ste strofe luidt aldus:

Eñjing rakwa kaping nĕm ing dina Bhaṭāra narapatī sabhojanākrama marĕk |
mwang sang kṣatriya sang paḍādhika pĕnuh yaça bukubukuran rinĕmbat asusun |
dharmmādhyakṣa kalih sireki n-awawan banawa paḍa winarṇṇa bhāwa [1] kakidung |
gōngnya lwir tuhu palwa gong bubar agĕñturan angiring aweh rĕsĕp ning umulat || 1 ||

D. i. «Des morgens van den 6den, een Zondag [2] maakten de vorsten behoorlijk hun opwachting met hun feestgeschenken, en ook de voornaamste Kṣatriya's. Vol was het van de tempelvormige stellages (?), die in hoopen aangevoerd werden. De twee hoofdrechters gaven als bijdrage booten, alle — — — [3], die zoo groot waren als wezenlijke booten. Gongs, weêrgalmende van alle kanten, vergezelden ze, wat den toeschouwers genoegen gaf.»

Het is mij niet duidelijk hoe hier van «den 6den» sprake kan wezen, nadat in den vorigen Zang reeds de audientie van den Koning op vollemaansdag beschreven is, tenzij bedoeld is «op den zesden dag daarna». Met «de vorsten» zullen wel bedoeld zijn die welke in den vorigen Zang vermeld zijn.

Rātryan sang mapatih Gajamada rikang dina muwah ahatur niwedya n-umarĕk |
stry anggĕng çoka tapĕl nirārjja ri hĕb ing bhujagakusuma rājasāsrang awilĕt |
mantry āryyāsuruhan pradeça milu len para ḍapur ahatur niwedya n-angiring |
akweh lwir ni wawanya bhojana hanan plawa giri yaça matsya tampapĕgatan || 2 ||

[1] De tekst heeft bhawa tegen de maat.

[2] Deze vertaling van dina Bhaṭāra is geheel onzeker, en steunt eigenlijk alleen op de beteekenis van Skr. Bhaṭṭārakawāra, als opgegeven in Pet. Wdb.

[3] Wat met winarṇṇa bhāwa kakidung bedoeld is, kan ik niet raden Winarṇṇa bet. o. a. „beschreven" en ook „gekleurd". Bhāwa is „toestand, aard, gemoedstemming, gezindheid, genegenheid". Kakidung is „bezongen".

D. i. «Tegen den avond van dien dag bood de Patih Gajamada wederom, toen hij zijne opwachting maakte, een feestgeschenk aan: rouw bedrijvende vrouwen, wier beelden schoon waren, onder bedekking van dicht dooreengeslingerde Nāgapuṣpa- en Rājasabloemen. De Mantri's Ārya's, heeren van dorpen, en huislieden, kwamen mede hun feestgeschenken aanbieden; hun bijdragen waren van allerlei aard: spijzen of booten, bergen (!) gebouwen (!), visch, zonder ophouden».

Wat «bergen» en «gebouwen» hier te maken hebben, is niet duidelijk!

Atyadbhuta halĕp ni kāryya naranātha wĕkas i wĕkas ing mahottama dahat |
āpan ring dina sapta tanpĕgat tikang dhana wasana sabhojanāparimita |
lumre sang caturāçrama pramuka sang dwija milu paramantry asangkya kasukan |
kahyunhyun juru samy amalwang atĕpat kapilarih ika lwir ambuh [1] umilī || 3 ||

D. i. «Buitengemeen schoon was wat de Koning deed, het allerpuikste van 't allervoortreffelijkste: want op den zevenden dag werd onafgebroken geld, kleeding, met onbegrend veel spijzen uitgedeeld aan de menschen der vier levensstadiën te beginnen met de brahmanen [2]; mede werden ongeteld veel staatsbeambten begiftigd, hoofden onthaald, die te weinig de juiste maat hielden: er werd druk geschonken, het vloeide als water.»

Sarsök tekang aninghaninghali sakeng daçadik atĕtĕl atri tanpaligaran |
tingkah ning pasabhān lawan sang ahatur ttaḍah atiki tinonya n-asrang arĕbut |
çrī-rājā rikanang witāna mangigĕl bini bini juga tang maninghali marĕk |
kapwālinggih atiṇḍih agĕlar angĕbĕk hana lali ring ulah kawöngan umulat || 4 ||

D. i. «In groote menigte waren er toeschouwers uit alle windstreken, in dichte groepen, onafgebroken juichende; elkaar om een plaats verdringende zagen zij hoe het voorplein zich voordeed en naar (de voorname personen) die op dat pas spijzen

[1] Conjectuur voor ambut umili.

[2] Het is zeer zonderling, te spreken van de lieden der vier āçramas met de brahmanen aan 't hoofd, vermits de brahmanen een kaste vormen, niet een levensstadium. Het heeft er veel van, of de dichter, hoe ongeloofelijk ook, āçrama verwart met kaste.

(of: giften) aanboden. In de feesttent danste Z. Maj. de Koning, waarbij slechts de verschillende dames als toeschouwsters tegenwoordig waren. Zij zaten alle opeengeschaard, de ruimte vullende; er waren er wier gebaren aardig waren, terwijl zij met verbazing toekeken.»

Sāsing kāryya maweha tuṣṭa rikanang para jana winangun nareçwara huwus |
nang widu āmacangah (?) rakĕtrakĕt aganti sahana para gītaka [1] pratidina |
anyat bhāṭa mapatrayuddha sahaja ng magĕlagĕlapan anggyat angdani pacĕh |
mukya ng dāna ri salwir ing manasi tanpĕgat amuhara harṣa ning sabhuwana || 5 ||

D. i. «Al wat gedaan kon worden om het publiek vreugde te verschaffen, was door den Vorst in 't werk gesteld: zoo vertoonden [2] tooneelspelers maskerspelen, in afwisseling met allerlei zangers, elken dag; buitendien hielden krijgers [3] een gevecht (met knotsen); natuurlijk joegen zij, donderende slagen uitdeelende, schrik aan, hetgeen een luid gelach veroorzaakte. Bovenal waren het de aalmoezen aan allerhande bedelaars zonder ophouden, die de vreugde der wereld wekten.»

ZANG LXVII.

De maat hiervan is een soort Kṛti.

Yāwat mangka lĕkas narendra magawe çraddhāngiwö sang paratra |
tāwat tan pakawandhya n-angdani [4] suke çrī-rājapatnī n-kināryya |
astw angdadyakĕna ryy anugraha nire swasthā ny adĕg çrī-narendra |
sang çrī-rāja sanāgarāstu jaya çatrwāhīngana ng candra sūrya || 1 ||

D. i. «Zoo lang de Vorst dus te werk ging met het Çrāddha te verrichten en de overledenen met onthaal te eeren, zoo lang strekte wat er gedaan werd zonder falen tot vreugde der Koningin [5]. Moge het Hare gunst ten gevolge hebben, opdat de regeering van Z. Maj. den Vorst voorspoedig zij! Moge Z. Maj. de Koning met den staat zegevieren over vijanden zoo lang zon en maan duren!»

---

[1] Conjectuur voor gītada.
[2] Met āmacangah weet ik niets aan te vangen; de vertaling is niet meer dan een gissing.
[3] Bhāṭa voor bhaṭa wordt verkeerdelijk geglosseerd met punggawa.
[4] In den tekst staat waṇḍhya kangdaning.
[5] Namelijk de Koningin Moeder.

Eñjing kāla ḍatang mamūja para boddhāngūrakĕn sang pinūjā |
Prajñāpāramitā [1] tĕmah nira n-umantuk [2] ring Mahābuddhaloka |
sang hyang Puspaçarīra çīghra linarut sāmpun mulih sopakāra |
sakweh cāru gañjaran tuwi dinum lumrerikang bhṛtyasanggha || 2 ||

D. i. «In den morgenstond kwamen de Buddhistische geestelijken vereering betuigen — — [3]. De incarnatie van Prajñāpāramitā was het, die tot de Groote Buddhawereld terugkeerde. De goddelijke Puspaçarīra (Bloemlichaam), weldra weggezonden, was bereids met eerbetoon teruggekeerd. Alle offerspijzen werden ook uitgedeeld aan de schare van dienaren.»

Prajñāpāramitā, de Volkomen Wijsheid, is de verpersoonlijke Māyā, d. i. de Natuur of Wereld, beschouwd als een onwezenlijke schijn. Zij, of liever haar incarnatie, komt hier uit de lucht gevallen; immers, met geen enkel woord is in 't voorgaande daarvan gerept. Wie is die incarnatie? Zou soms bedoeld wezen een der gemalinnen van Raden Wijaya, Prajñāpāramitā geheeten, zoo als wij weten uit Zang XLVI, 1? Deze was dus een moeder, hetzij eigen moeder of niet, van 's Konings moeder. Ook te harer eer was het Doodenmaal aangericht, zoodat zij gedacht werd daarbij tegenwoordig te zijn. Na afloop van 't feest, keerde zij naar den Buddhahemel terug. Wat den heiligen Puspaçarīra betreft, deze is blijkbaar dezelfde als de heilige Puspa, die, zooals wij uit Zang LXIV, 5 weten, door toovermacht opgeroepen was. Na afloop van de feestelijkheden was zijne tegenwoordigheid niet meer noodig, en werd hij met het noodige ceremonieel teruggezonden naar zijn gewoon verblijf. Jammer dat wij omtrent deze interessante persoonlijkheid uit andere bronnen niets hebben kunnen te weten komen.

Līlā çuddha manah narendra huwus ning kāryya norang wikalpa |
anghing dharmma nireki pinrih ing Kamal-paṇḍak ri dadyanya pūrṇṇa |
tĕkwan sāmpun i [4] bhūmi çuddha rikanang çākāgnisaptārkka ngūntĕn |
sang çrī-Jñānawidhi n-lumakwani tĕhĕr mabrahmayajña n-pamūjā || 3 ||

---

[1] De corrupte lezing van den tekst is prajñaparimitā.

[2] Verbeterd uit umantut.

[3] Angūrakĕn sang pinūjā begrijp ik niet. Vooreerst, wie is of zijn sang pinūjā? De onzichtbare, maar aanwezig gedachte geesten der voorouders? In hūr ligt het begrip „eerder, liever", doch dit is niet voldoende om anghūrakĕn te verklaren.

[4] De tekst heeft sāmpun a.

D. i. «De Vorst was vergenoegd en voldaan in zijn gemoed dat het feest zonder wederwaardigheden afgeloopen was. Alleen vatte hij het plan op om 't heiligdom te Kamal-paṇḍak te voltooien, en nadat het land tot rust gekomen was (of gezuiverd), in 't Çakajaar 1273 verleden [1], verrichtte Jñānawidhi dienst met een Brahmaoffer vereering bewijzende.»

In Kamal-paṇḍak, eigenlijk «Dwerg-tamarinde» kan ik niet anders zien dan een plaatsnaam; over de geschiedenis van Kamal wordt in den volgenden Zang uitgeweid. Op welke gebeurtenis in 1273 (1351 A. D.) gedoeld wordt, is duister. Alleen weten we dat in dat jaar de Koningin-Regentes aan de regeering kwam, nadat haar halve broeder, Koning Jayanagara vermoord was.

ZANG LXVIII.

In Çārdūlawikrīḍita.

Nāhan tatwa nikang Kamal widita [2] de ning sampradāya sthiti |
— |
mwang Çrī-Pañjalunātha ring Daha tĕwĕk ing Yāwabhūmy āpalih |
Çrī-Airlangghya sirāngdani ryy asih irānpānak ri sang rwa prabhu || 1 ||

D. i. «Zooals volgt [3] is de geschiedenis van Kamal, bekend door een vaste overlevering.

(De tweede regel is te loor gegaan). Blijkens het volgende, moet daarin o. a. de naam van een kening vermeld zijn geweest, vermoedelijk van Tumapĕl of Jānggala. De derde regel heeft: «en de heerscher van Pañjalu te Daha, in den tijd toen 't land Java in tweeën gesplitst was. Z. Maj. Airlangga maakte uit liefde voor zijne kinderen dat er twee koning waren.»

In der tijd heeft Brandes reeds aangetoond dat in verschillende bronnen gezinspeeld wordt op «een op Java naar het schijnt verloren gegane, althans zeer verslechterde traditie van het verdeeld raken van Java (Oostelijk-Java, volgens de verdeeling naar de opschriften) na de regeering van Erlangga, die op Bali in verschillende geschriften wordt teruggevonden [4].» Brandes

[1] Ngūntĕn, dat ook in Zang 60, 4 voorkomt, ontbreekt in de Woordenboeken. Ik houd het voor een onregelmatig Krama van ngūni.

[2] Verbeterd uit widhita.

[3] Dit is bedoeld, niettegenstaande nāhan terugwijst op iets voorafgaands. Ditzelde gebruik of misbruik van nāhan voor nihan maakt de dichter ook in Zang IX, 1.

[4] Zie Notulen Bat. Gen. XXXVI (1898) p. 78—81, en p. 131.

heeft niet verzuimd de aandacht te vestigen op het feit dat ook in de toen nog onuitgegeven inscriptie van 't Mahākṣobhya-beeld van Simpang sprake is van een splitsing van Java in tweeën, wat duidelijk genoeg is uitgedrukt, maar met een onverstaanbaar toevoegsel [1]. Bij mijne behandeling van bedoelde inscriptie wist ik geen weg met Kumbabajrodakena. Aangezien udaka, water, een vertaling van er, ouder air is, zou men kunnen denken dat in dat zonderlinge woord een naam van Erlangga schuilt, doch dit past niet bij hetgeen verder te lezen staat, en eigenlijk ook niet met wat de inscriptie heeft, waar de scheiding aan zekeren grooten meester der Yogins, met name Bharāḍ wordt toegeschreven. Hiermede is nu te vergelijken wat ons gedicht verder vertelt.

Wwantĕn Boddha Mahāyanabrata pĕgat ring tantra yogīçwara |
sang munggw ing tĕngah i çmaçāna ri Lĕmah Citrenusir ning jagat |
sang prāpteng Bali toyamārgga manapak wwai ning tasik nirbhaya |
kyāti hyang Mpu Bharāḍa wodha riy [2] atītāditrikālāpagĕh || 2 ||

D. i. «Er was een Buddhist van de Mahāyāna belijdenis, uitgeleerd in het Tantra (tooverleer), een meester der Yogins, die verblijf hield midden in het kerkhof te Lĕmah Citra [3], door de menschen als toevlucht opgezocht, die op Bali aankwam over den waterweg, terwijl hij onvervaard het water der zee betrad; genaamd de heilige Mpu Bharāḍa [4], begaafd met de kennis der drie tijden: 't verleden, enz.»

Deze kenschetsing van den wonderman komt treffend overeen met hetgeen in de inscriptie van Simpang gezegd wordt aangaande Bharāḍ [5], o. a. dat hij was een mahāyogīçwara, een meester in de tooverkunst (siddhācārya), een voorname monnik, en iemand die volmaakt hooger kennis (jñānasiddhi) bereikt had.

In ons gedicht lezen wij nu verder:

---

[1] Tijdsch. Bat. Gen. LII, 103 vgg.

[2] De tekst heeft ri ha°.

[3] Anders genaamd Lĕmah Surat of Tulis; zie KBWdb o. citra, en lĕmah. Het oord ligt op Bali, schijnt het.

[4] Mogelijk ook Bharāḍ, want de zin verandert niet, wanneer men de woorden aldus scheidt: Bharāḍ awodha.

[5] In mijne vertaling der inscriptie heb ik ten onrechte Bharāḍ gehouden voor een nominatief van Bharāj, omdat ik, verleid door de bh, het voor zuiver Skr. hield.

Rahyang teki pinintakāsihan amarwāng bhūmi tan langghana |
hingānyeki tĕlas cinihna nira toyeng kuṇḍi sangkeng langit |
kulwan pūrwwa dudug ring arṇṇawa maparwa ng lor kidul tan madoh |
kadyādoh mahĕlĕt samudra tĕwĕk ing bhūmi Jāwārwa prabhu ‖ 3 ‖

D. i. «Tot dezen groote heilige nu werd het verzoek gericht om 't land in tweeën te deelen; hij gaf daaraan gehoor; de grens er van is door hem aangeduid geworden als «Water in de kruik uit den hemel». In West-oostelijke richting tot aan zee in tweeën, en in Noord-zuidelijke richting, niet ver, zoover als het door de zee gescheiden is, ten tijde toen 't land Javä twee koningen had.»

Het eenige wat mij in deze beschrijving duidelijk is, is dat Bharāḍa op verzoek Java in tweeën deelde. Op wiens verzoek? Hoe is dit te rijmen met het boven van Erlangga vermelde? Hoe het zij, het is niet meer twijfelachtig, of ook volgens de inscriptie van Simpang is Bharāḍ (sic) de wonderkrachtige verdeeler. Wat voor verborgen zin opgesloten ligt in den term «Water in de kruik uit den hemel», begrijp ik niet recht. Wel schijnt er eenig verband te ontdekken tusschen die woorden en kumbhabajrodaka in de bovenvermelde inscriptie, want kumbha komt op hetzelfde neèr als kuṇḍi, en udaka is een synoniem van water. Als louter een gissing, geef ik de verklaring dat die geheimzinnige uitdrukking doelt op de zee, die als middel ter scheiding diende. Maar de twee rijken waren toch niet door de zee gescheiden, hoewel de dichter zulks schijnt te bedoelen. De voorstelling die hij van de bewuste splitsing geeft, is zóó verward, dat ik mij van elke poging tot verklaring zal onthouden. Zien wij wat de legende verder zegt.

Ngke ring tiktiki [1] wṛkṣa rakwa sutapārāryyan sangkeng ambara |
nang deçeng Palungān tikang pasalahan kuṇḍi [2] praçāsteng jagat |
kāṇḍĕg deni ruhur nikang kamal i puñcaknyāngawit cīwara |
nā hetunya çināpa dady alita tĕkwan munggw iring pāntara ‖ 4 ‖

D. i. «Bij een tamarindeboom, zegt men, hield de voortreffelijke asceet, uit den hemel gedaald, rust, namelijk 't dorp Palungan was de plaats waar (zijn) wereldberoemde drinkwaterpot werd nedergelegd. Hij werd gestuit door de hoogte van een

[1] Zonder twijfel foutief voor tintiḍi, tamarinde, maar de fout kan door den dichter zelven begaan zijn.

[2] Verbeterd uit kubdhi.

tamarindeboom (kamal), waar aan den top zijn monnikskleed bleef haken. Dat was de reden waarom die vervloekt werd om klein te worden door hem, toen hij zich tusschen hemel en aarde bevond.»

Hier hebben wij dus de verklaring van den plaatsnaam Kamal-paṇḍak.

Tugw ānggöh nika tambay ing jana paḍārĕs mintareng swāsana |
hetunyān winangun sudharmma waluya ng bhūmī Jawātunggala |
sthityā rāja sabhūmi kawruhana ning rāt dlāha tan linggara |
cihnā çrī-nṛpatī n-jayeng sakalabhūmi n-cakrawarttīprabhu ‖ 5 ‖

D. i. «(Die boom) was een vaste grenspaal voor de menschen in den beginne, die vreesden hun zetels te verlaten. Daarom werd een heiligdom gebouwd, opdat het land Java wederom één zou worden; dat de koning, mitsgaders het land, vast zou staan en de onderdanen zich in 't vervolg niet ongerust (of radeloos) zouden voelen [1]; dat het een teeken zou wezen dat Z. Maj. de Vorst de geheele aarde zou overwinnen als wereldheerscher.»

Het personage wiens legende in 't bovenstaande verhaald wordt, heet in andere geschriften Bradah. In KBWdb. vinden wij van Mpu Bradah aangeteekend dat hij de dichter van 't Bhomakāwya is (jaar 1019), en verder dat hij «een der personen (is) in de Tjalon Arang, tegen wien hij door Erlanggja uitgezonden werd en die hij doodde.» Ter aanvulling strekke wat in KBWdb. I, 635 wordt medegedeeld, namelijk dat Tjalon Arang de naam is van een heks, die onder Erlangga zou geleefd hebben, van wier strijd met Mpu Bradah vele bewerkingen bestaan. De vraag rijst of wij in dit vertelsel niet een legendarische onwerking te zien hebben van een feit, vermeld in 't Skr. lofdicht op Erlangga [2], waar gezegd wordt dat er een vrouw van geweldige kracht was, aan een reuzin, rāksasī, gelijk. Onvervaard trok Erlangga naar haar schier ontoegankelijk gebied en bracht haar ten onder. Die gebeurtenis wordt gesteld in 't jaar 954 (1032 A. D.).

Van Bharaḍa wordt ook gewag gemaakt in Zang XVI, 3 van ons gedicht, waarvan in der tijd een vertaling geleverd is.

---

[1] In KBWdb. staat als paraphrase van linggar: çobha, een vergissing voor obah.

[2] Zie Bijdr. (1885), blz. 13.

Naast hem wordt genoemd de voorname monnik Kuturan, die volgens Balineesche overlevering een broeder van Bharaḍa was en afkomstig van Madjapahit [1]. Nademaal Madjapahit in de eeuw van Erlangga nog niet bestond, is deze bijzonderheid in de Balineesche overlevering onjuist, of wel er heeft een verwarring van personen en tijden plaats. In de zooeven aangehaalde plaats van ons gedicht is geen tijdsbepaling te ontdekken.

ZANG LXIX.

De versmaat is een soort van Kṛti, evenals van Zang LXVII. Zij is volkomen gelijk aan Çārdūlawikrīḍita, behalve dat zij aan 't einde één lettergreep meer telt.

Prajñāpāramitāpurī ywa panĕlah ning rāt ri sang hyang sudharmma |
Prajñāpāramitākriyenulahakĕn çrī-Jñānawidhy apratiṣṭha |
sotan paṇḍita wṛddha tantragata labdhaweça sarwwāgamajña |
sākṣāt hyang Mpu Bharāḍa māwaki sirāngde tṛpti ni[2]twas narendra || 1 ||

D. i. «De naam nu, bij 't algemeen, voor 't verheven heiligdom is Prajñāpāramitāpurī. De ceremoniën bij de inwijding van ('t beeld van) Prajñāpāramitā werden verricht door Çrī-Jñānawidhi, omdat hij een oude geleerde was, doorkneed in de Tantraleer, die 't ordegewaad had aangtrokken en alle Āgama's (boeken der heilige overlevering) kende; het was alsof de heilige Bharāḍa zich in hem belichaamd had, hetgeen 't hart des Vorsten verheugde."

Mwang tekīri Bhayālangö nggwan ira sang çrī-rājapatnīn-dhinarmma |
rahyang Jñānawidhīnutus muwah amūjā bhūmi çuddhāpratiṣṭa |
hetunyān mangaran Wiçeṣapura kārambhānya pinrih ginöng twas |
mantry āgöng winĕkas wruherika dĕmung Bhojānwam utsāha wijña || 2 ||

D. i. «En op dat pas was Bhayālangö de plaats waar H. Hoogheid de gemalin des konings was bijgezet. De groote heilige Jñānawidhi werd afgevaardigd om wederom den gewijden grond godsdienstig te consacreeren. Daarom kreeg het den naam van Wiçeṣapura, tot welks oprichting besloten werd, waarmeê aan een hartewensch voldaan werd. De hoofdmantri werd belast hierop toe te zien (namelijk) Dĕmang Bhoja, die jong, wakker en kundig was.»

[1] KBWdb. o. Kutur.
[2] Verbeterd uit ki.

Deze strofe geeft aanleiding tot enkele opmerkingen en niet minder vragen. Bhayālangö is een synoniem van Bhayālali, dat toch een andere plaats moet geweest zijn dan het hedendaagsche Bojolali in Midden Java. De vraag is welke vorstin daar bijgezet was, een vraag die niet licht met zekerheid is te beantwoorden. Voor zoover ik zien kan, is er hier sprake van een anderen graftempel dan de Pāramitāpurī, en wel een die den naam kreeg van Wiçeṣapura, nadat het heillgdom, tot welks oprichting besloten was, door Jñānawidhi op nieuw was ingewijd. Dit Wiçeṣapura, of, zooals de naam luidt in de volgende strofe: Weṣapurī, is zonder twijfel hetzelfde als waarvan gesproken wordt in Pararaton 31 (vertaling 152). Aldaar wordt medegedeeld dat Bhra Hyang Wiçeṣa werd bijgezet (1350 Çaka = 1428 A. D.) te Lalangon in 't heiligdom Parama-Wiçeṣa. Lalangon is duidelijk slechts een kortere bijvorm van Bhayālangö: Uit dit bericht blijkt dat in een heiligdom meer dan één vorstelijk persoon bijgezet werd, doch het geeft geen antwoord op de vraag wie onder de boven aangeduide gemalin des konings verstaan moet worden. Op grond van de volgende strofe ben ik geneigd te gelooven dat het Prajñāpāramitā is. Het kwam toch meermalen voor, dat één en dezelfde persoon op meer dan één plaats bijgezet was.

3. Lumrā sthānānpinūjā winangun caityādhi ring sarwwadeça |
yāwat Weṣapurī pakuwwan i [1] kabhaktyan çrī-mahārājapatnī |
angkĕn Bhādra sirānpinūja ning amātya brahma sakwehnya bhakti |
mukti swargga nirān mapotraka wiçeṣeng Yāwabhūmy ekanātha ‖ 3 ‖

D. i. «Algemeen verbreid, in 't geheele land, was de vereering van de plaats waar zoo'n uitnemend heiligdom gebouwd was, zoolang Weṣapurī een zetel is van deemoedige vereering van de doorluchtige Koningsvrouwe. Elke maand Bhādrapada werd zij vereerd door de ministers en brahmanen, allen met deemoed. Zalig was zij in den hemel, dat haar kleinzoon oppermachtig was in 't Javaansche land als alleenheerscher.»

Aangezien Prajñāpāramitā de grootmoeder was van Hayam Wuruk, maak ik de gevolgtrekking, ook in verband met hare gedachte aanwezigheid bij 't Doodenmaal, dat zij, en geen andere bedoeld is. Immers ook het Çrāddha werd in Bhādrapada

[1] *I* conjectuur voor *a*.

gehouden. Uit de vermelding van brahmanen, of brahmaansche ministers, zou men geneigd zijn te besluiten dat Wiçeṣapura een Çiwaïetisch heiligdom was. Er behoeft hier niet aan herinnerd te worden dat één en dezelfde vergoddelijkte vorstelijke persoonlijkheid op de eene plaats als gewezen belijder of belijdster van 't Buddhisme, op de andere als Çiwaietisch vereerd werd.

ZANG LXX.

In Hariṇī-maat.

Irikang anilāṣṭānah [1] Çāka nṛpeçwara warṇṇanĕn |
mahasahas i Simping sang hyang dharmma rakwa sirālihĕn |
saha widhiwidhānāsing lwir ning saji krama tan kurang |
prakaçita sang adhyakṣāmūjāryya Rājaparākrama ‖ 1 ‖

D. i. «In 't Çākajaar 1285 (1363 A. D.) worde van den Vorst verhaald dat hij een toertje maakte te Simping, om 't heiligdom aldaar te bezoeken. Volgens den gebruikelijken regel ontbrak het vervolgens niet aan allerlei offeranden. De vermaarde opzichter, Ārya Rājaparākrama, leidde de godsdienstoefening.»

Rasika nipuṇeng widyā tatwopadeça Çiwāgama [2] |
sira ta mangadhiṣṭāne sang çrī-nṛpa Kṛĕtarājasa |
duwĕg inulahākĕn [3] tang prāsāda gopurāmekalā |
prakaçita sang Āryyānāma Krung prayatna wineh wruha ‖ 2 ‖

D. i. «Deze was knap in de waarachtige wetenschap en de leer van den Çiwaietischen godsdienst. Hij bekleedde het ambt onder Z. Maj. den Koning Kṛtarājasa (Raden Wijaya), toen de toren en de hoofdpoort met den gordel gebouwd werd. Den vermaarden Ārya Krung met name werd door hem kennis gegeven daarvoor zorg te dragen.»

Nṛpati n-umilih sangke Simping wawang ḍatĕng ing pura |
prihati tĕkap ing gring sang mantry ādhimantri Gajāmada |
rasika sahakāri wṛddhyā ning Yawāwani ring dangū |
ri Bali ri Saḍeng wyakti ny antuk nikānayakĕn musuh ‖ 3 ‖

[1] De lezing van den tekst kan kwalijk juist zijn, want er wordt een woord vereischt met de cijferwaarde van 12, en het is niet bekend dat anaḥ die waarde kan hebben. Mogelijk is arkka of ina, met verlenging van a.

[2] De tekst heeft çīwāgami.

[3] In den tekst *lahakĕn, op zich zelf onberispelijk, maar de maat eischt een langen klinker in de voorlaatste lettergreep.

D. i. «De Vorst, huiswaarts keerende van Simping, kwam weldra terug in de hoofdstad, bedroefd over de ziekte van den oppersten staatsdienaar Gajamada, die eertijds medegewerkt had om 't land Java groot te maken: op Bali en te Saḍeng was gebleken dat het hem gelukt was de vijanden te vernietigen.»

Van 't heldhaftig bedrijf van Gajamada te Saḍeng en op Bali heeft de dichter reeds gewaagd in Zang 49, 3, vg. Uitvoeriger is het bericht in Pararaton 27 (vert. 119, vgl. 124) aangaande de onderwerping van Saḍeng; van Bali is daar slechts ter loops sprake.

Zang LXXI.

De maat hiervan is welbekend onder den naam van Açwalalita.

Try angin ina Çāka pūrwwa rasika n-pamangkwakĕn i sabwat ing sabhuwana |
pĕjah irikang Çakābda rasa tan wināça naranātha mār salahaça |
tuhun ika diwyacitta nira tan satṛṣṇa masih i samastabhuwana |
atutur i tatwa ning dadi n-anitya puṇya juga ginŏng pratidina ‖ 1 ‖

D. i. «In 't Çakajaar 1253 (1331 A. D.) was het dat hij (Gajamada) 't eerst het volle gewicht van 't geheele land (d. i. van 't landsbestuur) te torsen had. In 't Çākajaar 6 (nog) niet ten einde, stierf hij; de vorst was mismoedig en teleurgesteld (of wanhopig). Inderdaad was hij voortreffelijk gezind, niet begeerig naar genot, liefderijk gezind jegens de geheele wereld, gedachtig aan 't ware wezen van 't bestaande als onbestendig; slechts wat goed was beoefende hij elken dag.»

Als ik het wèl begrijp, geeft de dichter te kennen dat Gajamada stierf in den loop van 't zesde jaar na 't Çrāddha. Dat komt uit, want Gajamada overleed in 1290 Ç. (1368 A. D.), terwijl het Çrāddha plaats had in 1284 (1362 A. D.).

Ter loops zij opgemerkt, dat ons gedicht niet in 1365 A. D. vervaardigd kan zijn, zooals tot nog toe algemeen aangenomen is geworden — ten minste niet in zijn geheel. Doch over dit punt zal ik thans niet uitweiden. [1]

---

[1] Hij stierf volgens Pararaton p. 135 (vert.) in 1290 Çaka (1368 A. D.).

Kunang i pahöm narendra haji rāma sang prabhu kalih sireki pinupul |
ibu haji sang rwa tansah athawānuja nrĕpati karwa sang priya tumut |
gumunita sang wruheng gumuṇadoṣa ning bala gumantyane sang apatih |
linawĕlawö ndatan hana katṛpti ning twas mangun wiyoga sumuk || 2 ||

D. i. «In den raad van den Vorst namen toen deel de Vorst Vader en de twee vereenigde majesteiten [1]; de moeders van beiden, daarenboven de beide jongere zusters [2] des Konings, met haar echtgenooten. Zij beraadslaagden er over, wie in staat zou zijn 't voor en tegen te doen uitkomen van iemand in 't leger om hem (Gajamada) op te volgen als rijkbestierder. Het duurde lang(?) zonder dat men zich bevredigd gevoelde, hetgeen een grievende smart veroorzaakte.»

Ook hierin is veel duisters. Wie is de Vorst Vader? Toch zeker wel Zijne Hoogh. Kṛtawardhana, die in Zang III betiteld wordt als īçwara pitā de çrī narendrādhipa. In de samenkomst werd beraadslaagd over een geschikten opvolger van den rijksbestierder. Mijn vertaling van linawĕlawö of °wö is niet meer dan een gissing.

Nṛpati sumimpĕn ing naya tatan kagantyana kĕta sumantri mapatih |
ri taya nikang gumantya yadi kewĕhanya tlkanang jagat pahalalun |
nghing ikang amātya sādhw [3] ajara sarwwakāryya satate narendra pilihĕn |
pituhunĕn [4] ing mucap kirakira wruheng parawiwāda tanpanasara [5] || 3 ||

D. i. «De Koning koesterde de meening dat de voortreffelijke staatsdienaar, de rijksbestierder, in 't geheel niet zou vervangen worden; dat indien het volk zich bezwaard gevoelde dat er niemand was om op te volgen, men zich daaraan niet zou storen; dat slechts een minister, geschikt om alle aangelegenheden aan den Vorst mede te deelen, zou gekozen worden, naar wien men zou luisteren wanneer hij de middelen van staatsbeleid besprak, en die de processen zou onderzoeken zonder fouten te begaan.»

In verband met het hier verhaalde vergelijke men wat Pararaton 135 (vert.) te lezen geeft: «De apatih Gajah mada overleed in 1290. Gedurende drie jaren werd er niemand in

[1] D. i., denk ik, de Koning en zijn gemalin.
[2] Vgl. Zang V, 1.
[3] Conjectuur voor sādw.
[4] De gedrukte tekst heeft pituhanĕn.
[5] Verbeterd uit parawiwoda tanpanūsara.

zijn plaats als apatih aangesteld. Gajah ĕnggon werd (eerst) apatih in Çaka 1293.»

ZANG LXXII.

In Swāgatā-maat.

Mangka hīngan i pahöm nira gupta |
pöh ny alapkĕna nirānpawiweka |
wṛddhamantri pinilih ta sang Āryya |
ātma rāja makanāma Pu Taṇḍi ‖ 1 ‖

D. i. «Zoo was het besluit van den geheimen raad, de uitkomst van de beraadslaging waartoe men besloot. Als Mantri Sĕpuh werd dan gekozen een Ārya, zielsvriend des Konings, met name Pu (Heer) Taṇḍi.»

Tansah iṇḍik i [1] narendra sang āryya |
wīra maṇḍalika nāma Pu Nāla |
sādhwasādhu hitanigrahawijña |
mañcanāgara manāma tumanggung ‖ 2 ‖

D. i. «Onafscheidelijk nabij den Vorst was de Ārya, de heldhaftige kreitsregent met name Pu Nāla, die het verstond den goeden gunstig te zijn en de boozen te straffen; een landvoogd met den titel van Tumanggung.»

Tus ning ādhiguṇa wīra susatya |
nityaçādhipati ning bala mangdon |
nang digantara manāma ri Ḍompo |
bhraṣṭa de nira sĕk alwang [2] i çatru ‖ 3 ‖

D. i. «Een (waardige) spruit van hoogstverdienstelijke, waarachtige helden, altoos hoofd van 't leger op expeditie. In 't vreemde land, met name Ḍompo, vielen door hem talrijke gesneuvelden bij de vijanden.»

Rwāta wastu ni [3] pangādi sumantrī |
aṣṭapaddha [4] haji don ika tanlen |
mawwate sarusit ing wyawahāra |
ndan makeringa sumantry upapatti [5] ‖ 4 ‖

---

[1] Voor iṇḍika.

[2] In den tekst staat sĕkananglwang.

[3] De tekst heeft ning wangādhi.

[4] Corrupt. Ik neem aan dat bedoeld is akṣapāṭa, een kortere vorm van Skr. akṣapāṭaka.

[5] Verbeterd uit upapatī.

D. i. «Tweeledig was de zaak van den President-Minister: zijn taak was dat hij rechter (of griffier) des Konings was, niet anders [1], die bij al de moeielijke kwesties der rechtspleging verslag moest geven, en den Mantri Upapatti ter zijde staan.»

Sang patidami [2] tikang yuwamantrī |
sang hinatyan(?) i dalĕm pura tansah |
mwang patih tikang anāma Pu Singha |
sākṣya ring sakawĕkas [3] naranātha ‖ 5 ‖

D. i. De Mantri Anom was Patih(?) Dami(?), die — — binnen den Kraton; en de Patih geheeten Pu Singha, om getuige te zijn bij alles wat door den Koning gelast wordt.»

An mangkana [4] titah naranātha |
tṛpti langgĕng apagĕh tikanang rāt |
satya bhakti nika mangkin atambĕh |
keçwaran haji dumeh nika mangkā ‖ 6 ‖

D. i. Zóó was de regeling van den Koning. De onderdanen waren voldaan, hecht bevestigd; hun trouwe onderdanigheid werd hoe langer hoe grooter. De heerschappij des Konings was oorzaak dat het zoo was.»

ZANG LXXIII.

In Madraka-maat.

Ndan nṛpa Tiktawilwapurarāja mangkin atiyatna nīti ring ulah |
ring wyawahāra tan hana kasinghit [5] ing hati sapŏh ning āgama tinūt |
tan dadi pakṣapāta yat aweh wibhūti saniruktya ring jana kabeh |
kīrtti ginŏng nirān wruh ing anāgatādi tuhu dewamūrti sakala ‖ 1 ‖

D. i. «Voorts beijverde zich de Vorst, Koning van Majapahit in toenemende mate om met beleid te handelen. In de rechtspleging was geen willekeur: men volgde hetgeen in de wetboeken vervat is; er bestond geen partijdigheid, wat de volkomen welvaart onder alle menschen ten gevolge had. Hij taalde naar roem, hij die een verschijning der godheid was in levenden lijve, de toekomst en 't verleden kende.»

---

[1] Een gewone stoplap.

[2] Corrupt. De tweede lettergreep moet een lange zijn; mogelijk dus patih, doch het geheele vers dat een eigennaam schijnt te bevatten, is verdacht.

[3] In den tekst staat sabhawkas.

[4] De maat is gestoord, hoewel de zin goed afloopt.

[5] Verbeterd uit kasinghin.

Ngkā tikanang sudharmma haji suk ni sang tuhatuhā nareçwara dangū |
salwir ikang turung pinahuwus nirengapi rinakṣa pinrih iniwō |
sing katayan praçāsti winĕkas praçāstyana ri sang widagdha ring aji |
sthitya phalanya tanpatĕmahā wiwāda tumuse satus nira hĕlĕm ‖ 2 ‖

D. i. «Wat betreft de koninklijke heiligdommen (graftempels) aangelegd door de voorouders des Vorsten in vroeger tijd, alle welke door hen nog niet voltooid waren, werden door hem opgebouwd (of versierd), bewaard, getracht te verzorgen. Voor alle waarvan geen stichtingsoorkonden bestonden, gelastte hij aan mannen ervaren in de leer, oorkonden op te stellen, opdat ze blijvend van kracht zouden wezen, geen dispuut ten gevolge hebben, voortduren tot al zijne nazaten in de toekomst.»

Kweh nikanang sudharmma haji kaprakāçita makādi ring Kagĕnĕngan |
lwir nikang mangādi Tumapĕl Kiḍal Jajagu Wĕḍwawĕḍwan i Tuban [1] |
mwang Pikatan Bukul Jawajawāntaraçaçī Kālang-brat i Jaga |
len Balitar Çilāhrit i Waleri Babĕg i Kukap ri Lumbang i Pugĕr [2] ‖ 3 ‖

D. i. «Een menigte van die koninklijke graftempels zijn hier opgegeven, te beginnen met dien te Kagĕnĕngan; als daar zijn de vroegere te Tumapĕl, te Kiḍal, Jajagu, Wĕḍwaweḍwan, Tuban, Pikatan, Bukul, Jawajawā (?), Antara-çaçi (?), Kālang-brat, Jaga, Balitar, Çilāhrit, Waleri, Babĕg, Kukap, Lumbang, Pugĕr.»

Van enkele dezer heiligdommen is de naam, deels ook de ligging bekend, namelijk Kagĕnĕngan, Kiḍal, Jajagu, Lumbang (vgl. Pararaton 18, waaruit wij weten dat Tohjaya te Lumbang Katang bijgezet werd). Te Waleri was de graftempel van Koning Wiṣṇuwardhana, waar hij afgebeeld was als Çiwa [3]. Te Pugĕr heeft zeker ook een heiligdom gestaan, hetgeen men mag opmaken uit de menigte van daar in den grond gevonden metalen beelden [4].

De opsomming wordt voortgezet in den volgenden Zang.

ZANG LXXIV.

De maat hiervan is Praharṣaṇī.

---

[1] De tekst heeft Tuḍan.
[2] Conjectuur voor Pagōr.
[3] Nāgarak. XLI, 4.
[4] Verbeek, Oudheden, N° 650.

Mukyāntahpura Sagalāthawā ri Simping |
mwang Çrī-Ranggapura muwah ri Buddha[1]-Kuñcir |
Prajnāpāramitapurī hañar panambĕh |
mwang tekang ri Bhayalangö duwĕg kināryya || 1 ||

D. i. «Ten eerste het vrouwentimmer van de Kraton, Sagala, en Simping, en Çrī-Ranggapura, en Buddha-kuñcir; Prajñāpāramitapurī, onlangs er bij gekomen, en Bhayalangö pas gebouwd.»

Uit Zang XLVII, 3 weten we dat Koning Kṛtarājasa bijgezet werd in 't antahpura, zoodat men zijn grafkapel met dien naam placht te bestempelen. Het was de eerste Caṇḍi na de stichting van Majapahit, en daarom begint hiermede de nieuwe reeks. Alleen 't volgende Sagala is twijfelachtig, want in Zang XLIII, 6 wordt gezegd dat te Sagala — zóó heeft men te lezen instede van 't onmogelijke Sākgala — een beeld van Çiwabuddha als Jina werd opgericht. Over 't heiligdom te Simping geeft Zang LXX bescheid, en over Pāramitapurī Zang LXIX; zoo ook over 't heiligdom te Bhayalangö.

Nā tang dharmma haji wilang saptawingça |
ring sapta dwija rawi Çāka Bhadramāsa |
kapwāmātya nipuṇa tang wineh matunggwa |
lāwan sthāpaka wiku rājya çāstrawijña || 2 ||

D. i. «Dat zijn de koninklijke graftempels, 27 in getal, in Çāka 1287 (1365 A. D.), de maand Bhādrapada. Zij die daarover toezicht moesten houden, waren allen geschikte beambten, benevens Sthāpaka's (opzichters), rijksmonniken, ervaren in de leer.»

[1] In den tekst staat buddhi.

DE MALEISCHE WOORDEN KATJI, TJĔNGKOERAI, EN TJINDAI VERKLAARD.

DOOR G. P. ROUFFAER.

Katji.

KLINKERT's Nieuw Maleisch-Ned. Zakwoordenboek — rijk aan inhoud, dank zij den keurig-kleinen druk — geeft zoowel in den 1[en] druk (1892), als in den vrij sterk «verbeterden en vermeerderden» 2[en] druk (1910), i. v.

«katji, kaîn k., fijn, gebleekt wit katoen, shirting.»

Nu is het een feit, dat KLINKERT juist in den uitleg van stofnamen zeer onvoldoende is, meermalen zelfs sterk foutief; deels ook door onvoldoende geografische kennis, maakt hij soms zonderlinge fouten. Als we i. v. kĕmbajat lezen, dat dit is de «naam eener stad in het Gouv. van Madras», dan meesmuilen wij; als we kĕda verklaard zien als «e. s. v. zwarte, verglaasde, aarden potjes, die uit China worden aangevoerd», en vlak daaronder kĕdah verklaard vinden, behalve als «val of strik om olifanten te vangen», ook als «de naam van een Maleisch rijkje op het Schiereil. Malaka», dan verbaast het ons hoe KLINKERT niet gezien heeft dat kĕda = kĕdah moet zijn, waar zoowel de olifant talrijk is, als de pottenbakkerij vanouds inheemsch [1]; i. v. tjaoel, moeten we nog steeds (dus ook in 1910) de conjectuur slikken dat dit van Perz. sjâl verbasterd kan zijn, hoewel Prof. KERN reeds in 1903 in zijn stukje over Oud-Jav. tjawĕli (Bijdr. Kon. Inst. 7, I, p. 442—443) had aangetoond, dat beide namen teruggaan op de Voorindische export-haven Chaul, even beZ. Bombay; i. v. bĕlati vinden we in 1910 de wilde conjectuur dat dit «mogelijk van bĕrhati», zou kunnen zijn, terwijl, naar Prof. SNOUCK HURGRONJE mij vriendelijk inlichtte, het afkomt van Arab. wilâjatî,

[1] Men vergelijke maar ons Holl.-Ind. „martavaan" = Martaban-pot (in het Eng. dan ook „Pegu jar" geheeten), met de eigen Mal. termen djĕmpa, siam en tĕmpajan, d. i. „Tjampa-pot, Siam-pot, Tavay- (of Tavoy-) pot". Verg. mijn stukje Tĕmpajan in de Encycl. v. N. I. dl. IV.

walâjtî, d. i. «wilâjah'sch», «[moeder-]landsch», en vandaar «Europeesch» [1]; i. v. moeri wil KLINKERT ons ook in 1910 nog wijsmaken dat dit «moiréstof» zou beteekenen, terwijl hij moeris verklaart [?] als «e. s. v. stof», waartegen inderdaad Mal. moeri = moeris = molis = Jav. mori, niets anders is als «wit katoen», o. a. voor batikken gebruikt, Madapollam, fijne Calicot; i. v. tjĕmpa wordt in 1910 beweerd dat dit zou zijn «naam eener plaats (!) te Kambodja (!!)» [2], zoodat het heele oude Tjampa-rijk dat zoo vaak op Java invloed heeft uitgeoefend of van Java invloed heeft ondergaan, tot in 1910 aan KLINKERT's waarneming is ontsnapt; enz. enz. Aan KLINKERT's uitduiding van Mal. stofnamen hapert inderdaad héél veel, op menige plaats.

Geen wonder dan ook, dat hij katji niet heeft herkend. Toch behoeft men het maar in een lijst te zetten met andere dergelijke Mal. stofnamen, *waarin de Arab. lange* i *aangehangen is aan een plaatsnaam, als aanduiding van herkomst*, om het te weten. Immers:

Mal. bĕrotji = Bharôchî = (zijden) stof uit Bharôch (Broach),
» sĕlampoeri = Serampûrî = (blauw) katoen uit Serampore,
» soerati = Surâtî = (bedrukt) katoen uit Suratte,
Oudjav. tjawĕli = Chaûlî = (zijden) stof uit Chaul,

om te begrijpen, dat desgelijks moet zijn:

Mal. katji = Kachhî = (wit) katoen uit Kachh (Cutch),

d. i. uit het groote eiland dat ligt tusschen het Sind-gebied (het mondingsgebied van den Indus) en het schiereiland Gujarât-Kâthiâwâr, in N.-W. Voor-Indië. [3]

[1] Tevens maakte Prof. SNOUCK HURGRONJE mij attent op WILKINSON's Malay-English dictionary (Singapore 1903), p. 107, en schreef mij dd. 7 Maart j.l: „daar staat de juiste afleiding [van bĕlati], alleen met de zonderlinge vergissing: „from Skr. vilayati", waar Skr. moet zijn: Arab."

[2] In de uitgave van 1892 heette het ten minste iets minder onzinnig: „tjĕmpa, naam eener plaats in Kambodja", en wat daar verder volgt: „bekend [!?] wegens de gebloemd zijden stoffen, vandaar afkomstig".

[3] Nadat dit stukje reeds was geschreven en ingeleverd, maakte Prof. SNOUCK HURGRONJE mij dd. 9 Maart j.l. attent dat ook reeds WILKINSON in zijn vermelden Dictionary van 1903 vragenderwijs de oplossing had gegeven van Mal. katji, door te schrijven (p. 492): „kachi. I. a fine fabric of cloth (obtained from Cutch in India?)".

Verbazingwekkend mag het heeten, dat (blijkens het straks genoemde bĕlati, en nu dit katji) KLINKERT in 1910 niet gekeken heeft in, of geen gebruik heeft gemaakt van WILKINSON's Woordenboek van 1903! Bestaat er soms auteursrecht op woordenboek-verklaringen? vraagt men zich vroolijk af.

Naast dus plaatsnamen uit Voor-Indië die door Maleiers zònder wijziging werden overgenomen, alsof daarbij het kaïn ware ingeslokt — b. v. kĕmbajat, pĕlekat, tjaoel, tjĕmpa, d. i. goed, stof uit *Cambay*, *Palikat*, *Chaul*, *Tjampa* —, werden andere Voor-Indische plaatsnamen ter aanduiding van stofnamen vervormd door Arabische, of ruimer gezegd Mohammedaansche (speciaal *Guzerat'sche!*) tusschenkomst, d. w. z. door Moh. handelslui uit Westelijk Voor-Indië. Aldus ontstonden Mal. bĕrotji, katji, sĕlampoeri [1], soerati, waarschijnlijk pas na 1400 A. D.; terwijl reeds lang vóór 1400 het Oudjavaansche tjawĕli = «(kostbaar zijden) weefsel uit Chaul» ontstond [2], dat in het jonger-Jav. tjawĕni met de gewijzigde beteekenis van «(fijn katoenen) weefsel uit Chaul», het «Chiavony» der Holl. bronnen van de 17e en 18e eeuw, voortleeft; evenals ook het jong-Jav. bĕrtji katoenen doek aanduidt, géén zijden stof zooals het Mal. bĕrotji.

Tjĕngkoerai.

KLINKERT geeft dit woord in de beide drukken van zijn Zakwoordenboek enkel met deze verklaring:

«een soort van zijden stof, b. v. ... kaïn soetĕra tjĕngkoerai.»

Reeds een tiental jaren was ik overtuigd, dat deze Maleische

[1] De l in Mal. sĕlampoeri, evenals in Mal. molis, is wel veroorzaakt door uitspraak van Chineesche handelslui; hoewel men óók aan het eigenaardige brouwen van Palembangers (en Bengkoeleezen) zou kunnen denken.

[2] Aangezien het Oudjav. tjawĕli = Chaûli reeds voorkomt, naar Prof. KERN l. c. aanwees, in het *Bhârata-yoeddha Kawi*, Z. VI (*niet* IV), 5 — dat in 1079 Çaka = 1157 A. D. werd gedicht door MPOE SĔDAH —, zoo bewijst dit: 1°. hoe vóór c.a. 1150 A. D. dat woord reeds door Moh. handelaars uit Westelijk Voor-Indië werd overgebracht naar Oost-Java; 2°. hoe dit woord in Hindoejavaanschen mond nog de lange î-uitspraak der Arabische herkomst toen had bewaard (evenals dit óók bewaard bleef in jonger-Jav. tjawĕni, maar *niet* in Mal. bĕrotji, katji, sĕlampoeri, soerati); 3°. hoe het toenmaals voldoende op Oost-Java ingeburgerd was, om gejavaniseerd te worden tot tjawĕli; 4°. *hoe dit gegeven dus een merkwaardig bevestigend zijlicht werpt op de tot nog toe oudste Arab. inscriptie in onzen geheelen Ind. Archipel, die van Leran (beN. Grĕsik) uit het einde der 12e (ôf 11e?) eeuw A. D.*

Hetgeen ik van deze (nog niet gepubliceerde) inscriptie weet, dank ik aan Dr. MAX VAN BERCHEM (door vriendelijke bemiddeling van Prof. SNOUCK HURGRONJE), en aan den heer J. P. MOQUETTE. Zij zal vermoedelijk spoedig worden publiek gemaakt. De eerste leest de dateering van den steen: Vrij. 7 Radjab 5 + 90 (ôf 70) + 400 = 495 (ôf 475) H. = *Zo. 27 April 1102 (ôf Do. 1 Dec. 1082)*; de tweede leest haar: d°. d°. 500 + 90 + 4 = 594 H. = *Vrij. 15 Mei 1198.*

term niets anders beteekende dan: (zijden) *stof uit Sĕnggora*, aan Malaka's N.-O. kust, in 't zuiderdeel van Siam (ca. 7° N. Br.); omdat aan die Maleisch-Siamsche kust, van Djohór, Paháng, Trĕngganau, Kĕlantan, en Sĕnggora, tot benoorden Patani, tot heden toe een uitgestrekte kuststreek zich bevindt van zijdeweverij; die eenerzijds naar het Noorden overgaat in de Siam'sche, anderzijds in de Burmeesche zijdeweverij.

Na het bovengezegde i. v. Katji, behoeft slechts aangestipt dat van dit Sĕnggora door Arab. invloed de naam van de Mal. zijdestof ontstond: Sĕnggora-î, tjĕngkoeraî; en dan (met naar voren versprongen accent): tjĕngkoerai.

Tjindai.

Maar het belang der duiding van het Mal. woord tjĕngkoerai ligt hierin, dat het eindelijk op het spoor brengt der precieze afkomst van het Mal. woord tjindai, Jav. tjiṇḍe.

Dat we, op gezag van H. VON DE WALL (dus zeg: sinds 1870), weten dat het Mal. kaïn tjindai is «een gebloemd zijden stof, afkomstig van Surate», is voldoende algemeen bekend. Het groote Jav. Woordenboek ed. 1901, i. v. tjiṇḍe, kent het alleen nog maar als «naam van een gebloemde zijden stof», en schijnt van die Westelijk-Voorindische herkomst nog niets vernomen te hebben.

Maar hoe dan den naam precies te verklaren? Vooral waar het woord reeds in een Port. bron van 1516 voorkomt in den vorm chande (spr. sjandi), en dan in de bepaalde beteekenis van: groote zijden manteldoeken, die toenmaals de vrouwen der Guzeratten (sic!) droegen. [1]

Indertijd, in 1902, heb ik getracht den oorsprong van den Jav. en Mal. term te vinden in het Voor-Indische chunṛi, dat in Britsch-Indië thans de naam is voor wat Javanen en Maleiers

---

[1] En wel in het „Boek" (Livro) van DUARTE BARBOSA. De Port. tekst werd al overgedrukt in mijn „Catalogus der Oost-Indische weefsels, Javaansche batik's en Oud-Indische meubelen" ('s-Grav. 1901, p. 25*, noot 1). De vertaling luidt:

„de vrouwen van deze Heidenen [n.l. *Guzeratten;* Heiden = niet-Christen hier]... hunne kleedijen zijn van zijde, even lang als (bij) hun mannen; ze dragen lijfjes van zijdestof met nauwe mouwen, open aan de schouders, en dan nog groote doeken die zij chandes noemen, die zij over zich heen werpen als manteldoeken, wanneer zij uitgaan." D. i. dus: als groote slendang's, om het hoofd gedragen.

pĕlangi noemen.[1] De overgang van chunṛi (chunari) in tjiṇḍe, tjindai, gaf voor de ṛ in ḍ, d, geen moeilijkheid; de verandering in klank der korte *u* = *ä* in de duidelijke lange *i* van den Jav.-Mal. term was leelijker; en de sterk veranderde beteekenis van pĕlangi-werk (waarbij geen weven te pas komt, enkel knoop- en verf-arbeid, vanwaar ook de Eng. term «tie-and-dye-work») in tjiṇḍe-weefsel (waarbij juist het gewone weven zijn grootste veredeling van «chineeren» op ketting- èn inslag-draden heeft gekregen) was nog het allermeest bedenkelijk.

Toen ik echter een paar dagen geleden, geheel toevallig, tjĕngkoerai en tjindai onder mekaar schreef, begreep ik ineens wat dan wèl de ware afleiding moest wezen.

Evenals tjĕngkoerai beteekent «Sĕnggora-stof», beteekent Jav. tjiṇḍe, Mal. tjindai: «Sind-stof», immers sindi. In beteekenis komt het dus overeen met Oudjavaansch tjawĕli, en jonger-Maleisch bĕrotji, die alle drie aanduiden: *de rijke geïkatte zijden weefsels uit het Sind- en Gujarât-gebied*, waarin

[1] Zie mijn Catalogus der „Tentoonstelling van Oost-Indische weefsels en batik's [van het] Museum ... te Rotterdam" ('s-Grav., April 1902), p. 6; en mijne in Sept. 1902 verschenen brochure „Over Ikat's, Tjinde's, Patola's en Chiné's", p. 28. Over mijn vroeger reeds vergeefsche pogen om Jav. tjiṇḍe of Mal. tjindai in Britsch-Indische werken van den tegenwoordigen tijd in een aannemelijken vorm (chindi, chandi, chundee) terug te vinden, zie bovengenoemden Catalogus van 1901, p. 28*—29*, met noten; alsmede de vermelding daar, dat alléén in een Port. tekst van 1886 in een beschrijving van Goa en Ommelanden de verportugeeschte vorm „chindim" als Hindoedracht voorkomt. *Is het misschien nog een Konkanî-term?* Zie blz. 428.

De oudste Hollandsche vermelding van den term is in een stuk van Nov. 1603 — helaas met een ms.-schrijffout „Tsohyndes" voor terecht „Tschyndes" —, en wel als „sijde bonte cleetgens" te koop toenmaals te Daboel (nog een stuk zuidelijker dan Chaul; in het Konkan-kustgebied, dat ongeveer van Bombay tot Honâwar gaat, ca. 19°—14° N. B.); zie genoemden Catalogus van 1901, p. 29*, noot 1 (alwaar ik ook het eerst het vermoeden uitte: „dat tjinde afkomt van Sind, Sindh, dus „zijdestof uit Sindh" beteekent"), en den ganschen tekst van dat gewichtige handelsstuk uit Nov. 1603 als Bijlage III in ROUFFAER en JUYNBOLL, De Batik-kunst in Ned.-Indië en haar geschiedenis, afl. IV [1905], p. XI vlg.

In datzelfde Oudhollandsche stuk van Nov. 1603, worden óók reeds beschreven o.a.:

Mal. bĕlatjoe („Balatscher") als óf effenwit óf effenzwart (= donkerblauw) katoen van Negapatnam;
„ moeri („Mouryn") als geelwit katoen van Masulipatam;
„ ramboeti („Rambouty") als wit gaas uit Bengalen;
„ sĕlampuri („Salimpourni") als óf effenwit óf effenzwart (= donkerblauw) katoen van Masulipatam;
en Jav. tjawĕni („Tjauani") als wit katoen van Daboel, met zijden nopjes.

de reeds door PTOLEMAEUS vermelde handelsstad Bharôch, de in de 15ᵉ—16ᵉ eeuw bloeiende handelssteden Cambay, (Dabul) en Chaul, de in de 17ᵉ en 18ᵉ eeuw machtigste koopstad Suratte, en de tegenwoordige oppermachtige handelssteden Bombay en Karachi ongeveer alle gelegen zijn.

En waar, dank zij der recente vondst van den heer J. P. MOQUETTE, aangetoond is: dat het grafmonument van den (ten ònrechte dusgenoemden) «Eersten Wali» van Java, te Grĕsik overleden op Ma. 8 Mei (wel *niet* Zat. 8 April) 1419, alsook vele der uit de eerste helft dier 15ᵉ eeuw dateerende rijke Pasai'sche Moh. graven (bij het oude Samoedra-Sumatra) *herkomstig zijn uit een of meer «fabrieken» te Cambay, Ahmadabad, en omstreken* [1]; — daar mag thans, zonder eenige gewaagdheid, beweerd: dat die eerste Apostelen des Islâms van Noordoost-Sumatra en Noordoost-Java *kleedjeshandelaars* ook zijn geweest (bij hun ander bedrijf in specerijen, juweelen, bewerkt en onbewerkt ivoor, kralen en andere «snuisterijen») op beide Kusten; en met name ook voorname importeurs van rijkgeweven zijden Sind-stof, d. i. sindi, Jav. tjiṇḍe, Mal. tjindai! [2]

[1] Zie zijne studie „De grafsteenen te Pasé en Grissee vergeleken met dergelijke monumenten uit Hindoestan", Tijdschr. Bat. Gen. LIX (1912), p. 536 vlg. Over de door hem gerectificeerde(?) lezing van den datum op den grafsteen van MALIK IBRÂHIM te Grĕsik, zie ibid. p. 208 vlg.

[2] Nadat dit ingeleverd was, maakte Prof. SNOUCK HURGRONJE mij dd. 9 Maart jl. zijn bezwaar kenbaar, dat z.i. de „toevoeging van *a* bij sind ongemotiveerd" was. Immers, schrijft hij mij: „de gewone arab. uitgang achter woorden die op *a* eindigen, is wi of ni, niet *î*, b.v. soendâwi, wĕlandâwi enz." — Dit bezwaar geldt inderdaad voor Mal. tjindai, *niet* voor Jav. tjiṇḍe, dat geheel Sindi voorstelt. Ik geloof dan ook, dat *de Jav. vorm de oudste en primaire* is, de Mal. eene jongere, secundaire, en meer corrupte; evenals Mal. mooris en molis corrupt zijn naast Jav. mori (èn ook Mal. moeri); Mal. bĕrotji in accent corrupter is dan Jav. bĕrtji; Mal. korja (uit het Port. of Holl. overgenomen) jonger is dan Mal. kodi (via het Jav. koḍi uit het Tamil overgenomen).

Trouwens, voor zulk een Mal. ai-uitgang in tjindai, zijn merkwaardige analoga te vinden in Mal. plaatsnamen: Mal. Koetai = Oudjav. Kute (Skr. Koṭi), Mal. Broenai = Oudjav. Burune(ng). Indien dus, zooals ik vermoed, het Mal. tjindai niet rechtstreeks uit „Sind" ontstaan is, maar secundair via het Middeljavaansche (15-eeuwsche; of op zijn laatst: 16-eeuwsche) tjiṇḍe, dan is alle bezwaar tegen den Mal. ai opgeheven. Dat tjiṇḍe inderdaad reeds in Middeljav. geschriften voorkomt, blijkt uit V. D. TUUK, Kawi-Balin.-Ned. Wdb. I, p. 567: tjiṇḍe sĕkar (dus als een samengestelde naam van een „gebloemd" zijdeweefsel) in de Sri Tandjoeng; en zie over dit Middeljav. gedicht Sri Tandjoeng in verschillende redacties Dr. H. H. JUYNBOLL's Supplement-Catalogus I, 1907, p. 259—262.

SLOTNOOT.

Prof. Kern, wiens oordeel ik vroeg over bovenstaande afleiding van tjiṇḍe, tjindai, schrijft mij dd. 13 Maart j.l.:

„De oorsprong en geschiedenis van tjiṇḍe is een lastig vraagstuk, wegens den vorm waarin het woord optreedt. Om te beginnen, baart de ṇḍ moeilijkheid, want Sind heeft een dentale nd, en er is geen reden te zien waarom dit in 't Javaansch tegen den regel ṇḍ met linguale uitspraak zou worden. Verder gaat de algemeen Arisch-Indische s niet in tj over. Doch hiervoor zou toch wel een verklaring mogelijk zijn, indien men aanneemt dat het woord niet rechtstreeks uit het Westen van Indië naar den Archipel zou doorgedrongen zijn, maar door tusschenkomst van het Tamil, dat geen dentale s bezit en deze in de oudere en thans nog niet ongewone uitspraak in tj overgaat. Alle Maleische en Javaansche woorden, uit het Tamil overgenomen hebben tj, waar de zgn. beschaafde hedendaagsche uitspraak sj heeft. Ongelukkig komt een verondersteld tjinde of tjiṇḍe in 't Tamil niet voor.

Intusschen verwerp ik Uwe verklaring als proeve niet. Alleen zou ik U in bedenking geven om mijne opmerking over de mogelijkheid dat de tj te wijten is aan een Tamilsche uitspraak mede te deelen." —

Bij den druk van dit stukje, won ik nader het oordeel van Prof. Kern in, of het dan toch in een Port.-Goa'schen tekst voorkomende chindim een Konkanî-term (zie p. 426, noot) kon wezen. Prof. Kern antwoordde mij dd. 4 Juni daarop het volgende:

„Ik bezit geen Konkaṇi-Wdb., en weet niet waar hier te lande het te krijgen. Wel heb ik een Kanareesch Wdb., en daarin wordt opgegeven chindi (niet chiṇḍi), met de beteekenis: „A shred, strip; a rag". Zonder twijfel hetzelfde woord. Hoewel Konkaṇi en Kanareesch geheel verschillende talen zijn, worden beide gesproken in dezelfde of naburige streken, zoodat vermoedelijk 't woord, met gering verschil van beteekenis en schrijfwijze, in beide talen gebruikelijk is. Het is de vraag of men in en om Goa niet evenveel Kanareesch als Konkaṇi hoorde. Opmerkelijk althans is 't gebruik van den term „Canarijns" bij Linschoten." —

Voor hen, die de bovengegeven afleiding van Jav. tjiṇḍe, Mal. tjindai, niet voldoende aannemelijk mochten achten, zij een en ander een spoorslag om dan een betere te zoeken, en, indien zij haar vinden, mede te deelen. Het gaat hier toch niet slechts om een willekeurig Mal. of Jav. woord; maar om de herkomst van dat tjiṇḍe- en tjindai-zijdeweefsel, dat van oudsher in den geheelen Archipel verhandeld, en als kostbaar bezit *tot heden toe* in Java, op Sumatra, in Noord-Celebes, op de Solor-eilanden, en elders gewaardeerd wordt; èn dat in zijn hoofd-patroon, wat de Javanen djĕlamprang (d. i. wilde tjĕmpaka-bloem) noemen, rechtstreekschen invloed heeft uitgeoefend o.a. op de weefkunst van Roti en de batik-kunst van Java.

ST. EUSTATIUS IN 1819.

DOOR A. DE VEER,

MEDEGEDEELD DOOR DR. J. DE HULLU.

Ten vervolge op het verslag over Curaçao, in 1817 aan de regeering van het Moederland ingezonden, [1] wordt hieronder een soortgelijk rapport medegedeeld over den algemeenen toestand van het eiland St. Eustatius, dat op 27 Augustus 1819 door den Gouverneur-Generaal van St. Eustatius, St. Martin en Saba, A. de Veer, aan het Departement van Koloniën is toegezonden.

Beantwoording der vragen betrekkelijk de statistiek van het eiland St. Eustatius ter voldoening aan de missive van Zijne Excellentie den Heer Staatsraad Directeur-Generaal voor het Departement van Koophandel en Koloniën van den 31 October 1815 n° 2828.

A. **Natuurlijke gesteldheid.**

Hoe groot is het eiland St. Eustatius? St. Eustatius, een der Bovenwindsche Eilanden of Antilles, ligt ten noordwesten van het eiland St. Christopher op eene afstand van drie mijlen en zuidoost van Saba op 17 gr. 19 min. Noorderbreedte en op 63° 10′ west van Greenwich. Het is langwerpig rond, heeft eenen omtrek van vijf uren, strekkende zich van het noorden naar het zuiden 9000 voeten en van het oosten naar het westen 15000 voeten.

Zijn er vlakten op het gemelde eiland of is hetzelve geheel bergachtig? Welke zijn de voornaamste valleien, derzelver strekking en grootte? De zuidoost- en noordwestpunten dezes eilands worden door twee hooge bergen gevormd, die wegens hunnen

[1] Opgenomen in de *Bijdragen*, deel 67 bl. 563 en vlg.

zeer steilen afloop tot aan de zee op zommige plaatsen niet kunnen worden omgegaan. De zuidoostelijke punt bestaat uit slegts eenen enkelden ronden berg, die in vroegere eeuwen vuurspuwend moet geweest zijn. Zijn kruin en krater alsmede de diepe vallei daarbinnen doen dit gevoelen aannemen. Ook is de benoeming van de Kwil, die de inwoners er aan geven, hiervan afgeleid. De noordwestelijke punt heeft vele toppen, waarvan zommige door zeer diepe en ontoegangbare kloven zijn vaneen gescheiden.

De hooge vlakte welke tusschen deze twee bergen is, op welker zuidwestelijke zijde het bovendorp of de bovenstad en het hoofdfort gelegen zijn, is de eenige op het eiland en loopt aan de noordoost- en oostzijden zacht hellend af tot aan de zee, alwaar op zommige plaatsen kleine booten en kanoos kunnen landen. Aan de zuidwestzijde is de voorschreven vlakte, zoo verre als zich de reede uitstrekt, als door de kunst perpendiculair afgestoken, hebbende zij aldaar eene hoogte van ruim honderd voeten boven de oppervlakte der zee.

De kleine strook, welke hierdoor tusschen de zee en de voorschreven hooge vlakte geformeerd en de baaij genoemd wordt, heeft daar zij het breedst is omtrent honderd passen in de breedte op eene lengte van bijna een kwart uur gaans, bezet met een dubbelde rei huizen en magazijnen, uitmakende het benedendorp of de benedenstad, van waar men naar boven stijgt langs drie onderscheidene brede opgangen of paden, die in de perpendiculaire steilte uitgehouwen en gedeeltelijk bestraat zijn. Het middenste of oude pad, dat tot bij het fort Hollandia of Oranje leidt, en het nieuwe pad, omtrent achthonderd passen zuidoostelijker gelegen, zijn zeer stijl en vermoeiend om op te gaan; zachter hellende en gemakkelijker te beklimmen is het noordwestelijke pad naar de batterij Amsterdam geleidende.

De voorschreven hooge vlakte en de kleine strook of zoogenaamde baai maken dus de gehele uitgestrektheid des eilands van het noordoosten tot het zuidwesten en ruim 9000 voeten uit.

Is er natuurlijk zoet water of wordt hetzelve alleen door den regen bezorgd? Het eerste is er niet. Er zijn geene bronnen en men verkrijgt het alleen door den regen op te vangen in gemetselde bakken, waarvan iedere woning voorzien is. Op zommige plantagiën vindt men ook putten, die met veel moeite en kosten gegraven zijn en 120 tot 140 voeten diepte hebben,

doch het water er van is meest brak en alleen geschikt om het vee te drenken. Uit weinigen dient het ten gebruike van de negers.

Bij langdurige droogte is men menigmalen verpligt geweest het water van het naburig eiland St. Christopher aan te schaffen, en niet zelden gebeurt het dat vaartuigen hier geen water kunnen bekomen, inzonderheid de zulken met muilezels en hoornvee geladen, welke dit eiland zomtijds aandoen om hunnen voorraad aan te vullen.

Is er eenig woest en ongecultiveerd land? Waar is hetzelve gelegen en hoe groot? Er is wel geen woest, echter veel ongecultiveerd land, zooals de gehele omtrek van den berg de Kwil van den voet tot aan de kruin derzelve, alsmede deszelfs wijde en diepe kom of vallei. Voorts is nog ongecultiveerd de berg, de noordwestpunt van het eiland uitmakende, waarvan slechts eenige plekken grond bebouwd worden.

Welke is de natuurlijke gesteldheid van den grond en deszelfs vruchtbaarheid? Het aardrijk is zeer vruchtbaar maar zanderig; door de langdurige droogte wordt de wasdom der planten en gewassen vertraagd en zoms geheel belet.

Hoedanig is de gesteldheid van het klimaat volgens observatiën en ondervinding? De lucht is zuiver en het klimaat zoo gezond als in eene der andere Bovenwindsche Eilanden. De hitte is zelden bovenmatig, en de koude alleen nadeelig en ongezond wanneer men zich aan de plasregens blootstelt, die zich niet altoos over het geheele eiland doen ondervinden. Epidemieke ziekten heerschen er niet doordien de zeewinden meest al over het gehele eiland waaien.

Jaarlijks en wel van half Julij tot in het laatst van October ondervindt men hier zoms meer of min aardbevingen en hevige orkanen, die dikwijls aanmerkelijke en onherstelbare schaden teweegbrengen. De storm of orkaan duurt zelden langer dan achtervolgens vierentwintig uren.

B. **Bevolking.**

Getal der ingezetenen volgens derzelver verschillende oorsprong als Nederlanders, andere Europeërs, creolen, mulatten, vrije negers en slaven, zoo van het gouvernement als van particulieren. Volgens gedane opname in 1817 was het getal der inwoners 2591, waarvan:

blanken	mannen	156	507
	vrouwen	195	
	kinderen	156	
gekouleurde vrije lieden	mannen	83	336
	vrouwen	121	
	kinderen	132	
en slaven	mannen	569	1748
	vrouwen	655	
	kinderen	524	

Naar de laatste opgave ten kantore van den boekhouder-generaal beliep het getal der ingezetenen over het jaar 1818 op tweeduizend zeshonderd acht en zestig zielen, waarvan:

298 blanken, mannen en vrouwen 203 » , kinderen	501
152 vrije lieden van de kleur, mannen en vrouwen 150 » » » » » , kinderen	302
1131 slaven, mannen en vrouwen 734 » , kinderen.	1865

zijnde er slechts een gouvernementsslaaf, die als scherprechter in dit eiland gebruikt wordt.

Volgens hunne bezigheden als landlieden, planters, kooplieden, ambagtslieden, visschers enz.? Onder het bovenstaande getal van blanken en vrije lieden zijn circa twintig landlieden en planters, twee goudsmeden, vijftien timmerlieden, vijf metselaars, drie kuipers, drie kleermakers en achtien naaisters, vijf waschvrouwen, vier schoenmakers, twee zeilemakers, een barbier, een paardensmit, twaalf zeelieden, zeven winkeliers, vijftien kooplieden of handeldrijvenden, twee medicinae doctoren waarvan een als officier van gezondheid bij het garnizoen is benoemd en dienst doet.

Volgens de religie als Protestanten en wel van welke belijdenis, Katholijken, Joden? Wat de religiën betreft zijn er 218 Protestanten, waarvan het groter aantal Calvinisten en Episkopalen, 5 Lutheranen en 6 Methodisten, 30 Roomsch-Katholijken, een Kwaker en 5 Joden.

Het zoude nuttig zijn wanneer over een zeker aantal jaren konde opgemaakt worden eene tabelle bevattende het getal der jaarlijksch op het eiland geborene en gestorvene, gearriveerde en vertrokkene personen.

Ingevolg eene ter raadssecretarie gehouden register zijn van het jaar 1810 tot dat van 1818 overleden:

1810—42	blanken	6 vrijlieden.
1811—37	»	6 »
1812—19	»	2 »
1813— 7	»	2 »
1814—14	»	1 »
1815— 2	»	1 »
1816—13	»	5 »
1817—16	»	6 »
1818—35	»	7 »

Der geborenen getal kan niet worden opgegeven vermits daarvan geene registers ter opgemelde secretarij voor de overname dezes eilands gehouden zijn.

Gearriveerde en zich alhier gevestigd hebbende: in 1816—2, 1817—17, 1818—18, waaronder twee gecouleurde lieden.

Wat de vertrokkene betreft, zoo hebben zommige ingezetenen dit eiland zomtijds wel verlaten doch met geen ander oogmerk dan om in andere plaatsen eenigen handel of andere zaken te verrigten, want geene der in dier voege vertrokkene personen hebben hunne bezittingen hier veralieneerd of verkogt, en eenige derzelve zijn zelfs na eene afwezigheid van een of twee jaren in dit eiland meterwoon teruggekeerd. De zoodanigen kunnen dierhalven niet als werkelijk vertrokken worden opgegegen, daar hunne afwezigheid slechts als temporair moet beschouwd worden,

C. **Voortbrengselen.**

I. Delfstoffen.

Zijn er navorschingen gedaan op het eiland of er minerale voorwerpen, nuttig voor eenig gebruik of bewerking voorhanden zijn, en welke zijn deze voorwerpen? Er zijn in dit eiland nimmer eenige minerale voorwerpen ontdekt en het is ook niet bekend dat er ooit eenig onderzoek deswegens heeft plaats gehad. Uit den aard der deelen, waaruit de bergen op dit eiland zijn zamengesteld, kan men bijkans stellig opmaken dat deze geen minerale voorwerpen in zich bevatten.

Hoe is het gelegen met de bereiding van het zout? Hoeveel wordt jaarlijks gewonnen, en zoude men meer kunnen verkrijgen?

In welke evenredigheid staan de prijzen van hetzelve tot alle de ongelden daarvan te voldoen? Waar wordt hetzelve gedebiteerd? Men bereidt hier geen zout dewijl deszelfs bewerking met te grote kosten zoude vergezeld gaan, die de waarde ervan verre overtreffen. Van het nabuurig eiland St. Christopher en ook van Anguilla wordt deze kolonie van deze behoefte voorzien.

II. Planten.

Hoedanig is de staat des landbouws? Hoeveel plantaadjen zijn er en hoe groot? Welke voortbrengselen en hoeveel van ieder soort leveren zij jaarlijks? In welke evenredigheid staan de prijzen dezer producten tot de ongelden veroorzaakt door de kultuur, het inoogsten enz. De suikerplantaadjen, die thans nog zestien in getal zijn, worden ofschoon het klein getal negers redelijk wel onderhouden. Zij zijn ongelijk in grootte en leveren jaarlijks 800 vaten à 1000 ℔ ieder en omtrent 200 oxhoofden rum en siroop, edoch wanneer de droogte lang blijft aanhouden geven zij naauwelijks zooveel als vereischt wordt ter goedmaking der kosten. Ook zijn er nog eenige plantaadjen, die niet kunnen gecultiveerd worden bij gebrek aan negers, hetwelk zich langs hoe meer laat gevoelen en het vooruitzigt van den landeigenaar zeer zorgelijk maakt daar hij zijne inkomsten dagelijks verminderen en zijn ondergang ziet genaken, want het is zeker dat de slavenhandel verboden blijvende de landerijen binnen deze kolonie eerlang geene waarde meer zullen hebben.

Behalve het suikerriet groeien op dit eiland, schoon in geringe hoeveelheid, de Turksche of grote mais, de jammes, de potatos of zoete aardappelen, de kassave alsmede de meeste vruchten, in kleine aantallen echter, welke in andere plaatsen van de West-Indiën gevonden worden.

In de zoogenaamde Kwil worden eenige koffijplanten gevonden, die weinige boonen opleveren.

Zijn er kleine landeigenaren? Hoeveel land bezitten deze en welke producten worden door dezelve geteeld? Zommige kleine stukken gronds behooren aan minvermogende blanken, vrije gekouleurde lieden en negers. Hierop worden eenige groënten en vruchten gecultiveerd en ter markte verkogt. Achter zommige huizen in het dorp zijn kleine hofjes of moestuintjes ten gebruike op de tafels der eigenaars dienende; zij zijn echter van

geen belang daar het drooge weder en het gebrek van water het voortspruiten van al hetgeen geplant en gezaaid wordt belet.

Zijn er ook planten, welke met voordeel op dit eiland zouden kunnen geteeld worden? Heeft men met zoodanige planten proeven genomen, en hoe zijn dezelve uitgevallen? Men vindt er geene dan onnutte op de bergen groeiende.

Bezit het eiland welligt eenige wildwassende planten, welke artikel van handel zouden kunnen opleveren? Geene.

Zijn er bosschen, en zoo neen, zoude het nuttig zijn de culture van houtgewassen aan te moedigen en zoude het eiland daarvoor geschikt zijn? Er zijn geen bosschen en hier en daar is het brandhout zeer duur en wordt meestal van de afbraak der huizen genomen. Geschiktheid tot de culture van houtgewassen is er op dit eiland niet.

Bestaat er eenige toezicht over den landbouw? Zoo neen, zoude het nuttig kunnen zijn zoodanig toezicht daar te stellen, en op welke wijze buiten bezwaar van den lande? Het zoude onnodig zijn eenig toezicht over den landbouw daar te stellen omdat de wijze van landbouwen door de gehele West-Indiën gelijkvormig en eenvoudig is. Buitendien zijn de planters zoozeer aan hunne vrije en willekeurige wijze van bebouwen gewoon dat zij het als een despotisme zouden aanmerken, wanneer eenig toezicht ter verbetering des landbouws tot voordeel hunner bezittingen daargesteld wierd.

III. Dieren.

Hoedanig is het gesteld met de veeteelt? Welke zijn de huisdieren die gehouden worden? Kunnen de huiden, hoorn enz. voorwerpen van handel worden? Is niets beduidend en verschaft alleen de inwoners eenig versch vleesch, melk en een weinig boter, en alhoewel de consumtie zeer gering is en hoegenaamd geen uitvoer plaats heeft, neemt echter het getal van het vee door de teelt, uithoofde der kleinheid van het eiland, zeer weinig toe. En daar er weeklijks slechts een à twee schapen, geiten of kabrieten en zomtijds een kalf of een varken geslagt worden, kunnen de huiden en hoornen geene voorwerpen van handel opleveren.

De muilezels en ezels, die voor de zuikermolens dienen, en de ossen voor de karren komen van de Spaansche kust en zedert de aldaar plaats hebbende onlusten ontvangt men die van Portorico.

De weinige paarden, welke men hier heeft, worden aangebragt van Noord- en Zuid- of Spaansch-Amerika en zomtijds van Curaçao. Zij teelen weinig op dit eiland voort.

Honden en katten worden er door meest alle de inwoners gehouden.

Welke soorten van schapen worden er gehouden? Welk gebruik wordt of kan gemaakt worden van derzelver wol? Zouden deze eilanden geschikt zijn om schapen van Spaansche of Barbarijsch ras te houden? Het soort schapen, twelk hier bij verkiezing gehouden wordt als kunnende best de hitte en zware droogten verdragen is met een haaragtig wol bedekt, ondienstig tot eenig gebruik, hetgeen daarvan ook niet gemaakt wordt.

Zoude het eiland niet geschikt zijn om bijen of zijde te teelen? Heeft men er de teelt van de cochenille beproefd? Er worden hier tamme en wilde bijen gevonden, die goed aarden. De eersten zouden menigvuldiger zijn indien de eilanders de bijenteelt verstonden. De wilde bijen vindt men in de zoogenaamde Kwil van den zuidoost gelegen berg.

De zijdeteelt is niet bekend en nooit zoover men weet beproefd, ook groeit de moerbijenboom niet in dit eiland.

De cochenille, voor welke de voedingsplant hier in menigte voorkomt, zoude zonder de harde winden welke bestendig heerschen zeer wel kunnen reusseren.

Zijn er ook eenige soorten van inlandsche dieren, welke artikel van handel zouden kunnen opleveren? Geene.

Hoe is het gelegen met de vischvangst? Aan de zuidwestzijde of het bewoonde gedeelte van dit eiland wordt zeer weinig visch gevangen, die dan nog met omzigtigheid moet worden gebruikt aangezien derzelver vergiftige hoedanigheid. Uit de baaij aan de zuidoostpunt plag voorheen een aanzienlijk deel visch in het dorp ter markt te worden gebragt, wanneer die vischvangst zelfs voor zommige lieden tot een tak van welvaart was opgeklommen, doch dit heeft sedert de komst der Engelschen en Franschen in dit eiland opgehouden, daar de lieden, die zich met de visscherij bemoeiden, geëmigreerd en zints niet meer geretourneerd zijn.

. . . .

D. Fabrieken en handwerken.

Hoezeer ook bij dit eiland aan fabrieken niet te denken is, zoo zal het toch nuttig zijn nader geinformeert te worden hoe-

danig het aldaar gelegen is met de bewerking van ruwe voortbrengselen. Men vraagt derhalven:

Welke handwerken worden er uitgeoefend, door hoeveel werklieden ieder en op welke wijze? De gewone handwerken zijn het timmeren, smeeden, metzelen, kleer- en schoenmaken, welke vrij wel worden uitgeoefend, doch het debiet der voorwerpen van deze takken van industrie bepaalt zich alleen tot de benoodigdheden der inwoners, en kunnen dezelve dus niet als voorwerpen van handel beschouwd worden.

In welken staat bevinden zich de zuikermolens en anderen zoo er bestaan, en zijn dezelve voor verbeteringen vatbaar? Er zijn alleen suikermolens, welke door paarden of muilezels worden in werking gebragt, en deze zijn evengelijk die, welke in de andere eilanden gebruikt worden. Men maakt hier geen gebruik van windmolens als te kostbaar zijnde en elke standplaats daartoe niet geschikt.

Welke andere soorten van bewerkende nijverheid dienen in aanmerking genomen te worden? Geene, want zij bestaan er niet.

E. **Handel.**

Welke is de tegenwoordige staat van den handel dezes eilands vergeleken bij hetgeen dezelve weleer geweest is? De tegenwoordige staat van den handel dezes eilands bij hetgeen dezelve weleer geweest is gaat alle denkbeeld te boven, en schoon men voor het tegenswoordige tracht om als 't ware op de oude grondvesten te bouwen, bezit men echter de daartoe vereischte materialen niet, zoodat zelfs het vooruitzicht ontbreekt om hierin eens naar wensch te mogen slagen. Kooplieden, die kapitaal bezitten, zijn er niet en er is geen dadelijke noch menigvuldige communicatie met het moederland, die echter voor het tegenswoordige weinig zou baten aangezien de onlusten, die er aan de Spaansche kust bestaan en een volkomen hindernis teweegbrengen aan het vertier zoowel van Europeesche als van alle andere soorten van goederen, daar de tegenswoordige geringe handel van St. Eustatius alleen bepaald wordt tot de Noord-Amerikanen en de smokkelhandel met de Engelsche eilanden, welke door de kooplieden van hier gefavoriseerd worden met provisiën, houtwaren, duigen, ijzeren staven enz.

. . . .

. . . .

Welke zijn de producten door het eiland voor den handel opgeleverd wordende, en hoeveel worden daarvan jaarlijks verzonden en waar naar toe? De handelsproducten van dit eiland zijn suiker, rum en melassus of siroop. Het beloop van den suikeroogst door malkander gerekend kan jaarlijks op 800 à 900,000 ponden en 150 à 200 vaten, elk van 110 à 115 gallons, rum en melassus of siroop geschat worden. Hiervan wordt het grootste gedeelte uitgevoerd naar de Vereenigde Staten van Noord-America. De jaarlijksche oogst zoude echter veel aanzienlijker zijn, indien de planters in dit eiland niet een groot gebrek aan slaven hadden, waarmede zij hunne landerijen moeten cultiveeren en dit wordt door het afschaffen van den slavenhandel meer en meer ondervonden.

Welke wetten zijn thans ten aanzien van den handel in werking? De wetten op dit stuk in werking zijn bij de ordonnantiën van politie van het eiland verordend, en bepalen zich tot de contraventeurs van 's lands geregtigheden en tot zoodanige wetten van politie als door schippers en kooplieden moeten worden geobserveerd en naargekomen. Zij worden door den gouverneur gehandhaafd, die tegen alle misbruiken waakt welke in dezen gepleegd worden.

. . . .

Is de handel thans vervallen? Zoo ja, welke zijn daarvan de oorzaken en welke middelen kunnen tot herstel aangewend worden? Het eerste lid dezer vragen is, zoo vertrouwd wordt, bij artikel 1 reeds genoegzaam beantwoord. De oorzaken hievan liggen in den rampspoedigen toestand, waarin dit eiland zich zedert vele jaren heeft bevonden, tengevolge waarvan de handel van tijd tot tijd naar St. Thomas en St. Bartholomeus is verplaatst geworden. . . . . .

F. **Bestuur.**

Hoezeer ook de thans gearresteerde reglementen en instructiën aanwijzen hoedanig het algemene bestuur onzer koloniën zal ingerigt zijn, zoo meent men toch redenen te hebben om te veronderstellen dat er in iedere kolonie nog bijzondere plaatselijke inrigtingen bestaan, welke te kennen zeer nuttig zijn zal. Men vraagt derhalve in betrekking tot het gouvernement van St. Eustatius:

Welke bijzondere en locale inrigtingen min of meer in betrekking staande tot het bestuur vindt men op gezegd eiland? Er worden alhier geene andere bijzondere en locale inrigtingen gevonden

dan de Wees- en onbeheerde boedelkamer, die het algemeen opzigt heeft over alle wezen en in het bijzonder over de zoodanigen, over welke bij testament of door den Raad van politie geene particuliere personen tot voogden zijn aangesteld. De goederen van laatstgenoemden worden door die kamer beheerd en geadministreerd, en heeft zij nog het opzigt en de directie van alle insolvente, geabandoneerde en andere onbeheerde boedels. Zij bestaat uit den boekhouder-generaal en twee der aanzienlijkste ingezetenen met en benevens den secretaris van den Raad van politie, is teffens van eene behoorlijke instructie voorzien, 't al ingevolge artikel 39 van het Reglement op het beleid van de regering dezer eilanden.

Welke zijn de finantiële inrigtingen op dit eiland? De druk des tegenspoeds, waarmede alle klassen der inwoners van dit eiland door den gestagneerden handel, gedurende eene aanmerkelijke reeks van jaren de eenigste en voormaals zoo luisterrijke bron van welvaart, hebben te worstelen gehad, gedoogde geene dan zeer geringe directe belastingen ten bezwaar der ingezetenen, die het gebrek aan vermogen alleen teruggehouden had met het volksverloop dit eiland te verlaten. Hunne bouwvallige woningen, omringd van talrijke verwaarloosde overblijfselen van voormaligen voorspoed, leveren genoegzaam bewijs op van den veragterden staat hunner omstandigheden en onbekwaamheid om zware lasten te dragen. Aan den anderen kant kon de handel evenmin aan drukkende of belemmerende inrigtingen worden onderworpen daar dezelve opnieuw moest geboren worden; en het herstel of eerder de mededinging daarvan met het naburig eilant St. Bartholomeus werwaards de kommerciële relatiën met de Vereenigde Staten van Noord-America, de eenigste handeltak in deze eilanden sedert de onlusten aan de Spaansche kust nog overig, zich hadden gevestigd hing dus af van den voet, waarop de kolonie zoude worden bestuurd.

Het stelsel van belastingen moest naar de localiteit der kolonie, de invloed der maatregelen harer naburen en tevens in overeenstemming met 's Konings bevelen, welke de overwijzing van eenige uitgaven dan die voor de traktementen en soldijen van het garnizoen op 's Rijks schatkist stellig verboden, worden ingerigt. Door de omzigtige en doelmatige wijze, waarop men ter bereiking van dit oogmerk is te werk gegaan, heeft het resultaat zelfs boven verwachting beantwoord, immers

wanneer in het oog wordt gehouden de diepvervallen staat, waarin het eiland in 1816 onder 's Konings gezag is teruggekeerd, toen zelfs alle sporen van handel waren verdwenen en het vooruitzicht, door de politieke gebeurtenissen der laatste jaren en daardoor elders gevestigde of opgedroogde kanalen, van vorige handelsbetrekkingen, een evenzeer ongunstig verschiet opleverde.

Deze gepaste middelen ter begunstiging van den handelaar zoozeer overeenkomende met het waar belang, waren en zullen steeds de eenige geschikte zijn om deze tegenstrijdige belangen overeen te brengen, de kolonie des mogelijk op te beuren, of op het minst bij de toeneming der min bezwarende indirecte belastingen de onkosten goed te maken, zooals die tot dusverre de uitgaven buiten bezwaar van het moederland hebben gaande gehouden.

De eertijds bestaande en afzonderlijk geadministreerde koloniale inkomsten worden alsnu gevorderd ten voordeele van het kantoor-generaal en in 's Rijks koloniale kas gestort zoowel als alle andere middelen van welken aard ook, en staan onder de contrôle der algemeene administratie, welke in de voorkomende voorheen koloniale als overige uitgaven naar gelang van den staat der finantiën voorziet; de regeling hiervan vindt bij het einde van iedere maand plaats overeenkomstig het geadopteerde stelsel van boekhouden, en het grootboek der administratie bevat eene uitvoerige omschrijving van de generale jaarlijksche ontvangsten en uitgaven.

De aard der belastingen zal onderscheidenlijk bij de beantwoording der volgende vragen behandeld worden.

Bestaan er directe belastingen en welke? De directe of beschreven belastingen, welke bij omslag worden ingevorderd, zijn die van het famille- en hoofdgeld en waaronder mede zouden kunnen gerangschikt worden de grondhuren.

De opbrengst dezer middelen strekte in vroegere jaren met uitzondering van de laatste ter gedeeltelijke bestrijding der plaatselijke of zoogenaamde koloniale onkosten, waarover de administratie evenals het toezigt over de huishoudelijke aangelegenheden aan den Raad was gedemandeerd. Op deze koloniale kas was in het bijzonder geaffecteerd de bekostiging van het onderhoud der publieke gebouwen, de voldoening der tractementen van den leeraar der gemeente en schoolonderwijzer, mitsgaders andere geringe uitgaven, die niet uit de landskas werden goedgedaan.

Het famillegeld was gesteld op het hoofd van elk huisgezin

en het hoofdgeld op elken slaaf boven de twaalf en beneden de zestig jaren oud. Beide deze recognitiën waren in de laatste tijden van het Hollandsch bestuur tot twaalf realen per hoofd 's jaars gestegen, betaalbaar kwartaalsche wijze.

De grondhuren provenieerden van verhuurde erven of loten lands in het boven- en benedendorp en voormalige kompagnies landerijen of perceelen lands buiten de stad, en de voldoening daarvan geschiedde jaarlijks op den vervaltijd aan den tijdelijken gouverneur ten wiens voordeele zulks was toegekend.

Gedurende het laatste Engelsche tusschenbestuur zijn deze directe belastingen zeer onregelmatig ingevorderd of liever de ingezetenen gemerkt hun onvermogen stilzwijgend daarvan geabsolveerd. Dan bij de terugkomst van het Nederlandsch bestuur dwong de noodzakelijkheid, uit gebrek aan andere hulpmiddelen en om aan de kommercie de uitgestrekste aanmoediging te geven door dezelve zoo min mogelijk te bezwaren, zich deze inkomsten op den laatsten voet ter gemoetkoming in de administratiekosten te verzekeren, in voege dat het hoofdgeld alsnu van de slaven zonder uitzondering van sexe of jaren wordt gevorderd, de grondregten ten voordeele van 's Rijks kas zijn vervallen en alle deze middelen telken jare op eene meer rigtige wijze op eens betaalbaar zijn gesteld.

Bestaan er buiten de regten, die door de aankomende en uitgaande schepen betaald worden, en de inkomende en uitgaande regten op de koopwaren nog andere indirecte belastingen, en welke? De overige indirecte belastingen buiten de inkomende en uitgaande regten op waaren en koopmanschappen, en die deels bij den aanvang van het tegenwoordig bestuur en overigens van tijd tot tijd haar aanwezen hebben verkregen, zijn de volgende:

Ankergelden. Dezelve worden gevorderd van alle vaartuigen ter reede het anker werpende en het tarief daarvan is ingerigt naar de hoegrootheid of het charter van elk vaartuig.

Kruit- en lontregten. Deze belasting heeft reeds zedert den tijd der voormalige West-Indische Kompagnie bestaan en was toepasselijk op Europeaansche schepen, welke gedeeltelijke of volle ladingen aan- of afvoerden. Het stond destijds de schippers vrij de gevorderde hoeveelheid kruit en lont in natura of in equivalente geldswaarde te voldoen, ten oogmerk hebbende op deze wijze de kolonie van amunitie te voorzien. In latere jaren is deze leverantie in natura buiten usantie geraakt, en volgens

het daarvan bestaande tarief betalen alsnu alle ra-vaartuigen, welke op dit eiland handel drijven.

Admissie-ceelen voor de slijters van sterke dranken. Tot het slijten van sterke dranken, waaronder mede begrepen het houden van biljardtafels, worden als weleer admissieceelen verleend. Voor de eerste wordt ten voordeele van 's Rijks Kas P^s 50 en voor de laatste P^s 100 per annum gevorderd.

Burgerbrieven zijn de acten van naturalisatie, waarbij vreemdelingen het regt van burger of vast ingezeten dezer kolonie wordt toegekend, en hiervoor wordt ten voordeele van 's Rijks kas betaald P^s 22 eens.

Patenten aan kooplieden. Zij, die slechts een temporair verblijf op het eiland houden en inmiddels willen handel drijven, zijn gehouden teneinde den vast-ingezeten en koopman, die zijne lasten draagt, niet te praejudiciëren daarvoor patent te nemen tegens betaling van P^s 37.4 en zulks telken zes maanden te vernieuwen.

Zeebrieven of wel registers aan Nederlandsche vaartuigen op dit eiland thuis behoorende, die verleend wordende zijn bij wijze van lastgeld aan eene belasting sujet van P^s 6 en worden telken twaalf maanden vernieuwd.

Vrijbrieven worden, ingevolge artikel 34 van het Reglement op het beleid van regering enz. op deze eilanden, door Gouverneur en Raden van politie verleend tot bewijs van emancipatie aan alle van slaafsche dienstbaarheid ontheven gekleurde personen en de opbrengst van zoodanigen vrijbrief ten voordeele van 's Rijks kas is P^s 11 eens.

Regten van venduen. Aan deze belasting zijn onderworpen alle publieke veilingen, drie percent van het bedrag der op publieke vendutien verkogt wordende goederen, en zijn begrepen onder de door den venduemeester berekend wordende vijf percent op de door hem gehouden wordende verkoopingen.

Middel van de 50ste penning. Hetzelve is als een der opgegeven middelen tot vinding der administratiekosten in den jare 1817 geïntroduceerd, en wordt geheven ingevolge de bestaande ordonnantie op de onderhandsche en publieke alienatie van alle vaste goederen en slaven, ook van alle hypothecaire schuldverbintenissen, en is gevolglijk een beduidend finantieel hulpmiddel.

Middel van het zegel. Onverminderd de bereids opgegeven indirecte belastingen, de noodwendige uitgaven meerdere inkomsten vereischende is in dato den 24 Julij 1817 ingevoerd het middel

van het zegel op alle publieke en onderhandsche acten en schrifturen, welker bepaling echter aan het doel niet beantwoordende is de ordonnantie op den 13 Mei laatstleden herzien en bij eene nieuwe redactie vereenvoudigd, en zijn de voordeelen daarvan zonder gevoelige drukking der commercie of ingezetenen tevens belangrijker geworden.

Welke inrigtingen zijn er voorhanden ten aanzien van den godsdienst, opvoeding en onderwijzing der jeugd, van ondersteuning van behoeftigen enz. Bij de overname van dit eiland bevond zich hier een leeraar van de Episcopale gemeente, die zonder eenig vast tractement en alleen uit de vrijwillige bijdragen der ingezetenen moest bestaan. Deze bijdragen, die hem naauwlijks een sober bestaan opleverden, echter niet regelmatig hem wordende goedgedaan, is hij verpligt geweest zich nu omtrent een jaar geleden van hier naar het eiland Tortola te begeven, werwaards het Engelsche gouvernement hem beroepen heeft. Zedert bestaan hier geene inrigtingen meer ten aanzien van godsdienst of opvoeding der jeugd dan een Methodiste leeraar, die zich verledigt tot het geven van onderwijs in de Engelsche taal, in het lezen, schrijven en in de beginselen der cijferkunst, schoon hij hierin geen genoegzaam bestaan vindt vermits de weinige vermogende ingezetenen hunne kinderen naar elders zenden om hun hart en verstand te beschaven.

De kerk- en armenkas, die uit het ankergeld van vaartuigen, de aangifte bij het overlijden, het luiden der klokken bij de begravenis, het begraven, de collecten in de kerk en de legaten der testamenten is zamengesteld, voorziet voor zooveel zij daartoe kan bijdragen in de alimentatie der armen op het eiland en wordt geadministreerd door den kerkeraad der Gereformeerde gemeente. In den loop van het jaar 1817 zijn uit deze kas aan het Gereformeerd kerkgebouw aanzienelijke reparatiën bewerkstelligd, hetwelk zich thans in een zeer goeden staat bevindt.

Welke andere stukken rakende de beschaving der ingezetenen verdienen aangemerkt te worden? In deze kan niet gedeeltelijk maar moest meer algemeen worden getreden daar de opvoeding der jeugd in dit eiland niet genoeg kan worden aanbevolen en ook daarom de doelmatigste en spoedigste voorzieningen en regelingen vordert. Het is onbegrijpelijk dat in vorigen tijd voor deze Nederlandsche kolonië niet meer gezorgd is voor de opvoeding en onderwijzing der jeugd, vindende men hier slechts

een zestal lieden die de Hollandsche taal spreken en verstaan. Leeraars van den christelijken godsdienst en schoolonderwijzers moeten als de hoofdzaken worden aangemerkt om de bij de vorenstaande vraag bedoelde beschaving eens naar behooren te kunnen bewerkstelligen.

Hoe is het gelegen met het justitie- en politiewezen? Zedert de overname van dit eiland in 1816 worden de zaken der justitie en politie behandeld ingevolge de bepalingen gemaakt bij het Reglement op het beleid van de regering, het justitiewezen enz. op deze eilanden, gearresteerd bij Koninklijk Besluit van den 14 September 1815 nº 58.

Het politiewezen regelt zich naar artikel 33 en verdere van het voorschreven Reglement. Van en met den jare 1790 is de wijze van procederen geregeld naar de ordonnantiën op het stuk van de justitie binnen de steden en ten plattelande van Holland van den jare 1580.

De justitie beslischt overigens krachtens art. 61 der Order van regering in plaatsen veroverd en te veroveren in de West-Indiën, gearresteerd door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden in dato 13 October 1629, in art. 63 naar de gemene costume van Zuid-Holland en Zeeland, en de gemene beschreven regten, voorts naar de sedert door de Staten-Generaal en opvolgende besturen van het moederland of der kolonie uitgezondene placaten en orders, en eindelijk naar de door den Raad van politie alhier vastgestelde locale publicatiën en ordonnantiën.

In materie van huwelijkszaken naar de Politieke ordonnantie van de Staten van Holland geemaneerd in den jare 1580, met die uitzondering dat sints den jare 1795 bij de afscheiding van kerk en staat geen aanschouw meer genomen wordt op godsdienstige gezindheden en dat alle huwelijken zonder onderscheid worden voltrokken voor den magistraat.

In successiën ab intestato, ingevolge resolutie van opgemelde Staten van 4 October 1774, naar het aasdomsversterfregt van den 18 December 1599.

. . . .

Het ware te wenschen dat er binnen deze kolonie een koloniaal wetboek wierd ingevoerd vermits alhier, zooals gezegd is, uitspraak geschiedt naar zedert vele jaren in het moederland afgeschafte wetten en ordonnantiën, waardoor ingeval van appel allerhande botzingen en groote verwarringen moeten verwagt worden.

HOE MEN VÓÓR HET CULTUURSTELSEL OPNAM HET CONSIGNEEREN NAAR NEDERLAND VAN DE GOUVERNEMENTSPRODUCTEN.

DOOR P. H. VAN DER KEMP.

Dr. L. W. G. de Roo had zich vele jaren moeite gegeven voor een zoo volledig mogelijke verzameling van «Documenten omtrent Herman Willem Daendels, Gouverneur-Generaal van Ned. Oost-Indië", speciaal ten aanzien van een zeer gewichtig onderwerp uit dien tijd: «De Amerikaansche contracten".

Mocht hij ook de uitgave van zijn arbeid, die hem zoozeer ter harte ging, niet beleven, wij hebben, dank de zorgen van zijn zoon, den heer W. de Roo de la Faille, en van den heer G. P. Rouffaer, een voortreffelijk, in 1909 verschenen werk gekregen, waarvan ik het alleen jammer vind, dat het onder zulk een vreemde vlag, namelijk als «Supplement op het dertiende en laatste deel" van Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge's «Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indië" bezorgd werd. 't Is alsof men er genoegen in gehad heeft, nogmaals met 'n «Supplement" te afficheeren het zotte van deze Gezag-«Opkomst" in een tijdvak, dat het gansche Nederlandsche gezag door Daendels was begraven met een triomfrede op keizer Napoleon [1]! Dit is echter slechts een kleine opmerking, die meer manieren van uitgeven raakt, en ook wel verontschuldigd kan worden, daar er toch Nederlandsche geschiedschrijvers zijn, die ons juist dien ondergang als een opkomst doceeren, gelijk zoovele menschelijke bankroeten slechts het uitgangspunt zijn van hernieuwde grootheid. Maar oneindig liever herinner ik aan hetgeen door mij vroeger van het «Supplement" werd getuigd [2]: «Hoe meer ik van dit werk kennis nam, hoe verdienstelijker het door mij is

[1] Zie Mr. J. A. van der Chijs' *Plakkaatboek*, dl. XVI, bl. 570—583.
[2] Bl. XXII, onder N° 86, van mijn *Oost-Indië's Herstel* (1911).

gevonden." Vandaar ook ondervolgende aanvulling uit 's Rijks algemeen archief.

Toen het Britsche bestuur over Java en onderhoorigheden aan de voor de overneming uit Holland gezonden Commissie-Generaal de voormalige Nederlandsche koloniën moest teruggeven, maakte het voorwaarden, waaraan zich onze vertegenwoordigers met of zonder protest hadden te onderwerpen. Daartoe viel te rekenen, dat de in 's landspakhuizen aanwezige gouvernementskoffie moest beschouwd worden Britsch eigendom te zijn. C.C.G.G. namen dat product tegen een door hen geoordeelden betamelijken prijs over; de betaling geschiedde echter niet in gereed geld, doch met afgifte van wissels op ons departement van Koloniën. [1] Hoe werd nu verder over die koffie beschikt?

In de eerste plaats verkochten zij er ondershands partijen van, daartoe gedrongen door den nood van hun kas. [2]

In de tweede plaats belaadden zij er een paar koopvaardijschepen mede, die deel hadden uitgemaakt van de z.g. Eerste expeditie en die alzoo van een retourvracht naar Holland verzekerd werden. C.C.G.G. hadden hiermede de beste bedoelingen. Het bezwaarde hen eenigszins het Opperbestuur verdriet te zullen aandoen met het trekken van de wissels; zij wilden dit daarom ten spoedigste lenigen door het bericht, dat weldra gouvernementskoffie kon verwacht worden ten verkoop op de Amsterdamsche markt en met de opbrengst waarvan althans gedeeltelijk de wisselschuld werd betaald [3]. Geheel in orde was de zaak niet; immers C.C.G.G. waren én volgens het Regeerings-Reglement, én volgens hun Instructie, verplicht de gouvernementsproducten te verkoopen in Indië. Op die bepalingen hebben zij echter nooit bijzonder gelet; zij hadden er veeleer een aardigheid in om den Amsterdamschen handel te verrassen met de aanbrengst van die koffie in Holland [4].

In de derde plaats werd aan een deel van het product een zeer speciale bestemming gegeven. Bij 's Konings besluit d.d. 9 Mei 1815 N° 5 was aan de naar Indië vertrekkende Commissie-

[1] Zie bl. 213—233 van mijn werk over het Nederlandsch-Indisch bestuur in 1817 (1913), nader verkort aan te geven *Bestuur-1817*.

[2] Als noot 1.

[3] Als noot 1, doch bl. 233—234.

[4] Als noot 1, doch bl. 226—228.

Generaal opgedragen om, voor zooveel er aanleiding toe bestond, recht te doen wedervaren aan de reclames, die het gevolg waren geweest van Daendels' verbreking der «Amerikaansche contracten"[1]. Ik heb mij weleens afgevraagd, of er niet iets te zeggen valt tegen dat, ten koste van het algemeen, herstellend terugkomen op schaden, veroorzaakt onder vroegere, door omwenteling en verovering weggevaagde besturen, vooral ook omdat dit consequent niet is door te voeren, zoodat het zich bepaalt tot enkele bevoorrechten, soms tot menschen, die eigenlijk de schaden niet hebben geleden, maar met 'n gelukkig koopje rechtverkrijgenden zijn geworden. De tijdgeest eener «Restauratie" brengt echter zoo'n terugwerking wel eenigszins mede en de onze van 1813 is er ook in andere opzichten niet bevrijd van gebleven [2]. Bovendien doe ik er het zwijgen aan toe, nu, gelijk wij aan het slot van dit artikel kunnen lezen, dat onze waardige Rutger Jan de opvatting zoo braaf heeft gevonden. Ja, wij waren destijds buitengewoon braaf, men noemde het «Oud-Hollandsch"!

De Commissie-Generaal, den 19n Augustus 1816 de Regeering te Batavia aanvaardende, rekende het mede tot hare eerste daden een commissie te benoemen ten einde de reclames, betrekkelijk Daendels' handeling te onderzoeken. Dat werk was op het einde van 1816 zóó ver gevorderd, dat C.C.G.G. bij depêche d.d. 31 December aan Koloniën konden berichten, dat zijzelven, zoodra hun werkzaamheden het toelieten, de zaak ten spoedigste tot een gezet punt van overweging zouden maken. En nu reeds niet alleen overweging; want de rechten der twee belanghebbende New-Yorksche handelshuizen *Le Roy Bayard en Mc. Evers* en *Jacob Le Roy en Zoon* bleken deels al dadelijk zóó overtuigend uit het voorafgaand commissoriaal onderzoek, dat C.C.G.G. geen bezwaar maakten om, vóór zij nog over de zaak in haar geheel beslist hadden, aan den agent dier firma's te Batavia af te staan 8000 pikols van de Engelsche koffie tegen 9 piaster het pikol. De agent bevrachtte met het product den koopvaarder *Rufus King*, een Noord-Amerikaansch schip, doch bestemd voor Amsterdam.

---

[1] Zie broeder *De Roo*, dl. II, bl. 91* v.v. Het K.B. op bl. 583—584.

[2] Ik denk hierbij aan de in 1814 in het leven geroepen „uitgestelde schuld", waarbij men terugkwam op de tiërceering van 1810.

Overigens beschouwden C.C.G.G. én deze onderhandsche afstanddoening van de landsproducten, én dien in de eerste plaats vermelden verkoop als slechts door de omstandigheden gevorderde uitzonderingen op den regel van openbaren verkoop, dien zij het voordeeligst achtten en waaraan zij zich dus in het vervolg zooveel mogelijk dachten te houden [1]. Regeerings-Reglement en Instructie lieten hen anders in dit opzicht vrij: alleen was bepaald de verkoop in Indië, hetzij ondershands, hetzij openbaar.

C.C.G.G. beijverden zich over al hetgeen zij in deze hadden gedaan en gedacht te berichten aan departementschef Goldberg.

Als zij bij depêche d.d. 12 November 1816 N° 26 van de wisseltrekking melding maakten, voegden zij er aan toe [2]:

«Wij zijn echter tevens met ernst bedacht op het middel om de vaderlandsche kas voor die uitgave te vergoeden, en hoopen binnen weinigen tijd twee der haar hier ingehuurde transportschepen, namelijk *de vrouw Aletta* en de *Aurora* met eene lading koffij aan U Hoog Edel Gestreng' consignatie te bevrachten.

«Om daartoe in staat te zijn, hebben wij met aandrang vastgehouden, dat de hoeveelheid koffij, op welke het Britsche Bestuur volgens eene daarvan gemaakte berekening uit de inzame van dit jaar regt had, door hen niet in natura zoude worden naar zich genomen, maar dat dezelve ter onzer beschikking gelaten zou worden, en de waarde daarvan gerekend tegen 6 Spaansche matten per picul van 125 ℔, aan hen door ons uitgekeerd, hetwelk dan ook alzoo is bepaald.

«Wij hebben voorts ter bereiking van dat zelfde doel een prijs van 8 à 9 Spaansche matten, welke ons door particulieren was geboden, van de hand gewezen, geheel overtuigd van den goeden indruk, dien het in Nederland maken moest, wanneer wij die koffij in natura overzonden!"

Ruim 'n maand later, den 14^{n} December 1816, schreef Elout particulier over dezelfde zaak aan Goldberg; doch hij kwam nu tevens op de Amerikaansche verzending, namelijk meldende [3]:

«De Aurora, capt^{n} Brandlicht, is thans te Indramayoe en zal daar ongeveer 3000 pikols koffij voor rekening van het Neder-

---

[1] Zie *Bestuur-1817*, bl. 228—230.

[2] Zie mijn artikel in de *Bijdragen*, dl. LXII (1909): „Mr. C. T. Elout als minister van Koloniën, bl. 124.

[3] Zie mijn „Oost-Indië's Herstel" (1911), bl. 432—433.

landsch Gouvernement innemen [1]; de Vrouw Aletta neemt te Passoeroean in 8000 pikols koffij, eenige bindrotting en oud

[1] In het fort te Indramajoe was een koffieloods, die, ledig zijnde, hetzij al dan niet ten gevolge van de komst der *Aurora*, gebruikt werd om er in op te sluiten 'n paar honderd rebellen uit de Krawangsche onlusten; dezen wilden 's nachts uitbreken, hetgeen het jammerlijk gevolg had, dat velen in die vruchtelooze poging een smartelijken dood vonden. Van deze „schrikkelijke gebeurtenis" maakte ik melding in *Herstel*, bl. 297—298. Toenmaals bevonden zich schipbreukelingen van het Britsche schip de *Alceste*, komende van China met het gezantschap-lord Amherst op Java, die over het gebeurde te Indramajoe hoorden en daarin aanleiding hebben gevonden op het Nederlandsch koloniaal bestuur natuurlijk te schelden; het geschiedde o. a. in het *Journal*, dat de derde commissaris van dat gezantschap, Henry Ellis, over de „Proceedings" in 1817 deed verschijnen; op bl. 457 schreef hij over onze C. C. G. G.: „their conduct, however, on a recent occasion, in appearing to sanction by promotion the proceedings of an officer who commanded and superintended the massacre in cold blood of four hundred insurgent prisoners, breathes a very different spirit from that of their predecessors in the government." Hetzelfde jaar 1817 verscheen een heftig artikel, vermoedelijk uit dezelfde bron, in het bekende tijdschrift *Quarterly Review*. Dat deze gemeene aanvallen niet onweersproken bleven, werd o. a. aangeteekend op bl. 525, laatste stuk van de *Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa* door N. G. van Kampen, waarin het volgende staat vermeld: „De wreedheden, waarover de Engelschen terstond, uit spijt over den zoo spoedig gedempten opstand, de Nederlanders beschuldigden, werden door Kapitein Brandligt, die mede deel in het onderdrukken der muiterij had genomen, tegengesproken." Het was echter moeilijk uit dezen zin op te maken, dat met Brandligt een koopvaardij-kapitein bedoeld werd, en nog lastiger te weten, waar de tegenspraak gedrukt stond. Het hierboven in den tekst medegedeelde bracht mij echter op het spoor, in verband met den tijd van de komst der *Aurora* in Holland en de verschijning der Britsche verhalen, een en ander, naar ik vermoedde, in de laatste helft van 1817. De *Amsterdamsche Courant* van 1818, o. a. aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, maar even opslaande vond ik het gezochte dadelijk, namelijk in het nommer van 3 Januari 1818! Voor zoover mij bekend, is dit tot dusverre de eenige bron van kennis over de nadere bijzonderheden der gebeurtenis, want van de resultaten der op last van den Landvoogd bevolen onderzoekingen „omtrend de noodzakelijkheid der wreede maatregelen" — zie *Herstel*, bl. 298 — las ik niets naders. Toen ik echter met Brandligt's stuk bekend werd, hield ik mij reeds onledig met de laatste revisie van mijn werk over het *Bestuur-1817*, zoodat ik mij daar slechts kon beperken met in een noot 3 op bl. 57 te verwijzen naar het stuk, dat ik aan dit artikel zou voegen; vandaar nu zijn opneming als bijl. IV (bl. 486), terwijl ik daaraan op bl. 490 toevoegde als bijl. V het stuk van de *Quarterly Review*. De weerspraak heeft natuurlijk geen invloed uitgeoefend op het schelden van Engelsche zijde. Als in 1818 de geneesheer Abel van hetzelfde gezantschap-Amherst ook een reisverhaal uitgeeft, herhaalt de *Quarterly Review* zijn aanvallen, gelijk ik reeds memoreerde in noot 2, bl. 41 van mijn *Herstel*.

ijzer voor ballast; de lading dus dezer twee schepen is ruim voldoende ter betaling der wissels welke wij voor eenige tijd voor de f 200/m. ropijen getrokken hebben. Uwe Excellentie ziet wat wij doen willen zoo wij maar kunnen.

«Nu moeten wij voor de amerikaansche huizen producten sparen, die schadevergoeding moeten hebben wegens de verbroken contracten ten tijde van den Gouverneur Generaal Daendels. Een hunner schepen is hier; en wij zullen die eene lading medegeven: want hoezeer wij nog geen officieel rapport hebben van de commissie tot onderzoek, die wij benoemd hebben, weten wij reeds dat aan een dier huizen een veel grooter som zal worden voldaan dan deze lading bedragen zal. Intusschen zal (zooveel weet ik er reeds van) eene hoogstaanzienlijke som van de rekeningen kunnen worden afgetrokken."

Den 8n Februari 1817 meldde Elout andermaal particulier aan Goldberg over deze laatste zaak [1]: «Het schip *Rufus-King* voert eene hoeveelheid koffij mede, welke wij op rekening van den agent van het huis Le Roy Bayard en Mc Evers hebben afgestaan." Hiermede werd op een schuld van f 198.754, die C.C.G.G. erkend hadden, f 162.800 betaald [2].

Twee dagen later, bij depêche d.d. 10 Februari 1817 N° 52, behandelden C.C.G.G. al de drie hiervoren aangewezen onderwerpen, door den Departementschef het volgende mede te deelen [3]:

In den eersten aanvang van ons bestuur, en kort daarna dwong ons de behoefte aan gereed geld, tot het afzetten van eenige producten bij onderhandsche verkoopingen.

Zeer spoedig echter zagen wij in dat deze wijze, welke op het einde der Britsche administratie was ingevoerd en door ons op denzelfden voet gevolgd, groote bedenkingen in zich had.

De zeer uiteenloopende prijzen, welke door de kooplieden wierden aangeboden, de toevallige voorrang, welke den een boven den ander verkreeg, en meer andere omstandigheden, deden ons de noodzakelijkheid gevoelen om zoo spoedig mogelijk over te gaan tot het aanleggen van openbare veilingen, waar de concurentie vrij en algemeen was, en dus het gerief der kooplieden en het belang van den Lande te gelijk konde worden in acht genomen.

Eene eerste openbare verkoping zal alzoo plaats hebben op den

[1] Deze brief in bijl. XXXVIII, bl. 178, van *M. L. v. Deventers' Gezag*.

[2] Zie den geh. brief van C.C.G.G. d.d. 3 September 1817 bij *De Roo*, dl. II, bl. 602.

[3] Rijksarchief.

15 dezer, waarvan wij de eer hebben hiernevens de voorwaarden te voegen.

Na de bekendmaking van deze verkoop zijn ons reeds vele aanzoeken gedaan tot eene onderhandsch afstand, en is ons zelfs geboden een prijs van 9¼ Spaansche mat per Picul; dan vastelijk besloten hebbende den eens ingeslagen weg te blijven bewandelen, zoo hebben wij die aanbiedingen van de hand gewezen, en vleijen ons, immers voor een gedeelte der koffy, nog eene hogere prijs te zullen verkrijgen.

Om de liefhebbers aan den gang te houden, en eenigzints meester van de markt te blijven, zullen wij steeds niet te groote hoeveelheden te gelijk aanslaan.

De koffypluk wordt in de Preanger Regentschappen en Bataviasche ommelanden thans berekend op acht en veertig Duizend Pikuls, eene niet zeer groote hoeveelheid; eene en andere oorzaken schijnen daartoe te hebben medegewerkt [1]. Van deze quantiteit is reeds een gedeelte vroeger verkocht; een gedeelte evenwel ten bedrage van 8500 Piculs met de schepen de Aletta en de Aurora aan de consignatie van UHoogEd Gestrenge gezonden en nog 8000 aan den agent van de Amerikaansche huizen Le Roy en C° in betaling afgestaan.

Men berekend den oogst van dit jaar, waarvan de inzaam gewoonlijk in October begind op Zeventig Duizend Pikuls; dan ook deze administratie, gelijk veele anderen, vereischen nader onderzoek en naauwkeurig toezigt. De koffy staat meerendeels fraaij en belooft van goede kwaliteit te zijn. Wij zullen wijders ten aanzien der verkopingen van dat product zoo wel als van andere, zoodanige nadere en vaste bepalingen maken, als wij ten meeste voordele noodig oordelen, en wij zullen niet in gebreke blijven UHoogEdelGestr. daarvan verslag te doen.

Wij hebben begrepen de betaling in zilver geld te moeten laten doen om alzo de wisselkantooren te styven. Door het aannemen van koper toch in de pachten en belastingen is de agio van hetzelve wel merkelijk verminderd, doch wordt ook nu minder zilvergeld in kas gestort, en die maatregel was toch hoogst noodzakelijk.

Zoo over die productenveilingen als over het zenden van producten naar Holland schreef Elout nog particulier d.d. 10 October 1817 aan Goldberg [2]:

«De laatste koffijverkooping van 10.000 pikols op 30 Septr heeft boven verwachting opgebragt; de doorgaande prijs, die gemaakt is, was ruim 12 Sp. D.; eerlang zal er eene gelijke plaats hebben. Wij hebben nu de goede uitwerking van publieke

---

[1] Dat is door mij goed overgenomen.

[2] In *Bestuur-1817*, bl. 387; zie mede bl. 215 aldaar.

verkoopingen gezien; daar voorts eene aanzienlijke partij koffij (en ook rijst, arak) met Z[r] M[s] schip *Amsterdam* gezonden wordt tot dekking der door ons op Uwe Exc. afgegeven wissels gedeeltelijk, hebben wij met spaarzaamheid aan de chertepartij der transportschepen moeten voldoen. — Onderhandsche verkoop was geheel niet raadzaam; de geheele bodems met producten te bevrachten, nu ondoenlijk. Wij hebben om hen te gemoet te komen en voor andere particuliere schepen ook nog wat te bewaren, hun voor de hier te betalen vrachtpenningen wat koffij afgestaan."

Van deze geheele correspondentie hebben C.C.G.G. bitter weinig genoegen beleefd.

Vooreerst leidde het slot der depêche van 10 Februari 1817 over het eischen van betaling in zilver bij de veilingen tot aanmerkingen, uit Holland; hiermede toonden zij het echter zóó eens te zijn, dat bereids te voren er verandering in gebracht was. Het gold voor een grondbeginsel van het door het Opperbestuur voor Indië aangegeven Muntstelsel, dat "nooit eenig onderscheid" tusschen zilver, koper en papier zou worden aangenomen. C.C.G.G. hadden dat dan ook ten grondslag gelegd van hunne bij publicatie van 14 Januari 1817, Stbl. N° 4 afgekondigde muntregeling [1]; maar zijzelven zondigden ertegen, niet slechts door de daarin opgenomen bepaling, trouwens ook krachtens koninklijk bevel, dat de in- en uitvoerrechten in zilver moesten voldaan worden, doch tevens door te adverteeren bij de productenveilingen, dat de koopers moesten betalen "in klinkende zilveren muntspeciën" [2]. Hierop antwoordde Goldberg particulier aan Elout d.d. 17 September 1817 [3], dat hij dit afkeurde "als van zelven medebrengende de twijfeling aan de onwrikbare waarde van het papier." Deze schreef toen den 28[n] Maart 1818, dat het verkeerde hiervan was ingezien, zoodat de eisch niet meer gesteld werd [4].

Maar met dat zenden van de producten naar Holland liep het minder aangenaam af!

Na de overspanning der dagen van 1813—1815 had de

[1] Artt. 15 en 16 der Muntpublicatie.

[2] Zie o. a. de advertentiën in de *Bataviasche Courant* van 24 Januari, 1 en 8 Februari 1817.

[3] In *Bestuur-1817*, bl. 383.

[4] Zie *Bestuur-1817*, bl. 160.

publieke geest van het Nederlandsche volk en zoo ook wat men noemde de Handel van Amsterdam zich eenigermate ten sluimer gelegd, deze in afwachting van den uit zichzelf uit den Oost aankomenden gouden regen [1]. Men had ook destijds een in zeker opzicht eng begrip over handels- en ondernemingsgeest. Er waren op Java eenige duizenden pikols gouvernementskoffie. C.C.G.G. verkneuterden zich in de gedachte, naar wij lazen, dat het overzenden van een deel dier koffie naar Amsterdam op een paar Nederlandsche koopvaarders een prettigen indruk zou maken. Den Handel liet echter dat zaakje zóó koud, dat de nachtpit heelemaal inbrandde, op het vernemen, dat het product niet te Batavia was verkocht! En om de ontevredenheid erover te bezweren, kregen voor het vervolg de gezagvoerders der naar Java vertrekkende schepen mede z.g. kredietbrieven, in gevolge waarvan zij gemachtigd werden om op de veilingen mede te dingen en bij toewijzing als de meestbiedenden niets in Indië te betalen, daar het in Nederland mocht plaats vinden, terwijl voor de richtige voldoening het gekochte tot zekerheid werd gegeven. Aperte lastgeving aan C.C.G.G., om product aan de houders dier brieven af te staan, konden dergelijke stukken wel niet inhouden, omdat, daargelaten dat er wellicht geen product te verkoopen viel, de Indische kas zelf het provenu der veilingen kon noodig hebben. Dat was de theorie; maar dergelijke brieven hielden dan toch stilzwijgend in een zedelijke pressie op de Indische regeering om erin te berusten, dat én product én het geld ervoor naar de andere zijde der Linie gingen [2].

Zoowel van de gerezen teleurstelling, als van het daardoor aan de hand gegeven middel om tegen herhaling te waken, gaf de departementschef Goldberg kennis aan C.C.G.G. bij een

---

[1] Over den publieken geest, zie mijn werk over de *Teruggave* (1910), bl. 100—101, 102—105 en speciaal over den Handelsgeest, mijn *Herstel*, bl. 13—14. — Prof. C. van Vollenhoven schreef in een fraai gesteld en opgevat artikel over „Hogendorp": „Van den onvolprezen woensdagochtend 17 november 1813 af tot op 's vorsten inzwering in de nieuwekerk op 30 maart 1814 gaat alles klimmende. Maar dan, na zóóveel van de natie gevergde inspanning — vier heele maanden! —, zakken wij als een podding ineen. Het Nederland onder de besluitenregeering heeft niets van een land van bloed en van grootheid. Het is de 'natie van kruiers'." Bl. 8 der aflevering Januari 1913 van *De Gids*.

[2] Over de Kredietbrieven, zie in het breede mijn *Bestuur-1817*, bl. 238—252.

depêche van 25 Mei 1817 [1]. Behoeft het betoog, dat als men kinderlijk verheugd is met de menschen een pleziertje te doen en men krijgt dan ten antwoord: «Plezier? De lui hebben erover in wanhoop gepruild", — dat dan een groot gevoel van wrevel wordt opgewekt? Zoo was het en niet het minst ook over het feit, dat aldus de Indische regeering telkens vermaand werd om maar niet aanhoudend wissels te trekken, doch ook regelmatig de aldus ontstane schulden af te betalen. Hun — toch steeds ten zeerste vervuld geweest van zorg, gelijk zij verklaarden te zijn èn voor *'s Konings kas*, naar de nogal vreemde uitdrukking van Muntinghe bij het noemen van de koloniale geldmiddelen [2], èn voor de Commercie, zooals men liever schreef dan Handel — hun aldus een knip op den neus gezet! C.C.G.G. hebben het niet op zich laten zitten, maar zich geducht geweerd bij een depêche d.d. 23 December 1817 N° 90 [3].

Elout noemde het stuk in zijn particulieren brief van twee dagen te voren aan Goldberg [4] «eene apologie voor het zenden van producten naar Nederland, voor rekening van het Gouvernement"; voorts eraan toevoegende: «Ik geloof dat onze redenen onwederlegbaar zijn, en tevens dat wij aan UHEdG. zelve meenige onaangename aanmerking zullen bespaard hebben, die naauwziende doch met den staat der zaken minder bekende menschen, en daaronder ook vitters van professie, u zouden gemaakt hebben, zoo er een grootere post op het budget had

[1] De belangrijke depêche uit het Rijksarchief opgenomen in bijl. N° I. (bl. 460). Ten aanzien van de dubbele nummering 34 en 37 61/2, zoowel van deze missive als van andere brieven, die met aanvang 1817 door den departementschef van Koloniën worden geschreven, zie mijn *Bestuur-1817*, bl. 3—4.

[2] „'s Konings schatkist, voor zoo verre namelijk als de Indische kas bij uitstek als zoodanig mag worden beschouwd": in het „Rapport van H. W. Muntinghe over den Nederlandschen handel, bepaald op Indië" in de Elout-Bijdragen van 1863, bl. 288.

[3] Rijksarchief. De breede missive in bijl. N° II (bl. 463). — De intusschen opgetreden minister Falck heeft het verweer beantwoord bij depêche d.d. 14 Juni 1818 N° 8/7: zie bl. 197—198 van mijn Elout-werk, vermeld hiervóór op bl. 448 noot 2. — De laatste alinea van mijn bijl. N° II handelt over rijstuitvoerverbod en over een koninklijk bevel tot het zenden van rijst naar Holland. Ter opheldering van een en ander gaf ik over het eerste onderwerp een Naschrift aldaar; terwijl ik aan het tweede wijdde een afzonderlijke bijlage N° III (bl. 478): ik vestig de aandacht van den lezer op een en ander.

[4] Deze brief is opgenomen in *M. L. van Deventers' Gezag*, bijl. XLVI, bl. 210.

moeten komen, dan nu noodzakelijk zal zijn. Wij verdienen dus van U dank, en geen berisping." Vriendelijk zelfbehagen.

Waar wij alzoo zijn bekend geraakt met hetgeen Amsterdams handel wenschte en verwachtte, kunnen wij ons voorstellen, wat er in de gemoederen omging toen, om te beginnen, Rufus' hoorn de heeren deed ontwaken; 't scheen wel of een nieuwe verovering voor de deur stond. Daar men toch niets te doen had, praatte men maar raak over Amerikaansche productentinvasie ten koste van braaf Amsterdam [1]. Doch zoo het gansche Nederlandsche volk in den dut scheen geraakt, niet alzoo de „Vader des Vaderlands", die zijn nachtwaken ten offer bracht voor de belangen van de „dankbare onderdanen van den besten Koning" [2]. Zoo ook liet hem de Rufus-smartkreet van Nederlands hoofdstad geenszins ongevoelig. Bij ondervolgend kabinetsschrijven, gedagteekend Middelburg 11 Augustus 1817 N° 35 deed hij Koloniën inlichting vragen [3]:

De Koning is onderrigt geworden, dat de aankomst te Amsterdam van een Amerikaansch schip met koffy beladen, regtstreeks van Batavia, alsmede de tijdingen bij de commercie ontvangen dat al de voorraad van koffy aan Amerikanen zoude zijn verkocht en de Nederlandsche bodems zich zullen moeten te vrede houden met arak en soya, welke artikelen reeds aanmerkelijk verliezen (geven ?), eenen zeer onaangenamen indruk heeft gemaakt. Ik vinde mij gelast UHoogEdGestr. daarvan te informeren, en tevens het verlangen van Z. M. te kennen te geven

[1] Sinds de afsluiting onzer koloniën van het moederland door den oorlog, waren o. a. Amerikaansche schepen de producten komen opkoopen. Zie wijders mijn *Bestuur-1817*, bl. 114, 212, 229.

[2] De aangehaalde woorden ontleend aan een verhaal over 's Konings bezoek aan Middelburg d.d. 12 Augustus 1817 voor de opening van de haven aldaar: zie *Amsterdamsche Courant* van 19 Augustus 1817 N° 194. Het via Batavia op China varende koopvaardijschip *Middelburg* was erbij tegenwoordig: zie over de bescherming, die men dat schip wenschte verleend te zien, mijn *Bestuur-1817*, bl. 410. —. Dr. C. de Vooys in zijn Inleiding tot Geel's „Onderzoek en Fantasie" schrijft over het insluimeren van den publieken geest: „Onder 'de beste der koningen' herademde men, na de doorgestane angsten, in een behaaglijke rust. Met het twistvuur ging er ook veel energie in de doofpot." Zie het hierna op bl. 459, noot 2, aan te halen artikel in het tijdschrift *Groot-Nederland*. — Over 's Konings nachtwaken, verg. de Inleiding op de Elout-Bijdragen van 1863, bl. XXV, de laatste alinea van noot 1. — De billijkheid vordert mede te erkennen, dat als men leest, de vorsten-regeeringen van die dagen in Europa, en van de gedragingen dier vorsten, men inderdaad tot de slotsom moet komen, dat, vergelijkenderwijs gesproken, koning Willem I een uitstekend, plichtbetrachtend vorst was.

[3] Rijksarchief.

om uwe gedachten te vernemen, in hoeverre de voorsz. aankomst en tijding het gevolg zijn van den verkoop van koffy door het Engelsch bestuur op Java gedaan, en dus wel voor het ogenblik een wezenlyk kwaad daarstellen, maar dat onvermijdelijk is en uit den aard der zaak zal komen op te houden; dan wel of de directe aanvoer van Batavia met Amerikaansche schepen eenige andere oorzaak hebben kan, zoo ja, welke, en ook casu quo of, en welke middelen van voorziening in dezen te voordeele van de Nederlandsche handel en scheepvaart zouden kunnen worden in 't werk gesteld.

Gelukkig was de Departementschef door de depêche der C.C.G.G. van 10 Februari (bl. 450) op de hoogte gebracht van hetgeen tot de onrust had aanleiding gegeven: het gold hier toch volstrekt niet een bevoorrechting aan een schip van vreemde vlag, en dan nog liefst van die toch al zoo opdringende Amerikanen, maar een manier, hetzij die dan al of niet bevredigde, van vereffening eener Amerikaansche schuld wegens de verbreking indertijd van contracten onder Daendels. Na bij geheim rapport d.d. 19 Augustus 1817 N° 15 dit uiteengezet te hebben, vervolgde de Directeur-Generaal aldus [1]:

Van eenige anderen verkoop van koffy aan Amerikanen is den ondergeteekenden volstrekt onbewust, hoezeer die echter mogelijk zoude kunnen zijn, niet alleen uit vroegere transactien van het Engelsch Bestuur, of dat particuliere kooplieden eenigen verkoop aan dezelven hadden gedaan, maar ook als een gevolg van de door Kommissarissen Generaal noodzakelijk geoordeelde maatregel, om in plaats van onderhandsche verkoop, openbare veilingen aan te leggen, waar de concurrentie vrij en algemeen was, en het gerief der kooplieden, met het belang van den Lande te gelijk konden worden in acht genomen; dien overeenkomstig is eene eerste veiling gehouden op den 15 february dezes jaars van 15000 Pikols koffy, waarvan de conditien bij deze kopijelijk worden overgelegd, en de uitslag heeft volkomen aan de verwachting beantwoord, dewijl de prijzen van de eerste kwaliteit, door elkander genomen, gerezen zijn tot 9¼ à 9¾ Spaansche matten per Pikol en die van de tweede soort tot 8½ Sp. zonder de vendu-regten, welke nog 6 pCt. bedragen [2]. Om echter de liefhebbers aan den gang te houden en eenigzins meester van de markt te blijven, zouden steeds niet te groote hoeveelheden te gelijk worden aangeslagen. Dan hoezeer Kommissarissen Generaal hierdoor in hun gevoelen bevestigd waren, omtrent het voordeelige dat voor het Gouvernement in de

[1] Rijksarchief.

[2] Goldberg ontleende dit aan een depêche van 3 Maart 1817, medegedeeld in *Bestuur-1817*, bl. 228, noot 3.

Publieke verkoopingen van producten gelegen zij, voorzagen dezelve nogtans, dat in bijzondere omstandigheden, van deze wijze van verkoop wel eens zou moeten afgegaan worden.

Uit dit berigt blijkt derhalve ten klaarsten dat de bij de commercie ontvangen tijdingen, alsof de geheele voorraad van koffy aan Amerikanen zou zijn verkocht geheel ongegrond is en de verkoop van koffy aan die natie zelfs als overdreven moet worden beschouwd.

Behalve de lading koffy, met het Amerikaansche schip Rufus King, zijn, sedert dat Java onder het Nederlandsch bestuur is teruggekeerd, wel enkelde schepen van die natie daar met producten beladen; doch hetwelk voornamelijk aan ontstentenis van Nederlandsche schepen moet toegeschreven worden en welke Amerikaansche schepen dan ook meestal in Nederlandsche havens zijn binnengekomen.

Doch daar er sedert een twintigtal Nederlandsche bodems tot den vaart en handel op Java zijn uitgerust, en deze vaart meer en meer zal toenemen, wanneer aan de derwaards vertrekkende schepen, hetzij voor het overvoeren van troepen, of door het aanbrengen van behoeften voor het Gouvernement, eene gedeeltelijke uitvracht, kan worden bezorgd, zoo zal de ondervinding moeten doen zien, of en in hoe verre deze voordeelen, gevoegd bij de zwaardere belastingen, welke onder het Engelsch Bestuur op de vreemde schepen zijn gelegd, en door Kommissarissen Generaal, tot nadere voorziening in stand moeten worden gehouden, zullen kunnen strekken, om de vaart en handel op de Oost-Indische Bezittingen voor de Nederlandsche schepen te verzekeren.

De uitslag hiervan, zoo wel als het ontwerp van Heeren Kommissarissen Generaal omtrent de belastingen van den vaart en handel in Oost-Indie, bij hetwelk de Nederlandsche schepen minder aan in- en uitgaande regten dan de uitheemschen zullen betalen, zal derhalve eerst moeten worden afgewacht, alvorens te kunnen beoordeelen, of en in hoe verre nadere maatregelen van voorziening noodzakelijk zullen worden bevonden, om den Nederlandschen vaart en handel op Oost-Indië tegen den indrang van Amerikanen te verzekeren; waartoe mede veel zal contribueren, wanneer, volgens de door den Heer Minister van Buitenlandsche Zaken, in dato 28 January 1817 N° 15 aan den ondergeteekenden mede gedeelde berigten van den Consul-Generaal May in Engeland mogt worden besloten 30 pCt. uitgaande regten te heffen van de waarde van alle goederen, welke door de vreemde schepen in de Engelsche possessien zouden worden ingeladen, met restitutie van de helft, wanneer dezelve in Engeland werden aangebragt; waarvan den uitslag alsnog wordt tegemoet gezien, en welke maatregel, wanneer dezelve bij het Parlement mogt aangenomen worden, welligt ook de aandagt van Uwe Majesteit ten voordeele van den Nederlandschen scheepvaart en handel zouden kunnen verdienen

en de vrijheid tot welker daarstelling bij de onderhandelingen ook een Tractaat van Koophandel met Amerika zoude behoren te worden geconserveerd, zooals zulks door den ondergeteekenden in de redactie van art. 5 van het concepttractaat dezer dagen Uwer Majesteit aangeboden niet uit het oog is verloren.

Ik vestig de aandacht op het zinnetje, vervat in de laatste alinea van dit epistel; archiefstudie is soms werkelijk een genot en niet het minst een voortreffelijke leerschool voor stijlvorming! Het moet intusschen voor Zijne Majesteit een groote geruststelling zijn geweest, aldus verzekerd te worden, dat Amsterdams handel niet zou ondergaan in soja. Ten einde echter C.C.G.G. toch bij tijds te waarschuwen — men is in Indië soms zoo onberekenbaar vreemd — deelde de departementschef van Koloniën bij depêche d.d. 25 September 1817 deze correspondentie hun mede, de aandacht daardoor vestigende op de „gemanifesteerde intentie van Z. M", dat de nationale scheepvaart zou worden beschermd [1]. Maar er waren ook een paar Nederlandsche kooplieden te Amsterdam, die glunderden toen de Rufusbanier daar aan kwam wapperen: immers een broer en een zoon van onzen vroegeren Raadpensionaris hadden er een handelshuis, en nu wilde het toeval, dat zij met de correspondentie der beide Amerikaansche firma's belast waren, die voor de bestaande contracten opkwamen.

Goldberg begreep wel, dat het bericht der gedeeltelijke afdoening evenzeer den ouden heer Schimmelpenninck plezier zou doen, en aangezien hij er van vroeger tijd betrekkingen mede onderhield, haastte hij zich hem in te lichten [2]. Met de aankomst van *Rufus King* werd deze beleefdheid beantwoord door een schrijven aan Goldberg, dat op kostelijke wijze illustreert den geest dier tijden, waarin de Hollanders vergoeding

[1] In het aangehaald werk van M. L. van Deventer, bl. 201.

[2] In een brief van R. J. Schimmelpenninck uit Amsterdam 26 Maart 1805 aan den heer J. Goldberg te 's-Gravenhage (Rijksarchief) komt het volgende voor:

„Onder de vele zwaarwichtige overdenkingen welke niet missen kunnen mij thans bezig te houden, beurt mij niets meerder op dan het vertrouwen van in het volvoeren van de zware taak, die mij beschoren schijnt te zijn, eerlijke en kundige medearbeiders te zullen hebben; onder deze telle ik U bij voorraad en ik make staat dat gij uwen ijver en talenten niet aan den dienst van het vaderland, noch aan de vriendschap te mijwaarts onttrekken zult.

„Ik ben nog niet recht gezond en mijne oogen zijn zeer zwak."

Bij besluit d.d. 1 Mei 1805 N° 6 van het Staatsbestuur werd Goldberg lid van den Staatsraad.

zochten „voor het gebrek van volkskracht, door zich te koesteren in de roem van het verleden, en door het opschroeven van eigen voortreffelijkheid" [1], en waarin zij zich geloofden „de besten van Europa" te zijn [2]! Ziehier [3]:

Hoog Edel Gestrenge Heer, Zeer geëerde Vriend!

Ontvang mijn opregten dank voor het aangenaam blijk van UHoog EdGestr. attentie aan mij gegeven, in de mededeeling van het gebeurde op Java, betrekkelijk de schadevergoeding voor de Noord Amerikaansche Huizen; de wijze waarop deze belangrijke zaak door onzen Koning, door UHoogEd.Gestr. en door Heeren Kommissarissen Generaal beschouwd en behandeld is, brengt in onze gedachten terug, de kenmerken van die ware staatkunde en voorvaderlijke goede trouw, waardoor onzen Staat zins eeuwen die hoogachting bij de Mogendheden en dat onbepaald vertrouwen bij de handeldrijvende wereld verwekte waardoor grootendeels het Vaderland zijn verbazenden bloei heeft te danken gehad; ook nu zal de rechtvaardige behandeling van deze zaak, medewerken om een ieder, en vooral de Noord Amerikanen te overtuigen dat de oude voorvaderlijke beginselen nog bij ons Gouvernement blijven huisvesten, en het Vaderland zal met woeker terugontvangen, de opofferingen, welke hetzelve zich in deze getroost om aan de regels der regtvaardigheid getrouw te blijven.

Ontvang HoogEdelGestrenge Heer de vernieuwde verzekering der bestendige groeten van hoogachting en vriendschap, waarmede ik de eer heb te zijn

Den Huize Nijenhuis — *Uwer Excellentie Dw. Dienaar*
23 Junij 1817. — R. J. Schimmelpenninck.

De Koning heeft bij besluit d.d. 17 April 1818 N° 149 de beslissingen van C.C.G.G. in zake de toe te kennen schadevergoedingen goedgekeurd [4]. Bij ministerieele depêche d.d. 4 Mei 1818 N° 150 kregen C.C.G.G. er kennis van.

Juli 1913.

---

[1] Dr. C. De Vooys.

[2] Zie Frans Coenen in *Groot-Nederland*, November 1912, bl. 564—565, waarin ook de aanhaling ad noot 1.

[3] Rijksarchief.

[4] *De Roo*, dl. II, bl. 603. Aan het hoofd naast N° 227 staat de drukfout 13 April; evenzoo in de inhoudsopgave, bl. VII. — De eindbeslissing hadden C. C. G. G. genomen bij besluit d.d. 28 Augustus 1817 N° 9; dit stuk zonder nommer opgenomen bij *De Roo*, dl. II, bl. 589—603.

BIJLAGEN.

N° I. Depêche d.d. 25 Mei 1817 N°s.34 en $37^{G\,1}/_2$ van Koloniën aan de Commissie-Generaal [1], behoorende tot de noot 1 op bl. 454:

Mij refereerende aan mijne missive van den 8 April ll. N° 7, waarbij ik U.H.E.G. de receptie accuseerde van derzelver ostensible depêches N°s 14 en 29 en van de secrete Lett. A tot E ingesloten; mijne resumptie reserveerende, totdat ik de dispositie van Z. M. op dezelve zoude hebben ontvangen; doch tot heden nog niet geschied zijnde, vermoedelijk omdat Hoogst dezelve eerst de geheele afloop der onderhandelingen wegens de overneming der bezittingen zal afwachten, ten einde zich als dan over dezelve in 't algemeen te expliceeren, zoo bepaal ik mij thans weder eeniglijk, aan U. H.E.G. de receptie te accuseeren van derzelver origineele depêches N° 30 van den 9 November en N°s 31 en 32 beide van den 29 November 1816 [2] benevens de secrete lett. I van den 29 en lett. G. van den 30 dier zelve maand, welke bij mij den 19 dezer zijn ontvangen van het schip *Vrouwe Maria* hetwelk behouden in de Maas is binnen gekomen, genoegzaam gelijktijdig met de schepen *Maas* en *Rotte Stroom* en de *Twee Vrienden*.

Ik heb den inhoud dier depêches ter kennisse van Z. M. gebragt, en, ten aanzien van het gedrag van het Britsche Gouvernement, omtrent de overgave van *Banca* en *Banjermassing* [3] aan Hoogstdezelve in consideratie gegeven om den Heer Ambassadeur Fagel te Londen, voorlopig bekend te maken met de voornaamste punten welke aanleiding zullen geven om over het tergiverseerende gedrag van het ondergeschikt Britsch Bestuur op Java, te doleren, ten einde die Minister in staat gesteld worde, om, wanneer van de zijde van het Britsch Ministerie daartoe gelegenheid mogt worden gegeven, hetzelve te kunnen prevenieren, dat dezerzijds regtmatige redenen van ontevredenheid bestaan, welke nader en officieel ter kennisse zullen worden gebragt, zoodra het Generaal Rapport wegens de overneming der Indische bezittingen met de daaromtrent onafgedaan gebleven punten zal ontvangen wezen, ten einde alles in eens te kunnen vereffenen [4].

Zoodra ik de dispositie Zijner Majesteit dienaangaande zal ontvangen hebben, zal dezelve bij eerste gelegenheid U.H.Ed.G. medegedeeld worden.

Ongetwijfeld zal het Zijne Majesteit aangenaam zijn te vernemen,

---

[1] Het besluit der Commissie d.d. 27 November 1817 N° 85 hield deze depêche voorloopig „in advies".

[2] In *Bestuur-1817*, bl. 233, dateer ik deze brieven: 28 November.

[3] Over Banka, zie *Herstel*, de afdeeling 2 op bl. 351; over Bandjermasin, aldaar bl. 377 vv.

[4] Verg. bl. 471, noot 1.

de verzekering van U.H.E.G. dat 's Rijks kas voldoende zal worden in staat gesteld tot betaling der wisselbrieven, welke wegens de overgenomen 15000 pikols koffij en de saldo's der kassen, zullen worden afgegeven [1], terwijl hetzelfde ook wordt verondersteld, ten aanzien van alle verdere betalingen, welke wegens de overige overgenomen producten en goederen als uit andere oorzaken zullen moeten plaats hebben; met verlangen worden te gemoet gezien de facturen en cognossementen van de door U.H.E.G. bij missive N° 31 toegezegde 11000 pikols koffy, welke met de transportschepen *Aurora* en de *Vrouw Aletta* zouden worden afgezonden, vermits de opgave daarvan nog te onbepaald is, om zonder eene verhooging van premie, daarop de assurantie te kunnen effectueeren, waarmede ik dus nog eenige tijd zal wachten, in vertrouwen van dienaangaande eerstdaags eene nadere en meer bepaalde opgave te zullen ontvangen. [2]

Het is zeer verre af dat deeze afzending van producten, zooals U. H.E.G. bij derzelver depêche N° 26 schijnen te veronderstellen, eene gunstige indruk bij de commercie zoude hebben gemaakt; integendeel heeft dezelve zeer ontmoedigd te vernemen, dat het Gouvernement zulk een aanzienlijk aandeel neemt in den handel van het meest gewilde en courante artikel der koffy, waardoor het uitzicht om retourlading te kunnen bekomen, zoo aanmerkelijk wordt verminderd; voegt hierbij den meestal nadeeligen uitslag der uitgezonden cargasoenen, en ziedaar redenen genoeg om eenen handel te laten varen, die zoo onzeker is en waartoe zulk een aanzienlijk kapitaal voor eenen geruimen tijd wordt vereischt.

Om deze ongunstige indruk zoo veel doenlijk weg te neemen, en de nationaale vaart en handel op Indië aan te moedigen, heb ik onlangs aan de kooplieden Melvill en Blaauw te Amsterdam, ter bevordering der expeditie van het door hun bevrachte Nederlandsche fregatschip *Antoinetta Jacoba*, kap. Foppe Baas, geaccordeerd, om met dien bodem een grooter aantal militairen van de suppletie-troepen naar Java over te voeren, volgens de bepalingen bij het Tarief, dan de verplichting van het zelve medebrengt [3], en wijders, op het daartoe door hem gedaan verzoek, aan dezelve wel willen verleenen een kredietbrief, ter somma van dertig duizend piasters uiterlijk, om produkten te kunnen bekomen bij het Gouvernement, wanneer zij die ter volladıng van het zelve schip zoude mogen verlangen, en de voorraad in de koloniaale magazijnen zulks zal toelaten, te voldoen in wisselbrieven op hem zelve, onder verband van dezelve produkten; uit den inhoud van die credietbrief, welke, als een administratieve zaak zijnde, alleen aan den Heere Gouverneur Generaal is ge-

[1] Verg. *Herstel*, bl. 101, 120, 132 en *Bestuur-1817*, bl. 233-234.
[2] Verg. *Bestuur-1817*, bl. 235, noot 2.
[3] Zie *Teruggave*, bl. 229 en *Bestuur-1817*, bl. 210 v.v.

rigt [1], zullen U. H. E. G. niet alleen ontwaren, het speciale verband van de alzoo af te staane produkten, en de verdere voorzorgen tot zekerheid van het crediet daarbij bepaald, ook, dat daarbij eene volkomen vrijheid is geconserveerd, dat bij aldien de voorraad in 's Gouvernements magazijnen, ofte andere gebiedende omstandigheden, den afstand van produkten niet mogt kunnen toelaten, de kredietbrief alsdan niet behoeft te worden gerespecteerd.

Dit voorbeeld is van eene zeer goede uitwerking geweest, zoodat sedert dien tijd reeds door onderscheiden reederijen aanzoek is gedaan, om troepen op dien voet naar Indië te mogen overvoeren. Ware de som tot uitzending van suppletietroepen bij het budget voor dit jaar niet zoo bekrompen bepaald, zoude ik zeker aan alle die aanzoeken gehoor geeven en de daarom verzoekdoenden met kredietbrieven benificeeren, ten einde zoo vele Nederlandsche schepen aan de vaart en handel op Indië te doen deelneemen, als zich daartoe zouden aanbieden; te meer, daar het Koloniaal dépot eene grooter uitzending van suppletietroepen, desnoods wel tot twaalfhonderd man kan toelaten [2], en daardoor U. H. E. G. tevens in de gelegenheid zouden gesteld worden, om bij den aanvang van het Nederlandsch Bestuur, door eene aanzienlijke Europeesche magt, den Inlander ontzag in te boezemen en de middelen van defensie dadelijk op eene respectable voet te kunnen stellen, behalve dat ook, onder zulk een aantal manschappen, welligt bekwame handwerkslieden of ambachtslieden zullen gevonden worden, die des nodig tot andere nuttige en noodzakelijke diensten zouden kunnen worden bevorderd, en waaromtrent ik mij voorstel U. H. E. G. bij eene nadere gelegenheid meer opzettelijk te onderhouden.

De bekende bekrompenheid der geldmiddelen heeft reeds aanleiding gegeeven, dat enkele rederijen van ter zijde' hebben doen blijken, dat zij zich gaarne zullen vergenoegen, wanneer het geheele transport en kostgeld in Indië word betaald, liefst in produkten tegen marktprijs of anders in kontanten, om daarvoor produkten te kunnen inkoopen, doch dat aan dezelve dan tevens ook een kredietbrief worde verleend, om des noods en wanneer de voorraad zulks zal toelaten, produkten tot completering der retourlading, tegen wisselbrieven, op den bepaalde voet te kunnen bekomen.

Ik heb alle reden om te veronderstellen, dat ik op de bovengemelde wijzen provisionel, ten minste duijzend man suppletietroepen gedurende de loop van dit jaar zal kunnen uitzenden, en vertrouwen dat zulks U. H. E. G. bijzonder aangenaam zal wezen; terwijl ik er mij voorts op verlaate, dat de zulke der schepen, welke zich op den ver-

[1] Depêche van 24 Mei 1817 N° 13, verhandeld bij Gouv. Besl. d.d. 22 December d. a. v. N° 36. Verg. *Bestuur-1817*, bl. 238 v.v.

[2] Verg. *Bestuur-1817*, bl. 213, noot 1.

leenden credietbrief, om producten mogten adresseeren, daarmeede zullen worden geriefd, zoo veel de voorraad en de omstandigheden maar eenigsints zullen kunnen toelaten.

Hierdoor zal het dubbeld oogmerk worden bereikt, voor eerst dat de nationale vaart en handel op Indië aanmerkelijk worde bevorderd, en daardoor de gelegenheid geboden, om te gemakkelijker en tot matige vracht, schepen voor de vaart en handel in Indië te kunnen bekomen, waardoor ook welligt de prijzen der retourvrachten zullen verminderen, hetgeen niet missen kan, van eenen gunstigen invloed op de verkoopsprijzen der producten te wezen; maar ook in de tweede plaats, dat U. H. E. G. daardoor in de gelegenheid zullen gesteld worden, om op eene gereede en secure wijze van tijd tot tijd gelden naar het Moederland te kunnen overmaken, zoo tot bestrijding der betalingen, die hier bij aanhoudendheid voor de Koloniën zullen moeten worden gedaan, als tot aanvankelijk rembours van de aanzienlijke voorschotten, waarmede Indien successievelijk is belast geworden, terwijl in dit systema de handel zijne vrije loop herkrijgt, de voordeelen van dezelve aan de commercie worden overgelaten en de nationale scheepvaart eene aanmoediging boven de vreemde vrachtvaarders wordt toegevoegd, die eenigsints zullen opweegen de nadeelen waarmede zij door haren langen stilstand [1] tegen deeze vreemden te worstelen hebben.

N° II. Depêche d.d. 23 December 1817 N° 90 van C.C.G.G. aan Koloniën, in antwoord van het schrijven der voorafgaande bijlage, behoorende tot de noot 3 op bl. 454:

Bij UHoogEdelGestr. brief van den 19 Maart 1816 N° 4 wierd ons herinnerd de verwachting van Z. M. «dat de aanzienlijke uitgaven, welke uit s' Rijks schatkist ten behoeve der koloniën reeds zijn en nog aanhoudend worden gedaan, eenmaal in dezelve met voordeel zullen terug keeren".

UHEdGestr. maande ons tevens aan om zooveel mogelijk te zorgen dat het schip de *Hoop en Fortuin*, hetwelk voor rekening der Chinasche maatschappij bevracht was, eene behoorlijke lading hier verkreeg, om het provenu der retouren in s' lands schatkist te kunnen overstorten, met bijvoeging «dat zulks aan de boven te kennen gegeven verwachting aanvankelijk zou beantwoorden, en te gelijk zeer veel toebrengen, tot wegneming van de ongunstige indrukken, welke het bezwarende van die uitgaven bij sommige staatslieden schijnt veroorzaakt te hebben". [2]

Deze wenk, en hetgeen wij zelve uit de Nederlandsche berigten

---

[1] *Door haren langen welstand*, las ik; met dat *welstand* zal wel stilstand bedoeld zijn, denk ik.

[2] Deze depêche is alzoo te voegen bij die vermeld in *Bestuur-1817*, bl. 193, houdende aandrang tot terugbetaling.

lezen, omtrent de aanmerkingen op den post voor het Departement van Koophandel en Koloniën, op de petitie gebragt [1], deed ons met ernst denken, hoe toch aan die verwachting best te beantwoorden.

Wij ondervonden wel, dat er nog geen uitzigt was, om de gedane uitgaven *met voordeel* in s' lands kas te doen terugkeeren [2], maar wij meenden niet te moeten verzuimen, om die uitgaven, althans dezulke welke wij zelve genoodzaakt waren op nieuws te moeten doen, te dekken en daarin te slagen was ons oogmerk.

De vertraging intusschen, die in de overname plaats had, en die overname zelve, veroorzaakten groote en zeer groote kosten, en het was dus niet genoeg naar middelen om te zien, maar naar snel en krachtig werkende middelen. Wij kozen daartoe als zoodanige, de verzending van producten naar Nederland ten behoeve van het Gouvernement.

Wij meenden groote reden te hebben om ons in deze keuze te verheugen, toen wij onder de veelvuldige blijken van goedkeuring, over de door ons genomene maatregelen, welke UHEdGest[s] brief van 16 Januarij 1817 N° 2 bevat, nog deze hoop herhaald zagen [3] «dat niet alleen bij de algemeene begrooting van uitgaven van het volgende jaar, geene uitgaven voor de Oost-Indische bezittingen zouden voorkomen, zonder te gelijker tijd te kunnen aanwijzen de middelen waaruit dezelve zouden kunnen worden bestreden; maar dat ook Z. M. zoude worden ontheven van de zorg welke deze aanvrage aan Hoogstdezelve veroorzaken zou, en eerlang het gewenschte genoegen smaken van een gunstig verschiet geopend te zien, dat in s' Rijks schatkist met der tijd allengs zullen terug keeren, de aanzienlijke sommen, welke uit dezelve ten behoeve dier Koloniën zijn voorgeschoten".

De hoop van onze maatregelen goedgekeurd te zien, bleef ons nog bij toen wij in UHEdGest. brief van den 25 Meij dezes jaars N° 2, dien wij onlangs ontfingen, lazen «dat het ongetwijfeld aan Z. M. aangenaam zou zijn te vernemen, onze verzekering, dat s' Rijks kas voldoende zou worden in staat gesteld, tot betaling der wisselbrieven, welke wegens de overgenomen 15000 Piculs Koffij en de saldo's der kassen zouden worden afgegeven, terwijl hetzelfde verondersteld wierd ten aanzien van alle verdere betalingen, welke zoo wegens de vorige overgenomen produkten en goederen als uit andere oorzaken zouden moeten plaats hebben". [4]

Dan uit eene volgende zinsnede, moeten wij besluiten eenigermate te hebben misgetast, en het smert ons zeer daarin te lezen [5] «dat het

[1] Verg. *Bestuur-1817*, bl. 192—193.

[2] Dus batige saldo's te zenden: zoo is de manier van zeggen!

[3] Verg. mijn in noot 2, bl. 448 vermeld *Klout*-werk, bl. 5, zoomede mijn *Herstel*, bl. 169 en *Bestuur-1817*, bl. 193.

[4] Verg. bl. 460—461; de aanhaling blijkt niet letterlijk: *overige* of *vorige*?

[5] Ook niet letterlijk; verg. bl. 461, alinea 1.

de commercie ontmoedigt heeft, te vernemen, dat het Gouvernement (gelijk de commercie meent) zulk een aanzienlijk deel neemt in den handel, van het meest gewilde en courante artikel der koffij, waardoor het uitzigt op retourlading zoo aanmerkelijk wordt verminderd".

Nog meer hindert het ons, dat UHEdGest., «zich genoodzaakt geacht heeft tot wegneming van den ongunstigen indruk daardoor teweeg gebragt, en ter aanmoediging van den nationalen handel en vaart, een middel uit te denken".

Wij moeten alzoo vreezen, dat de nadere toezending der aanzienlijke hoeveelheden Koffij, met de *Henriette Elisabeth* Capt. Janssen en daarna met Z. M. schip *Amsterdam* naauwelijks welkom zal zijn geweest [1].

Wij zijn daarom aan Z. M. en aan ons zelve verpligt, alle onze beweegredenen op te geven.

Wanneer al de last van Z. M. niet zoo stellig was tot de handhaving van den vrijen handel, onze eigen overtuiging van de hooge waarde van dat stelsel, èn voor het moederland, èn voor de Koloniën is zóó sterk, dat wij nooit eenen stap zouden doen, welke aan dat stelsel eenigen hinder zou kunnen toebrengen; immers zoo verre ons licht strekt. Deze verklaring diene dus tot gerustheid van allen, die op dien vrijen handel prijs stellen, en wij durven ons gerustelijk op alle onze handelingen, als zoo veel bewijzen van de opregtheid dezer verklaring, beroepen.

De door ons aangenomen bepaling om alle producten bij openbare veiling te verkoopen, is in onze oogen een groote steun voor dat stelsel; de gevolgen daarvan zijn voor s' Lands kas niet minder voordeelig, gelijk UHEdG. uit den loop der verschillende veilingen ontwaren kan, zijnde de koffij nu laatstelijk, tot voor ruim 14 Sp. DD^s de Picol van 125 ℔ verkocht, een noodwendig gevolg van eene vrije en onvoorwaardelijke mededinging; en wanneer wij eens op de tijden en mate der verkopingen voor den vervolge vaste bepalingen zullen hebben kunnen maken, zullen deze, allerwege bekend geworden zijnde, tot eene regelmatige vaart en eenen op goede gronden gevestigden handelgeest (zoo wij ons niet bedriegen) oneindig veel toebrengen.

Wij mogen bepaaldelijk de regelen wegens de behering der koffytuinen in de Oostelijke districten door ons vastgesteld en bij deze

[1] Dit was ook zoo: zie ten aanzien van de *Henriette Elisabeth* de noot 1 op bl. 210 van een particulier schrijven van Goldberg in *M. L. v. Deventers' Gezag*. Het schip, beladen met koffie, rijst en arak voor rekening van het Gouvernement, was op den 28 Februari 1818 van Batavia te Texel binnen gevallen; het deed den Departementchef bij zijn rapport d.d. 2 Maart d. a. v. N° 75 den Koning „in de eerste plaats gelukwenschen met de gelukkige aankomst van de Indische remisen door voormelden bodem aangebragt". Daarin wordt de gezagvoerder genoemd C. F. Jansen. Verg. *Bestuur-1817*, bl. 237, noot 3. — De *Amsterdam* leed schipbreuk. Verg overigens *Bestuur-1817*, bl. 412.

gelegenheid mede aan UHEdG. toegezonden te dezen inroepen als een bewijs hoe weinig wij gezind zijn aan het Gouvern[t] enkel uit hoofde van eenig meerder onmiddelijk voordeel eenen handel te behouden, die een bron van algemeene welvaart worden kan.

Wat wij ter aanmoediging van den Nederlandsche handel en vaart hebben kunnen doen, in de omstandigheden, waarin wij ons hebben bevonden, dat hebben wij gedaan.

Wij hebben twee Nederlandsche schepen ingehuurd voor den Japanschen tocht, die wij binnen kort hopen te zullen zien terug komen. Wij hebben een derde schip voor een tocht naar Amboina ingehuurd, van waar het, terug gekomen zijnde, de reis naar het Vaderland heeft aangenomen, en zoo wij tot andere binnelandsche tochten weleens van vreemde vaartuygen hebben moeten gebruik maken, het was onzes ondanks en alleenlijk bij weigering of ontstentenis van Nederlandsche schippers en schepen.

Zoodra wij van de Leden der Nederlandsche Factory uit Canton berigt bekwamen, dat zij voor meer dan een schip lading hadden, hebben wij dadelijk getracht een of meer der hier aanwezig zijnde Nederlandsche schepen, tot eene reis naar China te bewegen. Wij deden dit, zonder dat wij van UHEdG. eenige de minste aanschrijving daartoe bekomen hadden of hebben; dan onze zucht om de Nederlandsche markt, de Nederlandsche vaart en de Chinesche maatschappij, daar wij kunnen, nuttig te zijn, was daartoe genoeg; dan hoe weinig onze pogingen gelukt zijn, kan UHEdG. blijken uit het verslag ons door President en Raden van Financiën gegeven, onder dagteekening van den 3 December N° 3, hetwelk wij de eer hebben kopyelijk hiernevens over te leggen, benevens een der brieven van Bletterman en Zeeman in originali [1].

Het eenige troostrijke in deze weigering der schippers was te zien, dat zij gedeeltelijk gegrond was op reeds verkregen retourladingen op vracht.

Wat wij gedaan hebben ter bevordering der vrachtvaart der aanwezige Nederlandsche transportschepen, kan aan UHEdGestr. op de beknopste wijze blijken uit het copyelijk hierbij geannexeerd verslag door President en Raden van Financiën, aan ons op 3 December

[1] Volgens den aangehechten brief van den Raad van Financiën was het hoofdbezwaar der schippers: „Dat het saisoen te veel is verloopen en zij zich voor hunne principalen niet verantwoord zouden achten, om de reise door de zoogenaamde Oostpassage te doen, zijnde dit bovendien een vaarwater bij hen geheel onbekend". — In de op bl. 454, noot 3, genoemde depêche van minister Falck d.d. 14 Juni 1818 N° 8/7 werd medegedeeld met genoegen te hebben vernomen, dat de Nederlandsche schepen geen gelegenheid gehad hebben om op vracht naar China te varen, daar de prijzen van de theeën zoo laag waren; verg. *M. L. v. Deventers' Gezag*, bl. 250—251.

onder n° 2 ingediend, ter voldoening aan onze besluiten van 2 en 18 October, en uit het door ons ten gevolge van dit verslag genomen besluit op den 5n dezer onder n° 24.

Bij den aanvang van ons bestuur waren wij genoodzaakt geldleningen te doen, en benoodigheden in te koopen dikwijls onder voorwaarde, van in producten te zullen betalen. De voorraad van dezelve was toen niet groot, onze eigen denkbeelden waren nog niet gevestigd, en dit alles was ons een hinderpaal te doen wat wij zoo gaarne wenschten; naauwlijks hadden wij de handen ruimer, of wij dachten op het geschikste middel, om de toen aanwezende transportschepen met al ons vermogen bij te staan. Wij mogen dan ook ter onzer verantwoording hier inlasschen de volgende zinsnede uit het verslag van President en Raden van Finantiën:

«Aan de vijf schepen is door Uwe Excellentiën een naamwaardige gunst bewezen, met hun voor hunne verdiende vrachtgelden, voor zoo verre die hier te goed zijn de boveng. hoeveelheid Koffij (deze was in het geheel 5000 Pikols, verdeeld als volgt:

aan de Columbus . .	1250	Pikols
» La Fortitude . .	1100	»
» de Selima . . .	1050	»
» L'Auguste . . .	800	»
» de Waterloo . .	800	»)[1]

te accordeeren tegen betaling van twaalf Sp. Dls per Picol, aangezien het Hoogstderzelve bekend is, dat dezelve op de (toen) laatst gehouden openbare verkooping met de ongelden f 4:14: Ind Courᵗ hooger heeft geloopen: *Trouwens de Kargas en Schippers dezer schepen erkennen dankbaar deze gunst van Uwe Excellentien en zij zijn ten vollen gepenetreerd van Hoogstderzelver genegenheid om hun te helpen, wanneer dit maar eenigzints met de belangen van het locale Gouvernement is te compasseeren.*"

Wij kunnen ter onze geruststelling er bijvoegen, dat wij, persoonlijk met de belanghebbenden sprekende, uit eigen monden hunne tevredenheid vernomen hebben en zij hadden er rede toe, daar de allerlaatste verkooping nog hoogere prijzen heeft opgebragt.

Wij hebben hun voorts allen in de bezorging van de vracht bijgestaan, en aan een hunner toegestaan, op de laatste verkooping zich eene aanzienlijke hoeveelheid koffij aan te schaffen, met belofte de betaling met wissels te zullen aannemen, welk voorregt wij ook aan de anderen zouden hebben gegeven, indien zij zulks toen hadden begeerd.

Wij verblijden ons ten hoogste, alzoo deze proef onzer waarachtige gezindheid voor de aanmoediging van den nationalen vaart, en

[1] Deze vijf schepen hadden deel uitgemaakt van de z.g. Tweede Expeditie: zie bl. 646 van mijn artikel erover in de Bijdragen, dl. 67 (1912). Verg. *Bestuur-1817*, bl. 230—231.

daardoor ook den nationalen handel te hebben gegeven, en ook bijzonderlijk een middel daartoe te hebben aangegrepen, hetwelk wij uit den daarna ontvangen brief van UHgEdG. zelve zagen, dat ook door denzelven was toegestaan en dit strekke dan tot bewijs van die gelijkheid onzer gevoelens, waaraan trouwens niet wel behoort getwijfelt te worden.

Wij zullen niet ophouden naar middelen uit te zien, om dat doel hoe langer hoe meer te bereiken; daartoe zullen ook kunnen strekken, de bepalingen op de in- en uitgaande regten, maar deze stoffe is te belangrijk, te teder en te zeer met den koophandel in het algemeen verbonden om niet met de uiterste naauwkeurigheid en zonder overhaasting dezelve te behandelen; intusschen hebben wij reeds het onderscheid tusschen de inkomende regten door Vreemde en Nederlandsche schepen naar aanleiding der bestaande, doch gedeeltelijk in onbruik geraakte verordeningen hersteld.

Dan niet enkel de middelen, welke het Gouvernement ten nutte van den handel aanwendt, niet enkel de wegnemng van alle belemmering, de bijstand van de Regering zijn geschikt om aan den vaart en den handel eenen geregelder en daardoor voordeeligen loop te geven, de handel, de handelaren hebben in hunnen eigen boezem, middelen, die daartoe krachtig zijn, die gedeeltelijk door de Britsche handelaren worden aangewend, waarop wij in onze bijzondere betrekkingen reeds de aandacht van onze landgenooten hebben zoeken te vestigen, en welke wij het niet onvoegzaam rekenen aan UHEdG. mede te deelen, die ook in Uwe betrekking de zaken van den koophandel gadeslaat [1], en behartigt, en die de beste gelegenheid heeft om door de kamers van Koophandel zoodanige denkbeelden te verspreiden, als voor het belang van den handel nuttig voorkomen, ten einde de commercie zelve zal kunnen beoordeelen en kiezen [2].

Een eerst vereischte is: men zende toch goede sorteeringen en soorten van goederen, en wij moeten ronduit, hoezeer tot onze smarte [3] erkennen, dat dit vereischte niet altijd door de Nederlandsche kooplieden wordt in het oog gehouden.

Boter, kaas, ijzerwaren van allerlei aard, zeildoek, touw, lakenen, casimieren, fijn gedrukte catoene lywaten, lederwerken, zijden, hoeden, aardewerk, goedgemaakte rijdtuigen, eenige tapijten of vloerkleden,

[1] Het departement heette „Koophandel en Koloniën"; verg. *Teruggave*, kl. 109—111.

[2] „Over de beste wijze van handelen" had Elout evenzeer aan Goldberg geschreven d.d. 17 Augustus 1817: zie *Bestuur-1817*, bl. 376—377.

[3] Dit zotte woord *smart* komt veelvuldig in de stukken van Elout en Van der Capellen voor: zie o.a. *Teruggave*, bl. 291, 365, 366, 380; evenzoo in *Bestuur-1817*, bl. 272, 352, 362, 376. Zie ook hiervóór bl. 464, laatsten regel van den brief. Zij maken er hun geleuter nog vervelender door.

papier en schrijfbehoeften vooral zijn altijd welkom, en zijn allen voortbrengselen van den Nederlandschen grond, of van de Nederlandsche nijverheid; wijnen, glaswerk, porceleinen en andere uitheemsche voortbrengselen van behoefte of weelde voor de Europeesche bewoners vinden hier steeds kopers; goede wijn is hier eene ware behoefte en vindt altijd zijnen prijs, maar in deze sorteeringen zende men goede soorten, ten einde meer voordeel en vertrouwen te behalen.

Een tweede niet minder gunstig vereischte is, dat men eene geregelde correspondentie opene. Men doe geene reizen op avontuur, men stelle de cargas of schippers niet in de noodzakelijkheid om hun factuur dadelijk bij hunne aankomst van de hand te zetten, ten einde voor de koopprijs hier en daar producten op te koopen; dan toch vinden zij hunne schade in beide operatien; men zoeke een vertrouwd handelhuis, of men zende vertrouwde personen uit, om hier een handelhuis te vestigen, aan hetwelk men of voor gezamentlijke rekening, of in commissie de goederen consigneert, hetwelk, te voren onderrigt van de aankomst van een of meer schepen, in 't jaar zich als de markt zulks medebrengt produkten inkoopt en alzoo eene retourlading voorbereidt; men late hun de verkoop der aangebragte Europische goederen ten bekwamer tijd over.

Men disponeere over en weer (is het nood) in voorraad op een gedeelte der lading, men bezige in een woord alle de middelen, van welke de commercie in Europa en elders zich bedient, om met soliditeit te kunnen werkzaam zijn, men vestige dus een commercieel systhema [1], hetwelk althans bij de zoo verbazend toegenomen kennis der zeevaart, ook op dezen verren afstand met vrucht werken kan, vooral wanneer men zich in Nederland, gelijk elders op korte reizen met ernst toelegt.

UHEdGestr. vergeve dezen uitstap en gedooge, dat wij nu weder de draad van onzen brief hervatten.

Dit mogen wij dan vaststellen, dat wij veel, zeer veel naar de omstandigheden gedaan hebben, tot aanmoediging van den vrijen handel in het algemeen, en van die in Nederland in het bijzonder.

Zoo dus UHEdG. de door ons van tijd tot tijd gedane zending van producten voor rekening van het Gouvernement als eene afwijking van het stelsel, dat wij belijden, heeft gemeend te moeten aanvoeren, zal dezelve ons wel het regt doen wedervaren van te geloven, dat wij daartoe gewigtige redenen moeten gehad hebben; zij zijn de volgende.

Wij hebben eene der voornaamste reede aangevoerd: wij waren en zijn aan Z. M. verpligt, om met alle zorg en vlijt Hoogstdeszelfs regtmatige verlangens te vervullen, dat althans alle betalingen, welke uit onze eigen daden van bestier hier voortvloeijen en op de Neder-

[1] Alweer een „systema"!! Verg. *Bestuur-1817*, bl. 241.

landsche kassa zijn aangewezen door de Indische kassa gedekt worden, en wel in zulk eene maat, dat zoo maar eenigzins mogelijk, alle voorschot uit de Nederlandsche kas uit gezegde hoofde wordt voorgekomen: wij meenen door zulk een systema aan Z. M. Regeering aan ons toebetrouwd....

Het is toch niet onverschillig voor eenen schuldenaar op welke wijze hij zijn schuldeischer voldoet, en wanneer hij zonder dezen te kort te doen, of het regt van dezen te krenken, de eene wijze van betaling boven den anderen kiezen kan, omdat zij hem het minst bezwarende is, dan is hij daartoe geregtigd en als goed huisvader verpligt.

Zoodanig nu was en is ons geval.

Wij konden door de verzending en verkoop der producten in Nederland, met eene gelijke hoeveelheid, een grooter schuld afdoen [1], en ook nog de vragt op een goed gedeelte, dat met een Zijner Majesteits schepen wierd overgebragt, uitzuinigen; zoo was de Nederlandsche en Indische kas of liever zoo waren beider belangen (als wij die voor een oogenblik mogen afscheiden) gewaarborgd, en niemand wierd daardoor onregt aangedaan, ja het was voor weinigen zelfs eene winstderving; want zeer veel der hier aanwezig zijnde Nederlandsche schippers verlangen op vracht te varen, voor rekening van anderen bevracht naar huis te keeren, weinige zoeken producten te koopen; dit wijzen de publieke verkoopingen uit. Britsche en Amerikaansche carga's of schippers voorzien zich en de laatste klaren meestal naar Nederland uit, een ongelukkig bewijs, dat de Nederlandsche handelhuizen niet geheel en al zich met de Nederlandsche scheepsrederijen verbinden.

Wij zouden dus in waarheid moeite gehad hebben, om zooveel naar Nederland over te wijzen, als wij gaarne wenschten voor onze administratie, zoowel als voor die van UHEdGestr. Voor zoo verre eenige Nederlanderen konden gerekend worden eenige winstderving te lijden, zoo moogen wij hiertegen toch aanmerken, dat er in waarheid geen reden bestaat, waarom het land, hetwelk als eigenaar van een vruchtgevend domein in zoo verre met elk bijzonder eigenaar gelijk staat, niet even als deze, wanneer hij met die vruchten eenige betaling doen moet, dezelve ten hoogste prijs en in betaling geven kan.

Wij deeden dit, niet met oogmerk om handelvoordeelen, maar om met minder remises meerdere schulden te voldoen, en die uit dit oogpunt onze handelwijze bezigtigd, zal ons dezelve niet ten kwade duiden; noch vrezen, vooral niet zoo hij deze handelwijze met ons

[1] In zijn op bl. 466, noot 1, vermelde depêche van 14 Juni 1818 toont minister Falck aan, hoezeer de ondervinding heeft doen zien „dat dit oogmerk niet altoos bereikt, maar door onvoorziene toevallen gedeeltelijk teleurgesteld en zelfs ten eenenmale verijdeld kan worden". *M. L. v. Deventer's Gezag*, bl. 250.

geheele bestier vergelijkt, dat wij den handel als een monopolie voor het Gouvernement zouden willen bewaren.

Wij meenen integendeel dat de juiste maat, welke wij te dezen gehouden hebben, en de publieke verkoopingen, die wij bevolen hebben, ook bij den grootsten voorstander van den vrijen handel (en wij rekenen ons onder dezelve voornamelijk) goedkeuring moeten verdienen, en hen doen zien, dat wij naar niets meer verlangen dan naar het oogenblik, waarop wij, ontheven van alle die kwellende zorgen om aan de buitengewone eerste en groote uitgaven te voldoen, den handel den ruimsten teugel kunnen vieren, en ons vergenoegen met het afzetten onzer voortbrengselen niet als kooplieden, maar als grondeigenaars.

Daartoe hebben wij reeds groote stappen gedaan. Uit onzen brief van den 3 Juli ll. met de daartoe behoorende bijlagen [1], is UHEdGstr. gebleken, dat wij ten behoeve van het Britsch Gouvernement wissels op UHEdG. hebben afgegeven ten beloope van £ 259774:2:4 volgens de gemaakte overeenkomst; welke som, gevoegd bij de voren getrokken wissels ten beloope van 200.000 Ropijen, nagenoeg een bedrag uitmaakt van drie millioenen Holl^ds Cour^t en uit den ruwen staat, welke wij onvervankelijk en enkel speculatieve, en naar eene zeer matige winstrekening hebben opgemaakt, en hierbij gevoegd, blijkt, dat wij reeds elf a twaalf tonnen gouds, op verschillende wijzen, en voor overgezondene producten voor eigen rekening, en gedeeltelijk door aangewezen wissels hebben overgemaakt; voegen wij hierbij de lading, welke wij nu voor de *Hoop en Fortuin*, welke ter expeditie wij met allen spoed bevolen hebben, doen gereed maken, dan zullen wij reeds veel meer dan de helft, van de opgenoemde schuld hebben afgedaan, en voeden alzoo eene gegronde hoop, dat Z. M. buiten alle zorgen en kommer zijn zal.

Intusschen moeten nog de Ambonsche zaken verevend worden, waartoe de Commissie, die derwaards gezonden, doch nu herroepen is, ons nog niet heeft in staat gesteld.

Wij zullen dus nu welligt eenigzints meer kunnen lenigen [2] ons aangenomen systhema, dan wij reeds deden.

[1] Deze depêche N° 69 houdt de aanbieding in met toelichtingen der eindovereenkomst van 24 Juni 1817 met Fendall, vermeld in *Bestuur-1817*, bl. 310; ik vond nog geen gelegenheid dat belangrijke stuk te publiceeren. — Het stellen van deze noot geeft mij tevens aanleiding een minder juiste mededeeling op te helderen voorkomende in *Bestuur-1817*, bl. 311, r. 4 v. b. Daar staat, dat een schuld van £ 154.623 werd afgedaan als gevolg der onderhandelingen. Dat was ook wel zoo, maar zij betrof de schuld ontstaan van 1 Augustus 1816 af wegens overgenomen gelden en goederen: zie aldaar de depêche van 16 Mei 1817 in bijl. XX (bl. 357). Met de overeenkomst van 24 Juni 1817 werd dezerzijds een nieuwe schuld erkend, ter voldoening waarvan C. C. G. G. nogmaals wissels trokken, gelijk zij nu, blijkens het hier in den tekst medegedeelde, berichtten.

[2] Dit woord neem ik goed over; welk woord eigenlijk bedoeld wordt, weet ik niet.

Of wij daarvan geheel zullen kunnen afgaan, zal (zooveel aan ons oordeel zulks wordt overgelaten) afhangen van omstandigheden; wij hopen althans dat onze Indische kas niet al te zeer bezwaard zal worden met uitgaven van penningen, spruitende uit pretensien of gunsten in Nederland zonder onze voorkennis geregeld [1].

Wij hebben aan UHEdGestr. onze geheele manier van zien opengelegd.

Zoo dwalen in het algemeen menschelijk is, het is zulks bijzonder moogelijk voor ons, die in zulk eene overgroote beslommering van zaken gewikkeld zijn; en wij verlangen niets meer, dan een stellig besluit van Zijne Majesteit, hetwelk ons buiten verantwoording stelt, hoezeer wij ook zonder dat niet vrezen te handelen, zooals wij deden, dat is, naar het licht van ons verstand en de overtuiging van ons geweten.

Wij voegen hierbij nog een woord betrekkelijk de verzending van Rijst.

Voor eene aanzienlijke hoeveelheid voldeden wij aan Z^r^ M^s^ last, maar veel meer konden wij niet; de Rijstteelt is door de bijzondere droogte van dit jaar niet zeer gelukkig geslaagd; bij sommigen is zelfs de vrees opgekomen van gebrek. — Tot het verbod van uitvoer is ons reeds een voorstel gedaan, maar wij hebben daaraan niet toegegeven; dit was een dier oude denkbeelden, welker ontworteling hier bovenmate moeijelijk is. Wij zien daartoe geene de minste reden; aan de andere zijde evenwel, is de overvloed niet groot genoeg om de geheele uitgestrektheid, ja een zeer groot gedeelte van dezelve, welker ontvangst UHEdGestr. ons schijnt dat aangenaam zijn zou, te verzenden. Wij getroosten ons weder te dezen daarmede, dat ook particuliere handelaren reeds vroeger en ook later rijst naar Nederland gezonden hebben, hetwelk ons bij het vernemen zeer geviel, daar welligt bij een welgelukken dezer proef, de rijst een courant artikel voor den handel worden kan.

De laatste alinea van dezen brief handelt, naar wij lezen, eensdeels over verbod tot uitvoer van rijst wegens te vreezen gebrek, anderdeels over een koninklijk bevel tot het zenden — *om niet*, wel te verstaan! — van rijst naar Holland.

Wat het eerste punt aangaat (aan het tweede wijd ik de volgende bijlage bl. 478), vermakelijk vind ik, dat het uitvoerverbod er wordt vermeld als "een dier oude denkbeelden, welker ontworteling hier bovenmate moeijelijk is", vooral nu, dat dit verbod herhaaldelijk plaats vindt. Maar aldus waren C. C. G. G. Het Compagniesverleden veroordeelden zij zóó volstrekt, en de

[1] Op dit *wij hopen* vestigde ik de aandacht in *Bestuur-1817*, bl. 202, noot 2.

leer der Staathuishoudkunde had hen zóó aangepakt, dat het-geen van ouds bestond en hetgeen met dien leer in strijd kwam, geen genade bij hen kon vinden [1]. Over de zaak zelve kan men natuurlijk verschillend oordeelen; maar daarover gaat het hier niet; het loopt enkel over de verkettering van anders-denkenden. Geheel in dezelfde lijn van gedachten schreef ook Mr. H. J. van de Graaff d.d. 7 Juli 1821 particulier aan Elout in Holland met betrekking tot een uitvoerverbod van rijst over «de denkbeelden van de oude Indische heeren" [2]. In 1817 schijnen als zoodanig beschouwd te zijn geworden de leden van den Raad van Financiën; dit college had toch bij missive d.d. 17 October 1817 N° 49 het voorstel tot een dergelijk verbod gedaan. Het besluit der C.C.G.G. d.d. 2 November 1817 N° 13 weigerde erin te treden en wel op grond van ondervolgende overwegingen [3]:

dat de uitvoer van rijst, beschouwd moet worden, als het eerste middel om den landman in staat te stellen tot het betalen van de door hem aan het Gouvernement verschuldigde landrenten, welke deszelfs voornaamste bron van inkomsten uitmaken, en het ook de gemanifesteerde wil is van Z. M. dat de uitvoer zoo min mogelijk worde belemmerd;

dat dientengevolge deze uitvoer, zoo niet bevorderd, ten minste niet moet worden tegengegaan, dan alleen in gevallen van hoogen nood, en wanneer een zeker gebrek aan levensmiddelen, zoodanige maatregel zoude gebieden:

dat de bij Commissarissen Generaal ingekomen informatien niet van dien verontrustenden aard zijn;

dat echter bij derzelver gebleken is, dat eenige Residenten, met afwijking der regulatien op de landrevenuen, de padi, welke in betaling van huur in de pakhuizen wordt gebragt, zonder autorisatie van het Gouvernement weder verkoopen, en dat dit zelfs door eenige schijnt te geschieden, die last hebben, om rijst voor rekening van het Gouvernement in te koopen; .....

dat eindelijk de verzending van rijst naar Nederland niet kan worden gestaakt, zonder dat daardoor verbroken worden de contracten van bevrachting van onderscheiden schepen door den Raad van Financien zelve aangegaan, en alzoo een aanzienlijk nadeel aan den Lande worde toegebragt.

---

[1] Verg. bl. 221, noot 1, en bl. 6, 221, 226, 237 van mijn werk: *Bestuur-1817.*

[2] *Brieven—V. d. Graaff*, dl. II, bl. 186.

[3] Rijksarchief. De beide laatste alinea's van deze aanhaling handelen over hetgeen in bijlage III (bl. 478) nader wordt uiteengezet.

Er is, naar mijn meening, geen quaestie van, dat, in het afgetrokkene beschouwd, een rijstuitvoerverbod weldadig kan werken: de toenemend hooge prijzen verlokken den Inlander tot verkoop; wanneer zij het ontvangene als een spaarduitje opstaken, zoude daartegen geen bezwaar zijn, want hongersnood in landen als den Archipel ontstaat m.i. nooit door volstrekt gebrek aan voedingsmiddelen, doch door gemis aan koopkracht om zich die middelen te verschaffen, waardoor de markt op haar beurt terugblijft [1]. En men weet, wat sparen bij Inlanders beteekent. Maar er bestaat tegen het uitvoerverbod stellig een groot, praktisch bezwaar, namelijk ten aanzien van de vraag der urgentie. Het is hoogst moeilijk het oogenblik daartoe aan te wijzen en uit vrees van te laat ermede aan te komen, heeft het te vroeg, m.a.w. zonder noodzaak, plaats. De Regeering gaat daarbij af eensdeels op de rijstprijzen, voor een goed deel echter ook op de rapporten der plaatselijke ambtenaren en voor hen, zoowel als voor de waarnemende bureaucratie, is het natuurlijk veiliger de toekomst wat te donker dan wat te licht in te zien. Ook treft zoo'n uitvoerverbod soms landschappen, die onder de algemeenheid van het verbod zonder noodzaak lijden. Mijn aandacht werd in deze aangelegenheid getrokken door het met zorg geredigeerde *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië*, afl. Augustus 1912 (dl. LXXXV), bl. 121 v.v., over «Het rijstuitvoerverbod", gelijk destijds was uitgevaardigd. De schrijver pleit er voor; doch doet tevens de vraag of het niet beter ware «een hoog uitvoerrecht in te stellen, waardoor de uitvoer onmogelijk wordt gemaakt". De z.g. *Groene Amsterdammer* heeft daarentegen den uitzonderingsmaatregel ernstig veroordeeld, blijkens de nommers 1831 en 1844, zelfs in zeer harde bewoordingen, gelijk de titel «Onrecht en wan-economie" aanduidt. Het blad achtte dien speciaal onrechtvaardig tegenover groothandelaren in rijst. De verdienste van die beschouwingen ligt in het openen van een tot dusver, voor zoover mij bekend, voorbijgezien standpunt. Wat men er

[1] *Onder de correctie.* Terecht schrijft J. Habbema in een goed artikel over de vraag „Is Java overbevolkt?" (*Ind. Gids*, Juni-afl. 1913): „De voedingskwestie is niets anders dan een geldkwestie"; en in een mededeeling over hongersnood in Britsch-Indië, voorkomende in het weekblad *Oost en West* van 19 Juni 1913 leest men: „De oorzaak lag in gebrek aan geld, niet aan gebrek aan voorraad."

ook van denke, het wijst andermaal op de wenschelijkheid, dat over het stellen van het verbod niet licht worde gedacht; er zit meer aan vast dan men misschien wel denken zou. De Regeering nam het laatst den verbodsmaatregel én in 1911, én in 1912 en wel dien van 1911 op advies van het bestuur der Javasche Bank, dat ook bijzonder mijn aandacht heeft getrokken [1].

Zooals het vorenstaande was geschreven, bood ik mijn verhandeling het Instituut aan ter opneming in de Bijdragen. Een tijd daarna had zijn secretaris de vriendelijkheid mij mede te deelen, dat voor publicatie eenige maanden behoorde gewacht te worden. Ik verzocht het stuk toen terug, daar in afwachting van den druk allicht door mij iets gevonden kon worden, dat tot aanvulling zou kunnen dienen. Zoo berustte het ternauwernood weder 'n paar weken onder mij of ik ontving in de eerste plaats de aflevering November 1912 van het Indisch tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw met een artikel op bl. 254—259 van den heer A. Tigler Wybrandi over «Nogmaals het rijstuitvoerverbod". Aangezien het een schrijver altijd pleizier doet, wanneer hij zijn meeningen bevestigd vindt, verander ik geen woord aan wat ik hierboven schreef en memoreer ik nu wat de uitkomst schijnt geleerd te hebben. Slechts enkele zinsneden kan ik uit het vermeld artikel overnemen:

«De prijzen zijn intusschen thans, nu we dan het tijdperk van den te verwachten hongersnood op Java naderen, tot f 6.10 gedaald, dat is ongeveer een rijksdaalder per pikoel lager dan het hoogste punt eind Juli/begin Augustus l.l."

«De Regeering is, evenals destijds de bankiers, de dupe geworden van het ontbreken van juiste statistieken.

«Het is zonneklaar gebleken, dat men op Oostersche statistieken weinig aan kan, ten minste niet voldoende, om daarop een rijstuitvoerverbod uit te vaardigen."

«Is er zonder verbod van uitvoer van rijst ooit hongersnood op Java geweest? Feitelijk neen."

«Laat men dus nimmer meer een rijstuitvoerverbod uitvaardigen. In het verleden is het niet noodig geweest en men kan niet zeggen, dat het rijstuitvoerverbod de twee laatste jaren eenig voordeel aan Java heeft gebracht.

[1] Zie bl. 50—52 van het in 1912 verschenen verslag der Javasche bank over het 84e boekjaar (1911—1912).

«Integendeel, er zijn vooral het laatste jaar tijdens dat verbod schatten en schatten verloren, door iederen producent op Java mag men wel zeggen, door de Regeering zelve, die eigenares is der landen Kandanghauer en Indramajoe-West, niet het minst."

Naar aanleiding van dit artikel schreef de heer A. C. Mees een artikel in *De Indische Mercuur* van 24 December 1912 N° 52, bl. 1162. Hebben Commissarissen-Generaal uit den aanvang der 19e eeuw en de invloedrijke raadsman Mr. H. J. van de Graaff het uitvoerverbod voor ouderwets geacht — doch meer, zooals ik die heeren ken, als stokpaardberijders tegen de gesneefde Oost-Indische Compagnie, dan als oorspronkelijk denkende staathuishoudkundigen — een eeuw later doet de heer Mees ook dat ouderwets gelden, maar op gronden, die ongetwijfeld de meest ernstige overweging blijven verdienen en die hem het volgende als conclusie doen schrijven:

Wij achten èn het exportverbod zelf èn de wijze, waarop het Gouvernement dwingt tot compensatie in natura bij uitvoer van exportrijst, onvereenigbaar met moderne begrippen omtrent eigendom en vrijheid en wij meenen, dat, acht het Bestuur zich geroepen tot hulpverleening aan den consument, dit dan dient te geschieden b.v. door het opleggen van voorraden ten koste van het algemeene budget, niet ten koste van ééne categorie: de producenten en den handel.

In 1911, toen de Indische Regeering voor het eerst het verbod van uitvoer decreteerde, geschiedde dit in September, toen vrij wel alle exportrijst reeds onder contract was, veel direct kwaad deed het toen niet en men nam er daardoor weinig notitie van; de oogst van Saigon was tegengevallen en daar was de Regeering voorgegaan met den export te verbieden; in 1912 werd echter, zonder dat Saigon haar maatregel hernieuwde reeds in Juli door de Regeering van Nederlandsch-Indië de uitvoer stop gezet, wat wel degelijk den exporthandel schromelijk contrariëerde. In beide gevallen is gebleken dat de Regeering zich noodeloos ongerust heeft gemaakt, immers achteraf is gebleken dat er ruimschoots rijst voor consumptie was en de gang van zaken heeft bewezen dat in beide jaren de Regeerings-oekase, behalve een vexatoire maatregel, ook geheel noodeloos is geweest.

Niets is voor eene normale ontwikkeling van den handel meer ongewenscht dan onzekerheid en die bestaat in hooge mate, wanneer elk moment een verbod van uitvoer de zaken kan doen stopzetten.

Laat ons hopen dat de Indische Regeering op het gladde terrein door haar betreden niet verder zal gaan en in ieder geval het thans nog bestaande verbod, dat geen enkele reden van bestaan meer heeft, zoo spoedig mogelijk opheft.

Na het vorenstaande te hebben gesteld — met opzet verander ik er weder niets aan — ontving ik de aflevering December 1912 van het vermelde Indisch tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw. Nu is het een zich teekenende *Oeconoom*, die krachtig *voor* «Het Rijstuitvoerverbod" opkomt, bl. 331—336, als conclusie nemende: «dat de Regeering in plaats van blaam alle lof verdient voor Hare voorzichtige rijstpolitiek". Dus met de woorden van Elout!![1] De volgende punten hebben in dat stuk mijn aandacht getrokken:

Ten eerste: de mededeeling op bl. 332, dat «de berichten omtrent den Java-rijstoogst, die in het begin van 1912 tot zulke hooggespannen verwachtingen aanleiding hadden gegeven, al minder en minder gunstig geworden, terwijl ook de stand van de tweede gewassen hier en daar reden tot bezorgdheid gaf", in verband met de mededeeling op bl. 334, dat de bezorgdheid misplaatst is gebleken. Inderdaad oefenen die plaatselijke rapporten, gelijk ik hiervoren schreef, soms te grooten invloed uit.

Ten tweede: Oeconoom noemt op bl. 334—335 een reeks factoren, met de vragen: *Wie kon weten????* — Dat is het juist: want aldus krijgt men dan toch den indruk, dat maatregelen, op dit gebied bevolen, veel hebben van slagen in de lucht.

Ten slotte treft mij nog deze stelling op bl. 334: «nooit kan aan de Regeering er een verwijt van worden gemaakt, dat eene voorzorgsmaatregel, door de omstandigheden gewettigd, genomen werd, omdat later die maatregel niet meer dringend noodzakelijk blijkt". Ik laat daar, dat immers het verschil loopt over de vraag of de maatregel was gewettigd door de omstandigheden; doch, afgescheiden daarvan, kan niet ten onrechte Oeconoom aldus wel de verwachting hebben uitgesproken, dat de Regeering zich ook nooit laat verleiden, om hare plaatselijke ambtenaren, overgelaten aan zichzelven, onwelwillend te bejegenen of te doen bejegenen, wegens voorzorgsmaatregelen, die door van buitenaf aanvliegenden of nader op de papieren oordeelenden niet noodzakelijk worden geacht. Het verleden is daarmede anders geenszins in overeenstemming.

De opheffing van het verbod van 1912 vond intusschen eerst plaats den 21 Juli 1912, blijkens de Nederlandsche Staatscourant van 23 t. v. N° 170.

Volledigheidshalve wordt hierbij aangeteekend, dat in de eerste

[1] Zie hiervóór bl. 455 r. 1 en 2 v. b.: „Wij verdienen dus van U dank, en geen berisping."

aflevering van dl. LXXXVI (1913), bl. 24—27, de heer Wybrandi het artikel van Oeconoom heeft bestreden, besluitende met de overtuiging: «dat *de ware Oeconoom* voor Java niet die is, die den uitvoer van rijst van Java verbiedt, doch wel degene, die weet dusdanige maatregelen te treffen dat invoer van rijst op Java onnoodig is".

N° III. Correspondentiestukken over een proef tot aanvoer van rijst uit Indië van gouvernementswege: 29 December 1816—6 December 1817: zie noot 3 op bl. 454.

De laatste alinea op bl. 472 van den brief, bijlage II, handelt, behalve over het verbod tot uitvoer van rijst, over een koninklijk bevel tot het zenden van dat product naar Holland. Daarover zij het volgende medegedeeld.

In een kabinetsraad van 27 November 1816 had de Koning het verlangen geuit om ingelicht te worden: «omtrent de vraag in hoeverre de zorg voor eenen voorraad rijst, tot een hulpmiddel ter leeniging zoude kunnen strekken bij een onverhoopt misgewas van granen in een volgend jaar".

Bij een geheim rapport d.d. 29 December 1816 N° 129/3 schreef hierover de Departementschef vleiend den Koning [1]:

De ondergeteekende, eerbiedigljk hulde doende aan de vaderlijke bezorgdheid Uwer Majesteit, om zoo mogelijk in tijds te voorzien in de kommerlijke gevolgen, welke voor de arbeidzame en behoeftige klassen van Hoogstderzelver onderdanen zouden kunnen ontstaan, bij aldien de graanoogst van het volgende jaar onverhoopt wederom ongelukkig mogt uitvallen, en alzoo het voornaamste voedsel voor den mensch, door buitensporige prijzen voor den arbeidsman onverkrijgbaar mogt worden, heeft in observatie van den verbalen last Uwer Majesteit nagegaan en overwogen, of en in hoe verre de zorg voor eenen voorraad van rijst, tot een hulpmiddel ter leeniging zoude kunnen strekken.

De Rijst een produkt der warme landstreken zijnde, alwaar dat graan veelal de plaats van brood bekleedt en aan hetwelk door eene menigte zelfs de voorkeur wordt gegeven, is echter in dit en andere noordelijke landen, door de bezwarende kosten van aanvoer, eerder als een voedsel van luxe, dan van behoefte te beschouwen, vermits de prijs daarvan gewoonlijk die der tarwe en andere granen verre te boven gaat en in die proportie zich meesttijds naar denzelven regelt. Ook is de culture van dat voedsel in Italien en Noord-Amerika niet zoo uitgebreid, dat van daar een toereikende hoeveelheid te bekomen zoude zijn, waardoor in de behoefte van granen gedeeltelijk zoude

[1] Rijksarchief.

kunnen worden te gemoet gekomen. Het is dus tot Oost Indië dat zou moeten worden toevlugt genomen, waartoe als dan ook het in Rijst vruchtbare Java het beste uitzigt kan opleveren.

De onderscheidene berigten wegens den tegenwoordigen toestand der cultures op Java, welke den ondergeteekende ter kennisse zijn gekomen, zijn zoo verschillende, dat daaruit met geene zekerheid is op te maken, de hoeveelheid op welke de uitvoer van Rijst van daar kan worden gecalculeerd.

De berigten zijn echter daarin vrij overeenstemmende, dat gedurende het bestuur der Engelschen de culture van Rijst boven die der Koffy is aangemoedigd en toegenomen; en op dien grond waagt de ondergeteekende de vooronderstelling, dat misschien eene hoeveelheid van 5000 coyangs Rijst van 3375 ponden ieder van daar zouden kunnen worden uitgevoerd.

Doch bij aldien deze vooronderstelling al niet ongegrond mogt worden bevonden, blijven er nog twee gewigtige bedenkingen over; vooreerst, of de Javasche Rijst, in den staat zooals die gewoonlijk wordt verkocht, geschikt is om alhier tot voedsel te worden gebruikt; en ten tweeden, of de uitvoer van zulk eene kwantiteit naar Europa zal kunnen geschieden, zonder den zoogenaamden smallen handel aanmerkelijk te benadeelen.

Om derhalve over den aanvoer van Rijst van Java tot voedsel hier te Lande met eenigen grond te kunnen oordeelen, zal niet alleen het rapport van Heeren Kommissarissen Generaal behooren te worden gevraagd over den staat waarin de onderscheidene culturen door hen zijn bevonden; maar vooral ook derzelver consideratiën ingenomen, of de Rijst, zoodanig als die gewoonlijk wordt opgeschuurd, geschikt is om hier te Lande tot voedsel te kunnen dienen; dan wel of dezelve nog eerst eenige bewerking moet ondergaan, die den aanvoer tot het bedoelde oogmerk onraadzaam zoude maken; als mede welke hoeveelheid en tot wat prijs de Rijst tot vervoer naar Europa te bekomen zoude zijn, dewijl ook omtrent den prijs even min met grond eenige rekening te maken is; alhoewel, uit aanmerking van de toegenomen culture, gesteld mag worden, dat dezelve die van 50 Rds. de coyang niet zal te boven gaan.

Mogt de vooronderstelling bevestigd worden, dat eene hoeveelheid van 5000 coyangs Rijst tot den prijs van 50 Rd^s met vrucht naar het Moederland zullen kunnen worden uitgevoerd, dan zoude zulks het navolgende gunstig tafereel opleveren, hetwelk de ondergeteekende de eer heeft Uwe Majesteit aan te bieden.

Hierop volgt een berekening, dat 5000 koyang rijst à 50 Rd^s de koyang zouden wegen 15.862.500 ℔, kostende «11 cents of ruim 17 duiten het pond":

Wanneer nu gesteld wordt, dat voor een maaltijd van mannen, vrouwen en kinderen dooreen gerekend, een half pond rijst per hoofd voldoende is, dan zou de bovengemelde kwantiteit eene hoeveelheid van 31.725.000 portiën opleveren, en aldus een millioen behoeftige personen bijna twee en dertigmaal of gedurende tien weeken, driemaal per week met een half pond Rijst, voor nog geen negen duiten iedere reize kunnen worden gevoed.

Hoezeer deze berekening verre is van op solide gronden te zijn opgemaakt, vooral ten aanzien van de hoeveelheid Rijst, welke aldus zou kunnen worden aangevoerd, en dat misschien de kosten van transport, lossen, opslaan en spillagie, te spaarzaam zijn gecalculeerd, vermits voorbeelden van ondervinding hiertoe ontbreken, zal echter het resultaat altoos zoo gunstig blijven, dat het te wenschen ware, dat zulk eene kwantiteit konde worden aangevoerd, ten einde aan Uwe Majesteit het aangenaam genoegen te geven, van aan een aantal behoeftigen, ten minste gedurende het strenge jaarsaisoen, eenen geruimen tijd, een gezond en aangenaam voedsel, tot eenen geringen prijs te kunnen bezorgen.

Doch hoe onzeker dat ook zijn moge, het onderzoek is en blijft altoos belangrijk genoeg, om de attentie Uwer Majesteit te verdienen; en bijaldien het Hoogstderzelver welbehagen mogt zijn den aanvoer te beproeven, om alsdan in tijds de naadere maatregelen ter uitvoering daar te stellen.

Daartoe zal, behalve de zorg voor toereikende fondsen ter betaling der vrachtpenningen, vooral noodig zijn, dat het plan zoodra mogelijk ter kennisse van Kommissarissen Generaal worde gebragt, met aanschrijving tevens, om wanneer hetzelve door hen uitvoerlijk zal worden geoordeeld, dadelijk eenen zoo groot mogelijke voorraad van Rijst bij een te brengen, als zonder nadeel voor de Koloniën, herwaarts zal kunnen worden gezonden; en wijders den ondergeteekende te autoriseeren, om inmiddels te beproeven, of met de Reeders der transportschepen, eene conditionele bevrachting tot aanvoer van dat graan onder approbatie van Uwe Majesteit zoude kunnen worden getroffen.

Wat naar aanleiding van dit rapport geschiedde, blijkt uit ondervolgende geheime depêche d.d. 15 Januari 1817 N° 1 van den Departementschef aan C.C.G.G.[1]:

Door de bovenmatige en aanhoudende regen in het afgeloopen jaar, zonder door genoegzame warmte te zijn afgewisseld, is de graanoogst

[1] Over een aanschrijving van denzelfden datum aan den Landvoogd betrekkelijk deze rijstgeschiedenis, zie *M. L. v. Deventer's Gezag*, noot 1 op bl. 206.

en die der peulvruchten, als mede die van alle gewassen tot voedsel, niet alleen in dit, maar in de meeste Rijken en Landen van het minder noordelijk en zuidelijk gedeelte van Europa, zoo ongelukkig uitgevallen, dat de prijzen van meest alle eetwaren, maar voornamelijk die der granen, tot eene zoodanige voorbeeldelooze hoogte zijn gestegen, dat dit onontbeerlijk voedsel voor de mindere klassen, bijna onverkrijgbaar is geworden.

De vaderlijke bezorgdheid van Z. M. voor het welzijn van deszelfs onderdanen, strekt zich niet alleen uit, om in den reeds bestaanden hoogen nood zoo veel doenlijk te voorzien, maar ook om in tijds alle mogelijke middelen te beramen en daar te stellen, waardoor bij een onverhoopt volgend ongunstig gewas het gebrek aan levensmiddelen kan worden verhoed.

Onder die middelen is Hoogstderzelver aandacht bijzonderlijk gevallen op de Rijst: doch daar het schijnt dat Noord Amerika en Italie geene toereikende hoeveelheid opleveren om dat voedsel tot matige prijzen te kunnen bekomen, heeft Z. M. onlangs mijne gedachten gerekwireerd, omtrent het denkbeeld, om Rijst van Java te laten aanvoeren.

Bij mijn rapport in dato 29 Decemb. l.l. heb ik aan Hoogst dezelve voorgesteld, dat bij mij geen officieel berigt voorhanden was waar uit de overvloed van het Rijstgewas op Java konde worden beoordeeld; doch vermits onderscheidene particuliere berigten eenstemmig waren, dat gedurende het Engelsche bestuur, de Rijstculture boven die der koffy was aangemoedigd en toegenomen, men dus vooronderstellen mogt, dat eene hoeveelheid van 5000 coyangs Rijst zonder nadeel van daar zouden kunnen worden uitgevoerd; dat echter, indien al deze vooronderstelling niet ongegrond mogt worden bevonden, er twee gewigtige bedenkingen overbleven, die alleen door UHGestr. zouden kunnen en behooren te worden opgelost, namelijk, In de eerste plaats: of de Rijst in den staat zoo als die gewoonlijk op Java wordt verkocht, geschikt is om hier te Lande tot voedsel te worden gebruikt; — en

ten anderen, of eene zoodanige kwantiteit naar Europa zoude kunnen worden uitgevoerd, zonder den smallen handel aanmerkelijk te benadeelen.

Op dit rapport heb ik heden eene aanschrijving van den 13 dezer ontvangen, behelzende:

dat Z. M. verlangt, dat ik met den meesten spoed UHEdG. kenbaar make, Hoogstderzelver intentie, om eene hoeveelheid van zoo mogelijk 5000 coyangs Rijst ten minsten prijze en uit de in de Kolonie voorhanden zijnde fondsen aan te schaffen, ten einde in het Moederland te kunnen strekken tot aanvulling der eerste levensbehoefte voor de minvermogenden; dat Z. M. op dit bevel staat makende, hetzelve zeer

ongaarne onuitgevoerd zoude zien blijven, dan alleen in het niet voorziene geval, dat UHEG. deze soort van Rijst ongeschikt zouden oordeelen, om hier te Lande als voedsel te kunnen dienen, oftewel dat daar tegen andere alles overwegende consideratiën mogten militeren: stellende Z. M. zeer groot belang in deze acquisitie, zonder dat nogtans de schatkist alhier met het montant van den inkoopsprijs worde bezwaard en dat ook de onkosten van het transport zoo veel mogelijk worden bespaard.

Met opzigt tot dit laatste, heeft Z. M. mij gelast, om met den Heer Minister voor de Marine te confereren, of het transport niet door middel van Z^r M^s oorlogschepen zoude kunnen geschieden, waar van ik UHEdG. binnen kort het nader besluit van Z. M. hoop te kunnen mede deelen.

Mogten UHEG. in de gelegenheid zijn, om kort na de ontvangst dezer, met een naar herwaarts vertrekkend schip eenige coyangs Rijst, tot eene matige vracht, op grond van het tarif aan UHEG., bij missive in dato 10 Aug. 1816 toegezonden, tot een proef te kunnen afzenden, zou het ongetwijfeld Z. M. aangenaam zijn, door de ondervinding geleerd te worden, of en in hoe verre de Javasche Rijst tot voedsel hier te Lande in gebruik gebragt en daar van misschien partij getrokken zoude kunnen worden. [1]

Als een vervolg hierop, berichtte de Departementschef bij geheime depêche d.d. 11 Februari 1817 N° $^{12}/_{1}$ aan C. C. G. G.: «dat tot dit transport naar het Moederland, zoo veel mogelijk gebruik worde gemaakt van Z^r M^s oorlogschepen; en dat, voor zoo verre daarin geene genoegzame scheepsruimte mogt worden gevonden, aan UHEG. worde overgelaten om tot aanvulling van het ontbrekende, scheepsruimte bij particulieren te zoeken, die waarschijnlijk nu en dan wel eens overtollig aan handen zal zijn; ofte anders, des noods gebruik te maken van de overblijvende faculteit om, ingevolge het bestaande tarif, in ieder naar het Moederland vertrekkende schip, een achtste gedeelte van deszelfs ruimte te beladen; echter onder observatie, dat aan het transport met Z^r M^s oorlogschepen, in allen gevalle de voorkeur worde gegeven, ten einde de betaling van vracht-

[1] Bij rapport van den Departementschef d.d. 23 Januari 1817 N° 15 aan den Koning werd medegedeeld, dat de depêche den 15ⁿ te voren was verzonden met de *Venus*: zie over dit vaartuig bl. 635—636 mijner „Bijdrage tot de geschiedenis der zoogenaamde *Tweede* Expeditie" in deze Bijdragen dl. 67 (1913) afl. 4. — Met het tarief wordt bedoeld, de regeling, vermeld op bl. 228 van mijn werk over *De teruggave* (1910).

penningen, zoo veel mogelijk voor den Lande te besparen" [1].

In afwachting van het antwoord uit Indië werd den Koning bij missive d.d. 5 April 1817 N° $^{2499}/_{103}$ door den Departementschef aangeboden "een baaltje Javasche rijst, direct van daar door kapitein Robertson aangebragt" [2], in de veronderstelling, dat het den Koning "niet ongevallig zoude zijn, hierdoor in de gelegenheid te komen, met meer ruimte de proef te kunnen nemen van dit voortbrengsel van Java's vrugtbaren grond, waartoe de kleine kwantiteit onlangs aan Uwe Majesteit aangeboden min voldoende geweest is".

C.C.G.G. behandelde de zaak bij hun geheime missive d.d. 4 Juli 1817, waarin zij den Departementschef het volgende berichtte:

Wij hebben de eer UHEdG. de ontvangst te accuseren van deszelfs secreete missive van den 25 Januarij dezes jaars N° 1, waarbij UHEdG. ons te kennen geeft den wensch van Zijne Majesteit onzen Koning, om door toevoer van rijst uit Java, eenigzins in de schaarste aan levensmiddelen te gemoet te komen, welk in een groot gedeelte van Europa en ook in ons Vaderland heerscht.

Ten einde aan deze vaderlijke wensch van Z. M. te voldoen [3], hebben wij deze missive dadelijk tot het onderwerp onzer deliberatien gemaakt, doch daar onze ambtgenoot de Schout bij Nacht Buyskes juist voor eenige dagen ter bezorging der Amboneesche zaken naar Soerabaya was vertrokken, hebben wij het licht moeten missen, dat ons door denzelven over de te doene verzending had kunnen worden gegeven.

Wij kunnen niet ontveinzen, dat het bevrachten onzer particuliere schepen met rijst ons aan groote zwarigheid onderhevig voorkomt te zijn, daar de geringe quantiteit, welke kan worden ingeladen, de vrachtpenningen tot eene aanmerkelijke hoogte zoude doen stijgen. Wel is waar dat twee Amerikaansche schepen met zoodanige vracht van hier zijn vertrokken en naar de Nederlanden gezeild, waardoor wij vertrouwen, dat reeds eenigzins in de behoefte van rijst zal zijn voorzien, doch wij moeten hierop aanmerken, dat zij zulks enkel en alleen hebben gedaan uit gebrek aan andere koloniale produkten, daar wij het raadzaam hadden geoordeeld de verkopingen van koffy uit te

[1] In Nederland had men nl. in overweging genomen, om met de oorlogsschepen te doen komen aan lasten rijst: *Evertsen* 600, *Amsterdam* 600, *De Ruyter* 600, *Nassau* 500, *Prins Frederik* 500 en *Tromp* 500, alzoo totaal 3300 lasten van de 5000 verlangde; ik neem hierbij aan, dat men er onder koyangs en lasten hetzelfde verstond. In hoever dit echter juist is, weet ik niet.

[2] Over kapitein Robertson, verg. *Bestuur-1817*, bl. 169, ad noot 4.

[3] Men ziet, hoe de heeren over het *vaderlijke* niet uitgepraat zijn: die daaraan niet geloofde, was geen goed „onderdaan".

stellen tot de komst van Nederlandsche schepen, die anders op hun ballast zouden hebben moeten vertrekken.

Het tweede middel ons door UHEdG. aan de hand gegeven, om namelijk de verzending met Z^r M^s schepen te doen, is ons verkieslijker voorgekomen, en wij zijn dadelijk bedacht geweest om daartoe gebruik te maken van *de Amsterdam*, welke wij reeds tot vervoer van koloniale produkten voor Gouvernements rekening hadden bestemd, en tot dat einde te Soerabaya in vertimmering ligt, en binnen korten tijd gereed zal zijn.

Wij hadden gehoopt, zoo als UHEdGestr. uit onze missives zal blijken, ook met deze bodem behalve koffij, eene quantiteit specerijen mede te kunnen geven, welke wij uit de Moluccos wachtend waren, doch welker aankomst nu, uithoofde der voorgevallene onlusten aldaar, is vertraagd.

Daar wij nu denkelijk van deze gelegenheid zullen moeten afzien om deze specerijen naar Nederland af te zenden, ten zij dezelve nog binnen korten tijd alhier mogten worden aangebragt, zouden wij daarvan welligt gebruik kunnen maken, om daarmede rijst af te zenden.

Ingevolge dispositie van 6 December 1817 N° $^{140}/_{18}$ bood de Departementschef afschrift van deze depêche den Koning aan. De rijst is inderdaad gezonden geworden, o. a. met *de Henriette Elisabeth*, een koopvaardijschip, doch de proef mislukte finaal. Het einde was, dat men getracht heeft het product te doen dienen «tot rantsoen voor de troepen in de W. I. koloniën bestemd"! Zie de depêche van minister Falck d.d. 14 Juni 1818 in *M. L. v. Deventer's Gezag*, bl. 249. Ten gevolge van de weglatingen, die Van Deventer bij het overnemen van het stuk meende te kunnen doen, blijkt er niet uit, dat zekere Verhoeff te Rotterdam een middel beweerde te hebben uitgevonden om de Java-rijst zoodanig te verbeteren, dat ze de Caroline-rijst zeer nabij kwam. In een rapport aan den Koning d.d. 12 September 1819 N° 600 kwam de Minister op deze aangelegenheid terug. Het rapport is afgedrukt in de *Ambts-Brieven van A. R. Falck* (1878), bl. 126—127; doch daar dit werk weinig gelezen wordt door hen, die zich aan koloniale studiën wijden, doe ik er wellicht lezers dezer Bijdragen een dienst mede, het stuk hier te laten volgen [1]:

[1] Het nommer van het rapport, niet in de *Ambts-Brieven* vermeld, ontleende ik aan de minuut, voorhanden op het algemeen rijksarchief, bundel *Rapporten aan den Koning 1817—1819* N° 1356. Daarin ligt ook de minuut van een rapport d.d. 28 November 1818 N° 57, in *Ambts-Brieven* mede zonder nommer afgedrukt op bl. 118—125.

De rijst van het eiland Java kwam voorheen niet dan toevallig als scheepsprovisie en in kleine hoeveelheden hier te lande. Verre van met dat artikel tegen Milaneesche, Bengaalsche of Carolinarijst te kunnen markten hield men het voor *incourant* en geene speculatie waardig. Sedert 1817 daarentegen is de Javarijst schier bij den dag overvloediger geworden. Volle ladingen zijn daarvan aangevoerd. Gepeld en gezuiverd zijnde wordt zij, niet alleen bij ons maar ook in Duitschland en in het Noorden aan de Carolina voorgetrokken die nog onlangs 10 pCt. hooger in prijs was.

Deze verandering is te danken aan den Rotterdamschen kruidenier J. J. Verhoeff, die allereerst ondernomen heeft om de Javarijst, niet bij kleine partijen, maar in het groot en regelmatig te pellen. Twee der voornaamste Kamers van koophandel kennen hem die verdienste eenstemmig toe. Op zijn voorbeeld hebben vele anderen inrigtingen die pelling tot stand gebracht, door welke mededinging de aanvankelijke kosten der bewerking reeds op de helft verminderd zijn.

Bij de herziening van het Tarief is mijn voornemen om in overweging te brengen of en op welke wijze deze nieuwe ontluikende tak van handel in een voortbrengsel der Nederlandsche volksplantingen door bijzonder begunstigende wetten behoort te worden aangemoedigd; maar inmiddels acht ik het pligtmatig U. M. welwillende aandacht te vestigen op den heer Verhoeff en voor hem eene belooning te verzoeken aan zijnen gewigtigen dienst geëvenredigd. Zijne uitvinding heeft hem, in den beginne, pecunieële winsten aangebracht en ook naderhand voordeelige betrekkingen voor hem doen ontstaan om welke reden ik gemeend heb van het denkbeeld eener remuneratie in geld te mogen afzien. Doch ik weet dat hij veel prijs zoude stellen op het bezit eener *ordinaire* makelaarsplaats in zijne vaderstad, en U. M. zoude mij kunnen magtigen om hem daartoe aan de Regering van Rotterdam, voor de eerstkomende vacature, aan te bevelen. Daarenboven heeft hij, mijns bedunkens, billijke aanspraak op de zichtbare onderscheiding bij de Wet voor ieverige en nuttige burgers vastgesteld en ik. veroorloove mij dus om hem voor te dragen ten einde door U. M. te worden benoemd tot *Broeder van den Nederlandschen Leeuw*.

Toen en nu! Men leze over den uitvoer en de waarde van Java-rijst het korte, maar belangrijke artikel van den heer A. Tigler Wybrandi, getiteld «Java-rijst" in het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië, dl. LXXXVI (1913), 1e Aflevering (1913), bl. 28—34: «In normale tijden bedraagt de exportprijs van Java-rijst anderhalf à tweemaal den prijs van geïmporteerde buitenlandsche ordinaire rijst op Java, hetgeen dus beteekent, dat men tegen een pikol Java-rijst anderhalf à twee pikol buitenlandsche rijst kan invoeren".

Nº IV. De *Amsterdamsche Courant* van 3 Januari 1818 Nº 3, houdende de tegenspraak van den scheepsgezagvoerder Brandligt in zake beschuldigingen van Engelsche zijde over onmenschelijk optreden tegen de Krawangsche rebellen van December 1817. Behoort bij de noot 1 op bl. 449.

AMSTERDAM, *den 2den Januarij.* Lang voor de tijding van den opstand omstreeks Amboina in Europa bekend werd, had een Engelsch tijdschrift, en uit dit werk het dagblad de *Times*, berigt gegeven van zekeren opstand op Java zelven, die wel is waar in de geboorte gesmoord was, doch waarvan de beteugeling gezegd werd met zulke afschuwelijke omstandigheden verzeld en het gedrag der opgestane inlanders zoo zacht, lijdzaam en wijs geweest te zijn [1], dat men hieruit alleen en uit de scherpe wijze van voorstelling, gevoegd bij persoonlijke verigtingen, besluiten moest, dat een andere beweeggrond dan menschenliefde of verontwaardiging tegen verdrukking, de schrijvers had aangedreven. Deze onderstelling, welke waarschijnlijk de meeste Nederlandsche papieren, bij gebrek aan daadzaken tot weerlegging, terug gehouden had, om veel gewag van dit verhaal te maken [2], vinden wij voor de eer onzer natie met het uiterst genoegen bewaarheid in het onderstaande, autentieke en geteekende, ons van goeder hand gezonden relaas van een achtenswaardig ooggetuige:

«Met verontwaardiging vernomen hebbende, de onwaarachtige en hatelijke wijze, op welke het voorgevallene bij den opstand in Indramaijo in December 1816, in het Engelsch dagblad *the Times* van den 13den October 1817, is voorgedragen [3], kan ik niet beslissen of en in hoe verre de aanleidende oorzaak tot dien opstand alleen moet worden toegeschreven aan, of in verband heeft gestaan met de terugvoering naar Java aan boord van het Engelsch schip *Prinses Carlotta*, van zekeren *Maas Achmet*, zoon van eenen, onder het Britsch bestuur op Java, naar Banjermassing verbannen Sultan van Cheribon, zoo als algemeen werd verhaald en geloofd [4], maar mij alleen bepalen tot het geen ik zelf heb bijgewoond.

«Op uwe aanvraag aangaande het gepasseerde te Indramaijoe, staande mijn verblijf aldaar in December 1816, dient à governo: dat ik op den 13 dier maand aldaar arriveerde, en met mijne sloep naar

[1] Verg. in *Bestuur-1817*, bl. 47 en 50 het oordeel van resident Servatius over deze wijsheid.

[2] De zotte gewoonte van doodzwijgen was hier wel ver getrokken. De *Amsterdamsche Courant* had niet alleen *niet veel*, doch in het geheel geen gewag van den opstand gemaakt!

[3] Dit artikel heb ik als bijl. Nº V (bl. 490) opgenomen; *The Times* van 1817 is o. a. in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

[4] Verg. *Bestuur-1817*, bl. 80, ad noot 1.

het fort, het welk eene groote distantie de rivier op ligt, roeide [1]. De Heer Adsistent Resident aldaar vertelde mij dadelijk bij mijn arrivement, dat eene bende roovers of muitelingen van circa 700 man niet verre van het fort gecampeerd waren en dat de bezetting op Indramaijo slechts bestond uit één sergeant (Europeaan) en elf Amboineesche of Bokaneesche soldaten [2]; dat zij slechts weinige ponden kruid hadden en dat buiten Z. Ed. nog maar 2 Europeanen aldaar woonden; dat zij uit voorzorg alle de praauwen der inlanders, aldaar woonachtig, in requisitie genomen, dezelve met de lands kas en goederen, zoo ook die van hun eigen, beladen hadden, om des noods te kunnen vluchten. Ik bood daarop den Resident [3] eenige ammunitie van mijn schip aan, dan daar hij reeds eenige dagen op adsistentie was wachtende [4], en sustinerende dezelve geen dag meer afwezig te zullen blijven, sloeg hij mijn aanbod af, mij echter verzoekende, met mijne passagiers en sloeproeijers bij Z. Ed. te blijven, het welk wij deden.

«Na eenige verversching ten huize van dien Heer gebruikt te hebben, gingen wij gezamenlijk het fort bezigtigen, en het was niet dan met de grootste aandoening en verontwaardiging dat wij het weder verlieten. De grachten waren opgedroogd, begroeid en op vele plaatsen met vuilnishoopen opgevuld, de wallen niet door den verslindenden tijd, neen, maar door louteren moedwil vernield, en op vele plaatsen afgebroken, de brug en poorten geheel verwaarloosd, het geschut onbruikbaar; zoodanig was dit fort, het welk, slechts weinige jaren geleden, de ondervinding geleerd heeft, zoo belangrijk te zijn.

«Hij, die eenigzins met het karakter der inlanders van Java bekend is, weet dat in de Cheribonsche ommestreken het slechtste ras is, en dat hetzelve sedert de overmeestering van Java veel verslimmerd is.

«Na eenige dagen verblijf te Indramayoe arriveerde op den 18^{den} dier maand de Luitenant *Hofman*, met een detachement van groote 30 man soldaten, order hebbende des anderen daags vroeg de muitelingen te attakeren, zullende dezelve op een bepaald uur op drie verschillende punten geattakeerd worden. Intusschen arriveerde nog de

[1] In het rapport van den Legercommandant d.d. 23 October 1816, vermeld in mijn *Herstel*, bl. 201, staat over dit fort, blijkens Louw's *Java-oorlog*, dl. I, bl. 176: „*Indramayoe* ligt op den linkeroever der Tjimanok, 7 paal van zee en 12 paal van den Krawangschen weg. Het dient tot toevluchtsoord voor de Gouvernementsdienaren in geval van oproer en ter bewaring der koffie en andere landsgoederen. Het beheerscht de rivier. De muren zijn in redelijken staat, de drooge gracht, die geheel ingestort was, wordt door de aldaar zijnde gevangenen weder uitgegraven. De poorten, bruggen enz. zijn in slechten staat. De reparatiën zouden echter nog 6 maanden kunnen worden uitgesteld." Aanvang December braken echter de onlusten uit!

[2] Bokaneesche soldaten: Boegies??

[3] Bedoeld wordt de Assistent-Resident Martheze.

[4] Zie Martheze's brief hierover in *Bestuur-1817*, bl. 51, alinea 2.

Edele Heer *Munting*, dewelke den Luitenant wilde bewegen de muitelingen niet op te zoeken, voorgevende dat hij dezelve zoude bevredigen, en waartoe hij ook diverse vruchtelooze pogingen heeft aangewend [1].

«Dan deze begreep dat hij, als militair, geene orders, veel min aanradingen, tegen zijne instructien, van een civiel persoon, wie hij ook ware, mogt nemen of volgen. — Waarop ook de Luitenant *Hofman*, ingevolge zijne militaire orders, op donderdag den 19den December, des morgens met den dag, met zijn detachement en de gemelde bezettingen van het fort opmarcheerde. Weinig tijds daarna werden zij door eene bende van 600 oproerlingen overvallen, die zij kloekmoedig weêrstand boden. Kapitein *van Driel* kwam intusschen ook met een detachement aanrukken, edoch aan de andere zijde der rivier zijnde, en geene praauwen tot den overvoer van manschappen aldaar voorhanden zijnde, kon deze den Luitenant *Hofman* weinig adsistentie geven; dezelve hield echter uit de twee veldstukken een gestadig vuur op de roovers, dat hun echter, door den grooten afstand, weinig schade toebragt.

«Na eenige geblesseerden bekomen en twee man verloren te hebben, die door de muitelingen gevangen gemaakt en dadelijk op de allergruwelijkste wijze vermoord werden, vond zich de Luitenant *Hofman* verpligt met zijne manschappen te retireren over een riviertje, van welk hij, door het afbranden der brug, de roovers staande hield, tot dat de resident der Preanger-regentschappen, die, door misleiding, eenige uren later dan de militaire overeenkomst, aanrukte, hem in den rug viel [2]. — De muitelingen zich nu ingesloten ziende door een corps Jynsikaas (zijnde alle naastbestaanden van inlandsche vorsten en regenten) waren te lafhartig zich te verdedigen, gingen op hunne hurken zitten en gaven zich over. Men boeide hen met de zelen der paarden, en transporteerde hen naar het fort Indramaijo, sluitende hen in eene koffij-loods op, terwijl de resident zijn volk daadelijk deed retourneren,

[1] Zie over deze bemoeiingen *Bestuur-1817*, bl. 55—56. Ik vermoed echter een datumfout, in zoover dat Hofman's aanval, naar ik meen, heeft plaats gehad in den ochtend van den 20n, gelijk de volgende noot nader aangeeft. Muntinghe kwam den 19n te Indramajoe.

[2] Met de *militaire overeenkomst* bedoelt Brandligt de afspraak tusschen de residenten van Cheribon en de Preanger om de rebellen aan te vallen op een bepaald uur van den 20n: zie den brief van resident Servatius in *Bestuur-1817*, bl. 52—53. Brandligt's voorstelling zou echter, naar het schijnt, niet geheel juist zijn, wanneer daaruit moest volgen, dat de omsingeling, waarvan hij in de volgende zinsnede gewaagt, plaats vond op den 19n, want die is eerst geschied den volgenden dag: zie *Bestuur-1817*, bl. 56—57. Voor zoover ik uit de mededeelingen kon opmaken, is Brandligt's mededeeling over den datum van den 19n verkeerd; de aanval *Hofman—Van Driel* zal ook plaats gehad hebben op den 20n, doch vóór zij de komst der scharen van de Residenten hadden afgewacht: verg. mijn *Herstel*, bl. 293 en 296 alinea 1.

de gevangenen onder de militaire surveillance van den Luitenant *Hofman*, en een anderen luitenant, behoorende tot het korps van kapitein *van Driel*, met eenen bezetting van ruim 60 man Europeanen stellende. — Des avonds cirka 9 uren begonnen de gevangenen, in de koffij-loods opgesloten, *amok* te maken en uit te breken, waardoor sommige ontvlugt zijn. De beide officiers, aansprakelijk voor hunne gevangenen, en de gevolgen eener uitbraak onberekenbaar beschouwende, waren gedwongen, het medelijden aan eene zij te zetten, om de voornemens der muitelingen te verijdelen, die bezig waren de deur der koffij-loods met geweld te openen. Zij deden alzoo door eenige manschappen met geveld geweer de deur bewaken, waar door, bij het openen der deur, vele der uitbrekers in de bajonetten liepen, terwijl men niet dan door middel van er onder te vuren, den aandrang van de deur verwijderde, die daarop, zoo goed mogelijk was, weder gesloten werd; dan nu begonnen sommige door het dak, anderen door de vloer (staande de loods cirka 3 voeten op gemetselde kalven bóven den grond) te breken; men was alzoo veiligheidshalve verpligt (want men had den dief in het huis gebragt) van tijd tot tijd, daar men hen hoórde doorbreken, door de planken of het dak te vuren, om de uitbraak te beletten: en het is door deze wijzen maatregel, dat men deze arrestanten meester is gebleven, terwijl tevens ook gebleken is, dat er meer uit vrees dan door de kogels uit de hanebalken zijn getuimeld.

«Des morgens van den 19^den^ [1], begon men, volgens 's lands wijs, de gevangenen de armen op eene bamboes uit te strekken en te binden, om hen veilig te kunnen transporteeren, en ik vertrok ook denzelfden dag naar boord, om mijne reis te vervolgen [2].

«Zie daar eene zuivere opgaaf van het gebeurde te Indramaijo, en wat ook de Franschen of Engelschen, uit haat, nijd of jalouzij, in hunne nieuwspapieren zetten, het is zoo als in deze gemeld voorgevallen, en niet anders; ik was er tegenwoordig en niemand hunner; en wat zij dus zeggen of schrijven, gaat op vertelsels en hooren zeggen los, en daar door schrijven zij logens."

Amsterdam, den 15^den^ December 1817.

COENRAAD BRANDLIGT,
Kapt. van het Schip Aurora.

---

[1] Het blijkt wel hieruit, dat de Schrijver zich in ieder geval met den datum vergist, daar volgens zijn *eigen* verhaal de gevangeneming plaats vond op den 19^e^. De hier opgegeven datum zal vermoedelijk behooren te zijn den 21^e^: verg. den brief van Martheze in *Bestuur-1817*, bl. 57.

[2] Onder de „Zee-tijdingen" der *Bataviasche Courant* kan ik den datum niet nader verifieeren, daar reeds in het nummer van 14 December 1816, het schip vermeld staat als den 10^e^ t. v. te zijn vertrokken „naar Amsterdam", m. a. w. het heeft die reis van Batavia gemaakt via Indramajoe.

N° V. De *Times* van 13 October 1817 tegen het Nederlandsch bestuur op Java, naar aanleiding der Krawangsche onlusten van December 1816. Behoort bij de noot 3 op bl. 486.

JAVA.

It will be remembered, that this extensive, beautiful, and fertile island submitted tot the British arms, and was occupied by British authorities, in September 1811; and that it remained annexed to the territories of the East India Company till the beginning of last year, when, in consequence of the political arrangements that followed the peace of Paris, it was restored to its former masters, the Dutch. By our conquest of the island, the last settlement and the last port belonging to any European nation in those regions was brought under our dominion, and not a flag could wave in the Indian seas without our permission. The acquisition of a country so populous and extensive, measuring upwards of 50.000 square miles, and containing nearly 5.000.000 of inhabitants, so conveniently situated for general trade and abounding so much in the conveted commodities of European luxury as to be considered for centuries the chief source of the commercial prosperity and the main support of the naval greatness of Holland, was no otherwise important to us, than as a guarantee of our security and an evidence of our power; nor was the loss of it to Holland, in the existing circumstances of Europe of any great moment. All communication between Batavia and Amsterdam had been for a long time cut off; no Dutch vessel could appear beyond the Cape of Good Hope, and the spices of the Moluccas no longer enriched the merchants of Holland. The mother-country, instead of being benefitted by her eastern colonies, found herself loaded with debt on their account; and instead of receiving returns of wealth for her protection, was obliged to send out commissioners, from time to time, to inquire into the causes of her failure and to receive from them voluminous reports of losses and misgovernment, instead of prospects of amelioration in her affairs. The only persons who reaped any advantage in this scene of commercial failure and political disorder were the needy and rapacious adventurers, who in a civil or military capacity went out to govern their distant dominions, and who were prepared to stake their lives in a tropical climate, for the chance of acquiring fortunes, or amassing wealth, by defrauding their employers and oppressing their fellow subjects. By this means, though the mother-country was not benefitted, the colony was impoverished and exhausted. These greedy agents of a cruel and tyrannical system of government and traffic seemed to consider not only the trade, but the property, the labour, and the blood of the natives, within the limits of their monopoly. No commerce, either external or internal, was allowed except for their

behoof. The transit of goods, or even the necessaries of live, from one province to another, was shackled by tolls and other severe restrictions. Forced labour, excessive contingents and compulsery deliveries of produce, were universal. The people were driven to work at the roads, to construct forts and harbours, to cut down the teak forests, to labour at the manufacture of salt, and in the plantations of coffee, cotton, or sugar-canes, without reward. They were dragged from their homes and families, chained on board of small craft, and carried to Batavia to perish in the pestilential atmosphere of that proverbially unhealthy city. They were even farmed out to Chinese, or delivered over to the tyranny of the native chiefs like so many buffaloes. The resident oppressed the chief, the chief his inferior officers, and the latter the people; so that the most cruel oppression was felt in all the gradations of society, and fell with accumalated weight on the lowest in the scale. In this state of things the regulation of the police and the administration of justice were entirely neglected; of course the greatest disorder prevailed, and the most atrocious crimes were perpetrated. The inhabitants having neither security for their lives, nor any certainty of reaping the fruits of their industry, became indolent, wretched, and desperate; and it is not likely that the Dutch could much longer have held possession of the island, even although they had been safe from foreign conquest [1]. The arrival of the British troops perhaps saved the latter from a catastroph, and certainly rescued the former, for an interval, from their sufferings and disorders. If we have derived no commercial advantages from Java, we at least may enjoy the praise of having made it the scene of a splendid and successful experiment in legislation and government during the short period of our rule, and of having handed it over to its former masters, both improved in its resources, and rich in examples for its future administration. Immediately upon the conquest, measures were taken to ameliorate the conditions of the natives, and to repair the calamities under which they had long suffered. A survey was made of the greatest part in the island — the state, the laws, and institutions of the inhabitants were inquired into and recorded; and after a sufficient body of facts and observations was collected, an entire change of system, which our limits will not permit us to detail, was introduced. Forced services and deliveries of produce at inadequate rates were abolished, impolitic restrictions on internal and external trade were removed, and a new system of police and administration of justice, consonant with the original laws and institutions of the people, was established. The power of the chiefs over the lower orders was broken, and industry was encouraged by giving labour a security of reaping its

[1] Een typisch Britsche voorstelling!

fruits. An uniform and epuitable mode of taxations was adopted, which at the same time that it increased the public revenue, was calculated to press lightly on the subject. From the completion of these arrangements in 1814 to the final departure of the British authorities in 1816, the improvement in the condition of the people was almost incredible [1]. It was no wonder, therefore, that they should have regretted our departure, and, with the contrast of their former treatment, fresh in their recollection, should have shown an aversion to the transfer of their allegiance to their former masters. Though the Dutch Authorities are believed to be favourable to the new arrangements, many symptoms of discontent have already occurred, and the means taken to repress them have rather tended to increase their violence than to remove their cause. An instance of cruelty lately occurred (an account of which these observations are intended to introduce) which must excite the horror and indignation of all who read it, and which we are afraid may go far to endanger the continued or at least the tranquil possession of the island by its new masters. We give the statement all the publicity we are able, in order that the European Government may investigate the affair, and bring the offenders to justice:

«Towards the latter end of November last, the Petingee or chief of the village of Chipamoonehong [2], in the district of Chatsem [3], named Keysa, observing dissatisfaction to prevail among the inhabitants of the district, in consequence of some unauthorized exactions of the Kapala Chootack and other native chiefs in authority over them, took advantage of the circumstance, and getting several other heads of villages to join, prevailed on a number of the lower class to assemble, under the ostensible plea of going to Indramayo, to lay their grievances before the «Landrost", as the President's assistent, who had charge of the police in those districts, was usually called.

«Having thus collected together a body of men in the first instance, small parties, under active emissaries, were despatched to the neighbouring districts to beat up for recruits, and many cases occurred of poor people being actually tied and forced to join the party.

«As they increased in numbers, the party moved towards the river Chimanooh [4], the boundary between the Indramayo districts and Cheribon, and in their route were joined by all who had, or fancied they had, any grievance to complain of. Among these, it is understood, that very few were from Kandang-houses [5]; but some heads

[1] Aldus de bazuin!!
[2] Dezen naam kan ik niet thuisbrengen.
[3] Tjiassem.
[4] Tji Manoek.
[5] Kandanghauwer.

of villages, and a considerable number of the lower class, are stated to have joined from the district of Indramayo, and of the latter a number from the lowland Crawang districts.

«At this stage of their progress, it appears to have been first circulated among them that Pungairan Kanooman might be expected from the «sea-side" to join them as their chief. This Pungairan Kanooman, who, I understand, was banished during the insurrection of Bagoos Ragun, is represented to be a descendant of one Seedan who was the first promotor of the disturbances in Cheribon formerly, and his family have always possessed great influence in the western part of that district.

«Whatever the real object or expectations of the leaders of these deluded people may have been, it is clearly ascertained that not a single chief of rank above the head of a village joined them, or appeared in any manner to give them support or countenance.

«By the time they arrived at Lobenar, a village situated on the banks of the Chimanooh, seven palls from Indramayo, the party amounted to about 900 men, which number it never exceeded. It is a fact well worthy of notice, that in the course of a desaltory march of near 50 palls, from Chatsem to Lobenar, not an instance is known to have occurred of property of any kind having been injured; and although they remained stationary at Lobenar for many days, during which the rice, paddy, cattle, and other property of Mr. Muntinghe was most temptingly in their way under the charge only of a few slaves, not a single article was touched, nor a human being molested.

«Preparations were now in forwardness by the residents of the Prianger Regencies and Cheribon to attack the insurgents, if they may be so called; and it was carried into execution at Lobenar on the 20th of December. Previous to this, however, they had been attacked more than once by the assistant resident at Indramayo, or under his orders; but he was repulsed, and on one occasion, I understand, with the loss of either four or six European soldiers.

«I cannot pretend, nor is it necessary for me, to describe the operations of Mr. Motman (the Dutch resident) on the 20th; but, as I am informed, his arrangements, however long delayed, doubtless from unavoidable causes, seem to have been judicious and perfectly adequate to the object in view; and his conduct, as well as that of his head assistant, Mr. Van de Poel, during the contest, is represented on all sides as meriting praise for courage and humanity.

«It is estimated that 100 of the insurgents fell in the engagement, and 594 were made prisoners. Keysa, the Petingee who first commenced the insurrection, was observed to be very actively encouraging his men to repel Mr. Motman's attacq, and this man was found among the killed.

«When the prisoners were disarmed, Mr. Motman delivered them over to the military, in order that they might be securely guarded to Indramayo. On their arrivement there, they were all put into a coffee storehouse within the fort, and the storehouse was surrounded by sentinels. In the course of the night, it is stated, that an attempt was made on the part of the prisoners to escape from confinement; the soldiers on guard fired upom them, and, horrible to relate, it ended in the massacre of about 300 souls in cold blood [1], by the military, under the orders and in the presence of their own officers!

«Mr. Motman, I am told [2], did all that was in his power to stop that dreadful sacrifice of human blood, but without effect; no attention seems to have been paid to his representations, and he was obliged to submit, as he himself declares, with feelings, not to be described, to the spectacle of an unarmed multitude of poor misled creatures whom he had vanquished and made prisoners in the morning, massacred by their own guards, commanded by two officers, one bearing his Netherland Majesty's commission of captain, and the other of lieutenant, under the weak, inconceivable, and inhuman pretext that they could not be otherwise responsable for the security of the prisoners, or for their own safety, as the prisoners intended to run «a-muck"!

«Will it be credited that a number of unarmed wretches, confined in a secure teakwood building within a fort, should ever think of attacking a military force surrounding them as guards, and to whom they had but a few hours before surrendered themselves as prisoners, while they had yet arms in their hands? He must be credulous indeed, who can bring his mind to believe this! If ever the truth comes to light, it will then, I am convinced, be found that an effort to give themselves fresh air, quite natural to so large a body of men confined in a building of comparatively small dimensions, the doors and windows of which were no doubt closed for security, was, by the pusillanimity, if not cruelty, of their guards, consider as an attempt to escape; and the scene of blood once begun, the prisoners apprehending what was to follow, made such resistance as they had in their power in the vain hope of saving their lives [3].

«But let this be as it may, those who remained alive from the massacre where embarked in coffee prows, and dispatched up the

[1] Dus de woorden van Ellis, op bl. 449, noot 1!

[2] Dit is mede het gemeene der voorstelling: Motman was reeds teruggekeerd: *Herstel*, bl. 297—298.

[3] Lang vóór ik dit las, maar reeds bij de beschrijving van het gebeurde in *Herstel*, heb ik mij afgevraagd of niet de poging tot uitbreken geweten moet worden aan de mogelijkheid van lijden in deze opsluiting, misschien zonder lafenis.

river to Carong Sambong; and while on the river, the second act of the tragedy took place. An attempt is said to have been again made by the prisoners to escape, and on this occasion many more were sent to the other world to join their companions in misfortune. Indeed so insatiable appears to have been the thirst for Javanese blood, that of 594 taken prisoners by Mr. Motman on the day of the engagement, but 113 arrived alive at this place, where they are now in confinement [1].

«Many of these men have been examined before the commission appointed by his Netherland Majesty's government to investigate the cause of the late insurrection; and as far as I can learn, they agree in stating that their only object was to go too Indramayo, and lay their grievances before the Landrost. In general, their complaints are against the Kapala Chootacks and other native chiefs in immediate authority over them; and thus affords an obvious excuse for their assembling in a body to complain to the European local authority — which I believe in my soul was the only object the lower class had in view, whatever plans of a more extended or dangerous nature may have actuated Keysa and other of their leaders."

Chianchore [2], January 22, 1817.

It is added, that the Dutch had taken to themselves great merit for the gallant conduct displayed by their troops on this occasion. Poor Javanese! what a dreadful change of masters have you experienced! — *Quarterly Review.*

[1] Ook deze muiterij in de prauwen heb ik medegedeeld in *Herstel*, bl. bl. 298.

[2] Tjiandjoer.

INHOUDSOPGAVE.

DE VISCHVANGST BIJ DE DAJAKS VAN TAJAN EN LANDAK.

DOOR M. C. SCHADEE.

§ 1. Het visschen met Toeba.

De belangrijkste methode om visch te vangen is die door bedwelming met de vergiftige sappen van enkele planten. Vooral bij de Manjoeké Dajaks is het *manoeba* in zwang, en heeft het door de groote bedrijvigheid een feestelijk aanzien.

Eerst wordt een gunstige dag ervoor uitgezocht. Men zal het nooit op *boelan paoe'* stellen, daar dan volgens het volksgeloof alle sappen in planten en boomen zuur zijn, en vooral het sap der toebawortel zijn kracht mist.

Van te voren wordt aan de nabijgelegen kampongs de uitnoodiging rondgezonden, om aan het *manoeba* deel te nemen, en maken de lieden der *kampong*, welke het feest geeft, de noodige toebereidselen.

Deze toebereidselen bestaan in het maken van afsluitingen *(sawar)* in de rivier, om den visch te dwingen eene bepaalde richting te volgen.

De eerste heet *sawar toetoep ganding*, en dient om den visch te beletten stroomopwaarts te zwemmen.

Ongeveer duizend meter beneden strooms maakt men een *sawar takara*, eene afsluiting waarin gaten aanwezig zijn, waarvoor men fuiken plaatst. Geheel afdoende is deze afsluiting echter niet, daar groote visschen over de sawar heen kunnen springen.

Daarom maakt men duizend meter verder nog eene afsluiting, welke de *tabalé* genoemd wordt. Aan de kanten is deze hoog, in het midden lager, maar beneden de afsluiting bevindt zich een bassin met hooge wanden, waarin de visch over de *tabalé* heen springende ten slotte gevangen wordt.

Wanneer de *tabalé* gereed is, wordt een hoen aan de Dewatas geofferd en ondergaat zij de plechtigheden van het *barimah*.

Op den vastgestelden dag komen mannen en vrouwen, jongelieden en jonge meisjes allen sierlijk uitgedost, wel niet in feestcostuum maar toch in nette kleedingstukken samen op het afgesproken punt van vereeniging nabij de *sawar toetoep ganding*.

Ook Maleiers nemen aan het feest deel, als altijd broederlijk met de Dajaks samenwerkende, zoodra er iets te verdienen valt. Wellicht is het ter hunner eere, dat de meisjes, welke een blauw katoenen baadje bezitten of hebben kunnen leenen, dit aangetrokken hebben.

Reeds gedurende den vorigen dag, en des nachts hebben de mannen zich bezig gehouden met het slaan en persen der toeba-wortels, om het sap er uit te verwijderen. Men doet dit in kleine schuitjes, waarin men het sap eenvoudig naar den bodem laat wegloopen.

Men kent in Manjoeké drie soorten toeba:

Toeba tadoeng wordt zeer veel gebruikt. De wortel is erg grof.

Toeba raboet komt slechts weinig voor. Het sap is zeer vergiftig, de wortels zijn fijn.

Toeba tanggoel wordt ook zelden gebruikt.

Ieder deelnemer aan het feest brengt zijn eigen *toeba* mede. De hoofden onderzoeken of dit wel behoorlijk geschiedt, want natuurlijk zijn er talrijke lieden, die wel aan het visschen willen deelnemen, zonder er echter moeite voor te willen doen.

Aan den kant der rivier is een pamangkundige bezig met «*bapatja*» bij een door hem opgerichte *klangkang* van bamboe. Een kip wordt daarbij aan de Dewatas geofferd, wier hulp voor de vischpartij luide wordt afgeroepen.

§ 2. De Pambawang.

Wordt de hoeveelheid *toeba* voldoende geacht, dan neemt het *manoeba* een aanvang. Een der kamponghoofden fungeert als *kapala manoeba* — hoofd van het manoeba — zijn titel is pambawang.

Allen, die in het bezit van schuitjes zijn, steken daarmede van wal, de overigen posteeren zich aan den kant van het water, of wel op in het riviertje liggende boomstammen, welke gedeeltelijk boven water uitsteken. De mannen zijn gewapend met werpnetten *(djala)*, drie of tweetandige harpoenen en

parambang (spiets met weerhaak aan de punt), speren en vorken (*boleng barajong* = spiets met twee weerhaken aan de punt, een links een rechts, *tampoeling* = tweetandige vork met weerhaken), de meisjes met schepmandjes van rotan of bamboe *(tangoe* of *sasau')*.

§ 3. De Salawé.

De pamanglezer gaat intusschen voort met zijne gebeden aan de Dewatas, daartusschen hoort men echter eensklaps de stem van den Maleischen *tambakal* welke uitroept:

Allahomma salla 'alâ sajjidinâ Mohammad, d. i. O God neig u over onzen heer Mohammad, waarop alle verdere aanwezige Maleiers antwoorden met een luid *Salawé*, de Maleische uitspraak in Landak van *Salla 'alaihi*, d. i. doe de Salât over hem (den gezant).

De *pambakal* roept daarna: *Allahomma salla 'alâ sajjidinâ wa maulânâ Mohammad* d. i. O God, neig u over onzen heer en onzen patroon Mohammad, waarna alle Maleiers ten tweede male een *Salawé* doen hooren.

Ten derde male roept het Maleische hoofd:

Allahomma salla wasallim 'alâ rasoelinâ sajjidinâ wa nabi'inâ wa sjafi'ina wa maulânâ Mohammad d. i. O God, doe de *Salât* en de *salâm* over onzen gezant en onzen heer en onzen profeet, dengene die onze voorbede is, onzen patroon Mohammad, waarop de Maleiers ten derde en laatste male een *Salawé* uitgillen.

De *pambawang* gaat er nu toe over eene hoeveelheid *toeba* in het water te werpen. Alleen de *pambawang* is gerechtigd den eersten visch, die bedwelmd boven komt, aan zijn harpoen te steken.

Zoodra zich dus een vischje in zijne nabijheid vertoont, haalt hij het naar zich toe, snijdt het in tweeën, werpt de eene helft naar den wal, de andere in het water, daarbij luide verkondigende, dat dit offers zijn voor de hantoes, de eene helft voor diegene welke tegenwoordig zijn en de andere helft voor degenen, die thuis zijn gebleven.

Eerst nu is het ieder geoorloofd, den bovenkomenden visch te bemachtigen; in den aanvang nu en dan een enkel vischje, dan meerdere gelijktijdig, dan weer minder. Het met vergif bezwangerde water wordt intusschen door den stroom mede-

gevoerd, waarmede zich de geheele menschenmassa langzaam verplaatst. Jongens en meisjes wagen zich om den buit machtig te worden tot den hals in het water; het levert een aardig gezicht op, dat gespartel en gestoei. De natte baadjes kleven de meisjes nauw op het lijf en laten omtrent de dikwijls mooie vormen van taille en ronding der bustes niets meer te raden over. Hier en daar gaat een gejuich op als een behendige knaap met zijn harpoen een ander een vischje voor zijn neus weet weg te kapen. Merkwaardig is echter de juistheid waarmede de diertjes getroffen worden, slechts zelden mist de harpoen.

Heeft het toeba-sap zijne bedwelmende uitwerking verloren, dan werpt de pambawang weder eene nieuwe hoeveelheid in het riviertje, en begint het spel van voren af aan. Dit wordt tweemaal herhaald, gelijktijdig is het gezelschap zoo langzamerhand de tabalé genaderd. Hier wordt nog een massa visch in het bassin gevangen, waarna ieder, de een met veel buit beladen, de andere een enkel vischje met zich mede dragend, huiswaarts keert. De vangst heeft dan ook tot in den namiddag geduurd.

De volgende dagen komen nog telkens in het water gestorven visschen door verrotting boven drijven. Ook deze worden door de armere lieden verzameld, naar huis gebracht en gegeten. Hun maag schijnt dergelijk voedsel te kunnen verdragen. Onze bewering, dat het niet gezond zou zijn, wekte hevig protest op. De codificatie der adatvoorschriften der Sepata-Dajaks bevat de volgende voorschriften omtrent het manoeba:

§ 4. Adatvoorschriften.

«Djika mĕnoeba kahoeloe tĕpian kampong jang ada bĕradang atau tĕpian roemah jang monggoh-monggoh dihoekoem saboewah siam saĕkor babi; djika mĕnoeba tĕpian dangau hoema atau katĕngah hoema mĕlainkan dapat hoekoem tampajan tĕngah saĕkor ajam.»

«Indien men (zonder bekendmaking) met *toeba* vischt bovenstrooms een *kampong*, waar velen in een huis te samen wonen, of een alleenstaand huis, dan wordt men veroordeeld tot eene boete van een *siam* en een varken, indien men met een *toeba* vischt bij een ladanghuisje of te midden van ladangs, dan bedraagt de boete een *tampajan-tĕngah* en een hoen.»

Het visschen met toeba zonder kennisgave aan degenen, die ook recht op het vischwater hebben, met andere woorden zonder uitnoodiging om mede te doen, is verboden; men beschouwt het als diefstal, iets voor zich alleen te nemen, waarop velen recht hebben.

Ook de «*atoeran tongkal*» is hier weer gebruikelijk.

«Djika mĕnoeba jang pakē tabalé tiada mĕngantar lintangan atau dapat babi ngalati, atau bĕkĕrdja tiada mĕngantar paha kapada toewa pandjanang dapat hoekoem saboewah siam dan saĕkor babi, maka djika toewa pandjanang dapat boentoet, lintangan, pĕmoenggoe [1] tiada mĕmbri bageian kapada gapit pasirahnja atau pagalangoknja [2], ka pĕngĕrahnja [3] dapat hoekoem tampajan tĕngah saĕkor ajam.»

Vertaling:

«Indien men met *toeba* vischt en daarbij de rivier afsluit en geen deel der vangst aan het distriktshoofd zendt, of een drijfjacht op wilde varkens houdt, of feest viert en hem geen dijstuk doet toekomen, wordt men beboet met een *siam* en een varken. Ingeval het distriktshoofd een geschenk ontvangt na een varkensjacht of een *mĕnoeba* of een feest en geen deel ervan schenkt aan zijne ondergeschikte hoofden, dan betaalt hij eene boete van een *tampajan tĕngah* en een hoen.

[1] *Boentoet*, geschenk aan 't hoofd na een varkensjacht; *lintangan*, geschenk aan 't hoofd na afloop van een *mĕnoeba*; *pĕmoenggoe*, geschenk aan het hoofd bij een feest.

[2] *pangalango'* = *panglima*, voorvechter.

[3] pĕngĕrah — van kĕrah = roepen. Hij die de menschen bijeenroept.

MAÑJUVAJRA?

(met een photo).

DOOR Dr. N. J. KROM.

Reeds meermalen is het gebleken, op hoe verrassende wijze de voortbrengselen der Hindu-Javaansche kunst dikwijls in staat zijn lacunes in onze kennis van de Buddhistische iconographie aan te vullen. Het toeval heeft gewild, dat verschillende types, welke in het vaderland van het Buddhisme nog niet teruggevonden zijn, in het afgelegen Java bewaard zijn gebleven en de trouw, waarmede, telkens waar zulks te constateeren valt, de origineelen hier te lande blijken te zijn nagevolgd, de vasthoudendheid, waarmede de verschillende types gedurende meer dan zeven eeuwen zichzelf gelijk gebleven zijn, maken de Buddhistische beelden van Java tot een even betrouwbaar als belangrijk studiemateriaal. Eenerzijds werd somtijds van voorstellingen, die tot nu toe op het vasteland slechts in hun meer gecompliceerden vorm bekend waren, het eenvoudiger type, tot welks bestaan die saamgestelde vorm theoretisch reeds moest doen besluiten, op Java aangetroffen, — zoo bv. de tweearmige uitbeelding van de godin Cundā [1] —, anderzijds bleek in gevallen, waar de eenvoudige vorm reeds bekend was, ook het samengestelde type, waarvan men slechts uit schriftelijke bronnen wist, dat het bestond, hier te lande werkelijk voor te komen — dat was o. a. het geval met den achtarmigen Hayagrīva. [2] Ten slotte waren er dan die voorstellingen, die niet direct en met zekerheid gedetermineerd konden worden en waaromtrent bij den huidigen omvang onzer kennis der Buddhistische iconographie nog slechts min of meer waarschijnlijke gissingen mogelijk zijn — b.v. dat merkwaardige Javaansche beeld met stūpa in de kroon en een Buddha-beeldje op een lotus als verder ken-

---

[1] Zie Rapp. Oudheidk. Comm. in Ned.-Indië 1912, p. 67 sq.

[2] Deel 67, p. 383—392 van de Bijdragen.

merkend attribuut, waarin wij vragenderwijs een eenvoudig type van Uṣṇīṣavijayā veronderstelden.[1]

Tot die laatste categorie behoort in zekeren zin ook het hier afgebeelde bronsje, waaromtrent evenmin volstrekte zekerheid is te verkrijgen. Toch achtten wij het gewenscht op het voorkomen van deze ongewone en zeer zeker hoogst merkwaardige voorstelling de aandacht te vestigen en daardoor ook anderen op het bestaan ervan opmerkzaam te maken. Ongetwijfeld zal het de studie der Buddhistische iconographie in het algemeen ten goede moeten komen, wanneer belangrijke en onbekende vormen zoo veel mogelijk ter algemeener kennis gebracht worden, ook al moet de bijgevoegde determinatie vooralsnog min of meer hypothetisch blijven.

Het bedoelde beeldje behoort tot het zonderling amalgama van heilige voorwerpen, te Talaga in de residentie Tjirĕbon bewaard en vereerd. Er zijn daar veldslangen en falkonetten, bellen, lanspunten en Chineesche munten, ja zelfs een Hollandsche drankflesch, alles zorgvuldig opgeborgen en noode voor den dag gehaald. Bij die verzameling zijn ook eenige beeldjes, waaronder zuiver Siameesche, die ongetwijfeld uit dat land zijn ingevoerd en een paar Hindu-Javaansche, waaronder het hier besprokene door uitvoering en bewerking de kroon spant. De verzameling als geheel kan hier overigens onbesproken blijven, daar de dwaze combinatie uit den aard der zaak maakt, dat het éene stuk toch geen aanwijzingen voor het andere geven kan.

Op het beeldje werd het eerst de aandacht gevestigd door F. C. Wilsen, die het in 1854 te Talaga aantrof en beschrijft als «Betara Goeroe, 15 duimen hoog, zittend beeld met drie hoofden, van hol gegoten rood koper.» Hij voegt er aan toe: «Dit is een der fraaiste beelden dat ik immer ontmoette. Overal is eene ver gevorderde kunst zigtbaar. Alle versierselen zijn uit den vorm hol gegoten en van de grootste zuiverheid en den meesten smaak.»[2] De teekening van Wilsen, bij ditzelfde artikel behoorend, is vrij onnauwkeurig; het ergste is, dat een vajra als een soort van schelp is afgeteekend, doch ook verder maakt het stuk op de teekening een geheel anderen indruk dan op de foto.

---

[1] Rapp. 1912, p. 73.

[2] Oudheden in Cheribon, Tijdschr. Ind. Tl. Lnd. Vlkk. IV (1855), p. 160.

Ds. J. F. G. Brumund, de volgende beschrijver, citeert Wilsen en gaat dan verder: «De beide onderste handen zijn voor het ligchaam vereenigd. De vier anderen zijn eenigszins opgeheven, terzijde van het ligchaam uitgestrekt. Even als aan de drie Boeddha-beelden.... heeft men ook aan dit beeld een naam gegeven, dien van Batara goeroe. Ik zie in dat beeld, om zijn drie hoofden, een trimoerti. Nog in een hand heeft het een voorwerp, een soort van wapen. Wat in de andere handen gevat was is afgebroken.»[1]

Ziedaar de geheele litteratuur, waaruit men zeker niet zou opmaken met een merkwaardige Buddhistische voorstelling te doen te hebben. Gelukkig deed de bekende photograaf van Kinsbergen ook van dit stuk een opname, n°. 61 zijner collectie, welke hierbij gereproduceerd is. Het beeldje werd laatstelijk in 1908 door den heer C. M. Pleyte nog ter plaatse aangetroffen.

Gelijk men ziet, is er van de attributen niet heel veel meer over. De rechter achterhand houdt een omgebogen soort wapen vast; in de linker achterhand en het middelste handenpaar zijn nog slechts stompjes van handvaten over, doch de voorwerpen zelf verdwenen. Doch gelukkig zijn de vóórhanden, doorgaans ter identificatie de belangrijkste, gespaard gebleven. Ze zijn vóór de borst gekruist en voeren rechts de dubbele vajra en links de ghaṇṭā (bel).

Het gecombineerd voorkomen dezer beide attributen brengt reeds dadelijk het beeldje van Talaga in verband met andere door diezelfde emblemen gekarakteriseerde voorstellingen. Met name zijn het Vajrasattva en Vajradhara, welke daarvoor in aanmerking komen. Hoewel bij latere auteurs die beiden niet altijd even duidelijk van elkander onderscheiden worden, staat toch het type van eerstgenoemde althans volkomen vast. Deze Vajrasattva wordt reeds in de klassieke Indische kunst voorgesteld zittend in vajrāsana, met in de rechterhand de vajra vóór de borst en in de linker de bel, welke tegen de zijde aan wordt gehouden. Zóó reeds het van Magadha afkomstig beeld in het Museum te Calcutta[2], zóó ook de constante vorm

---

[1] Bijdragen tot de kennis van het Hindoeïsme op Java, Verhand. Bat. Gen. XXXIII (1868) p. 169.

[2] Foucher, Etude sur l'iconographie bouddhique de l'Inde, I p. 122 fig. 19, cf. Hodgson Essays p. 136.

op Java[1]. En daarvan is dan wèl te onderscheiden de uitbeelding van Vajradhara, welke eveneens op Indische wijze zit, doch de armen met beide attributen vóór de borst gekruist houdt. Aldus wordt hij aangetroffen op een illustratie van den Kanjur van 1411[2] en als bronsje uit de verzameling Uchtomskij[3].

Zou men dus, aan deze onderscheiding vasthoudend, geneigd zijn ook bij het beeldje van Talaga aan Vajradhara te denken, daartegenover dient toch weer te worden opgemerkt, dat zelfs in de Tibetaansche kunst van een driehoofdigen en zesarmigen Vajradhara niets blijkt. Wel stelt men hem, evenals trouwens Vajrasattva, voor met een çakti[4], doch evenmin als bij de Dhyāni-Buddha's, wanneer deze op diezelfde wijze met çakti, vajra en ghaṇṭā worden weergegeven[5], is er ooit van meerdere hoofden of armen sprake.

Het is daarom, dat waarschijnlijk voor de determinatie van ons beeldje hulp moet worden gezocht bij een andere, met de bovengenoemde samenhangende, Lamaistische godheid, een godheid, die altijd zittend, altijd met drie hoofden en zes armen en eveneens met gekruiste vajra en ghaṇṭā wordt weergegeven. Bedoeld is Sang-dui, gelijk die wordt besproken in Panders aangehaald artikel over het Lamaistisch pantheon[6] en in het «Pantheon des Tschangtscha Hutuktu» van denzelfde[7]. Weliswaar stelt men Sang-dui altijd voor met zijn çakti, doch dat behoeft geen bezwaar te zijn om aan te nemen, dat een vorm zonder çakti eveneens bestaan kan hebben: men denke slechts aan het voorbeeld van Vajrasattva en Vajradhara, welke, gelijk boven vermeld werd, ook wel degelijk met en zonder çakti voorkomen. Het is trouwens van algemeene bekendheid, dat de oude Indische kunst, daarbij in overeenstemming met de meer eenvoudige opvatting van het oudere Mahāyāna, zeer spaarzaam geweest is met het toedeelen van çakti's aan Buddhistische godheden en wat speciaal Java betreft, is voorzoover ons bekend Halāhala-

[1] Zie voor Batavia Rapp. 1912 p. 42—44, voor Leiden Juynboll Catal. p. 86 sq.

[2] Zeitschr. f. Ethnol. 1889 p. 45 en Waddell Lamaism p. 61.

[3] Grünwedel, Mythologie des Buddhismus, p. 95, abb. 78.

[4] Pander, Das Lamaische Pantheon, Zeitschr. f. Ethn. l.l. p. 61; Pantheon des Tschangtscha Hutuktu p. 59; Grünwedel, Mythol. p. 98 sq.

[5] Zie de in de vorige noot geciteerde plaatsen.

[6] Pag. 68 sq. en fig. 12.

[7] Zie volgende bladzij.

Avalokiteçvara de eenige, welke met een çakti op schoot wordt afgebeeld [1].

Sang-dui nu wordt op twee wijzen weergegeven, beide, gelijk gezegd, daarin overeenstemmend, dat ze in vajrāsana zitten, driehoofdig en zesarmig zijn en in de gekruiste voorarmen vajra en bel voeren, doch afwijkend in een deel der overige attributen. De eerste [2] draagt namelijk in de overblijvende handen roode lotus, zwaard, werprad en juweel, de tweede [3] lotus, zwaard, pijl en boog. Tusschen die beide kan met het Javaansche bronsje voor oogen de keus niet moeielijk zijn. De rechterachterhand heeft een omgebogen voorwerp vast met een zeer duidelijken zwaardgreep, het voorwerp zelf schijnt een eigenaardig soort zwaard te zijn. Dit brengt ons intusschen niet verder, want het zwaard voeren beide Sang-dui's. De stelen of handvaten in de andere handen echter kunnen zeer wel fragmenten van een lotusstengel, een pijl, een boog, ook wel van een op een steel geplaatst juweel zijn. Doch de wijze, waarop elders de cakra, het werprad, vastgehouden wordt, sluit het voorkomen van dit attribuut onder de langwerpige fragmenten, welke geen van allen deel van een cakra kunnen hebben uitgemaakt, ten eenenmale uit. Het is dus de tweede vorm van Sang-dui, waarmede wij te doen hebben, en het is deze van wiens naam een Sanskṛt-aequivalent bestaat: Mañjuvajra. In zijn eenvoudigste opvatting verschilt Mañjuvajra niet van Mañjuçrī [4] en zijn samenhang met dien bekenden Bodhisattva zal wel één der gronden zijn voor de populariteit, die hij in Tibet blijkt te genieten [5].

Van de beteekenis van Mañjuvajra in de Mahāyānistische kerk en de plaats, die hij onder de Bodhisattva's of de Buddhistische godheden precies inneemt is slechts weinig bekend en wij achten ons allerminst bevoegd om daar verder op in te gaan. Wat voorloopig van belang is, is dit: op Java kwam een Buddhistische voorstelling voor, die, voorzoover is na te gaan, geheel overeenstemt met den veelarmigen en veelhoofdigen

[1] Groeneveldt, Catalogus Batavia p. 150 sq.; Rapp. 1912 p. 32—34.

[2] Pander Z. f. E. l. l. p. 69a, Pantheon p. 62 nº 62.

[3] Z. f. E. l. l. p. 69b, Pantheon p. 64 nº 68 (de beschrijving p. 65 klopt niet geheel met de afbeelding).

[4] Foucher l. l. II p. 40.

[5] Grünwedel l. l. p. 99, waar „zwei Donnerkeile" staat, terwijl men overeenkomstig Pander's opgave „Donnerkeil und Glocke" zou verwachten. Ik kan niet beoordeelen, of dit een variant dan wel een vergissing is.

Mañjuvajra, en van den Lamaistischen vorm van die godheid slechts afwijkt, doordat hij de çakti mist. Daaruit volgt dan noodzakelijkerwijs, dat deze voorstelling, men moge er dan den naam Mañjuvajra of een anderen aan gegeven hebben, niet is een Tibetaansche schepping of vervorming, doch behoord heeft tot die types van het Indisch Mahāyāna, welke gemeengoed waren en van Indië uit eenerzijds naar Tibet en China, andererzijds naar Java hun weg konden vinden.

Juist dat die vorm in zijn oorspronkelijk vaderland niet meer is teruggevonden, maakt het vaststellen van zulk een feit tot een zaak van belang.

Batavia, April 1913.

HET SAOE'SCHE DOODENOFFER EN DE MASKERADE.

(Met afbeeldingen).

DOOR J. FORTGENS.

De meeste dorpen in het distrikt *Saoe*[1] zijn het geheele jaar onbewoond. Het is een traditioneele gewoonte, dat de bewoners slechts eenmaal per jaar in hun dorp terugkeeren en daar eenige weken verblijven, teneinde het gemeenschappelijk doodenfeest te vieren, terwijl zij overigens verblijf houden in hun z. g. *dóusu* of huizen in de tuinen, een soort van «buitenverblijven». Het is een vreemd gezicht, wanneer men die verlaten dorpen doortrekt. Men ziet dan geen levend wezen. De huizen waaraan de hand niet gehouden wordt, zien er meest gehavend uit en de verdroogde, vuilgeworden arenpalm-franjes, versieringen van het voorgaande doodenfeest, welke blijven hangen om de dorp- en geestentempels, totdat zij verwisseld worden bij het volgend feest, geven het geheel een nog schunniger aanzien. De dakbedekking vertoont ettelijke gaten. De bamboe-gastenbank op de voorgaanderij is door wind en regen schier verteerd. De afvoergoten rondom de woningen zijn met den grond gelijk geworden, zoodat het hemelwater vrijen toegang heeft en daarbinnen een vochtige, duffe lucht verspreidt. Het onkruid is dan hoog tegen de huizen opgegroeid en het paadje, dat naar den ingang van het dorp leidt, is bijna geheel verdwenen. Allen wonen dan in de tuinen, waar in den regel goedgebouwde woningen zijn opgezet, een twee- of drietal naast elkander.

Na afloop van den rijstoogst begint men er over te denken

---

[1] Gelegen op de westkust van Halemahera, tusschen de distrikten Gamkonora (noordelijk) en Djailolo (zuidelijk). De stam der Saoeërs wordt in tweeën verdeeld. Men maakt onderscheid tusschen de bewoners van de *dji'o* (baai van Saoe) en de *Talai ma ngowa'a* (Talaiërs). De eersten spreken hun taal uit met de zachte medeklinkers g, b, dj; de anderen met k, p, tj. B.v. *gágama*, (koorts) *kákama*; *bobóngolo*, (wang) *popóngolo*; *módjongo*, (vreezen) *mótjongo*, enz. Tot de g-sprekers behooren de dorpen, die rondom de baai (dji'o) gelegen zijn; tot de k-sprekers de dorpen Talai, Balisóana; Idam, Taboso, Golo, Gamómenge, Gamsungi, Gampálara en Gamdólara.

naar het dorp terug te keeren, teneinde maatregelen te nemen voor het ophanden zijnd doodenfeest. Dan begint de groote schoonmaak. Met vereende krachten gaan de vrouwen onkruid wieden, toebereidselen maken voor de uitgebreide maaltijden, terwijl de mannen druk in de weer zijn hun woningen te herstellen en die in te richten voor de ontvangst der gasten. Is alles gereed, dan vergaderen de volwassen mannen en overleggen met elkaar, op welken dag men met het *djini*-offer zal aanvangen. Gezamenlijk herstellen de mannen dan ook de *kaseba*, de verblijfplaats van den *djini* (Tern. *kokiroba*). De *kaseba* is een huis op palen, waarin zich het meubilair van den *djini* (een goede beschermgeest) bevindt, nl. een tafel en eenige banken, ook wel stoelen, meestal in miniatuurvorm, terwijl een ruime dansvloer van opengespleten bamboe is aangebracht om den *djini*-dans te kunnen uitvoeren. De *kaseba* en de *sasadu* (dorpstempel, e. s. v. gemeentehuis; afb. 11) worden aan de open zijden omhangen met guirlandes van gespouwen, nog niet ontplooide bladeren van den arenpalm, genaamd *wowe*. Het uitgestorven dorp van eenige weken te voren is dan in groote bedrijvigheid herschapen. De vrouwen beijveren zich groote hoeveelheden rijst te stampen, suikerriet te persen en tot stroop te koken, terwijl de mannen op jacht en naar het strand zijn om de noodige hoeveelheid visch op te koopen. Is alles gereed om een feest van 5, 7 of 9 dagen te kunnen vieren, dan wordt het feest geopend op de volgende wijze.

Tegen 12 uur of na twaalven, al naar het strand dichter bij of verderaf gelegen is, stelt zich een processie op om de z.g. *sóudu* (medicijn) te gaan halen, ten behoeve van degenen, die den *djini*-dans aan den avond van dien eersten dag en volgende dagen zullen uitvoeren. Men noemt dezen tocht *útu'u o sóudu*, (medicijn oogsten). Aan het hoofd der processie stelt zich op de *kalifa*, gekleed in een lang, wit hemd en getooid met een witten hoofddoek. In de linkerhand houdt hij een schild (*taitaini*) en in de rechter een lang hakmes (*kole*). Achter den *kalifa* loopen de trom- en bekkenslagers en een *guru* met een rotanstok in de hand. Achter dezen een vrouw, die de opdracht heeft de te plukken bladeren en wortels voor de «medicijn» te verzamelen. Dan volgen eenige *murid* (leerlingen), die eenige bamboe-watervaten dragen, teneinde die met zeewater te vullen en achter dezen weer eenige vrouwen, die sirih-pinangdoozen

dragen, terwijl de rij gesloten wordt door een goeroe, die met een speer (*saku-saku*) gewapend is om, zooals men zegt, de processie te beschermen. De stoet zet zich in beweging en op de maat van de eentonige trom- en gongslagen marcheert men het dorp uit. Gekomen aan de boomen en struiken, welke de namen dragen van *galoba*, *gofasa*, *sápana*, *ngáduru*, *domóala*, *lage-lage* enz., prevelt de *kalifa* eenige onverstaanbare woorden en slaat de goeroe die achter den *kalifa* loopt, met zijn rotanstok de bladeren af, terwijl de vrouw achter hem deze opraapt. Verzamelt zij van elken boom of struik slechts 5 bladeren, dan zal het 5 dagen *walenge* (doodenfeest) zijn; 7 bladeren, 7 dagen en 9 bladeren, 9 dagen. Heeft zij die bladeren verzameld, dan gaat de stoet verder naar het strand en naar den tuin om zeewater en *ritja gofu* (een klein soort spaansche peper), te halen; alweer zooveel stuks als de dagen van het feest zullen duren. Daarna keert men in dezelfde volgorde, maar onder gewijzigden trom- en gongslag, naar het dorp terug, waar men door de achtergeblevenen met oorverdoovende trom- en gongslagen in de *kaseba* ontvangen wordt. Gedurende de volgende 5, 7 of 9 nachten van het feest, mag de trom geen oogenblik in rust zijn, zoodat de trom- en gongslagers elkander voortdurend afwisselen.

De aangekomen processie zet zich op een rij in de *kaseba* en het eerste ceremoniëel dat men verricht, is het z. g. *léoto banju*, d. i. het «neerzetten van het water», de medicijn, welke men zooeven plechtig van den zeekant gehaald heeft. De *kalifa* zet nu naast zich een bord met brandend houtskool, waarop wierook gebrand wordt, en een grooten schotel. Deze schotel wordt nu gevuld met zeewater. De vrouw, die zooeven de bladeren moest oplezen, wrijft er eenige tusschen de handen fijn en doet die in het zeewater, terwijl de *kalifa* een jonge bloemkolf van den areekpalm ook in dien schotel legt om straks daarmede de *murid* (leerlingen) te bestrijken. Ook plaatst hij naast zich een kommetje, gevuld met gekruide kokosolie; in die kokosolie legt hij een bloem van den bekenden tjempakaboom. Van een bord, waarop limoenen liggen (van een bepaalde soort genaamd *tigila*, Mol.-Mal. lemon soeangi), neemt hij een vrucht, blaast erop, bestrijkt deze met de gekruide kokosolie, houdt de vrucht boven den wierook en geeft haar door aan degenen, die straks den *djini*-dans zullen uitvoeren.

Ieder hunner neemt de vrucht, blaast erop en zegt: *oes, oes, oes*! Bij den *kalifa* teruggekomen, neemt hij een mes, beblaast dat en snijdt de vrucht doormidden. Heeft hij het ongeluk een der pitten door te snijden, dan is dat een voorteeken, dat binnenkort een der goeroes sterven zal. Nu worden ook de andere lemoenen doorgesneden, uitgeperst in den grooten schotel zeewater, vermengd met de op dien dag verzamelde wortels, bladeren en spaanschen peper, waarbij nog een weinig azijn (verzuurd sap van den arenpalm) gevoegd wordt en dan is de medicijn gereed en in voldoende hoeveelheid aanwezig om den boozen geest te verdrijven en den *djini* te laten invaren. Daarna neemt de *kalifa* een takje bladeren, heft dat omhoog met het aangezicht naar de verblijfplaats van den *djini* gericht en begint te *niati*, d.i. den *djini* aan te roepen en zegt — in grammatikaal-slordige zinnen — het volgende:

Saro, saro, saro! ibarabuata! Ma tjimi to ma Batawi-isa, tudu to ma olana Batja'a, waro ma ngaleuwa, ngadolo ma ngaleuwa. Situadi to ma olana Todore, waro ma ngaleuwa, liliani ma nga'unuwa. Sitede to ma olana Tarinate, liliani ma nga'unuwa, waro ma ngaleuwa. Sitede to ma dji'o lamo-lamo'o, Talai ma kam rata re dji'o romotoa, waro ma ngaleuwa, liliani ma nga'unuwa, ngadolo ma batiuwa. Sidipo ngoi ari baba re ete, jaliliani janga'unu. Sikutji re ngoi re ngowa'a re dano! Saro, saro, saro!

(Heil, geluk, zegen! wordt gemaakt! Het eind naar Batavia landwaarts, aangaan bij den vorst van Batjan, weet de beteekenis niet (is nutteloos), aankomen geen doel. Doen vervoegen bij den vorst van Tidore, weet de beteekenis niet, niet in staat te dienen. Opheffen (stellen onder) tot den vorst van Ternate, niet in staat te dienen, weet de beteekenis niet (is doelloos). Opheffen tot de groote baai, de 4 dorpen van Talai en de 5 baaien, weet de beteekenis niet, niet in staat te dienen, aankomen geen grenzen. Doe terugkeeren mijn vader en grootvader, zij dienen, zij in staat zijn. Doe afdalen met mij, met mijn kinderen, met mijn kleinkinderen! Heil, geluk, zegen!)

Onderwijl draait de *kalifa* het takje in de rondte, totdat het breekt, waarna de omstanders erop aanvallen om een blaadje te kunnen bemachtigen waarmede men het lichaam inwrijft, teneinde de z.g. *barakati* (zegen) deelachtig te worden. Een van de goeroes of de *kalifa* neemt de tjempakabloem uit het

kommetje met de gekruide olie en bestrijkt daarmee de lichamen van de candidaat-dansers. Elk hunner bindt om zijn hoofd een nog niet tot vrucht gezetten tros van den areekpalm, terwijl hun oogen worden ingesmeerd met het helsche vocht uit de groote schaal, bestaande uit geneeskrachtige kruiden, zeewater, spaanschen peper, teneinde hen «helderziend» te maken. Onderwijl bestrijkt de *kalifa* hen met den areektros uit den schotel. Sommigen spannen al hun wilskracht in om te blijven staan, terwijl het bijtende vocht in hun oogen zijn werking doet; anderen vallen op den bank, waarna hun ledematen langzamerhand beginnen te trillen. Intusschen hebben trommen en bekkens niet opgehouden met hun oorverdoovende muziek de spanning, waarin ieder verkeert, te verhoogen en thans beukt men nog harder, in wilder tempo, elk der tot den *djini*-dans gewijden uitnoodigend den dans te beginnen. «Kom in! vaar in!» roept men den *djini* toe en zie daar begint de *kalifa* reeds te dansen en eenige goeroes naast hem met gesloten oogen en de *salâi* of de *djini*-dans heeft een aanvang genomen. Harder slaan de reuzentrommen en hooger klinken de groote en kleine gongs in helsch lawaai en daar tusschen door het stampen der dansende voeten als zoovele slagen van zware vlegels op een hollandschen dorschvloer. De dansers krijgen het warm, het zweet gutst hun langs het gezicht, de oogen tranen van het helsche vocht, slap bungelen de armen langs het dansende lijf, op en neer, als marionetten op de maat der beukende trommen. «Kom in! vaar in!» En zie de *djini* laat niet lang op zich wachten. De *kalifa* kan niet meer. Zijn dans wordt minder krachtig. Hij begint te wankelen en ook de goeroes zijn uitgeput: de *djini* is ingevaren! Zoodra de moerids dit merken, snellen zij toe en vangen de wankelende dansers in hun armen op en leggen hen op den bank, want zij zijn «voorname lieden», die opgevangen moeten worden en niet zooals de leerlingen op den grond mogen vallen. Ook de leerlingen probeeren te dansen, maar die de kunst nog niet verstaan of geen kracht genoeg bezitten om weerstand te bieden aan het bijtende goedje, dat hen in de oogen is gesmeerd, vallen uit en doen niet meer mee. Onderwijl heeft men zich aan tafel gezet en begint men te eten. Het is *boboso* (pamali, taboe) op den eersten avond groote vischsoorten te eten. De geesten zouden anders kunnen denken, dat men in goeden doen was, vandaar dat de maaltijd begint

met kleine vischjes, welke men schier dagelijks kan bekomen, z.g. «armelui'skost»: *ngafi* of *make*. Daarna begint men weer te dansen of te zingen op maat van trom en gong en zoo wordt het feest voor den *djini*, den beschermengel, 3 dagen en 3 nachten voortgezet. De vrouwelijke moerids worden door hun eigen sekse in al de geheimen van de *djini*-vereering ingewijd.

Na afloop van het *djini*-feest, waarbij eenige moerids tot medium zijn gepromoveerd, gaat men gezamenlijk onder trom en gonggeklop naar zee of naar de rivier, waar men zich gaat baden. Dit bad nl. reinigt allen van booze invloeden. De goeroes, die de moerids tot «ingewijden» moeten maken, slaan hen met den areektròs en maken hen «rein». Daarna keert men terug naar de *kaseba*, waarna nog eens met frisschen moed gedanst wordt.

Op den 4[en] dag gaat men in processie, evenals op den 1[en] dag, zeewaarts ten einde weer *sóudu* (medicijn) te gaan halen, ditmaal voor de vereering van de in het afgeloopen jaar overledenen. Deze tocht wordt genoemd *ori olana*.

De afgestorvenen van het verloopen jaar zijn nog niet in de *ómenge ma kam* (resp. *gam*) d. i. dorp der geesten, aangekomen, doch verblijven nog in een doorgangsplaats, e. s. v. «vagevuur», genaamd *djodjaga ma kam* (resp. *gam*), het dorp van den bewaker, aldus genoemd naar den bewaker van de geesten der afgestorvenen, die zelf de *didiái madutu*, de «ware (rechte, eigenlijke) maker» genoemd wordt, omdat diens werk bestaat in het geschikt maken der geesten voor de verhuizing naar het geestendorp. Hij laat daartoe zijn geestenvolkje zwaren arbeid verrichten en is karig in het verstrekken van voedsel, zoodat de geesten doorloopend honger lijden. Vandaar dat de nabestaanden de afgestorvenen eenige dagen lang van allerlei heerlijk voedsel zullen voorzien, opdat deze weer nieuwe kracht zullen ontvangen om den moeilijken weg af te leggen naar de *ómenge ma kam*.

In elk huis, waar iemand in het afgeloopen jaar gestorven is, wordt een houten pop gemaakt, [1] welke versierd wordt met een rood jakje, dat met goud- of zilvergalon is afgezet. Deze

[1] Zooals in de dorpen van de *dji'o* (baai van Saoe). In de andere, als Talai en overige k-sprekende dorpen, vervangt men de houten pop door een gekleurde vlechtmat, welke aangekleed wordt op dezelfde wijze als de houten pop. (Afb. 10 stelt een nog niet versierde pop voor.)

pop wordt met allerlei gouden, zilveren en koperen sieraden omhangen, terwijl verschillende gerechten daarvoor uitgestald worden, als rijst, kip, kokosnoten, arensap, eieren van kippen of van den «hoopenvormer» (der Megapodius of loophoender, Eulipoa Wallacei, hier geheeten *mamoa*), pisangvruchten, tabak, sirih-pinang-ingrediënten, een paar stukken rood of wit katoen, kleeren, enz. Op dien vierden dag begint men met *pula ómenge o óromo*, d.i. eten geven aan de geesten der afgestorvenen. Deze maaltijd wordt genoemd de *óromo lámo'o*, de groote maaltijd. De goeroes of mediums leggen zich neder (*ngidu*, slapen) op een rustbank, worden overdekt met een sarong en beginnen te trillen, ten teeken, dat zij in somnambulistischen toestand geraken en zich in verbinding stellen met de geesten der afgestorvenen, die in de *djodjaga ma kam* verblijf houden. Hij noodigt hen uit aan te zitten en gebruik te maken van het eten, dat de nabestaanden hen hebben voorgezet. Deze plechtigheid herhaalt zich nu de eerstvolgende dagen, terwijl met den 7^{en} of 9^{en} dag, al naar men tevoren den duur bepaald heeft, het feest besloten wordt door een inderdaad schitterend feest, de z.g. *tjiawa* (Tern. *legu*) d.i. de maskerade. De avond tevoren heeft de *sado* plaats, d.i. het begeleiden van de geesten uit de *djodjaga ma kam* naar de *ómenge ma kam*, dat weer door den *gomátere* (medium) in somnambulistischen slaap moet geschieden.

Zoodra de zon is opgegaan zijn allen, van klein tot groot, in de weer om alles in gereedheid te brengen voor de honderden gasten uit andere dorpen, die op dien dag de maskerade zullen bijwonen. De geesten der afgestorvenen hebben nu hun deel gehad, zijn met nieuwe krachten toegerust om den tocht naar het geestendorp te volbrengen. Men is dus verheugd over den goeden afloop en wil nu deze inspannende dagen besluiten met een dag, grooter dan de voorafgaande dagen. Reusachtige hoeveelheden rijst, visch en saus worden gekookt, koekjes en zoetigheden klaargemaakt, lange bamboes worden gevuld met arensap (*tjádu'u*) en midden op het dorpsplein een lange tafel aangericht voor de gasten, die als een groot prieel versierd wordt met frissche, gespouwen bladeren van den arenpalm (*wowe*). De opgedischte spijzen worden met bloemen en vlechtwerk versierd (zie afb. 1). Aan een hoogen vlaggestok wordt de hollandsche driekleur geheschen, terwijl de *sasádu* (dorpshuis)

versierd worden met de vlaggetjes (*padji-padji*) welke vroeger door den Sultan van Ternate geschonken zijn als teeken van het bizondere privilege aan de Saoe'sche dorpen toegestaan. Dit privilege bestaat hierin, dat de stam der Saoeërs gerechtigd is de *tjiawa*, de maskerade, uit te voeren. Het is interessant de menschen op dien morgen bezig te zien. Hier haalt men uit de kisten de mooie sarongs, gewaden en uniformen tevoorschijn. Daar is men bezig op een speciaal daarvoor gemaakten houten kop de stijve hoofddoeken te vouwen en die met een kokette punt aan den linkerkant op het hoofd gezet wordt. Het huis van het Hoofd is extra versierd en de gastenbanken zijn met de mooiste familiematten en hoofdkussens belegd. Langzamerhand komen de gasten opdagen uit andere dorpen, mannen, vrouwen en kinderen, allen in feestdos. De ongehuwde, jonge vrouwen zijn werkelijk smaakvol gekleed. Het zwarte haar met kokosolie gladgestreken en met witte en roode bloemetjes versierd; lange, zilveren knoppen in het oor; gekleed in een blauw baadje en sarong, welke belegd zijn met ontelbare, blinkend metalen loovertjes, terwijl onder het baadje een snoer met belletjes is gebonden, die bij elke lichte beweging rinkelen De hoofden zijn meest gedekt met helgele of roode doekjes.

De trommen en gongs, welke van den eersten dag aan niet gezwegen hebben, worden nu met frisschen moed geslagen als om de deelnemers aan den *sepa*-dans uit te noodigen hun rondgang te beginnen. Een 5-tal mannen komen verlegen te voorschijn. Gekleed in lange, veelkleurige, hemdvormige jassen met een stok in de hand, over welks knop een witte of gekleurde doek gehangen is, gaan zij schoorvoetend naar het midden van het dorpsplein, scharen zich rondom den vlaggestok, maar de een voor den ander durft de eerste *sepa* niet te wagen, bevreesd, dat hij de maat van den trom nog niet te pakken heeft, een misstap zal doen en dientengevolge uitgelachen zal worden (afb. 2). Daar vermant er zich een en zet de *sepa* in: den rechtervoet voorwaarts en tegelijkertijd den stok neergezet en den linkervoet opgeheven; fluks den linker neergezet, één pas met den rechter achteruit, het lichaam met den rug naar links gedraaid en dan met een sierlijken zwaai den linker den dubbelen afstand vooruit; weer den rechter één pas voorwaarts en achteruit in snel tempo, terwijl telkens als de linkervoet zijn zwaai neemt, de linkerhand het lange kleed openhoudt

en dat met elke beweging gracieus opent en weer sluit (afb. 5). Nu begint ook de tweede en de derde en zoo vervolgens alle 5 mannen, totdat de anderen, aangemoedigd door het succes der eersten, zich bij den kring aansluiten. Waar de Saoe'sche adat verbiedt zich in het dagelijksch leven te tooien met kleeren of sieraden, welke alleen hoogergeplaatsten mogen dragen, daar is op dezen dag ieder gerechtigd zich voor te doen als de vorst (*olana*), de rijksbestierder (*djougugu*), een hadji, officier, e. d. Zelfs hebben enkelen een pajong boven het hoofd (afb. 3 en 4, toevallig een damesparasol!). De omstanders juichen de spelenden toe, die zonder vermoeienis in de geweldige tropenzon, welke nog maar nauwelijks over de middaghoogte heen is, hun spel voort zetten. Er zijn er onder, die het *sepa*-spel voor de zooveelste maal uitvoeren, bedreven zijn in de rhytmische passen en zoo nu en dan de omstanders aanzien als om een toejuiching te ontlokken. Anderen, en dat zijn de beginners, probeeren telkens tevergeefs in den kring mee te doen, doch kunnen den *sepa*-dans niet te pakken krijgen. Zij zijn het voorwerp van spot en moeten menigen kwinkslag van de toeschouwers verduren. Af en toe verdwijnt er een uit den kring, laaft zich aan het arensap, gaat weer naar zijn woning en komt na korten tijd terug met een nog schitterender gewaad. Degenen, die op dien dag den «gebraden haan» willen uithangen, verwisselen wel 5 of 6 maal van costuum, zooals de twee voorsten op afb. 5. Op deze foto ziet men ook duidelijk de twee witte kalkstippen (tache de beaute!) op de mondhoeken aangebracht, welke door het hevige transpireeren telkens opnieuw moeten aangebracht worden. De Saoeërs zijn over het algemeen welgesteld, aangezien zij een arbeidzaam volk zijn en groote rijsttuinen aanleggen. Er zijn er onder die wel een f 120 voor hun maskerade-kleedij besteden.

Het *sepa*-spel is alleen voor de mannen. De vrouwen moeten meest voor de consumptie zorgen en voorzoover dit niet het geval is, vermaken zij zich met de jonge meisjes, van wie een deel als prinsessen gekleed zijn en die hand aan hand, statig en stijf, met neergeslagen oogen, voetje voor voetje in de rondte loopen (afb. 6). Andere mannen en vrouwen spelen het z.g. *modin*-spel. Met een doek over het hoofd naderen zij de toeschouwers, veranderen hun stem, steken — wanneer het een «gewoon burger» geldt — een of twee vingers op ten

teeken, dat men een of twee centen begeert. Geldt het een «welgestelde», dan steken zij 5 tot 10 vingers op, teneinde zooveel centen te ontvangen als hun vingers aanwijzen. Weer anderen hebben het geheele lichaam gewikkeld in een zwarte vacht, n.l. het haarnet van den arenpalm en een mombakkes, *tjakaiba*, van een uitgesneden en beschilderden bladsteel van den sagopalm voor het aangezicht gebonden, terwijl zij de dolste grimassen uitvoeren tot groot vermaak van de honderden toeschouwers. In hun hand houden zij een bamboe-kokertje, waarin een sleuf is gemaakt om daarin de geldelijke belooningen voor hun grappen te laten glijden. De grappen dezer mannen zijn nog al pikant en op het kantje af, aangezien enkelen onder deze vermomming de door de adat voorgeschreven publieke eerbaarheid overschrijden door allerlei toeren te verrichten met een kunstmatig aangebracht, reusachtig schaamdeel, wat slechts dient om de hilariteit van de toeschouwers, die dien dag door het dolle heen zijn, te vergrooten (afb. 7.) Andere grappenmakers probeeren deze vermomde mannen van achteren onhoorbaar te naderen, een brandenden lucifer te steken in de zwarte, als pek brandende vacht, waarop men hen toeroept: *tjakaiba! ngani wala ana dutáudu!* (Mombakkes, ze steken je huis in brand!). Fluks laat dan de belaagde zich achterover op den grond vallen en rolt zich heen en weer, tot het vuur is uitgedoofd. Een inderdaad gevaarlijk spelletje! Nog anderen, hetzij mannen of vrouwen, houden de toeschouwers een groote kom voor, gevuld met arensap, waarin men een paar centen moet werpen, ten teeken, dat die kom ad fundum moet geledigd worden door hem of haar, die deze vasthoudt. Ook vermaken mannen en vrouwen zich met het z.g. *roge* (Mal. ronggeng), dat minder een dans is dan wel een spel, waarbij het lichaam zich in allerlei sierlijke bochten wringt. Op de maat van de trom heft men de armen met de handen tegen elkaar gelegd naar boven, maakt met den mond en tanden geluiden als een koetsier, die zijn paard tot loopen aanzet, blijft met de voeten op dezelfde plaats staan en wringt armen en lichaam in allerlei sierlijke bochten, waarbij elke spier in actie is. De kunstenaars onder dezen worden door de omstanders luide toegejuicht *tja! tja! tja!* met handengeklap op de maat van de trom.

Het succes van den middag is zeker wel, wanneer tusschen de dansende en joelende menigte de z.g. *gi'idi lamo'o*, «de

grooten, voornamen», te voorschijn komen. Deze zijn de als «officieren» verkleeden. Oude kurassiers- en schuttersuniformen, welke men tegen hooge prijzen gekocht heeft van slimme Arabieren te Ternate, maken de bewondering gaande van de menigte. Bij deze kleeding vertoonen sommigen de meest zonderlinge kombinatie. Zoo draagt de man op afb. 9 links, bij zijn uniform een onderbroek met bandjes om de enkels vastgemaakt, waarschijnlijk afkomstig van een Europeanen-vendutie op Ternate, terwijl diezelfde man blijkbaar geen raad weet met zijn overcomplete epauletten en daarmede borst en buik behangen heeft. Deze officieren doen niet mee aan het *sepa*-spel, doch loopen met rinkelende sabel, hevig transpireerende onder het gewicht dezer europeesche kleedij, het dorpsplein rond, op den voet gevolgd door kinderen en volwassenen, die om beurten het schitterend gewaad dezer «voorname lieden» bewonderen. De feestvreugde heeft nu haar hoogtepunt bereikt. De dorpshoofden glunderen genoeglijk over het welgeslaagde feest en zijn onuitputtelijk in het aan tafel noodigen der gasten. Rijkelijk stroomt de *tjadu'u* (arensap) om de dorstige kelen te laven en de vrouwen brengen steeds nieuwe voorraden rijst en visch op de gastentafel, waaraan ieder om beurten kan aanzitten.

De zon begint achter de hooge boomen te verdwijnen. Het loopt tegen half zes. Nu wordt de kroon op het feest gezet. De daartoe aangewezen mannen gaan de huizen binnen, waar de versierde poppen (*dodaro*) staan, welke de in het afgeloopen jaar overledenen moeten voorstellen, brengen die naar buiten en onder oorverdoovend gejoel en gezang begint men opnieuw den *sepa*-dans, ditmaal om ook de afgestorvenen daarin te laten deelen. Het is een aangrijpend gezicht dezen laatsten rondedans te zien onder oorverdoovend geluid van al de reuzentrommen, waarop met een laatste krachtsinspanning gebeukt wordt. Tegen zonsondergang heeft dit spel een einde genomen. De trommen zwijgen voor een oogenblik en voordat de menigte uiteengaat, zetten de dorpelingen zich om een lange tafel, waarop niets anders gezet wordt dan een groote schotel, gevuld met medicijn (*soudu*), bestaande uit: geneeskrachtige gestampte wortels en bladeren, gekruide kokosolie, waarin weer een jonge, nog niet ontloken vruchtentros van den areekpalm gelegd is. Naast dezen schotel staat een flesch met andere medicijn, in den hals waarvan ook een areektros gestoken is. Voorts een bord, waarop

sirih-pinang-ingrediënten en eindelijk twee stukken wit katoen. Neergezeten beginnen enkelen op de maat van een kleine trom te zingen (*njiati*), welk gezang gewijd is aan de afgestorvenen en ongeveer een tien minuten duurt. Daarna ontvangt ieder der aan tafel zittenden en ook de omstanders de sirih-pinang om te pruimen als teeken van gemeenschappelijk besluit van het welgeslaagde doodenfeest. De twee stukken katoen worden weer opgeborgen, om het volgend jaar op dezelfde wijze weer op tafel gelegd te worden bij de sluiting van het doodenoffer. Het doodenfeest is nu afgeloopen. De schotel en de flesch geneeskrachtige kruiden worden nu door een man het dorp ronddgedragen, terwijl hij bij elke woning halt houdt en met den in de medicijn gedrenkten jongen pinangtros de benedendorpels van alle woningen besprenkelt, teneinde de huizen tegen booze invloeden te vrijwaren.

De meeste bezoekers uit andere dorpen keeren nu huiswaarts, maar de feestvierders hebben nog niet genoeg genachtbraakt, want wel zijn thans de geesten der afgestorvenen verzorgd, doch de goeroes en degenen, die geholpen hebben het feest te doen slagen, komen nu aan de beurt. In alle huizen, waar de poppen der afgestorvenen staan, houdt men een collecte, welke na afloop van het feest verdeeld wordt onder hen, die als helpers deze dagen gediend hebben. Adat is, dat elk dan niet minder dan 8 ct. per hoofd ontvangt. Zoodra de bezoekers verdwenen zijn, komen de dorpelingen en de familieleden van andere dorpen samen in de *sasadu* (gemeentehuis) waar tevoren de tafel met allerlei spijzen gedekt is. Weer klinken de reuzentrommen en gongs den geheelen nacht door, waarin men wederom overvloedig drinkt en eet, afgewisseld door de geliefkoosde beurtzangen, krijgsdansen (*sara*, Mol.-Mal. *tjakalele*), en *roge* (Mal. ronggeng). Den geheelen nacht fuift men er nog eens op los, zoodat men bij het aanbreken van den dag een gezelschap bijeen kan zien met holle oogen en schorre stemmen, verward dooreenschreeuwende. Hier liggen er een paar te slapen, daar zijn de magere honden bezig een aanval te wagen op de borden van de slapers, welk waagstuk hen in aanraking brengt met een of ander voor de hand liggend projectiel in den vorm van een blok hout of een kokosbast, dat van de zijde der half wakenden komt aanzeilen. Jankende en druipstaartende verwijderen de stumperds zich onder de tafel, waar ze de gevallen

«brokskens» trachten te bemachtigen, inzooverre een schop of een trap hen dat niet belet. Alhoewel nu de genoodigden uit andere dorpen terugkeeren, is het nafeest nog niet afgeloopen. Nog één nacht gaat men met fuiven door, zooals het heet «tot afscheid», want na dien allerlaatsten nacht gaat men successievelijk weer terug naar de *dóusu* (bijdorpen in de tuinen) om dan eerst weer over een jaar in het eigenlijke dorp terug te keeren en op dezelfde wijze het *djini-* en geesten-offer te vieren.

Eenige weken na het feest is het dorp weer als uitgestorven en het onkruid tiert weer welig.

Sedert een paar jaar tracht het Gouvernementsbestuur hierin verandering te brengen en de menschen te bewegen hun dorpen te bewonen, doch door afwezigheid van permanent bestuur hebben deze maatregelen weinig succes. Van alle distrikten op Halemahera is in het distrikt Saoe het meest de invloed merkbaar van den Sultan van Ternate. De meeste Saoeërs kan men in uiterlijk en kleederdracht, bij feesten en in het dagelijksch leven, moeilijk van de Ternataansche Mohamedanen onderscheiden. In afb. 12 is de schrijver van den Sultan van Ternate afgebeeld. De Saoe'sche Hoofden zijn gelijk gekleed. De meesten hebben het hoofd geheel kaal geschoren en hebben veel gebruiken van de Mohamedanen overgenomen, wat vooral uitkomt tijdens de feesten. Velen der Saoeërs beschouwen het eten van varkensvleesch als *boboso* (pamali, taboe), laten zich besnijden, en in de meeste dorpen kan men aan het einde der Moh. vasten ook de z.g. *ela-ela* zien, d. i. de voor elke woning geplaatste pisangstam, waarop des avonds gomcopal gebrand wordt.

1

2

3

4

5

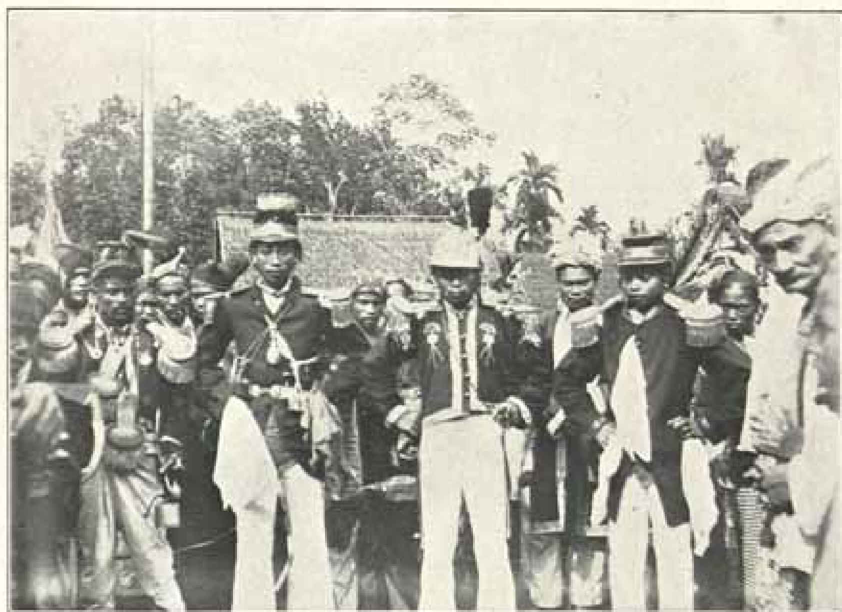
6

7

8

9

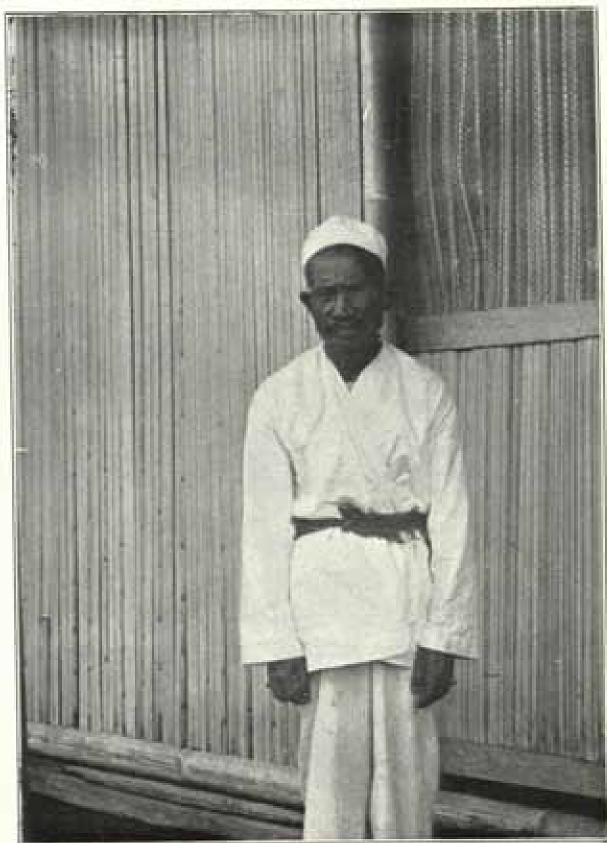
10

11

12

BIJDRAGE TOT DE KENNIS DER ROTTINEESCHE TONGVALLEN.

DOOR J. C. G. JONKER.

Reeds vroeger is er in deze Bijdragen op gewezen, dat de taal, gesproken op het eiland Rotti, in meerdere dialecten is gesplitst. Men zie de mededeelingen van D. P. Manafe, (uitgesproken Manafè, met den klemtoon op de laatste lettergreep), onder den titel «Akan bahasa Rotti», opgenomen in Bijdr. XXXVIII (pag. 636, volg.), en de opmerkingen van Kern bij de Nederlandsch-Rottineesche Samenspraken, (Bijdr. XLII, pag. 71 vlg.). In mijn Rottineesch Wdb., volgens het dialect van Termanu of Pada, zijn ook opgenomen de afwijkende woordvormen, voor zooverre zij niet uit regelmatige, aldaar opgegeven klankveranderingen voortvloeien, benevens de mij bekende bijzondere woorden, eigen aan de overige tongvallen. Tevens heb ik aldaar in het Voorbericht medegedeeld, dat mij meerdere tongvallen slechts zeer onvolledig bekend zijn, alleen uit enkele, daarin opgestelde kleinere verhalen en vertalingen, benevens de terzelfder plaatse genoemde lijsten; mijne kennis bepaalt zich dus tot enkele feiten, welke ook uit het geschreven woord kunnen blijken, (al heb ik, althans de meeste der van het Termanusch afwijkende dialecten, wel eene enkele maal hooren spreken), betreffende klankverschijnselen, grammaticale bijzonderheden en afwijkingen in het woordgebruik. Gelijk de laatste in het Wdb. zijn opgenomen, worden al wat mij omtrent de bijzondere klankverschijnselen en de, met enkele uitzonderingen, niet groote of talrijke verschillen van grammaticalen aard, welke de overige tongvallen tegenover het Termanusch vertoonen, in de thans ter perse zijnde Sprk. besproken. Bij den tegenwoordigen stand onzer kennis blijft dus nog alleen over eene samenvatting der uitkomsten, ten einde den onderlingen graad van verwantschap dezer dialecten te bepalen, hetgeen hier in het kort zal beproefd worden. De eigenlijke bedoeling dezer bijdrage tot de kennis

der Rottineesche tongvallen is de publiceering der bovengenoemde verhalen en vertalingen, als noodzakelijke completeering van het elders geleverde, ten einde zoo den weg te effenen voor eene latere meer nauwkeurige en meer grondige bestudeering dezer dialecten.

In zijn bovengenoemd stuk «Akan bahasa Rotti» onderscheidt Manafè 9 dialecten: 1. dat van Ringgou of Renggou, gesproken in de landschappen Ringgou (eigenlijk volgens den eigen tongval Raikou, elders Rainggou of Lainggou genaamd), Òepao en Landu; 2. dat van Bilba gesproken in de landschappen Bilba (eig. Belubá), Diu en Lelenuk; 3. dat van Korbaffo (eig. Kolobafo of Korobafo), gesproken in het gelijknamige landschap; 4. dat van Tĕrmanu of Tärmanu, gesproken in het eigenlijke Tĕrmanu (Pada), voorts in Keka en Talae; 5. dat van Bokai, gesproken in het landschap van denzelfden naam; 6. dat van Baä, gesproken in Baä en Lòle; 7. dat van Dengka, gesproken in Dengka (Dengga, Denga) en Lelain; 8. dat van Ti gesproken in het gelijknamige landschap; 9. dat van Òenale, gesproken in Òenale en Dela.

De eerste 5 worden gesproken in dat deel van het eiland, wat de Rottineezen Oost-Rotti noemen, de laatste vier in West-Rotti. Eene zelfde onderscheiding wordt door meerderen gemaakt, alleen wordt gewoonlijk Lòle als een van Baä verschillenden tongval opgegeven. Door sommigen worden evenwel veel meer dialecten opgesomd, ook kan de indeeling wel verschillen, en wordt Bokai wel eens tot Bilba gerekend.

Het is natuurlijk in het algemeen moeielijk of niet te zeggen, hoe groot de afwijkingen moeten zijn, welke de in een gedeelte van een land gesproken taal tegenover die in eene andere streek vertoont, dat zij met recht als een afzonderlijk dialect kan beschouwd worden. Neemt men elk verschil in woordgebruik en wijze van spreken, wat betreft de toonhoogte of het tempo [1], enz. in aanmerking, dan zal men stellig in het Rottineesch nog veel meer tongvallen kunnen onderscheiden. Bestempelt men met den naam dialect alleen die afdeelingen, welke zich onderscheiden door grootere verschillen, die blijken uit de klankverschijnselen of uit de grammatica, hetzij te zamen of afzonderlijk, dan kan gezegd worden, dat de 9 door Manafè

[1] Vgl. Manafè l.l.: Lelenuk punja lagu sarupa dĕngan Bilba dan Diu, akan tĕtapi Lelenuk bĕrtjakap lĕbih ladju dari Diu dan Bilba.

opgesomde, wel aan de vereischten voldoen, al zijn de verschillen nu niet overal even groot, terwijl daarentegen, om een voorbeeld te noemen, de taal, gelijk zij in Keka gesproken wordt, welke door sommigen als een afzonderlijk dialect wordt beschouwd, niet op dezelfde wijze als bijv. die van Ringgou, of zelfs die van Korbaffo tegenover het Termanusch, gesteld kan worden, maar alleen als een onderdialect van het laatste te beschouwen is; eene fijnere onderscheiding dus, welke voorloopig verwaarloosd kan worden. Evenwel niet altijd, waar Manafè de taal van meerdere landschappen tot een zelfde dialect brengt, is daarin alles zoo geheel en al hetzelfde. Zelf zegt hij, dat de uitspraak van sommige woorden in Òepao, Ringgou en Landu verschillend is, en geeft als voorbeeld het woord voor «paard» (Term. ndala), dat in Òepao: rara, in Ringgou: dara, in Landu: ndara luidt.

Neemt men nu in aanmerking, dat elke Ringgousche nd in een woord in het Òepaosch regelmatig tot *r* wordt, (bijv. Òepao bara = Ringgou banda = Term. bana dier), dan zou men kunnen vragen, waarom de taal van Òepao niet evengoed als bijv. die van Bokai als een afzonderlijk hoofddialect wordt beschouwd, (de juiste verhouding tusschen het Landusch en het eigenlijke Ringgousch is mij niet bekend; uit hetgeen Manafè opgeeft, schijnt te blijken, dat het Landusch vóór aan het woord, in overeenstemming met het Term., eene nd behoudt, terwijl die in het Ringgousch tot *r* wordt, als: Landu, Term. ndia = Ringgou ria, hij). De oorzaak, waarom dit niet zoo is, is gemakkelijk na te gaan. De taal, gelijk zij in de drie genoemde landschappen gesproken wordt, onderscheidt zich opvallend van die van het overige gedeelte van Rotti door de *k*, welke in de plaats gekomen is van eene ngg[1] (soms verloopen tot ng) elders, wat haar, voor iemand uit eene andere streek, een vreemd voorkomen geeft. Belangstelling voor zulke zaken, als de verdeeling der taal in tongvallen, komt tot dusverre wel nagenoeg alleen voor bij sommigen in Termanu en Baä, (ook Manafè is uit Baä afkomstig); voor hen moesten de overige afwijkingen wel nauwelijks in aanmerking komen.

Ware de onderscheiding uitgegaan van iemand afkomstig uit

[1] Nam. de ngg, welke eens algemeen Rottineesch moet geweest zijn; over de eigenlijke waarde wordt in de Spk. gesproken. Ditzelfde geldt wanneer er beneden sprake is van de nd, mb, mp of *p*.

Ringgou, bijv., dan zouden denkelijk het Ringgousch, Òepaosch en Landusch als hoofd-dialecten vermeld en mogelijk omgekeerd eenige andere uit de opsomming vervallen zijn.

Reeds is gezegd, dat de meesten de taal van Lòle als een afzonderlijk dialect beschouwen; dit geschiedt zeker te recht. Waarom Manafè dezen tongval eenvoudig bij Baä brengt, is mij niet duidelijk; men zou haast denken alleen om het taalgebied van Baä, dat in vergelijking met dat van Termanu gering van omvang is, wat meer uitgebreidheid te geven. Mij is het betrekkelijk laat eerst duidelijk geworden, dat de taal van Lòle werkelijk als een afzonderlijk dialect, niet als een sub-dialect beschouwd moet worden, zoodat ik niet in het bezit ben van stukken in dat dialect gesteld; over de voornaamste kenmerken zie voorts hieronder.

Evenwel, al moge het Òepaosch een afzonderlijk dialect genoemd worden, zoo staat het toch zeer dicht bij het Ringgousch; eveneens staat de tongval van Lòle zeer na aan dien van Baä; en al is het mogelijk, dat ook de taal van een of ander der overige landschappen, welke door Manafè tot eene der boven-opgesomde dialecten wordt gerekend, bij nadere bekendheid zou blijken soortgelijke afwijkingen te vertoonen, zoo is het toch met groote waarschijnlijkheid te vooronderstellen, dat ook zij dan zal blijken zeer nauw verwant te zijn met het dialect, waartoe zij in de door Manafè opgestelde verdeeling gebracht is, zoodat deze voor eene bespreking van hun onderlingen graad van verwantschap geheel voldoende is.

Reeds bij eene oppervlakkige beschouwing der Rottineesche dialecten valt het op, dat een gedeelte daarvan den *r*-klank mist, en daarvoor steeds eene *l* bezigt, terwijl in een ander deel de *r* naast de *l* is behouden; men kan de eerste dus onderscheiden met den naam van *l*-dialecten, terwijl men dan de andere bij verkorting met de benaming van *r*-dialecten kan bestempelen, al is deze naam ook eigenlijk onjuist, (werkelijke *r*-dialecten, dus zulke, welke alleen eene *r*, geen *l*, kennen, komen niet bij het Rottineesch, wel bij het Timoreesch voor).

Het ligt voor de hand, dat men begonnen is de dialecten te onderscheiden naar het al of niet voorkomen van de *r*, vgl. de opmerkingen van Kern bij de bovengenoemde Ned. Rott. Smspr. Bij eene nadere bekendheid met de verschillende dialecten, blijkt evenwel al spoedig, dat deze onderscheiding met hun graad van verwantschap niets te maken heeft. Het duidelijkste

komt dit uit bij de tongvallen van Dengka en Òenale. Deze beide vertoonen de grootste verschillen met wat men de (uit de dialecten geabstraheerde) algemeene taal mag noemen en komen in die afwijkingen nagenoeg altijd overeen; zij zijn dus nauw verwant; evenwel behoort het eerste tot de *l*-, het tweede tot de *r*-dialecten. Ook de overige *r*-dialecten, namelijk dat van Ti en dat van Ringgou, (met het Landusch en Òepaosch) staan duidelijk verder van elkander dan van sommige *l*-dialecten, en evengoed doet zich het omgekeerde geval voor. Neemt men in aanmerking, dat de *l*-dialecten in geographisch opzicht een aaneengesloten geheel vormen, terwijl de *r*-dialecten geïsoleerd voorkomen aan het Westelijk (en Zuid-Westelijk) en Oostelijk uiteinde van Rotti, (benevens op Landu), dan maakt dit waarschijnlijk, dat het verlies van de oorspronkelijke *r* op het grootste deel van het eiland ontstaan is door inwerking der dialecten op elkander, al zal nu wel niet, of moeielijk na te gaan zijn, van waar deze neiging uitgegaan is. De aanleg was natuurlijk overal aanwezig, blijkens dezelfde verwarring van *l* en *r* in het verwante Timoreesch.

Gelijk gezegd is, vertoonen de dialecten van Dengka en Òenale de grootste afwijkingen, en wel in verschillende opzichten. In de eerste plaats komen er afwijkingen voor van grammaticalen aard. Terwijl bijv. overigens op geheel Rotti een werkwoord op de volgende wijze vervoegd wordt, als: a f a d a of k a f a d a, (ik zeg), m a f a d a, (gij zegt), n a f a d a, (hij zegt), t a f a d a, (wij, inclus., zeggen), m a f a d a, (wij, exclus., zeggen), m a f a d a, (gijl. zegt), l a f a d a of r a f a d a, (zij zeggen), luidt de vervoeging in genoemde dialecten: u f a d e, m u f a d e, n a f a d e, t a f a d e, m i f a d e, m i f a d e, D. l a f a d e, Òen. r a f a d e. Duidelijker nog komt het verschil uit, als het verbum van een prefix voorzien is, door zekere vocaal-harmonie, dewijl de vocaal van het prefix de kleur van het voorafgaand pronomen aanneemt, dus naast a m a n a s a of k a m a n a s a, m a m a n a s a, n a m a n a s a, t a m a n a s a, m a m a n a s a, m a m a n a s a, l a m a n a s a of r a m a n a s a (ik ben toornig, enz.), elders: u m u n a s a, m u m u n a s a, n a m a n a s a, t a m a n a s a, m i m i n a s a, m i m i n a s a, l a m a n a s a of r a m a n a s a. Hoewel natuurlijk de vormen, (zonder prefix), in de overige dialecten, oorspronkelijk identiek moeten geweest zijn met die in Dengka en Òenale, staan deze tongvallen hierin toch op een ander standpunt van ontwikkeling, en wel

op dat, waarop zich ook het Timoreesch bevindt. Als partikel tot aanduiding van den verleden tijd wordt overal op Rotti, (behalve in Ti), sò gebezigd, doch in D. en Òen. luidt dit ena in overeenstemming met Timoreesch en. Tot vorming van verbale substantieven dient in D. en Òen. ook nog de toevoeging van eene *t*, in overeenstemming met het Timoreesch, terwijl elders op Rotti, (de *s* buiten rekening gelaten), alleen de *k* of de daaruit ontstane ingeslikte medeklinker daartoe dient, (bijv. nanát, voedsel, elders: *nanaăk*, nanaạ, nanạ́, van naă, nâ, hij eet). Het volledige voornw. van den 3den pers. enkelv. luidt in D. en Òen. eni, (Tim. in), en de niet nadrukkelijke objects-vorm daarvan *e*, (Tim. idem), terwijl zij overal elders op Rotti respectievelijk ndia, (lia, ria) en *-n* (na) luiden. Ook bij den vorm van andere pers. voornw. komt overeenstemming met het Timoreesch voor, bijv. hita, Tim. hit, overal elders ita, wij (inclus.); hai, Tim. idem, op Oost-Rotti steeds ami, wij (exclus.); hò, Tim. idem, elders *ò* of kò, gij; hei, Tim. hi, op Oost-Rotti steeds emi of kemi, gijl. Terwijl overal elders op Rotti als partikel voor de ontkenning ta gebezigd wordt, luidt dit in Dengka ngga = Timoreesch ka, (Òenale heeft hier, in afwijking nda). En zoo zouden er, op wat men tot grammaticaal gebied kan rekenen, nog meerdere verschillen vermeld kunnen worden.

Daargelaten de klanken, welke ook in de overige dialecten kunnen verschillen, zijn aan D. en Òen. bijzonder eigen de *l* (in Òen. *r*), waar de overige tongvallen *d* vertoonen in overeenstemming met het Maleisch, tegenover eene Javaansche *r*, als in lua, rua, elders dua, twee; ale, are, elders hade, rijst, padi; enz. Vgl. Timoreesch nua, ane(l), enz. met de Timor. *n* uit *l*. Ook in meerdere andere gevallen komt de vorm van een woord in D. en Òen. meer overeen met den Timoreeschen, bijv. fulụ, Tim. funuf, haar, vederen; hau, (Tim. idem), boom, hout; ume, Tim. ume(l), huis, terwijl die woorden elders op Rotti buluk of bulụ; ai of kai; uma, luiden.

Ook zijn D. en Òen. het rijkst aan eigen woorden, elders niet of althans alleen in een klein gedeelte van het eiland gangbaar, welke meermalen (doch volstrekt niet altijd) ook in het Timoreesch voorkomen. [1]

[1] Op te merken is, dat er ook een aantal met het Sawuneesch overeenkomende woorden voorkomen, (ofschoon ik uit dit feit nog volstrekt geen

Doch niettegenstaande deze afwijkingen is het type der taal, ook in D. en Oen., Rottineesch, en volstrekt niet Timoreesch; ook het grootste deel van den woordenschat is de algemeen Rottineesche.

Volgens de Rottineesche overlevering zouden zich op twee achtereenvolgende keeren, volksplanters op het eiland, dat voorheen onbewoond was, gevestigd hebben. De eersten zouden van Ceram over Timor op Rotti gekomen zijn en zich in het Westelijke deel van het eiland neergezet hebben, terwijl later het Oostelijke deel zou bevolkt zijn door nieuwe volksplanters, eveneens van of over Timor gekomen. Gelijk boven reeds gezegd is, onderscheiden de Rottineezen nog altijd een Westelijk en een Oostelijk deel van het eiland. De bewoners van het eerste worden genoemd: Hendak (of Henak, enz.) -ana-n, (wat volgens sommigen zou beteekenen: kinderen van Hendak, een der eerste volksplanters, terwijl zij volgens anderen dien naam zouden dragen, omdat zij een tijd lang hadden moeten leven van den pandanus: hendak, henak, enz.); die van het andere deel Lamak-ana-n, (dewijl zij zich een tijdlang met sprinkhanen, lamak, zouden hebben moeten voeden).

Men kan wel aannemen, dat er een kern van waarheid in deze overlevering schuilt, ook daarin, dat er oorspronkelijk verschil bestond tusschen de bewoners van West- en Oost-Rotti, wat, gelijk bij een bepaalden graad van beschaving reeds vanzelf spreekt, gepaard ging met verschil van taal. Naar alle waarschijnlijkheid is de bevolking van West-Rotti onder invloed gekomen van die van het Oostelijke deel, ook wat betreft hare taal, welke in elk geval, gelijk nu nog uit de afwijkingen te zien is, ofschoon meer naar het Timoreesch overhellende, toch zeer na verwant was aan die van de Oost-Rottineezen, gelijk ook overigens het Rottineesch en Timoreesch zeer dicht bij elkander staan. In een deel der landschappen heeft dientengevolge ook de taal geheel een Oost-Rottineesch karakter gekregen,

---

conclusie kan trekken), waaronder opmerkelijke, als bijv. monaẹ, kapai, welke beide „groot" beteekenen, stellig het Saw. mone-ne, (eigenlijk: groot = volwassen—mannelijk), en kepai. Ook het Ringgousch heeft sommige woorden (doch van anderen aard) met het Sawuneesch gemeen, bijv. nafa = Saw. nawa, golf, (elders op Rotti li, ri, en D. lò, en On. rè.) Bekend is, dat op het eilandje Dao (of Ndao) nog een soort, onder invloed van het Rottineesch staand Sawuneesch gesproken wordt.

ofschoon er enkele bijzonderheden voorkomen, welke nog in verband staan met de taal van Dengka en Òenale, (vgl. beneden). En waar er aan den uitersten Westkant nog het meest van overgebleven is, is de invloed toch groot genoeg geweest, dat de eertijds verschillende taal, thans tot dialecten van de algemeene taal geworden zijn, en voor zooverre ik naar mijne gegevens oordeelen kan, schijnen meerdere van de meer gewichtige verschillen steeds meer uit te slijten. Evenwel moet de uitspraak van Manafè, dat elke Rottinees, van welk deel van het eiland ook afkomstig, de taal van iemand uit eenig ander gedeelte kan verstaan, wat de tongvallen van Dengka en Òenale betreft, toch altijd met eenige reserve aangenomen worden; trouwens ook in andere gevallen moet men de uitdrukking «dapat mengarti» niet al te letterlijk opvatten.

Vergelijkt men het dialect van Baä met dat van Termanu, wat nu eenmaal als het hoofddialect wordt beschouwd, ofschoon, gelijk doorgaans het geval is, de redenen daarvoor niet van taalkundigen aard zijn, dan blijkt 't, dat het daarvan al zeer weinig afwijkt. Afgezien van het voorkomen van enkele gewestelijke woorden, bestaat het verschil voornamelijk daarin, dat een oudere n g g in het woord, welke in het Term. tot n g moet worden, behouden is, en dat, waar in het Term. eene *p* voorkomt in overeenstemming met alle Oostelijke tongvallen, het Baäsch daarvoor meermalen eene m p vertoont, (in overeenstemming met de m b in Dengka en Òenale). Eigenlijke verschillen van grammaticalen aard zijn mij niet bekend; alleen wijst de vorm der voornw. a i, (wij, excl.) en e i (gijl.), tegenover a m i en e m i, k e m i in de Oostelijke dialecten, door het verlies van de *m* meer op overeenkomst met D., Òen. h a i, h e i. Overigens weet ik geen andere punten van aanraking met genoemde dialecten, behalve, het niet zooveel beteekenende feit, dat meerdere gewestelijke woorden, welke overigens in Oost-Rotti niet gangbaar zijn, hier nog in overeenstemming met D. en Òen. voorkomen.

Het dialect van Ti vertoont nog andere punten van overeenkomst. Vooral van belang is, behalve de vorm der voornw. a i, e i als in Baä, het gebruik van e n a, evenals in Dengka en Òenale, als partikel van den verleden tijd. Van geringer belangrijkheid is het ontbreken van n d i a als aanwijzend voornw., wat overal in Oost-Rotti en ook in Baä voorkomt, (aldaar bezigt

men ia, ndia (of lia of ria), na en èle, in D. en Òen. alleen ia en na, in Ti ia, na en èle), en enkele andere meer. Op zichzelf beschouwd, kan men bij deze feiten evengoed aan invloed van het aan Ti grenzende Òenale, of het aan Baä grenzende Dengka denken; in verband evenwel met hetgeen boven gezegd is, wijzen zij eerder op een vroegeren toestand.

Overigens draagt ook het dialect van Ti, gelijk reeds gezegd is, een Oost-Rottineesch karakter, en vertoont het verder groote overeenkomst met het Baäsch. Het onderscheidt zich daarvan, behalve door het behoud der oudere *r* nog door dien ook eene nd in het woord, welke in het Baäsch, evenals in het Term. tot *n* wordt, gespaard is, en doordien de mp in Baä, hier mb luidt, (mogelijk kan ook het voorkomen van de mp in Baä, mb in Ti en ook in Dengka en Òenale, tegenover de *p* in geheel Oost-Rotti als punt van overeenkomst aangenomen worden; evenwel is in 't oog te houden, dat de *p* in het Term. enz., gelijk uit de Sprk. zal blijken, uit eene mp, mb ontstaan moet zijn). Eene groote afwijking schijnt de vorming van den derden pers. enkelv. bij de vervoeging der werkwoorden te zijn; in plaats van nafada, (hij zegt), gelijk in Baä, in overeenstemming met Term., luidt de vorm in Ti ifada; in plaats van namanasa, (hij toont), iminasa, dus met een soort vocaal-harmonie als in Dengka en Òenale.

Uit invloed van deze dialecten, of liever als een overblijfsel uit een vroegeren toestand, meer overeenkomende met dien als aldaar thans nog gevonden wordt, kan deze vorm niet verklaard worden, want ook in D. en Òen. luidt de vorm: nafade, namanasa, en dit is wel altijd zoo geweest, wat daaruit blijken kan, dat ook het Timoreesch hier alleen na bezigt. Ook de *i* in het prefix, in overeenstemming met wat voorafgaat, wijst niet bepaaldelijk op genoemde dialecten, maar deze neiging moet algemeen Rottineesch zijn, wat daaruit kan blijken, dat zoo het prefix bè, (het eenige, dat een andere vocaal dan *a* vertoont), vóór een ander prefix gehecht wordt, dit laatste ook in het Term. enz., de vocaal *è* aanneemt, bijv. bekeesak (d. i. bèkèesak) ieder één, uit bè en kaesak, enz. Ook is uit het dialect van Ti-zelf, namelijk uit de onregelmatige werkwoorden, te zien, dat dit gebruik van *i* eene nieuw-vorming is, bijv. naä, hij eet, (oorspronkelijk naá uit *naká, gelijk uä, ik eet, uit *uá, *uká), evenals in Term. enz. Een gelijksoortig ver-

schijnsel doet zich evenwel voor in Lòle. Aldaar wordt de 3 pers. enkelv. gevormd door ni, bijv. nitoi doi-n-ala (=Term., Baä natoi doi-n-ala) hij begraaft zijn geld; nielak nò sao-n sò (Term., Baä naelak nò sao-n sò), hij is gescheiden van zijne echtgenoote, of met een prefix: nimilasi (=namalasi) sò, hij is al oud; musu-a nikidedeak (=nakadedeak) sò, de vijand is reeds teruggetrokken; ana ta nimbilani (Term. napalani, Baä nampalani) tao ndia, hij durft dat niet te doen; enz. Daargelaten of *i* uit ni is ontstaan, dan wel een zelfstandig element is, zijn beide vormen toch stellig wel gelijkwaardig. Met Ti heeft het Lòlesch voorts gemeen het behoud van de nd in het woord, (bijv. banda, dier, Ti idem, Baä bana), alsook dat de mp in Baä, hier, evenals in Ti, mb luidt, (vgl. boven nimbalani, hij durft); voorts het gebruik van enkele bijzondere woorden, als ua (bijv. in: au aheluk ua-n ana sò, ik heb met hem afgesproken) = *ò* in Baä, Term.; numa, enz. (bijv. ai dadi mima nusak esa bela, wij zijn uit dezelfde stad geboortig) = Baä, Term. nème, enz. Daarentegen stemt het met Baä overéén, daargelaten dat het eveneens een *l*-dialect is, door het gebruik van sò als partikel voor den verleden tijd, van ndia, als aanwijzend voornw., (gelijk uit de bovenstaande voorbeelden blijkt).

Het vormt dus de verbindende schakel tusschen de tongvallen van Baä en Ti, tevens levert het wederom een bewijs, dat het al of niet gespaard blijven van de *r* bij de verwantschap geen gewicht in de schaal legt.

Van de Oost-Rottineesche dialecten onderscheidt zich dat van Bilba van het Term. in de eerste plaats, door verdere afslijting. Evenals in het Term. is de ngg in een woord tot ng geworden, maar ook vóór aan het woord, waar zij in het Term. gespaard blijft, luidt zij hier eveneens ng. Evenals in het Term. is de nd in het woord tot *n* geworden, maar terwijl zij vóór aan het woord in het Term. gespaard blijft, is zij hier overgegaan in *l*. Ten opzichte van de *p* staat deze tongval, trouwens evenals alle andere Oostelijke dialecten, op hetzelfde standpunt als het Term. Voorts duldt het Bilbasch geen hiaat; waar zoowel in het Term. als in het Bilbasch een medeklinker in het woord verdwenen is, en dit in het dialect van Term. (Baä, enz.) nog blijkt door de hiaat in de uitspraak tusschen beide klinkers, vloeien zij in den tongval van Bilba ineen, bijv. Term. leä,

vadem, (Mal. dĕpa), in Bilba lea, en worden gelijke vocalen samengetrokken, bijv. Term. *naä*, hij eet, Bilba nâ. De *k* aan het slot van een woord in Term., (Baä, Ti), als eene echte *k* uitgesproken, wordt in Bilba tot den ingeslikten medeklinker of slot-hamza, komt echter voor het lidwoord en in andere gevallen weer te voorschijn, bijv. manę = Term. manek vorst, doch manek-a, de vorst, manek-ala, de vorsten; nggapę = Term. nggapek, (wenken), doch au nggapek ana, ik wenk hem; zoo ook de *k* in ta-k-asa, (van ta), zij zijn er niet; enz. (ik schrijf steeds naar de afleiding bijv. manek-a, de vorst, dat is manek + *a*; voor het Bilbasch zou het eigenlijk beter zijn maneka te schrijven, dewijl de *k* alleen door de volgende *a* weer te voorschijn komt; voor de duidelijkheid wordt evenwel de voor het Term. gebruikelijke schrijfwijze behouden). Ook een Termanusche (Baäsche enz.) slot-*s* gaat over in den ingeslikten medeklinker en komt voor een lidw. enz. wederom als *k* te voorschijn, bijv. lą, (honger) = Term. laäs, met lidwoord lak-a, (Term. laäs-a); alleen in de constructie met de telwoorden, enz., als ala volgt, is de *s* bewaard gebleven, bijv. dua-s-ala, zij beiden, (daarentegen zonder ala: dują = Term. dua-s). Daartegenover staat, dat in het Bilbasch eene oorspronkelijke *k* zoowel vóór aan het woord als in het woord, in vele gevallen is bewaard gebleven, waar zij in het Term., (ook in het Baäsch, enz.) ontbreekt. In grammaticaal opzicht onderscheidt het zich overigens slechts in zeer ondergeschikte punten van het Term. Ook in den woordenschat bestaat er weinig verschil; evenwel komen onder de gewestelijke woorden enkele voor, welke nogal een bijzonder karakter dragen, als: dahena, mensch, (terwijl dit in Term., Baä, Ti, ook Dengka en Òenale hataholi of hatahori luidt), ubea of dubea, wat? (Term., Baä, Ti: hata, waar? bè, waar, welk?); enz.

De dialecten van Korbaffo en Bokai staan tusschen het Termanusch en Bilbasch in. Beide hebben met het Bilbasch gemeen den overgang van eene Term. slot-*k* en slot-*s* in den ingeslikten medeklinker, welke van het lidw., enz., tot eene zuivere *k* wordt. In beide is in sommige gevallen de *k* beter gespaard dan in het Term., bijv. kò, (Bilba idem), gij = Term. *ò*; kafada, (Bilba, idem), ik zeg; kuä, (Bilba kua), ik eet = Term. afada, uä; evenwel veel minder dan in het Bilbasch, wel het meest in Bokai. Overigens verschilt het Korbaffosch

nagenoeg niet van het Term. In Bokai wordt nog in overeenstemming met het Bilbasch eene Term. nd vóór aan het woord tot *l*. In de beneden volgende vertaling blijft eene ngg vóór aan het woord, (zelfs in het woord, op de wijze van Baä: sangga, zoeken); in de lijst, waarvan in het voorbericht van het Wdb. sprake is, is elke ngg, evenals in Bilba, tot ng geworden en dit zal wel het juiste zijn, (aangezien ik daarvan evenwel geen volkomen vertrouwbare inlichtingen heb kunnen krijgen, is beneden in den tekst de ngg behouden). Zooveel is zeker, dat het Bokaisch iets dichter bij het Bilbasch staat dan het Korbaffosch; een hiaat en de uitspraak van twee opvolgende klinkers is evenwel ook in het Bokaisch bewaard gebleven. Ten opzichte van de in het Bilbasch voorkomende woorden van meer bijzonderen aard, als het woord voor «mensch», gaan beide met het Termanusch mede.

De meeste moeielijkheid voor de classificeering geeft het dialect van Ringgou en wat daarbij behoort. Van de tot dusverre besproken dialecten, Dengka en Òenale buiten rekening gelaten, bleek elk het naast te staan aan dat, wat ook in geographisch opzicht het naast staat: Ti het dichtst bij Lòle, dit wederom bij Baä, dit weder bij Termanu, dit bij Korbaffo en Bokai en deze twee bij Bilba. Te verwachten is dus, dat dit laatste wederom het naast bij het Ringgousch zal staan.

Ten opzichte van de klankverschijnselen kan dit evenwel niet gezegd worden. Wel vertoont het eene *p* voor de oudere mp of mb evenals het Bilbasch, maar dit heeft het gemeen met alle Oostelijke tongvallen. Maar de *k*, welke juist in het Bilbasch zoo menigmaal gespaard is, ontbreekt hier bijna overal, ook waar zij in het Term., enz., nog voorkomt.

Eene oorspronkelijke ngg, in Bilba steeds tot ng geworden, is hier daarentegen steeds overgegaan in *k*, zoodat bijv. een Ringgousch ka beantwoordt aan een Term. ngga, Bilba. nga, (los), een Ringg. laka aan een Term., Bilba. langa, hoofd, (terwijl in Term., Bilba. ka «bijten», laka «dwingen» beteekent, welke woorden in het Ringg.: *a*, laä luiden; eene zekere oefening om dit dialect te verstaan, is dus voor iemand uit een ander landschap wel noodig). In de behandeling van de hiaat in de uitspraak van twee opeenvolgende klinkers, hetzij deze ook in het Term. voorkomt of nieuw ontstaan is door wegvalling van een medeklinker, is dit dialect zeer onregelmatig.

Eene Term. slot-*k* is verdwenen, evenals in Bilba, komt zelfs niet voor een lidwoord, enz., te voorschijn; daarentegen is de *s* als sluiter gespaard. De eenige overeenkomst is, dat eene n d vóór aan het woord, welke in het Bilbasch tot *l* wordt, in Ringgou (met Òepao) als *r* te voorschijn komt, (in Landu evenwel blijft, volgens de opgaven van Manafè, de n d alsdan gespaard). In het woord evenwel, waar de n d van Baä enz., in de Oostelijke dialecten steeds tot *n* geworden is, blijft zij juist gespaard in het Ringgousch, (en wordt in het Òepaosch tot *r*). Ook de eigenlijke grammatica kan weinig opheldering geven, want in groote trekken, (en alleen zóo kan ik over de dialecten spreken), bestaat daaromtrent geen verschil tusschen het Term., Bilbasch en Ringgousch. Toch komen er enkele afwijkingen van ondergeschikt belang voor en daarin gaat het Ringgousch met het Bilbasch mede. Een voorbeeld is het volgende. In eene constructie als: b o a ò - f è k - a, (de vrucht, welke gij geeft, de door u gegeven vrucht), wordt de samenstelling van het pronomen *ò* (gij) en fè (geven) in het Term. (Baä, enz.) door eene *k* gesloten, om haar bepaaldelijk als een nomen te kenmerken, dat als adjectief het substantief b o a k (vrucht) bepaalt, wat dientengevolge de sluitende *k* verliest; in het Bilbasch ontbreekt echter die toevoeging, zoodat men zegt: b o a k ò - f è - a, en zoo ook in het Ringgousch: b o a ò - f è - a. Maar vooral in de van het Term. afwijkende woorden bestaat er groote overeenkomst tusschen het Bilbasch en Ringgousch; zoo heeft ook Ringg. d a h e n d a (Òep. d a h e r a) = Bilb. d a h e n a, mensch, (elders h a t a h o l i, h a t a h o r i); Ringg. en Bilba u b e a, (Ringg. l u b e a, Bilb. d u b e a), wat? (Term., Baä, enz. h a t a); voorts Ringg., Bilb. b e a, waar? (overal elders b è); Ringg. r è n e = Bilb. l è n e, sawah, (Term. Baä enz. h a d e - ò e); Rengg. k a u l e = Bilb. n g a u l ę, de nationale rondedans, (Term., Korbaffo, Bokai, Baä e ë ä, Dengka h e k a, Oenale e k a r); Ringg., Bilb. b o l u, weenen, (Term. enz. k i); vgl. voorts het Wdb. Ten slotte staat dan toch van alle andere dialecten het Bilbasch het dichtst bij het Ringgousch, al is de overgang niet zoo geleidelijk als elders.

De hieronder volgende taalproeven bestaan in de eerste plaats uit vertalingen. Het is noodeloos hier uit te wijden over de gebreken, waaraan dergelijke stukken plegen te lijden; doch

om gemakkelijk een algemeen denkbeeld te verkrijgen van de verschillende dialecten zijn zulke vertalingen van éénzelfde stuk niet ongeschikt; daarenboven is van sommige dialecten geen of weinig ander materiaal aanwezig. De vertaalde stukken zijn de volgende:

De vertalingen in de 9 door Manafè onderscheidene dialecten van de «Hikajat boeroeng anoem dan koera²», zijn indertijd voor Holle vervaardigd.

Daarvan bestonden in sommige dialecten twee of drie bewerkingen, welke alle opgenomen zijn. Blijkbaar zijn evenwel niet al die bewerkingen rechtstreeks naar het Maleische origineel gemaakt, maar uit het eene dialect in het andere overgezet. Derhalve is wat bijeen behoort met eenzelfde cijfer van I tot IV gemerkt. Wat onder I en III behoort, is wel oorspronkelijk alleen overgezet in den tongval van Baä, terwijl van IV de Termanusche vertaling de grondslag is geweest; onder II komen er meer voor, welke, onafhankelijk van elkander, naar het origineel zijn vervaardigd, ofschoon ook hier niet alle. Dat het Maleische origineel nu juist zoo geschikt was voor het beöogde doel, althans wat de talen in het Zuid-Oosten van den Archipel betreft, kan niet gezegd worden; vooral sommige bewoordingen, als het herhaaldelijk terugkeerende «toewan hamba», enz., waren zeer geschikt, om het beeld van de taal noodeloos nog meer te bederven, dan dat bij vertalingen toch al het geval pleegt te zijn. Over het algemeen hebben de Rottineesche vertalers, de een meer, de ander minder, zich nog al niet al te slecht door de moeielijkheden heengeslagen. Met behulp van Rottineezen, uit de verschillende landschappen afkomstig, zijn deze vertalingen, zooveel mogelijk van fouten gezuiverd, zoowel in het algemeen als wat meer bepaaldelijk het aan een bepaald dialect eigene betreft, wat voor den eenen tongval gemakkelijker gelukte dan voor den andere, het minst wel voor dien van Bokai en Òenale; de bewerkingen in het Òenalesch waren trouwens bijzonder slecht; blijkbaar waren de drie bewerkers-zelf allen zeer slecht met dit dialect bekend. De bewerkingen in het Baäsch heeft Fanggidaej in orde gebracht en verschillen daardoor het meest van de oorspronkelijke opstelling, zoodat nu niet zoo duidelijk meer blijkt, dat deze de grondslag zijn geweest van al wat met I en III is gemerkt, wat trouwens eene zaak van geheel ondergeschikt belang is. Voorts is alles

overgebracht in de door mij gebruikelijke schrijfwijze en zijn ook de ontbrekende teekens, (bijv. tot aanduiding van eene hiaat in de uitspraak tusschen twee volgende klinkers, van den ingeslikten medeklinker in sommige dialecten, enz.), door mij, volgens de ontvangen inlichtingen, aangebracht. Het was noodeloos de overbekende Maleische tekst nogmaals te laten afdrukken, daarentegen zijn ter vergelijking ook de bewerkingen in het Termanusch opgenomen, ofschoon voor dat dialect aan dergelijke teksten geen behoefte meer bestaat; (de met II gemerkte, welke oorspronkelijk ontbrak, is naar het Baäsche origineel bewerkt).

Dan volgt eene vertaling in de genoemde dialecten, behalve in het Termanusch, Bokaisch en Òenalesch, van een stukje uit de «Beberapa tjeritera peroepamaän», waarvoor de Termanusche vertaling door Fanggidaej, benevens de Maleische tekst te vinden zijn in Bijdr. XLIV, pag. 668 (onder N° 10). Met deze vertalingen, waarvan in sommige tongvallen meer dan één opgenomen werden en welke onafhankelijk van elkander ontstaan zijn, is gehandeld als met de vorige.

Ten slotte volgen nog twee vertaalde stukjes in het dialect van Òenale, waarvan de Termanusche vertaling en de Maleische tekst te vinden zijn op blz. 672 (onder N° 12) en 686 (onder N° 23) van het genoemde deel der Bijdragen; de Termanusche bewerking heeft overigens ook hier geen invloed uitgeoefend. In tegenstelling met de bovengenoemde vertalingen in dit dialect schijnt de taal vrij goed te zijn; meerdere teksten, gesteld in dezen belangrijken tongval, heb ik niet machtig kunnen worden.

Dan volgen de oorspronkelijke stukken, waaronder ook voorkomt wat alleen oorspronkelijk is, in dien zin, dat het niet rechtstreeks vertaald is, in de dialecten van Baä, Ti, Korbaffo, Bilba, Ringgou en Dengka; alsook een stukje in het Òepaosch, (geplaatst achter die in het Ringgousch), benevens eenige spreuken, enz. in de dichtertaal, volgens de uitspraak van laatstgenoemden tongval; men beschouwe deze meer als toegift, aangezien de dichtertaal als een soort kunsttaal voor geheel Rotti dezelfde is; alleen spreekt ieder de woorden naar zijn dialect uit, waarom dergelijke stukken natuurlijk niet kunnen dienen om de dialectische bijzonderheden te doen uitkomen. Met uitzondering van het laatstgenoemde is met deze stukken

op dezelfde wijze gehandeld als met de vertalingen. Men kan daarbij nu eenmaal niet te werk gaan als met de uitgave van een stuk in de eene of andere litteratuur-taal. Met zeldzame uitzonderingen zijn de opstellers ook al zeer weinig gewend om hunne moedertaal op schrift te brengen, zoodat door het opschrijven allerlei vergissingen, uitlatingen, enz. voorkomen, waarvan de onveranderde wedergave volstrekt zonder eenig nut is. En wanneer het de kennis der dialecten geldt, komt hier nog iets bij; het aantal personen, die geschikt zijn om hulp te bieden, of in elk geval van wie men die geschiktheid en gezindheid daartoe te weten kan komen, is beperkt, en nu kan men soms in een of ander dialect alleen geschreven stukken krijgen van iemand, voor wien dit dialect wel zijne moedertaal is, maar die reeds lang in een landschap, waar men een ander dialect spreekt, gevestigd is; ook doet zich het omgekeerde geval wel voor, dat een stuk opgesteld is door iemand, gevestigd in het landschap, waar de tongval, waarin het geschreven is, gesproken wordt, doch geboortig uit eene andere streek. Ook in dit opzicht moesten wel eens veranderingen aangebracht worden, zoo dit althans mogelijk was; evenwel alleen daar, waar mij overtuigend bleek, dat de verandering ook tevens eene verbetering was, is zij aangebracht, anders is het oorspronkelijke behouden. Van enkele stukken, bijv. van die in het Bilbasch, kan met zekerheid gezegd worden, dat zij een zeer juist beeld van het dialect geven. Ook bij de oorspronkelijke stukken moet erop gewezen worden, dat de aanduiding van de hiaat in de uitspraak, enz., niet in het origineel aanwezig, maar door mij is aangebracht. Omtrent de bijgevoegde vertaling moet de gewone opmerking gemaakt worden: zij is ingericht op het verstaan der stukken; voor zooverre de verstaanbaarheid het eenigszins toeliet, is het oorspronkelijke op den voet gevolgd. Omtrent de stukken-zelf hier nog iets naders te zeggen, valt buiten mijne bedoeling.

Leiden, 12 April 1913.

VERTALINGEN.

Dialect van Termanu (Pada).

I.

Kolobaŏk-ala lò nggua-dano-a.

Fai makahulu-na-aa dano esa lòle-na nasala, nai dano ndia kolobaŏk dua lèo lai tale-la dalek. Kolobaŏk kaduak sila-aa latiak lò-aa nggua dano esa, dè lèo-lèo-ndia losa-aa fanu-na mai bòe ma-aa dano-a mada-n. Kolobaŏk kaduak sila-aa lafada nggua-a: «bó tia-ó! afi tao-n ana lèë, òe-dano-a mada-n sò, malòle lenak ita lali teni dano esa teu bai, fò ita sanga ita nanaă-nininu-n. Tè hu ami dale-ma hedis mahani ami laŏ ela ò. Hu ndia dè malòle-aa ami mò ò, fò-aa poï ò mu mamana maòek esa, fò ela ami dale-ma-aa loak-a. Ami mae la meni ò tè ami ta mabeï ka lou-ma fa, hu lou-ma matea. Lèo-ndia na ami hoï mala ai esa, fò-aa ò ka mahèle-n neu-aa talada-na ma ami meu peda-n bekeselik, fò-aa ami la meni-ò, tè sadi bòso ò huka bafa-ma poï ai ndia!» Bòe-ma nggua-a natá nae-aa: «emi mae lèo-bè sò na au tunga lèo-ndia». Dè manu-pui-la leni ai kekeük esa dè ala fè nggua-a ka. Bòe-ma kolobaŏk kaduak-ala leu ai-a peda-n bekeselik, dè-aa la leni-n losa nggòlok esa. Bòe-ma hataholi-la toă lò-n, hu lita nggua-a nai talada ma manu-pui-la lai ki kona-n. Dè basa hataholi sila eki ma totòko lima-n-ala. Bòe-ma nggua-a namanène hataholi sila-aa hala makalupu-n-ala dè nae-aa: «a tè-aa hataholi sila eki hata ndia?» Dè ana huka bafa-na bòe ma-aa ana tuda lèo dae mai dè mate-n. Tutuik ia natèë ndia.

II.

Tutui nggasa nò nggua dano.[1]

Ala tui lèle ulu-na dano esa malòle-hík. Manu-pui nggasa dua lèo lai talate hu-na nai dano ndia. Nggasa kaduak sila

[1] In goed Rottineesch mag hier het lidwoord niet ontbreken; waar dit hier en elders het geval is, is dit navolging van het Mal. origineel.

latiak lò nggua-dano esa. Lèo lèmek ndia basa dò-na. Bòe-ma fanu-na mai dè dano ndia òe-na mada-n. Boè-ma nggasa kaduak sila kokolak lò sila tia-na lae: «bó tia-ó! dano ia òe-na mada-n sò, faik ia ita tao lèo-bè? Malòle lenak ata lali lèo dano fëëk teu, fò ela ata sanga hapu ita nanaä-na nai ndia. Tè hu au dale-nga hapu totoäk esa, hu au laö ela au lamatua-nga nème ia. Hu ndia dè malòle lenak au ò au lamatua-nga fò poï-n neu mamana maòek esa, fò ela au dale-nga tesa-tama. Tè hu au nau la uni au lamatua-nga, tè ta bòle, hu au lamatua-nga lou-na matea, dè au ta bòle tutu uni-n. Makaneni-ma lèo-ndia sò na au hapu aäfik esa ia: au uni ai esa, fò au lamatua-nga ka neu talada-na. Deï ami dua-ng-ami laü neu ai ndia peda-n bekeselik, tè sadi au lamatua-nga bòso huka bafa-ma!» Bòe-ma nggua-dano ndia nakaheik nae: «malòle, lamatua-ng-ala lae lèo-bè sò na au tunga leò-ndia.» Bòe-ma nggasa sila leni ai kekeük esa mai, dè nggua-dano ndia ka neu ai ndia talada-na. Bòe-ma nggasa kaduak sila esa na laü neu ai ndia peda-n seli. Dè manu-pui sila la leu losa nggòlok esa bòe ma basa-basa hataholi-nggòlok ndia lakandá sota, hu lita manu-pui sila-la la lesik ki-kona ma nggua-dano ndia nesik talada. Bòe-ma basa-basa hataholi sila lasanggati ma ala totòko lima-n-ala. Dè nggua-dano ndia namanène hataholi sila eki lasanggati bòe ma natane nae: «basa-basa hataholi sila eki lasanggati hata ndia?» Dè ana bei huka bafa-na kokolak nae lèo-ndia bòe ma ana tuda dae mai dè mate-n. Tutuik ia li-na lèo-ndia.

III.

Tutui manu-pui anum-ala lò kea-òe-a.

Tutuik ia. Nai lèle makahulu-na-aa dano esa malòle-hík. Ma nai dano ndia manu-pui dua nade anum lèo lai-aa ai «taratai». Ma manu-pui kaduak sila-la-aa latiak lò kea-òe esa. Ma dò baük-a nò dedeäk-a lèo-ndia bòe ma-aa fanu-na mai, dè dano ndia òe-na mada-n. Boè-ma manu-pui kaduak-ala-aa lafada sila tia kea-òe-na: «tia-ng-ò-né, hata dadi ita besak ia fò-aa dano-a òe-na mada-sò-k-ana! Malòle ata lali teu dano fëëk esa, fò ela ata sanga nanaä-t-ala nai na. Tè-aa tòtoäk esa nai ami dale-ma noï sanga laö ela-ng-ò. Hu ndia dé-aa malòle ami mò-ng-ò fò ami poï-ng-ò mu mamana maòek esa, fò ela ami dale-ma loak-a.

Ma tè ami sanga la mò-ngò, sè, ta bòle, fò ò lou-ma-aa katehík, dè ami ta ka mala fá-n. Ma lèo-ndia sò na-aa ami dedeã-m esa nai ia: muni[1] ai esa mai, fò ò ka neu ai ndia talada-na ma ami esa na la nesik peda-n esa, tè sadi ò bòö huka bafa-ma nai ai ndia.»

Bòe-ma-aa kea-òe-a natà: «malòle, emi mae lèo-bè na au tunga-tunga mesan». Bòe-ma manu-pui sila-aa la-aa hoï lala ai kekeük esa, dè-aa kea-òe ndia ka nala-n. Boè-ma manu-pui anum-ala-aa la leni-n esa na ai-a peda-n esa. Lèlek ndia manu-pui-la la losa hataholi nggòlo-n bòe ma-aa basa hataholi-la lakandá lita manadadik ndia, kea-òe-a la nesik talada ma-aa manu-pui dua lesik ki kona-n. Bòe-ma basa hataholi-la-aa lasanggati ma ala totòko lima-n-ala. Ma lèlek ndia kea-òe- anamanène hataholi-la lahala mue-mue bòe ma-aa natane: «basa hataholi sila-la-aa lasanggati hata». Bòe-ma lèlek ndia ana huka bafa-na bòe ma-aa ana tuda dae mai dè mate-n. Tutuik ia ana tao lèo-ndia.

IV.

Tutui manu-pui anum-ala lò kea-òe-a.

Fai makaulu-na nai dano malòle esa manu-pui dua nade anum lèo laï-aa ai esa nade tarate lain. Manu-pui kaduak sila-la-aa latiak lò kea-òe esa. Lèo-lèo-ndia dè-aa faik esa bòe ma-aa fanuna mai, dè-aa dano-a mada-n. Bòe-ma-aa manu-pui kaduak-ala-aa lafada sila tia kea-òe-na lae-aa: «bó tia ó! ata tao lèë, fò-aa dano-a-aa mada ndè ia sò, malòle ata huka teu-aa seluk dano esa, fò-aa ata sanga nanaãk nai na. Tè-aa ami dale-ma-aa susa ta hi laõ ela-ng-ò. Dè-aa malòle ami mò-ng-ò, fò-aa poï-ng-ò mu mamana maòek esa, fò-aa ela ami dale-ma loak-a. Ma tè ami sanga la mò-ng-ò, sè ta bòle, fò ò lou-ma-aa kate-hík dè-aa ami ta bòle ka mala-n fa. Lèo-ndia na-aa ami mafada-ng-ò fò-aa hoï-má-aa ai kekeük esa, fò-aa ò ka neu-aa ai-a talada-na, fò deï-aa ami dua-ng-ami la meni-ng-ò esa na-aa neu-aa ai-a peda-n seli. Tè-aa sadi ò bòö huka-aa ò bafa-ma!» Bòe-ma-aa kea-òe-a natá: «malòle, emi mae lèo-bè, na-aa au tunga lèo-ndia». Manu-pui kaduak-ala-aa hoï lala-aa ai kekeük esa, dè ala fè-n neu-aa kea-òe-a ka. Bòe-ma-aa manu-pui anum-ala-aa la leni-n esa na-aa neu ai-a peda-n seli. Lèlek ndia ala la losa-aa nggòlok esa bòe ma-aa hataholi-la-aa lakanae lita dè-aa ala heran tao

[1] Vertaald als imperatief: breng een stuk hout!

lèo-bè dè-aa kea-òe esa la nesik talada ma-aa manu-pui dua dè-aa esa la nesik ki ma-aa esa la nesik kona. Dè-aa hataholi-la-aa lasanggati ma-aa ala totòko lima-n-ala. Bòe-ma-aa kea-òe-a-aa namanène halak ndia dè-aa natane nae-aa: «basa-basa hataholi sila-la-aa lasanggati hata?». Lèlek ndia ana huka heni-aa bafa-na bòe ma ana tuda lèo dae mai dè-aa mate-n. Tutuik ndia ndè ia.

Dialect van Baä.

I.

Kolobaök-ala lò nggua-dano-a.

Makahulu-na dano esa lòle-na manaselik; nai dano ndia kolobaök dua lèo lai tale-la dalek. Dè kolobaök kaduak sila latiak lò nggua-dano esa, dè lèo lèmek ndia losa fanu-na mai bòe ma dano-a mada-n. Boè-ma kolobaök-ala lafada nggua-a lae: «bó tola-nò-ó! afi tao-n leò-bè fò dano-a mada-n sò, dè malòle ata lali seluk lèo dano esa teu, fò ata sangga ita nanaä-nininu-n nai ndia. Tè ai dale-ma toä mahani ai laö ela ò. Hu ndia dè malòle ai mò ò, fò ai mpoï-nggò mu mamana maòek esa, fò ela ai dale-ma loak-a. Ai mae la meni ò, tè ai ta ka mabeï ò lou-ma, tò ò lou-ma nèmpek-a. Lèo-ndia na ai haï-mala ai esa, fò ò ka mahèle-n neu talada-na, ma ai meu mpeda-n bekeselik, fò ai la meni-nggò tè sadi ò bòso huka ò bafa-ma mpoï ai-a!» Bòe-ma nggua-a natá nae: «neu, ei mae lèo-bè na au tungga lèo-ndia». Bòe-ma mpuik-ala haï lala ai kekeük esa dè ala fè nggua-a ka ma sila leu ai-a mpeda-n bekeselik dè la leni-n. Dè ala losa nggòlok esa bòe ma hataholi-la lakandá sota hu lita nggua-a nesik talada ma mpuik-ale lesik ki kona-n. Bòe-ma basa hataholi sila eki ma ala totòko lima-n-ala. Dè nggua-a namanène hataholi-la lamue bòe ma natane nae: «basa-basa hataholi sila eki lèo-hatak?» Dè ana huka bafa-na bòe ma ana tuda lèo dae mai dè mate-n. Tutuik ia losa ndia.

II.

Nggasa-la lò nggua-dano-a.

(Hataholi manasulak nasafali tungga dedeä-kokola-hala-lí Baäk nade M. Toulasik.)

Lèle ulu-na ala tui dano esa malòle hiak. Dè nggasa dua lèo lème dano ndia lai ai lokopòk-ala ma latiak lò nggua-dano esa.

Dè lèo lèmek ndia basa dò-na. Bòe-ma fanu-na mai dè mada dano-a. Bòe-ma nggasa-la kokolak lò sila tia-na lae: «bó tia-ó, dano ia mada-n sò, dè faik ia ata tao-n lèo-bè» Malòle ata lali lèo dano fëëk esa teu, fò ela ata sangga hampu ita nanaä-na nai na. Tè ai hampu totoäk esa nai ai dale-ma, mahani ai laö ela ò mème ia. Hu ndia dè malòle lenak ai mò-nggò fò ai mpoï-nggò mu mamana maòek esa, fò ela ai dale-ma loak-a. Ai sangga mae la meni-nggò, tè ò lou-ma matea dè ai ta tutu mala-n. Lèo-ndia sò na ai hampu aäfik esa nai ia; ai haï mala ai esa fò ò ka neu talada-na, befik-ò ai dua-nggai mafanggète meu ai-a mpeda-n bekeselik, tè sadi ò bòso ola heni-n. Bòe-ma nggua-dano-a nakaheik nae: «ei mae lèo-bè sò na au tungga lèo-ndia». Bòe-ma nggasa-la haï lala ai kekeük esa dè nggua-dano-a ka neu talada-na ma nggasa-la esa na neu mpeda-n seli. Dè mpuik sila-la leu losa nggòlok esa bòe ma basa hataholi-nggòlok ndia lakandá sota, hu lita mpuik sila la lesik ki kona ma nggua-dano-a nesik talada. Bòe-ma basa-basa hataholi sila lasanggati ma ala totòko lima-n-ala. Dè nggua-dano-a namanène hataholi sila eki lasanggati, bòe-ma natane nae: «hataholi sila lasanggati hata ndia?» Dè ana bei huka bafa-na kokolak nae lèo-ndia bòe ma ana tuda dae mai dè mate-n. Tutuik ia li-na lèo-ndiak.

III.

Tutui mpui anum-ala lò kea-òe-a.

Bei-hata-na ala tui ui dano esa malòle-hiak, dè nai dano ndia mpuik dua nade anum lèo lai ai talate-la. Dè mpuik kaduak sila latiak lò kea-òe esa. Dè lèo lèmek ndia dò baü basa bè lèo-ndia, bòe-ma fanu-na mai, dè dano ndia òe-na mada-n. Bòe-ma mpuik kaduak-ala lafada sila tia kea-òe-na lae: «tia-nggò-né! faik ia hata dadi ita, fò mada dano-a sò. Dè malòle lenak ata lali teu seluk dano fëëk esa, fò ata sangga nanaäk nai na. Tè ai dale-ma toä, fò mahani ai laö ela ò. Hu ndia dè malòle ai mò-nggò fò ai mpoï-nggò mu mamana maòek esa, fò ela ai dale-ma loak-a. A tè ai mae la mò-nggò bòe, tè fò ta bòle, fò ò lou-ma kate-hiak, dè ai ta ka mala-n. Na lèo-ndia sò ma ai aäfi-m esa nai ia: muni ai esa mai, fò ò ka neu ai ndia talada-na mai ai dua-nggai esa na la nesik mpeda-n esa, tè sadi ò bòso huka ò bafa-ma nai ai ndia!» Bòe-ma kea-òe-a natá nae: «hei, ei mae lèo-bè na au tungga-tungga mesan».

Bòe-ma mpuik-ala haï lala ai kekeük esa, dè kea-òe-a ka-ná neu talada-na. Bòe-ma mpui anum-ala la leni-n esa na nesik ai-a mpeda-n esa. Dè ala losa hataholi nggòlo-n bòe ma basa-basa hataholi sila lakandá sota lita manadadik ndia. Kea-òe-a nesik talada ma mpuik dua la lesik boboa-n bekeselik. Bòe-ma basa hataholi-la lasanggati ma ala totòko lima-n-ala. Dè kea-òe-a namanène hataholi-la mue-mue bòe ma natane nae: «basa-basa hataholi sila lasanggati hata?» Dè ana huka bafa-na bòe ma ana tuda lèo dae mai dè mate-n. Tutuik ia ana tao lèo-ndia.

Lafo-nusak-a nò lafo-nula-dalek-a, (vertaald door O. Nalley).

Faik esa lafo-nusak esa nahao tia-na lafo-nula-dalek esa; dè ana kalua basa-basa nanaä-nininuk-ala lème mamana-na mai, nanaä-nininu malada ana tao-s leu mamana laok nai hataholi uma-n talada-n. Dè lafo-la dua-s-ala lamahòko lala-n ana seli; tè hu dua-s-ala laä-linu lala talada bòe, ma uma-lamatuak-a mai dè dua-s-ala lalai sudi bebeï-n-ala lèo lafo-nusak-a mamana kekèke-na leu. Dè uma-lamatuak-a laö bòe, ma lafo nusak-a nae tia-na nae: «mai fò deak teu lèon fò teu taä heni ita nanaä-nininu nanaela-n-ala dei!» Tè lafo-nula-a nae: «lèon-a tia, au fali uü-nggau lèo au mamana-ngga nai nula dale u; mae nai na au nanaä-nininu-ng selak-a tèbe, kada-kada ai-dòk ma ai-okak, tè hu hataholi ta lausik ma ta lakabibik au».

Dialect van Ti.

1.

Korobakok nò nggua-dano.

Fai makahulu-na dano esa malòle hihiek, nai dano na korobakok dua lèo rai tatalek-ara dalek. Korobakok kaduak-ara ratiak rò nggua-dano esa, dè lèo-lèo-ná losa fandu-na mai, bòe-ma dano-a mada-n. Bòe-ma korobakok kaduak-ara rafada nggua-a: «bó tia-lai-ó». duä tao-n lèo-bè, òe-dano-a mada-n ena, malòle ita lali teni dano esa teu bali, fò sangga ita nanaä-nininu-n tè hu ai dale-m-ara ra-sala mahani ai laö ela ò. Hu na dè malòle ai mò ò fò mboï ò mu mamana maòek esa, fò ela ai dale-m-ara loak-a. Ai mae lambu meni ò tè ai ta mabeï kiki rou-ma,

hu rou-ma matea. Lèo-ná na ai haï mala ai esa, fò ò kiki mahère neu talada ma ai meu suü-n bekeserik, fò ai lambu meni ò, tè bòso ò makambò bafa-ma mboï ai na!» Bòe-ma nggua-a natá nae «ei mae lèo-ná ena na au tungga». Dè mbuik-ara reni ai kekeük esa dè fè nggua-a kiki, Bòe-ma korobakok kaduak-ara na reu ai-a suü-n bekeserik dè lambu reni-n losa nggòrok esa. Bòe-ma hatahori-ra toä-n hu rita nggua-a nai talada ma mbuik-ara rai ki kona-n. Dè basa hatahori na-ra eki ma totòko lima-n-ara. Bòe-ma nggua-a iminène hatahori na-ra hara mamue-n-ara dè nae: «bae tòre! basa hatahori na-ra eki hata na?» Dè ikimpò bafa-na, bòe-ma tuda dae mai dè mate-n. Tutuik ia nduku na.

II.

Tutui mbui nggasa nò nggua, (vertaald door J. H. Ohello).

Tutuik ia nai fai bakahulu-n, lilifuk esa lòle-n seli. Nai lilifuk na mbui nggasa dua ara lèo rai dano-mina-r dalek. Dè mbuik kaduak-ara ara tia-lai ro nggua esa. Lèo-lèok-a-ná bòe-ma, timu mai dè mada lilifuk na òe-n. Dè mbuik kaduak-ara rafada sira tia-lain, nggua na, rae: «tia-lai-é, tao lèo-bè ia, mada heni lilifuk na òe-n ena. Malòle ai lali seluk lilifuk fò ai sangga ai nanaä-m nai na. Tè ai dale-m sona, hu ai laö ela tia-lai nai ia. Dè malòle ai mia tia-lai, fò ai mboï tia-lai nai mamana maòek, fò ai dale-m malòle fa. Ai mae lambu mia tia-lai, tè hu tia-lai rou-n matea, dè ai ta tutu mala-n. Buluk-ò lèo-ná, na dedeäk esa nai ia bali, ai meni ai keketuk esa, fò tialai kiki nai ai na talada-n, fò ai dua lambu, esa kiki suü-n bekeesak, tè tia-lai bòso ikimbò bafa-n!» Bòe-ma nggua ana ikiheik nae: malòle, ei mae lèo-bè-ò, au tungga dó.» Dè mbuik kaduak-ara reni ai kekeük esa mai, dè nggua na kiki nai talada-n, ma mbuik kaduak-ara, esa kiki suü-n bekeserik, dè ara lambu losa nggòrok esa. Dè basa hatahori rai nggòrok na, ara heran mète nggua na lambu nai talada ma mbuik kaduak-ara rai boboa-n ki ma kona. Dè hatahori-ra ara randu ma totòko lima-n-ar, bòe-ma nggua-a iminène ara ramue, dè nggua-a sangga itane nae: «hatahori-ra ara randu hata?» Bòe-ma bafa-n ikimbò dè ana tuda neni dae mai, dè ana mate. Tutui-n lèok-a-ná.

Lafo-uma nò lafo-telas, (vertaald door J. H. Ohello).

Faik esa lafo-uma esa ihao ndia tia-lai-n lafo-telas esa, dè ana haï basa-basa nanaäk numa mamana-n dea mai, basa-basa nanaäk malada nenesadia-elak nai mamana laok nai hatahori uma-n talada-n. De lafo kaduak-ar na ramahòko ralan seli. Dè dua-s-ar bei raä-raä na tè tenu-uma na mai, dè lafo kaduak-ar na ralai reni nggafak reu dudi rai lafo-uma na ndunu-n. Dè tenu-uma na dea neu bòe, ma lafo-uma na nae ndia tia-lai-n nae: «mai ita dea teu fò taä tabasa ita nanaä-n nenenaä-elak na.» Bòe-ma lafo-telas iselu nae: «lèon-a lèo, au tia-lai-ng, fò au fali au mamana-ng u nai lasi dale; tèbe au nanaä-ng nai na sela-hiek, kada ai dòk-ar ma ai-okak-ar tè hatahori ta rai na, fò ara husi au ma rakatataük au.»

Sosoa-ndandá-n.

Mète-ma hatahori leò-laö-n nò hòko-dae ao-n tèbe, tè nò masoik ma masodak, bei malòle lena hatahori manggaresi lèò-laö-n nò dale sosonak.

Lafo-uma nò lafo-lena, (vertaald door A. Franz).

Neu faik esa bòe ma lafo-uma esa ihao tia-lai-na lafo-lena esa. Lafo-uma na haï nanaäk-ara ruma mamana-na, basa nanaä malada-malada-ra ana mbeda-s ara reu mamana malalaok ma masakendik nai hatahori uma-n talada-na. Dè lafo kaduak-ara na dale-n-ara ramahòko rala-n seli, a tè ara bei raä boè ma uma lamatua-n mai dè ara ralai toromu(?) reni lafo-uma na mamana kekèke-n dale reu. Ara nenène ma uma lamatua-n laö dea [1] neu bòe ma lafo-uma kokolak nò tia-lai-na: «mai ita dea teu tabasa nanaäk fò ita-taä-elak!» Boè-ma lafo-lena natá: «lèon-a, au tia-laí-ng, au fali uni au mamana-ng nai-kada lasi talada-n u, tetèbes-ara nai na au nanaä-ng kada ai-okak-ara ma ai-dok-ara, tè hu nai na, hatahori ta husi ma ta ikitataük au.

Sosoa-ndandá-na, (nekesama-na, nekenesa-na [2])

Huk-ara bòe tèbe, mète-ma ita hambu nanaäk nò papakek basafai-n nò dale loak na malòle lena hambu basa-n tesa nò dale totoäk.

---

[1] Dea, in het Term. in deze beteekenis steeds deak.

[2] Vgl. Term. nakanenesak, gelijkstellen; voor nekesamak, nekenesak in plaats van nakasamak, nakanesak, vgl. Term. netedòk, netehú-n.

Dialect van Korbaffo (Kolobafo).

I.

Kolobakok-ala lò nggua-dano-a.

Fai makaulu-na dano esa-òo [1] malòle-hí, nai dano ndia kolobakọ dua lèo lai tale-la dalẹ. Kolobakọ kaduạ sila latiạ lò-òo nggua-dano esa, dè lèo-lèo-ndia losa-òo fanu-na mai, bòe-ma-òo dano ndia mada-n. Kolobakọ kaduạ sila lafada nggua-a: «ó tiang-ò-nó, afi tao-n ana lèë; òe-dano-a meti-n ndia [2] sò. Malòle lenạ ita lali selụ lèo dano esa teu bai, fò-òo sanga ita nanaäninu-n. Tè hu ami dale-ma hedik-a, mahani ami laö ela kò. Hu ndia dè malòle lenạ ami mò kò, fò-òo poï kò mu mamana maòẹ esa, fò ela ami-òo dale-ma loak-a. Ami mae-òo la meni kò tè ami ta mabeï ka lou-ma fa, hu lou-ma teak-a. Lèo-ndia na ami haï mala ai esa, fò-òo kò ka mahèle-n neu talada-na, ma ami meu peda-n bekeselị, fò-òo ami la meni kò, tè sadi bòö kò huka bafa-ma poï ai ndia!» Bòe-ma-òo nggua-a natá nae: «kemi mae lèo-bè na au tunga lèo-ndia.» Dè manupui-la [3] lemi ai kekeü esa, dè-òo fè nggua-a ka. Bòe-ma kolobakọ kaduak-ala leu ai-a peda-n bekeselị dè-òo la leni-n losa nggòlọ esa. Bòe-ma hataholi-la toä lò-n, hu lita nggua-a nai talada ma manu-pui-la lai ki kona-n. Dè basa hataholi sila eki ma-òo totòko lima-n-ala. Bòe-ma nggua-a namanène sila-òo hala makalupu-n-ala dè nae-òo: «na basa hataholi sila eki lèo-hatạ?» Dè huka bafa-na, bòe-ma-òo tuda lèo dai mai dè mate-n. Tutuị ia natèë ndia.

II.

Tutui nggasa nò nggua-dano, (vertaling van S. J. Manubulu).

Ala tui dò lafada lae: nai ai dò tèpo makaulu èle-a, dano esa lòle-na hata. Nai dano ndia nggasa dua lèo lai nanapak-ala lain, latiạ lò nggua-dano esa. Bana sila telụ latiạ lèo-ndia losa hanak-a mai, bòe-ma mada dano ndia òe-na. Lèo ndia bòe ma nggasa sila duạ lafada sila tia nggua-dano-n ndia lae: «bó tiang-ò, besạ ia ita hoï tao-n lò-bè, dana ia òe-na mada sò. Leòndia malòle lenạ ami lali lèo dano fèẹ meu, fò ela ami sanga

[1] Òo of ò (lang gerekt) = Term. aa.
[2] Ndia voor ndi-ia = Term. ndè ia.
[3] Volgens Manafè zou men in Korbaffo zeggen: manu-puik-ala.

hapu nanaā nai na. Tè hu totoạ esa nai ami dale-m-ala laō ela kò mème ia, hu ndia malòle lenạ ami meni kò fò poï-ngò mu mamanạ esa maòẹ, fò ela ami dale-m-ala hapu sodạ. Tè besạ ia ami ta la meni kò fa hu kò lou-ma balakaik-a, dè ami ta ka menị ami nggonggòlo-m-ala. Lèo-ndia na bei kekedị esa, ami meni ai esa, fò kò ka mu ai ndia talada-na, fò ela ami la meni kò, esa-esa nesị peda-n seli, tè kò sadi bòso huka bafa-ma nème ai ndia mai!» Nggua-dano ndia namanène lèo-ndia, bòe-ma natá nae: «malòle besạ ia kemi mae lèo-bè na au tunga-n lèo-ndia.» Bòe-ma nggasa sila duạ leni ai esa, dè nggua-dano ndia ka neu talada-na, lèo-ndia manu-pui sila-la esa-esa nesị peda-n seli. Manu-pui sila-la la lèo-ndia losa nggòlọ esa; bòe-ma basa hataholị-la lai nggòlọ ndia dalẹ lakatoā-n nggua-dano-a la nai manu-pui dua talada, esa nesị ki ma esa nesị kona. Lèo-ndia basa hataholi sila eki ma totòko lima-n-ala. Nggua-dano ndia namanène basa hataholi sila hala-n-ala, bòe-ma ana nafada nae: «tè hataholi sila eki lèo-hatạ ndia?» Ana hoï huka bafa-na, bòe-ma ana tuda lèo dae-inak-a mai dè mate-n. Tèbẹ lèo-ndia tutuị ndia.

Tutuị nème lafo-aek-a nò lafo-fuik-a, (vertaald door S. Ndun).

Nai faị esa bòe ma lafo-aẹ esa nahao tia-na lafo-fuị esa naā. Bòe-ma ana kalua nanaāk-ala lème mamana-na mai, manaā sila-la manaā malada-malada nai mamana malòle nai hataholi uma-n dale. Lafo kaduạ sila lamahòko-lá-n seli, tè hu sila laā-lá-n losa talada, bòe-ma manò-umak-a mai. Bòe-ma lafo kaduạ sila alai-lá-n seli lèo lafo-aek-a ndunu-na leu. Dè manò-umak-a kalua, boè-ma lafo-aek-a nafada tia-na nae: «mai ita kalua, fò tao heni ita nanaā-ela-n-ala!» Boè-ma lafo-fuik-a natá nae: «lèon-a tia, au kuū-ng lèo au mamana-ng manai nula-dalek-a; nakalena[1] hoï nanaā-nga nai ndia-a[2] selak-a, hoï[3] ai-dò-nula-a nò oka-samụ, tè hu hataholi ta lausị dò lakabibị au.

Sosoa-ndandá-na.

Tèbe léo-ndia nanaā selak-a, makaneni-ma nò soda-mòlek-a ma tetu-tema-n lena heni ndela-saāk-a nò dale pute-kaik-a.

---

[1] Nakalena, verklaard door „sungguh", vgl. Sumba. lānga-tāka, idem.
[2] Ndia = Term. ndia-é, gelijk boven òle-a = Term. òle-é.
[3] Hoï = R noi, slechts.

Dialect van Bokai.

I.

Kolobakok-ala lò nggua[1]-dano-a.

Fai makaulu-na dano esa lòle-na nasala, nai dano lia kolobakọ dua lèo lai tale-la dalẹ. Kolobakọ kaduạ sila-aa latiạ lò nggua esa, dè lèo-lèo-lia losa-aa fanu-na mai, bòe-ma-aa dano-a mada-n. Bòe-ma-aa kolobakọ sila-aa lafada nggua-a: «ó tia-ngg-ò-nó! duä tao-n ana lèë, òe-dano-a mada-n lè ia sò. Malòle lenạ ita lali selụ lèo dano esa teu bai, fò-a sangga[2] ita nanaä-nininu-n. Tè hu ami dale-ma hedik-a mahani ami laö ela kò. Hu lia dè malòle lenạ ami mò kò fò-aa poï kò mu mamana maòẹ esa, fò ela ami dale-m-ala loak-a. Ami mae la meni kò, tè ami ta mabeï ka lou-ma fa, hu lou-ma nèpek-a. Lèo-lia na ami haï mala ai esa, fò-aa kò ka manèpe-n neu talada-na, ma ami meu peda-n bekeselị, fò-aa ami la meni kò, tè sadi bòö kò huka bafa-ma poï ai lia!» Bòe-ma-aa nggua-a natá nae: «kemi mae lèo-bè na au tungga[3] lèo-lia. Dè manu-pui-la leni ai keketụ esa dè fè nggua-a ka. Boè-ma kolobakọ kaduạ sila leu ai-a peda-n bekeselị dè la leni-n losa nggòlọ[4] esa. Bòe-ma hataholi-la laka-toä-n hu lita nggua-a nai talada ma manu-pui-la lai ki kona-n. Dè basa hataholi sila eki ma totòko lima-n-ala. Bòe-ma nggua-a namanène sila hala makalupu-n-ala dè nae: «na basa hataholi sila eki lèo-hatạ? Dè huka bafa-na bòe ma tuda lèo dae mai dè mate-n. Tutuị ia natèë lia.

Dialect van Bilba (Belubá).

I.

Kolobakọ nò ngua-dano.

Fai makahulu-na dano esa lòle-na, nai dano lia kolobakọ dua lèo lai tale-la dalẹ. Kolobakọ kaduạ sila latiạ lò ngua esa, dè lèo-lèo-lia losa fanu-na mai, bòe-ma dano-a meti-n. Bòe-ma kolobakọ sila duạ lafada ngua-a: «ó tia-ng-ò-nó, afi tao-n lèo-

[1] Zoo of ngua?
[2] Zoo of sanga?
[3] Zoo of tunga?
[4] Zoo of ngòlọ?

bea òe-dano-a meti-n ana lia ia sò, malòle leną ita lali lèo dano esa teu bali, fò sangi ita naná-nininu-n. Tè hu ami dale-m-ala hedik-a mahani lako kela kò. Hu lia dè malòle leną ami mò kò fò poi kò mu mamana maòę esa, fò kela ami dale-m-ala loak-a. Ami mae la meni-ngò tè ami ta mabeki ka lou-ma fa, hu lou-ma mèpek-a. Lèo-lia sò na ami hai mala kai esa, fò kò ka mahèle-n neu talada-na ma ami meu peda-n bekeselį fò ami la meni-ngò, tè sadi bòso kò huka bafa-ma poi kai lia!» Bòe-ma ngua-a natá nae: «kemi mae lèo-bea sò na au tunga lèo-lia. Dè manu-puik-ala leni kai keketų esa dè fè ngua-a ka. Bòe-ma kolobakǫ kaduą sila leu kai-a peda-n bekeselį dè la leni-n losa ngòlǫ esa. Bòe-ma dahena-la toka lò-n, hu lita ngua-a nai talada ma manu-puik-ala lai ki kona-n. Dè basa dahena sila eki ma totòko lima-n-ala. Bòe-ma ngua-a namanène dahena-lah hala napue-n sila dè nae: «na basa dahena sila eki dubea?» Dè huka bafa-na bòe ma tuda lèo dae mai dè mate-n. Tutuį ia natèke lia.

II.

Tutui manu-pui ngasa nò ngua. (Manatui nasafali tutuį ia tunga dedeą dò hala-lí dahena Bilba, Diu, Lelenuk ma Bokai (sic) nade A. Thei).

Nai lèle makahulu-na dano esa malòle seli-n. Nai dano lia manu-puį dua, nade ngasa, lèo lai lia lai kai tale-la hu-n-ala. Manu-puį sila duą tao tią lò ngua esa lèo nai dano lia dalę-a. Bòe-ma hana-ina mai, dè dano lia òe-na mada. Bòe-ma manu-puį sila duą lafada sila dua tia ngua-na lae: «bó tia! besą ia au tao lèo-bea, hu òe dano lia mada sò. Malòle au lali ku selų dano maòę, fò au sanga naną nai lia, tè totoką esa nai au dale-nga, hu ta hi lako kela lamatuak-a fa. Hu lia dè malòle ata-ma la nò lamatuak-a, fò poi neu mamana maòę, fò kela ata-ma dale-na loą. Tè hu ata-ma ta nabeki la nò lamatuak-a, hu lamatuak-a lou-na mèpę seli-n, dè ata-ma ta seu nala-n. Buluk-a lèo-lia na dedeą esa ia: ata-ma neni kai esa, fò lamatuak-a ka neu kai lia talada-na ma ata-m-ala esa seu neu kai lia peda-n seli ma esa seu neu peda-n seli fò la, tè bòso lamatuak-a huka bafa-na poi kai lia!» Bòe-ma ngua-a nata nae: «malòle, lamatuak-a nae lèo-lia na ata-ma tunga». Bòe-ma manu-puį sila duą seu leni kai ngengèlǫ esa, dè ngguа-a ka neu

kai lia talada-na ma manu-puį sila duą esa seu neu kai lia peda-n seli ma esa seu neu peda-n seli dè la. Faį lia la leu losa ngòlǫ, dahena lelèo-n, dè basa dahena-la lai ngòlǫ lia toka-n hu lelu lita ngua lia la nesį manu-puį sila duą talada-n ma manu-puį sila duą esa nesį ngua-a ki-na ma esa nesį kona-na. Basa dahena sila eki ma totòko lima-n-ala. Bòe-ma ngua-a namanène hala dahena manaekį dò masangatį sila dè nafada nae: «basa dahena sila eki dò lasangati dubea?» Bei huka bafa-na, bòe-ma tuda lèo dae neu dè mate-n. Tutuį lia li-na lèo-lia.

Lafo-uma-a nò lafo-nula-a, (vertaald door N. Lona).

Nai faį esa lafo-uma esa hao tia-na, lafo-nula esa, dè òfe nala naná malada ai-ain peda-n neu mamana mangamoį nai uma esa dalę, dè lâ linu lamahohòko ao losa talada, bòe-ma uma-a lamatua-na mai, bòe-ma dua-s-ala fenga lèo lafo-uma-a mamana fufuni-n dale leu. Bei uma-a lamatua-na dea neu bòe-ma lafo-uma-a nafada tia-na nae: «mai teu ta heni ita naná-nininu-ela-n-ala lèon!» Bòe-ma lafo-nula-a nafada tia-na nae: «tia, malòle-a au fali sų lèo nula dale ku, tèbe au naná-nininu-ng takadalų seli-n,[1] noi kai-dò ma kai-oką, tè hu dahena ta usi dò lakatatakų au fa».

Dialect van Ringgou, (Rainggou, Lainggou of Raikou).

II.

Tutui manu-pui kasa nò kua-dano. (Manatui nasafali tuka dedea Ròte hara-lí Raikou E. J. Fakie.

Nai lèle maulu-na manu-pui kasa dua lèo rai tale-dano-ra hu-n-ara, rai dano malòle-ina esa dalę. Manu-puį sira dua-s ratią rò kua-dano esa manalèo nai dano na dalę bòe. Telu-s-ara

[1] In seli-n (vgl. ook hierboven II) staat het subject achteraan, terwijl het Term. ana seli bezigt In het Term. moet tevens het voorafgaande adjectief in substantief-vorm staan, terwijl het hier adjectief blijft. Naast seli-n komt ook voor naseli-n, (vgl. beneden het eerste en laatste verhaal; sommigen beschouwen dit als het juiste), dit voorafgaande na is wel oorspronkelijk het pronominale aanhechtsel geweest, behoorende bij het voorafgaande woord, al moge deze constructie, gelijk die in het Term. in zwang is, ook hier nog voorkomen, (vgl. beneden in het eerste verhaal makadèsena seli).

ratią losa hanas-a mai bòe ma, meti dano na òe-na. Bòe-ma manu-pui kasa dua-s hule[1] ratá dua-s tia kua-na ma rae: «ò tia-ó, dano ia òe-a meti-n sò, dè ami tao lèo-bèa? Ami moi lali ela dano ia fò meu saka selų mamana maòę fò ela ami ue ami tei-m-ara na hapu. Tè hu ami dale-m-ara toã mò laõ ela ò mesa-kò mahani dano ia dalę. Hu na dè afi mae la mò-kò, fò poi-kò mu selų dano maòę dei fò ami laõ ela-kò mò dale loą. Tè hu ò rou-ma beraãį-a, dè ami ta seu malelą neu rou-ma fò la mò-kò fa. Hu na dè ami mala aãfį esa nai ia: ami meni ai esa mai, fò ò a neu ai-a talada-na ma ami dua seu neu ai-a peda-n beësą fò la mò-kò, tè sadi maneni-ma a mala sò na bòso huã bafa-ma ela ai-a bali!» Bòe-ma kua-a natá ma nae: «malòle-a, emi dua mae lèo-bea na au atá tuka lèo-ná bòe. Bòe-ma tia kasa-n dua-s reni ai eëtų esa neu, dè fè kua-a a neu ai-a talada-na, ma kasa dua-s seu neu ai-a peda-n beësą, dè la rò tia kua-na. La dè reu rarą[2] rò kòro esa bòe ma, kòro na lahenda[3]-n-ara dale-n-ara ratoã-n hun rita kua-dano na la nesį talada ma manu-pui kasa dua-s esa la nesį kua-a pò i-na ma esa nesį pò ona-na. Hu na dè basa kòro na lahenda-n-ara heĩ dò rasakati fò totòõ lima-n-ara. Bei kua-a namanène heheïs-ara na bòe ma nae natane tia kasa-n-ara nae: «basa lahenda sira heĩ dò rasakati ubea?» Kua-a bei nae huã bafa-na fò dedea dò natane lèo-ná bòe-ma, bafa-na huã ela ai-a, dè tuda lèo dae-a mai dè mate-n. Tutuį na li-na lèo-ná.

III.

Tutui manu-pui anum nò ea-òe.

Fai ulu-na nai dano malòle esa manu-puį dua nade anum lèo rai ai esa, nade tarate, lain. Manu-pui kaduą sira ratią rò ea-òe esa. Lèo-lèo-ria dè fai esa bòe-ma fandu-na mai dè dano-a mada. Bòe-ma manu-pui kaduą-ara rafada sira tia ea-òe-n rae: «ò tia, ata tao lèo-bea, fò dano mada ria ia so, malòle ata huã teu selų dano esa, fò ela ata saka naną nai na. Tè ami dale-ma

---

[1] Hule, beteekent hier, roepen (vgl. Term. nòke), hule natá, roepen en antwoorden, na geroepen te hebben antwoorden = het woord tot iemand richten.

[2] Rarą = Term. ndandák, in de richting van.

[3] Lahenda in plaats van dahenda (mensch) als sub III en IV schijnt meer tot het dialect van Landu te behooren.

susa ta hi laõ ela ò. Dè malòle ami mò ò fo poi o mu mamana maòę esa, fò ela ami dale-ma loą. Tè noi saka mò ò, ta bòle fa, fò ò rou-ma ate-hį́, dè ami ta bòle a mala-fá-n. Lèo-ria na ami mafada ò fò hai-má ai eëtų esa, fò ò a neu ai talada-n, fò dei ami dua la meni ò, esa na neu ai-a peda-n seri. Tè sadi ò bòso huã ò bafa-ma!» Bòe-ma ea-òe-a natá: «malòle, emi mae lèo-bea na au tuka lèo-ria.» Manu-pui kaduą-ara hai rala ai eëtų esa, dè fè-n neu ai-pedą seri. Lèlę ria ara la losa kòro esa bòe ma dahenda-ra rakanae rita dè ara heran tao lèo-bea dè ea-òe esa la nesį talada ma manu-puį dua dè esa la nesį i ma esa la nesį ona. Dè dahenda-ra rasakati ma ara totòõ lima-n-ara. Bòe-ma ea-òe-a namanène harą ria dè natane nae: «basa dahenda sira rasakati hata?» Lèlę ria huã heni bafa-na bòe ma tuda lèo dae mai dè mate-n. Tutuį ria ri ia.

IV.

Tutui manu-pui nò ea-dano.

Tutuį ia, nai lèle maũlu-n dano esa malòle-hį́. Ma nai dano ria manu-puį dua, nade anum, lèo rai ai tarate. Ma manu-pui kaduą sira-ra ratią rò ea-dano esa. Ma dò-na nasala nò dedeą-a lèo-ria bòe ma fandu-na mai dè dano ria òe-na meti. Bòe-ma manu-pui kaduą-ara rafada sira tia ea-dano-n ria: «tia-ó, ata tao lèo-bea fò besą ia dano ria òe-na meti sò! Malòle ata laõ teu selų dano fèë esa, fò ela ata saka naną́ nai na. Tè sosotą esa nai ami dale-ma saka laõ ela ò. Lèo-ria na malòle ami mò ò fò ami poi ò mu mamana maòę esa, fò ela ami dale-ma loą. Ma tè ami moi saka la mò ò ta bòle, fò ò rou-ma ate-hį́, dè ata ta mala fá-n. Lèo-ria na ami dedea-m esa nai ia: meni ai esa, fò ò a neu ai ria talada-n ma ami la esa na neu pedą esa, tè sadi ò bòso huã bafa-ma nai ai ria!» Bòe-ma ea-dano-a natá: «malòle emi mae lèo-bea, au tuka.» Bòe-ma manu-puį sira-ra hai rala ai eëtų esa dè ea-dano ria a nala-n. Bòe-ma manu-pui anum-ara la reni-n, esa na pedą esa. Lèlę ria manu-puį-ara la losa dahenda kòro-n, bòe-ma basa dahenda-ra reu rita manadadį ria ea-dano-a la nesį talada ma manu-puį dua lesį pò i ona-n. Bòe-ma basa dahenda-ra heĩ ma ara totòõ lima-n-ara. Bòe-ma lèlę ria ea-dano-a namanène dahenda-ra rapue, bòe-ma natane: «basa dahenda sira hei hata?» Bòe-ma lèlę ria ana huã bafa-na, bòe-ma tuda lèo dae mai dè mate-n. Tutuį ia dadi tao lèo-ria.

Lafo-uma-a nò lafo-nura-a, (vertaald door J. A. Thei).

Faį esa lafo uma-dalę esa nahao tia-n lafo nura-dalę esa, dè hai neni basa naná malada ma balaminạ[1]-ara rème mamana-na mai dè peda-s reu mamana makamoį ma makadilạ nai lahenda uma-n dalę. Tia-lai kaduạ sira ramahòö-rá-n manaselį, tè dua-s bei râ-râ bòe ma manò-umạ-a lèo uma dale neu; bòe-ma dua-s èdo, (fekar) lèo lafo-uma-a mamana fufuni-n dale reu. Bei manò-umạ-a dudi deạ neu bòe ma lafo-uma-a nae tia-na nae: «mai deạ teu tao heni naná-nininụ fò ita-bei-ta-tinu-ela-a!» Bòe-ma lafo nura-dalẹa sipo mae nae: «lèon-a tia! au u-kau lèo nura dale u, tetèbes-ara nai na naná-nininu selạ-ara; ria: ai-dò ma ai-okạ, tè hu lahenda ta usi dò natataü-kau fa.

Lafo-uma (-aę, -iku) nò lafo-nura (-fuį, -dea, -telas), vertaald door E. Fakie.

Faį esa dè lafo-uma esa nalò tia-n lafo-telas esa fò reu uma-n râ, dè lafo-uma-a ana hai basa naná malada-ra rème mamana fufuni-na lèo deạ reu, dè nalalau-s reu mamana makamoi nai lahenda uma-n ten-dale-n. Dè tia-lai kaduạ sira ramahòö-rá-n padoạ-a, tè hu dua-s bei râ-râ, bòe-ma maumạ-a ana mai; bòe-ma lafo dua-s lèo dè ralai ratitika uạ reu dè rala lafo-uma-a mamana-fufuni-n dale. Bei maumạ-a ana fali lèo deạ neu-n selụ, bòe-ma lafo-uma-a nafada neu tia-n lafo-telas-a nae: «mai ita lèo deạ teu fò tâ tabasa ita naná manamalai [2]-ela-n-ara!» Bòe-ma lafo telas-a ana selu: «lèon-a, tia-kò-n au fali rò-rò [3] lèo mamana-k-a u nai lasi talada, tetèbes-ara au naná-k-a nai na balasela padoạ, na-na [4]: ada noi ai-dò-a ma ai-oka-a mesan, tè hu lahenda ta usi ma ratataü-kau.

Rará-na.

Deta lèo-ná tèbe manahèlo-a ana hèlo nae uni: «lada nae-dò lasi-a, mina òe apa-tei-a, funu-òle Ròte boa-na, aba-dai Hèlo

---

[1] Of dergelijke vormen met *l* in plaats van *r* juist zijn, is onzeker.

[2] Manamalai-elạ beteekent: die iets snel wegloopende verlaat; er wordt hier evenwel van het voedsel gesproken dat op deze wijze achtergelaten wordt, de vorm moet dus eigenlijk zijn nanamalai-elạ, een sterk voorbeeld dus van de verwarring van de mana- en nana-vormen.

[3] Rò-rò = Term. ndò-ndò.

[4] Na-na = Term. ndè ndia, uit ndia ndia, (dat is het), staat gewoonlijk achteraan in den zin.

pena-na, dèke ai dèle-fuį-a ma mata-bulu pòe-saų-a, maneni-ma nò dale-sodą ma tei-mòlę na lòle-na lena heni lada hade mòdo-peda-a, mina tua-òe beų-a, kèo kakama suta-a, pila beudae lusi-a, pila seda-sada sina-a ma mananòe nao oli-a, maneni-ma nò dale-sikǫ ma tei-salą».

De zin van deze toepassing (rarą = Term. ndandák) is: Zoo zingt naar waarheid de dichter: de smaak van nae-dò (soort slingerplant, waarvan de bladeren soms als groente gegeten worden) uit het woud en van oud, bedorven kokos-vocht; de vrucht van Rottineesche funu-òle, (soort plant, in het Term. mòdo-kapa-òek, in het Mal. van Koepang koleng- of kolon-susu genoemd, die een soort wol oplevert, welke meer bepaaldelijk in het Term. funu-kòle genoemd wordt, doch niet geschikt is om er kleeren uit te maken), en van de Koepangsche aba-dai, (soort kapas, waarvan de wol eveneens onbruikbaar is); de pit van de wilde dèle-plant en de voelhoorns van de pòe-saų, (soort kreeft), indien het (genoemde) gepaard gaat met heil en vrede, is beter dan de smaak van rijst als het uiteinde van de plant geel wordt, (jonge, juist rijpe rijst), en van versch lontar-sap, de zwartheid van zijde en de roodheid van fluweel, de glans van chineesche kralen en versmolten Japansch(?) goud, indien dat gepaard gaat met ongeluk en oneenigheid.

Lada nae-dò lasi-a, staat voor wat in de gewone taal zou luiden nae-dò-lasi-a lada-na; evenzoo dèke dèle-fuį-a voor dèle-fuį-a dèke-na; het is mogelijk, dat de vrijheid om op deze wijze den genitief uit te drukken, in de taal der dichters, waar dat in de gewone taal niet kan, overgebleven is uit den vroegeren toestand, maar zekerheid bestaat daaromtrent niet, het kan evengoed eene dichterlijke vrijheid uit lateren tijd zijn, in navolging van zulke samenstellingen, waarin het bepalende woord volgt, welke in eene eigenlijke genitief-constructie ontbonden kunnen worden. Meermalen toch is eene in gedichten voorkomende constructie stellig niet de oorspronkelijke. Miną (Term. minak) is hier gelijk aan ladą, (ladak) wegens het parallellisme. Òe apa-tei = mina apa-tei (Term. mina kapa-tei), «olie als buffel-drek», bedorven klapperolie. Wat zulke woorden als kakama, beudae eigenlijk beteekenen, weet niemand; zij komen alleen in eene dergelijke uitdrukking

voor; men is eigenlijk niet eens zeker, dat de vorm goed overgeleverd is, dewijl meerdere woorden, meermalen zeer verschillend in vorm, door verschillende personen in het geheugen worden bewaard. Dit geldt ook voor nao, waaraan de beteekenis «goud» wordt gehecht. Oli (Term. koli), staat in gedichten steeds naast Sina; of de beteekenis: Japan, welke de schrijver er aan toekent, juist is, is wel meer dan twijfelachtig; soms wordt Sina dò Koli opgegeven als naam van eene plaats buiten Rotti, bijv. als oude benaming van Atapoepoe. Of men moet schrijven bijv. dèle fuį-a (= dèle-fuik-a) of dèle-fui-a is in dit dialect onzeker, dewijl in de dichtertaal, (hier stellig een ouderen toestand vertoonende), dikwijls de slot-*k* ontbreekt, waar zij in de gewone taal regelmatig voorkomt.

Dialect van Dengka, (Dengga).

I.

Kolobaö nò ngguá-dano.

Mia fai maähulu-na dano esa lòle-na manaselį, sia dano na kolobaọ̈ lua lèo sia tatales-elu lalạ. Kolobaọ̈ kaluạ-elu na-la latiạ lò nggua-dano esa, ona-ona-ná losa fandu-na nea, bòe-ma dano-a meti-n. Bòe-ma kolobaọ̈ kaluạ-elu na-la lafada nggua-a: «tia-lai ói; duduä tao ona-bè, òe-dano-a meti-n ena; malòle hita lali selụ dano esa teu fai, fò sangga hita naná-nininu-n. Tè hu hai lala-m-ala mela muhani lao hela hò. Hu na dè malòle hai mò hò fò mboï hò mu mamana maòẹ esa, fò hela hai lala-m-ala lamaloa. Hai mae lambu mendi hò tè hai ngga mabeï iï lou-ma, hu lou-ma manggatẹ. Ona-ná na hai haï mala hau esa, fò hò iï muhèle neu kalada-na ma hai mi su-n beëselį, fò hai lambu mendi hò, tè sadi afį hò mutumbò bafa-ma mboï hau na!» Bòe-ma nggua-a natá nae: «hei mae ona-bè na au tungga.» Dè mbuį-elu na-la lendi hau eëkụ esa, dè fè nggua-a iï. Bòe-ma kolobaọ̈ lua-n-ala leu hau-a su-n beëselį dè lambu lendi-n, losa nggòlọ esa. Bòe-ma hataholi-la toä lò-e, hu linda lita nggua-a sia kaladạ ma mbuį-elu na-la sia di ona-n. Dè hataholi-elu na-la landu ma totòö lima-n-ala. Bòe-ma nggua-a namanène hataholi-la hala mamue-n-elu na-la dè nae: «auáh, hataholi-elu na-la landu sa?» Dè huä bafa-na bòe ma eni lae nea dè mate. Duduit ia losa na.

II.

Dudui mbui nggasa nò nggua, (nenedui nasabali-n neu dedea Lòte hala-lí Dengga).

Sia fai dala-hulu-na dano esa malòle manaseli. Sia dano na lala-na mbui nggasa lua lèo tatalę-ala hu-n-ala. Mbui nggasa kaduą-elu na-la latalai lò nggua esa manalèo sia dano na lalą bòe. Mbui kaduą-elu na-la lò nggua na telu-n-isi latalai basa lèlo-fai baü-bè bòe-ma hana-ine-a nea dè mada etu dano na òe-na. Bòe-ma mbui kaduą-elu na-la lòë-latá [1] sila tia-lai nggua-na ma lae: «wah lai-á, meti hendi dano-a òe-na dè hai tao ona-bè? Malòle leną hai lali selų mi dano maòę fò hai lèo nggè-m-ala dò ue-tei-m-ala sia na. Tè hu hai lala-m-ala toä laö hela hò mesa-nggò muhati dano mada ia lala-na. Hu na malòle leną hai mò hò fò mboï hò mu mamana maòę fò hai lala-m-ala tesa ma tama. Tè hu hai ngga bòle bido hai nudu-m-ala leu hò lou-ma a-fa hu manggatę manaseli dè hai ngga bòle mitimbèle mò hò a-fa. Buluk-ò ona-ná, na hai afi mala aäfit esa ona-ia. Hai mendi hau esa fò hò ka neu hau-a kalada-na fò hai lua-nggai mitembèle mò hò, hai esa na bido neu hau na tònggo-n seli, tè hai helu memą hò afi mutumbò bafa-ma helu hau-a!» Bòe-ma nggua-a naselu ma nae: «malòle, hei lua-nggei mae ona-bè, au ae ona-ná bòe.» Bòe-ma mbui kaduą-elu na-la lendi hau eëkų nea dè nggua-a ka neu kalada-na. Dè mbui nggasa lua-n-isi latambèle lendi nggua-a, esa na nesi hau-a tònggo-n seli. Ala latambèle losa hataholi nggòlo-n bòe ma hataholi manasia nggòlǫ na ino-lita-s dè ala landu, laäpapą, hahamba saka-n-ala ma totòö lima-n-ala hu linda-lita nggua natambèle nesi kaladą ma mbui lua esa natambèle nesi nggua-a boboa-ona-na ma esa nesi boboa di-na dè ala dodò-doą [2] hu fai na dei dè lita manadadit na. Neu fai na nggua-a namanène hataholi na-la landu laäpapą bòe-ma natane ma nae: «hu sa dè hataholi na-la eki landu na?» Bòe-ma bafa-na natambò hela hau-a dè ana tuda tena lae dè mate. Duduit na li-na ona-ná.

---

[1] Lòë (= Term. lòke)-latá, vgl. II in het dialect van Ringgou.

[2] Dodò-doą = Term. nakandá-doak, zich verwonderen.

III.

Duduí[t] mbui anum-a nò è-oè-a.

Duduit ia, fèë [1] lèle dala-ulu-na dano esa malòle hihię. Ma sia dano na mbuį lua, nala-n anum, lèo sia hau talatai. Ma mbui lua-n-isi latalaį lò è-òe esa. Ma dò ena nò dedeat-a onaná bòe ma fandu-na nea dè dano na òe-na meti. Ma mbui, lua-n-isi lafade sila lai è-oè-na: «lai-é, hita tao tao ona-bè fò feä-n ia dano-a òe-na meti ena. Malòle hita lali teu dano feų esa, fò hela hita sangga nanát sia na. Tè susa esa sia hai lala-ma sangga lao hela ho! Hu na dè malòle hai mò hò fò hai mboï hò mu mamana maòę esa, fò hela hai lala-ma loą. Ma tè hai mae mitimbèle mò hò tè ngga bòle, fò hò lou-ma manggatè-hię, hai ngga bòle ïï-e. Kalu ona-ná na hai dedea-m esa sia ia: mendi hau esa nema [1], fò hò ïï neu hau na kaladana ma hai esa na natambèle tungga tònggo-n esa, tè hu afį huä bafa-ma sia hau-a!» Bòe-ma è-dano-a naähei: «malòle, hei mae ona-bè na au tungga.» Bòe-ma mbuį na-la lendi hau eëkų esa dè è-òe-a ïï nala-n. Bòe-ma mbui anum na-la latambèle lendi-e, esa na sia tònggo-n esa. Lèle na mbuį na-la latambèle losa hataholi nggòlo-n bòe-ma basa hataholi-la toä ino-lita manadadit na: è-òe-a natambèle nesį kaladą ma mbuį lua sia di ona-n. Bòe-ma basa-basa hataholi-la landu ma ala totòö lima-n-ala. Bòe-ma lèlę è-òe-a namanène hataholi-la lameli bòe ma natane: «basa-basa hataholi na-la lameli sa?» Ma lèlę na eni huä bafa-na bòe ma eni tuda lae nea de mate. Duduit ia ana tao ona-ná.

Lafo-aę, (-ume)-a nò lafo-fuį, (lasi-lalą)-a, (vertaald door H. Taka).

Faį esa lafo-aę esa nahao lai-n lafo-fuį esa dè ana òfe nala basa naná malada ndè-ndè-n dè ana mbedą-isi leu mamana manggamoį ata sia hataholi ume-n lala. Boè-ma lua-n-isi hòöhòö-hię. Tè lua-n-isi feä lâ bòe ma tenu-umę-a neu; boè-ma lua-n-isi nggefu leu lendi mamate-n-ala nggodi lafo-aę-a kòlo-n lala leu. Dè tenu-umę-a feä fali deą neu bòe ma lafo-ae-a nae: «uma fò deą teu tâ hendi, (tabasa) ikǫ-ala dei!» Bòe-ma lafo-

[1] Fèë in plaats van feä, (vgl. beneden feä-n ia), en nema in plaats van nea, behoort meer tot het dialect van Òenale.

fuị-a nae:, lai-é!, malòle au fali lasi lala u-hau. Tèbe sia na na au ua deülalaka[1] dè fulufafangga tè hataholi ngga mbu--denu dò laätataụ au-s, (au a-fa).

Lafo-aę-a nò lafo-fuị-a, (vertaald door T. Nalle).

Neu faị esa lafo-aę esa nahao tia-lai-na lafo-fuị esa, dè lafo-ae-a haï basa-basa naná malada-malada-la mia mamana-na nea dè tao neu mamana meụ hie-hie sia hataholi-la ume-na kalada-na. Dè hataholi manamatia-laị-elu na-la lua-n-isi lamahòö lala seli, tè sila lâ linu lala kaladạ bòe ma tenu-umę-a nea, bòe ma lafo kaduạ[2]-elu na-la lelạ lendi basa-basa nggafa-n-ala lesị lafo-aę na mamana fofòfo-na lalạ leu. Tèmbo tenu-umę-a deạ neu bòe ma lafo-ae-a nafada tia-lai-na nae: «uma fo teu tâ tabasạ hita naná manahela[3]-n-ala!» Bòe-ma lafo-fuị-a natá nae: hela ma na,[4] lai, tè au sangga fali esị mamana-ngga u sia lasi-a kalada-na; tèbe sia na au naná-ngga deülalaka, aka-a hau-lò ma hau-okạ, tè hataholi ngga nea nuse ma naätataụ au a-fa.

Dialect van Òenale.

II

Dudui mbui nggasa nò è-dano, (manadui nasabali tungga oölạ do hare-lí hatahori Òenale ma Dela nade A. Thei).

Sa fai maähulu-na dano esa manaä-na seli, sa dano na mbuị rua nara nggasa lèo sa hau tale-ra hu-n. Mbuị sira rua-s tao odi-aä rò è-dano esa. Faị baü-bè sira lèo sa na. Bòe-ma òe-dano na meti, hu hana-ine nema. Dè mbuị sira-ra rafade sira odi-aä è-na: «bó odi-aä feä-n ia au tao tao bè hu òe dano na meti ena. Malòle au lali u selụ dano maòę, fo au u sangga nanát sia na. Tè au toä sa au rala-ngga nda hi lao hela lamatuạ ia.

---

[1] *Deülalaka*, fulu-fafangga, verbale vormen met reduplicatie (ook in causatieven zin) van deülakạ en fulufangga.

[2] Kaduạ, evenals boven sub II, zou nevens kaluạ in gebruik zijn, en zelfs als de beste vorm beschouwd worden. In elk geval is de vorm overgenomen uit een der andere dialecten.

[3] Manahelạ, bedoeld is nenehelạ = Term. nanaelak, overgelaten.

[4] Hela ma na, vgl. Term. ela nème na. Ma is een verkorting van mia = Term. nème.

Hu na dè au ò lamatuạ-a fò mboī neu mamana maòẹ, fò ate-ma rala-na loạ, tè hu ate-ma nda nabeī natambèle nò lamatuạ-a, hu lamatuạ-a rou-na manggate-na seli, dè ate-ma nda seu nala-n. Bulụ-ma ona-ná oōlạ esa ia, ate-ma nendi hau esa nema, fò lamatuạ-a iī neu hau na talada-na ma ate-ma seu neu hau na tònggo-na fò natambèle, tè afị huā bafa-ma mboī hau na!» Bòe-ma è-a naāhei: «malòle lamatuạ-ara rae ona-bè na ate-ma tungga". Bòe-ma mbuị sira-ra rendi hau nggenggèrọ esa, bòe-ma è-a iī neu hau na talada-na ma mbuị sira-ra esa seu neu hau na tònggo-n seli ma esa neu tònggo-n seli. Dè ratambèle reu losa nggòrọ hatahori lelèo-n. Bòe-ma basa hatahori-nggòro na-ra seü-rita è-a natambèle nesị taladạ ma mbuị sira-ra esa nesị di ma esa nesị ona. Basa hatahori na-ra randu ma totòö lima-n-ara. Boè-ma è-a rena hara-lí manarandụ dò masanggatị-eru na-ra dè nafade nae: «basa hatahori na-ra randu sa?» Fèë huā bafa-na bòe ma tuda rae nema dè mate. Duduit na li-na ona-ná.

III.

Dudui mbui anum nò è-dano.

Fai ulu-n sia dano esa ralạ mbuị rua, nara anum lèo sia hau esa ata. Mbui karuạ-ara latia-laị rò è-dano esa. Ona-ona-ná faị esa bòe ma fandu lòe ndè mada dano-a. Bòe-ma mbui karuạ-ara rafade sira tia-lai-n è-dano-a, rae: «bó, lai-ngg-é, hita tao tao ona-bè, fò dano-a meti òe-n ena. Malòle hita huā teu selụ dano esa, fò hita sangga nanát sa na. Tè hai rala-ma haradoī nda hi lao hela-nggò. Ona-ná malòle hai mendi-nggò fò mboī-nggò sa dano maòẹ esa ralạ, fo hela hai rala-ma namaloa. Tè hai mae mendi-nggò nda bòle-s fò ho rou-ma manggate-na nasala, ndè hai nda bòle iī mendi-nggò. Ona-ná na hai mifade-nggò fò hò mendi hau eëkụ esa, fò hò iī neu hau-a talada-n, ma hai rua-nggai mitimbèle mendi-nggò, esa na neu hau-a mbeda-n seri. Tè sadi hò afị huā hò bafa-ma!» Bòe-ma è-dano-a natá: «malòle hei mae ona-bè na au tungga ona-ná». Mbui karuạ-ara haī rala hau eëkụ esa, dè fè neu è-dano-a iī. Bòe-ma mbui anum-ara latambèle rendi-n, esa neu hau-a mbeda-n seri. Lèlẹ na ara latambèle losa nggòrọ esa bòe ma hatahori-ra rita dè ara heran tao ona-bè dè è-dano esa natambèle nesị taladạ ma mbuị rua esa natambèle nesị di ma

esa nesį ona. Dè hatahori-ra rasanggati ma ara totòö lima-n-ara. Bòe-ma è-dano-a namanène harą na dè natane: «basa-basa hatahori sira rasanggati sa?» Lèlę na ana huä hendi bafa-na bòe ma ana tuda rae nema dè mate. Duduit na sa ia.

IV.

Dudui[t] mbui anum nò nggua-dano.

Duduit ia, sia faï dalahulu-na dano esa malòle-hię. Ma sia dano na mbuį rua, nara-n anum, lèo sia hau taratai. Ma mbui karuą sira-ra ratią rò nggua-dano esa. Ma sia faį baü-bè rala-n rò manadadit na, bòe-ma fandu-na nema, dè dano na òe-na meti ena. Bòe-ma mbuį karuą na-ra fade-fade rò sira tia nggua-dano-n na: «tia-ngg-ò[1]-né, są dadi hita fali, tungga neu dano-a òe-na meti ena. Malòle hita lali lèo dano feą esa teu, fò hela hita sangga nanát-ara sia na. Tè sosonat esa sia hai rala-ma sangga lao hela-nggò. Hu na dè malòle hai mò-nggò fò hai mboï-nggò mu mamana maòę esa, fò hela hai rala-ma loa-loa. Ma tè hai sangga mitimbèle mò-nggò tè nda bòle, tungga neu hò rou-ma manggate-hię, hai nda bòle iï-n. Kalu ona-ná na hai dedea-m esa ona-ia: mendi hau esa nema, fò hò iï neu hau na talada-na ma hai esa na natambèle tungga tònggo-n esa, tè hò afį huä bafa-ma sia hau-a!» Bòe-ma nggua-dano-a natá: «malòle, hei mae ona-bè na ou tungga.» Boè-ma mbuį na-ra rendi hau eèkų esa, dè nggua-dano-a iï nala-n. Bòe-ma-mbui anum na-ra ratambèle rendi-n, esa na nesį tònggo-n esa. Lèlę fò mbuį-ara ratambèle losa hatahori nggòro-n, bòe-ma basa hatahori-ra ara mumúr reu rita manadadit na nggua-dano-a natambèle sia taladą ma mbuį rua resį di ona-n. Bòe-ma basa hatahori-ra randu ma ara totòö lima-n-ara. Bòe-ma faį na nggua-dano-a namanène hara maäsòę-ara, bòe-ma natane: «basa hatahori na-ra randu sa?» Lèlę fò ana huä bafa-na, bòe-ma ana tuda rae nema de mate. Duduit ia ana tao ona-ná.

Nako telu.

Faį esa toų rua ramanako rendi amba esa, dè toų esa nasú nendi amba-a nesį eni ume-na neu, ma esak-a nau fò nasèo-e[2].

---

[1] *Ò* voor hò wegens de voorafgaande ngg.

[2] *E* als object-vorm van den derden pers. enkelv., in overeenstemming met het Timoreesch, is blijkbaar in de dialecten van Dengga en Òenale de

Bòe-ma rua[1]-s-eru rafetu dè rahemba ao. Dè mboï hendi amba-a nesį dala-ine-a neu de tou-nakǫ esa neu dè ana mbò nendi-n.

Toų rua rò titią-a.

Toų rua lao-lao taï[2] tasi-sų́-a bòe ma ara rita titią-a, re-a nendi-n namo-a nema. Dè toų karuą na-ra esa nae mesą-ne na titią na, hu esa na nae eni nita naähulų ana. Bòe-ma ara rafetu losa tou pòkę esa nema, dè ara denu-n naëtu rua-s-e nafetu-na. Bòe-ma tou pòkę-a nâ titią-a isi-na tè titią-a rou-na eni bingga-n neu rua, dè seri eni fè-n neu tou mafetų na-ra esa ma seri neu esak-a.

OORSPRONKELIJKE VERHALEN, ENZ.

Dialect van Baä.

Touk esa neu dala, dè faik ndia ana ta nala hata esa bòe, nala kada iäk esa dè neni-n dè nakaboi-n neu ule òe esa dalek. Faik esa dè touk-a lèo tasi neu, dè ana fali bòe tè[3] nita nanaänininuk-ala nanasadiak nai mei lain sò dè namanau-k-ana. Basa-

eigenlijke vorm. De daarnevens voorkomende -*s*, (behalve mogelijk na een woord als fè, geven, waar het eene verkorting van fè-nè kan zijn), is wel met andere dialecten ingedrongen. Of nu werkelijk de laatste vorm den eerste bijkans zoo geheel verdrongen heeft als in deze vertalingen en verhalen, dan wel of het veelvuldige gebruik van -*s* aan de schrijvers (of vertalers) is te wijten, kan ik niet beslissen.

[1] In het oorspronkelijke, waar, in afwijking van wat gewoonlijk geschiedt, de ingeslokte medeklinker aan het slot alsmede de door een hiaat in de uitspraak gescheiden vocalen door eene *q* nauwkeurig zijn aangegeven, staat ruqa-s-eru, eveneens in het volgende ruqa-s-e, doch bijv. tonq rua. Volgens op Koepang verkregen inlichtingen zou men moeten schrijven: rua-se, (-s-eru); de bijzondere uitspraak schijnt mij ook vreemd toe, en zou ik niet kunnen verklaren, wat evenwel de mogelijkheid, dat de aanduiding juist is, niet uitsluit. Alleen een onderzoek ter plaatse kan hier zekerheid geven.

[2] Taï = Term. Taï-taï of tai-tai.

[3] In het Term. meer gewoon: bòe ma of tè alleen. Duidelijk blijkt overigens uit deze constructie, dat bòe oorspronkelijk alleen bij den voorzin behoort.

basa faik-ala, maku-ma ana fali nème tasi mai tè nanaā-nininuk-ala nanasadiak memak nai mei lain sò. Neu faik esa bòe ma ana sangga kekedik fò ela nalelak sè-a ndia manatao nanaā-nininuk sila. Dè ana pèko nae lèo tasi neu tè ana kèke neu ai esa hu-na natitiak nò uma-na, dè mète nahèlek ule òe-a. Ta dòk-a bòe ma iāk-a nasafali dadi ana-fèö-ana manaā esa, dè seku dapu dalek neu dòde nasu. Bòe-ma touk-a nggitik neu dè haï nala lou-na dè nafuni-n, basa bòe ma ana laö seluk. Dè ana-fèök-a lali basa nanaā nininuk-ala leu mei lain, bòe-ma neu sangga lou-na fò ana sangga dadi iāk seluk. Neu tè lou-na ta-k-ana, bòe-ma ana ki lu mpinu. Dè ana bei ki-ki bòe ma touk-a dudi neu hampu nala-n. Ta dòk-a ana tao ana-fèö-anak-a dadi sao-na.

Een man ging uit om met een net te visschen, en dien dag ving hij niets, behalve één vischje, en hij nam het mede en verzorgde het in een pot, waarin men water bewaart. Op een dag ging de man naar zee en toen hij terugkeerde zag hij dat spijs en drank op de tafel gereed stonden en hij was zeer verbaasd. Alle dagen, als hij van de zee terugkwam, waren spijs en drank al vooraf op tafel gereed gezet. Op een dag zocht hij een listig middel om te weten te komen wie het was, die de spijzen en dranken gereed maakte. Hij deed alsof hij naar zee ging, maar hij verborg zich in een boom dicht bij het huis en hield den pot stijf in het oog. Niet lang daarna veranderde de visch zich in een mooi meisje en dat ging regelrecht naar de kookplaats [1] om te koken. Toen sloop de man stil nader en nam hare (visch-)huid weg en verborg die; daarna ging hij weder heen. Nadat het meisje al de gerechten op tafel opgedragen had, ging zij haar (visch-)huid zoeken om wederom een visch te worden. Maar die huid was er niet, en zij begon bitter te weenen. Terwijl zij zoo weende, kwam de man het huis binnen en vond haar. Niet lang daarna werd het meisje zijne vrouw.

(Vertaald door O. Nalley. Vgl. N°. 13 en 14 der teksten).

---

[1] Dapu is aan het Mal. ontleend; hetzelfde woord in werkelijk Rottineesche gedaante: laö, beteekent: de stookplaats, treeft. Aangezien in een gewoon Rott. huis geen keuken (uma dodòdek of uma dòde-nasuk) aanwezig is, is de eigenlijke Rott. uitdrukking in plaats van dapu dalek neu dòdo-nasu: uma-dalek (of uma-tène-dalek) neu dòde-nasu.

Dialect van Ti.

Tou nggoak telu.

Fai bakahulu touk esa ana bei ta nita hatahori saë ofak. Laï esa bòe nai ndia dale-n: «neuk-ò saë ofak na lòle-lèo saë ndara bòe.» Dè laï esa ana tao ofa-anak esa, tao basa ofak na bòe, ma rakonda-n neni tasi dale neu, dè ndia nò nonò-n dua dè sira telu [1] saë ofak na. Dè tenu-ofak tao rapa esa neu ofak na langga-n dà ana leä-k-ana ma nonò-n manai ofak iko-n na toü fifiuk esa dè ana femba-n neu ofak na, tè bòso mae ofak na lalik ana ta ikiundak bòe. Dè tenu-ofak na nae: «au doak, ndara nenefado-beuk au bei saë ala lalaõ-n bòe; tao lèo-bè dè au ta ala ofak ia lalaõ-n?» Bòe-ma ana iminasa dè ana haï ai keketuk esa, femba-n neu ofak na, dè ofak ikilulutuk, bòe-ma sira telu [1] esak-ò fali uma-n neu.

Drie dwazen, (verhaald door J. H. Ohello).

In vroegeren tijd was er eens een man, die nog nooit gezien had, hoe men in een vaartuig voer. Op een keer bedacht hij: «zeker vaart (saï) men evenals men paard rijdt (saë)». Op een keer maakte hij een klein vaartuig; nadat het klaar was, bracht hij het in zee; toen nam hij twee makkers mede en gingen zij met hun drieën in het vaartuig. En de eigenaar deed een teugel aan de voorsteven en trok daaraan en (een van) zijne makkers in de achtersteven hield eene zweep in de hand en sloeg daarmede op het vaartuig; maar, laat staan dat het voortging, er kwam zelfs geen beweging in. En de eigenaar sprak: ik sta versteld; van een nog ongetemd [2] paard, heb ik den gang, als ik het berijd, in mijne macht, hoe komt het dan, dat ik den gang van dit vaartuig niet in mijne macht heb?» En hij werd boos en nam een stuk hout en sloeg daarmede op het vaartuig en dit werd verbrijzeld en ieder van hen ging naar huis.

Lafo nò danda.

Tenu-tutuik-a ifada. Laï esa bòe ma lafo esa nò tia-lai-na

[1] In het Term. zou dit moeten luiden sila telu-s; of het ontbreken van s, als ara niet volgt, regelmatig in het dialect van Ti voorkomt, is mij onbekend; ook in het Term. wordt wel eens gezegd sila telu, enz., hoewel dit door anderen sterk afgekeurd wordt.

[2] Fado, beteekent: een paard zoo te binden, dat het den kop in de hoogte moet houden, als eerste bewerking om een wild paard te temmen; nenefado (=nanafado)-beuk wordt dus eigenlijk gezegd van een paard, dat pas op die wijze behandeld is.

danda esa ara saë ofak fò reu dolu. Mète-ma danda na dolu nala iäk esa na lafo na naä heni-n tè danda [1] ta nita.

Ana dolu losa siluk mai bòe ma ala pale uli dè ara sèfe rasare tasi tataik. Bòe-ma danda suri ma iäk ta nai ofak dale ta kisek bòe-n, lafo naä heni basa-s ara.

Bòe-ma danda iminasa dè ana tabu neu ofak tatai-n bòe ma ofak mòlo. Hata dadi neu faik na? Danda lambu ela lafo nane sudi bebeï-na, baü-anak-a mate-n hu ana ta nane ilelak, Manalek kea esa nai fak-ara na. Dè kea dale-na mata-nonoi lafo-a dè ana fali nala lafo na. Lafo saë inggitúk neu kea rerèdo-n lain nò dale namahòkok, dè kea nane neni lafo lèo dae-inak neu. Te hu lafo na dale manggarau-na bei ta tuü heni-s [2] ana, ana bei ta fale dale-na, ana ta inggitúk mamatu tè ana èdo fanggi kea langga-na, dè naä heni kea ute-na.

Tèbe lèo-ná lafo na idale-manggarau tè kea ta mbeda dalenasak hu lafo na tatao-na. Ara losa tasi-tataik bòe ma lafo parboku madak lain neu; ana tabu ei-na nai madak bòe ma ana kokolak nò kea nae: «mai tia-lai, nò-ra sira fak-a, mai teu fò au seu fè ò boak esa dò dua, fò minu òe-na ma muä isi-na.» Kea natá: «malòle, tia-lai!» Bòe-ma dua-s-ara laö rasare nòhú-ra, dè ara losa bòe ma lafo hène lèo nò lain neu seu nò-boak.

Tè lafo na dale-manggarau-na bei nahanik. Mète-ma ana seu nala nò-boak esa na ana naä isi-na ma ninu òe-na tè rou-na ana pesi-n numa lain mai dè laë kea rerèdo-na. Lafo tao lèo-ná laï telu dò ha bòe ma kea nameda ao-n hedis; bòe-ma ana nalai hèok ela nò na hu-na laö nasare tasi neu.

Ana losa tasi-tataik bòe ma nai na ana ineta nò mèo fuik esa par(a)boboku nai sarakaek, bòe-ma kea tui basa totoä-tatá-na nò lu mbinu neu mèo fuik na numa netehú-na losa makahito-na. Basa bòe ma mèo itane: «nisi-duak na nai bè?» Kea ifada: «manggarauk na nai nò na lain.» Bòe-ma mèo ifada: «mu lèon-a, tora-nò, dei, fò au u sangga lafo na.» Dè kea fali tasi dale neu ma mèo lèo nò na hu-na neu maku lafo. Dò-dò bòe-ma lafo konda numa nò lain mai dè mèo parboku kada laï esa dè ana

[1] Het ontbreken van het enkelvoudige lidw. hier, en voorts meermalen, zou bepaaldelijk aan het dialect van Ti eigen zijn, wat juist kan wezen, dewijl de bewoners van dit landschap bekend staan, als bijzonder vlug te spreken; overigens is ook hier *a* bekend als enkelv. lidw., evenals in het Term.

[2] Ta tuü-heni-s ana, de *s* is gelijk Term. fa, evenals in het dialect van Dengka.

kòbo nala-na, ana humu ta sala ndondou-na. Dè mèo-a naä heni lafo na, da-na baü-anak ta titi laë dae bòe na.

Tutuik ia nekesama-na lèo-ia:

Tèbe lèo-ná, mète-ma sè hada-na sama lèo lafo na, na ta heni hiek neu fai makahito-na ana hambu babala-na sama lèo lafo na bòe.

De rat en de reiger, (medegedeeld door A. Frans; vgl. N°. 6, ook 4 der Teksten, en het verhaal in het dialect van Ringgou).

De verteller spreekt. Op eene keer ging eens eene rat met haar vriend, een reiger, scheep om visch te vangen. Als de reiger er een gevangen had, at de rat dien op, zonder dat de reiger het bemerkte.

Zij vischten tot de dag aanbrak en toen wendden zij het roer en roeiden naar het strand. En de reiger zag dat er niet een enkele visch in het vaartuig was; de rat had ze alle opgegeten.

Toen werd de reiger boos en hij trapte tegen den zijkant van het vaartuig en dit zonk. Wat geschiedde er toen? De reiger vloog weg en liet de rat zwemmen zooveel zij kon en 't scheelde weinig of zij was omgekomen, omdat zij niet zwemmen kon. Gelukkig was daar eene schildpad in de nabijheid en deze had medelijden met de rat en kwam haar te hulp. De rat ging vol vreugde op den rug van de schildpad zitten en deze bracht haar aan land. Maar de rat had haar slechten aard nog niet afgelegd, zij had zich nog niet verbeterd, zij bleef niet rustig zitten, maar knaagde den kop van de schildpad door en at hare hersens op. Zoo slecht was de rat werkelijk, maar de schildpad koesterde geen wrok wegens de handelwijze van de rat. Toen zij de kust bereikten, sprong de rat op het droge. Toen zij den vasten grond betrad, zeide zij tot de schildpad: «kom, vriendin, hier zijn klappers in de nabijheid, laten wij daarheen gaan, dan zal ik voor u een of twee klappers plukken, opdat gij het vocht drinkt en het vleesch eet.» De schildpad antwoordde: «het is goed, vriendin!» Beiden gingen naar de klapperboomen; aldaar gekomen, klom de rat in een klapperboom om klappers te plukken.

Maar haar slechte aard bleef bestendig. Als zij eene noot geplukt had, at zij het vleesch en dronk het vocht, maar den dop wierp zij van uit de hoogte op den rug van de schildpad.

Zoo deed zij drie of viermaal, en de schildpad voelde pijn en ging snel van den klapperboom weg naar den zeekant.

Aldaar gekomen, ontmoette zij eene wilde kat, die in het zand aan het springen was, en verhaalde onder tranen al hare wederwaardigheden van het begin tot het einde. Toen vroeg de kat: «waar is die «twee-tand» (rat)?» De schildpad zeide: «die slechte is daar boven in den klapperboom.» De kat sprak: «ga gij maar heen, vriendin, ik zal de rat opzoeken.» En de schildpad keerde naar zee terug en de kat ging naar den klapperboom om op de rat te loeren. Na eenigen tijd kwam de rat naar beneden uit den boom en de kat sprong slechts éénmaal en zij had de rat gevangen en greep haar zonder missen in den nek. En de kat verslond de rat, zelfs niet een weinig van haar bloed viel op de aarde.

De «gelijkstelling» (toepassing) van dit verhaal is het volgende:

Waarlijk is het zoo: als iemands wijze van handelen is als die van die rat, dan zal hij zeker later zijn loon krijgen, evenals die rat.

Dialect van Korbaffo, (Kolobafo).

Tutui nème hataholi manapèle pado esa.

Hataholi nggòlọ esa nonoï-tatao-na pèle pado. Nai faį esa bòe ma haï-ná pèle-n-ala dè lèo tasi neu hoï sanga pado. Losa èno taladạ bòe ma nita uma dua tao feta. Dè esa ndia bè na ala tao nanaạ sò, tè esa ndia bè na bei ta tao fa. Bòe-ma ana afi nai dale-na nae: «malòle lenạ au ku mata sudi tasi-a mada sò dò beį.» Bòe-ma haï-ná pèle-n-ala dè lèo tasi-a neu. Dè losa bòe ma lelu tè tasi-a bei ta mada fa. Bòe-ma ana fali selụ lèo manasadia nanaäk-ala neu, dè ana losa tè ala fu lisa dedèdek-ala, hu feta-a basa-n sò. Bòe-ma ana haï-ná selụ pèle-n-ala bòe ma lèo uma feta fèëk-a neu dè hoï neu mata sudi laä-linu sò dò beį. Ana losa tè besak-a ala sadia nanaäk-ala. Bòe-ma ana afi nai dale-na nae: «malòle lenạ au ku mata sudi tasi-a mada sò dò beį.» Dè ana haï-ná selụ pèle-n-ala dè neu mata tasi-a mamada-na: «fò makaneni-ma bei ta mada fa na au falī lèo umo feta fèë̩ ndia kuä kinu.» Dè ana losa tasi-a tè tasi-a mada basa dè lu sò. Bòe-ma touk-a sale-dale-na nasala dè ana tuü heni pèle-la dè

ana fali selu lèo uma feta ndia neu, dè losa tè hataholi esak-ò ta sò, hu feta basa-n sò, dè hataholi-la esa-esa-kò fali leo uma-na neu. Bòe-ma hataholi manapèle ndia fali lèo uma-na neu nò lima lou.

Verhaal omtrent iemand, die met fakkellicht inkt-visschen ging vangen, (medegedeeld door S. Ndoen).

Iemand uit een dorp had tot beroep het met fakkellicht vangen van inktvisschen. Op een dag nam hij zijne fakkels en ging naar zee om inktvisschen te zoeken. Halverwege gekomen, zag hij twee huizen, waar men feest zou vieren. In het eene had men het eten al gereed gemaakt, in het andere nog niet. Toen dacht hij bij zichzelf: «het beste is, dat ik eens ga zien, of het al ebbe is.» Toen nam hij zijne fakkels en ging naar zee. Aldaar gekomen, bemerkte hij, dat het nog geen ebbe was. Toen keerde hij weder terug naar het huis, waar men het eten gereed gemaakt had [1]; toen hij daar kwam, had men de lampen reeds uitgeblazen, omdat het feest afgeloopen was. En hij nam wederom zijne fakkels en ging naar het andere huis, waar men feest zou vieren en wilde eens zien, of men al aan het eten en drinken was. Toen hij daar kwam, was men pas bezig de spijzen gereed te maken. Toen dacht hij bij zich zelf: «ik moest maar eens gaan zien, of het reeds ebbe is.» En hij nam wederom zijne fakkels en ging zien hoe het met de ebbe stond [2]: «opdat ik, als het nog geen ebbe is, naar het andere huis, waar een feest gegeven wordt, terugkeere om te eten en te drinken.» Toen hij bij de zee kwam, was de ebbe reeds afgeloopen en was 't weer vloed geworden [3]. De man had daar erge spijt van, hij wierp de fakkels weg en keerde weer terug naar het huis, waar een feest zou gegeven worden. Aldaar was (evenwel) niemand meer, omdat het feest afgeloopen en iedereen naar huis gegaan was. En die visscher keerde met leege handen naar zijn huis terug.

---

[1] Letterlijk: het huis, dat het eten gereed gemaakt had. In het Rott. wordt uma (huis), ook wel gebezigd voor de bewoners van het huis, gelijk trouwens ook wel bij ons, maar in andere uitdrukkingen.

[2] Letterlijk: hij wilde zien de droogte van de zee.

[3] In het Term. zegt men steeds tasi-a lu mai (sò).

Dialect van Bilba, (Belubá).

Tui sapi-a nò kapa-a.

Sapi esa natią nò kapa esa. Bòe-ma neu faį esa bana kaduą sila leu lalakǫ lai mò-nau esa fò lâ nau nai na. Bòe-ma neu faį lia makadèse-na seli, hu lia dè bana kaduą sila ta labeki makadèse-na fa, dè duą esa-esa-kò [1] olu heni lou-na dè kona leu ladiu-òe lai lè esa. Kaiboį bòe ma uda bau-ina mai, hu lia dè sapi ma kapa lia bi lou-n-ala lakadòe. Dè sapi ma kapa lia kae lème lè lia dalę fò hai lou-n-ala, tè hu nò lai-laį naseli-n, dè sapi-a hai-ná kapa-a lou-na ma kapa-a hai-ná sapi-a lou-na. Dè kapa lia lou-na bau-ina ma sapi lia lou-na anak-a. Hu lia dè esa-esa-kò [1] pake bòe ma sapi-a nameda kapa loų lia laingòde nai ao-na ma kapa-a nameda sapi-a lou-n lia holu-holu nai ao-na. Hu lia dè losa besą ia, mae sapi-a ao-na makapetą naseli-n tè lou-na laingòde nai ao-na bòe. Tè kapa-a, mae ao-na palau, lou-na holu-holu nai ao-na.

Er wordt verhaald van het rund en den buffel, (medegedeeld door A. Terik).

Een rund was bevriend met een buffel. Op een dag gingen de twee dieren rond op een grasveld om aldaar te grazen. Dien dag was het zeer warm, derhalve konden de beide dieren het niet uithouden van de warmte, en ontdeed ieder zich van zijn huid en daalden zij af in een stroom om daar te baden. Plotseling kwam er een hevige regen, derhalve werden dat rund en die buffel bevreesd, dat hunne huiden nat zouden worden. Zij kwamen dus uit de rivier om hunne huiden te nemen, maar wegens de groote haast nam het rund het buffelvel, en de buffel het vel van het rund. De huid van den buffel nu was zeer groot, die van het rund klein. Derhalve, toen ieder van hen het vel aangetrokken had, voelde het rund de buffelhuid veel te ruim om zijn lichaam zitten, en de buffel voelde het vel van het rund veel te gespannen om zijn lichaam. Ten gevolge daarvan is het, dat tot heden toe, al is een rund nog

[1] Het oorspronkelijke heeft tweemaal den onbegrijpelijken vorm esa-esangò; aan mijn zegslieden was alleen esa-esa-kò, (evenals in het Term.) bekend, welke vorm ook in de volgende verhalen meermalen voorkomt.

zoo vet, zijn vel ruim om het lichaam zit. Maar al is een buffel mager, toch is zijn vel gespannen om het lijf.

Tou mamasukį dua lèo lai osi malòle esa dalę. Dè toų sila duą lèo nò nahų̀, esa na nae lia bei-bai-n-ala nu-n nème ulų mai. Dè faį esa bòe ma dua-s-ala leni sila dedea-na lèo mane malelą esa mata-n neu. Dè manę lia naketu dedeą lia ma nae: «Kemi dua madadale ao, au hapu tea-na kemi dua bei-bai-m-ala osi bua-n». Tè lèo-lia-ò dua-s-ala ta lamanène fa. Bòe-ma manek-a tao lia malela-na dè dua-s-ala dadi bana. Dè bana sila duą lanade tunga sila nade makaulu-na, esa nade kue mae esa nade kòde. Ma osi malòle lia nò isi-n dadi nula-nau.

Twee rijke mannen woonden in een mooien tuin. Beiden leefden in twist; ieder zeide, dat (deze tuin) van oudsher het eigendom van zijne voorouders geweest was. Op een dag brachten zij beiden hunne zaak voor een kundig vorst. En deze vorst besliste het geding en sprak: «gij beiden moet eensgezind zijn, ik heb het vaste bewijs, dat de tuin in gemeenschappelijk bezit was van uw beider voorouders. Maar desniettegenstaande wilden zij beiden daarnaar niet luisteren. Toen paste de vorst zijn (toover)-kunde toe en beiden werden dieren. Die twee dieren nu kregen tot naam dien, welke overeenkwam met hunnen vroegeren (als mensch); het eene (dier) kreeg tot naam: moesang, het andere: aap. En de mooie tuin werd tot eene wildernis.

(Verhaald door N. Lona).

Tui ana dua dadi manafò kapa.

Faį esa bòe ma ana manafò kapa dua laneta lème ngòlǫ esa, nade-na Kalin-late-n, aną esa nade-na Bulan ma aną esa nade-na Lun. Ana kaduą ia-la lako-lako leu losa lène esa dalę. Bòe-ma dua-s-ala hahae ao-n, dè Bulan nafada Lun, nae-aa: «tola-nò-é, mai fò dua-ngita teu poi kapa-la leu lâ nau ma basa na fè leu loli nai dano-ina-a dalę, fò dua-ngita teu lelu au lala-ng-ala lai mǫ èle». Bòe-ma dua-s-ala fè kapa-la lâ nau lakabète dè basa boè ma leu fè kapa-la loli lème dano-ina-a dalę dè dua-s-ala leu lelu lala-la lème mò lia.

Lun nafada Bulan nae: «tolanò-é, kò lala-m-ala kaduą ia-la manaá [1]-hihį.

[1] Een ontleend woord; ware het een echt Bilbasch woord, dan had het moeten luiden: maná.

Bulan. Lèo-lia na tolanò sake esa, ma-aa au sake esa fò dua-ngita teu tadiu-òe nai Oetanise.

Lun. Besa̧ ia dua-ngita teu lèon?

Bulan. Hó, dua-ngita teu lèon!

Bòe-ma dua-s-ala sake lala mane bekeesa̧.

Lun. Mai dua-ngita foti takaneni lala kadua̧ ia-la lai-na?

Bulan. Lèo-lia na kò malai makahulu̧ fò besak-a au tunga.

Bòe-ma Lun fepa lala-na dè nalai ma Bulan-ò fepa lala-na dè nalai tunga dea; leu losa mamana̧ esa nade-na Nò-kahá̧ bòe ma dua-s-ala bòke lala dè ala hahae.

Lun. Tolanò-é, Oetanise nai dòk-a dè lèon-a lèo èle teu, tè lala-la sota-lá-n seli.

Bulan. Basa, dua-ngita teu bea tadiu òe? Òe ia òe kalihokak-a, tè Oetanise dei fò òe-na manganeuk-a.

Lun. Òe Nò-kahák-a òe kalihokak-a-ò, malòle. Mai dua-ngita teu tadiu, tè lala-la sota sò-ò, kò bei nau lèo Oetanise teu!

Bulan. Òe kalihokak-a au ta kadiu fa, tè au malua bòe, basa-basa dahena bisuk-ala leu ladiu lai lia.

Lun. Tèbe-tèbe dahena bisuk-ala ladiu lai lia?

Bulan. Tèbe-tèbe, kò mae au pepèko?

Lun. Lèo-lia na dua-ngita bòso tadiu òe lia!

Bulan. Au kafada kò na, kela lala-la hahae-lá sò na dua-ngita lèo Oetanise teu!

Lun. Lala-la hahae-lá sò dè mai teu lèon!

Bulan. Lapa lala-a, mai fò sake lèon!

Lun. Kò-ò bei ta lapa lala-ma bòe!

Bulan. Au lapa lala-nga dò bea.

Dua-s-ala lapa lai-lai dè saka, bòe-ma dua-s-ala fepa lala-n-ala dè leu losa Oetanise dè dua-s-ala bòke lala-la.

Lun. Kò masika paka lala-ma fò mai tadiu lèon, fò tadiu basa na besak-a fè lala-la linu òe.

Bulan. Hó, kela fò lala-la hahae-lá, besak-a fè linu òe.

Dua-s-ala leu òe-a su-na.

Bulan. Kò mita òe ia sò bòe dò bei?

Lun. Besa-besak-a au mai kita òe ia.

Bulan. Òe ia manganeuk-a dò ta?

Lun. Òe ia manganeu̧ hihí nonọ lilo-isik-a.

Bulan. Kò ita òe ia malòle? Ta hapu òe esa nai ita nusa-na lèo ia bòe.

Lun. Lia na tetèbek-ala.

Basa bòe ma dua-s-ala lufa heni pou lafa-n-ala dè lakahola dè ala palaboku lèo òe dale leu.

Lun. Amakè! Òe ia dema-na seli, tè mae demak-a-ò, makaneni kò tuku lalaụ esa neu dalẹ na au bòle sanga kala-n.

Bulan. Hu hata dè kò bòle sanga lalau lutụ esa nai òe ia dalẹ ma kò hapu?

Lun. Tolanò! Tolanò ta mita òe ia manganeuk-a fa?

Bulan. Lèo kò madiu nai òe Nò-kahák-a no kò bòle sanga hapu lalaụ esa? Au dodó kala kameda ta bòle fa.

Lun. Lia na tèbe lèo-lia.

Bulan. Kameda batu matụa, (bau-ina) esa bòe-ò kò sanga doak-ana.

Lun. Bòso bòe dedea nalu-nalụ bali, madiu lai-lai, fò duangita teu lelu kapa-la dei, tè mahani kapa-la mòpo.

Bulan. Au kadiu basa sò, tè kò? Kò mae bei madiu na mahani nai ia, tè au lakọ lia ia sò, ita mai dòk-a sò dè au bi kapa-la mòpo, bulụ nako-la fò lenị.

Lun. Au bòe-ò bi; kò dei kapa sila kò kapa-m-ala, kapa au-fò sila, au papa-nga kapa-n-ala, dè makaneni-ma au kamòpọ [1] na mahani papa-nga tati nisa au.

Dua-s-ala-lai-lai lakamadạ pou lafa-n-ala dè sake lala mane kaduạ sila leu losa kapa-la dae nanà-na, tè lita kapa-la bei ta mòpo esa bòe.

Bulan. Ita dua nale-na, kapa-la basa-basạ bei lai ia, bei ta mòpo esa bòe.

Lun. Ita dua dadi tao lèo-bea, dè ita dua ta fò kapa-la fa ma dua-ngita teu takaminạ tasakẹ lala-ma teu tadiu òe!

Losa lèdo-a ana tenạ bòe ma dua-s-ala tada kapa-n-ala, esaesak-ò nò nu-n, hu dua-s-ala lakabubua kapa-n-ala, besak-a esa-kò fò nu-n dè lèo oka-kapa-a leu. Basa bòe ma fali lèo uma-n-ala leu. Dè ala ta tutui hata esa bòe, hu ala bi ina ama-n-ala, tolanò kaka fadi-n-ala.

Er wordt verhaald van twee knapen, welke buffelhoeders waren, (door J. M. Baleno).

Op een dag ontmoetten twee knapen [2] die buffels hoedden, elkander op eene plaats genaamd Kalin-late-n, (het graf van

[1] Au kamòpọ = Term. au amòpo-s, ook de *s*, als niet-nadrukkelijk voornw. v. d. 3den pers. meerv., wordt in het Bilbasch tot den ingeslikten medeklinker, tenzij nog ala volgt, bijv. au kamòpo-s-ala.

[2] Anạ, (denkelijk uit een ander dialect, bijv. uit dat van Ringgou) ook = Term. kanak, nii-ana, knaap, meisje.

Karel), de een heette Boelan [1], de andere Loen. [1] Deze beide knapen trokken al verder voort tot zij op eene sawah kwamen. Toen rustten zij uit en Boelan zeide tot Loen: «makker laten wij beiden de buffels vrijlaten om te grazen en daarna hen zich laten wentelen in den grooten poel en laten wij beiden naar mijne paarden gaan zien, die ginds op het veld zijn». En beiden lieten de buffels grazen tot zij verzadigd waren, daarna lieten zij zich wentelen in den grooten poel, en zij beiden gingen zien naar de paarden, daar in het veld.

Loen zeide tot Boelan: Kameraad uwe paarden zijn zeer mooi.

Boelan. Bestijg gij er dus een van en ik zal het andere bestijgen en laten wij naar Oetanise gaan om te baden.

Loen. Zullen wij nu maar gaan?

Boelan. Ja, laten wij maar gaan!

En zij bestegen ieder een hengst.

Loen. Laten wij de paarden laten rennen om eens te zien hoe snel zij kunnen gaan!

Boelan. Draaft gij dan vooruit, dan zal ik volgen.

Toen sloeg Loen zijn paard en ging in draf voort en ook Boelan gaf zijn paard een slag en draafde achteraan; toen zij eene plaats bereikten, Nò-kahą́ (de vier klapperboomen) geheeten, sprongen zij van het paard en rustten uit.

Loen. Makker, Oetanise is (nog) ver, laten wij daar dus maar niet heen gaan, want de paarden zijn zeer moede.

Boelan. Waar zullen wij dan gaan baden? Het water hier is troebel, maar dat te Oetanise is helder.

Loen. Al is het water te No-kahą́ troebel, het is toch goed, kom laten wij gaan baden, want, hoe kunt gij, ofschoon de paarden moe zijn, toch nog willen, dat wij naar Oetanise gaan?

Boelan. In dat troebele water baad ik niet, want ik ben er ook vies van, alle menschen met zweeren of wonden baden daar.

Loen. Is het waar, dat al die lieden daar baden?

Boelan. Het is stellig waar, denkt gij, dat ik lieg?

Loen. Laten wij dan in dit water niet gaan baden!

Boelan. Ik zeg u dus, laten wij, als wij de paarden hebben laten uitrusten, naar Oetanise gaan.

Loen. De paarden zijn al uitgerust, gaan wij dus op weg!

[1] Als eigennaam zijn de vormen Bulan (maan), Lun, Term. Ndun, (ster), bewaard gebleven, terwijl de woorden anders bulą (Term. bulak), lu, (Term. nduk) luiden.

Boelan. Toom het paard op en bestijg het maar!

Loen. Gij hebt toch ook uw paard nog niet opgetoomd!

Boelan. In hoeveel tijd zal ik het opgetoomd hebben? (= ik zal het dadelijk opgetoomd hebben).

Beiden doen snel den toom aan en stijgen te paard, zij slaan hunne paarden en gaan door tot zij Oetanise bereiken, dan springen zij van het paard.

Loen. Bind spoedig uw paard vast en laten wij gaan baden, daarna zullen wij de paarden laten drinken.

Boelan. Ja, laat de paarden eerst uitgerust zijn en dan drinken.

Beiden gaan naar den kant van het water.

Boelan. Hebt gij dit water al eens gezien?

Loen. Nu voor het eerst zie ik het.

Boelan. Is dit water niet helder?

Loen. Het is zeer helder als zuiver goud.

Boelan. Vindt gij het water mooi? Men treft geen ander water in ons land aan (zoo mooi) als dit.

Loen. Dat is waar.

Daarop trekken beiden hunne kleederen uit, en als zij naakt zijn, springen zij in het water.

Loen. Hè, wat is dit water diep, en hoewel het zoo diep is, kunt gij, als gij er eene naald ingooit, die (zoekende vinden) terugvinden.

Boelan. Waarom kunt gij als gij eene fijne naald in dit water zoekt, die vinden?

Loen. Makker! Ziet gij niet, dat dit water zoo helder is?

Boelan. Als gij in het water te Nò-kahạ baadt, kunt gij dan eene naald vinden? Ik denk, dat het wel niet mogelijk is.

Loen. Dat zal wel zoo zijn.

Boelan. Waarschijnlijk zult gij ook een grooten steen vergeefs zoeken.

Loen. Laat er nu geen lang gepraat meer zijn, baad snel en laten wij naar de buffels gaan zien, want zij zouden weg kunnen raken.

Boelan. Ik ben al klaar met baden, maar gij? Als gij nog wilt baden, blijf dan (maar) hier, maar ik ga nu heen, wij zijn al lang hier en ik ben bang, dat de buffels verloren gaan, misschien voeren dieven ze wel mede.

Loen. Ik ben er ook bang voor; wat u betreft, die buffels zijn uwe (eigen) buffels, de buffels, welke ik hoed, zijn van mijn

vader, en als ik ze verloren liet gaan, zou hij mij dooden.

Beiden trekken snel hunne droge kleeren aan en bestijgen hunne hengsten, en toen zij den weide-grond van de buffels bereikt hadden, zagen zij, dat er niet één weg was.

Boelan. Wij hebben geluk, alle buffels zijn nog hier, er is nog niet één weg.

Loen. Hoe kon het ons overkomen, dat wij niet de buffels hoedden, maar ons vermaakten met onze paarden te bestijgen om te gaan baden!

Tot de zon onderging, hielden zij zich bezig met hunne buffels te scheiden, elk wat hem toebehoorde, omdat zij ze tot een troep verzameld hadden, (door elkander hadden laten gaan), toen dreef ieder zijne buffels naar de kraal. Daarna keerden zij naar hun huis terug. En zij vertelden niets, omdat zij bang waren voor hunne ouders en broeders of zusters.

Lun sipo òe salani.

Au sanga tui tou dintiu esa, nade-na Lun, anạ ia basaènek-a au besak-a tui kemi, ana manafò kapa bei lia ia. Kameda anạ ia namatua mai fa bòe ma ama-na fè fadi-na fò kapa-la, tè Lun bau ama-na sò bòe dè ama-na ta paleta-n ana sò, hu lia dè Lun tunga-tunga faj ana ɲeu nakaneni tatao-na. Faj esa bòe ma Lun lako-lako nème lia ngòlo-na na lake faj lia tuan panita esa neu nème ngòlò lia, dè tuan panita lia nita Lun bòe ma ana nalò nae: «ana-ng-ò, mai ia dei!» Bòe-ma Lun neu tuan panita mata-na dè tuan panita natane-n ana nae: «kò bau bau basa ia sò, tao lèo-bea dè kò ina-ama-m-ala ta nau salani kò bei dai ana-ma fa?»

Bòe-ma Lun nae: «tuan, au ina-ama-ng-ala dahena dintiu mesan, mae au tolanò-kaka-fadi-ng-ala lèo-lia, ma au kème ana-nga mai au lèo nai nula-nau dale fò au ama-nga kapa-na, tè hu au kamatua bòe ma papa-nga fè fadi-nga fò kapa-la ngati au».

Tuan-a ana nae: «hu lia dè au kafafali nai ia tè au ta kita kò, besa-besạ ia au kita kò nonò dahena bebeụ esa nème dae damedò mai, tè au sanga kafada kò dedeạ esa, kò nauk-a dò ta?»

Lun. Makaneni-ma tuan nae lèo-bea na au tunga.

Tuan. Au sanga kadiu-ngò òe salani, fò kela kò bòle malelạ Mane-tua-lain nanau-na ma kela kò hapu masodạ soa neu kò samane-ma losa dodò-na neu».

Bòe-ma Lun nae: «au hi lèo-lia bòe, tuan, au nau-nau mesan, tè tuan foi au nade bea?

Tuan. Au foi kò nade Lukas fa?

Lun. Au hi nadẹ lia bòe, tuan, tè au kamanène ana mana-sakola-la lae. Lukas lia, lèo ami dedea-ma na uni bisu. Hu lia de tuan foi selụ au nade-nga, tè ta sò na mahani au ta nau salani fa, au afi au tia-lai-ng-ala lakadudula au nade-nga uni au kanade «bisu».

Tuan. Sò na au foi kò nade Benjamin, tè ta na Timothius.

Lun. Au ta kanade Benjamin fa, hu au ta kalelạ sosoa-na fa, au hi kada kanade Timothius; tunga ami dedea-ma na lae «titino», fò makaneni-ma ladudula au lae «titino» na au kae: «tè kemi titino lèo au bòe?»

Tuan. Kò hi manade Timothius?

Lun. Hó, tuan.

Tuan. Balahá kò lèo mamasọ dale mu fò au salani kò fa?

Lun. Hó, tuan.

Balahá Lun nita dahena salani dodoụ leu masọ lai mamasọ dale, dè ana neu masọ bòe. Ta dòk-a bòe ma panita mai dè nanoli nafada basa dahena salani sila-la bòe ma tuan-a nalò Lun lèo mata mai dè salani-n ana nanade Timothius.

Nème faj lia mai bòe ma Timothius ta hahae neu masọ fò ana namanène dedeạ dubea nai mamasọ lia dalẹ na ana neu tui ina-ama-n-ala ma basa-basa tia-lai-n-alà, losa tuan panita mai selụ bòe ma nalò basa-basa ina-ama-n-ala dè ana hule tuan panita salani basa-basạ.

Loen ontvangt den doop. (door J. M. Baleno).

Ik wil verhalen van een heiden, genaamd Loen, dezelfde van wien ik u heden juist zoo even verhaald heb, toen hij als knaap de buffels hoedde. Toen hij wat grooter was, liet zijn vader zijn jongeren broeder de buffels hoeden en toen Loen zoo groot was als zijn vader, had deze niets meer over hem te zeggen, derhalve ging hij elken dag naar zijn (eigen) werk. Op een dag, dat Loen in zijn dorp op en neer liep, trof het, dat de leeraar, (zendeling, hulpprediker), daarheen was gegaan en toen deze Loen zag, riep hij hem en zeide: «mijn zoon, kom eens hier!» En Loen ging naar hem toe en hij zeide tot hem: «gij zijt al zoo groot, hoe komt het, dat uwe ouders u niet hebben willen laten doopen, toen gij nog een kind waart?» En

Loen sprak: «mijnheer, mijne ouders zijn maar heidenen, ook mijne broeders en zusters zijn dat, en ik heb van mijn kindsheid af in de wildernis geleefd om de buffels van mijn vader te hoeden; maar omdat ik groot ben, laat mijn vader mijn jongeren broeder in plaats van mij de buffels hoeden.»

De heer zeide: «daarom is het, dat ik, die hier herhaaldelijk kom, maar u niet gezien heb, u nu voor het eerst zie, alsof gij iemand waart, die pas uit verre streken gekomen is; maar ik wil u iets zeggen, zijt gij daartoe genegen [1] of niet?»

Loen. Wat mijnheer zegt, zal ik volgen.

De heer. Ik wil u doopen, opdat gij God's wil kunt kennen en gij heil voor uwe ziel verkrijgt tot in eeuwigheid.

En Loen sprak: «ik heb daar wel zin in, mijnheer, ik ben (daartoe) geheel genegen, maar welken naam wilt gij mij geven?»

De heer. Zal ik u Lukas noemen? [2]

Loen. Mij bevalt die naam wel, maar ik heb de schoolkinderen hooren zeggen, dat Lukas (uitgesproken: Loekas) in onze taal (beteekent) «wond» (nam. het Mal. woord l o e k a). Daarom moet mijnheer mij een anderen naam geven, want anders zal ik niet gedoopt willen worden, ik denk dat mijne makkers (mij met) mijn naam zouden bespotten en zeggen, dat ik «wond» heet.

De heer. Dan zal ik u Benjamin of Timotheus noemen, welken van die twee namen wilt gij hebben?

Loen. Ik moet niet Benjamin heeten, omdat ik er de beteekenis niet van begrijp; ik wil alleen Timotheus heeten; in onze taal zegt men «t i t i n o» (gluren, loeren), en als zij mij voor den gek houden en «t i t i n o» noemen, zal ik zeggen: kunt gij lieden gluren als ik?

De heer. Vindt gij (dus) goed om Timotheus te heeten?

Loen. Ja, mijnheer.

De heer. Komt gij dan morgen in de kerk, dat ik u doop?

Loen. Ja, mijnheer.

Den volgenden dag zag Loen vele christenen naar de kerk gaan, en hij ging er ook heen. Spoedig kwam de leeraar en nadat hij al de christenen geleerd en toegesproken had, riep

[1] K ò n a u k - a d ò t a in het Term. ò n a u d ò t a, het Bilbasch bezigt den nadrukswijzer *a*, (oorspronkelijk k a) ook meermalen, waar hij in het Term. niet meer gebruikelijk is, vgl. beneden k ò n a u k - a n a (enz.), als gij wilt, dan, (enz.), n a n a l e k - a = Term. n a n a l e, het is gelukkig.

[2] In het Bilbasch heeft f a zoowel de functie van Term. f a als (gelijk hier) van Term. h a.

hij Loen voor en doopte hem met den naam van Timotheus. Van dien dag af verzuimde Timotheus niet ter kerk te gaan, en als hij van allerlei daar hoorde, vertelde hij dat aan zijne ouders en makkers, met het gevolg dat, toen de leeraar weder kwam, hij zijne ouders riep om te komen en den leeraar verzocht hen allen te doopen.

Dahena nako-dá.

Fai makahulu-na tou nako dua leu lamanako lème nusa mamasukį esa; nusą lia dahena-n-ala mamasuki-mamasukį mesan, nai uma-n-ala lapeda lilo ma henu ma lanú kapa, lala, bibi lòpo; memą dahena nako lèo-lia ala mèste leu lamanako nai nusa lèo-silak-ala. Faį esa hatu-na tou nako kaduą ia-la leu lakaminą susulą lème nusą lia; dua-s-ala tao lèo-lia fo kela ala tao aäfį neu dahena-la bua-loa-n-ala, tè hu manò-umak-a ta nau fè dahena sila lakaminą lai lia uma-n dale fa, tè lakaminą kada lai uma-deą. Nako kaduą ia-la ala ta bòle lita bua-loą nai uma lia dalę fa dè lia na ala tao aäfį neu tou manò-umak-a bibi-n-ala. Sanga dulu pila bòe ma ala hae lakaminą, dahena tua-iną sila fali lèo sila uma-na leu tè nako kaduą sila leu soi oka-bafak-a, dè ala fò leni basa-basa bibi-la. Balahá manafò-bibi-a ana lèo okak-a neu nae poi bibi-la tè bibi esa ta oką dale bòe. Bòe-ma ana manafò lai-lai neu nafada nae leodaek-a dahena-la fò leni basa-basa bibi-la sò. Tou manò-umak-a ana ngènge, nai dale-na nae: «memą tou kaduą sila fò leni au bibi-ng-ala sò, basa-basa ana-ng-ala lai bea malò-má basą, mai teu tunga nako sila!» Basa-basa anak-ala mai, esa-esak-ò hopu tè-tafa-n dè leu sanga nako kaduą sila. Neu fai katelu-na bòe ma ala hapu-lá nąko sila lème leą esa dalę, ala fò bibi-la lèo leą lia dalę leu, dè lafuni bibi-la lai na. Bòe-ma manò-bibik-ala losa dè ala tao lange leu lima-n-ala ma fò leni falį bibi-la tè nako kaduak-ala lâ heni bibi mane kalalį telu, dè leni nako-la lèo manek-a nai na neu. Dè manek-a kè fè lahuta pula falį selų bibi mane kalalį sila telų lake telu ma bibi masodak-ala fè falį basa-basą ma fè hada-hol(o)mata lopia dua hulu lima ma hutasalą-ò lopia dua hulu lįma, ma manek-a helu nae: «boso duangemi meu mamanako bali, makaneni-ma dua-ngemi bei masale au mata-nga ma ala kalą̂ kemi nako-ma na mahani au fua heni-ngemi lèo nusa dò meu, au ta nau dahena nako-dá lèo nai au nusa-nga fa.

Dieven, (door J. M. Baleno).

In vroegeren tijd gingen eens twee dieven in een rijk land stelen; daar waren de menschen altemaal rijk; in hunne huizen bewaarden zij goud en paarlen en zij bezaten buffels, paarden, schapen, varkens; het is natuurlijk, dat dieven in zulke landen moeten gaan stelen. Eens op een avond gingen deze beide dieven aldaar kaart-spelen, zij pleegden zoo te doen om acht te geven op de goederen der lieden. Maar de heer van het huis, (waarheen zij zich begeven hadden), wilde niet toestaan, dat zij binnenshuis bij hem speelden, maar zij moesten in het voorhuis spelen. De beide dieven konden dus niet zien, wat er in het huis was. Toen het bijna de tijd was, dat de hemel zich in het Oosten rood zou kleuren, hielden zij op met kaart-spelen en de menigte, (die daarbij toegezien had), begaf zich naar huis; maar de twee dieven gingen heen en openden het hek van de kraal en dreven alle schapen weg. Den volgenden dag ging de (knaap), die de schapen hoedde, naar de kraal om ze daaruit te laten, maar er was niet een schaap meer in. En hij ging haastig melden, dat dien nacht alle schapen weggedreven waren. De heer des huizes ontstelde en dacht bij zich zelf: «stellig zijn het die twee mannen, die mijne schapen weggedreven hebben; roep al mijne knapen op, waar zij zich ook bevinden, laten wij die dieven achtervolgen!» Zij kwamen, ieder gewapend met lans en zwaard en gingen de beide dieven zoeken. Op den derden dag vonden zij ze in eene grot, waarin zij de schapen gedreven en verborgen hadden. Toen de eigenaar der schapen er bij kwam, deed men hun boeien (lett. blokken) om de hand en dreef de schapen naar huis terug, maar de dieven hadden drie gesneden rammen opgegeten; toen voerden zij de dieven voor den vorst. En de vorst aldaar veroordeelde hen om de drie gesneden rammen drievoudig te vergoeden en de nog in leven zijnde schapen alle terug te geven en om te betalen als «eerbewijs» (boete voor den vorst) vijf en twintig gulden en evenzooveel als boete wegens het misdrijf, en de vorst waarschuwde hen en zeide: «gaat niet meer uit stelen, indien gij nog eens voor mij verschijnt en aangeklaagd wordt wegens diefstal, zal ik u naar een verafgelegen land verbannen; ik wil niet dat er een dief in mijn land woont.

Dolu iką.

Nai nusą ia dahena manadolu dodoų. Makaneni-ma lae leu dolu iką na ala sake kofą, leni tali-dolu, dolu-isį. Ala leu losa lai òe-a dema-na, lakalalą lea telu hulu, na ala tuku naka fò ala nafu. Besak-a ala dodòko tali-dolu-a nò dolu-isik-a, ma na tè hanik-a ala tao-n nai dolu-isik-a peda-na, ala tuku-n leò tasi-òę dale neu fò kela hanik-a neu losa tasi-òek-a bui-n. Makaneni-ma iką ta leu la hanį lia fa na ala lali selų mamaną. Lèolèo-lia losa hapu iką. Ta hapu iką fa sò na mahani ana fali lèo dae-iną mai nò loų.

Tolanò-é, au-ò dolu kita sò bòe, tè au ta hapu hata esa bòe, losa basa au tua-lepa-ng-ala dè au kamalá, hata-his-a mate au hu lak-a. Tè malòle ami losa dae-iną lai-lai dè au bei kasoda losa faį ia. Hu lia dè mafalelène kemi mae meu dolu na kela kemi meni tua-lepa dai dei!

Visch met den hengel vangen, (door J. M. Baleno).

In dit land zijn vele hengelaars. Als zij visch met den hengel willen gaan vangen, gaan zij scheep en nemen mede een hengelsnoer en een hoek. Als zij in diep water komen, naar schatting dertig vadem diep, werpen zij het anker uit en blijven daar liggen. Dan vieren zij het vischsnoer met den hoek, terwijl zij het aas aan het uiteinde van den hoek bevestigd hebben. Zij werpen het aas (zoo) in zee, opdat het op den bodem kome. Als de visch niet wil aanbijten, veranderen zij van plaats. Zoo gaan zij voort tot zij visch vangen. Vangen zij geen visch, dan zullen zij met leege handen naar land terugkeeren.

Vriend, ook ik heb getracht te hengelen, maar heb niets gevangen; het kwam zoo ver, dat al mijn leeftocht op was en ik honger leed, het scheelde weinig of ik was van honger gestorven. Het was gelukkig, dat wij spoedig land bereikten, en ik dus nog tot op heden gezond en wel ben. Denkt er derhalve aan, als gij wilt gaan hengelen, om voldoende leeftocht mede te nemen!

Tui mane pòkę esa lèo nai nusa muli.

Nai nusa muli manę esa nade-na Kai-ou, manę ia ana bongi ana-buku-dua, esa nade-na Nalu-fai ma esa nade-na Loa-lèdo,

tè hu manẹ ia namalasi sò, dè ana ta bubulụ ana-n bea dadi manẹ ngati lia. Manẹ ia bòe-bòe namalasi dè ana pòke ma ana pake, langa-dò-na fula ma nisi-na mosu, ta nita hata-hata sò ma ta namanène hata-hata sò. Mai faị esa bòe ma basa manesio-la lalake-na lakabua lème manek-a uma-n fò ala sanga afi tao lèo-bea, fò manek-a mata-na nakadila. Ta dòk-a bòe ma lasị esa nafada ma nae: «au kamanène lae, makaneni-ma manek-a namanène manu-puị esa nakamè sò na mahani manek-a mata-na nakadila». Manek-a namanène dedeạ lia bòe ma nae: «au poi paleta, makaneni-ma bea neni manu-puị lia, fò ana nakamè ma au mata-nga nakadila na mahani lia dadi manẹ ngati au ma au suki-ng-ala au fè basa-basạ leu lia lima-na». Manek-a ana-n duạ, esa nafada esa nae: «itu dua afi dei, tè dua-ngita ta teu sanga manu-puị lia fa na mahani ita dua esa ta dadi manẹ bòe, tè mae dahena hihị, ana sanga neni-n mai na mahani lia dadi manẹ fò ana paleta selụ ita dua. Lèo-lia mai teu sanga tè ita dua mane-anạ, bulụ Lamatuak-a sue ita esa fò ana hapu manu-puị lia, sadi manek-a tetèke-na bòso lèo dahena hihị lima-na neu».

Bòe-ma dua-s-ala lafada ina-ama-n-ala fò tao lepa fè dua-s-ala. Faik-a nalá [1] bòe ma dua-s-ala sipo lala lepa, doị nò pou-lafa dè dua-s-ala lako-lako leu sanga manu-puị lia. Leu losa èno kasingọ esa bòe ma dua-s-ala òfe lepa dè lâ linu ma lateteka ao, esa deki esa, bòe-ma dua-s-ala lasida, Nalu-fai tunga ènokonạ ma Loa-lèdo tunga èno-kị. Nalu-fai lako-lako neu losa ngòlọ esa de neu hapu dahena-la liku mèko ma ala linu sopi ta hohokạ. Dè Nalu-fai ana asa nininụ dè nò basa-basa dahena-la linu mafụ. Lèo-lia losa basa lia doi-na ma nasèko heni basa pou-lafa-na.

Loa-lèdo ana tunga èno-kị dè neu losa ngòlọ esa ma ngòlọ lia bei namanène paleta nai mane-anạ lia ama-na. Mane-ana ia neu losa ngòlọ lia dalẹ bòe ma ana dudi lèo ina-falu esa umana neu. Mane-anak-a nae inak-a nae: «ina-ó, kò sue au fa dei, kò hi bòe na fè au òe fa fò au kinu dei, tè au ma-nga madak-a». Ina-falu-a neu lui [2] neni òe neu ngalạ́ [3] esa dalẹ dè fè maneanạ lia ninu, tè hu ina-falu ia ta nalelạ anạ lia manek-a ana-n. Mane-anạ ia ana lelu lèo loạ lain neu tè toụ esa napeụ nai

[1] Nalá = Term. nandá.
[2] Lui = Term. ndui.
[3] Ngalạ́ = Term. nggalás.

lain. Toų ia ta napeų fa tè toų ia mate dòk-a sò, tè hu ana nahuta dahena ngòlo lia doi-na nò bua-loa-na ta hohoką, hu lia dé ala ta nau latoi-n ana fa. Ina-falu ia tui basa-basa sila leu mane-anak-a, bòe-ma mane-anak-a nadenu ina-falu-a nalò basa-basa dahena sila: «fò au sanga tifa tou manamatę ia hutana». Ina-falu-a nò ana-mą̂ sila lai-lai leu lalò dahena-dahena sila, dè mane-anak-a tifa-s-ala losa basa doik-ala, bòe-ma ana òfe bua-loa-n-ala fò sanga tifa neu. Tè dahena ia-la lelu lalelą bua ia-la bua manę, sila mane-na bua-n-ala bòe ma nai dale-n-ala lae: «fa fò ita mane-na ana-n esa lia ia». Basa dahena sila bei lelu lalelą mane-aną ia bòe ma lafada mane-anak-a: «ami ta nau mane tifa ami sò, malòle leną ami-a meu matoi tou manamatę ia lèon!» Ngòlǫ lia dahena-n-ala foa bela-bela, dè leu kali bòlǫ ma tati kopą dè leu latoi tou manamatę lia. Latoi basa bòe ma mane-aną ia lako selų lèo nusa beų neu, fò sanga manu-puį lia. Mane-anak-a neu losa kai ką esa hu-na dè ana hahae fò sanga nâ [1] ka-boą. Hahae ta dò bea bòe ma ana ketu nala ka-boa latų sila dè ana nâ. Ana nâ basa boą esa na ana hela hahae-na, lèo-lèo-lia losa lake sio. Manu-puį ta hohoką leu lâ ką lia boa-na, manu-pui ngeǫ esa nai ką lia poi-na, ana nita mane-aną ia toka naseli-n, bòe-ma manu-pui ngèo ia natane nae: «mane-anak-a, kò toka dubea?» Boè-ma mane-aną ia tui nème makasososa-na mai tao lèo-bea dè lia mai losa nai ia. Manu-puį ia nae: «kò bòso bi, tè mahani kò hapu manu-puį lia. Kò lakǫ tunga nula ia dalę fò sai nai mǫ èle na nai mǫ èle mahani kò mita kota batu esa, nai kota lia dalę ina malidą esa nakaboi manu-puį lia nai lia, tè au kafada kò, makanenima kò mu na mahani kò mita mènge pilą dua lanea lai kotabafak-a. Kò mu mita mènge sila mata-n-ale lakadila na lako makalò, tè makaneni-ma mata-n-ale nanakeną na bòso mu, tè mènge kaduą sila lamedą. Mènge kaduą sila lanea lahèle ina malidą lia na manu-puį lia. Makaneni-ma kò hapu iną lia nò manu-puį lia meu losa kò nusa-ma fò kò dadi manę ngati ama-ma na kò masanenedą au, fò kela kò suki-m-ala lalake-na mèste dua-ngita tabatį.»

Bòe-ma mane-anak-a natá nae: «malòle». Boè-ma mane-aną

[1] Ofschoon overigens de gerekte uitspraak van den klinker in eenlettergrepige woorden niet nader aangeduid wordt, wordt hier en in de overige dialecten, welke dezelfde samentrekking vertoonen, om verwarring te voorkomen, geschreven nâ = Term. naä, hij eet, (zoo ook, ofschoon minder noodzakelijk, lâ, râ = laä, zij eten, tâ = taä, wij eten).

ia sea-sea mesan nula-ina lia dè neu losa mòk-a bòe ma ana lelu nita kota esa dè ana lako nasale kota-bafak-a. Ana neu dè ana nita mènge kaduą sila mata-n-ala lakadila dè nae: «mènge iala ta lamedą fa, ala sungu lamanè». Dè ana sailòlo kota dale neu. Neu losa uma-a folotana-na bòe ma ina malidak-a hae-ná bò beų nai uma-deą. Lai-lai iną ia sefi poi folotana-a papaka-na bòe ma ana nita Loa-lèdo. Loa-lèdo bei ngènge iną ia lòle-na bòe ma ana lokopesi lèo dae-a neu losa ana sapalao. Lai-lai iną ia kòko nala-n dè neni aną ia léo uma-dalę neu, dè namòdo aną ia losa mata-na manganeų. Bòe-ma ina malidą ia natane-n ana nae: «tao lèo-bea dè kò mai sai nai ia?» Bòe-ma ana tui nème makasososa-na mai lia tao lèo-bea dè lia sai nai ia. Inak-a namanène basa tutui-n sila bòe ma inak-a namahòko dè ngute aną ia lima-fanga-na nò kedi langa-dò-na. Basa bòe ma fè-n ana pake bua malòle. Manu-pui manamakamę lia-ò nai lia bòe dè bei namanène dedeą lia ana namahòko, fa na ana la lèo ina malidak-a neu, fa na ana la lèo mane-anak-a neu. Bòe-ma losa teų telu tetu-tetu dè ala sanga fai malòle fò ala sanga lako. Faį esa inak-a ana lelu mènge kaduą sila mata-n-ala lakadila bòe ma ana soi uma-a folotana-na dè ana kalua nò mane-anak-a ma nò manu-puik-a, dè telu-s-ala lalai. Leu losa èno taladą bòe ma ina-malidą naselų leleli-na nò mane-anak-a. Telu-s-ala lako-lako leu losa èno kasingok-a fò mane-ana kaduą sila hahae fò lâ-linu-a bòe ma Loa-lèdo nafada ina malidak-a nae: «au kò tolanò-nga ami dua-ngami masida mème mamaną ia, tè ami mahelų mae: «ami dua-ngami mèste esa nahani esa nai mamaną ia». Ina malidak-a-ò tunga mane-aną ia dedea-na dè ala lahani.

Tà dò bea bòe ma Nalu-fai mai nème ngòlo lia mai tè ta neni hata esa bòe, tè ana sanga aãfį fò nae nakamate fadi-na Loa-lèdo. Ana mai losa bòe ma nae: «au ma-nga madak-a, lako kela ina malidą ia nò manu-puį ia lème ia, fò dua-ngita teu sanga òe fa dei fò tinu!» Loa-lèdo namahèle kaka-na Nalu-fai dè ala leu sanga òe fò linu. Tèbe leu hapu òe-mata esa, demana lea dua hulu lima. Nalu-fai tuti kai-lòngę dè ana paka balè neu kai-lòngek-a peda-na fè fadi-na neu dolu. Loa-lèdo bei dolu òe bòe ma Nalu-fai napadeį nème Loa-lèdo dea-na, dè ana soli Loa-lèdo lèo òe-mata dale neu, dè ana lako kela fadi-na nò mamate dale-na. Dè ana neu nò ina malidak-a ma nò manu-pui manamakamę lia lèo lia nusa-na neu. Leu losa mane Kai-ou-a uma-na bòe ma, Nalu-fai neu nafada ama-n nae: «au hapu

manu-puį lia sò.» Tè hu manu-puį lia ta nau nakamè fò kela ama-na mata-na nakadila. Tungà-tunga faį manu-puį ia namangoa-k-ana ma ina malidą ia namananau-k-ana, hu lia dè iną nò manu-puį ia lèo nai Loa-lèdo kama-na dalę ma basa faik-ala kama lia folotana-na nanakeną.

Manu-puį fò manai ką lia poi-na ana dadi neu tuan Olana esa dè napadeį neu òe-mata lia su-na dè ana dodòko kai-lòngę fè Loa-lèdo, tè Loa-lèdo nae: «fa fò kai-lòngę ia ketu-n fò au tuda bòe ma au mate.» Tuan Olana ia nae: «ta, sadi hopu mahèle!» Loa-lèdo hopu nahèle kai-lòngę lia, dè tuan Olana lia hela Loa-lèdo lèo lain mai. Tuan ia helu Loa-lèdo nae: «mu lèo kò nusa-ma mu fò makaneni-ma kò hapu kò kakau pinga-ma sò na masanenedą au dè bulų ala soku kò dadi manę na basa-basa suki-m-ala dua-ng-ita tabatį tetu-tetu.» Loa-lèdo natá nae: «malòle». Loa-lèdo bei ta leò lia uma-na neu fa, tè ana lèo lia nusa-na pasa-n dale neu dè ana sanga tataǫ. Loa-lèdo ta namata mane-aną sò, òe-a ène-ná-n ta malòle losa lou-na kukulu. Loa-lèdo neu pasą dale dè nita lia ama-na ina manadòde-na dè nae: «ina-ó. au tunga-tunga kò dea-ma fò kela kò bòle madedenu au tao kò tatao-m lèo safe kulę dò dubea-dubea, sadi kò fè au kua kakabebète, mae kakau putų bòe-ò neu.» Ina manadòde-a nae: «bòle, kò nauk-a sò na mai teu!» Loa-lèdo tunga ina manadòde-a dea-na, fò makaneni-ma Loa-lèdo tao nasala hata-hata esa na iną ia fepa-n. Lèo-lèo-lia tunga-tunga faį. Ina malidą manai kama dale nalelą nae Loa-lèdo fali sò, hu lia dè fai, lia ina malidak-a hulu ina manadòde-a kakau-òe. Bòe-ma ina manadòde-a fè Loa-lèdo safe kulę esa fò fè-n ana dòde kakau-òe. Loa-lèdo tao nala bòe ma ina manadòde-a nadenu sòde neu pingą esa, fò nasafali kakau-òe lia fò dadi makasufų. Boè-ma Loa-lèdo olu heni leleli-a fò ina malidak-a fè-a, dè ana tao-n neu kakau-òe dale. Ina manadòde-a hai neni kakau-òe ia neu bòe ma ana fè-n lèo ina malidak-a. Iną ia nasafali kakau-òe ia bòe ma nita leleli-a dè nae: «tèbe Loa-lèdo fali sò.» Mai hatu-na bòe ma ina malidak-a soi uma-a dè kòko neni Loa-lèdo neu nadiu-n òe ma fè Loa-lèdo pake bua beų. Balahá bòe ma ina manadòde-a lelu nita mane-aną ia bòe ma nalelak-ana de nae: mane-anak-ó, bòso mamanasa, nadò basa fai-la au paleta kò safe kulek-ala tè au ta bubulų kae mane-aną kò fa.» Mane-anak-a nae: «ta, au ta kamanasa.» Manu-pui manamakamèk-a taba-taba nò namahòkǫ bòe ma mane-aną ia neu nafada ama-na nae:

«au fali sò, kuni manu-pui makamẹ lia nai ia sò.» Bòe ama-na bei namanène manu-puį lia hala-òe-na bòe ma mata-na nakadila. Basa-basa lasi-lasik-ala mai dè ala soku Loa-lèdo ngati ama-na ma Nalu-fai, dahena mangalaụ, hu ana nae nisa fadi-na dè ala tuku heni-n ana neu òe-mata esa, dema-na lea telu hulu; makaneni-ma lia nu-na lọ[1] lèo fadi-na, mahani lia nasoda, tè makaneni-ma lia nu-na salạ, mahani mate-n ana. Dè leu losa bòe ma ngali soli heni Nalu-fai lèo òe dale neu. Faį esa bòe ma tuan manafali Loa-lèdo nème òe-mata lia mai fò kela dua-s-ala labatį nusa-nusak-ala ma basa-basa hata-hata lalake-na. Loa-lèdo nafalène heni-n, besak-a tuan Olana ia tui matalolòle-n ana besak-a Loa-lèdo nafalène, de dua-s ala labatį leu dua tetu-tetu. Basa sila ia[2] sò, bei kela ina malidak-a bali. Bòe-ma Loa-lèdo lesu-ná tafa-na nae tati inak-a bati neu dua. Tuan Olana-a nae: «bòso, bòso, au mai ia soba kakaneni kò, sa kò sue au dò ta, au lelu tè kò sue au losa kò sanga tati inạ ia neu dua bòe de basa-basa hata-hata ia-la au fè kò.» Tuan-a bei nafada nae lèolia bòe ma mòpo-k-ana. Loa-lèdo nò ina malidak-a ala sao.

Loa-lèdo sao ina malidak-a dè ta dò bea bòe ma inak-a nailu, de ana bongi tou-anạ esa, dua-s-ala foi anạ ia nade-na Tou-Loa. Anạ ia namatua ta nau namanène ina-ama-na paleta-na, ana sudi lako lule nusak-ala. Mai faį esa bòe ma anạ ia fali nème dae dame-dò mai tè ina-ama-na mate sò ma ala soku mane beụ sò, dè ana ta bòle dadi manẹ ngati ama-na sò bòe. Mai faį esa ana nâ heni basa ina-ama-na hata-hata-na bòe ma neu nâ ngadi nème kofa-balụ esa lain. Tè ana helu manò-kofak-a nae: «makaneni-ma basa au fai-ng-ala, mae nai tasį lain tè mae nai dae-inạ, neu faį lia mèste poi au.» Neu faį lia fò sanga basa fai-n-ala tè sila kofa-na bonu-bonu nai tasi-ina lain. Basa lia fai-na bòe ma ana nakabubua basa dahena kofa-isį lalake-na dè ana nakaminạ nò-s-ala, ana nateka basa-basạ nae: «au mèste kona faį ia, hu makasososa-na au helu basa sò au kae: makaneni-ma basa au fai-ng-ala au mèste lako faį lia bòe.» Basa-basa kofa-isik-ala ma manò-kofak-a ala kokòe-n lae: «ita nai tasi taladạ dè bòso mu dei, ami ta fè-ngò tao hata esa bòe, kada mua minu, ma basa buluk-a ma kò sipo ngadi-ma katetema.» Mae lèo-lia bòe-ò Tou-loa ta nau fa, dè ana hai nala popoti-na

[1] Lọ = Term. ndòs.
[2] Sila ia = Term. ndè ia.

dè bòke lèo tasi dale neu, dè ana ane-ane mesan. Tè hu manò-kofak-a sue selụ Tou-la dè ngapek-ana mai selụ. Tou-loa mai bòe ma ala fè-n ana kofa-anạ esa, fò kela mesa-mesa-k-ana sake. Boè-ma Tou-loa hapu kofa-anạ ia nò popoka hitu lai lain. Ta dò bea bòe ma Tou-Loa lako fèke ma kofa-inak-a lako fèke.

Tou-loa neu losa nusạ esa, tè hu nai nusạ lia ta hapu dahena lèo lai lia. Tou-loa neu losa oli esa bafa-na dè ana nafu kofak-a, bòe-ma lako kela kofak-a nò basa-basa popoka sila lème lia. Neu losa nusạ lia boboa-kí-na bòe ma lalana nita uma esa nanasini tula-dò, dè ana lako nasale uma lia. Uma lia nitu hitu uma-na, tè nanalek-a Tou-Loa neu tè nitu kahitụ sila ta-k-asa, leu lamanako nai nusa dame-dò. Tou-loa neu lèo uma lia dalẹ neu, ana nita ina-falu esa nai uma lia. Ina-falu-a nafada-n nae: «kò ua-ma, kanak-ó, nitu-la mai, mahani ala lâ-ngò kò ta dai meu nisi-oda-n-ala bòe.» Tè hu inạ ia kekedi dai lena, hu lia dè nitu-la fai fafali-na nalá boè ma ana neu kena anạ ia nème balaka tada kasiọ esa dale, dè ana ngòe nisa balaka lia. Nitu kahitụ sila fali bòe ma hae-lá bò beụ nai uma lia dalẹ, tè inạ ia namanino nae ta. Tè dahena ia, Tou-Loa, bò-na nasuka pana-bòlo-na seli, losa nitu-la busa manasopu-n-ala hae-lá bò-na lasú ka. Nitu kahitụ ia-la latane inak-a mahani-mahani dè losa inak-a natá nae: «lia na tèbe». Inak-a kokòe nitu kahitụ sila fò bòso lisa Tou-loa: «tè au kamalasi sò, makaneni-ma kemi hitu meu sanga naná-nininụ na bea dòde nasu kela kemi?» Nitu uluk-a: «dahena lia nai bea, mò-n ana lèo ia mai, fò au sanga kua-n ana!» Nitu mulik-a nae: «tola-nò, bòso tao lèo-lia, kò afi matalolòle dei, inạ ia namalasi sò.» Dò-dò bòe ma nitu kahitụ sila lae: «lia na tèbe». Inak-a neu huka balaka tada kasiok-a dè fè Tou-loa lèo deạ mai, fò kela nâ ninu bela-bela nò nitu sila. Fai-a nalá na nitu kahituk-ala leu lamanako losa faị hitu besak-a fali. Lake esa kela Tou-loa nò ina-falu lia lanea uma. Ma nitu-la helu Tou-loa: «bòso huka kama-kama-la lai uma lia dalẹ!» Makasososa-na Tou-loa namahèle paleta nitu sila, te mai ina-falu-a namalasi bòe ma ana huka kama esa, tè doi ngèọ mesan, ana neu selụ kama esa, tè doi fulạ mesan. Bòe-ma ngòe sụ kama sila, hu nitu sila sanga fali sò. Nitu-la mai na Tou-loa fè lâ linu lakabète. Nitu-la lako lasadea, ana neu huka kama ia-la selụ, neu kama esa nita kada doi pilạ mesan. Ma ana neu kama makabuik-a, ana nita ina-manẹ esa nai dalẹ. Nitu kahitụ ia-la lamanako leni manẹ esa nai dulu

ana-fèto-na, dè leni-n ana neu losa kama lia dè ala paka langa-dò-na neu uma dodoi-na ma ala lolòke naka besi esa nai ei-na. Tou-loa nita iną ia bòe ma ana bebesa nitu-la papake-na, basa bòe ma ana sefi heni papaką sila. Nitu-la sanga fali ana neu paka selų. Nitu-la lako lasadea. Tou-loa neu sefi selų. Neu fai esa inak-a balakai nala ao-na bòe ma dua-s-ala huka kama doi pilak-a, dua-s-ala lepą lèo kofak-a leu. Bòe-ma dua-s-ala tipa kofak-a lèo deą neu dè ala sake. Lai-lai Tou-loa lofa la-a neu ma sèse memą popoka kahituk-ala. Nitu kahituk-ala leu lamanako losa lai èno taladą boè ma lameda-lá Tou-loa tao ta malòle nai uma-a sò, hu lia dè nitu-la basa-basą fali lèo uma leu, tè lita uma-a kama-na nanahuką ma inak-a Tou-lia nalai neni-n sò ma ina-falu-a lenga-lenga nai pepeų lain, ta nakababale neni ao-na sò bòe. Bòe-ma nitu kahituk-ala sake lala-ani dè leu tunga Tou-loa nò iną lia. Nitu ia-la fè lala-la lapalelète lesį tasi-òę lain, tè Tou-loa bei nita nitu-la mai mata bòe ma ana dède popoka esa dè nitu uluk-a tuda dè mate-n. Lèo-lèo-lia ana silo nisa basa-basa nitu kahitų sila.

Bòe-ma dua-s-ala leu losa dae-iną esą, nai lia ala hapu kofa dodoų nafu nai namo lia. Dua-s-ala nafu sila kofa-na bòe ma Tou-loa kona neu nakaneni nusą lia. Tèbe Tou-loa neni doi lilo-pila dodoų, tè ana ta nau asa bua malòle fò ana pake neu ao-na. Ana kona lèo dae-iną neu na ana neni doį henu saku-badu-na, fo ana asa lalu nò tia-lai-n-ala linu mafų ma leną bau-bea na ana tuku henį tè ta na ana fè henį leu dahena-dahena-la. Mai faį esa ana lako-lako nème dae-iną dè neu hapu tou manamatę esa lapeuk-ana nai èno-ina lain, fò kela bea lakǫ nesį lia na dahena manalakǫ lia mèste tabu nesį lain, ma ala fè dahena sio lanea, makaneni-ma dahena bea lakǫ nesį lia na ana ta tabu nesį tou manamatę lia lain, na dahena manamanea sila paka toų lia fò lò-n ana lèo uma kekenak-a neu. Lake Tou-loa lakǫ tunga ia, bòe-ma Tou-loa ta nau tabu nesį tou manamatę lia lain dè natané tou manamanea-la nae: «tè hu dubea dè au mèste tabu tou manamatę ia?» Dahena manamanea-la lae: «mane manakoasą ana fè paleta nae: toų ia nahuta doį lifun falu, hu lia dè ami tao-n ana neu ènǫ lain fò bea lakǫ nesį ia na ana mèste tabu toų lia, makaneni-ma bea ta tabu-n ana, na ana tifa hutą sila lifun falu, tè makaneni-ma ana ta tifa na mahani paka mò-n ana lèo uma kekeną neu.» Tou-loa namanène lia bòe ma nae: «meu mafada manek-a mae au

sanga tifa hutạ sila ma au dei fè doị fò ala latoi tou manamatẹ ia.» Leu lafada manek-a dè manek-a nadenu ana-uma-dale-n-ala leu tunga Tou-loa nai kofạ dè ana fè doi lilo-pilạ alukosu sio. Ma ana neni doị selụ fò sanga neu seba dahena latoi tou manamatẹ lia.

Mai faị esa bòe-ma kofa-ai esa nème dulu mai, ana mai neni dedeạ, uni manẹ manai nusa-dulu ana fè kofa-ai natun esa ma esa leu sanga ana-fèto-na. Na mane musa-dulu-a ana helu nae makaneni-ma bea hapu au ana-ng lia na au fè dua-s-ala sao. Tou-loa neni inak-a li-lia mane nusa-dulu-a ana-fèto-na. Lai-lai inạ ia tao nala kai-bunạ esa dè ana paka-n nai ò esa peda-na, fè anạ esa neni-n lèo kofa-ai lain neu ma neni susulạ esa. Nai susulạ lia dalẹ nafada nae mèste fè anạ ia doị lopia natun lima. Anạ ia neu dè ana hapu doị sila dè namahòko ta hohokạ. Mai fai-a nalá bòe ma manahopu-kofa-ai-a ana haitua susulạ fè Tou-loa nò inạ lia mai sake lèon. Bòe-ma Tou-loa nò inak-a dua-s-ala leu sake lala kofạ lain, dè manahopu-kofa-ai-a ana nadenu hela naka fò sanga lako lèon. Manahopu-kofa-ai-a ana nita inạ ia lòle-na seli, hu lia dè ana sanga aāfị fò nae nisa Tou-Loa. Manahopu-kofa-ai-a ana helu kofa-isik-a nae: «kemi lelu mata-lolòle tou-ana manade Tou-loa lia, fò ana lakọ tunga kofak-a su-na, na soli heni-n ana lèo tasi-òẹ dale neu!» Dè kofa-isik-ala soli heni Tou-loa lèo tasi-òẹ dale neu, fò kela leu losa nusa dulu, na mane nusa-dulu-a fè manahopu-kofạ lia nò ana-n dua-s-ala sao. Tou manamatek-a samane-na dadi neu ika bau-ina esa dè lake faị lia kofa-ai-a sanga lako, ikak-a tunga-tunga dea, dè kofa-isik-ala soli heni Tou-loa lèo tasi-òẹ dale neu, bòe ma ikak-a kòdo Tou-loa lèo tei-n dale neu. Ikạ ia nalai neni Tou-loa lèo nusa dulu neu dè ana muta Tou-loa lèo deạ mai nème tasi-súk-a manatia oli-bafak-a. Dè Tou-loa neu sanga naná-nininụ. Losa faị telu bòe ma besak-a kofa-ai-a losa namo lia dè ana poka, fò kela manek-a namanène lia fua nò manek-a ana-fèto-na nai ia sò. Ma manek-a poka bòe, hu nalelạ nae ana-fèto-na fali sò. Manahopu-kofa-ai-a ana kokòe-doạ inạ ia, hu inạ ia sue Tou-loa. Nanalek-a leu lafada manek-a lae ana-fèto-na ta nau kona fa, hu lia dè manek-a neu lelèko matalolòle-n, besak-a ana-na kona. Mane nusa dulu nò namahòko-na ana tao feta faị hitu. Feta basa fai kahitụ sila bòe ma manahopu-kofạ lia neu hule manek-a, fò kela lia sao manek-a ana-fèto-na. Bòe-ma mane nusa dulu ana poi paleta fè basa-basa dahena nusa-dulu-la

lalake-na nae: «basa-basa-ngemi mai fò kela ata tamahòko belabela tò ina-manek-a, hu ta dòk-a tè au fè-n ana nò manahopukofa-ai lia sao.» Basa-basa dahena nusa dulu-la lalake-na mai lakabua tao feta matua. Fai-a nalá bòe ma sanga fè dua-s-ala sao. Lake faį lia Tou-loa neu nanilu dahena tua-iną sila, ta dò bea bòe ma iną ia titino nita Tou-loa dè ana nalai kela manahopu-kofa-ai-a nème lia tè ana hela nala Tou-loa nò-n ana lèo ama-na mata-na neu, dè nae ama-na nae: «touk-a lia ia, besak-a au dadi dahena, tè ami mai tasį lain dè manahopu-kofą ia nadenu kofa-isik-ala soli heni-n ana lèo tasį dale neu.» Iną ia tui ama-na nème nitu kahitų sila lalai leni-n ana losa Tou-loa neu besak-a ana nalai nò falį sų au.» Basa bòe ma ama-na nalò basa-basa lasi-nusak-ala dè ala tai dedeą lia ana dadi tao lèobea. Dè basa lasi-nusak-ala kè dedeą lia lae mèste huku manahopu-kofą lia, toų lia tou takadalų. Hu lia dè manek-a nadenu ala lona tou manahopu-kofa-ai lia neu kai esa lain fè langa-na dodòko nesį dae, ta dò bea bòe ma manek-a nadenu silo lisa-n ana. Tou-loa nò iną lia dua-s-ala sao, dè Tou-loa nae nò sao-na lèo Tou-loa nusa-na neu, tè mane manai nusa dulu-a ana ta nau Tou-loa lako kela-n ana, hu lia dè Tou-loa lèo nò kalamana losa dodò-na neu. Dè mane nusa-dulu-a ana fè Tou-loa hopu basa-basa lia suki-n-ala lalake-n. Hu lia dè Tou-loa lèo nò sao-na ta toka hata esa bòe.

Er wordt verhaald van een blinden Koning, die in het West-land woonde, (door J. M. Baleno).

In het West-land was een vorst, genaamd Kai-oöe [1]; deze vorst had twee zoons, die tweelingen waren; de een heette Naloe-fai [2], de andere Loa-lèdo [2]; maar deze vorst was al oud en hij wist niet, wie van zijne zoons in zijne plaats vorst zou moeten worden. Hij werd steeds ouder en blind en doof, zijn haar werd wit en zijne tanden vielen uit, hij zág of hoorde niets meer. Daarna verzamelden zich, op een dag, alle rijksgrooten in de woning van den vorst om te beraadslagen, wat

[1] De naam beteekent: tjĕmara-boom.

[2] Nalu-fai, wiens dag of tijd lang is, die een lang leven heeft, Loalèdo, idem, (lèdo, in namen, evenals nog in de dichtertaal, zonder slot-*k* of ingeslokten medeklinker voor lèdok, lèdo) = faik, fai, dag, loak, loą, eigenlijk: breed, maar wegens het parallellisme genomen = naluk, nalų, lang.

er aan te doen zou zijn, dat de oogen van den vorst (weer) ziende werden. Niet lang daarna zeide een oude man: «ik heb hooren zeggen, dat, als de vorst een zekeren vogel hoort zingen, zijne oogen (weder) ziende zullen worden.» Toen de vorst dit gezegde vernam, sprak hij: «ik vaardig een bevel uit: indien iemand, wie ook, dien vogel hier brengt en hij zingt, en mijne oogen worden ziende, dan zal hij in mijne plaats vorst worden en mijne rijkdommen zal ik alle in zijne handen geven.» De beide zoons van den vorst zeiden tot elkander: «laat ons eens nadenken, want als wij dien vogel niet gaan zoeken, dan zal geen van ons beiden vorst worden, maar, al is 't ook een geheel vreemde, als hij dien vogel zoekt en brengt, dan zal hij vorst worden en wederom over ons beiden regeeren. Laten wij dus gaan zoeken, want wij beiden zijn vorstenzoons, wellicht zal de Heer zich over een van ons beiden erbarmen, zoodat hij dien vogel vindt, (wie van ons beiden het ook zij); als de staf van den vorst, (als teeken van waardigheid), maar niet in andere handen overgaat».

En beiden zeiden tot hunne ouders, dat zij leeftocht voor hen gereed moesten maken. Toen de dag (voor het vertrek) aangebroken was, namen zij leeftocht, geld en kleeren in ontvangst en gingen op den zoek van dien vogel. Toen zij bij een kruisweg kwamen, haalden zij de leeftocht te voorschijn en aten en dronken, en zij namen afscheid en kusten elkander, toen scheidden zij. Naloe-fai volgde den weg, welke rechts (of naar het Zuiden) liep, Loa-lèdo den weg, welke links (of naar het Noorden) liep. Naloe-fai ging steeds voort tot hij aan een dorp kwam en trof de lieden daar aan, terwijl zij op de gong sloegen en jenever in groote hoeveelheid dronken. En hij kocht drank en dronk met al de lieden tot zij dronken waren. Zoo ging het voort tot zijn geld op was en hij al zijne kleeren verkocht had.

Loa-lèdo volgde den anderen weg en kwam bij een dorp; dat dorp was nog onderhoorig aan zijn vader. Toen de prins in dat dorp gekomen was, ging hij naar het huis van eene

[1] Nakamè wordt hier steeds gebezigd voor het zingen van den vogel. Eigenlijk wordt het woord alleen gezegd van het zingen van menschen in de kerk, bij uitbreiding ook wel (in plaats van soda) voor zingen in 't algemeen. Het moet hier aanduiden, dat de vogel niet op de gewone wijze, (waarvoor de woorden dasi, kako, enz. bestaan), maar op meer menschelijke wijze zong.

weduwe. Hij sprak tot haar: «moeder, heb medelijden met mij, geef mij, als 't u belieft, wat water te drinken, want ik ben dorstig». De weduwe ging water scheppen en bracht het hem in een glas en gaf het hem te drinken, maar zij wist niet, dat die jongeling de zoon van den vorst was. De prins zag naar de rustbank en zag daar een man op liggen. Deze man lag evenwel niet te slapen, maar hij was al lang gestorven; hij was echter aan de lieden van het dorp veel geld en goed schuldig, daarom wilden zij hem niet begraven. De weduwe vertelde dat alles aan den prins, en deze beval haar al die lieden te ontbieden: «opdat ik de schuld van den doode betale». De weduwe en de weezen gingen snel heen en riepen al de verschillende menschen, en de prins betaalde hen tot al zijn geld op was; toen haalde hij zijne goederen of kleeren te voorschijn om (daarmede) verder te betalen. Maar de menschen herkenden die als toebehoorende aan een vorst, (en wel) aan hunnen vorst, en zij dachten: «denkelijk is dit een der zoons van onzen vorst». Zoodra zij den prins herkend hadden, zeiden zij tot hem: «wij willen niet, dat u [1] ons betaalt; wij zullen den doode maar begraven». Daarop maakten de lieden van het dorp zich te samen op en gingen een kuil graven en eene kist maken; daarop gingen zij den doode begraven. Nadat deze begraven was, ging de prins wederom naar een ander land om dien vogel te zoeken. Toen hij bij een vijgenboom kwam, rustte hij aldaar en wilde van de vruchten eten. Nadat hij korten tijd gerust had, plukte hij de rijpe vruchten en at daarvan. Nadat hij eene vrucht gegeten had, haalde hij diep adem, (zuchtte hij), en zoo tot negen maal toe. Vele vogels kwamen van de vruchten van dien vijgenboom eten; een zwarte vogel in den top zag dat de prins veel zorg had, toen vroeg hij hem: «prins, waarover zijt gij bekommerd?» Toen verhaalde de prins van het begin af, hoe het kwam, dat hij hier gekomen was. De vogel sprak: «wees niet bevreesd, want gij zult dien vogel vinden. Gij moet door dit woud gaan tot gij in gindsche vlakte zijt uitgekomen, aldaar zult gij een met steenen ommuurd verblijf zien, daar verzorgt eene gevleugelde vrouw dien vogel; maar ik waarschuw u, als gij daarheen gaat, zult gij twee roode slangen zien, welke de poort bewaken. Als gij ziet, dat hunne oogen open

[1] Mane voor au mane-nga, mijn vorst, of ita mane-na, onze vorst, hier als voornwd. gebruikt; gewoon is dit gebruik evenwel niet.

zijn, ga dan rechtdoor, maar als hunne oogen gesloten zijn, ga dan niet, want dan zijn de slangen wakker. Die twee slangen bewaken de vrouw en dien vogel ter dege. Als gij de vrouw en den vogel gevonden en uw land (weer) bereikt hebt en daar vorst zijt geworden in plaats van uwen vader, denk dan aan mij, opdat wij te zamen al uwe rijkdommen deelen. Toen antwoordde de prins: «dat is goed». En hij drong maar steeds dwars door het bosch voort, en toen hij in de vlakte kwam, zag hij een ommuurd gebouw en hij ging op de poort af. Daar gekomen zag hij, dat de oogen der beide slangen geopend waren en hij zeide (bij zich-zelf): de slangen zijn niet wakker, zij zijn in diepen slaap». En hij ging recht door de ommuring binnen. Toen hij bij de huisdeur kwam, rook de gevleugelde vrouw eene ongewone lucht in het voorhuis; snel ontbond zij het bindsel, waarmede de deur vastgebonden was en zij zag Loa-lèdo. Zoodra deze met verbazing de schoonheid van deze vrouw zag, stortte hij neder en verloor het bewustzijn. Snel nam de vrouw hem op, droeg hem en bracht hem in huis en behandelde hem met geneesmiddelen tot zijn oog (weder) helder was, (tot hij weder tot bewustzijn kwam). Toen vroeg zij hem: «hoe komt het, dat gij hier zijt terecht gekomen?» En hij verhaalde van het begin af, hoe dat kwam. Toen zij zijn geheele verhaal gehoord had, was zij verheugd, en knipte zijne nagels en sneed zijn haar. Daarna deed zij hem mooie kleeren aantrekken. De zingende vogel was ook daar, en toen hij gehoord had, waarover gesproken was, verheugde hij zich; nu eens vloog hij naar de gevleugelde vrouw, dan weer naar den vorstenzoon. Toen het zoo juist drie jaar geduurd had, zochten zij een gunstigen dag uit om te vertrekken. Op een dag zag de vrouw, dat de oogen der twee slangen geopend waren en zij opende de deur van het huis en ging naar buiten met den prins en den vogel en met hun drieën trokken zij snel voort. Toen zij halverwege gekomen waren, wisselde de gevleugelde vrouw met den prins van ring. Zij trokken met hun drieën al verder voort, tot zij aan den kruisweg kwamen, waar de beiden prinsen gerust hadden om te eten en te drinken; toen zeide Loa-lèdo tot de vrouw: «ik en mijn broeder; wij zijn op deze plaats gescheiden, maar wij hebben afgesproken, dat wij hier op elkander zouden wachten». De vrouw vond goed wat de prins zeide en zij bleven wachten.

Niet lang daarna kwam Naloe-fai uit dat dorp, maar hij bracht niets mede; hij zocht evenwel een middel om zijn broeder te dooden. Toen hij kwam, zeide hij: «ik heb dorst, laat de vrouw met den vogel hier achter en laten wij wat drinkwater gaan zoeken!» Loa-lèdo geloofde wat zijn broeder zeide; zij gingen dan drinkwater zoeken. Werkelijk vonden zij eene bron, vijf-en-twintig vademen diep. Naloe-fai bond lianen aanéén en bond aan het uiteinde daarvan een blik en liet zijn broeder putten. Terwijl deze aan het putten was, ging hij achter hem staan en stootte hem in de bron en liet hem daar achter op het punt van te sterven. En hij ging met de gevleugelde vrouw en den zingenden vogel naar zijn land. Toen hij in de woning van zijn vader, vorst Kai-oöe gekomen was, zeide hij tot hem: «ik heb dien vogel gevonden». Maar de vogel wilde niet zingen, opdat de oogen van den vorst ziende werden. Elken dag was hij geheel verstomd [1] en de vrouw was als verdwaasd, daarom bleef zij met den vogel in het vertrek van Loa-lèdo en alle dagen was de deur van het vertrek gesloten.

De vogel, die in den top van dien vijgenboom was, veranderde zich in een Hollandschen heer en ging aan den rand van de bron staan en liet voor Loa-lèdo (aaneengevoegde) lianen naar beneden, maar deze sprak: «misschien breekt de liaan, zoodat ik val en sterf». De Hollander sprak: «grijp maar stevig vast!» Hij greep de liaan stevig vast en de Hollander trok hem op. Deze sprak nu met hem af: «ga nu naar uw land en als gij uw bord rijst [2] zult hebben, denk dan aan mij, en als men u tot vorst heeft verheven, dan zullen wij al uwe bezittingen gelijkelijk verdeelen.» Loa-lède zeide: «het is goed». Hij ging nog niet naar zijn huis, maar naar de markt van de stad en zocht werk. Hij zag er niet uit als een prins, het water had hem zoo doorweekt, dat hij leelijk was en zijne huid gerimpeld. Toen hij op de markt kwam, zag hij de kookster van zijn

---

[1] Namangoa-k-ana, (Term. namanggoa-k-ana), wat gewoonlijk beteekent: hij staat verstomd=hij is stom van verbazing, is hier in de eigenlijke beteekenis gebezigd.

[2] De uitdrukking is natuurlijk geen Rottineesche, (zuiver Rott. is: hapu lia tei-na). Maar ook als vertaling deugt kò kakau-pinga-ma volstrekt niet; het zou dan moeten zijn: kò kakau-ma pinga esa of kò pinga-ma henu kakau. Kakau-pinga kan niets anders beteekenen dan een soort pap, geschikt voor een bord of iets dergelijks.

vader en sprak: «moeder, ik zal u volgen en gij kunt mij bevelen voor u werk te doen, als potten wasschen of wat ook, mits gij mij voldoende te eten geeft, zelfs aangebrande rijst gaat, (is voldoende).» De vrouw sprak: «het kan wel, als gij wilt, laten wij dan gaan!» Hij volgde haar en als hij het een of ander verkeerd deed, sloeg zij hem. Zoo ging het steeds elken dag. De gevleugelde vrouw, die in de kamer was, wist dat hij teruggekomen was, daarom vroeg zij aan de kookster om rijstepap. Deze beval hem een pot om te wasschen en liet hem pap koken. Toen hij de pap klaargemaakt had, beval zij hem die op een bord te scheppen en om te roeren, opdat zij zou bekoelen. Toen deed Loa-lèdo den ring af, welken de gevleugelde vrouw hem gegeven had en deed die in de pap. De kookster nam de pap en gaf die aan de vrouw. Toen deze ze omroerde, zag zij den ring en zeide: «Loa-lèdo is werkelijk teruggekomen.» Des nachts opende zij (de deur van) het huis, droeg Loa-lèdo binnen om hem te baden en gaf hem nieuwe kleederen. Den volgenden dag toen de kookster den prins zag, herkende zij hem en sprak: «prins, wees niet boos, dat ik u al dien tijd bevolen heb de potten om te wasschen, want ik wist niet, dat gij de prins waart.» De prins zeide: «neen, ik ben niet boos». De zingende vogel zong aanhoudend uit vreugde en de prins ging zijn vader mededeelen: «ik ben teruggekomen, ik heb den zingenden vogel hier medegebracht». Zoodra zijn vader het stemgeluid van den vogel hoorde, werden zijne oogen ziende. Al de oudsten kwamen en zij verhieven Loa-lèdo tot vorst in de plaats van zijn vader en Naloe-fai, den slechtaard, dewijl hij zijn broeder had willen dooden, gingen zij werpen in eene bron, welke dertig vademen diep was; indien hij onschuldig was, als zijn broeder, zou hij er het leven afbrengen, als hij schuldig was, zou hij sterven. Bij de bron gekomen, wierpen zij hem er in. Op een dag kwam de heer, die Loa-lèdo uit de bron had geholpen, opdat zij te zamen de landen en alle bezittingen zouden deelen. Loa-lèdo herinnerde zich hem niet meer; eerst toen de Hollander het hem nauwkeurig had verhaald, herinnerde hij het zich, en zij verdeelden ze juist in tweeën. Toen alles verdeeld was, bleef nog de gevleugelde vrouw over. Toen trok Loa-lèdo zijn zwaard en wilde haar in tweeën houwen. De Hollander sprak: «laat dit; ik ben hier gekomen om u op de proef te stellen, of gij mij liefhebt of niet, ik

zie nu, dat gij mij liefhebt, zoo dat gij zelfs die vrouw in tweeën wilt houwen, dus schenk ik u alles.» Zoodra hij aldus gesproken had, verdween hij. Loa-lèdo en de vrouw huwden met elkander. Niet lang nadat zij gehuwd waren, werd de vrouw zwanger en zij baarde een zoon, dien zij Toöe-Loa[1]. Toen dit kind groot was, wilde het niet hooren naar de bevelen zijner ouders, het wilde maar steeds[2] in de verschillende landen rondzwerven. Eens op een dag, toen hij terugkeerde uit een ver afgelegen land, waren zijne ouders gestorven en had men een ander tot vorst verheven en kon hij dus niet meer vorst worden in de plaats van zijn vader. Daarna, nadat hij alle bezittingen van zijne ouders doorgebracht had, ging hij voor loon dienen op een zeil-vaartuig. Maar hij sprak af met den eigenaar: «als mijn tijd om is, hetzij wij midden in zee zijn dan wel aan land, op dien dag moet gij mij vrijlaten.» Op den dag, waarop zijn tijd bijna verstreken was, dobberde hun vaartuig midden in zee. Toen zijn tijd om was, deed hij allen, die de bemanning van het vaartuig uitmaakten, bijeenkomen en hij onderhield zich met hen en nam afscheid van hen en sprak: «ik moet heden van boord gaan, want van het begin af heb ik afgesproken, dat als mijn tijd om zou zijn, ik dienzelfden dag moet vertrekken.» Allen op het schip en (ook) de eigenaar zochten hem over te halen (om te blijven) en zeiden: «wij zijn in volle zee, ga dus niet heen, wij zullen u niets laten doen, gij behoeft alleen maar te eten en te drinken en na afloop van de maand zult gij uw loon voluit krijgen.» Maar toch wilde hij niet en hij nam zijn pak op en sprong in zee en bleef daar rondzwemmen. Maar de eigenaar van het vaartuig kreeg weder medelijden met hem en wenkte hem om terug te keeren. Toen hij kwam, gaven zij hem een schuitje om dat alleen te bevaren. En hij kreeg dat schuitje met zeven kanonnen er op. Spoedig daarop ging hij den eenen kant uit, en het groote vaartuig een anderen.

Toöe-loa bereikte een eiland, maar menschen vond hij er niet op. Aan eene riviermonding gekomen liet hij het bootje daar ankeren en liet het daar met alle kanonnen er op. Toen hij aan den Noord-kant van het eiland kwam, zag hij in de verte een huis met gĕbang-bladeren gedekt, en begaf hij zich daar-

[1] D.i. een zoon (tou-ana) uit het geslacht van Loa(-lèdo).

[2] Sudi, afschoon als een verbum geconstrueerd, is hier ongeveer gelijk aan sadi, alleen maar.

heen. Dat huis nu werd bewoond door zeven duivels, maar gelukkig toen Toöe-loa kwam, waren zij afwezig; zij waren uit stelen gegaan in een verafgelegen land. Toen hij het huis binnentrad, zag hij eene weduwe. Deze sprak tot hem: «het is uw lot, (gij zijt wel ongelukkig), knaap, als de duivels terugkomen, zullen zij u verslinden, (al) zijt gij niet eens voldoende voor hunne snijtanden». Maar de vrouw was zeer vindingrijk, daarom deed zij hem, toen de dag van den terugkeer der duivels aanbrak in eene kist, waaromheen acht andere kisten waren en sloot 't geheel met een sleutel goed toe. Toen de zeven duivels terugkeerden, roken zij eene ongewone lucht in het huis, maar de vrouw ontkende dit en zeide dat het niet zoo was. Maar de lucht van dien mensch, nam. Toöe-loa, prikkelde zeer in hunne neusgaten, zoodat, toen hunne jachthonden die lucht roken, zij met alle geweld wilden bijten. De duivels ondervroegen de vrouw, zoodat zij ten slotte antwoordde: «het is waar». Zij zocht de duivels over te halen om Toöe-loa niet te dooden: «want ik ben al oud, als gij met uw zevenen terugkeert van den kost te zoeken, wie zal dan voor u koken? De oudste der duivels (sprak): «waar is die mensch, breng hem hier, dat ik hem verslinde». De jongste sprak: «broeder, doe dat niet, denk eens goed na, deze vrouw is al oud». Ten langeleste zeiden (al) de zeven duivels: «het is waar». De vrouw ging nu heen en ging nu de kist openen en Toöe-loa kwam er uit en at en dronk te zamen met hen. Als de bepaalde tijd aanbrak, gingen de duivels uit om te stelen, zeven dagen lang, dan eerst keerden zij terug. Op een keer bleven Toöe-loa en de weduwe achter om op het huis te passen. En de duivels hadden hem gewaarschuwd om de kamers van het huis niet te openen. In den beginne had hij dit bevel opgevolgd, maar naderhand, toen de weduwe (al) ouder werd, opende hij een vertrek en het was alles kopergeld, (wat daarin was); hij opende nog eene kamer, en 't was er vol met zilvergeld. Toen sloot hij die kamers weder toe, omdat de duivels op het punt waren terug te keeren. Toen zij kwamen, liet hij hen volop eten en drinken. Nadat zij (weer) vertrokken waren, opende hij de kamers wederom; in eene was niets anders dan goudgeld. Toen hij zich naar het achterste vertrek begeven had, zag hij daarin eene prinses. De duivels hadden de dochter van een vorst in het Oosten ontvoerd en haar in die kamer gebracht en hare

haren vastgebonden aan de daksparren en een ijzeren anker gehangen aan hare voeten. Toen Toöe-loa deze vrouw zag, keek hij nauwlettend toe, hoe de duivels haar gebonden hadden, daarna maakte hij de banden los. Toen de duivels op het punt waren terug te keeren, bond hij haar weder. Na hun vertrek maakte hij haar weer los. Op een dag, toen zij weder sterk geworden was, openden zij met hun beiden de kamer waar het goud in was en droegen de goudstukken naar het vaartuig. Toen duwden zij het vaartuig in zee en gingen scheep. Snel maakte Toöe-loa de zeilen los en laadde vooraf al de kanonnen. Toen de zeven duivels, die waren gaan stelen, halverwege gekomen waren, kregen zij er een voorgevoel van, dat Toöe-loa iets niet goeds in huis uitvoerde, daarom keerden zij altemaal naar huis terug, maar zagen, dat de kamer geopend en Toöe-loa met de prinses gevlucht was, terwijl de weduwe achterover op bed lag en zich niet meer verroerde. De zeven duivels bestegen wind-paarden en achtervolgden hen. Zij lieten de paarden over de zee gaan, maar zoodra Toöe-loa hen zag naderkomen, schoot hij een kanon af en de oudste der duivels viel en stierf. Zoo schoot hij achtereenvolgens alle zeven duivels dood.

Toen bereikten zij een vast land, alwaar zij op de reede vele vaartuigen aantroffen, welke daar voor anker lagen. Zij deden (ook) hun vaartuig ankeren en Toöe-loa ging aan land om die stad te bezien. Weliswaar nam hij veel goudgeld mede, maar hij wilde geen mooie dingen koopen om die te dragen. Als hij aan land ging, nam hij de zakken van zijn jas vol geld mede om sagoeweer te koopen, waarvan hij dan met zijne makkers dronk tot zij dronken waren; zoovele geldstukken als er overbleven, strooide hij voor de menschen, of hij gaf ze hun ten geschenke. Op een dag, dat hij aan land wandelde, zag hij een dooden man, dien men op den grooten weg uitgestrekt had, opdat, als iemand daar langs ging, hij op den doode zou trappen; en men had er negen mannen bij op wacht gezet; indien iemand daarlangs kwam en hij trapte niet op den doode, dan bonden de wachters hem en brachten hem naar de gevangenis. Toen Toöe-loa daar toevallig langs ging, wilde hij niet op den doode trappen en vroeg aan de wachters: «waarom moet ik op dezen doode trappen?» De wachters zeiden: «de vorst, die hier regeert, heeft het (volgende) bevolen: «wijl deze man acht duizend schuld heeft, moesten wij hem op den weg leggen, opdat ieder,

die hier voorbij gaat op hem trappe; als iemand dat niet doet, dan moet hij die schuld van acht-duizend betalen; betaalt hij niet, dan moeten wij hem binden en naar de gevangenis brengen». Toen Toŏe-loa dit hoorde, zeide hij: «gaat aan den vorst zeggen, dat ik die schulden zal betalen en dat ik geld zal geven, opdat men dezen doode begrave». Zij gingen het den vorst zeggen en deze beval zijne dienaren om Toŏe-loa te volgen naar het schip, en hij gaf hun negen beurzen vol goud. En hij nam ook nog geld om menschen te huren, die den doode begroeven.

Daarna kwam er op een dag eene stoomboot uit het Oosten en bracht het bericht, dat de vorst van het Oost-land honderd-en-een stoomschepen uitgezonden had om zijne dochter te zoeken. En de vorst had bekend gemaakt: «als iemand mijne dochter vindt, zal ik ze te zamen in het huwelijk doen treden». De prinses, die Toŏe-loa medevoerde, was de dochter van den vorst van het Oostland. Fluks nam zij eene bloem en nadat zij die op de punt van een bamboe gebonden had, liet zij die door een jongen naar het stoomschip brengen, tevens nam hij een brief mede. In dien brief zeide zij, dat men hem vijfhonderd gulden moest geven. Toen de jongen daar gekomen was, kreeg hij dat geld en was zeer verheugd. Toen de tijd (voor het vertrek) aanbrak, zond de gezagvoerder van het stoomschip een brief aan Toŏe-loa en aan de prinses, dat zij aan boord moesten komen. En beiden begaven zich aan boord en de gezagvoerder beval het anker te lichten om te vertrekken. Toen de gezagvoerder zag, dat de prinses zeer schoon was, bedacht hij een middel om Toŏe-loa te dooden. Hij gaf aan de opvarenden de (volgende) opdracht: «ziet goed toe op den jongeling Toŏe-loa, als hij langs den rand van het vaartuig gaat, stoot hem dan in zee!» En de opvarenden stootten hem in zee, opdat, als zij het Oost-land bereikten, de vorst den gezagvoerder met zijne dochter zou doen huwen.

De ziel van den doode was een groote visch geworden en het trof, dat op den dag, waarop het stoomschip vertrok, de visch het steeds volgde en toen de opvarenden Toŏe-loa in zee stootten, slokte de visch hem in. De visch voerde hem snel naar het Oost-land en braakte hem uit aan het strand, dicht bij de rivier-monding en hij ging eten en drinken zoeken.

Eerst drie dagen later kwam het stoomschip aan en het gaf een kanonschot, opdat de vorst zou vernemen, dat het de

dochter van den vorst medegevoerd had. En de vorst liet ook een schot geven, omdat hij wist, dat zijne dochter teruggekeerd was. De gezagvoerder deed te vergeefs pogingen om de prinses gunstig te stemmen, omdat zij van Toöe-loa hield. Het was gelukkig, dat men den vorst mededeelde, dat zijne dochter niet aan land wilde gaan, daarom ging de vorst heen en deed zijn uiterste best om haar daartoe over te halen, toen eerst wilde zij aan land gaan. De vorst van het Oost-land gaf in zijne vreugde een feest van zeven dagen. Na afloop daarvan ging de gezagvoerder den vorst verzoeken hem zijne dochter ten huwelijk te geven. En de vorst van het Oost-land vaardigde het volgende bevel uit aan alle bewoners van het land: «Komt allen, opdat wij ons te zamen verheugen met de prinses, want binnenkort zal ik haar met dien gezagvoerder laten trouwen.» Al de menschen kwamen te zamen en zij richtten een groot feest aan. Toen de tijd aanbrak, dat zij in het huwelijk vereenigd zouden worden, trof het, dat Toöe-loa dien dag naar de menigte ging kijken; na korten tijd zag de prinses hem en snelde op hem toe, terwijl zij den gezagvoerder daar liet staan en trok hem mede naar haren vader en sprak tot dezen: «deze man kwam en toen eerst ben ik mensch geworden, (eerst toen deze kwam, ben ik bevrijd), maar toen wij op zee waren, heeft deze gezagvoerder den opvarenden bevolen hem in zee te stooten.» Zij verhaalde haren vader vanaf dat de zeven duivels haar ontvoerd hadden, tot dat Toöe-loa kwam en haar terugvoerde. Daarop riep haar vader al de oudsten van het land op en zij overwogen, hoe die zaak was. En zij beslisten, dat de gezagvoerder gestraft moest worden, dewijl hij een slechtaard was. Daarom beval de vorst hem aan een boom op te hangen met zijn hoofd afhangende (naar beneden) en niet lang daarna beval de vorst hem dood te schieten. Toöe-loa huwde met de prinses en hij wilde met haar naar zijn land terugkeeren, maar de vorst van het Oost-land wilde niet, dat Toöe-loa hem verliet, daarom bleef hij voor altijd bij zijn schoonvader wonen. En de vorst stelde hem in het bezit van al zijne schatten. Derhalve woonde Toöe-loa (aldaar) met zijne vrouw en ontbrak hun niets.

Dialect van Ringgou, (Rainggou, Lainggou of Raikou).

Manu-pui doá-a nò lafò-a.

Matutuį-a nafada nae uni manu-pui doá esa natią nò lafo esa. Neu faį esa bòe ma matia-lai kaduą sira saë rala ofa-dodolu tane esa dè reu ramadolu.

Dè doá-a nesį ofa-laka dadi duru-batu ma lafo-a nesį ofa-bui dadi maulį, dè lahenda matia-lai kaduą sira ramadolu rò dale namahòö.

Dè malòle-a sò, tè hu maneni-ma lea rala iką esa nala ofą dale na bai-lafọ-a naisi heni rou-na, fò nâ heni isi-na, besą-é napalu selų ika-roų-a neu dui-na.

Dè bai-lafọ-a oda ada nanâ iką-a losa ria nò tia-na ramadolu ratèë-a. Mabuį dè doá-a relu neu tè iką henu ofą-a sò, bòe-ma nafada neu lafo-a nae: «malòle lena fali teu-kita lèon, tia, tè ita ofa-na iką henu-n ana sò.» Bòe-ma lafo-a natá. «malòle-a, tia!»

Bòe-ma doá-a hai nala iką-ara fò nae bati neu dua-s [1], tè hu doá-a bei hai nala iką-ara bòe ma ana relu neu tè iką-ara esa ta maisį bòe-n tè basa-basa-s ada noi ika-dui mananapalų [2] nò ika-roų mesa-mesan. Bòe-ma doá-a natane nò balanaų neu bai-lafọ-a nae: «ò tia, tè basa-basa iką-ara isi-n-ara bea reu?» Bòe-ma lafo-a natá nò nasą ma nae: «au ta bubulų losa na fa ma ò malelą mala-n, au ia maulį ma ta manamaneą iką fa.»

Bòe-ma doá-a bòe-bòe namanasa hu nalelą nala-n nae ta selų esa ri [3] nâ heni iką-ara bòe-n tè tia-n bai-lafo ri [3] nâ-na [4]. Dè neu hate-matą na bòe-ò doá-a ana tao ofa tane-a dè momòlo nalulutų ana dè ana la neni ao-n nalai ela bai-lafọ bonu-bonu nème na.

Mabuį dè bai-lafọ minu nabète òe saka-saka ana mate, besą-é ana relu nita ea esa bonu-bonu nesį bai-na na. Bòe-ma lafo-a nalò ea-a nae: «ò tia ea-kò-n, madale-lusi dei ma matei-suta

---

[1] Bati neu dua-s, meer gewoon en juister is: neu dua, in tweeën, in twee deelen verdeelen; bij bati neu dua-s moet gedacht zijn aan: verdeelen onder hen beiden, hoewel de constructie met neu moeielijk deze beteekenis hebben kan.

[2] Mananapalų, bedoeld is nananapalų.

[3] Ri = Term. ndè.

[4] Nâ-na = Term. naä-n (ana).

dei fò fali-oli-kau dei ma toā-tasi-kau dei, tè ta-a na neu ma mai-ò mate-ò oli dale ma mòpo-ò tasi dale.»

Bòe-ma ea-a neu dè fua-ná lafo-a neu karou-na dè no-n ana lèo madạ lain neu.

Dè dua-s belaō rarò [1], basa na fò ea-a fua-fua nò bai-lafọ tè bai-lafọ bòe-ò tutura bai-bai-ana nò ea-a karou-na dè toï adi laka-dui-na losa dodòle-na neu dè nâ heni ea-a dodòle-na. Hu na dè losa besạ ia, au hule nò horomata, bulụ-a tia-lai manalès tutuị ia hapu lelạ na mamula matabebesa sudi maneni ea-a laka-dui-na, madodòlẹ dò dodòle-n ta-a? Tuka au hahapu-ka na tèbe-tèbe ea-a dodòle-n ta-a. Sama lèo bisi-nạ́-a tutuị-a, lafo-a tutura bai-bai-ana nò ea-a karou-na dè toï laka-dui-na losa lèo dodòle-na neu, a na ea-a namedạ-hedis-a, bòe-ma ea-a naka-roroti ma nae: «auwí, auwí, ubea tao karou-ka dè ri-na [2] lèo-lèo hedis-a?» Bòe-ma lafo-a lai-lai dè ana sipo ma nae: «manenète, tia, tè au`afakète ahère, hu au bi nafa mapena-ina-ara tòō heni kau-a».

Nò tataos matạ na losa dua-s bei losa tasi-sụ́-a, bòe ma lafo-a palaboku [3] nò dale namahòō padoạ nala madạ lain. Neu hate-matạ na [4] bòe-ò lafo-a ana hule ea-a nae: «mai dua-kita tarò madạ lain lèo nò-hụ́-ara teu fò dua-kita seu nò-boa nurạ!»

Dè ea-a-ò ana tuka tia-n bai-lafọ hihí-na bòe, dè dua-s reu dè ralaka tino nò-hụ esa.

Bei dua-s losa nò-a hu-na bòe ma lafo-a nafada neu ea-a nae: «mahani nó-a hu-na, tia, fò ela au raba lèo lain u seu nò-boa nurạ, fò dua-kita tâ isi-na ma tinu òe-na fò tatèë tala las-ara ma tasufu tala ma-madạ-ara».

Bòe-ma ea-a natá nae: «malòle-a, tia!» Dè lafo-a raba lèo nò lain neu dè ana seu nò-boa nurạ. Maneni-ma ana seu nala nò-boak esa na nâ heni isi-na ma ana lokopiro rou-na lèo dae mai nararạ́ nò ea-a eni-na, fò tète ea-a eni-ina-na, na narú-lain: bom! Na ea-a ana dola: «auwí, nò-boạ-a napesi namate kau!» Maneni-ma lèo-ná na lafo-a nafada: «hu ubea dè ò lèo na mu,

---

[1] Rarò = Term. lakandò.

[2] Ri-na = Term. ndò-na.

[3] Denkelijk zal dit woord wel evenals in Ti, en ook in Oepao: paraboku moeten luiden.

[4] Het voordurend gebruik van na, (evenals te voren in de Ringgousche vertaling II), is niet bepaald verkeerd, doch wijst op invloed van het dialect van Ti op de schrijvers.

tia? Malòle lenạ marali mai ia dei!» Maneni-ma ea-a narali lèo mamanạ fò lafo-a natudu-a neu na lafo-a lai-lai fò seu selụ nò-boạ nararạ́ nò mamana-na bali, fò nâ heni isi-na ma ana loko-piro nò-a rou-na lèo dae mai bali fò tète lolòlo ea-a eni-ina-na bali, na narú-lain bali: bam! Na ea-a ana dola bali: «auwí, nò-boạ napesi namate kau bali!»

Na lafo-a nafada lai-lai bali: «ria bali na ò sala heheli-m bòe, tia', hu ta marali lèo mamanạ fò au atudu kò-a mu fa».

Dè lafo-a ana tao ea-a lèo-lèo-ná bulụ mae lai bau-bea, losa ea-a namanasa dè ta nò hara-dasị esa nò lafo-a bòe-n tè ana fali rò-rò lèo tasi-sụ́-a neu nò dale-hedị; mabuị besạ-é lafo-a ana onda lèo dae mai dé ana saka mamana fufunị fò ana lèo nahani na. Lèo bisi-nạ́-a tui-rafada-a na ea-a ana fali lèo tasi-sụ́-a neu-a, bòe-ma naneta nò mèo esa dè dua-s dea-dea fada-fada (bedea befada). Bòe-ma ea-a ana tui mèo-a lafo-a hada-na ma ria dale-hedi-na.

Bei mèo-a namanène nala ea-a dedea-totoā-na ma tatao-na hu lafo-a rolu-hada-na bòe ma mèo-a bòe-ò dale-na hedis-a dè nò ea-a esa holu nala esa dè dua-s-ara bolu beseeëdu.

Basa na bòe ma ea-a nò mèo-a dua-s dadi reu tia-lai malòle dè dua-s lèo mèo-a uma-n reu dè ea-a lèo nò mèo-a nala dò-a, losa-kò dua-s-ara esa nasida nò esa, dè ea-a ana fali lèo tasi dale neu-n. Dè lèo mae dua-s esa laō ela esa lèo-ná-ò, ea-a lèo madạ lain mai fò dadama tia-na, a na ta nò namaetu-n narò [1] basa sira dua-s fai masoda-na.

Neu faị na lahenda matia-lai kaduạ sira rasida dè esa laō ela esa-a ri bea [2], na [3] ea-a olu nala papake-na (rou-na) dè ana fè-n neu mèo-a, ma mèo-a olu nala papake-na (rou-na) dè ana fè-n neu ea-a.

Basa na bòe ma dua-s rahelu renị susupạ ma sosò bela-bela ma rae uni sira dua-s hehelu-n ma dedea-nafada-n dò rolu-dale-tia-lai-na mèpe-na losa dodò-na neu ta bòle etu-n fa-a lèo-bea, na [3] mèo-a mumusu-na nò bisi-nạ́-a [4] lafo-a-ò ela mèpe-na losa dodò-na neu-a lèo-ná bòe, fò lafo-a nò tititi-nonosi-n dadi reu mèo-a naná-n.

---

[1] Hier is narò = Term. nandò.

[2] Ri bea = Term. ndè bè.

[3] Na = a na.

[4] In tegenstelling tot het Term. aequivalent nakas-a staat bisi-nạ́ hier, evenals boven in sama lèo bisi-nạ́-a tutuị-a (ook in de constructie lèo bisi-nạ́-a tui rafada-a) vóór het bepaalde substantief.

Rará-na.

a. Dolu lèo èke Sina-a natudu tasi dema-n, kafa lèo riti Oli-a nafada meti naru-n; tè hu dalę lèo lahenda-a, fò dalę lèo Dua-òle, tej lèo andi-ana-a, fò tej, lèo Betu-fora; dalę bea bubulų, fò bulų Dua-òle dale-n, tej bea dadaka, fò daka Betu-fora tei-n? Hu na dè bòso matia-lai Dua-òle ma bòso maaā-fadi Betu-fora, tè faj nesj mabui-n ma lèdǫ nesj mahito-n tè matundu batu tuë fò tuë-tuë mò tei-m ma masaleu ai sale fò sale-sale mò dale-m.

b. Matia-lai mò ai na luli baladodoi na na ai nâ-kò, maaā-fadi mò besi na hedi bau-iīna na na besi hina-kò.

c. Maaā-fadi Sera tè Sera tou dale lusi, fò dale lusi patola na manapuli dale-sala; matia-lai Dai, tè Dai tate tei-suta, fò tei suta rè-rè na mamòdo tei-siko.

De reiger en de rat, (door E. Fakie).

De reiger en de rat.

De verhaler spreekt. Een reiger was bevriend met eene rat. Op een dag gingen de beide vrienden scheep op een visschersvąartuig van modder en gingen visschen.

En de reiger in den voorsteven was belast met het looden en de rat in den achtersteven was roergangster, en de twee vrienden vischten met vreugde.

En zoo ging alles goed, maar als zij een visch gevangen en in het vaartuig gebracht hadden, ontdeed de rad dien van het vel en at het vleesch op, dan bedekte zij de graten weer met het vel.

En de rat at zoo maar steeds de visschen op, tot zij en haar vriend ophielden met visschen. Daarna, toen de reiger zag, dat het vaartuig vol visch was, zeide hij tot de rat: «wij moesten maar naar huis terugkeeren, vriendin, want ons vaartuig is vol visch». En de rat sprak: «het is goed, vriend!»

Toen nam de reiger de visschen op om ze te verdeelen, maar zoodra hij ze opnam, zag hij, dat er niet één visch met vleesch was, maar alles slechts graten waren, bedekt met vischvel. Toen vroeg de reiger op vriendelijken toon aan de rat: «vriendin, waar is het vleesch van al die visschen gebleven?» En de rat antwoordde toornig: «ik weet daar niets van [1] en

[1] Letterlijk: ik weet niet tot daartoe.

gij weet best, dat ik aan het roer zat en niet de bewaakster der visschen was».

Toen werd de reiger al toorniger omdat hij wist, dat er niemand anders kon zijn, die de visschen opgegeten had, dan de rat.

En op hetzelfde oogenblik begon de reiger het vaartuig van modder te bewerken en trapte het uiteen, toen vloog hij op en liet de rat daar dobberend achter.

Daarna, toen de rat overvloedig water ingekregen had en op het punt was van omkomen, zag zij eene schildpad daar in de nabijheid [1] dobberen. En zij riep haar aan en zeide: «o vriendin, heb medelijden en wees barmhartig, [2] help mij en sta mij bij, [3] want anders, zal ik, hoe 't ook ga of kome (stellig) in zee omkomen».

Toen ging de schilpad naar de rat toe, nam haar op den nek en voerde haar mede naar het droge.

En beiden gingen rechtstreeks daarheen; daarop, terwijl de schilpad de rat droeg, knaagde [4] deze zachtjes aan in den nek van de schilpad en boorde haar hersenpan stuk tot aan hare hersens en at die op. Daarom is het, dat tot op heden (de schildpad geen hersens heeft); ik verzoek eerbiedig, dat, indien een vriend, die dit verhaal leest, er de gelegenheid toe heeft, hij eens nauwkeurig de hersenpan van eene schilpad onderzoekt, of daar hersens in zijn of niet. Volgens mijne bevinding heeft de schildpad werkelijk geen hersens. Gelijk zooeven verhaald is, knaagde de rat zachtjes aan in den nek van de schildpad en doorboorde haar hersenpan tot aan hare hersens; toen deze de pijn voelde, sprak zij voor zich heen: «au, au, wat is er toch met mijn nek, dat het is alsof hij pijn doet?»

En de rat antwoordde snel: «verdraag het, vriendin, de reden is, dat ik mij stevig vasthoud, omdat ik bang ben, dat de hevig schuimende golven mij zullen wegslaan».

---

[1] Nesi bai-na na (= Term. nesik baï-ana-n(a) ndia), niet bai-ná na, gelijk verkeerdelijk in het Wdb. staat.

[2] Letterlijk: heb een hart als fluweel en een buik (of ingewanden) als zijde; uitdrukkingen uit de dichtertaal.

[3] Oli, riviermonding, heeft hier vanwege het parallellisme, (evenzoo hieronder in mata-oli-dale, mòpo tasi dale) zoo ongeveer dezelfde beteekenis als tasi, zee, letterlijk dus: help mij in den stroom en stut mij in zee. De samenstellingen toã-tasi, fali-oli behooren ook op zichzelf alleen tot de dichtertaal.

[4] Tutura bai-bai-ana nò, de constructie met nò hier, zoo ook beneden, wegens bai-bai-ana als herhaalde vorm van bai-ana.

Zoodoende bereikten zij de kust; daar gekomen sprong de rat met groote vreugde op het droge. Op dat oogenblik verzocht zij de schildpad: «laten wij het land ingaan naar de klapperboomen en jonge klappers plukken!»

En de schildpad volgde den wensch van hare vriendin de rat op en beiden begaven zich in de richting van een klapperboom.

Zoodra zij dien bereikt hadden, zeide de rat tot de schildpad: «blijf gij, vriendin, onderaan den boom wachten, dan zal ik naar boven klimmen om jonge klappers te plukken, opdat wij het vleesch eten en het vocht drinken om onzen honger te stillen en onzen dorst te lesschen.»

De schildpad antwoordde: «het is goed, vriendin!» De rat klom in den klapperboom en plukte jonge klappers. Als zij er een geplukt had, at zij het vleesch daarvan op, en wierp dan den dop naar beneden in de richting van den rug van de schildpad, zoodat die juist met het geluid «bam» op haar neerkwam. Toen schreeuwde de schildpad: «au, daar valt een klapper op mij, zoodat ik (bijna) dood ben» [1]. Alsdan zeide de rat: «waarom zijt gij ook daarheen gegaan. Vriendin, gij moest u maar hierheen verplaatsen.» Als de schildpad zich verplaatst had naar de plaats, welke de rat haar had aangewezen, dan plukte de rat fluks weer een klapper in de richting van die plaats, om als zij 't vleesch gegeten had, den dop neer te werpen, zoodat die juist weer den rug van de schildpad met het geluid «bam» trof. Alsdan schreeuwde de schildpad weder: «au, de klapper valt weer op mij, zoodat ik (bijna) dood ben.» En de rat sprak wederom: «dat is nogmaals uw eigen schuld, vriendin, omdat gij u niet verplaatst hebt naar de plaats, die ik u aangewezen heb.»

En de rat behandelde de schildpad op die wijze wie weet hoevele malen, totdat zij boos werd en zonder een woord tot de rat te richten, rechtstreeks met droefheid in het hart naar den zeekant terugkeerde; toen pas daalde de rat af en zocht eene schuilplaats om daar te blijven. Gelijk zooeven verhaald is, keerde de schildpad terug naar den zeekant en zij ontmoette eene kat en beiden spraken met elkander en de schildpad vertelde aan de kat, hoe de rat zich gedragen had en sprak van hare droefheid.

[1] Napesi namate-kau = Term. napesi nakamate au, (het voorbeeld in het Wdb. sub napesi zóó te lezen).

Toen de kat het verhaal vernomen had van de wederwaardigheden van de schildpad wegens de geaardheid van de rat, werd ook de kat aangedaan, en zij en de schildpad omhelsden elkander en beiden weenden snikkend.

Daarna werden de schildpad en de kat goede vriendinnen en beiden gingen naar het huis van de kat, en de schildpad verbleef daar; na langen tijd pas scheidden zij en keerde de schildpad naar zee terug. En hoewel zij scheidden, kwam de schildpad hare vriendin herhaaldelijk aan land bezoeken en dat geschiedde onafgebroken, zoolang zij leefden.

Op den dag, dat de twee vriendinnen scheidden en elkander verlieten, ontdeed de schildpad zich van haar kleed (huid) en begiftigde daarmede de kat en de kat ontdeed zich van haar kleed (huid) en begiftigde daarmede de schildpad. Daarna beloofden zij elkander van weerskanten onder eede, dat hun verdrag en woord en vriendschappelijke gezindheid voor altoos vast zouden zijn, zonder op eenigerlei wijze verbroken te kunnen worden; voorts dat de vijandschap van de kat met genoemde rat eveneens altijddurend zou zijn, zoodat de rat met hare nakomelingen aan de kat tot voedsel zoude strekken.

De toepassing er van.

a. Eene vischlijn als van Chineesch lood wijst de diepte der zee aan; metaaldraad als van Japansch [1] koper deelt mede de lengte van het strand, dat bij vloed onderloopt; maar wat het hart der menschen betreft, als het hart van Doea-òle [2], of wat het binnenste (let den buik) der menschen [3] betreft, als het binnenste van Betoe-fora [2], welk hart is wetend, dat het 't hart van Doea-òle weet, of welk binnenste is, kennend, dat het

[1] Over Oli tegenover Sina, zie boven.

[2] Zulke eigennamen in gedichten zullen oorspronkelijk wel eene toepasselijke beteekenis gehad hebben, welke thans evenwel niet meer bekend is; het blijft ook altijd de vraag, of zij juist overgeleverd zijn. Betu komt in de tegenwoordige taal alleen voor als nakabetu, het is buigzaam; ook: het is ingebogen, krom; fola, fora beteekent „slijpen", men zegt bijv. ana fola-ná nisi-n-ala lakabetu, hij slijpt zijne tanden zóó, dat zij ingebogen zijn; voor de tegenwoordige taal wekt betu-fora het denkbeeld op van: krom ingebogen door slijpen. Òle komt alleen voor als naòle, hij trekt uit, de verbinding dua-òle heeft dus, althans voor de tegenwoordige taal, geen beteekenis.

[3] De alleen tot de dichtertaal behoorende woorden andi-ana, (Term. kaniana), dadaka, (Term. dadanga?) zijn vertaald naar de daarvoor opgegeven, door mij niet nader te controleeren beteekenissen.

het binnenste van Betoe-fora kent? Derhalve maak Doea-òle niet tot uw vriend en Betoe-fora niet tot uw broeder, want in lateren tijd en verdere dagen, zult gij u stooten tegen den steen van het berouw, zoodat gij in uw binnenste vol berouw zijt, en gij zult aanloopen tegen het hout der wroeging, zoodat gij in uw hart vol wroeging zijt.

b. Als gij bevriend zijt met het vuur, dan is dat ten sterkste verboden [1], (pemali), want het vuur zal u verteeren; zoo gij bevriend zijt met het ijzer, dan zal dat zeer smartelijk zijn, want het ijzer zal u wonden.

c. Neem Sera [2] tot broeder, want hij is een man met een hart, zacht als fluweel [3], want fluweel als patola-stof is wat leed geneest; neem Dai [2] tot vriend, want hij is een jongeling met een gemoed als zijde, want zeer zachte zijde is wat smart heelt.

Tutui Kalasi.

Dasi ratutuda ma beka rafafada uni nai fai ulų-a toų esa nade Dupe-lopa. Toų na ana-n dua, ulų-a nade Seku-òe ma murį-a nade Kalasi. Ana manade Kalasi-a ta nau tao tataos esa bòe, hi kada naná-nininų ma susukų-a mesą-ana. Maneni-kò ina-ama-n suraką ana saka liü-n na nae: «au ta òse!» Ma maneni-kò liü-n bali, na ta holu-ei nalelą fa, tè nalai lèo nura dale neu. Fò lelèdǫ na neu leą-ara dalę suku ma hatų na neu namanaō ai-boą, banda, manu dò sudi ubea-a nai lahenda tine-osi-n dò nai lahenda uma-lò-n fò nâ ninu; maneni-kò ta ara laë hata fò kène nala-s, fò ela nâ ninu dò ta-a na asa neu nanâ-nininų fa ri bea [4] na dei besa-kò fali lèo uma-na neu. Ama-n namanasa ma mae nala-n manaselį hu nita ana-na lelèo-lalaö ma nonoi-tatao lèo-ná-na ta oru dò ta hai. Hu dèke ria dè uni mai faį esa bòe ma nae sao-na nae: «bó ina-ò-nè, ò Masihète-é, malòle leną au adu ahí Kalasi neu manu-puį, tè aną mata lèo-ią-a ta soa-rá hata esa bòe.» Bòe-ma sao-na nae: «au aäfi-ka-ò lèo-ria

[1] Luli en hedi hebben hier verbale waarde, al komen zij ook als zoodanig in de gewone taal niet voor; baladodoi, bau-iïna zijn causatieve, bijwijze van adverbium dienstdoende vormen.

[2] Omtrent de namen Sera en Dai kan ik alleen zeggen dat Dain in de dichtertaal als synoniem van Selan, Seran = Ceram voorkomt, van welk eiland de Rottineezen afkomstig zouden zijn.

[3] Lusi, fluweel, is in het Wdb. overgeslagen.

[4] Ri bea = Term. ndè bè.

bòe, fò aną ia hada-na tadalu-ná-n manaselį. Faį esa bei Kalasi-a suku namanè bòe ma ama-n adu nahí-n, tuka ria malela bale-mata-na, neu manu-puį. Malua bòe ma Kalasi foa tè dadi neu manu-puį sò dè neu nakí nò manu-puį matą ria-a, fò la nala i, nala ona, nala dulu, nala muri; bai saë nai ia, bai saë nai na.

Mae Kalasi dadi neu manu-puį lèo-ria fò ta dedeą nalelą ma ta natią nò lahenda sò tè nąbua nò manu-puį fò lèo ria-a, fò ina-ama-n-ò sira tè toranò-aä-fadį-ò sira, tè hu ta nafarène heni ina-ama-n ma toranò-na nade-na fa, fò uni fai bea nafarène-lòlo-s na nakoü dò nalò-s nae Dupe-lopa-é kung, Masihète-é kung, Seku-òe-é kung! Lèo-lèọ-a-ria. Uni ta neu-neu fò nae «kung» dò «ung» fa, tè hu bei saka nafada hata tè ta dedeą nalelą asa fa.

Tuka manò-tutuį-a tutui dò nafada-na na nae: hu Kalasi-a nakoü dò nalò lèo-ná dè basa nonò-n-ara tuka dò nana rae lèo-ria, ma hu ria nade-na dè basa manu-puį lèo ria-a ranade Kalasi. Tèbe-tèbe lèo-ria.

Verhaal van Kalasi, (door J. A. Thei).

Er wordt verhaald [1], dat er voorheen een man was, Doepe-lopa geheeten. Die man had twee kinderen, de oudste heette Seku-òe, de jongste Kalasi. De jongen, die den naam droeg van Kalasi, wilde niets uitvoeren; hij hield slechts van eten en drinken en slapen. Als zijne ouders hem berispten en wilden slaan, zeide hij: «ik geef er niet om». En als zij hem dan sloegen, dan wist hij niet van vergiffenis vragen, maar liep weg naar het bosch. Overdag ging hij dan in de grotten slapen en 's nachts ging hij vruchten, kippen en andere dieren en allerlei dingen uit de tuinen en huizen van (andere) menschen stelen, om daarvan te leven; eerst als hij niets vond om weg te nemen, om het te eten of te drinken of anders om er spijs en drank voor te koopen, keerde hij naar huis terug. Zijn vader was boos en schaamde zich zeer, toen hij zag, dat de zoodanige levens-wijze en zulke gedragingen van zijn zoon niet verminderden of ophielden. Daarom sprak hij, naar men zegt, op een dag tot

[1] Letterlijk: een woord, dat zij laten (of: men laat) vallen en eene tijding, gerucht, welke zij mededeelen (of: men mededeelt), in het Term. zou het moeten luiden: d a s i - r a t u t u d a k (of: d a s i k r a t u t u d a k) ma b e n g a - r a f a f a d a k (b e n g a k r a f a f a d a k); in gedichten kan evenwel dezelfde vorm als in het Ringgousch voorkomen.

zijne vrouw: «moeder, Masi-hète, ik moest Kalasi maar tot een vogel maken, want zulk een knaap deugt tot niets». En zijne vrouw zeide: «ik denk er ook zoo over, want deze knaap gedraagt zich steeds zeer slecht». Op een tijd dat Kalasi nog vast sliep, maakte zijn vader, door zijne tooverkunst, hem tot een vogel. Toen de dag aanbrak en Kalasi wakker werd, was hij een vogel geworden en voegde zich bij vogels van diezelfde soort om naar het noorden, zuiden, oosten en westen te vliegen, en nu eens hier dan daar te gaan zitten.

Hoewel hij zoo een vogel geworden was, zoodat hij niet meer spreken [1] kon en zich niet tot de menschen gezelde, maar zich vereenigde met vogels als hij, zoodat die hem als ouders of broeders en zusters waren, vergat hij toch niet den naam van zijne ouders en van zijn broeder, zoodat op den tijd dat hij aan hen denkt, hij geluid geeft en hen roept: Doepe-lopa koeng! Masi-hète koeng! Sekoe-oè koeng! En zoo steeds door. Men zegt dat hij maar niet zoo maar «koeng» of «oeng» zegt, maar omdat hij iets zeggen wil, maar het niet uitspreken kan.

De verhaler verklaart volgens zijn verhaal: omdat Kalasi dat geluid maakt of zoo roept volgen hem al zijne makkers en doen hem na om dat te zeggen en wegens zijn naam dragen alle vogels als hij den naam: Kalasi, (soort duif). Zoo is 't waarlijk.

(Vgl. N°. 5 der Rott. Verhalen van Fanggidaej, (7de Volgr., dl. 4 dezer Bijdr.), en N°. 56 der Teksten).

Koạ-a nò tainaụ-a.

Koạ esa nò tainaụ esa ratiạ. Dè neu lèlẹ esa dò tèpọ esa bòe ma dua-s rahehè aọ fò rataba-eị sadi-kò-ma bea ria-na [2] natepa bea ei-n. Koạ-a nae: «ò ei lutu-m ria au tabu-n na lai-esạ ana.» Ma tainaụ-a nae: «mae ò ei-ma bau-inạ-a lai sanahulu-ò au tabu-n na tepa bati-n neụ [3] dua.» Bòe-ma koạ-a

[1] Dodeạ in R. = Term. kokolak, ook verbaal.

[2] Ria-na = Term. ndè-na als dit, ofschoon zeldzamer, in plaats van ndè gebezigd wordt.

[3] In dit stuk, waarin bij uitzondering de ingeslokte medeklinker, waar deze aan het slot van een woord voorkomt, nauwkeurig was aangegeven, wordt steeds de vorm neụ gebezigd, als het meer de waarde van eene praepositie heeft en vóór het woord staat, waarop het betrekking heeft. Ofschoon het Term. in dit geval eenvoudig den gewonen vorm neu gebruikt, en zoo ook, voor zooverre mij bekend, de overige dialecten, zelfs gewoonlijk dat van Ringgou, is het toch zeer waarschijnlijk, dat deze schrijfwijze het ge-

namanasa dè nae: «hohòe, ò toụ na mai tabu matepa au ei-ka dei!» Ma tainaụ-a nae: hohòe, ò toụ bòe na mai tabu maulụ!» Dè lò ei-na neu. Dè koạ-a tabu pòö-pòö-ò ta natepa tainaụ-a ei-na fa; na tè tainaụ-a nafaroròe nala batu-anạ esa sò, bòe-ma tainaụ-a nae: «ò tabu doạ sò dè au tabu bali.» A dè koạ-a lò ei-na neu bòe ma tainaụ-a tutu nenj batu-a dè tepa heni koạ-a ei-na neụ dua. Bòe-ma koạ-a lèon dè nalai dè la-la ma ei-na lòde-lòde, neụ bea neụ bea-ò ta bòle saë fa, dè la narò lèo lalai neu fò totofạ saka lada-losi [1]. A dè la-la neu ma losa Bula-kai uma-n ma Lèdo-hòro lò-n dè neu holu-ei Bulan ma Lèdo, dè selu dasi-na neu ma lòle hara-na neu nò pinu-idu, fò pinu nèmẹ-nèmẹ idu-n ma lu nèmẹ-nèmẹ mata-n, fò haradoi ma kurudò, ma nae: Bula-kai matei-telụ ma Lèdo-hòro madale-duạ, masuru kau dò mahapạ-má kau neụ [2] sao loa-ma dò mafo naru-ma dei, tè au ise [3]-ana-mạ́ ma manatoä-manatạ́!» A dè tèbe lèọ-ria fò Bula-kai madale-sue ma Lèdo-hòro matei-lai dè nasuru-ná-n neụ sao loa-n ma nahapạ-ná-n neụ mafo naru-na, dè tusi nenj lela-lèo ma fenu nenj rolu-iku losa tèfe duj-ara tama ma etu ua-alụ-ara tesa, dè uạ falj neụ uạ ma nalẹ tulẹ neụ nalẹ. Dè manalẹ-a bòe, ma mauạ-a bòe. A dè koạ-a falj maj [4] dae-bafọ nò sodạ ma tulẹ maj batu-poj nò mòle. Dè dale-n nafarerènẹ fò rène ta nafarène heni rène-n, ma tei-n namemedạ fò meda ta nameda heni meda-n. Dè hai nala Bulan-kai lèo ina bokj esa bòe ma hai-ná Lèdo-hòro lèo ama laẹ esa bòe, basa bali lèo manaadu esa bòe fò lèo manasura esa bòe. Hu ria-na dè sudi-sudi silụ maj dulu dò huä maj laka na lòle dasi-na neu ma selu hara-na neu, fò lèo sorụ ina-n na nan, fò sipọ manaadu na nan. Ma uni lèo fai neụ tesa muri ma lèdo neụ tama iö, na koa dau-dau bali fò lòle lèo nateạ ama-n na nan dò nafuli manasura na nan. Hu ria-na dè dadi neụ nasalèọ, fò beka ratutuda ma dasi rafafada rae: koạ dau-dau saka Lèdo-a toda ma ue ni-ni saka Bulạ-a mori beụ.

bruik in een of ander gedeelte, waar het dialect van R. gesproken wordt, juist weergeeft; eene dergelijke onderscheiding ligt toch geheel in de lijn van het Rottineesch.

[1] In het oorspronkelijke lada-losi̧, wel een vergissing, dewijl het eerste woord buiten samenstelling lada luidt, elders is de vorm lada-losi.

[2] In het Term. zou hier de eerste pers. enkelvoud u moeten gebezigd worden, denkelijk is neụ dus onveranderlijk.

[3] In het oorspronkelijke isẹ-ana-mạ́, vgl. boven lada-losi.

[4] Maj hier in plaats van mai, in hetzelfde geval als neụ voor neu.

De koak (soort vogel, in het Maleisch van Koepang ook: boeroeng siang of morgenvogel genoemd) en de tainaük, (een klein soort vogeltje), door J. W. Toepoe.

Een koak en een tainaük waren bevriend. Op zekeren keer [1] en op zekeren tijd daagden zij elkander uit om elkander op de pooten te trappen, of de een misschien de pooten van den ander zou kunnen breken. De koak sprak: «als ik op die dunne pooten van u trap, dan is het in eens (gedaan).» En de tainaük zeide: «al zijn uwe pooten ook tienmaal zoo groot, als ik er op trap, zullen zij in tweeën breken.» Toen werd de koak boos en zeide: «vooruit als gij een man zijt (= als gij durft), kom dan en trap mijne pooten stuk!» En de tainaük sprak: «welaan, als ook gij durft, kom dan en trap het eerst! En hij strekte zijne pooten uit. En of de koak ook al herhaaldelijk trapte, hij kon de pooten van de tainaük niet breken, maar deze had rondgegrabbeld en een steentje gevonden en sprak nu: «gij hebt te vergeefs getrapt, nu zal ik op mijne beurt trappen.» En de koak strekte zijne pooten uit en de tainaük sloeg met het steentje, en de pooten van de koak braken in tweeën. En de koak maakte zich op en vluchtte en terwijl hij vloog hingen zijne pooten er bij; waarheen hij ook ging, nergens kon hij zich zetten; en hij vloog toen rechtstreeks naar den hemel om rond te zoeken naar een heelmeester. Hij vloog al maar door en bereikte het huis van Boela-kai [2], (de Maan), en de woning van Lèdo-hòro, (de Zon [2]) en omvatte hunne voeten en bracht zijn geluid uit en verhief zijne stem met snot in den neus, (z. v. a. al weenende), zoodat hem het snot al maar uit den neus en de tranen uit de oogen kwamen uit droefheid en verlangen en sprak: «Boela-kai, die zeer barmhartig en Lèdo-hòro die zeer ontfermend zijt, [3] beschut mij of

[1] Lèlẹ, (lèlek) en tèpọ, (tèpok) zijn geheel en al synoniem; zooveel mogelijk zijn de, in dit stuk naar de wijze der gedichten voorkomende parallelle-uitdrukkingen, ook in de vertaling weergegeven, zij het ook niet altijd letterlijk.

[2] Bula-kai uit Bulan (als eigennaam nog met slot-n) en kai, wat blijkbaar het Term. kai is, een synoniem van hòlo, hòro, beletten, verbieden, gebieden, (ofschoon dit als zelfstandig woord in het dial. van R. ai luidt). Na Bulan en Lèdo duiden deze toevoegsels dus aan: de gebieder (gebiedster).

[3] Mateik (lett. een buik hebbende) = madalek (een hart hebbende) = die barmhartig is, dus matei-telụ, (drie buiken hebbende) en madale-duạ, (twee harten hebbende) = die zeer barmhartig is.

geef mij eene toevlucht in uwe breede luwte en in uwe lange schaduw, want ik ben (als) een verlatene en een wees, ik ben een die kommer en gebrek lijdt. En werkelijk geschiedde het, dat Boela-kai medelijden had en Lèdo-hòro zich ontfermde en hem beschutte in hare breede luwte en hem eene toevlucht gaf in de lange schaduw, en wreven met de kennis, eigen aan het geslacht, en rechtbogen met de kunde, eigen aan het land, totdat de gebroken [1] beenderen weder aaneensloten en de afgekapte spieren weder aaneen waren, zoodat het geluk terugkeerde en de fortuin terugkwam [2]. En dus was hij gelukkig en fortuinlijk.

Toen keerde de koak terug hier naar de aarde in gezondheid en kwam weder hier in de wereld met welzijn en zijn hart bleef indachtig, met een aandenken, dat niet vergat en zijn gemoed (letterlijk: zijn buik) bleef herinnerd met eene herinnering, die niet losliet. En hij nam (beschouwde) Boela-kai als eene moeder, die hem gebaard, en Lèdo-hòro als een vader, die hem verwekt had, en als een, die hem geschapen, en als een, die hem geformeerd had.

Daarom [3] is het, dat telkens als de dageraad in het oosten komt (verschijnt) en de morgen aan het «hoofd» (van den hemel = de oosterkim) komt, (zich vertoont), hij zijn geluid verheft en zijne stem uit, alsof het zijne moeder is [4], die hij te gemoet gaat en of hij haar, die hem geformeerd heeft, inhaalt, en als de dag na aan het westen is en de zon de «staart» (van den hemel, de westerkim) nabij is, dan roept hij zingend of snappend, alsof het zijn vader is van wien hij afscheid neemt en of hij hem, die hem geschapen heeft, uitgeleide doet.

---

[1] Omtrent de constructie tèfe-duị-ara (etu-ua-alụ-ara) zie bij het dialect van Òepao.

[2] Uạ falị neụ uạ, (nalẹ tulẹ neụ nalẹ) beteekent letterlijk: het geluk keerde terug tot het geluk, evenals beneden in: rène ta nafarène-heni rène-n, (meda-ta nameda-heni meda-n, letterlijk: de herinnering vergeet niet zijne herinnering (of wil men het eerste rène of meda verbaal opvatten: hij herinnert niet vergetende zijne herinnering), is het laatste gedeelte eigenlijk een zinloos toevoegsel vanwege den klinkklank; wil men er eenigen zin aan hechten, dan kan men het opvatten als versterking: het geluk kwam geheel terug, hij herinnerde het zich, zonder iets te vergeten.

[3] Hu ria-na = Term. hu ndia.

[4] Na na-n = na na (vergl. boven pag. 32) = Term. ndè ndia. Of de slot n hier als het bezittelijk voornw. (vgl. ook hierboven hu ria-na en op pag. 607 ria-na) moet worden beschouwd, dan wel als het overblijfsel van na in de functie van nadrukswijzer, is niet zoo geheel zeker; het waarschijnlijkste is het laatste.

Daarom is het tot eene gelijkenis (spreekwijze) geworden, welke men mededeelt en vermeldt [1]: de koak zingt of snapt, zoekende de zon, als zij opkomt en de moesang huilt, zoekende de maan als zij opnieuw verschijnt.

(Vgl. ook N°. 15 der verhalen van Fanggidaej, 7de Volgr. dl. 4 dezer Bijdr.).

Dialect van Òepao.

Tutui eëtu̧.

Toụ telu ratią, esa nade Taę̈-ama-n ma esa nade Fèö̧-ama-n ma esa nade Fèö-baï. Toụ fò nade Taę̈-ama-n, toụ ria masanasi, dè hè pinu seku-seku ma Fèö̧-ama-n ao-na osu-roụ ma Fèö-baï laka-polį.

Neu faį esa bòe, ma telu-s radedea ao, fò sèfe lèo tasi selį reu. A dè nò dalę esa dò nò hihį esa esa-esa-kò sipo nò dale katemą dedeą ria.

A tè Taę̈-ama-n foa napadeį dè lòle hara-dasi-na neu tia-n dua-s ma nae: «bó tia-kemi-n-ó, ita dedea-na malòle-a sò, tè emi dua-kemi hi, na mamanène au dedea-k esa ria ia: losa tasi taladą na bòso hè pinu dò bòso aäru dò bòso tòto òe neu laką-arą!» Bòe-ma Fèö-ama-n nò Fèö-baï ratá rae: malòle-a.»

Dè ara dedeą basa bòe, ma telu-s sèfe-a serį reu. Losa tasi taladą bòe, ma Taë-ama-n pinu-na lò losa bafa-na ma Fèö̧-ama-n ao-na naète ma Fèö-baï laka-na hana-na seli sò. Tè ala ta bòle hè pinu dò ta bòle aäru dò ta bòle tòto òe, hu rafarène Taę̈-ama-n dedea-na.

Tè Taę̈-ama-n saka eëdį naulụ fò hè pinu-na dè nae tia-n dua-s nae: «lèo rusa esa laö nesį mata-na na au siro amate-n.» Nae lèo-ná tè Taę̈-ama-n ròse namada pinu-lòdo-na sò. Bòe-ma Fèö̧-ama-n tao ria nu-na neu bali de nae: «ò, lèo-ria sò na au uni tali fò fefèo neu ao-na.» Fèö̧-ama-n nae lèo-ria tè aäru basa ao maète-na sò. Fèö-baï nita tia-n dua-s tatao-n ria bòe, ma ria oru neu ofą-a su-na dè rui òe neu lima-n dua-s, poä neu laka poli-na ma nae: «ria tetèbes-a.»

Tutuį ia ria ia.

---

[1] Vgl. pag. 606.

Een kort verhaal, (door J. A. Sjioen).

Drie mannen waren met elkander bevriend, een heette Taẹ-ama-n, een Fèọ̈-ama-n en een Fèö-bạï. Hij, die den naam droeg van Taẹ̈-ama-n, was verkouden en moest steeds maar zijn neus snuiten, (lett.: het snot uitknijpen) en Fèọ̈-ama-n had eene huidziekte (cascado) en Fèo-baï had een kaal hoofd.

Op een dag spraken zij er met elkander over om naar de andere zijde van de zee te roeien. En één van hart en één van zin stemden zij van ganscher harte met dit voorstel in.

Maar Taẹ̈-ama-n stond op en richtte het woord tot zijne beide makkers en sprak: «vrienden, wat wij gezegd hebben, is goed, maar als gij beiden wilt, hoort dan dit eene woord van mij: als wij in volle zee gekomen zijn, mag er geen neus gesnoten, niet gekrabd en geen water met het hoofd in aanraking gebracht worden.» En de anderen zeiden: «het is goed.»

Nadat zij zoo gesproken hadden, gingen zij met hun drieën aan het roeien naar de overzijde. Toen zij in volle zee gekomen waren, hing Taẹ̈-ama-n het snot tot aan zijn mond en Fèo-ama-n had jeuk aan zijn lichaam en het hoofd van Fèö-baï was erg verhit. Maar zij konden niet den neus snuiten, niet krabben of water (met het hoofd) in aanraking brengen, omdat zij indachtig waren aan hetgeen Taẹ̈-ama-n gezegd had.

Maar Taẹ̈-ama-n zocht het eerst een middel om zijn neus te snuiten en sprak tot zijne twee makkers: «als er eens een hert voor ons langs ging, dan zou ik het doodschieten». Terwijl hij zoo sprak (deed hij alsof hij een geweer aanlegde en) veegde het uithangende snot «droog» (weg). En Fèọ-ama-n deed ook het zijne en sprak: «o, als het zoo was, dan zou ik een touw aanhangen om daarmede het (hert) te omwinden». Terwijl hij zoo sprak, krabde hij overal zijn jeukend lichaam. Toen Fèö-baï zag, wat zijne makkers deden, schoof hij naar den rand van het vaartuig en schepte water met beide handen en stortte het (bij wijze van plechtige bevestiging) uit op zijn kaal hoofd en zeide: «zoo is het werkelijk".

Dit is het verhaal.

[1] Sèfe-a, (zij) roeiden maar, deden niets dan roeien. Het dialect van Òepao maakt, evenals dat van R., veel meer gebruik van dit *a*, (Bi. ka), dan het Term.

Lain loa dae bòe, tè hu dano-ina nai lain, dè lain loa lena dae.

Dulu bau muri bòe, tè hu bubu òe nai dulu, dè dulu bau lena muri.

Ona bau i bòe, tè hu Koponí nai i, dè i bau lena ona.

Sadi masanenedạ dò sadi mafarerènẹ: rae Sela-uda-ama ei-n dò Bobano-ama lima-n, fò ej esa lalį esa dò limạ esa lòpe esa.

Bó tiạ-ara emi-n dò bó senạ-ara emi-n, rae Bulạ manaboki-siọ dò Lèdo manalae-falụ, dè sipèo kèọ mesan dò kou-ei mòdọ mesan.

Rae Bui manatiro tadụ dò Lò manamète kòrọ, tè hu koạ manatiro tadụ neu tiro tadạ fè Lò dò kia manamète kòrọ neu mète fè Bui, besak-a Lò manatiro tadụ dò Bui manamète kòrọ.

Bòso matei telu dò bòso madale dua, tè sadi madale-dano, dò sadi matei-meti, fò ela pòko-dano rèmẹ dalẹ dò kake-meti rèmẹ dalẹ.

Meu lòö mala bau Kọli [1] dò tati mala tui Sina, fò rae neu balụ lain dò fua neu tonạ lain, fò meni mai Penapua dò meni mai Menggilama, [2] fò tare tui neu dano, fò ela tui naseka dano dò sèle bau neu lè, fò ela bau naròro lè.

Lesį-ara rae lèo-ná dè Òe-tè rae lèo-ná ma Lenạ-ara rae lèo-ná dè Pila-pisa rae lèo-ná.

Tè hu faj esa nai ria dò lèdọ esa nai ria, Lòpo-sepa lèo meda dò Bao-bèle lèo ade, dè ade mabua besi dò meda matanòe lilo.

Bó tiạ-ara emi-n dò bó senạ-ara emi-n, rae Lusi-lepa lèo tua, dè tua manalepa lèo, fò basa falu-ina ai-n dò basa ana-mạ ain

Sadi tasanenedạ dò sadi tafarerènẹ: tuü heni pila rara-t-ara dò kari heni kèo apa-t-ara dò tuü heni naka tua-t-ara dò kari heni tèno dae-t-ara, fò teu tuka taruü-n dò usi talosa-n.

---

[1] De vorm Koli is hier overgenomen uit het dial. van Baä, in dat van Òe-pao moet de naam Oli luiden.

[2] Zuiver Òe-paosch: Mekilama.

Mai tasanenedą dò mai tafarerènę, fò teu tai tuka Lae-Mae dò teu tabu tuka Suta-lane, fò ela teu tita loa masodą dò tita lutu mamòlę-ara.

Tè hu faį esa nai ria dò lèdo̧ esa nai ria, reu toli òe rasamao-n dò fufua dae raboi-n, dè dò-na laifata dò hu-na eroaka, tè hu reu ali-sų ana bali dò fau-foi heni-n bali, losa faį dò lèdo̧ ia.

Sadi masanenedą dò sadi mafarerènę tia-ikų-ara emi-n dò sena-lèo̧-ara emi-n, bòso mesį Lèfe-malèo ai-n, tè fa-kò ai-a nalèo heni kemi, dò boso mesį Totò-matahí batu-n, tè fa-kò batu-a natahí heni kemi.

Ama-n Lòe-lepa lutu-na dò tòö-n Talu-nale dea-na rae dea ei manalę dò lutu lima mauą, tè hu neu fui Lepa-lèdo dò neu sòko Nale-bulan fò ela tei nò tepa dò feò-fide nò lada.

Bó tią-ara emi-n dò bó seną-ara emi-n, mai foa-fanu mapadeį dò afe-lèlo matų dai fai-ra dei dò dai lèdo-ra dei, fò hule neu Bulan dò malò neu Lèdo, fò ela dula-dalę-ara mai dò leü-teį-ara mai fò tama dale-m-ara dei dò tesa tei-m-ara dei.

Bea ria losa lutu dò bea ria dai lane, fò du lane Ikufao dò losa lutu Sarapoi.

Baï-ara peda ela dò sòro̧-ara fua ela rae: tou Dène-bú-dulu dò taë Taka-lai-laka lelète neu sao dò fifinu neu tu, dè tu nala Kona-boi Kada-lofa dò sao nala Sisolu Ati-besin, dè bòki Sai-ama Dène-bú dò lae Soru-ama Taka-lai, besa-kò ama-n mana-lutų, dè lutu-lutu tuka ama-n dè tòö-n manaheu-deą, dè heu deą tuka tòö-n.

Bó tią-ara emi-n dò bó seną-ara emi-n, sadi masanenedą dò mafarerènę tè rae: Balu-ama-n Lèë-dua dò Fèlą-ama-n Besi-delu sala nai unu-n lain dò heta nai tadu-n lain, dè mita tè ò tè-n dò nita tafa ò tati-n, tè sadi tati matatalè-n dò tè makokòko-n hu ita tia-iku malòle-n dò ita sena-lèo mará-n Balu-ama-n Lèë-dua dò Fèlą-ama-n Besi-delu.

Bó lesį-ara emi-n dò bó manę-ara emi-n, tè masanenedą bai dei dò mafarerènę bai dei; idu nasananadu-m-ara hae Bola-luki bòe dò rai-dò namanène-m-ara ramanène Pau-balo bòe? Tè hu Paun susura narų dò Bola maiko-narų, dè elus ladi Bola-luki dò tatas tè Pau-balo, na hetu lèo fai ria bòe dò lèo lèdo ria boè.

Spreuken of spreekwijzen, (in de taal der gedichten, doch volgens het dialect van Òepao, medegedeeld door J. A. Sjioen).

Hemel en aarde (waren of zijn voor de waarneming) even ruim, maar omdat er een groot-meer (als oorsprong van de regen en vandaar van al wat goed is) in den hemel is, is de hemel ruimer dan de aarde.

Het Oosten (was of is voor de waarneming) even groot als het Westen, maar omdat in het Oosten een bron van water ontspringt [1], (als zonnebeeld van leven in het water-arme Rotti), is het Oosten grooter dan het Westen.

Het Zuiden (was of is voor het gezicht) even groot als het Noorden, maar omdat de «Compagnie» in het Noorden is, is het Noorden grooter dan het Zuiden.

Herinnert u of weest indachtig (daaraan, dat) men zegt: de voet van Sela-Oeda-ama [2] en de arm van Bobano-ama, opdat gij eensgezind zijt, evenals voor die beiden was één voet één stap, of één arm één zwaai.

Vrienden of makkers, men zegt: Boelạ [3] bracht negen kinderen voort, of Lèdo [4] acht, maar 't was al maar zwarte hoeden, of 't was al maar gele [4] kousen, (zij waren allen als Europeanen, d. w. z. goed gekleed, niettegenstaande het groote getal).

Men zegt Boei [5] was iemand, die uitkeek naar kapen, of Lò iemand, die uitzag naar landpunten, maar eerst, toen de koak-

[1] Bubu òe, opspuitend water; omtrent de constructie zie beneden.

[2] Ama zonder volgende n maakt bepaaldelijk deel uit van den naam; omtrent die eigennamen in de taal der gedichten, zie het, boven pag. 604 opgemerkte.

[3] De Rottineezen vatten Bulạ en Lèdo hier als namen van menschen op, ofschoon ook de opvatting als Maan en Zon, als godheden, mogelijk is.

[4] De „gele kousen" hebben hun ontstaan wel alleen aan het parallellisme te danken.

[5] Buik, (grondwoord: bui), beteekent: achterdeel, ook: bodem van de zee, enz.; lò beteekent: de diepe zee, (tegenover: de zee dicht bij het land); de eenige betrekking, welke deze beteekenissen op de namen zou kunnen hebben, is wel, dat zij iets aanduiden, dat zich niet verplaatsen kan. De koak en loerie worden in de gedachten steeds te zamen genoemd; eene diepere beteekenis, dan dat het wezens zijn, die zich verplaatsen kunnen, schijnt er niet achter het noemen dezer vogels te schuilen.

vogel, die (gewend is, dat hij) uitkijkt naar landpunten, voor Lò daarnaar ging uitkijken, of de loerie, die (gewend is, dat hij) uitziet naar kapen, voor Boei daarnaar ging uitzien, (d. w. z. door de leering van hen, die meer ondervinding hebben), toen eerst werd Lò iemand, die (het verstond, dat hij) uitkeek naar kapen, of Boei die uitzag naar landpunten.

Weest niet «driebuikig» of weest niet «twee-hartig» [1], (d. w. z. weest niet onstandvastig), maar hebt een hart als een meer of hebt een buik (inborst) als de ondiepe zee, opdat (uwe gedachten standvastig zijn gelijk) daarin de meer-pòko [2] blijft of de zee-ster steeds aanwezig is.

Men zegt: Gaat heen en velt den waroe-boom uit Koli [3], of gaat heen en hakt om den toei-boom uit China, opdat gij hem plaatst op een vaartuig, of laadt op een schip, en gij hem herwaarts brengt naar Pena-poea (de kust van Baā), of hem herwaarts voert naar Menggi-lama (een dorp in Baā), opdat gij den toei-boom plant bij het meer en hij zich uitbreidt bij het meer, of gij den waroe-boom in de aarde zet bij de rivier en hij overal de rivier volgt: (z. v. a. brengt het goede van elders in uw land over).

Zij, die als Lesį [4] zijn, zeggen zóó en dus zeggen die als Òè-tè (ook) zoo; zij, die als Leną [4] zijn, zeggen zoo, dus zeggen zij, die als Pila-pisa zijn (ook) zoo, (z. v. a. de kleinen volgen de grooten).

Op een of anderen dag, of op een of ander tijdstip was Lòpo-Lepa als soldeersel of Bao-bèle als houtskool, en soldeersel is het, dat het (gebroken) ijzer vereenigt, of houtskool, dat goud of zilver (om het herstellen) doet smelten, (gezegd als beeld van het vrede-stichten).

[1] Anders dan boven (pag. 609) hebben natei-telu, nadei-dua hier ongunstige beteekenis.

[2] Pòko, (een soort visch, op Koepang ikan këbus of kabus = Mal. gabus) wordt in het dial. van R. tot pòö, zoo zal denkelijk de eigenlijke vorm in het dial. van Òepao ook luiden.

[3] Vgl. boven pag. 554.

[4] Lesį, (de eigenlijke vorm van de r-dialecten is resį) is oorspronkelijk hetzelfde als lena: wat of wie meer is, uitsteekt; ook komt lesi of lesį in gedichten voor naast manek, mane vorst, de beteekenis dezer namen is hier dus wel duidelijk, daarentegen is voor Òe-tè of Pila-pisa geen passende beteekenis te vinden.

O vrienden of makkers, men zegt Lusi-lepa [1] is als de lontar-palm, en de lontar-palm draagt (z. v. a. onderhoudt) de geslachten der menschen, dat zijn de weezen of verlatenen.

Laten wij ons herinneren of indachtig zijn (aan het volgende): laat ons wegwerpen onze bruine [2] paarden of ons ontdoen van onze zwarte buffels; of laat ons wegwerpen het boschje van onze lontar-palmen of laten gaan het vruchtbare van onze velden, [3] (om het goede of betere) te volgen, tot wij het bereiken, of het na te jagen, tot wij het verkrijgen.

Laten wij ons herinneren of indachtig zijn, dat wij gaan vasthouden in navolging van (z. v. a. de daden volgen van) dae-Mae [4] of de voetstappen gaan drukken van Soeta-lane, [4] opdat wij komen te zien het vertrek (de plaats) van het heil of de omwalling van den vrede.

---

[1] Hier is aan den naam wederom beteekenis toe te kennen, aangezien lusi (fluweel) gezegd wordt van het hart, als beeld van barmhartigheid, vgl. bijv. boven (pag. 605), en lepa, „dragen" overeenkomt met wat van den lontar-palm gezegd wordt. Overigens is het hier gegevene stellig onvolledig, dewijl de parallel ontbreekt.

[2] Eene constructie als pila rara-t-ara, laat zich desnoods verklaren als: de bruinen onzer paarden, (evenals kèo apa-t ara, als: de zwarten onder onze buffels, en boven pag. 610 tèfe duị-ara als: de gebrokene onder de beenderen, enz.), gelijk men nu nog met de omgekeerde genitief-constructie kan zeggen, bijv. dae-a malòle-na, de goede onder de gronden, de goede grond. Maar toch is het niet waarschijnlijk, dat men hier werkelijk nog te doen heeft met een overblijfsel uit den tijd, dat elke genitief op de gewone M. P. wijze geconstruëerd werd, dan zou de genitief-betrekking wel op eene of andere wijze aangeduid zijn. Nog onwaarschijnlijker is dit, waar het geldt zulke verbaal-adjectieven als boven bubu-òe voor òe-bubu, springend water, oba-tula voor tula-obak, vgl. Teksten, pag. 617, een gèbang-palm, waarin men eene insnijding heeft gemaakt. Dat anderszins het Rott. een tijd zou gekend hebben, dat elk adjectief zonder meer aan het subst. voorafging, (dus niet in de waarde van een partitieven genitief), een toestand, nauwelijks voorkomende bij eene of andere geheel verloopen taal op Nieuw-Guinea, is ook wel niet aan te nemen. Het meest waarschijnlijk is, dat men hier met kunstmatige constructie's te doen heeft, vgl. boven pag. 558.

[3] De beteekenis in het Wdb., pag. 871, aan tèno-dae toegekend, is, volgens mij gegeven verklaring, onjuist; het is wel eenvoudig = Term. dae-tènok, met de in de dichtertaal gebruikelijke constructie.

[4] Suta, (zijde), wordt evenals lusi (fluweel) gebezigd van een medelijdend hart, omtrent lane, (grens) zie beneden; in den anderen naam kan lae eene verkorting zijn van lalae, stal, dialectisch nog: heining, dus een synoniem van lutu; voor mae weet ik evenwel geen passende verklaring te vinden.

Op een of anderen dag nu, of op een of ander tijdstip, gingen zij het met water begieten om het te verzorgen, of zij bewerkten den grond om het op te kweeken, en het blad stond weelderig en de stam was krachtig; maar zij hebben het wederom uitgegraven, of het weder uitgetrokken, (en zoo is 't gebleven) tot op dezen dag of dit tijdstip.

Men zegt: herinnert u of weest (er aan) indachtig, gij vrienden van het land of gij makkers van het geslacht, gaat niet over het hout van Lèfe-malèo [1], want wellicht zal het (hellende) hout u «wegtellen» (doen vallen), of gaat niet over den (schuinstaanden) steen van Tòto-matahi, [1] want wellicht zal de steen u doen vallen, (z. v. a. vermijdt kwaad gezelschap, enz.).

De steenen (visch-)pagger van vader Lòe-lepa [2], of de omrastering om visch te vangen van Taloe-nale [2], noemt men eene omrastering met gelukkige «beenen» [3], of een vischpagger met gelukkige armen (zijden), maar hij offert aan Lepa-Lèdo [4] (zon), of brengt offeranden aan Nale-Boelan [4] (Maan), opdat daarin komen de tei-visch met den tepa-visch, (op Koepang ikan tembang), de fide (op Koepang ikan toelang-toelang) met den lada-visch.

Gij vrienden of makkers, verheft u en gaat staan, of ontwaakt en gaat zitten, vroeg of bijtijds, om te bidden tot Boelan (de Maan), of te roepen tot Lèdo (de Zon), opdat kome wat in het hart of gemoed rondgaat, [5] opdat uw hart volkomen of uw gemoed volmaakt worde.

---

[1] Het tweede gedeelte der namen, matahí, malèo staat duidelijk in verband met het volgende natahí of nalèo heni, „weghellen" van natahí, nalèo, hellen, (de beteekenis van nalèo, volgens voor mij niet nader te controleeren opgave); tòto beteekent als afzonderlijk woord: aanraken; lèfe is mij onbekend.

[2] In de namen Lòe-lepa, Talu-nale, heeft lepa de beteekenis van: voorraad, z. v. a. overvloed, nale (= nalek, nalẹ) die van geluk, Lòe en Talu of Talo zijn in gewoon gebruik zijnde namen.

[3] De zijden van een vischpagger heeten limak, „armen"; de benaming „beenen" komt hier alleen voor wegens het parallellisme.

[4] De voorvoeging van Lepa en Nale voor Lèlo (Zon) en Bulan (Maan) is hier alleen maar geschied in overeenstemming met de eerste namen.

[5] Wat eigenlijk onder dula-dalek, (-dalẹ) en leü-teik, (-teị) moet verstaan worden, is niet volkomen duidelijk; de Christelijke Rottineezen noemen den Heiligen Geest Dula-dalek of Dula-dale-leü-teik.

Wie kan (uit zichzelf) de omwalling [1] bereiken, of wie kan komen tot de grens, zoodat hij bereikt de grens [1] van Iku-fao (Ingoe-fao, in het Termanoesche), of de omwalling van Sarapoi, (Salapoi eveneens in het Termanoesche), z. v. a. wie kan uit zichzelf het heil bereiken.

De grootvaders hebben bewaard, of de voorvaders hebben nagelaten het gezegde: de man Dène-bòe-doeloe of de jongeling Taka-lai-laka ging uit om te trouwen, of ging ten huwelijk vragen, en hij huwde Kona-boi Kada-lofa, of trouwde S i - s o r o e A t i - b e s i n, en zij verwekten Sai-ama Dène-bòe, of kregen tot kind Soroe-ama Taka-lai; toen was de vader iemand, die steenen vischpaggers maakte, en (de zoon) maakte steeds zulke vischpaggers in navolging van zijn vader, of zijn oom (hier alleen maar voor het parallellisme naast «vader») was iemand, die vischversperringen maakte en (de jongen) deed zoo in navolging van zijn oom.

Vrienden of makkers herinnert u, of denkt daaraan. Men zegt: Baloę-ama-n, (de vader van Baloę geheeten), Lèë-doea, of Felą-ama-n, (de vader van Felą geheeten), Besi-deloe is verkeerd op eene klip geraakt, of is op eene vooruitspringende rots blijven steken, (heeft zich aan het een of ander verkeerds schuldig gemaakt); ziet gij eene lans, steek hem daarmede en ziet gij een zwaard, sla hem daarmede, maar houw slechts kwansuis en steek slechts schijnbaar, want zij zijn onze goede vrienden van het land en onze goede makkers uit het geslacht.

Gij hoofden of vorsten herinnert u een weinig of denkt een weinig daaraan! Hebben uwe ruikende neuzen wel Bola-loeki [2] geroken en hebben uwe hoorende ooren wel Paoe-balo [2] gehoord? Maar Paoen had een langen hoorn, of Bola had een

---

[1] Bij l a n e, grens, (vgl. ook boven), denkt men aan s o d a k, s o d ạ, open vlakte en ook: heil, (de bijgevoegde naam doet niets ter zake); s a r a p o i, s a l a p o i is een soort versiersel = b u a m a l ò l e, v. d. de omwalling van Sarapoi gelijk boven: de omwalling van het heil, van den vrede, (m a m ò l e k, m a m ò l ẹ).

[2] L u k i staat, door invloed van de l-dialecten, wel voor r u k i = Term. l u n g i in l u n g i - l a i, walvisch, dus beteekent de naam Bola: (die zoo groot was) als een walvisch; b a l o in den anderen naam kan wel niets anders zijn dan het ontleende b a l o k, b a l ọ, balk, dus: Paun, (die zoo lang was) als een balk; op eene of andere overlevering schijnt overigens niet gezinspeeld te worden.

langen staart; toen brak de bliksem [1] Bola-loeki of trof de bliksemschicht Paoe-balo, en zoo zal het ook wel gaan op dezen tijd of dit oogenblik.

Dialect van Dengka, (Dengga).

Tou mamasuį esa natalaį nò tou hata-tą́ esa. Faį esa bòe-ma tou hata-tą́-a neu dama lai-na. Bòe-ma tou mamasuį-a dòdo-mbau dè nahao-e. Neu faį esa fai bòe ma tou mamasuį-a neu dama eni fai. Bòe-ma ana denu sao-na naădòto mbelą tè duų hòkǫ. Bòe-ma ana hène ume ata neu dè falo nala saka-n seli isi-na dè fè sao-na nasu, dè ana mboti lafe esa neu hiną-a, tè ona-ná-ò lą-a fa kòlo-kòlo lae neu dè lai-na lilinda-a. Hu ana dodò tè lai-na nita lą-a bòe ma nae: «lai-a, au losa ume ata ma fanggi mbae-lèbe-a sia au saka-ngga dè afį mumunasa tè au hela mesą-nggò mu lae, baï-n!» Na tè lai-na dodò sia lala-n nae: «tè ala dòdo sa dè halą hòkǫ, tè aka-a lą-a fa ia?» Dò-dò fa bòe ma iną-a sòde dè mbedą nala sia ume ata ena. Bòe-ma sao-na nòë lai-na nae: «lai-é, ume ata uma fò tá mbelą dei baï-n!» Feă tèndę bòe ma tou mamasuį-a nahine nae sisi ia ngga sisi banda afa. Dè feă ngga sulu-s tè manafalo saka-a loli neu dè mate nakandò; feă-n dei dè palisak tè saka-isi-na manafalǫ [2].

Een rijke man was bevriend met een arme. Op een dag ging de arme man zijn vriend bezoeken. En de rijke slachtte allerlei dieren en onthaalde hem. Op een anderen dag ging de rijke hem op zijne beurt bezoeken. Toen beval hij zijne vrouw maïs te koken, maar er was geen toespijs. En hij ging naar boven in huis en sneed het vleesch van zijne eene dij af en gaf dit aan zijne vrouw om te koken, en hij wikkelde een slimoet om de wond, maar toch bleef het bloed naar beneden droppelen, terwijl zijn vriend stond toe te zien. Omdat hij dacht, dat zijn vriend het bloed zou zien, zeide hij: «vriend, toen ik boven in huis kwam, is de steenpuist op mijne dij doorgebroken, wees dus niet boos, dat ik u alleen beneden laat!» Zijn vriend dacht evenwel bij zich zelf: «wat wordt er toch geslacht, dat er geen

---

[1] Elus, in de gewone taal: regenboog, staat in de gedichten steeds in verbinding met tatas, donder of bliksemschicht.

[2] Manafalǫ in plaats van nanafalǫ (nenefalǫ).

geluid gehoord wordt en slechts het bloed hier maar vloeit?» Na een korten tijd had de vrouw opgeschept en boven in huis klaar gezet, toen riep haar man zijn vriend en sprak: «vriend, kom boven in huis en laten wij maïs eten!» Zoodra zij gezeten waren, bemerkte de rijke, dat het vleesch niet van een dier afkomstig was. En voordat zij begonnen te lepelen, rolde hij, die zijne dij afgesneden had, om en stierf meteen, toen zij hem onderzochten (zagen zij) pas, dat het vleesch van zijne dij afgesneden was. (Medegedeeld door H. Taka).

Mezach nò Henu.

Aäna-tou Dengga lua, esa nala-na Mezach ma nonò-na nala-na Henu. Faį esa dè aäna kaluą na tèndę leu dala-ina [1]-a su-na dè laäminą. Bòe-ma Henu netane [2] Mezach: «feä-n-nia hò mua sa?» Mezach netá: [2] «au ua sisi-mbuį mò aäu ale. Afis-a au aä-ngga Jehezkial tèë si mbuį sia mòlę lala dè eni nala mbui lunda esa. Wah, Henu-é, lunda na saka-na baü ona amba mòne kapai esa saka-na. Hai sefa dè tao sisi bebelą ma hai tunu, dala, nasu bòe, sesena dè hai mia; a tè feä hela pala dai basa ume titią. Au uündandą́ [3] sia Lòte ia mbuį esa ngga baü lunda-a». Bòe-ma Henu nae: «au uündandą́ [3] manu boi ngga baü manu fuį-a afa. Lèlǫ-a ama-ngga neu ma lasi lala, eni nea hau dè nendi manu-tèlo fuį esa baü ona au langga-ngga, ina-ngga nasu-n sia hula kapai esa lalą, dè basa-basa hai ma ume titią sia na mia ma feä hela dè tao masį neu fò hela soa neu au ua kòe-kòe». Tembǫ na aäna nggoa kaluą na-la beöla bòe ma Mesach ina-salani-na namanène. Bòe-ma neëboį lua-n-isi, eni nae: «wah, òde nggoą-elu-é! ngga feä mahine sa-sa esa bòe, lahine dui pepèkǫ, dò mbei au hèle ala hau esa fò hemba ala-se laäbuku. Bòe-ma aäną lua-n-isi lamatau dè ei-lima-n-elu benggèë, butą-a mia na losa feä-n-ia dei de laändandą́ lahine hata bè monaę ma bè ana-hikį, hu laänae ena; ma aäna kaluą na ina-ama-n-elu hi fè-s leu sakola, fò hela lahine oölą Malai ma basa-basa susula-dèkę ma lès lahine, basa fai lanoli iïnggat fò lahine bè hefų ma bè idą-a.

---

[1] Waarschijnlijk is te lezen dala-ine-a, het dial. van D. bezigt na subst. anders steeds ine in plaats van ina.

[2] Netane, netá, enz. = natane, natá, enz.

[3] Uündandą́ = Term. akandandák.

Mezach en Henoe (door E. J. Lopah).

Er waren twee jongens in Dengka, de één heette Mezach en zijn makker heette Henu. Op een dag zetten die beide knapen zich neder aan den kant van den weg en speelden. Toen vroeg Henoe aan Mezach: «wat hebt gij vandaag gegeten?« Mezach antwoordde: «ik heb vleesch van een vogel en gekookte rijst gegeten. Gisteren heeft mijn oudere broeder Jehezkial vogelstrikken gezet en eene boschduif gevangen. O Henoe, de dij van die duif was zoo groot als die van een grooten buffel. Wij hebben haar geslacht en er platte stukken vleesch van gemaakt welke wij hebben gebakken, geroosterd, ook gekookt, gebraden en toen er van gegeten, maar er bleef nog over om te verdeelen (zoodat het) genoeg was voor (de lieden uit) alle huizen in de buurt. Ik denk, dat er in Rotti geen vogel is zoo groot als de boschduif». Toen sprak Henoe: «ik denk, dat een tam hoen niet zoo groot is als een wild hoen. Eergisteren, nadat mijn vader naar het bosch gegaan was, bracht hij, toen hij terugkeerde, een ei van een wild (hoen) mede, zoo groot als mijn hoofd; mijn moeder heeft het in een grooten pot gekookt en wij allen en de (lieden uit) de huizen daar (bij ons) in de buurt hebben er van gegeten en nog bleef er over en daar is zout opgedaan, opdat 't voor mij zou dienen om langzamerhand op te eten». Toen die beide dwaze knapen aan het praten waren, hoorde dat de doopmoeder van Mezach. En zij maakte hen beiden aan het schrikken en sprak: «hei, die domme apen, die nog niets weten, maar zij weten wel leugens te vertellen, aanstonds zal ik een stuk hout oprapen en ze slaan, dat zij opspringen». En de beide knapen werden bang en beefden over alle leden; van toen af aan pas [1] tot op heden toe weten zij te onderscheiden, wat groot en wat klein is, omdat zij grooter geworden zijn; en de ouders van die beide knapen vonden goed hen naar school te laten gaan, opdat zij Maleisch zouden kunnen spreken en alle letters zouden kennen en lezen, alsook nog het rekenen zouden leeren om te weten, wat veel of weinig is.

[1] Dit schijnt de beteekenis van buta-ā te zijn.

[2] Vgl. bij dit in Dengka gangbare woord voor „weinig" (idạ-a). Tett., Letti, Kissar ida, één.

72